

KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Kış / Зима / Winter 2019 • Yıl / Год / Year 11 • Sayı / Номер / Issue 44

ÜÇ AYDA BİR YAYINLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
AN INTERNATIONAL QUARTERLY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

ISSN: 1308-6200 - <http://www.dergikaradeniz.com>

Sahibi / Учредитель / Owner

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar- ANKARA (+90) 312 4259353 – hayrettinivgin@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Ответственный редактор

Saliha Sinem İVGİN

Editörler / Editors / Редакторы

- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Baş Editör)
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK (Arkeoloji)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Aşık Edebiyatı)
Prof. Dr. Ceval KAYA (Eski Türk Dili)
Prof. Dr. Elfina SIBGETULLİNA (Tatar Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Enver SARI (Psikoloji)
Prof. Dr. Enver TÖRE (Tiyatro)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA (Çağdaş Türk Lehçeleri)
Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ (Dilbilim)
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA- (Yönetim ve Strateji)
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU (Tarih)
Prof. Dr. İhsan BULUT (Coğrafya)
Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL (Özbek Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Kadir GÜLKAYRAN - (İran-Azerbaycan Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL (Dinler Tarihi)
Prof. Dr. Natalie KONONENKO (Slav Dilleri ve Edebiyatları)
Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ (İlahiyat)
Prof. Dr. Remzi DEVLETOV (Rus Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Tarih)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Kafkasya – Yakıncağ Tarih)
Prof. Dr. Sibel CENGİZ (İktisat)
Prof. Dr. Süleyman KAYIPOV (Kırgız Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Eğitim Bilimleri)
Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yeni Türk Edebiyatı)
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN (Alman Dili ve Edebiyatı)
Prof.. Dr. Kürşat ÖNCÜL (Halk Bilimi)
Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Eski Türk Edebiyatı)
Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN (Beden Eğitimi)
Doç. Dr. Ergali ESBOSUN (Kazak Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Gönül KONAĞAY (Muhasebe)
Doç. Dr. Mehmet TEYMUR (Felsefe)
Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA (Sibirya Halkları)
Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA (Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ (Halk Edebiyatı)
Doç. Dr. Semra ÇEVİK (Resim)
Doç. Dr. Sönmez ABBASLI (Azerbaycan Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Karşılaştırmalı Edebiyat)
Doç. Dr. Zafer AYKANAT (İşletme)
Dr. Öğretim Üyesi Arif Cem TOPUZ (Öğretim Teknolojileri Eğitimi)
Dr. Öğretim Üyesi Arif KALA (Sosyoloji)
Dr. Öğretim Üyesi Hürriyet ÇİMEN (Turizm)
Dr. Öğretim Üyesi Kutay ÜSTÜN (Uluslararası İlişkiler)
Dr. Öğretim Üyesi Sami PATACI (Sanat Tarihi)

Dr. Öğretim Üyesi Ali Haydar SOYSÜREN (Siyasi Tarih ve Türk Siyasal Hayatı)

Dr. Öğretim Üyesi Sedat TAMAY (Müzik)

Uzman İlya IVANOV (Çuvaş Dili ve Edebiyatı)

Yaayın Kurulu / Редакция / Editorial Board

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ (Maltepe Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Anatoly A. BURTSEV (Ammasov Adına Yakutistan Devlet Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Emekli) ▪ Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Ceval KAYA (Ardahan Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV (Çuy Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Faruk ÇOLAK (Niğde Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (Niğde Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Dmitry D. VASİLYEV (Rusya Bilimler Akademisi) ▪ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA (Rusya Bilimler Akademisi) ▪ Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yıldız Teknik Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH (Kiev Bilimler Akademisi) ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Emekli) ▪ Prof. Dr. İhsan BULUT (Akdeniz Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Mustafa ÜNAL (Erciyes Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Mambetturdu Mambetakun (Şincan Pedagoji Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Layli ÜKÜBAYEVA (Manas Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Enver TÖRE (Artvin Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Hacettepe Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Tina GELASHVİLİ (Samtskhe - Cavakheti Devlet Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Elena ARABADJİ (Melitopol Devlet Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Nikoloz AKHALKATSI (Samtskhe - Cavakheti Devlet Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Natalie KONONENKO (Alberta Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Aleksandre MGHEBRİSHVİLİ (Gori Devlet Eğitim Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Betül KARAGÖZ (Giresun Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Gous Khan, (Jawaharlal Nehru University) ▪ Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA (Altayistik Enstitüsü) ▪ Doç. Dr. İbrahim TÜZER (Yıldırım Bayazıt Üniversitesi) ▪ Doç. Dr. Vasil MOSİASHVİLİ (Samtskhe - Cavakheti Devlet Üniversitesi) ▪ Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Batman Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Giorgi SOSİASHVİLİ (Gori Devlet Eğitim Üniversitesi)

Redaksiyon / Редакция / Redaction

&

Yabancı Dil Danışmanları / Советники по иностранным языкам / Foreign Language Consultants

Prof. Dr. Roin KAVRELİSHVİLİ / Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU

Uluslar Arası İlişkiler / Международные отношения / International relationsexpert

Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU : vaskaroglu@gmail.com

Yazışma Adresi / Адрес для корреспонденции / Correspondance Adress

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ardahan/TÜRKİYE

Tel.: (+90) 5308852928 E-mail: dergikaradeniz@gmail.com

Baskı / Издательство / Press

Taha Kırtasiye (Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 64/A Maltepe/ANKARA)

Bu dergi International Scientetic Indexing (ISI Database), Index Copernicus (ICI World of Journals), ULAKBİM TR Dizin, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Google Akademik tarafından indekslenmektedir.

This journal is indexed by International Scientetic Indexing (ISI Database), Index Copernicus (ICI World of Journals), ULAKBİM TR Dizin, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Google Scholar.

Hakem Kurulu / Совет рецензентов

- Prof. Dr. Tofiq ABDÜHASANLİ ABDÜLAZİZ OĞLU, Devlet İktisat Üniversitesi (Azerbaycan)
- Prof. Dr. Adnan AKGÜN - Marmara Üniversitesi, (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali AKAR - Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Tayyar ARI - Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR - Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hasan BAHAR - Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Cevat BAŞARAN - Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Vladimir BELYAKOV - (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Valerij BOVTUN - Teknik Üniversite(Altay Kray – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. İhsan BULUT - Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet BURAN - Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sibel CENGİZ Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ömür CEYLAN - Kültür Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet CİHAN - Nevşehir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Marika JİKİA – İvane Cavakishvili Tiflis Devlet Üniversitesi (Gürcistan)
- Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR - Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Salim CÖHCE - İnönü Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halit ÇAL - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bahattin Çelik - İğdır Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Necati DEMİR - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Remzi DEVLETOV - Kırım Devlet Pedagoji ve Mühendislik Üniversitesi, (Kırım)
- Prof. Dr. Abide DOĞAN - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ – Nevşehir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. A. Bican ERCİLUSUN - Emekli (Türkiye)
- Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Gavril GAVRILEVIÇ FILIPPOV - (NEF Üniversitesi Yakutistan - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hande BİRKALAN-GEDİK - Yeditepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan GÖKÇE - Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kadir GÜLKAYRAN - (İran)
- Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN - Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN - Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU - Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Harun GÜNGÖR –Emekli (Türkiye)
- Prof. Dr. Figen GÜRİSOY - Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Tacida HAFİZ – Emekli (Bosna-Hersek)
- Prof. Dr. Cengiz HAKOV – Emekli (Bulgaristan)
- Prof. Dr. Vasiliy Vasilyeviç İLLARİONOV (SAHA Cumhuriyeti -Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Alimcan İNAYET - Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bravina Rozalia INNOKENTYEVNA (SAHA Cumhuriyeti RAN -Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL Bilimler Akademisi (Özbekistan)
- Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV - (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Fitnat KAPTAN - Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerem KARABULUT - Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Recai KARAHAN - Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİSHVİLİ – Samtskhe –Cavakheti Devlet Üniversitesi (Gürcistan)
- Prof. Dr. Ceval KAYA - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV (CHUI Üniversitesi - Kırgızistan)
- Prof. Dr. İsmail KERİMOV - Kırım Devlet Pedagoji Üniversitesi (Kırım)
- Prof. Dr. Remzi KILIÇ – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Faruk KOÇAK - Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK - Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özdemir KOÇAK - Selçuk Üniversitesi (Türkiye)

- Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ - İnönü Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ – Emekli (Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL – Tokat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Gous KHAN, (JawaharlalNehruUniversity Delhi – Hindistan)
- Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH - (Moskova Lomonosov Üniversitesi - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU - Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU - Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK - Emekli (Türkiye)
- Prof. Dr. Mambetturdu MAMBETAKUN (Şincan Pedagoji Üniversitesi, Çin)
- Prof. Dr. Olga MELNITCHOUK (NEF Üniversitesi - Yakutistan - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. AlekseyevAnatoly NIKOLAYEVIC (RAN - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Mehmet OKUR - Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ - Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÖNER - Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY - Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Haydar ÖZTAŞ - Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hakan POYRAZ - Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hülya SAVRAN - Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA – Bilimler Akademisi (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Hatice ŞAHİN - Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN - Osman Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN – Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ - Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK - Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN - Kırıkkale Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - Rize Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN – Emekli (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN - Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Berrak TARANÇ - Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halil İbrahim USTA - Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÜNAL - Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Olga MELNİCUK - (NEF Üniversitesi - Yakutistan - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ - Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kamil VELİ - İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. ObayevNikolay VYACESLAVOVIC (Tuva Devlet Üniversitesi - Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Hakkı YAZICI - Kocatepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Betül KARAGÖZ – YERDELEN Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Sönmez ABBASLI – Bilimler Akademisi (Azerbaycan)
- Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU - Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Ahmet ATALAY – Atvin Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Zafer AYKANAT – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Sedat BAHADIR – Atvin Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Adem BALKAYA – Kafkas Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Mutlu Deveci - Fırat Üniversitesi, Elazığ (Türkiye)
- Doç. Dr. Ergali ESBOSUN - Abay Üniversitesi, (Kazakistan)
- Doç. Dr. Semra ÇEVİK - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Levent KÜÇÜK - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Mustafa ŞENEL - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. İbrahim TÜZER - Yıldırım Bayazıt Üniversitesi (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Rahman ÇAKIR - Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Abbas KARAĞAÇLI - Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Mehmet KILDIROĞLU - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Shalala RAMAZANOVA - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Kutay ÜSTÜN - Ardahan Üniversitesi (Türkiye)

TEMSİLCİLİKLER / REPRESENTATIONS / ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА

YURT İÇİ / ВНУТРИ СТРАНЫ / DOMESTIC

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT – ANTALYA * Dr. Öğretim Üyesi Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN * Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR * Dr. Öğretim Üyesi Ali ATALAY – BOLU * Halis TEKİN – BURDUR * Dr. Öğretim Üyesi Rahman ÇAKIR – GİRESUN * Dr. Öğretim Üyesi Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE * Doç. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ * Dr. Öğretim Üyesi Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL * Prof. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR * Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ / NİĞDE * Dr. Öğretim Üyesi Cengiz GÖKŞEN – KARS * Osman KABADAYI – KIRŞEHİR * Dr. Öğretim Üyesi Mehmet EROL – KİLİS * Dr. Erkan KALIPÇI - KONYA-NEVŞEHİR * Dr. Öğretim Üyesi Adnan Menderes KAYA – MALATYA * Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR * Doç. Dr. Hikmet KORAŞ – NİĞDE * Prof. Dr. Ergin AYAN – ORDU * Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN – SAMSUN * Dr. Öğretim Üyesi Doğan KAYA – SİVAS * Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ – TRABZON * Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – SİİRT / DİYARBAKIR * Dr. Öğretim Üyesi Turgay KABAK – BAYBURT * Dr. Ramazan ERGÖZ – SİİRT * Prof. Dr. Mehmet EROL – GAZİANTEP

YURT DIŞI / ЗА РУБЕЖОМ / ABROAD

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA • Jale İSMAİLOV – AZERBAJCAN • İly İVANOV – ÇUVAŞİSTAN • Serpil KUP – FRANSA • Maria ÇIKİA – GÜRCİSTAN • Mehmet TÜTÜNCÜ – HOLLANDA • Harid FEDAI – KKTC • Prof. Dr. Tacide HAFİZ – KOSOVA • Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA • Lübov ÇİMPÖYEŞ – MOLDOVA • Eden MAMUT – ROMANYA • Doç. Dr. Mıryana MARİNKOVİÇ – SİRBİSTAN • Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA - RUSYA FEDERASYONU • Hakan KARAKOÇ - RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN • Doç. Dr. Nadya TİDİGOVA – ALTAY • Murat TOYLU - TATARİSTAN M.C. • Natalya BUDNİK - KIRIM – UKRAYNA • Doç. Dr. İrina KAYAN - POKROVSKAYA – UKRAYNA • Prof. Dr. İngeborg BALDAUF – ALMANYA • Prof. Dr. Ramesh DEOSARAN - TRİNİDAD-TOBAGO • Prof. Dr. Pavel DOLUKHANOV – İNGİLTERE • Prof. Dr. Charlyn DYERS - GÜNEY AFRİKA • Prof. Dr. Shih-chung HSIEH – TAYVAN • Doç. Dr. Rainer CZICHON – ALMANYA • Doç. Dr. Ramile ESXADULLAKIZI - TATARİSTAN M.C. • Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL – ÖZBEKİSTAN • Doç. Dr. Gholam VATANDOUST – KUVEYT • Dr. Anarhan NADİROVA – KIRGIZİSTAN • Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ – NAHÇIVAN • Prof. Dr. Rukiye HACI – ÇİN • Prof. Dr. Cengiz HAKOV – BULGARİSTAN • Prof. Dr. Marika JİKİA – GÜRCİSTAN • Prof. Dr. Dosay KENÇATAY – KAZAKİSTAN • Prof. Dr. Kopy KYÇYKU – ROMANYA • Dr. Maria MAVROPOULOU – YUNANİSTAN • Dr. Emna CHIKHAOUİ – TUNUS • Dr. Öğretim Üyesi Damuta CMMİELWSKA – POLONYA • Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN • Prof. Dr. Kadir GOLKAYRAN – İRAN • Doç. Dr. Ergali ESBOUNOV – KAZAKİSTAN • Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN • Dr. Kızıl Maadır SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. • Ertuğrul KULAÇ - RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA • İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (Dağıstan Cumhuriyeti, RUSYA FEDERASYONU) Doktorant Nursaule AKHATOVA (Oral şehri KAZAKİSTAN) • Prof. Dr. Gous KHAN, (Delhi – Hindistan) • Doç. Dr. Sönmez ABBASLI (BAKU – AZERBAJCAN • Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL (ÖZBEKİSTAN)

İÇİNDEKİLER / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

LATİN AMERİKA'DAKİ HEGEMONYA MÜCADELESİNDE KÜBA'NIN YERİ CUBA IN THE FIGHT HEGEMONIA IN LATIN AMERICA КУБА В БОРЬБЕ ГЕГЕМОНИИ В ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКЕ Tank DEMİR.....	1
СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ГРУЗИНО-ОСЕТИНСКОГО ЭТНИЧЕСКОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ В ПЕРВОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ İLK DEMOKRATİK CUMHURİYETİNDE GÜRCİSTAN-OSSETİN ETNİK ÇATIŞMASININ SOSYAL VE SİYASİ NOKTALARI SCIOPOLITICAL LANDMARKS OF THE GEORGIA-OSSETIAN CONFRONTATIONS DURING THE PERIOD OF THE FIRST DEMOCRATIC REPUBLIC Aleksandre MGHEBRISHVILI.....	12
THE CONSISTUENT ASSEMBLY OF GEORGIA AND ISSUES OF GEORGIAN-RUSSIAN RELATIONS (APRIL-MAY 1920) GÜRCİSTAN'IN KURUCU MECLİSİ VE GÜRCİSTAN-RUSYA İLİŞKİLERİ KONULARI (Nisan-Mayıs 1920) УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ ГРУЗИИ И ВОПРОСЫ ГРУЗИНО-РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЙ (АПРЕЛЬ-МАЙ 1920 ГОДА) Malkhaz MATSABERIDZE - Otar JANELIDZE.....	30
POST DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİ KAVRAMLAŞTIRMASINI PIERRE BOURDIEU ÜZERİNDEN OKUMAK READING THE CONCEPT OF POST DEMOCRACY AND POLITICAL PARTY FROM PIERRE BOURDIEU ЧТЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ ПОСТ-ДЕМОКРАТИИ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ОТ ПЬЕР БУРДЬЕ Yunus KOÇ.....	42
МОДАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ PAREMİYOLOJİK BİRİMLERİN MODAL ÖZELLİKLERİ MODAL PROPERTIES OF PAREMIOLOGICAL UNITS Leyla MANSUROVA.....	62
GÜÇLER BİRLİĞİ VE GÜÇLER AYRILIĞI İLKELERİNİN SOSYO-EKONOMİK ARKA PLANI SOCIO-ECONOMIC BACKGROUND OF THE PRINCIPLES OF UNION OF POWERS AND SEPARATION OF POWERS СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ФОН ПРИНЦИПОВ СОЮЗА ПОЛНОМОЧИЙ И ЛИЧНОСТИ ПОЛНОМОЧИЙ Yunus KARAĞAÇ.....	76
TAHSİN YÜCEL'İN ÖYKÜ KİŞİLERİ ÜZERİNDEN SOSYAL ADALET KAVRAMI VE TOPLUMSAL ELEŞTİRİ KONCEPCİYA СОЦИАЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ И СОЦИАЛЬНЫЙ КРИТИЗМ В НОВЕЛЛИАХ ТАКСИНА ЮДЖЕЛ SOCIAL JUSTICE CONCEPT AND SOCIAL CRITICISM ON TAHSİN YÜCEL'S STORY PERSONS M. Onur HASDEDEOĞLU - Şenol DANIŞMAN.....	84
AMASRA KALESİ'NE DAİR KORUMA ÖNERİLERİ PROTECTION RECOMMENDATIONS FOR AMASRA CASTLE РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ЗАЩИТЕ ЗАМКА AMASRA Nurhılal BURAK.....	103
PETERSBURG ÜNİVERSİTESİNİN YETİŞTİRDİĞİ ORYANTALİSTLER ORIENTALISTS RAISED BY PETERSBURG UNIVERSITY ВОСТОКОВЕДЫ В ПЕТЕРБУРГСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ Vesile ŞEMŞEK.....	115

KAHRAMANMARAS TEKERLEMELERİNDE ANLAMSIZ GÖRÜNEN KELİMELER SEEMINGLY MEANINGLESS WORDS IN THE RHYME OF KAHRAMANMARAS Ünal KALAYCI.....	128
ORHAN PAMUK KURGUSALINDA CİNSİYET: KADIN, ERKEK, ÇOCUK KARAKTERLERİN KURGUDAKİ KULLANIM ORANI GENDER-BASED USAGE OF CHARACTERS IN ORHAN PAMUK'S FICTION Sibel YANARAY - Yakup ÇELİK.....	145
MISIR EL-EZHER ŞEYHLİĞİ KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN TÜRKÇE YAZMA ESERLER TURKISH MANUSCRIPTS IN THE LIBRARY AL-AZHAR SHEIKH IN OF EGYPT ТУРЕЦКІЕ РУКОПИСИ, НАЙДЕННЫЕ В БИБЛИОТЕКЕ ЕГИПЕТСКОГО ШЕЙХА АЛЬ-АЗХАР Fatih KURTULMUŞ.....	160
KYRGYZSKII RICHEVOI ETIKET V POVESTYAH CHINGIZA AYTMATOVA CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE KIRGIZ GÖRGÜ KURALLARININ YANSIMASI KYRGYZ SPEECH ETIQUETTEIN CHINGIZ AYTMATOV STORIES Çolpon T. SIDIKOVA.....	187
UYGUR HALK ANLATILARINDA SAYI SİMGEÇİLİĞİ NUMBER SYMBOLS IN UYGUR FOLK NARRATIVES ЦИФРОВАЯ СИМВОЛИКА В УЙГУРСКИХ НАРОДНЫХ ПОВЕСТВОВАНИЯХ Funda AYDIN.....	209
THE LATE BRONZE AGE ANATOLIA: THE ORIGIN OF TROJANS IN THE CONTEXT OF LANGUAGE AND CULTURE GEÇ TUNÇ ÇAĞINDA ANADOLU: DİL VE KÜLTÜR BAĞLAMINDA TRUVALILARIN KÖKENİ АНАТОЛИЯ В ПОЗДНЕМ БРОНЗОВОМ ВЕКЕ: ИСТОКИ ТРОЯНЦЕВ В КОНТЕКСТЕ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ Onur ŞARAPLI - Shawn Christian BROYLES.....	228
ÂŞIK BAHATTİN YILDIZOĞLU'NU ANLAMAK UNDERSTANDING MINSTREL BAHATTİN YILDIZOĞLU ПОНЯТИЕ АШЫКА БАХАТТИНА ЙИЛДИЗОĞЛУ Erdoğan ALTINKAYNAK.....	241
TÜRKİYE İKTİSADİ DÜŞÜNCESİNDE MİLLİ İKTİSAT VE KIRSALA BAKIŞLARI THE CONCEPT OF NATIONAL ECONOMICS AND THE RURAL PERSPECTIVE IN TURKISH ECONOMIC THOUGHT ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСОВ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В ТУРЕЦКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ M. Ali SAĞLAM.....	252
GÖSTERGELER SİSTEMİ OLARAK DİLDE TOPLUMLARIN DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN YANSIMASI (KÜLTÜRDİLBİLİMSEL PERSPEKTİF) REFLECTION OF WORLDVIEW OF THE SOCIETIES IN THE LANGUAGE AS A SYSTEM OF SIGNS (LINGUOCULTUROLOGICAL ASPECT) ОТРАЖАЕНИЕ КАРТИНЫ МИРА ОБЩЕСТВ В ЯЗЫКЕ КАК СИСТЕМА ЗНАКОВ (ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД) Hakan SARAC.....	273
PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ALAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİMSEL ARAŞTIRMANIN BASAMAKLARINA YÖNELİK ÖZ YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ THE EXAMINATION OF SELF-EFFICACY OF UNIVERSITY STUDENTS THAT TAKE PEDAGOGICAL FORMATION TRAINING TOWARDS SCIENTIFIC RESEARCH STEPS Alptürk AKÇÖLTEKİN.....	290

SİNOP YÖRESEL MUTFAĞININ UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ TATLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ EVALUATION OF THE TASTES WHICH HAVE FACE TO BE FORGOTTEN IN SINOP'S LOCAL CUISINE ОЦЕНКА ЗАБЫТЫХ ВКУСОВ РЕГИОНАЛЬНОЙ КУХНИ ПРОВИНЦИИ СИНОП Nadide Afra GENÇ - Yılmaz SEÇİM.....	302
KÜLTÜREL MİRAS OLARAK HAYVANLARIN ATASÖZLERİMİZE KATTIKLARI ANLAM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME AN EVALUATION ON THE MEANINGS OF ANIMALS AS A CULTURAL HERITAGE ОЦЕНКА ЗНАЧЕНИЯ ЖИВОТНЫХ КАК КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ Osman TÜRK.....	320
YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILACAK YAPILANDIRILMIŞ BİR PODCASTTE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER NECESSARY CHARACTERISTICS OF A STRUCTURED PODCAST TO BE USED IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS Cihan CAYHAN - Rezan KARAKAŞ.....	335
ARİSTOTELES, DEVLET, KÖLELER VE VATANDAŞLIK ARISTOTLE, THE STATE, SLAVERY AND CITIZENSHIP АРИСТОТЕЛЫ, ГОСУДАРСТВО, РАБЫ И ГРАЖДАНСТВО Abdullah KIRAN.....	350
POLITICAL REPRESSIONS IN GEORGIA DURING THE QUARTET OF THE XX CENTURY ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ В ГРУЗИИ В ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XX-ГО ВЕКА XX. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE GÜRCİSTAN'DAKİ SİYASAL BASKILAR Giorgi SOSIASHVILI.....	360
MARKA KİMLİĞİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA: ÖZEL EĞİTİM KURUMUNDA BİR ARAŞTIRMA A STUDY FOR DETERMINING BRAND IDENTITY: A RESEARCH IN THE SPECIAL EDUCATION INSTITUTION ИССЛЕДОВАНИЕ ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИД БРЕНДА: ИССЛЕДОВАНИЕ В СПЕЦИАЛЬНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ Pınar KAYIKÇI - Kudret ARMAĞAN - Nil ESRA DAL.....	375
M. AVEZOV'UN «ABAY YOLU» ROMANINDAKİ İSİM YÜKLEMLİ CÜMLELERİN KULLANILIŞ BİÇİMLERİ FRAMEWORK OF THE USE NOMINAL SENTENCES IN M.AUEZOV'S NOVEL-EPIC "THE WAY OF ABAY" ИМЕННЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В РОМАНЕ-ЭПОПЕЕ М. АУЭЗОВА «АБАЙ ЖОЛЫ» Erdoğan ALTINKAYNAK - Safura BORİBAYEVA - Aygerim SMAGULOVA.....	404
KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE KÜRESELLEŞMENİN YEREL KÜLTÜRE ETKİSİ PROCESS AND LOCAL CULTURAL IMPACT OF GLOBALIZATION ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА МЕСТНУЮ КУЛЬТУРУ Abdulsamet YAMAN.....	422

SÖZ BAŞI

Saygı değer okuyucular,

Dergimizin 44. Sayısı Prof. Dr. Cabbar Ishankul'a, Araştırmacı Ali Şamil'e, Prof. Dr. Harun Demirkaya'ya, Prof. Dr. Remzi Devletov'a, armağan edilmiştir. 45. Sayımızda Türkiye ve diğer coğrafyalardan sosyal bilimler alanında 5 kişi tanıtılacaktır. Yazılarınızı bekliyoruz.

Posta adresimize gelen makalelerin kabul edilmediğini daha önce ilan etmiş, sayfamıza da koymuştuk. Makalelerinizi lütfen sistem üzerinden gönderiniz. Dergi Park projesi kapsamında yüklenen makaleler editörlerimiz tarafından uygunluğu kontrol edildikten sonra hakemlere gönderilerek değerlendirmeye alınmaktadır. **Hakemlik durumu "Akademik Performans"tan çıkarıldığı için gecikmeler meydana gelmektedir. Gecikmeleri önlemek ve hakemliğe teşvik için 43. Sayımızdan itibaren her hakeme belirli bir ücret ödemekteyiz.**

Yayın kurallarımıza dergimizin internet sayfasından ulaşabilirsiniz. Yayın kurallarına uymayan hiçbir makale yayınlanmayacaktır. Ön incelemeden sonra size kabul edildiğine dair bir yazı geldiğinde, makalenizin hakem sürecine girdiğini ve bu işlemin de en geç bir ay içinde sonlanacağını bilmelisiniz. Hakem sürecinden geçen her makale sıraya konularak yayınlanacaktır.

Dergimiz doçentlik başvuru kriterlerine uygundur.

Bizler, hiçbir yerden maddi destek almadan bugünlere geldik. Yazarlarımızın yapmış oldukları katkı için teşekkür ederiz. Yayınlanacak her makale için, yayın ve diğer masrafları gidermek adına dergimizin posta çeki hesabına ön control için 20 TL, hakemler için 50+50 = 100 TL, yayın katkısı için 200 TL, yabancı dil tercüme desteği için her birine 50 TL veya karşılığında döviz yatırılması ve ödeme dekontunun dergikaradeniz@gmail.com adresine gönderilmesi gerekmektedir. Anlayışla karşılayacağınızı umuyoruz.

Siz değerli okurlarımız dergimizin yayınlanmış sayılarına, arşivlerimizdeki makalelerine www.dergikaradeniz.com internet adreslerinden erişebilirsiniz.

Akademik yükselme sağlayanlara başarılarının devamı, aramızdan ayrılan bilim insanlarına Tanrıdan rahmet diliyoruz.

Çalışmalarınızda kolaylık ve başarılar dilerim.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

PRESENTATION

Dear Readers;

The 44th issue of our journal is dedicated to Prof. Dr. Cabbar Ishankul, Researcher Ali Şamil, Prof. Dr. Harun Demirkaya'and Prof. Dr. Remzi Devletov. In the 45th issue, 5 academicians from Turkey and other countries will be declared and the issue will be dedicated to them, so we are expecting your scientific articles.

We announced previously that articles sent to us through e-mail will not be considered for publication. Please send your articles through the system present in ULAKBİM-Dergipark. The articles will be examined technically by our editors and those considered suitable will be sent to the referees for blind review. Our journal is now indexed by ISI and SCOPUS. The impact factor is 0,635. Unfortunately, as activities as referees are no longer included in academic performance, we may experience some delays in the procedures. In order to overcome delays, referees will be paid for their contributions.

You can attain the writing format and requirements through the website. Articles not complying with the format and rules will certainly be turned down. Following the preview, it must be known that your article is through evaluation process, which will be finalised in one month at most. Articles accepted by the referees will be published in turn.

Our journal meets the requirements for application for associated professor degree.

So far, we have received no financial support and met all the expenses personally. We thank all those who have made scientific contributions. In order to meet the publication and other expenses, from now on we are obliged to demand a payment of 20 TL for tehchnical control, 50+50 TL as referee fees, 200 TL for publication, and (if needed) 50 TL for each of the translations of the abstract into English, Turkish or Russian. Payments can be made in USD, as well. Please deposit the fees into

the bank account and send the receipt to dergikaradeniz@gmail.com . We hope you will find this convenient.

You can attain the published issues of our journal and the articles in the archives through www.dergikaradeniz.com ; We congratulate the academicians who have attained new titles and pay tribute to those who have passed away.

We wish you a bright period of success.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ПРЕДИСЛОВИЕ

Уважаемые читатели,

44-ый номер нашего журнала посвящается профессорам Джаббару Исхакулы, Харуну Демиркая, Ремзи Девлетову и исследователю Али Шамилю. Ждём ваших статей.

В предыдущих номерах мы оповещали вас о том, что доклады, высланные по электронной почте не будут приниматься. Пожалуйста, пришлите доклады пользуясь системой по докладам. Оформление докладов, высланных в рамках проекта Dergipark, проверяются нашей редколлегией. Затем они выносятся на рецензентам. Поводом задержки публикаций статей послужило исключение статуса рецензента из формата “Академического перформанса”. Для предотвращения задержки и поощрения рецензентов с 43-го номера каждому из них оплачивается определённая сумма.

Требования к оформлению статей проставлены на нашей электронной веб. странице. Статьи, не соответствующие требованиям не будут опубликованы. После предварительного контроля статей вы будете уведомлены о принятии статьи. Рецензирование и другие формальности продлятся в течении одного месяца. Статья, получившая положительную рецензию, будет опубликована с соблюдением очередности.

Наш журнал соответствует к критериям научно-педагогического звания – доцент.

Наш журнал никогда не получал материальной или финансовой поддержки. Редколлегия благодарит всех авторов за вклад в выходе в свет журнала. В целях покрытия канцелярских расходов и для публикации статьи в журнале, необходимо перечислить турецкую денежную единицу (Лира): для преворительного контроля 20 (Лир), для рецензентов 50+50 = 100 (лир), для публикации 200 (Лир), для перевода аннотации и заглавия на два иностранных языки на каждый перевод 50 (Лир) или валюту по соответствующему курсу на денежный счёт (см. dergikaradeniz@gmail.com) журнала. Надеемся на Ваше понимание.

Архив журнала содержится по адресу: www.dergikaradeniz.com

Учёным желаем высоких научных достижений и чтим память коллегам, покинувших нас.

Желаю вам успехов в вашей научной работе.

С уважением,

Профессор Эрдоган Алтынкайнак
Редактор

PROF. DR. CABBAR İŞANKUL

Özgeçmiş

Cabbar İşankul Kaşkaderya vilayeti Kamaşi ilçesinin Tersata köyünde doğdu.

1991 yılında Taşkent Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi mezunu oldu.

1992-1994 yıllarında Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Ali Şir Nevaî Dil ve Edebiyat Enstitüsünde okudu.

1996 yılında “**O‘Zbek Folklorida Mifologik Obraz Va Uning Badiiy Talqini**”(Özbek Halk Edebiyatında Mifolojik Kahraman ve Onun Edebî Yorumu”) konulu PhD tezini, 2010 yılında “**O‘Zbek Folklorida Tush Va Uning Badiiy Talqini**” (Özbek Halk Edebiyatında Rüya ve Onun Edebî Yorumu) konulu doktora tezini savundu.

Cabbar İşankul'un 1999 yılında yayınlanmış**Folklor: obraz va talqin** (Nasaf, 1999),**Epik tafakkur tadriji** (Toshkent: Fan, 2006), “**Alpomish**” **dostonining izohli lug‘ati** (Toshkent, 2006), **Navro‘z nashidasi (2009)**,**O‘zbek folklorida tush va uning badiiy talqini** (2011), **Navro‘z qo‘shiqdari** (2012) kitapları büyük ilgi gördü.

Ünlü halkbilimci Cabbar İşankul'un **O‘zbekiston Nomoddiy Madaniy Merosi Va Folklor İjro San‘ati**(2017), **Folklorshunoslikka Kirish**(2017) Ders Kitapları, “**Alpomish**” **Dostonining Abdunazar Baxshi Varianti**(2018), “**Alpomish**” **Dostonining**

Umir Shoir Va Avliyoqul Mardonqul O'G'Li Varianti (2019), Oltin Qaboq (2019), Malla Savdogar (2019), Mif Va Badiiy Tafakkur(2019) gibi monografi ve ders kitapları, 300 ü geçmiş ilmî makaleleri yayınlanmıştır. Bu makalelerin 50 den fazlası yabancı ülkelerde yayınlandı.

Prof. Dr. Cabbar İşankul 1997'den itibaren Özbekistan'da ve yabancı ülkelerde gerçekleştirilmekte olan toplantılara katılmakta ve halk edebiyatı konulu konuşmalar yapmaktadır.

Cabbar İşankul dünyanın birçok ülkelerinde, özellikle, Rusya, Almanya, Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Makedonya, Çin, Kore gibi devletlerin üniversitelerinde Özbek Halk Edebiyatı dersleri vermiştir.

“O'zbek Folklori Bibliografiyasi” (İzmir, 2009) kitabı Türk meslektaşlarıyla birlikte yayına hazırlandı. Cabbar İşankul'un yayına hazırladığı **Oychinor**(Ankara, 2008), **Malika ayyor** (Ankara, 2009), **Mashriqo** (Ankara, 2010), **Rustamxon** (Ankara, 2010), **Xushkeldi va Balogardon** (Ankara, 2012) gibi Özbek destanları Türkiye'de Özbek ve Türk Dillerinde yayınlanmıştır.

Cabbar İşankul **Dede Korkut Kitabı**, Türk şairi Ahmet Yalçın'ın **“Yuragimning Ko'Z Yoshi”** (2000), Japon Klasik Şiiri örneklerini içeren **“Shamnabdagı oy aksi”** kitaplarını (2006), Artur Heyli'nin **“Oqshom Xabarları”** romanını (2012) Özbekçeye çevirmiştir.

Cabbar İşankul 2017'den itibaren Özbekistan İlimler Akademisi Ali Şir Nevaî Devlet Edebiyat Müzesi Müdürüdür.

2019 yılında Dostluk Devlet Ödülünü almıştır.

PROF. DR. HARUN DEMİRKAYA

Kocaeli Üniversitesi Öğretim Üyesi, **GSM:** 0542 452 3379
harundemirkaya@hotmail.com harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

Lisansını İstanbul İ.T.İ.A (1979),
Yüksek Lisansını Marmara Üniversitesi (1990),
Dokorasını İstanbul Üniversitesi'nde (1995) tamamlayarak,
Türkiye'nin ilk "İnsan Kaynakları Yönetimi" ABD Doktorlarından biri oldu.
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde Öğretim Görevlisi,
Kocaeli Üniversitesi'nde Yardımcı Doçent,
Üniversitelerarası Kurul'da Doçent,
Kocaeli Üniversitesi'nde Profesör unvanı aldı.

Kamu Görevlisi Yönetici Olarak (öğrencilik yıllarından itibaren)
SSK Okmeydanı Hastanesi Satınalma Memuru ve Halkla İlişkiler Büro Amiri (1976-1981)
Giresun Bölge Müdürlüğünde Yurtdışı İşçi Sorunları Raportörü (1981-1983)

Devlet Bakanlığı Eti Holding Eti Gümüş A.Ş. Hazine Adına Yönetim Kurulu Üyesi (2000-2002)

Adalet Bakanlığı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulu Üyesi (2016-2018)

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Resmi Arabulucusu (2016-2018)

Adalet Bakanlığı İş Mahkemeleri (İş Uyuşmazlıklarında) Bilirkişi (2019- halen)

Türk Silahlı Kuvvetlerinde Personel Subayı Olarak:

Teğmen; Personel Okulu Subay ve Astsubay Kurs Takım Komutanı (1983-1985)

Üsteğmen; Ordu-Gölköy Askerlik Şubesi Başkanı (1985-1988)

Yüzbaşı; Kocaeli-Gebze Askerlik Şubesi Başkanı (1988-1996)

Yüzbaşı-Binbaşı; Yüksekova As. Şube Başkanı ve Şemdinli Bölge Koordinatörü (1996-1998)

Binbaşı; İstanbul 1. Ordu Komutanlığı Personel Başkanlığında görevli iken (1998-1999) İstekle emekli.

Üniversite Öğretim Elemanı ve Yöneticisi Olarak:

Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü İşletme Fakültesi Öğretim Görevlisi, Satın alma ve İdari İşlerden sorumlu Rektör Danışmanı (2000-2001)

Kocaeli Ü. Gebze MYO Kurucu Öğretim Üyesi (2001-2012)

Kocaeli Ü. Gebze MYO İİP ve Yönetim Organizasyon Bölüm Başkanı (2001-2016)

Hereke Meslek Yüksekokulu Müdürü (2012-2015 ve 2015-2016)

Texas U. at Dallas, Naveen Jindan School of Management, Konuk Araştırmacı (2013-2014)

Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi (2016-2018)

Hereke MYO İnsan Kaynakları Yönetimi Öğretim Üyesi (2018-halen)

Ön lisans, Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora Düzeyinde Verdiği Derslerden Bazıları:

İnsan Kaynakları Yönetimi, Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, İnsan Kaynakları Planlaması, Eğitim-Geliştirme ve Kariyer Yönetimi, Performans Yönetimi, İşgören Seçimi ve Mülakat Teknikleri, İnsan Kaynakları Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar, Stratejik Yönetim, Yönetim Yaklaşımları, Örgüt Tasarımı, Örgütsel Yaşamda Güç ve Politika, Sosyal Davranış ve Protokol

Üyelikler: İnsan Kaynakları Dayanışma Derneği, Uluslararası Organizasyonların Yönetimi Derneği,

ADD, Yeşilay, İzmit Türk Ocakları, Kocaeli Aydınlar Ocağı, Kocaeli Giresunlular Derneği, Marmara İşadamları ve Müteahhitler Derneği ve Türk Dünyası ile ilgili bazı dernek ve vakıflar

Yönetim alanında 6'sı ekip çalışması 10 kitabı, yüze yakın makale ve bir o kadar tebliği yayınlanmıştır.

BİLİM UZMANI ALI ŞAMİL

Ali Şamil (Ali Hüseyin Oğlu Şamilov), 5 Haziran 1948'de Ermenistan SSCB'nin Basargeçer ilçesinin İnekdağ köyünde doğdu.

1962'de İnekdağ köyünün orta okulundan, 1965 yılında Zod köyündeki liseden mezun oldu.

1965'ten 1973'e kadar Sumgayıt'ta yaşadı. 1968-73 yıllarında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Gazetecilik Bölümü'ndeki çalışmaları sırasında öğrenci bilimsel konferanslarında aktif rol aldı. Fakülte Öğrenci Bilim Derneği Başkanı ve Üniversite Öğrenci Bilim Derneği Başkanı yardımcısı olarak görev yaptı.

1973 yılında, Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Başkanlığı, Nahçıvan SSCB Bakanlar Konseyi'nin Sovyet İttikafı Komünist Partisi Nahçıvan Bölgesel Komitesine bağlı olan "Doğu Kapısı" gazetesinde çalışmaya başladı.

"Doğu Kapısı" (Sovyet Nahçıvan'ı) gazetesinde makaleler yayınlamakla birlikte, çalıştığı gazete için askeri vatanseverlik, tarihi konular, SSCB'nin müttefik ve özerk cumhuriyetleri hakkında vb. konularda yazılar yazmakla beraber, SSCB'deki Özerk Cumhuriyetler ve Özerk Bölgelerle doğrudan bağlantılar kurmak ve Nahçıvan'ı tanıtmak için orada yayınlanan gazetelerde yazılar yayınladı. Onun hazırladığı "Elimizin Söz Bohçası" isimli köşe yazısı okuyucuların ilgisini çekti, aynı zamanda özerk cumhuriyette folklor örnekleri toplamaya odaklandı ve ilçe gazetelerinde folklor örnekleri yayınlamaya başladı.

Halk Hareketi üyesi olan Ali Şamil, gizli derneklerin Nahçıvan Halk Cephesi Bölgesel Örgütü'nün konseyi ve yönetim kurulu üyeliğine seçildi. Nahçıvan Bölgesel

Sendikalar Konseyi'ne bağlı olan "Ağrıdağ" gazetesinin ve Nahçıvan Bölgesel Konsey'ine bağlı olan "Varlık" ve "Günay" gazetelerinin kurucularından olmuştur.

1993 yılında Bakü'ye taşındığında Azerbaycan Ansiklopedisinde "Çocuk Ansiklopedisi" grubuna katılır (Onun da katkısıyla hazırlanan Çocuk Ansiklopedisinin üçüncü cildi 1999 yılında yayınlamıştır) ve "Türk Dünyasının Meşhurları" grubunu yönetti. "Türk Dünyasının Meşhurları" sözlüğünü (Adalet Tahirzade ile birlikte) yayımladı.

1998'den beri Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü'nde çalıştı. Enstitünün düzenlediği yedi "Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine" Uluslararası Folklor Konferansının, aynı zamanda 17-18 Ekim 2009 yılında Türkiye'nin Bolu şehrinde Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Folklor Araştırma ve Uygulama Merkezi (BAMER), Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'yle düzenlediği, I. Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültür Sempozyumu, 1-3 Aralık 2011 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Kazımağosa şehrinde Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü ile birlikte Doğu Akdeniz Üniveristesinin düzenlediği Uluslararası Sempozyum, 18-21 Nisan 2012 yılında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü, İ.Cavahışvili adına Tiflis Devlet Üniversitesi, Türkiye'nin Ardahan Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi Birliği, Türk Dünyası Mühendisleri ve Mimarlar Birliği ve Valeh Hacıları Uluslararası Bilimsel-Kültürel Araştırma Fondu ile birlikte Gürcistan'ın başkenti Tiflis şehrinde düzenlenen "Kafkas Halklarının Folkloru ve Lingkulturolojisi" isimli Uluslararası Bilimsel Sempozyumun organizatörü olmuştur.

2007'den beri Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsünde Dış İlişkiler Bölümünün başkanıdır.

PROF. DR. REMZİ DEVLETOV

remzidevletov@mail.ru Özbekistan - 07.11. 1961

Lisans ve Yüksek lisansını Namangan Devlet Eğitim Enstitüsü'nde yapmıştır. Doktorası Rusça Öğretim Yöntemleri üzerinedir. 2000 de doçent, 2013 de profesör olmuştur. Kırım Tatarlarının sürgününden sonra tekrar vatani Kırım'a dönmüş ve halen Kırım'da yaşamaktadır.

Çok sayıda ulusal ve uluslararası projede görev almış ve yürütmüştür. Çok sayıda alanı ile ilgili konferans ve seminerler vermiş, ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılara katılmıştır.

1994-2010. Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi Şubesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümün Müdürü /Kırım, Ukrayna. 2011 – 2014. Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi Şubesi Eğitim Bölümü Müdürü Pr./ Kırım, Ukrayna. 2014 – 2018. Ardahan Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı bölümü profesörü görevlerinde bulunmuştur.

Çeşitli dergilerde ve bilim kurulu heyetlerinde üyelikleri vardır.

Ukrayna Eğitim ve Bilim Bakanlığı ve Kırım Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından Liyakat sertifikası ile ödüllendirilen Devletov'un sahasında yayınlanmış 25 kitabı ve 90 makalesi bulunmaktadır.

Kırım tatar Türkçesi, Türkiye ve Özbek Türkçesi ile birlikte Rusça, Ukraynca ve İngilizce bilmektedir.

LATİN AMERİKA'DAKİ HEGEMONYA MÜCADELESİNDE KÜBA'NIN YERİ

CUBA IN THE FIGHT HEGEMONIA IN LATIN AMERICA

КУБА В БОРЬБЕ ГЕГЕМОНИИ В ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКЕ

Tarık DEMİR*

ÖZ

ABD ile Çin arasında dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Latin Amerika coğrafyasında da bir güç mücadelesinin varlığı gözlemlenmektedir. Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte Latin Amerika coğrafyasında yaşanan bu güç mücadelesinde artık ABD'nin karşısında SSCB yerini Çin'in yer aldığı görülmektedir. Özellikle Xi Jinping'in devlet başkanı olmasıyla birlikte Çin'in bölge ülkelerine yönelik olarak askeri, ekonomik, kültürel ve bunlara bağlı olarak siyasi etkisinin arttığı ve Çin'in küresel düzlemde eskiye nazaran daha etkin bir dış politika stratejisini hayata geçirdiği gözlemlenmektedir. Bu durum ABD'yi Latin Amerika devletlerine yönelik olarak uyguladığı geleneksel arka bahçe politikasını değiştirmek zorunda bırakmıştır. ABD'nin bu politika değişikliğinde en önemli hedef ülkelerden biri stratejik konumundan ötürü Küba olmuştur. ABD, Barack Obama döneminde Küba ile eski düşmanlıkları bir tarafa bırakarak "Amerika Amerikalıdır" mottosundan hareketle yeni bir yumuşama siyasetini uygulamaya sokma kararı almıştır. Nitekim Başkan Obama 2014 senesinde Küba'ya resim bir ziyarette bulunmuştur. Aynı şekilde Küba'nın da ambargolar nedeniyle ekonomik açıdan zor dönemler geçirdiği ve bir çıkış yolu aradığı gözlemlenmektedir. Nitekim yönetimin kontrolünün fiilen kardeş Raul Castro tarafından ele geçirilmesiyle sistemde bazı yumuşamaların varlığı gözlemlenmektedir. Sonuç olarak tüm bu yaşanan gelişmeler ışığında bu çalışmada ABD ve Çin'in, ekseninde Küba olmak üzere genel olarak Latin Amerika ülkelerine yönelik son dönemdeki siyasetleri ve hegemonya mücadelesi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Küba, Latin Amerika, Çin, ABD, Hegemonya*

ABSTRACT

It is observed that there is a struggle of power between the USA and China in the Latin American geography as in other parts of the World. With the end of the Cold War, the USSR was replaced by China in this struggle of power in the region of Latin American. It is observed that in particular with the new Chinese President Xi Jinping, China has

---

* ORCID ID: 0000-0003-4428-2751, İstanbul Gedik Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü; tarikdemir80@yahoo.com

Latin Amerika'daki Hegemonya Mücadelesinde Küba'nın Yeri

implemented a more effective strategy of foreign policy and has increased the military, economic, cultural and accordingly political influence towards the region. This situation forced the USA to change its traditional the Policy of Backyard towards Latin American states. One of the most important targeted countries in this policy of the USA was Cuba because of its strategic position. During the governance of Barack Obama the USA left the old enmity with Cuba and decided to implement a new policy of softening, following the motto of "America belongs to Americans". As a matter of fact, President Obama paid an official visit to Cuba in 2014. In the same way, Cuba is passing through the economic hardships due to embargoes and is looking for a way out. As a matter of fact, it is observed that Raul Castro seized control de facto and took the control over the system. As a result, in the light of all these developments, the recent policies and the struggle for hegemony between the USA and China on the Latin American countries in general but especially on Cuba were examined.

Keywords: *Cuba, Latin America, China, USA, Hegemony.*

АННОТАЦИЯ

На территории Латинской Америки, как и в других регионах мира, наблюдается борьба между США и Китаем. С окончанием холодной войны Китай заменил СССР в его противостоянии США в борьбе за влияние в латиноамериканском регионе. Особенно после избрания председателем КНР Си Цзиньпина военное, экономическое, культурное и политическое влияние Китая на страны региона возросло и в глобальном плане Китай начал осуществлять более эффективную внешнеполитическую стратегию, чем раньше. Эта ситуация вынудила США изменить свою традиционную «политику чёрного хода» в отношении латиноамериканских государств. С этим изменением политики одной из наиболее важных целевых стран для США по причине своего стратегического положения стала Куба. В период Барака Обамы США, оставив в стороне прежнюю вражду с Кубой, решили внедрить новую смягчающую политику, руководствуясь девизом «Америка принадлежит американцам». Так, в 2014 году президент Обама совершил официальный визит на Кубу. В то же время наблюдается, что Куба переживает экономические трудности по причине эмбарго и ищет пути выхода. С фактическим переходом управления к брату Фиделя Раулю Кастро в системе наблюдается некоторое смягчение. В свете всех этих событий в данной работе были рассмотрены политика США и Китая последнего периода и их борьба за гегемонию в странах Латинской Америки и особенно на Кубе.

Ключевые слова: *Куба, Латинская Америка, Китай, США, Гегемония.*

GİRİŞ

Massachusetts Senatörü Henry Cabot Lodge 1898 tarihli ABD-İspanya savaşı öncesi Deniz Hakimiyet Teorisi'nin fikir babası ve strateji uzmanı Alfred Thayer Mahan'ın yayımlacı politikalarından etkilenerek en büyük donanmaya sahip olan ulusların dünyayı ele geçireceklerini ve ABD'nin artık dışarı bakmaya başlaması gerektiğini ifade etmekte ve

"Ticari çıkarlarımız...Nikaragua Kanalı'nı inşa etmemizi gerektirmektedir ve bu kanalı koruyabilmek ve Pasifik'teki ticari üstünlüğümüzü sürdürürebilmek için de Hawaii Adaları'nı denetlememiz ve Samoa'daki nüfuzumuzu sürdürmemiz gerekmektedir...Ve Nikaragua Kanalı inşa edildiğine, Küba Adası'nı almak bir zorunluluk olacaktır...Büyük uluslar gelecekteki yayılmalarını ve şu andaki savunmalarını sağlamak için hızla dünyanın bütün uzak köşelerini bulunuyorlar. Bu

hareket uygarlığı yaymak ve ırkın gelişmesini sağlamak için gerekli bir harekettir. Dünyanın büyük uluslarından biri olarak Birleşik Devletler bu yürüyüş hattının dışına düşmemelidir.” (Zinn, 2005:317).

şeklinde bir analizde* bulunmaktadır. Nitekim Latin Amerika ve Karayipler bölgesinin ABD tarafından kendi arka bahçesi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Monroe Doktrini ile somutlaşan bu politikada amaç herhangi bir Avrupalı gücün bu arka bahçede yer almasına izin verilmemesi ve var olan güçlerin de buradan çıkarılmasıdır. Bu minvalde öncelikle ABD, İspanya Krallığı ile bir güç mücadelesine girişmiştir. Özellikle Napolyon’un İspanya’yı işgal etmesi ile birlikte Latin Amerika’daki Kreol devrimlerine destek olarak İspanya’nın bu bölgedeki etkinliğine son vermek istemiştir. Özellikle İspanya’nın bu bölgedeki egemenliğine son veren olay 1898 tarihli ABD ile yaptığı savaş olmuştur. Bu savaş neticesinde Küba, Porto Riko ve Filipinler ele geçirilmiştir. Ele geçirilen bu bölgelerden özellikle Küba stratejik önemi haizdi; zira ABD’ye yakınlığından ötürü ulusal güvenliği açısından önem arz ediyordu. William McKinley’in başkanlık döneminde Küba’nın ABD’ye bağlanmasını stratejisi hayata geçirilmiştir. McKinley, Küba’dan İspanya’nın gibi bir amacın savaş olmadan asla gerçekleştirilemeyeceğini görmüştür. Aynı şekilde ikinci bir amaç olarak da Amerika’nın askeri ve ekonomik nüfuzunun Küba’da tanınması yalnızca Küba’ya Amerikan müdahalesi ile gerçekleştirilebilecekti. Küba adasının stratejik önemine binaen savaştan yıllar sonra Ticaret Bakanlığı’na bağlı dış ticaret bürosu şefi o dönem hakkında ABD’yi Küba’daki İspanyol yönetimine karşı silah kullanmaya zorlayan şeyin ABD’nin Batı Hint Adaları ve Güney Amerika’daki devletlerle olan ekonomik ilişkilerinin gerekliliği olduğunu ifade etmiştir. İspanya-ABD savaşının genel bir genişleme hareketi içinde gelişen olaylardan yalnızca birinin teşkil ettiği ve kökleri ülke içi endüstriyel tüketim kapasitesinin çok ötesinde değişmiş bir çevreye dayandığı ifade edilmiştir. Küba’nın ele geçirilmesinde ABD için sadece kendi mallarına yönelik alıcı bulmak değil; aynı zamanda dış pazarlara ulaşmayı kolay, ekonomik ve güvenli hale getirecek araçları da sağlamak da yer almıştır (Zinn, 2005:323-325).

Bugün ABD ile Çin arasında yaşanan yeni soğuk savaş* göz önünde bulundurulduğunda Çin’in Latin Amerika’da artan ekonomik, siyasi ve askeri

---

* Bu analizin bir sonucu olarak ABD, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Küba’nın stratejik önemine binaen buraya sürekli olarak müdahalede bulunmuştur. Özellikle Küba, Latin Amerika’ya ulaşım için stratejik bir konuma sahip iken Panama Kanalı’nın inşasıyla birlikte önemi daha da çok artmıştır. Bu minvalde ABD, İspanyollarla yaptığı 1898 senesinden itibaren 1898-1902, 1906-1909, 1912, 1917-1933 ve en son 1962 Küba Füze Krizi olmak üzere birçok müdahalede bulunmuştur (Turan, 2013:325-326).

* Latin Amerika coğrafyası üzerinde sadece Çin değil SSCB’nin halefi Rusya da Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi etki kurmak istemektedir. Rusya, Soğuk Savaş’ın üzerinden 20 yıl geçmeden eski etkisini göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte Rusya’nın bölgeye yönelik siyasetinin Çin’in aksine bütünlüklü değil daha çok fırsatçı ve marjinal bir siyaset olduğunun da altı çizilmelidir. Rusya bu coğrafyada etki kurma siyasetine Küba ve Venezuela ile başlamıştır. Hugo Chavez Rusya’dan Sukhoi savaş jetleri de dahil olmak üzere 4,4 milyar dolarlık silah alımı gerçekleştirmiştir. 2008 senesinde Rusya küçük bir

Latin Amerika'daki Hegemonya Mücadelesinde Küba'nın Yeri

varlığına ilaveten örneğin bir Çin konsorsiyumunun Panama Kanalı'na alternatif olmak üzere Nikaragua'da bir kanal inşa etmesi ve Küba'daki artan Çin varlığı gibi ABD'nin 20. yüzyılın başlarında ortaya koyduğu yayılmacı siyasetinin adımlarının bir benzerini bugün Çin'in kendisinin ABD'nin arka bahçesinde gerçekleştirmeye çalışmasının manidar olduğu ifade edilebilir. Çin, günümüzde siyasi yapısı ne olursa olsun Latin Amerika devletleri ile iktisaden ve siyaseten iyi ilişkiler tesis etme stratejisi izlemektedir. Çin bölge ülkeleri ile olan ilişkisini Amerika'nın bölgeyi kendi arka bahçesi (*backyard*) olarak görme stratejisindeki gibi bölgeyi şekillendirmeye yönelik bir nüfuz siyaseti üzerinden değil de, daha çok karşılıklı işbirliği ve kazanç temeline istinat eden iktisadi temelli bir siyaset üzerinden kurmak istediğini ifade etmektedir. Nitekim 2009 senesinde Brezilya'daki Çin büyükelçisi Qui Xiaoqi bir kez daha Çin'in kimseye tehdit teşkil etmediğini ve bu bölgeye çok büyük bir önem verdiklerini tekrarlamıştır. Nitekim 2013 senesinde devlet başkanı olan Xi Jinping, Latin Amerika coğrafyasına büyük bir vermekte ve her yıl bölge ülkelerini kapsayan bir ziyaret gerçekleştirip bir toplantı tertip etmektedir. Xi Jinping hükümeti on yıl içerisinde bölge ülkeleri ile olan ticareti ve yatırımları iki katına çıkarmak istediğini bildirmiştir (Reid, 2017:339-340). Nitekim Xi Jinping 5 Haziran 2013 tarihinde Meksika Senatosu'nda yaptığı konuşmada şunları ifade etmektedir:

“Siyasi açıdan Çin ve Latin Amerika, içtenlik ve dostluk ilkelerine bağlı kalarak birbirinin temel çıkarlarını ve ciddi kaygılarını ilgilendiren konularda karşılıklı anlayışı ve desteği pekiştirmeye devam etmelidir. Ekonomik açıdan Çin ve Latin Amerika, her iki taraftaki ekonomik büyüme biçiminin değişmesinden doğan fırsatları değerlendirerek işbirliği potansiyelimizi daha fazla harekete geçirmeli, işbirliği modelinde yenilik yaratmalı, çıkarlarımızı eşleştirme çalışmalarını yoğunlaştırmalı ve karşılıklı yarara dayalı, kalıcı ve istikrarlı ekonomik ve ticari

---

donanmasını Küba ve Venezuela ile ortak bir tatbikat icra etmek maksadıyla Karayip Denizi'ne göndermiştir. Keza 2014 senesinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Küba ve Nikaragua'nın da dahil olduğu bir Latin Amerika gezisi tertip etmiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin bu coğrafyayı konvansiyonel silahlar da dahil olmak üzere kendi nükleer silah teknolojisi için bir pazar olarak görmüştür. Aynı şekilde Rusya Nicholas Maduro yönetimi için petrol yatakları karşılığında son sınırlan finansal destekçi olmuştur. (Reed, 2017:340). Bunun dışında Rusya, Latin Amerika coğrafyasında hem tüm batı yarımküreyi denetleyebilme hem de SIGINT denilen elektronik istihbarat yapabilme imkanını veren ve GLONASS adı verilen tıpkı Amerikalıların GPS ve GNSS, Avrupalıların Galileo, Çinlilerin de Beidou adını verdikleri bir izleme sistemini kurmak istemektedir. Dolayısıyla Latin Amerika coğrafyasında istihbari bilgi toplamak için konuşlanabileceği en uygun yerler eski müttefikleri Küba ile Nikaragua gibi görünmektedir. Bu minvalde Küba ve Rusya devletleri, Soğuk Savaş döneminde aktif olan Lordes-SIGINT veri toplama istasyonunun tekrar faal hale getirilmesi konusunda anlaşmaya varmıştır (<https://www.fpri.org/article/2016/07/everything-old-new-russia-returns-nicaragua/> Erişim Tarihi 31.08.2018). Küba özelinde ise Küba'nın Rusya'nın stratejik ortağı olup Soğuk Savaş döneminde kalma gelenek istikametinde ilişkilerini sürdürmektedir. Küba stratejik ortak olması hasebiyle Libya, Suriye ve Ukrayna konularında Rusya'yı kuvvetle desteklemektedir (Öktem, 2014:153).

işbirliğini ve ortaklık ilişkilerini oluşturmaları. Kültürel açıdan Çin ve Latin Amerika, medeniyetler arası diyalog ve kültürel iletişimi yoğunlaştırarak yalnızca 'kendi güzelliklerini takdir etmek'le sınırlı kalmayıp, 'başkalarının güzelliklerini de takdir ederek güzelliklerin hep birlikte daha da güzelleşmesi'ni sağlamalı, böylece farklı medeniyetleri uyum içinde bir arada yaşatarak geliştirmek konusunda tüm dünyaya örnek olmalıdırlar.” (Jinping, 2017:359).

Her ne kadar Xi Jinping'in iktidara gelişiyle birlikte Çin'in dış politika stratejisinde gücün artırımı bağlamında pasiflikten aktifliğe doğru yönelen bir değişiklik gözlemlense de Çin'in bu ortaklık ve işbirliği stratejisi Deng Xiaoping döneminden ortaya atılan barışçıl yükseliş* doktrini ile de uyumluluk arz ettiği söylenebilir. Dolayısıyla Çin'in ekonomik, ticari ve diplomasi boyutlarıyla Latin Amerika'da varlık göstermesinin ABD açısından ciddi bir tehdit teşkil ettiği görülmektedir. Özellikle 2004 yılında Şili'de toplanan Asya Pasifik Ekonomik Forumu ABD açısından bir uyarı olarak algılanmıştır. Bu bağlamda ABD bölgeye yönelik yeni bir dış politika stratejisi geliştirmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Ekonomik ve ticari ilişkilere ilaveten askeri anlamda da Çin'in bölgede artan nüfuzu da ABD açısından kaygı verici başka bir durum olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Çin'in 2000 yılından itibaren Latin Amerika'ya yönelik olarak sabırlı ve geniş bir stratejiyi hayata geçirdiği ve bir yaklaşmanın varlığı gözlemlenmektedir. Bu minvalde Çin'in bazı Latin Amerika ülkelerine silah satışında bulunması, askeri heyetlerin karşılıklı olarak ziyaretleri, savunma ve askeri alanlardaki eğitim faaliyetleri ve ortak askeri tatbikatlara iştirak edilmesi gibi projeler bu yaklaşmanın göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Erman, 2015:69-70).

SOĞUK SAVAŞ SORASI SONRASI ABD-KÜBA İLİŞKİLERİ

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte sübvansiyonların kesilmesi neticesinde Küba ancak Büyük Depresyon dönemindeki durumla mukayese edilebilecek şekilde derin bir krize girmiştir. Analistler ekonominin daralmaya girmesiyle birlikte Castro rejiminin hızlı bir çözülme dönemine gireceği şeklinde öngöründe bulunmuşlardır. Ekonomiyi kurtarmak ve çöküşü engellemek için “Barış Zamanı Özel Dönemi” adı verilen bir program devreye sokulmuştur. Bu bağlamda özellikle başta turizm sektörü olmak üzere ülkeye yabancı sermaye çekilmek istenmiş ve Kübalı Amerikalıların dövizlerinin yurtiçine aktarılma yolları aranmıştır. Sonuç olarak iki yıldan beri ilk kez Küba'nın temel ihraç kaynağı olan şeker kamışı turizm ve dövizin gölgesinde kalmıştır. Öyle ki 2002 senesinde hükümet şeker kamışı işletmelerinin yarısını kapatma kararını almış ve şeker kamışı ekilen toprakların yarısı başka zirai

---

* Son yıllarda bazı Çinli liderler ve siyasi analizciler, mevcut uluslararası sistem çerçevesinde önemli bir güç statüsü elde etme arzusundaki Çin dış politikasını tanımlamak için barışçıl yükseliş ifadesini ortaya atmışlardır. Barry Buzan bu politikanın Çin'in barışçıl yükselişinin Deng'in Çin iç gelişmesi ve dış politikasını devrimci olmayan dünyaya göre düzenlediği ve Batı ile ortak çıkarların arayışına girdiği 1970'lerin sonlarıyla 1980'lerin başlarında başladığını ileri sürmektedir (Kissinger, 2015:437).

Latin Amerika'daki Hegemonya Mücadelesinde Küba'nın Yeri

ürünlerin ekimine ayrılmıştır. Bu durum doğal olarak bu sektörde çalışanların işlerini kaybetmesine sebebiyet vermiştir.

Birçok kişi ekonomideki liberalleşmenin siyasi liberalleşmeyi de beraberinde getireceğini düşünmüştür. Ancak Castro yönetiminin ekonomideki liberalleşme politikası taktiksel bir özellik arz etmiştir. Yüzyılın başında Castro yönetimi, Sovyet desteğinin yerine Çin ve Venezuela gibi iki önemli devletin desteğini kazanma imkânına kavuşmuştur. Bu dönemde Çin alt-yapı yatırımları ve bazı tüketim maddeleri için düşük faizli borç verme yoluna gitmiştir. Venezuela ise Kübalı doktorla, politik ve istihbari destek karşılığında Küba'nın ihtiyacı olan malları ve petrolü oldukça düşük bir fiyattan satmıştır. Nitekim Barış Zamanı Özel Dönemi içinde başlayan yarı yumuşama durumunun Irak Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir. 2003'te Castro'nun gizli polisi tarafından birçok rejim muhalifi tutuklanmış ve hapse gönderilmiştir. Tutuklananların üçte ikisini gazeteci ve demokrasi yanlısı Varela Projesi aktivistleri teşkil etmiştir*. Nitekim 2005 senesinde Castro Barış Zamanı Özel Dönemi'nin bittiğini ilan etmiş ve daha önce yapılan birçok reform rafa kaldırılmıştır. Böylece doların kullanımı yasaklanmış; devlet şirketleri üzerindeki merkezi denetim yeniden takviye edilmiş ve yabancı yatırımcıların birçoğu ülkeyi terk etmiştir. 2006 senesinde ise iktidarı de facto olarak Raúl Castro devralmış ve kısmen Fidel Castro'nun Barış Zamanı Özel Dönemi'ndeki önlemleri de ihtiva eden ama onun ötesine geçen bir sistematik ekonomik reform programı başlatmıştır.

Florida Boğazı'nın karşı kıyısında da değişim gözlemlenmiş ve Obama yönetiminin Küba ile olan ticarete yönelik ambargolar yumuşatılmıştır. On sekiz aylık gizli görüşmelerden sonra Aralık 2014'te Barack Obama ve Raúl Castro tarafından 1961'den beri donmuş olan diplomatik ilişkilerin tekrar canlandırılma kararının alındığı tüm dünyaya bildirilmiştir. Karşılıklı olarak elçilikler tekrar açılmış ve Kongre'nin onayı şart olmak üzere ambargoların kaldırılacağı bildirilmiştir. Mart 2016'da Barack Obama ve ailesi tarafından Havana'ya üç günlük bir gezi tertip edilmiştir. Obama tarafından Amerika kıtalarındaki Soğuk Savaş'ın son kalıntılarının da toprağa gömüldüğü ve Küba halkına bir dostluk eli uzatıldığı ifade edilmiştir. Obama'nın konuşmasında ayrıca "özgür ve demokratik seçimler yoluyla hükümetlerin tayin edilmesi"* gerektiğinin altı çizilmiştir. Buna mukabil

---

* Varela Projesi, Küba İçin Demokrasi Uluslararası Komite (ICDC) tarafından yürütülen ve 19. Yüzyılda Küba'nın bağımsızlığı için mücadele etmiş olan rahip Felix Varela'nın adından mülhem bir projedir. Bu proje ile Kübalılar için siyasi ve ekonomik yaşamda konuşma ve dernek kurma özgürlüğü ve tüm siyasi mahkumlar için özgürlük talep edilmektedir (<http://www.icdcprague.org/index.php?id=4111> Erişim Tarihi 21.08.2018).

*Soğuk Savaş boyunca ABD'nin talepleri Küba'nın politik ve ekonomik sisteminden ziyade onun dış politikasıyla ilgili olmuştur. Henry Kissinger Küba ile 1974-75 yıllarında bir diyalog kapısı açtığında Washington'un niyetini açıkça dile getirmişti. Kissinger'a göre ABD ile Küba arasındaki ideolojik farklılıklar derin olduğunda bir köprü kurmak zor olacaktır. Bununla birlikte ABD, sosyalist bir devletle de olsa ortak çıkarlar temelinde bir işbirliği tesis etme niyetindedir ve tesis edebilir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte ABD yönetimlerinin Küba'ya yönelik politikalarının merkezini Küba'ya çoğulcu demokrasiyi ve

Komünist Parti Kongresi tarafından demokratik seçimlerin devrim, sosyalizm ve bağımsızlık için bir tehdit olarak görülmesi sebebiyle Castro'nun 2021 senesinde kadar parti sekreteri olarak kalması onaylanmıştır. Kasım 2016'da Fidel Castro'nun ölümü daha hızlı bir ekonomik reform paketinin uygulanmasını hızlandırmıştır. Böylece Raúl Castro, Çin ve Vietnam'ın da uyguladığı piyasa sosyalizmi modelini hayata geçirmeye başlamıştır (Reid, 2017:106-110).

Nitekim bazı gözlemcilerce de Küba'nın mevcut ekonomik durumunun merkezi bir yönetim sisteminden daha katılımcı ve daha az hiyerarşik model sunulmak suretiyle ekonomik sisteminin güncellendiğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla ekonominin yeniden düzenlenmesi, üretim güçlerinin daha elastik, toplumsal kalkınmanın ve yaşam standardının yeniden tesis edilebilmesi için ademi merkeziyetçiliğin, daha az bürokrasi, daha fazla katılım ve daha iyi bir kontrol sisteminin hayata geçirilmesinin elzem olduğu ifade edilmektedir. Sistemde bir değişim olabilmesi için önceliklerin esasen ekonomik olmaktan ziyade politik olarak görülmek suretiyle bölgesel ve yerel kurumların kendi kaynakları üzerinde daha fazla kontrol ve karar verme gücüne sahip olmasını gerektirdiği ifade edilebilir. Bu politikaların başarısının ademi merkeziyetçiliğin tesisiyle bir başka deyişle devlet sektöründeki kurumların daha fazla özerkliğine doğru dönüşümüne, devlet dışı sektörün genişlemesine, yeni iş birimlerinin rolüne, yasaların etkin kullanımına ve vatandaşın daha aktif katılımına dayandığı ifade edilmektedir.

Burada Küba'nın stratejik hedefinin, Güney ülkeleri olarak da sınıflandırılan başta Üçüncü Dünya ülkeleri arasında olmak üzere uluslararası birliktelik ve barış arayışını tesis edilmesi olduğu ve Soğuk Savaş döneminin aksine Küba'nın bu ülkelerle olan ittifaklarının çok fazla ideolojik yakınlıklara dayanmadığı ifade edilebilir. Bununla birlikte kendi kaderini tayin hakkı ve içişlerine müdahale etmeme ilkesi gibi milliyetçi değerler konusunda Küba'nın hassasiyeti devam etmektedir. Bir başka deyişle Küba hükümeti başka ülkelerle olan ittifaklarını ABD'ye yönelik uyguladığı politikayla yüzleşmenin bir yolu olarak da görmüyor (Hernández, 2015:12-14). Kısaca Soğuk Savaş sonrası hem ABD hem de Küba farklı saiklerden ötürü bir yakınlaşma sürecini başlatmışlardır. Bu saiklerin ABD'nin stratejik nedenlerden ötürü Çin'in kendi arka bahçesinde daha fazla etkin

---

kapitalist ekonomi modelini geri getirmek amacı teşkil etmiştir. Bir başka deyişle Soğuk Savaş'ın bitmesi Amerikan siyasetinde de bir dönüşüme sebebiyet vermiştir. Başkan George H. W. Bush ilişkilerin normalleşmesinin ancak ve ancak Küba bir demokrasi olduğunda gerçekleşebileceğini deklare etmiştir. Nitekim bu deklarasyon 1992 tarihli Küba Demokrasi Yasası ve dört yıl sonra da Helms-Burton Yasası bu beklentileri yazılı hale getirmiştir. Böylece Küba'nın iç siyaseti ABD'nin merkezi ilgi alanı haline gelmiştir. Başkan Barack Obama da 2007'de düşmanlık siyasetinin başarısızlığa uğradığı deklare etmekle birlikte adaya demokrasi getirilmesi siyasetinden ABD'nin vazgeçmediğini de deklare etmiştir. Washington Küba'nın içişlerine müdahale etmesi Küba yönetimi tarafından iyi karşılanmamış ve Küba'nın egemenliğine bir müdahale olarak telakki edilmiştir. Obama yönetiminin ilk dönemlerinde Küba ile ilişkiler beklenen düzeyde olmamakla birlikte Raúl Castro'nun iktidara gelmesiyle birlikte aynı Vietnam ve Çin'in yaptığı gibi Küba tarzı bir piyasa sosyalizmini hayata geçirilmeye başlanmıştır (LeoGrande, 2015:483-484).

Latin Amerika'daki Hegemonya Mücadelesinde Küba'nın Yeri

olmasını arzu etmemesi, Küba'nın ise ekonomik olarak zor bir pozisyonda bulunması nedeniyle bir çıkış yolu araması olarak gösterilebilir.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ÇİN-KÜBA İLİŞKİLERİ

Çin, bugün karşı-hegemonik bir güç olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük rakibi konumuna yükselmiştir. Çin bir taraftan Asya'da hakimiyetini yeniden tesis ederek iktidara yükselirken; diğer taraftan hızla dünyaya büyük bir etki bırakmaktadır. Son on beş yılda Çin, Latin Amerika ve Karayipler bölgesiyle ticari ilişkilerini hızla artırırken; Amerika Birleşik Devletleri dış politika çabalarını daha çok Ortadoğu bölgesinde yoğunlaştırmaktadır. Çin, bölgedeki ticaret ilişkilerinde tek başına ABD'ye yaklaşmıştır. Ekonomik etkinin ötesinde, Çin aynı zamanda Batı Yarıkürede diplomatik ve siyasi etki, bilgi altyapı hakimiyeti ve askeri işbirliği alanlarında da gelişim sergilemektedir. Dolayısıyla Çin'in karşı-hegemonik bir güç olmaya başlamasıyla birlikte ABD'nin ulusal güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Çin'in Batı yarıküredeki en eski müttefiki olarak Küba ortak bir ideolojiye sahip olması, stratejik bir konumda bulunması, yükselen bir pazara sahip olması, derin bir su ticari limanına sahip olması, bölgesel etkisi ve doğal kaynaklara sahip olması gibi sebeplerinden ötürü Çin'in bölgedeki önemli partnerlerinden biri konumuna yükselmiştir (Patterson, 2004:iv).

Çin'in genel olarak Latin Amerika ülkeleri özel olarak Küba ile ilişkilerinin görece geç başlamasına rağmen çok hızlı gelişim gösterdiği söylenebilir. Günümüzde Latin Amerika coğrafyasının Çin'in dış politikasında önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Çin'in Latin Amerika ülkeleri ile olan ilişkisi genel olarak ABD-Çin ilişkisinin yakınlaşma gösterdiği 1970'li yıllarda ivme kazanmıştır. Bu dönemde Çin, 11 Latin Amerika ülkesiyle diplomatik ilişki tesis etmiştir. Buna karşın Çin'in Küba ile olan ilişkisi ise daha erken bir döneme, ilişkilerin normalleştiği 1960'lı yıllara kadar geri götürülebilir. Latin Amerika'ya ilk önemli ziyaret 1985 senesinde Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Zhao Ziyang tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette Çin'in Latin Amerika ülkeleriyle olan ilişkisinin yukarıda ABD'nin Küba ile olan ilişkisinde olduğunun tersine “dostluk, barış, eşitlik, içişlerine karışmama ve karşılıklı fayda”^{*} esasına istinat ettiği vurgulanmıştır. Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte ilk ziyaret ise 1997 senesinde Çin devlet başkanı Jiang Zemin tarafından Meksika'ya gerçekleştirilmiştir. 2001 senesindeki ikinci ziyarette ise Küba'nın da içerisinde yer aldığı 6 ülkeyle dostluk ve işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır (Zhang, 2016:117-120).

Pekin'de 8 Ocak 2015 tarihinde gerçekleştirilen Çin-CELAC (Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu)^{*} forumu Çin-Küba ilişkilerinin

^{*} Çin'in yeni güvenlik konsepti, Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu sistemin yapısal özelliklerinin icbar ettiği sıfır-toplamlı (*zero-sum game*) ve ideolojik bakımdan dost-düşman ayrımına dayalı bir güvenlik anlayışı değil de; karşılıklı güven ve fayda, eşitlik ve işbirliği ilkelerine istinat eden kazan-kazan stratejisine dayanan bir güvenlik anlayışı olduğu ifade edilmektedir (Guanqian, Zhiyin ve Yong, 2010: 24).

^{*} CELAC, Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chávez'in ısrarlı çalışmaları sonucu ABD egemenliğindeki OEA'ya (Amerikan Devletleri Örgütü) alternatif olarak ortaya çıkmıştır. 33

güçlenmesinde dönüm noktasını teşkil ettiği ifade edilebilir. Forumda Xi Jinping, ülkesinin gelecek on yıl içerisinde Latin Amerika'ya 250 milyar dolarlık doğrudan yatırım yapacağını ve bölge ile olan ilişkilerini stratejik düzeyde sürdüreceğini ifade etmiştir. Çin ve CELAC üyesi devletler politika, güvenlik, ticaret, yatırım, finans, enerji, sanayi, tarım ve bilim alanlarında 2015-2019 yıllarını kapsayan beş yıllık bir işbirliği planı üzerinde çalışma başlatmışlardır. Bu bağlamda ABD-Küba ilişkileri normalleşme sürecine girmişken; Çin'in uygulamaya soktuğu yeni Latin Amerika hamlesi, bölgenin gelecekte Çin-ABD mücadelesinin önemli alanlarından birini teşkil edeceğini göstermektedir (Erman, 2015:170-171).

Çin-Küba ilişkisinin gelişiminde önemli bir noktayı teşkil eden ve katalizör etkisi gören Küba'daki Çinli diaspora hakkında da kısa bir tarih bilgisi verilmesinin işlevsel olacağı ifade edilebilir. Tarih bize Çin-Küba ilişkilerinin çok eski köklere sahip olduğunu göstermektedir. 19. yüzyılın ortalarında İngilizlerin gelişine kadar olan dönemde birçok Çinli çiftçi ve işçinin iş bulmak amacıyla dünyanın birçok bölgesine olduğu gibi Yeni Dünya'ya da kitlesel bir göç gerçekleştirdiğine tanık olunmaktadır. Küba da Çinlilerin emeklerini satabileceği önemli bir yerlerden birini oluşturmuştur. Öyle ki nüfuslarına göre oranlandığında Küba'ya gerçekleştirilen göçün ABD dahil tüm Amerika kıtalarındakilerden daha büyük bir orana tekabül etmiş ve Küba nüfusunun üçte birini Çinliler oluşturmuştur. Bu dönemde Çinli diaspora anavatanlarıyla ve kültürlerine olan bağlarını korumuşlardır.

Soğuk Savaş'ın bitişiyle ve SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Küba için dış destek önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda Küba devleti hem devrimi korumak hem de Çin ile ilişkilerini geliştirme konusunda Çinli diaspora unsurlarını kullanma yolunu seçmiştir. Bugün birinci kuşak Çin asıllı Kübalılar 300 kişiden az olup, "*Barrio Chino*" adı verilen Çin mahallesinde yaşamaktadır. Çinli Kübalılar bugün kendi köklerini daha yoğun bir şekilde araştırmaya başlamışlardır. Bunu da iki nedeni olduğu ifade edilmektedir. Bunlar bireysel olarak kendi köklerini bilme arzusu ve Çin ile Küba arasında daha güçlü ekonomik bağların tesis edilmesidir. Birçok Çinli Kübalı Çin'e atalarının ülkesi olarak bakmakta ve köklerini anlamak için Çin'e ziyaretler gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla bütün bu kültürel miras siyasi bir hüviyete sahip olup hem Çin hem de Küba için bireysel düzeyde başlayan ilişkilerin devletler düzeyinde bir bağlılığın tesisini temin etmekte bir katalizör görevi göreceği ifade edilmektedir. Bu minvalde Küba'daki Çin elçiliği ve Havana Çin Mahallesini Geliştirme Grubu'nun işbirliğiyle Çin mahallesinin canlandırılması için çalışılmaktadır. Kısacası Küba'daki Çinli diaspora iki ülke arasında ekonomik, askeri ve diplomatik alanlarda ilişkilerin geliştirilmesinde stratejik bir görev, bir köprü görevi ifa etmektedir. Nitekim Başkan Jiang Zemin 1993'teki Küba ziyaretinde bu önemin altını çizmiştir (Patterson, 2016:32-38).

SONUÇ

Latin Amerika ve Karayip devletini kapsayan örgütün temel özelliği ABD'yi dışlamış olması ve elli yıldır kıtadan yalıtılan Küba'yı bünyesine katmasıdır (Uyanık, 2014:339).

Latin Amerika'daki Hegemonya Mücadelesinde Küba'nın Yeri

Görüldüğü gibi uluslararası sistemde karşı-hegemonik bir güç olarak Çin'in barışçıl yükselişi tüm bölgeleri etkilediği gibi Latin Amerika bölgesini de etkisi altına almış bulunmaktadır. Buna karşın ABD'nin uluslararası sistem üzerindeki hegemonik etkisi ise birçok açıdan zayıflama işaretleri vermektedir. ABD, geleneksel olarak kendi arka bahçesi olarak gördüğü Latin Amerika'da ve tabii ki Küba'da başka bir gücün etkin olmasını kendi ulusal güvenliği açısından bir tehdit olarak değerlendirmekte ve kendi güvenliğine tehdit olarak değerlendirdiği her türlü faaliyete karşı koymak istemektedir. Zira Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte Çin, ABD'nin bu arka bahçesinde karşılıklı işbirliği ve dostluk temeline istinat eden bir kazan-kazan siyaseti güderek etkin olmak istemektedir.

ABD, Barack Obama döneminde Küba ile eski düşmanlıkları bir tarafa bırakarak "*Latin Amerika Latin Amerikalılarından*" şiarından hareketle yeni bir yumuşama siyasetini uygulamaya sokma kararını almıştır. Nitekim Başkan Obama 2014 senesinde Küba'ya resim bir ziyarette bulunmuştur. Aynı şekilde Küba da ambargolar nedeniyle ekonomik açıdan zor dönemlerden geçmekte ve bir çıkış yolu aramakta olduğu gözlemlenmektedir. Yönetimin kontrolünü fiili olarak kardeş Raul Castro'nun ele geçirilmesiyle sistemde yumuşamalar gözlemlense de, ABD'nin ilişkilerin normalleşmesi için demokrasi ve özgür seçimler gibi liberal ilkeleri şart olarak koşması normalleşme sürecinin hızını yavaşlattığı görülmektedir. Zira ABD'nin demokrasi şartını bir koşul olarak öne sürmesi Küba'nın iç politikada da istikrarsız bir görünüm sergilemesine sebebiyet vermektedir.

Çin, Latin Amerika ve tabii ki Küba coğrafyasında ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri alanlarda uzun erimli bir siyaset güderek etkin olmak istemektedir. Zira ABD'nin yaklaşık 90 mil güneyinde bulunan ve Asya'nın dışında batı yarımküredeki tek Komünist devlet olarak Küba'nın Çin ile ilişkileri 21. yüzyıla damgasını vuracak gibi görünüyor. Dolayısıyla Çin, örneğin Nikaragua'da kendi denetiminde bir kanal inşa projesi ya da diğer Latin Amerika ülkeleriyle askeri alanlarda ikili ittifak anlaşmaları imzalaması gibi girişimleri ile birlikte düşünüldüğünde, Küba'nın stratejik konumu ABD ile Çin arasında yeni bir soğuk savaş tetikleyecek gibi görünüyor.

Çin-Küba ilişkisine değinmek gerekirse iki ülke arasındaki öncelikle ideolojik benzerliğin önemli bir işlev icra edeceği görülmektedir. Bunun dışında Çin'in Küba'da etkin olabilmek için kullandığı manivelalardan biri de Kübalı Çinli diaspora unsurlardır. Diaspora unsurlar aracılığıyla iki ülke arasında sağlam bir köprü görevi ifa etmek mümkün görünmektedir. Bu bağlamda "*Barrio Chino*" denilen Havana'daki Çin mahallesi yeniden düzenlenerek iki ülke arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkilerin güçlenmesi için önemli bir işlev icra etmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Kubilayhan E. (2015). *Latin Amerika Üzerine Güncel Çalışmalar*. Gece Kitaplığı: Ankara.

Guanqian P., Zhiyin Z. & Luo Y. (2010). *China's National Defense*, China Intercontinental Press: Beijing.

- Hernández R. M. (2015). *Vietnam, China and Cuba Foreign Policies towards the United States*, Intstitute of Developing Economies Japan External Trade Organization. V.R.F. Series No. 494.
<https://www.fpri.org/article/2016/07/everything-old-new-russia-returns-nicaragua/>
<http://www.icdcprague.org/index.php?id=4111>
- Jinping X. (2017). *Çin'in Yönetimi*, Kaynak Yayınları ve Foreign Language Press: İstanbul.
- Kissinger H. (2015). *Çin: Düünden Bugüne Yeni Çin*. Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Leo G., William M. (2015). *Normalizing US-Cuba relations: escaping the shackles of the past*, International Affairs 91(3). 473-488.
- Öktem H. S. (2014). “Küba Özel Bilgi Notu”, *Latin Amerika'yı Anlamak (Ed. Prof. Dr. Nilüfer Narlı ve Yrd. Doç. Dr. Burak Küntay)*. Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Patterson E. D. (2016). *The Strategic Considerations Of The Sino-Cuban Relationship As The United States Renews Relations With Cuba*. WHINSEC: Utah.
- Reid M. (2017). *Forgotten Continent: A History of The New Latin America*. Yale University Press: New Haven and London.
- Qingmin Z. (2010). *China's Diplomacy*. China Intercontinental Press: Beijing.
- Turan K. (2013). “ABD'nin Küba'ya Askeri Müdahaleleri: 1898-1902, 1906-1909, 1912, 1917-1933, 1962”, ABD'nin Askeri Müdahaleleri 1801'den Günümüze (Ed. Haydar Çakmak). Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Uyanık Ö. (2014). *Latin Amerika'nın Devrimci Tarihi*. Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Zinn H., (2005). *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*. Çev. Sevinç Sayar Özer. İmge Kitabevi: Ankara.

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ГРУЗИНО-ОСЕТИНСКОГО ЭТНИЧЕСКОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ В ПЕРВОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

İLK DEMOKRATİK CUMHURİYETİNDE GÜRCİSTAN-OSSETİN ETNİK ÇATIŞMASININ SOSYAL VE SİYASİ NOKTALARI

SCIOPOLITICAL LANDMARKS OF THE GEORGIA-OSSETIAN CONFRONTATIONS DURING THE PERIOD OF THE FIRST DEMOCRATIC REPUBLIC

Aleksandre MGHEBRISHVILI*

АННОТАЦИЯ

После революции 1917 года Грузия оказалась перед абсолютно новой реальностью. На протяжении вековой неволи одним единственным пунктом Георгиевского трактата, которого Российская Империя соблюдала - было укрепление границ и защита Грузии от внешних врагов. Хотя было очевидно, что проводимая Российской Империей политика по защите границ была обусловлена не обязательством России по соблюдению данного артикула трактата, а диктовалась ее собственными государственными интересами. Факт нарушения в постреволюционной России и этого, единственно выполняемого пункта соглашения являлся важнейшим по своей значимости и ставил территориальную целостность Грузии перед реальной опасностью, идущей с одной стороны – от Турции, проявляющей активность, а с другой стороны от возникшим на севере большевизмом.

Грузинский народ, в сознании которого напрочь засела и не давала покоя мысль о восстановлении утерянной, насилию отобранной независимости, оказался перед необходимостью принятия важнейших решений. Естественно, идея эта не являлась новой. Идущий от “Тергдалеулни” национально-освободительный заряд способствовал рождению в Париже в 1903 году периодического, носившего национально-революционный характер издания “Сакартвело”. Оно первым официально выдвинуло требование о государственности Грузии с форматом национально-территориальной автономии, и более того, вынесло эту мысль за пределы, поставив в Европе вопрос о национальной свободе грузинского народа.

---

*ORCID: 0000-0002-4275-2417 Prof. Dr. Gori State Teaching University, Gori, Georgia; aleqsandre.m@gmail.com

Социально-Политические Ориентиры Грузино-Осетинского Этнического ...

Несмотря на то, что Георгиевский трактат явился по сути лишь соглашением между союзниками, и никак не подразумевал лишения независимости и суверенитета Грузии, он с момента появления на свет служил только имперским интересам России и на век своего существования с каждым днем все дороже обходился грузинскому обществу.

Ключевые слова: *Оккупация, Георгиевский трактат, Грузино-осетинская этническая противостояние, Российская Империя.*

ÖZ

1917 devriminden sonra, Gürcistan tamamen yeni bir realite ile karşı karşıya geldi. Rus İmparatorluğu Gürcistan'ın birasırlık esareti döneminde Georgiyevsk Anlaşması'nı yalnız bir maddesini dikkate aldı. Bu madde sınırların güçlendirilmesi ile Gürcistan'ın dış düşmanlarından koruması oldu. Rusya İmparatorluğu tarafından sınırları korumak için yürütülen politika, Rusya'nın bu maddeye uyma zorunluluğundan değil de kendi devlet çıkarları için yapıldı. Devrim sonrası Rusya tarafından bu anlaşmanın tek uygulanan maddesinin ihlal edilmesi, oluşan durum açısından çok önemliydi ve Güneyde Türkiye'nin aktifleşmesi ile Kuzeyde Bolşevizmin kurulması, Gürcistan'ı toprak bütünlüğünün bozulması tehlikesi ile karşı karşıya bırakıyordu.

Bağımsızlık düşüncesi zihinde hiçbir zaman silinmemiş ve zorla elinden alınan bağımsızlıklarını geri alma niyetinde olan Gürcü halkı en önemli kararları almak zorunda kaldı. Doğal olarak, bu fikir yeni değildi. "Tergdaleulilerden" doğan ulusal kurtuluş davası, 1903'te Paris'te ulusal devrim niteliğinde bir yayın organı olan "Sakartvelo'nun" çıkmasını sağladı. İlk defa bu yayın tarafından resmî bir anlamda ulusal ve bölgesel özerklik statüsünde Gürcistan devletinin kurulması gündeme getirildi. Dahası, aynı yayın organı tarafından Avrupa'da Gürcü halkının ulusal özgürlüğü sorunu da ortaya konuldu.

Georgiyevsk Antlaşması esasen Müttefikler arasında bir anlaşma niteliğindedir. Ancak, bu anlaşma Gürcistan'ın bağımsızlığından ve egemenliğinden yoksun bırakılmayacağını ifade etmesine rağmen doğduğu andan itibaren yalnızca Rusya'nın emperyalist çıkarlarına hizmet etti ve yüzyıldan beri, her geçen gün Gürcü toplumunu daha da zora soktu.

Anahtar Kelimeler: *İşgal, Georgiyevsk Anlaşması, Gürcü-Osetya etnik çatışması, Rus İmparatorluğu.*

ABSTRACT

After the 1917 revolution Georgia had been transitioned to a totally new reality. During the century of the occupation under the Treaty of Georgievsk, the Russian empire had preserved only one point of the agreement – which was the control of the borders and securing Georgia from the inner threats. After the revolution, the preservation of this point of the agreement had put Georgia in a difficult situation, in terms of the coming threats, on the one hand from Ottoman Empire (Turkey) and on the other hand from the Bolshevism movement derived from the North.

Georgian nation, in whose consciousness the idea of the return of the independence had been actual and vital, had been in a situation, where they had to make important decisions related to the independence and statehood. However, the idea of reinstating the Georgian statehood was not unique, as the "Tergdaleuli's", the national-independence movement, which had been established in Paris in 1903, had established a national-revolutionary movement "Sakartvelo" (Georgia). They had been the first to openly demand that Georgia had been granted national-territorial autonomy and furthermore, they had voiced this idea in Europe, by demanding independence of Georgia.

Despite the fact that the Treaty of Georgievsk, in essence, had been an agreement between the allies, it had not been intended to strip Georgia of its independence; however, right after the signature of the treaty, it had become a weapon in the hands of the Russian empire and day-by-day had cost the Georgian nation an independence and sovereignty.

Keywords: *Occupation, Treaty of Georgievsk, Georgia-Ossetian ethnic struggle, Russian Empire.*

Введение

После революции 1917 года Грузия оказалась перед абсолютно новой реальностью. На протяжении вековой неволи одним единственным пунктом Георгиевского трактата, которого Российская Империя соблюдала – было укрепление границ и защита Грузии от внешних врагов. Хотя было очевидно, что проводимая Российской Империей политика по защите границ была обусловлена не обязательством России по соблюдению данного пункта трактата, а диктовалась ее собственными государственными интересами. Факт нарушения в постреволюционной России и этого, единственно выполняемого пункта соглашения являлся важнейшим по своей значимости и ставил территориальную целостность Грузии перед реальной опасностью, идущей с одной стороны – от Турции, проявляющей активность, а с другой стороны от возникшим на севере большевизмом.

Грузинский народ, в сознании которого напроць засела и не давала покоя мысль о восстановлении утраченной, насилу отобранной независимости, оказался перед необходимостью принятия важнейших решений. “Грузинская нация с полной ответственностью перед будущим встала на путь самоопределения, с надеждой, что акт освобождения вызовет лишь соучастие в культурном обществе” – писал Р. Ингило (Сакартвело, 1918: №231).

Методы исследования

В данной статье используются не только эмпирические, но и чисто теоретические методологии, такие как обобщение, анализ, синтез, абстракция, сравнение, системный подход. Сравнительно-исторический метод и анализ причинно-следственных связей, используемые в процессе исследования, объединяют в себе все виды теоретической методологии, перечисленные выше.

Обсуждение

Естественно, идея эта не являлась новой. Идущий от “Тергдалеулни” национально-освободительный заряд способствовал рождению в Париже в 1903 году периодического, носившего национально-революционный характер издания “Сакартвело” (Сакартвело, 1903: №1). Оно первым официально

Социально-Политические Ориентиры Грузино-Осетинского Этнического ...

выдвинуло требование о государственности Грузии с форматом национально-территориальной автономии, и более того, вынесло эту мысль за пределы, поставив в Европе вопрос о национальной свободе грузинского народа.

Несмотря на то, что Георгиевский трактат явился по сути лишь соглашением между союзниками, и никак не подразумевал лишения независимости и суверенитета Грузии, он с момента появления на свет служил только имперским интересам России и на век своего существования с каждым днем все дороже обходился грузинскому обществу.

В своём докладе о существующем положении в стране, зачитанном в государственном университете 28-29 апреля 1919 года, профессор Ив. Джавахишвили говорил, что "...насколько наши предки были опытны при ведении политики с восточными государствами (Персией, Турцией), настолько наивны были при ведении политики с европейцами. Наши предки полагали, что сильная христианская нация окажет бескорыстную помощь маленькой христианской нации, и в политике сильной нации места коварству не будет. Однако, действительность оказалась совсем иной. Когда Грузия сама независимо вела политику, то налицо был и ренессанс, но стоило Грузии сблизиться с Россией-дела её шли наперекосяк, так как оказание помощи Грузии вовсе не входило в политические расчеты России. У неё были свои политические цели и забота о Грузии была лишь пустословием."(Сакартвело, 1919:№95)

Следует отметить, что в том же 1919 году, правительство Грузии впервые рассмотрело проект декрета, представленного министерством иностранных дел, согласно которому, намечалось учреждение новой административной единицы т. н. "Джавского уезда". С целью более детального изучения этого вопроса была создана межведомственная комиссия под руководством заместителя министра юстиции Г. Гвелесиани. В состав комиссии были приглашены профессор Ив. Джавахишвили, проф. Эквт. Такаишвили, генерал Анд. Бенашвили, топограф Гр. Цхакая и др.

Среди мнений, высказанных на заседаниях комиссии, важнейшим явилось соображение проф. Ив. Джавахишвили о существующих опасностях с севера. В частности, по его заявлению, на горной полосе Рачинского, Душетского и Горийского уездов находится одиннадцать переходов с севера на юг, "... если южные осетии будут враждебно настроены по отношению к Грузии, то это обстоятельство создаст большую опасность для нашей страны. Для защиты этих переходов потребуется концентрация внушительных сил. Если Грузия не желает находиться перед постоянной опасностью, то она должна вернуть себе ранее ей принадлежащую Двалети, где находится всего

лишь один переход с севера – Ардонские ворота, перекрытие которого не требует больших усилий и его удержание явится весомой гарантией того, что наша родина не будет опасаться нападения врагов с севера” (Национальный Архив Грузии, Центральный Исторический Архив, фонд №1796, оп. 1 дело №72, лист 22).

По мнению проф.О.Джанелидзе, говоря об опасности нападения врагов с севера, ученый подразумевал агрессию со стороны большевистской России, и считал также неприемлемым “Проект правительства Грузии о выделении в одну административную единицу осетинских селений Шида Картли и введении там земского самоуправления для осетин”(Джанелидзе, 2017 ;38).

При рассуждениях о национальных меньшинствах,и о самоопределении наций вообще, первой исходной точкой является безоговорочное предвидение государственных интересов. В течение столетий в Грузии были созданы все возможные условия для приобщения национальных меньшинств к недрам богатейшей грузинской культуры и, вместе с тем, не только для сохранения, но и дальнейшего развития собственного языка, культуры и традиций. Грузинская демократическая Республика никогда не становилась ареной гонений национальных меньшинств, наоборот, “...руководители молодой республики постоянно помнили, что национальные меньшинства, как массу, нельзя считать ответственной за ошибочные действия, допускаемые их руководством. Перед национальным меньшинством мы ставим только одно требование, которое по сути, категорично: они должны признать нашу независимость, даже будучи против этой независимости. Требуем это ради того, что мы не можем интересы большинства населения Грузии, выраженные в упрочении ее независимости, принеся жертву проблематичным и сомнительного достоинства интересам национальных меньшинств. Далее этого наши требования не идут. Что же касается внутренней политики Грузии, мы с такой же настойчивостью требуем такую политику, которая будет направлена на удовлетворение всяческих национально-культурных потребностей национальных меньшинств.(Сахалхо сакме, 1918, №405).

В борьбе Грузии за свободу и независимость среди других национальных меньшинств, осетинская опасность создала свой, особо резкий негативный фон. За короткий период существования Грузинской Демократической Республики не раз имели место авантюры, нейтрализация которых стоила жизни, крови и здоровья многих и многих людей. Всем известны те мотивы, которые стали поводом вооруженных выступлений сепаратистски настроенных осетин в Цхинвали и его окрестностях.Необходимую для организации этих выступлений функцию одного из центральных штабов

Социально-Политические Ориентиры Грузино-Осетинского Этнического ...

выполнял т.н. Национальный совет Южной Осетии. Он изначально же был в оппозиции к грузинскому правительству и открыто вел антигосударственную деятельность. Говоря словами газеты из сиаиты “Об осетинской опасности” совет осетин “...устраивал мятежи и кровью залил свою территорию. Если существование в Грузии советов национальных меньшинств ранее имело смысл, то после того, как Грузия созвала Учредительное собрание и дает фактические и конституционные гарантии по защите прав национальных меньшинств – существование национальных советов теряет таковой...тем более, что их политические претензии неприемлемы и постановление Совета Южной Осетии должно рассматриваться как незаконное действие направленное на подрыв устоев Грузинской республики” (Сакартвело, 1919:№79).

Демократическая республика Грузии всегда желала и стремилась проводить мирную политику как на международном поприще, так и внутри страны. Во внешней дипломатии желание к добрососедскому сосуществованию, в первую очередь, проявилось в публичном объявлении грузинскими правителями о постоянном нейтралитете. Этим жестом молодая республика приветливо протягивала руку всем дружески настроенным государствам.

Довольно-таки сложными были и события, развивающиеся внутри страны. Освещение этих процессов проливает свет на коварную и разбойничью деятельность определенных кругов против Грузии. Нередко национальные меньшинства служили слепым оружием в руках некоторых, которые желали превратить их в силу противодействующую стране. От имени национальных меньшинств авантюристы разных мастей осуществляли темные действия, направленные против государственности страны, её безопасности. В большинстве случаев грузинскому правительству удавалось сдерживать вражески настроенные силы, которые никак не могли смириться с независимостью Грузии и, в основном, опирались на реакционно настроенное крыло национальных меньшинств.

Газета “Сахалхо сакме” - орган главного комитета революционной партии социал-федералистов Грузии, ежедневное периодическое грузиноязычное издание общественно-политического характера. Издавалась в 1917-1921 годах, в Тбилиси. Редактор – Самсон Пирцхалава) писала: “У нас нет желания надолго держать зло. Мы с удовольствием предадим забвению всякие преступления прошлого наших врагов, если будем уверены в том, что деятельность их примет другое направление и грядёт время братского сотрудничества всех национальностей Грузии за независимость и упрочение

государственности Грузии на основе гражданских свобод” (Сахалхо сакме, 1918:№405).

Силы, одержимые осетинскими сепаратистскими замыслами и расположенные в окрестностях Цхинвали, к сожалению, не давали возможности забыть всякие ошибки прошлой с чистого листа заново начать отношения. Подстрекаемое разногородапровокаторами реакционное крыло осетинского населения с оружием в руках выступило против Грузии. За короткий промежуток времени схожий вооружённый мятеж был повторен несколько раз. Вооружённые банды устраивали набеги и чинили бесчинства в то время, когда страна оказывалась перед каким-либо препятствием, когда чувствовали ее ослабленность и готовились в добавок ударить ей нож в спину.

Власть Грузии с терпением переносила нападки, пыталась мирно, путем переговоров изыскать компромисы, привести в должный порядок и разрядить напряженность во взаимоотношениях. Газета “самусулмано сакартвело” писала: “...следует отметить, что Грузия трижды прощала их вероломное предательство. Видя силу, они становятся миленькими, мол, ошиблись, простите и правительство Грузинской Демократической Республики великодушно прощало их. Однако их коварству не было конца. Когда грузинские войска боролись с нахлынувшимися со стороны Азейбарджана большевистскими дивизиями, осетины вновь ударили ножом в спину демократии Грузии. Грузинские войска развернулись в сторону Осетии и за коварство так расправились с осетинами, этими бывшими стражниками и приставами, что вряд ли они позабудут результаты своего вероломства”(Самусулмано сакартвело, 1920: №391).

Касааясь темы вооруженных выступлений осетин, имевших место в Цхинвали и его окрестностях, следует отметить заслуживающий внимания источник - записи Валико Джугели. Изданная в 1920 году его «Мдзиме джвари», с предисловием Е. Гегечкори, содержит важный материал об обстоятельствах, сложившихся за период первой Демократической Республики. Автор, как военный начальник национальной гвардии, очевидец и участник текущих явлений, ведает о событиях, развивающихся в разных уголках страны, а что касается Цхинвали и его окрестностей, он был одним из руководителей запланированной тут военной операции.

События утра 9 июня 1920 года военачальник описывает так: „**Из Цхинвала дурная вести. Кажется, он уже занят осетинскими бандами. Мы спешно перебрасываем туда силы... Осетинские националисты – наши злейшие враги. Они всегда пользуются нашими затруднениями и устраивают нам возстания... Несколько лет назад своим возстанием они облегчили туркам взятие Батума. В прошлом году они помогали**

Деникину, а теперь идут заодно с большевиками! И нам уже надоели эти бесконечные возстания. И мы решительно отобьем у южно-осетинских банд всякую охоту к вооруженному импрессионизму!“ (Джугели, 1920:273).

К следующему дню в Гори уже было мобилизовано 8 батальонов, кавалерийский полк и две горные батареи. Командиром был назначен Кониашвили». 11 июня в Тквиави на заседании полевого штаба был разработан план боевых действий на последующий день. На заседании присутствовал генерал Квинитадзе. 12 июня в 9 часов утра Цхинвали был уже занят правительственными войсками.

Вот что ведаёт о событиях утра 12 июня записная книжка Джугели: **„В 9 часов утра Цхинвали был взят нашим центром. Банды бежали. Отбили у противника несколько пулеметов и взяли пленных. Осетины бежали в горы и они очень плохо оборонялись. У нас почти нет потерь“** (Джугели, 1920:276).

В своих записях В. Джугели определяет необходимость проведения правительством военных действий. В них неоднократно указано на то, что они были продиктованы крайней необходимостью. По его словам, правительство не раз высказывало терпение и милосердие по отношению мятежных осетин, однако, к сожалению, каждая попытка была неадекватно воспринята сепаратистами

„Мы уже устали от слов, от увещаний, от просьб. Мы уже два раза были мягки, гуманны и снисходительны. Мы были слишком милосердны... Но наше милосердие, наша доброта были истолкованы как наша слабость, наше бессилие, как наша глупость. Да, именно как глупость! И нам устроили новое, более могучее возстание. Вандея вновь подняла голову и захотела сокрушить нас. И мы поняли, что нужно спасать страну...“ (Джугели: 1920:277).

Следуя записям Джугели, в 10 часов утра 14 июня 1920 года правительственные войска заняли селение Гери. Тут примечательна одна деталь – по сведению Джугели, перед бегством мятежные осетины разграбили Герийский храм. Храм Святого Гиоргия селения Гери один из известнейших храмов Шида Картли, и до оккупации этой территории Российской Федерацией он пользовался огромной популярностью среди местного населения(в том числе и осетин).

В.Джугели писал: **„Перед своим бегством осетины разгромили церковь...**(Имеется ввиду бегство (осетин) из селения Гери). Соответственно разговор идет о храме селения Гери)**Приходилось все высоты брать с боем,**

но неприятель защищался очень скверно, позорно. У него были пулеметы и были люди, он занимал неприступные высоты, но тем не менее совершенно не выдерживал нашего натиска. У нас ранено только несколько человек. Такого робкаго, трусливаго и коварнаго врага мы еще не встречали“ (Джугели, 1920:279,280).

За каких-то два дня правительственные войска полностью восстановили порядок в регионе.

В том же 1920 году однако несколько ранее, 17 мая был выявлен бесспорный факт присутствия в регионе интересов третьей силы. Ноту, присланную Грузинскому правительству комиссаром иностранных дел РСФСР Чичериним, можно оценить как грубое вмешательство России во внутренние дела Грузии. Суть ноты была в следующем: «Мы с тревогой узнали, что в “Южную Осетию», где провозглашена Советская республика направлены для уничтожения таковой власти грузинские пехотные войска. Ежели это верно, мы твердо настаиваем на отзыве ваших войск из Осетии, ибо считаем, что Осетия должна иметь у себя такую власть, которую она захочет. Вмешательство Грузии в дела Осетии было бы ни чем не оправданным вмешательством в чужие внутренние дела” (<http://expertclub.ge>).

Естественно, за таковой нотой следовала резкая реакция со стороны Грузинского правительства. В ответной ноте от 20 мая сказано, что «... в пределах Грузии “Южной Осетии» не существует, есть только осетинские селения расположенные в Горийском уезде Тбилисской губернии. Эти селения представляют собой бесспорную территорию Грузии... Эта территория по договору входит в состав Грузии и там другой власти, кроме Грузинской Демократической Республики быть не может” (<http://expertclub.ge>)

Согласно договору от 7 мая 1920 года между РСФСР и Грузией Россия признавала независимость Грузии и обязывалась к невмешательству в ее внутренние дела. Однако, грузинская периодическая пресса последующего года писала: “Советское правительство наследовало одно весьма характерное свойство: никто не знает, когда оно возьмется за оружие против того, с кем заключает договор. Наверное, они дают обещания для того, чтобы их не выполнять и заранее уверены в этом”(Сахалхо сакме, 1921: №3/11).

Вскоре после событий 1920 года в Цхинвали прибыл министр внутренних дел Грузии. 28 июля министр Н. Рамишвили, директор канцелярии С.Гегелашвили, и советник инспектора республиканской администрации Ив. Карцивадзе отправились в Гори. После короткой встречи на вокзале с представителями местного самоуправления и другими руководителями, делегация посетила Цхинвали. В городе их встретили представители местной общины, общественность города, представители национальной гвардии и

Социально-Политические Ориентиры Грузино-Осетинского Этнического ...

регулярных войск. От имени правительства Республики министр приветствовал собравшихся, пожелал бодрости и самоотверженности в борьбе против врагов. Вместе с членом Учредительного собрания Л.Жгенти(Леонтий (Виктор) Жгенти (1884-1969) – член Национального Совета Грузии и Учредительного Собрания Грузии, член военной и избирательной комиссий, чрезвычайный представитель правительства в Цхинвали, им подписан Акт Независимости Грузии, издавал журнал “Цкаро” (Родник). После февраля 1921 года покинул Грузию, жил во Франции, похоронен в Левилье)на созванном собрании присутствовали начальник уезда, представители полевого штаба национальной гвардии, уезда и земства. Министр внимательно ознакомился со сложившейся на месте после осетинского бунта обстановкой и с положением в краевообще.

Интерес вызывает то обстоятельство, что первое распоряжение министра коснулось необходимости немедленного пресечения проявлений всякого рода насилия в регионе. Это обстоятельство ещё раз подтверждает миролюбивость сути Грузинской Республики и её заботливость по отношению к народам, населявшим её территории с целью создания благоприятной среды для развития и углубления их национальных традиций.

В связи с означенным фактом газета "Сакартвелос Республика" писала: "...Министр отдал немедленное распоряжение, чтоб никакому насилию или какому-либо другому беззаконию не было места ни по отношению к кому-либо, кем бы он не был и к какой бы национальности он не принадлежал. Все, содейвшие такое, должны нести ответственность в полной мере и жестоко наказаны. Перед отъездом министр с ним на площади встретились местные жители, к которым тот обратился с краткой речью: после имевших место событий, свидетелями которых вы стали, все воочию убедились в том, с какой жестокостью и строгостью борются вооружённые силы Республики против её врагов, против всех тех, которые порываются мятежами изнутри подорвать и уничтожить её. Наша Республика демократическая потому, что независимо от национальной и религиозной принадлежности она одинаково защищает всех своих граждан, их интересы. Однако, в то же время она одинаково накажет всех тех, кому вздумается путем бунта и внутренней войны утопить в крови созданную трудовым народом республику. Я надеюсь, что такие трагические явления не повторятся и правительство вместе с вами раз и навсегда утвердит мир и спокойствие, что даст возможность нашей стране развиваться и должным образом подготовиться к лучшему будущему".

Слова министра были с восторгом встречены народом, они поблагодарили его, после чего министр отбыл в Гори и 29июля вернулся в

Тифлис» (Министр внутренних дел Н. Рамишвили в Горийском уезде (Сакартвелос республика, 1920:№170).

Газета «Сакартвелос республика» вскоре опять вернулась к факту посещения Цхинвали делегацией высокопоставленных чинов. По её сведению, целью того визита министра внутренних дел и других высокопоставленных лиц являлось изучение положения дел на местах. Н.Рамишвили ознакомился с жизнью местного населения. По данной им оценке, темп развития жизни был нормальным, а обстановка – удовлетворительной. Части национальной гвардии и милиции тут же на месте получили инструкции по дальнейшим действиям (Сакартвелос республика, 1920:№172)

К сожалению, восстановленное в регионах спокойствие и порядок продолжались всего лишь несколько месяцев. По словам Зураба Авалишвили, в эти тяжёлые февральские и мартовские дни 1921 года Грузию уложили на стол и опытный хирург – советская власть –провел жестокую операцию.(З. Авалишвили, Независимость Грузии в международной политике 1918-1921 годов, I (воспоминания, очерки), Тбилиси, 1990)Стране навязали объединение с другими, входящими в состав Советского Союза, странами, значительные территории были потеряны и был получен сложный кусок абсолютно новой исторической ткани, до сих пор ещё не созданной ни одним ткачом(Сакартвелос республика, 1920:№172)

В советизированной Грузии как грибы начали размножаться молодые коммунистические организации. Распространение красной болезни приняло массовый характер. Активен был и Цхинвали. Спустя две недели после событий в феврале-марте 1921 года газета “Коммунисти» извещала читателей об учреждённой в Цхинвали коммунистической организации. «...В Цхинвали создана молодая коммунистическая организация. В организацию записалось до 40 рабочих и крестьян. Большинство - осетины. Работа идёт с большим увлечением и энергией. В ближайшие деревни направлены товарищи, которые должны сплотить осетинскую молодёжь. Для работающих товарищей необходимы инструкции и литература”.(Комунисти, 1921: №48).

Большевистская власть издавала распоряжения от имени нелегитимных ревкомов, советов или же съездов. И решения эти выдавались за решения, принятые от имени народа, хотя они ничем не выражали его свободную волю. Более того, политика большевиков основывалась на игнорирование интересов широких народных масс и на действия против этих интересов.

В приветствии, направленном Ревкому Грузии, от одного из таких нелегитимных образований – Юго-Осетинского Ревкома, сказано: “Трудящийся народ из Цхинвали за подписью заместителя председателя Ревкома Южной Осетии Гаглоева, в день годовщины революционного

восстания (8 июня) и провозглашения Советской власти поздравляет вас, вождей революционных рабочих и крестьян и на развалинах своей измученной родины клянется, сплоченный с рабочими и крестьянами Грузии, стоять на страже революционных достояний. Да здравствует Грузинская Социалистическая Советская Республика и её вожди! Да здравствует великая армия Великой России и молодая армия Грузии! Да здравствует Коммунистическая партия”(Комунисти, 1921: №48)

Таким быстрым темпом работал в Цхинвали и его окрестностях заведённый большевиками красный механизм. Как видно, принятое т. н. Революционным комитетом большевиков Южной Осетии решение от 6 мая 1920 года оказалось нереализованным.(„Подчиняясь приказу Кавказского краевого комитета, признаем необходимым объявить Советскую власть, пока в Рокском районе, закрыть ущелье... присоединиться к РСФСР... о том известить Москву и демократическую Грузию” (Ментешашвили, 2003: 62)Однако, сепаратистски настроенные осетинские группировки, сразу после аннексии Грузии Россией, принялись за её активное осуществление. В первую очередь, имеем в виду революционные и большевистские комитеты, объединенное заседаниекоторых 6 сентября 1921года, приняло постановление об образовании Юго-Осетинской Советской Социалистической республики с центром в г.Цхинвали.

В архиве министерства внутренних дел хранится документ, в котором на основе отрицательного заключения народного комиссариата внутренних дел от 27 сентября 1921 года (В то время народным комиссаром внутренних дел был Б. Квирквелия;)раз и навсегда прекращено рассмотрение вышеозначенного вопроса. В заключении говорится, что комиссариат внутренних дел после детального изучения вопроса о выделении Юго-Осетии как отдельной географической единицы с правами уезда по географическим и экономическим соображениям считает невозможным существование Южной Осетии как целостной единицы.

„Южной Осетии, как отдельной географической единицы, не существует. Есть только отдельные, населённые осетинами районы, которые не имеют никаких взаимоотношений между собой ни географически и ни экономически. Каждый из этих районов представляет неделимую органическую часть, входящую как единица в состав разных географических и экономических провинций. Эти районы разделены непроходимыми горами и, вместе с тем, каждый из них имеет абсолютно свободный выход лишь на равнину. Связи между ними на протяжении нескольких месяцев за год не существует и каждый из них находится в экономической зависимости от

равнины, с которой географически и связан“ (Архив министерства внутренних дел Грузии (Ш) фонд №14, оп. №1, д. 10)

На основании отрицательного заключения, подписанного Б.Квирквелия, Закавказское бюро Российской коммунистической партии (большевиков) (Заседанием Кавказского Бюро Центрального Комитета Российской коммунистической партии (большевиков) руководил С. Орджоникидзе (заседание бюро состоялось 31 октября 1921 года)) после рассмотрения вопроса об устройстве «Южной Осетии» было отказано идее образования Советской Социалистической Республики Южная Осетия и дано согласие на образование в пределах Грузии автономной области с центром в Цхинвали (Цхинвали был объявлен административным центром автономной области 17 ноября 1921 года).

Примечательно, что после объявления Грузии Советской Социалистической республикой, одиннадцатая армия ещё какое-то время оставалась на территории Грузии. “Примите чрезвычайно энергичные меры, чтобы эта армия оставалась в Грузии - писал Ленин С. Орджоникидзе в марте (29-30) 1921 года” (Тоидзе, 1991:147).

Мы намерены до рассмотрения вопроса о результатах советской репрессивной политики последующего за советизацией периода также представить читателю нелегально изданную в то время, 26 мая прокламацию, которая детально отображает существующий по всей стране масштаб протеста, возникший после установления власти большевиков. Из вышеупомянутого известного документа, мы приводим ту часть, которая касается лишь событий, развивающихся в Горийском уезде, который даёт возможность хорошо осознать силу протеста того периода среди грузин.

По словам Кереселидзе: “Горийский уезд. С 23 мая в Картли поднялась суматоха. Коммунисты рыскали, думая, что намечается мятеж. Сосредоточили все военные силы в Гори. В Цхинвали из Осетии собрали вооруженных осетин. С утра 24-го в разных церквях начался колокольный звон, в общинах собирался народ, распространялись листовки. Везде – на деревьях, стенах церквей и школ виднелась национальная атрибутика. В районах Квемо Чала, Меджврисхеви, Малой Лиахви и Тквиави к народу присоединялись осетины и армяне. В пригороде Гори состоялся большой митинг, на котором выступали ораторы от разных партий. После митинга манифестирующие вошли в город. Звучал национальный гимн. Были закрыты духаны. Коммунисты вначале растерялись, но затем манифестация была разогнана. Работа всех значительных учреждений, в том числе черепичного, кирпичного и фруктового заводов в Картли была приостановлена. Рабочие Ксанского завода с утра оставили рабочие места и присоединились к митингующим.

Социально-Политические Ориентиры Грузино-Осетинского Этнического ...

Направленный из Тбилиси русский коммунист-еврейпокончил собой, остальные присоединились к митингующим. К проходившему в Дзегви митингу примкнули мцхетские крестьяне. Несмотря на варварский режим, в Цхинвали были вывешены национальные и черные флаги. В Гори были опечатаны духаны. Было арестовано более 300 забастовщиков” (Саархиво моамбэ, 2012: №13).

Это количество арестованных за высказывание свободы воли, было всего лишь каплей в море бесчинств, творимых советской властью. Большевицкая машина жестоко расправлялась с участниками акций и собраний направленных против неё. Свободному мнению большевики противопоставляли физическую расправу, аресты и убийства. Главной мишенью репрессий было духовенство, интеллигенция, дворянство. Кроме того, жертвами расправы становились те, кто в своё время работал в разных ведомствах Грузинской Демократической Республики, также нередко были случаи ареста и даже расстрела людей по личным мотивам.

В архивах министерства внутренних дел, хранятся дела многих людей, которые в первые дни Советской власти стали её жертвами. К примеру: Николай Михайлович Мингрельский (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №2011), Христофор Гиоргиевич Амилахвари (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №2014), Михаил Александрович Чикваидзе (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №2025), Нахарбей Казылбекович Маршания (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №2038), Антон Иванович Чхеидзе (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №2046), Владимир Лукич Мачавариани (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №2102), Пётр Михайлович Павленишвили (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №2045), Дмитрий Давидович Бежанишвили (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №2067), Иван Лазаревич Джалаганидзе (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №21100), Дмитрий Давидович Алшибая (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №21113), Реваз Гиоргиевич Гигинеишвили (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №21122), Николай Парсаданович Церетели (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №21168), Георгий Михайлович Авалиани (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №21198), Давид Мелкиседекович Микеладзе (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №21207), Николай Михайлович Цулукидзе (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №21256) и многие другие.

Подобные репрессии проходились не только против дворян, но и против простых граждан. Частыми были преследования рабочих, вооружённые нападения во время разного рода выборов и после их провалов, вопреки воле народа выносились постановления, направленные против их интересов.

Интересным представляется имеющееся у нас одно письмо, которое отражает обстоятельства, сложившиеся к тому времени. Это - обращение заключённых Метехской тюрьмы к Ревкому Грузии от 12 июля 1921 года. В письме говорится: «За период от 25 февраля по 18 марта в Грузии установилась советская власть и таким образом изменились государственные и общественные отношения нашей жизни. Вопрос о том, насколько соответствовала предыдущая власть жизненным интересам грузинского народа, это вопрос политического характера и не является предметом нашего заявления. Однако для нас бесспорным является то обстоятельство, что у Грузинской Демократической Республики, просуществовавшей как суверенное государство три года, признанной не только своим народом и соседями, но и большими иностранными государствами, в том числе Советской Россией, должен был быть и государственный аппарат, который был и действовал согласно тогдашним законам. Без сомнения, этот аппарат должен был претворять в жизнь все те распоряжения и постановления, которые издавались тогдашней государственной властью, и посредством этого технического аппарата часто принимались такие меры, которые в ряде случаев были направлены против тех, кто в тот период противостоял существующему правовому строю. Это обстоятельство ни за что не должно было быть зачтено преступлением тем лицам, которые были лишь исполнителями и прямого участия в политической борьбе не принимали. Именно это соображение имелось ввиду при амнистии от 25 февраля и при заключении договора от 18 марта между Ревкомом Грузии и правительством Грузинской Демократической Республики, одним из главнейших пунктов которого была полная амнистия по всем тем делам, которые были бы вызваны общественно-политической деятельностью за период существования Грузинской Демократической Республики или исполнением разных должностных обязанностей. Однако впоследствии вышеупомянутое соглашение было аннулировано Ревкомом Грузии, но статья об амнистии осталась нетронутой. Таким образом, для того или иного ведомства новой власти Грузии прошлые дела не должны были бы стать причиной предъявления обвинения и возбуждения дел. К сожалению, в действительности это всё на нас не распространяется. Не прошло и месяца после объявления амнистии, как начались аресты бывших служащих Грузинской Демократической Республики, что постепенно приняло массовый характер. Аресты эти иной раз были вызваны простой мстью, иной же раз анонимным доносом. Эти заключенные не совершали никаких новых преступлений. Обвинение касается лишь их действия в прошлом, которое в силу амнистии должно быть полностью уже забыто. Мы, нижеподписавшиеся, относимся именно к этой

категории заключенных. Наше преступление состоит лишь в том, что мы служили родине в рамках тех законов, которые были приняты Учредительным собранием и избранным им правительством” (Архив МВД Грузии (II), ф. #6, арх. №2182).

В архиве Министерства внутренних дел хранится множество писем подобного содержания. Несмотря на то, что их авторы старались напомнить советской власти обещания разного толка и восстановить справедливость, в большинстве случаев реакция адресатов была нулевой. Как раз об этом говорится и в книжке “Грузинские пролетарий против большевистского империализма», изданной на французском языке грузинскими эмигрантами в 1921 году в Константинополе, "...революционный комитет не исполнил ни одного обещания” (Архив МВД Грузии (II), ф. #14, оп. №1, дело №36, лист 14-15).

Аналогично сложной была ситуация и в Цхинвальском регионе. После советизации активность осетинских сепаратистов стала бросаться в глаза. Выше мы уже отмечали, что существующим в Цхинвали реакционным силам в их территориальных претензиях было отказано 31 октября. Центром Юго-Осетинской Автономной области Цхинвали был объявлен лишь 17 ноября 1921 года, а дитя Советской власти - Юго-Осетинская Автономная область - появилось на свет 30 апреля 1922 года в составе 40 грузинских селений и одного грузинского города Цхинвали.

Заключение

Учитывая, что проживающие на территории осетинские этнические группы свою родину имеют на Северном Кавказе, создание области было безусловно незаконным и неестественным, однако этот проект изначально же представлял собой часть коварных, далеко идущих замыслов Кремля.

Рассуждения начальника отдела этнографии Кавказа Института этнологии и антропологии Академии Наук России С.Арутюнова в этом направлении являются весьма примечательными: грузино-осетинский конфликт "был неизбежен, если учесть, что это никакая не Осетия, это территория истинно Центральная Грузия, где за последние века имело место доминирование осетинского населения. Конечно, осетины имеют тут право жить, но не имеют права объявлять эту территорию собственным государством. Другое дело – Северная Осетия" (Самшобло, 1992:№1).

БИБЛИОГРАФИЯ

а) монографии

Авалишвили, З., (1990), Независимость Грузии в международной политике 1918-1921 годов, I (воспоминания, очерки), Тбилиси.

Ментешашвили, А., (2003), Из истории взаимоотношений Грузинской демократической Республики и Советской Россией и странами Антанты, 1918-1921 гг., Тбилиси 2003.

Л. Тоидзе, Л., (1991), И интервенция, и оккупация, и насильственная советизация, и фактическая анексия, Тбилиси.

Джугели, В., (1920), Тяжелый крестъ (Записки Народогвардейца), Съ предисловіем Е. П. Гегечкори, Тифлис.

Ментешашвили, А., (2003), из истории взаимоотношений Грузинской демократической Республики и Советской Россией и странами Антанты, 1918-1921 гг., Тбилиси.

б) публицистика

Сакартвело, газета., (1918, 1903) Ложные надежды врагов Грузии, №231, №1, Тбилиси.

Сакартвело, газета., (1919), Доклад профессора Иване Джавахишвили о текущем (современном) моменте, №95, Тбилиси,

Джавахиани, альманах., (2017), Джанелидзе, О., Из истории общественно-политической деятельности Иване Джавахишвили в 1918-1921 годах, №1, Тбилиси.

Сахалхо сакме, газета., (1918), №405, Тбилиси.

Сакартвело, газета., (1919), Об осетинской опасности, №79, Тбилиси.

Самусулмано сакартвело, газета., (1920), №391, Батуми.

Сахалхо сакме, газета., (1921), №3/11, Тбилиси.

Сакартвелос республика, газета., (1920), газета Министр внутренних дел Н. Рамишвили в Горийском уезде, №170, Тбилиси.

Сакартвелос республика, газета., (1920), №172, Тбилиси.

Комунисти, газета., (1921), №48, Тбилиси.

Комунисти, газета., (1920), №86, Тбилиси.

Саархиво моамбэ, журнал., (2012), Л. Кереселидзе, Месяц май 1922 года в Грузии, №13, Тбилиси.

Самшобло, Журнал., (1992), №1, Тбилиси.

г) архивнык материалы

Архив МВД Грузии, (III) фонд №14, оп. №1, д. 10, стр. 121

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №2011;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №2014;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №2025;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №2038;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №2046;

Социально-Политические Ориентиры Грузино-Осетинского Этнического ...

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №2102;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №2045;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №2067;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №21100;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №21113;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №21122;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №21168;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №21198;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №21207;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №21256;

Архив МВД Грузии (II), ф. №6, арх. №2182,

Архив МВД Грузии (II), ф. №14, оп. №1, дело №36, лист14-15;

Национальный Архив Грузии, Центральный Исторический Архив, фонд №1796, оп. 1 дело №72, лист 22;

г) Электронные ресурсы

<http://expertclub.ge>

Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi

Volume: 44, Winter-2019, p. (30-41)

ISSN: 1308-6200 DOI Number: 10.17498/kdeniz.630462

Research Article

Received: October 07, 2019 | Accepted: November 16, 2019

This article was checked by intihal.net.

**THE CONSISTUENT ASSEMBLY OF GEORGIA AND ISSUES OF
GEORGIAN-RUSSIAN RELATIONS (APRIL-MAY 1920)***

**GÜRCİSTAN'IN KURUCU MECLİSİ VE GÜRCİSTAN-RUSYA
İLİŞKİLERİ KONULARI (Nisan-Mayıs 1920)**

**УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ ГРУЗИИ И ВОПРОСЫ ГРУЗИНО-
РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЙ (АПРЕЛЬ-МАЙ 1920 ГОДА)**

Malkhaz MATSABERIDZE**

Otar JANELIDZE***

ABSTRACT

The article depicts the attitude of the Consistent Assembly, the Supreme Legislative Body of the Democratic Republic of Georgia to events taking place between the Soviet Russia and Georgia in April-May 1920: At the end of April 1920, the Soviet regime was almost invigorated in Azerbaijan, there was revealed union of the Soviet Russia and Turkey of Mustafa Kemal, which, according to Georgian politicians, resembled the "Brest-Litovsk New Deal" for division of the South Caucasus.

The threat of Bolshevism actually threatened Georgia as well. In this situation, the Democratic Republic of Georgia expressed its readiness both to defend itself and negotiate with the Soviet Russia. The developments showed that both of these proved to be necessary: By the beginning of May 1920, Red Army units invaded the territory of Georgia from within Azerbaijan. The Georgian Armed Forces repulsed the enemy and forced them to retreat.

Negotiations with the Soviet Russia on May 7, 1920 also led to the conclusion of a peace treaty between the two countries in Moscow. Under the treaty, Russia unconditionally acknowledged Georgia's state independence and recognized it within its historical borders. There are revealed unknown before details of the negotiations between the Democratic Republic of Georgia and the Soviet Russia in May 1920 in Moscow; are covered the views of the Georgian political spectrum within the Consistent Assembly on Bolshevism as a political regime of the Soviet Russia, its imperialist nature and ideology; There is analyzed

---

* The research was carried out within the framework of the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia Grant Project "Consistent Assembly of Georgia: Experience of Georgian Parliamentarism". Grant Code: FR-18-20157

** ORCID ID: 0000-0001-7989-1480 Professor at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. malkhaz.matsaberidze@tsu.ge 57

*** ORCID ID: 0000-0003-0132-4341 Professor of Gori State Teaching University. Otar_janelidze@yahoo.com

The Consistent Assembly Of Georgia And Issues Of Georgian-Russian Relations...

the work of the sessions of the Supreme Legislative Body of Georgia on April 30, 1920 and May 11, 1920, dealing with critical issues concerning the regulation of relations between Russia and Georgia.

Keywords: *Georgia, Turkey, Russia, Bolshevism, Moscow.*

ÖZ

Makalede Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin Yüksek Yasama Meclisi olan Kurucu Meclisi'nin Nisan-Mayıs 1920'de Gürcistan ile Rusya arasında meydana gelen gelişmeler üzerine yaptığı yaklaşımları ele almaktadır. 1920 Nisan sonunda Azerbaycan'da neredeyse mücadele verilmeden Sovyet Hükümeti kuruldu. Aynı dönemde Sovyet Rusya ile Atatürk Hükümeti arasında bir birlik açıklandı ve bu gelişme dönemin Gürcü siyasetçilerin açıklamalarında Güney Kafkasya'yı bölmeye yönelik "Yeni Brest-Litovsk Anlaşması" olarak değerlendirildi.

Bolşevizm aslında Gürcistan'ı da tehdit etti. Oluşan durum yüzünden Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti gerek kendini savunma konusunda, gerekse Sovyet Rusya ile görüşmeler yapmak için hazır olduğunu beyan etti. Olayların gelişimi bu hazırlıkların gerekli olduğunu gösterdi: Mayıs 1920'de Azerbaycan topraklarından Kızıl Ordu birlikleri Gürcistan'ı işgal etmeye kalktılar. Ancak, Gürcistan'ın silahlı birlikleri tarafındangeri çevrildiler.

Sovyet Rusya ile başlatılan görüşmeler, 7 Mayıs 1920'de iki ülke arasında anlaşma imzalanarak sonuçlandı. Bu anlaşmaya göre Rusya şartsız ve koşulsuz Gürcistan'ın bağımsızlığını tarihi sınırları içerisinde tanıdı.

Makalede Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti ile Sovyet Rusya arasında 1920'de Moskova'da yapılan görüşmelerin günümüze kadar bilinmeyen ayrıntılarını ortaya koymaktadır. Makalede Kurucu Meclisi'ne dahil olan Gürcü siyasetçileri tarafından Sovyet Rusya'nın siyasi rejimi olan Bolşevizm hakkında ileri sürülen düşünceler ve Bolşevizmin emperyalist doğası ile ideolojisi tetkik edilmiştir. Ayrıca, Gürcistan Yüksek Yasama Meclisi'nin 30 Nisan 1920 ve 11 Mayıs 1920 tarihlerinde, yani ülke için kritik bir dönemde Gürcistan ile Rusya arasında oluşan ilişkilerin düzenlemesi üzerine yapılan toplantıların analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Gürcistan, Türkiye, Rusya, Bolşevizm, Moskova.*

АННОТАЦИЯ

В статье представлено отношение высшего законодательного органа Грузинской Демократической Республики – Учредительного собрания – к событиям, развивавшимся между Грузией и Россией в апреле-мае 1920 года. В апреле 1920 года в Азербайджане почти без боев установилась советская власть, стал очевиден союз Советской России и Турции Ататюрка, который, по мнению грузинских политиков, был направлен на раздел Южного Кавказа и выглядел как «новое Брест-литовское соглашение».

Грузия стояла перед реальной опасностью большевизма. В созданной ситуации, Грузинская Демократическая Республика выразила готовность как к самообороне, так и к переговорам с Советской Россией. Развитие событий показало, что было необходимо и то, и другое: в начале апреля 1920 года соединения Красной армии вторглись в пределы Грузии с территории Азербайджана. Вооруженные силы Грузии отбили противника и вынудили вернуться обратно.

Переговоры с Советской Россией привели к оформлению мирного договора между двумя странами 7 мая 1920 года. Согласно соглашению, Россия безоговорочно признавала государственную независимость Грузии в ее исторических границах.

В статье выявлены неизвестные доселе факты московских переговоров между Грузинской Демократической Республикой и Советской Россией; освещена точка зрения грузинских политических сил, представленных в Учредительном собрании, о большевизме как политическом режиме Советской России, его империалистической сущности и идеологии; проанализирована работа заседаний высшего законодательного органа Грузии 30 апреля и 11 мая, которые были посвящены вопросам урегулирования грузино-российских отношений в критической ситуации.
Ключевые слова: *Грузия, Турция, Россия, Большевизм, Москва.*

1. Introduction

The spring of 1920 proved critical in the relationship between the Soviet Russia and the Democratic Republic of Georgia, which naturally came under the spotlight of Georgia's highest legislative body - the Consistent Assembly.

By the end of April 1920, the geopolitical situation in the South Caucasus had changed dramatically - the Soviet power was almost invigorated in Azerbaijan, there was revealed union of the Soviet Russia and Turkey of Mustafa Kemal. In Georgia they expected invasion of the Soviet Russia, hostilities even began, but Lenin opted for a cease-fire with Georgia, as the Soviet Russia had a hard time in the ongoing war with Poland and temporarily suspended hostilities in the South Caucasus. However, at the end of April, after the occupation of Azerbaijan by the Red Army, no one knew how things would turn out.

At the Consistent Assembly meeting, on April 30, Noe Zhordania, the Chairman of the Government, announced about "the arrival of the Bolsheviks in Azerbaijan." Jordania noted that "bordering with the Soviet Russia gradually became a threat to our new republic" (Georgia VI, 2019: 270).

It is well known that the attitude of Lenin and the Bolshevik elite towards the Georgian state separated from Russia was initially negative. In the top Soviet political circles Georgia was still regarded as a part of Russia and they did not recognize its sovereignty. Moreover, the Democratic Republic of Georgia was viewed as a hostile country by the Kremlin and they considered it necessary to destroy it.

According to Noe Zhordania, Bolshevik Russia opposed to Georgia "ideologically and nationally." The government took care that "the people would not believe the propaganda from Moscow, disregard thoughts and ways, and that the masses would be conscious about the differences between our own and their lifestyles" (Jordania, 1990: 107).

The Democratic Republic of Georgia aspired to establish peaceful and neighborly relations with all the surrounding countries, including the Soviet Russia. Tbilisi did not rule out the possibility of political and economic co-operation with its northern neighbor; it was even looking for the ways of cooperation but the issue of recognition of Georgia's state independence was put forward as a precondition.

The Bolshevik provocations, the covert and even outright aggression of the Soviet Russia against Georgia did not result in anti-Russian hysteria, neither in the persecution of the Russian population nor the deportation. On the contrary, many representatives of the Russian intelligentsia, who had fled the proletarian regime

The Consistent Assembly Of Georgia And Issues Of Georgian-Russian Relations...

from their homeland, were looking for Georgia, finding a cozy harbor here and continuing their activities.

After the announcement of the Chairman of the Government in the Consistent Assembly, the representatives of the parliamentary factions made speeches. The purpose of these speeches was to partially assess the situation and demonstrate the unity of the country in the face of the impending attack.

2. Research Method

By the method of content analyses in the article there are studied the shorthand reports of the sessions of the Consistent Assembly of Georgia of April 30 and May 11, 1920, At the first session they discussed the situation created after the Sovietization of Azerbaijan, and at the second session, the Treaty of May 7, 1920 with Russia. The positions of the party factions in the Consistent Assembly are also shown.

The analyzes of the shorthand reports of the April 30 and May 11, 1920, of the sessions of the Consistent Assembly of Georgia is based on investigation of the historical context, for which case analysis and historical comparative methods are used. The research is based on archival materials, data from recent press, political figures' memories, and existing scientific literature.

Discussion

3. The New Brest-Litovsk Threat

According to the Agreement between the Democratic Republic of Georgia and Azerbaijan, on April 27, 1920, official Baku requested military assistance from Tbilisi over the Soviet invasion of Azerbaijan.

Noe Jordania explained the Georgian government's position: Georgia was preparing to send troops to Baku, but it appeared that Azerbaijan was not resisting the invading of Bolsheviks (Georgia VI, 2019: 270-271). According to Jordania, the authorities in Azerbaijan were easily overthrown by a deal between the "Communists and Anatolian Nationalists" (Georgia VI, 2019: 271). The deal was aimed at combating the common enemy - the Entente.

According to Noe Jordania and Akaki Chkhenkeli (Social Dem.), there was a new Brest-Litovsk agreement when Russia and the Ottomans came to a deal and split the South Caucasus between themselves (Georgia VI, 2019: 276).

According to Spiridon Kedia (National Democrat), a new reality had emerged - if previously there was a hope that the Transcaucasian republics would oppose Russia together, now Azerbaijan surrendered to the Bolsheviks and the same could happen to Armenia (Georgia VI, 2019: 288).

Leo Shengelaia (SR) noted that Azerbaijan betrayed not us, but itself (Georgia VI, 2019: 283). Regarding Azerbaijan, A. Chkhenkeli remarked: "We wanted this state to really be a state, to really defend its independence and freedom," but they were deceived. A. Chkhenkeli also hoped that "the people of Azerbaijan itself will realize where its ruling circles threw the country" (Georgia VI, 2019: 277).

The representative of the Dashnak faction, Garegin Ter-Stepanian, emphasized that Georgia's was threatened not only by the Soviet Russia invading Azerbaijan, but also by the Ottomans (Georgia VI, 2019: 298).

According to the general assessment, in case the Bolsheviks conquered Georgia, the democratic order would be abolished and tyranny would be established. Noe Jordania reaffirmed the country's European choice, in favor of democracy. He said Georgia was ready both for defense and negotiation (Georgia VI, 2019: 270-271).

4. Georgia was left alone again

The victory of the Soviet regime in Azerbaijan was an ominous signal for Georgia, as the threat of Bolshevism also practically threatened it. N. Jordania the head of the government declared about the fact that Georgia was left alone in danger of a possible Soviet invasion from Russia, the same was noted by A. Chkhenkeli (Georgia VI, 2019: 277).

N. Jordania believed that the Bolsheviks could not invade Georgia from Sochi or Darial, and the attack from Azerbaijan was quite real, as "the borders were open" (Georgia VI, 2019: 270).

The Georgian politicians, left alone, were obviously trying to encourage the public. According to Noe Jordania, "Loneliness does not always mean hardship. On the contrary, staying alone sometimes means strength" (Georgia VI, 2019: 272).

The representatives of factions hoped that Georgia would not be abandoned in the face of the expected Bolshevik aggression and that Europe would support it. According to Kedia, Entente would understand Georgia's important role in the fight against Bolshevism and help her (Georgia VI, 2019: 290). Gr. Veshapeli was surprised that Britain did not understand Georgia's important role in stopping the Soviet Russia at the ridge of the Caucasus (Georgia VI, 2019: 293-294). He also imagined the scenario of the Great War - the Russo-Ottoman war against England, in which Germany would also be involved on their side (Georgia VI, 2019: 294-295).

According to Valiko Jugeli, Georgia was not alone and if it fought Europe would help Georgia (Georgia VI, 2019: 303).

Georgia really had to fight. Parts of the Soviet army invaded the Democratic Republic of Georgia from within Azerbaijan. Their political leader, Georgian Bolshevik Sergo Orjonikidze assured V. Lenin that Tbilisi would be taken in a few days.

Government of Georgia implemented additional measures: strengthened state borders, announced mobilization, introduced military rules in eastern Georgia, established a Defense Fund, etc. General Giorgi Kvinitadze was appointed commander of the Georgian Armed Forces, who immediately began vigorous actions and reorganized forces in the appropriate direction.

The Consistent Assembly of Georgia adopted a resolution and allocated an additional 300 million rubles to the government for the defense of the republic (Janelidze, 2013: 218).

5. Bolshevik imperialistic politics

Representatives of the factions spoke in detail about the real goals of the Bolsheviks and emphasized the imperialistic character of their actions.

Akaki Chkhenkeli noted that the Bolsheviks adhered to imperialist policies, policies of conquering other nations (Georgia VI, 2019: 275). According to him, "penetration of Bolshevism in Transcaucasia" was "the restoration of the old yoke - Russian imperialism" (Georgia VI, 2019: 275-276). According to Leo Shengelaia, Georgia was attacked by "Veliko Russian imperialism" (Georgia VI, 2019: 285). According to evaluation by Shalva Nutsubidze, Bolshevism itself was imperialism, in particular a socialist imperialism (Georgia VI, 2019: 281).

According to Shengelaia, the situation demanded "the greatest sacrifice from the nation, from its every citizen," as the war was aimed at destroying the Georgian State (Georgia VI, 2019: 284-285).

A. Chkhenkeli believed that the confrontation between Georgia and Soviet Russia was a confrontation between democracy and despotism (Georgia VI, 2019: 274), "the fight between Bolshevism and democracy" (Georgia VI, 2019: 277). However, the Socialist-Federalist Sh. Nutsubidze emphasized that the fight against Bolshevism was not a political one, of certain socio-political programs, but a struggle between "two states" (Georgia VI, 2019: 279).

Sh. Nutsubidze saw as particularly dangerous the illusions, that the world socialist revolution was going on, that followed introduction of Bolshevism for one part of the Socialists, which would end up in the practical implementation of socialist ideals. According to Sh. Nutsubidze, many found it difficult to determine who came to Georgia's borders, "an enemy or a friend" (Georgia VI, 2019: 278). According to him, Georgia should declare neutrality regarding the idea of a world Bolshevik revolution (Georgia VI, 2019: 280).

Leo Shengelaia, the leader of the Socialist-Revolutionary faction, also confirmed that the "illusions that followed Bolshevism" were a threat. He said that if the Communists were in the Consistent Assembly, they would not have many issues disputed concerning programs. Georgian SRs opposed the Bolsheviks simply because they wanted to conquer Georgia. At the same time, L. Shengelaia called on the ruling Social Democratic Party to pursue a "more left-wing" policy in order to show the workers and peasants in the army what they were fighting for (Georgia VI, 2019: 284-285).

6. Bolshevik regime in Russia and the Georgian political spectrum

Representatives of Georgia's left-wing or right-wing opposition, which repeatedly criticized the ruling Social Democratic Party and the government for flaws made in various areas of state-building, for fluctuations in foreign policy orientation, and so on, were sympathetic with the authorities in assessing Bolshevism. Georgian political forces were well aware of the essence of the Bolshevik regime. They perceived Bolshevism as a reactionary, unacceptable course for the goals and ideals of the Georgian nation. They were convinced that the introduction of Bolshevism in Georgia would undermine Georgian statehood, lead

to the loss of national identity, and so on. But Georgian politicians did not either forget that Bolshevism was also the dominant state power in Russia and that it needed to be taken in consideration.

Giorgi Gvazava, chairman of the parliamentary faction of the National Democratic Party, said: "Although the views and doctrines of the Bolsheviks are not acceptable to us, they hold the whole state, we can negotiate with them... as with the state." The Socialist-Federalist party also shared the same opinion, one of its leaders, Samson Pirtskhalava, stated: "We must pursue a peaceful policy towards the Russian Bolsheviks and use every measure to establish good neighborly relations with them" (Public Affairs, 1920: 18 XI).

A noteworthy point was made by the independent periodical of the National Democratic Party, the newspaper "Klde." On its pages we read: "Talking to Russia is definitely acceptable, but on one basis: Russia should once and for all stop controlling Georgia and exerting its influence on it in any way. Georgia's sovereignty should be the basis of our policy and economic relationship with other states. "

At the end of the article one of the most important points was mentioned, namely, the newspaper emphasized the following: "It is possible to establish economic relations with Russia and make political links with it, but on the ground of absolute independence only" and that "Russia may agree on this, but we must get international guarantees" ("Klde", 1920: 30 IV).

The Georgian political elite was aware of the aggressive nature of Bolshevism, sensing the seriousness of the threat posed by Bolshevik Russia, seeking ways to strengthen the country's defense capability and at the same time trying to achieve peaceful relations with this state.

7. Readiness for defense and negotiation

According to Noe Jordania, Georgia was ready for both for defense and negotiation (Georgia VI, 2019: 270-271). The same was repeated by Shalva Nutsubidze on behalf of the Socialist-Federalist faction (Georgia VI, 2019: 283).

According to Akaki Chkhenkeli, Georgia defended neutrality and did not interfere in Russia's civil war. Georgia's policy was generally loyalty and neutrality to all its neighbors (Georgia VI, 2019: 275). According to him, "we only defend ourselves, our independence, achievements of revolution" (Georgia VI, 2019: 274).

The statement of readiness for negotiations was not a mere declaration. Noe Jordania had a representative sent to Moscow for this purpose who knew Lenin personally and other Bolsheviks. However, only a few people knew about this fact (Jordania, 1990: 112).

There were also those who doubted the possibility of an agreement with the Bolsheviks. V. Jugeli saw it as a mistake to make concessions to the Bolsheviks in the hope of reaching an agreement. According to him, "to give in to the illusion that any agreement or negotiation with the Bolsheviks can take place" is the most dangerous illusion (Georgia VI, 2019: 302).

8. On the Borders of Georgia

Along with the question of repelling a possible invasion of Soviet Russia, the issue of Georgia's borders became the subject of discussion at the Consistent

The Consistent Assembly Of Georgia And Issues Of Georgian-Russian Relations...

Assembly. After the English troops left, Georgia expected to return Batumi district to the Georgian jurisdiction. Also, with neighboring Azerbaijan there was a disputed Zakatala district and part of the former Borchalo district in Armenia (the so-called "neutral zone").

On behalf of the Social-Democratic faction Chkhenkeli noted: "Right today, at this very moment, Georgia will be within its natural borders" (Georgia VI, 2019: 274).

Grigol Veshapeli considered it necessary to align Georgia's borders with Saingilo and Borchalo. He said that Georgia should stand on "real, natural borders, both with Azerbaijan and Armenia", "and also with Batumi" (Georgia VI, 2019: 295-296).

Sp. Kedia said that the Georgian nation would protect its homeland and restore territorial integrity - it would return back Batumi District (Georgia VI, 2019: 291).

9. Hope to win

What was the hope for victory based on? In protecting independence of Georgia's integrity. According to Sp. Kedia, Bolshevism "suffers a severe defeat wherever it directly encounters organized, national units" (Georgia VI, 2019: 289).

The rift could have happened inside the political party - there was a danger that the sympathies of the left-wing Socialists being in opposition would shift to the Bolsheviks. It was also possible to use ethnic minorities by the Bolsheviks.

V. Jugeli recalled the year 1918, when the Bolsheviks began an uprising in Tskhinvali region during the most difficult period for Georgia, and "Tatar crowds came out" in the vicinity of Sadakhlo (Georgia VI, 2019: 300). As it turned out later, Jugeli did not recall the Ossetian invasion of Tskhinvali in vain - after the May 1920 Bolsheviks again organized a rebellion of the Ossetians, but soon signed a ceasefire agreement with Georgia.

Faction representatives said Georgia would be united in protecting its homeland. According to Sh. Nutsidze, all the political parties in the Consistent Assembly stood on the "ground of Georgia's independence" and the Bolsheviks could not use the opposition forces existing in Georgia (Georgia VI, 2019: 282). Sp. Kedia called on the parties for an ideal union in defense of their homeland (Georgia VI, 2019: 291). Gr. Veshapeli hoped that the Georgian people would prefer their own government to foreigners (Georgia VI, 2019: 296). The need for unity of the country was most clearly emphasized by A. Chkhenkeli on behalf of the Social Democratic faction. According to him, "the Georgian nation regardless of political beliefs, irrespective of nationality, will stand as one man, as one person and will perform its sacred duties to the end" (Georgia VI, 2019: 273).

Garegin Ter-Stepanyan, on behalf of the Dashnak party, said that his party "accepted the independence of Georgia from the very first day" and would stand on that ground until the end (Georgia VI, 2019: 298).

The unanimous spirit of the MPs was reflected in the resolution of the supreme legislative body, which reads: "The Consistent Assembly is deeply

convinced that the people of Georgia, irrespective of nationality, religion and direction, the Georgian nation, Georgia's democracy, its glorious armed forces and people's guard will resolutely defend the independence and freedom of Georgia.

The Consistent Assembly appeals to democracy to raise its voice in the defense of supreme justice, and strongly believes that in the face of adversity, European democracy will not leave Georgia's democracy alone on the battlefield" (Georgia VI, 2019: 306).

The speeches made by MPs at the Consistent Assembly hearings indicated that the threat posed to the country made the authorities and the opposition forget political or class opposition and pushed them to unite and stand together. In this regard, Akaki Chkhenkeli saw the hallmark of the nation's culture, saying: "When there is a danger from the outside, we are united regardless of faith or nationality."

10. Behind the scenes of the negotiations

In the spring of 1920, by the order of the Chairman of the Government of Georgia, N. Jordania, a member of the Consistent Assembly Grigol Uratadze was sent to Moscow. His selection for this mission was conditioned by only one circumstance: According to Jordania: "The envoy was to be familiar with, Lenin and his staff, a social-democrat having attended the party congress" (Jordania, 1990: 112). (G. Uratadze was a member of the Stockholm and London congresses of the Social Democrats, and met Lenin in 1911 as a student of the Longzhium Party School).

V. Lenin agreed with the Georgian government's proposal to start negotiations on the mutual recognition and acknowledgment of states. Deputy People's Commissar of Foreign Affairs Lev Karakhan was entrusted with protecting Russia's interests in the talks. The Kremlin thought that if diplomatic negotiations did not achieve their desired outcome, Georgia would still be distracted and that the military intervention plan would work more effectively.

During the peace talks G. Uratadze learned from a private source that parts of the Soviet Russia's troops had invaded Georgia from Azerbaijan and were waging a war with our troops. The representative of Georgian, as he himself recalls, appealed to Lenin and declared that if he did not issue a decree to cease the war, he would stop negotiations. Lenin responded that he knew nothing about it, and that "rumors should not hinder the negotiations" (Uratadze, 1958: 79).

How did Georgia meet the peace treaty? Here's what the Deputy Foreign Minister of Georgia, N. Kartsivadze wrote about this.: "The signing of the truce with Russia made a great impression on the people. People was encouraged and the aspiration for independence became more alive. The state of the government was also strengthened. An extraordinary session of the Consistent Assembly was held, which, with the total consent welcomed the treaty with Russia. The city was decorated with flags and cannons were fired 21 time. The streets had a festive tint. We received reports from all parts of Georgia that people were happy to receive this message. . . The representatives of the Allied States also were impressed by the truce

The Consistent Assembly Of Georgia And Issues Of Georgian-Russian Relations...

with Russia and our authority was grown in their eyes" (National Archives of Georgia, no. 753).

11. Treaty of Russia-Georgia, May 7, 1920 and the Consistent Assembly of Georgia

By the beginning of May 1920, Red Army units invaded Georgian boundaries from within Azerbaijan. The Georgian Armed Forces repulsed the enemy and forced them to retreat. After Moscow saw that it was impossible to defeat Georgia, S. Orjonikidze was given a direction to stop the hostilities and return to Azerbaijan (Toidze, 1991: 14).

The negotiations in Moscow continued successfully, and a peace treaty was signed on May 7, 1920. Russia unconditionally recognized Georgia's state independence, recognized it within its historical borders (all former Mazras of the Governorates of Tbilisi and Kutaisi, as well as the Okrug of Batumi, Sukhumi and Zagatala) and stopped any kind of interference in Georgia's internal affairs. Alongside these promises of great importance to Georgia, there were also articles in the text of the treaty that contained risks for the national interests of the Georgian state and threatened its sovereignty (neutralizing the Caucasus mountain passes, granting Bolshevik organizations the right to operate legally, restricting free relations with other states).

The Minister of Foreign Affairs of Georgia Eugeni Gegechkori wrote to the diplomatic envoy to Moscow Uratadze: "Some articles of the ceasefire agreement with Russia do not satisfy us. We shall endeavor at the time of ratification, which the Consistent Assembly has the right to do, and which must be done without delay, to give these articles a different look and, as far as possible, modify their edition."

The authorities of the Democratic Republic of Georgia also hoped for the ratification of the Treaty of May 7, 1920, but this document came into force from the day of its signature without ratification by virtue of "the fact itself." Thus, the fact in Noe Jordania's recollections that the Consistent Assembly seems to have approved this treaty (Jordania, 1990: 115) is not accurate.

The treaty signed with the Soviet Russia in Moscow was not discussed by the Consistent Assembly of Georgia in detail, but the very fact of the treaty between the two countries became the subject of discussion. In 1920 at a Consistent Assembly on May 11, on behalf of the government, Foreign Minister Yevgeny Gegechkori announced that a cease-fire agreement had been signed between Russia and Georgia (Georgia VI, 2019: 321).

MPs, both from the majority and minority, endorsed the signing of a peace treaty with the Soviet Russia and expressed many epithets concerning it like: "A Great Day" (Eugene Gegechkori); "The Great Historical Event" (Akaki Chkhenkeli); "Great Victory for Our Nation, Democracy of Georgia" (Ivan Gobechia); "This is our national victory" (Giorgi Gvazava) and others. (Georgia VI, 2019: 322; 323; 335).

The representatives of the right-wing, the head of the parliamentary faction of the National Democratic Party Giorgi Gvazava, as well as others, highly praised the

fact of signing a treaty with Russia. He also criticized Noe Jordania, the head of the government, for sending a telegram to Lenin where there was expressed a desire for Russian-Georgian cooperation to "transform common life on socialist ground" (Georgia VI, 2019: 341).

Members of the Consistent Assembly were well aware of the importance of the treaty, which primarily indicated that the former metropolis legally recognized the independence and territorial integrity of the former colony. This circumstance would undoubtedly strengthen the prestige of the Democratic Republic of Georgia at home or abroad, facilitating international acknowledgment and recognition of its sovereignty.

That is why the Assembly adopted such a resolution: "Having heard the statement of the Minister of Foreign Affairs on concluding a ceasefire agreement between the Soviet Russia and the Republic of Georgia, the assembly endorses the government's policy, welcomes the establishment of a neighborly relationship between Russia and Georgia, and is convinced that the government will continue to take appropriate measures to safeguard the independence of the republic and its borders" (Georgia VI, 2019: 342).

The peace treaty signed in Moscow with the Soviet Russia on May 7, 1920, reinforced optimism and a sense of hope in the Georgian political elite. This treaty, as an international legal document, has significantly contributed to the legal recognition of Georgia's independence by the Great powers of the West but failed to regulate relations with Bolshevik Russia itself.

Soviet Russia stopped attacking Georgia this time, but not for long - only until February-March 1921, when parts of Red Army ended existence of Democratic Republic of Georgia by defeating them in the imposed war.

Results

The work illustrates the attitude of the Consistent Assembly of the Supreme Legislative Body of the Democratic Republic of Georgia to the events of April-May 1920 between the Soviet Russia and Georgia.

In the spring of 1920, relations between the Soviet Russia and the Democratic Republic of Georgia became critical. Immediately after the establishment of the Soviet power in Azerbaijan, the danger of a Red Army attack also threatened Georgia.

The research showed that in times of external danger, the government and the opposition forgot political or class opposition and managed to consolidate forces to defend the country's independence.

The Consistent Assembly of Georgia endorsed the government's measures to repel Soviet Russia's aggression; The ruling party and the entire opposition spectrum evaluated Bolshevism as an imperialist regime and considered unacceptable to let it enter Georgia, though peace talks with the Kremlin were not excluded.

Examination of the documentary and other materials showed: a) The peace treaty signed in Moscow between the Soviet Russia and the Democratic Republic of Georgia on May 7, 1920 strengthened the spirit of optimism in the Georgian political

The Consistent Assembly Of Georgia And Issues Of Georgian-Russian Relations...

elite; B) The Treaty promoted the legal recognition of Georgia's independence by the Great Western states, but failed to regulate relations with Bolshevik Russia itself.

BIBLIOGRAPHY

a) Monographs

(Georgia III, 2019) Saqartvelos damfuznebeli kreba. Sxdomis oqmebi. Tomi III. 1919 wlis 28 ivlisi – 11 noemberi, Tbilisi, saqartvelos erovnuli bibliotekis gamomcemloba (Consistent Assembly of Georgia. Session Minutes. Volume III. July 28 - November 11, 1919, Tbilisi, Publishing House of the National Library of Georgia).

(Georgia VI, 2019) Saqartvelos damfuznebeli kreba. Sxdomis oqmebi. Tomi VI. 1920 wlis 19 marti – 6 ivlisi, Tbilisi, saqartvelos erovnuli bibliotekis gamomcemloba (Consistent Assembly of Georgia. Session Minutes. Volume VI. March 19 - July 6, 1920, Tbilisi, Publishing House of the National Library of Georgia).

Jordania N. (1990). Chemi warsuli, gamomcemloba „sarangi” (My Past, Tbilisi, Publishing House “Sarang”).

Janelidze O. (2013). Narkvevebi saqartvelo-rusetis urtiertobis istoriidan, tbilisi, gamomcemloba „saari” (Essays from the History of Georgian-Russian Relations, Tbilisi, Publishing House “Saari”).

Toidze L. (1990). Intervenciac, okupaciac, zaldatanebiti gasabwoebac, faqtobrivi aneqsiac, tbilisi, gamomcemloba „iverta mxare” (Intervention, Occupation, Forced sovietization, Actual annexation, Tbilisi, “Iverta Mkhare” Publishing House).

Uratadze G. (1959). Namdvili da yalbi istoria, parizi (True and False History, Paris).

b) Archival material

(National Archives of Georgia). Saqartvelos erovnuli arqivi, saistorio centraluri arqivi (National Archives of Georgia, Historical Central Archives, Harvard Foundation Microfilms, Case # 753).

c) Publicity

Sakhalkho Sakme (1920). Newspaper Sakhalkho Sakme, 1920, November 18.

Klde (1920). Newspaper “The Klde”, 1920, April 30.

POST DEMOKRASİ VE SİYASİ PARTİ KAVRAMLAŞTIRMASINI
PIERRE BOURDIEU ÜZERİNDEN OKUMAK

READING THE CONCEPT OF POST DEMOCRACY AND POLITICAL
PARTY FROM PIERRE BOURDIEU

ЧТЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ ПОСТ-ДЕМОКРАТИИ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ
ПАРТИИ ОТ ПЬЕР БУРДЬЕ

Yunus KOÇ*

ÖZ

Modern dönemde “eşitlik”, “özgürlük” ve “katılım” gibi doktrinlerin savunuculuğunu yapan demokrasi, halkın yönetiminin garantörü olarak görülmüştür. Halk sahip olduğu bu egemenliğini; demokrasinin en önemli aygıtı olan siyasi partiler vasıtasıyla yani seçtiği temsilciler ile dolaylı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Modern dönemde halkın yönetimini, düşüncesini ve katılımını, siyasal alanda temsil etme görevi verilen siyasi partiler, postmodern dönemde yeniden tanımlanmıştır. Artık halkın isteklerinin ve taleplerinin yerine şirket çıkarları ve menfaatleri siyasi partiler tarafından daha fazla dikkate değer görülmüştür. Böylece siyasi partilere yüklenen yeni anlamlarla yönetimde hâkim olanın kim ya da kimler olduğu mevzu tartışılmaya başlanmıştır. İşte yeni dönem, halkın katılımını, yönetimini sekteye uğratmış ve demokratik değerler yerini yeni değerlere bırakmıştır. Haliyle bu durum, demokrasinin yeni bir modeli olan post demokrasinin, ne olduğunun sorgulanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bundan dolayı demokratik ilkelerin yeniden belirlendiği, hakikat olanın yeniden şekillendirildiği post dönemde; demokrasinin nasıl evrildiğinin sorgulanması, en önemli enstrümanlarından olan “siyasi partiler” üzerinden okunması çalışmamızın amacını oluşturmuştur. Bu perspektifle post demokrasi kavramı, Bourdieu’nun sermaye kuramına dikkat çekilerek ele alınmıştır. Bilhassa ekonomik sermaye ve sosyal sermaye, nitelikleri açısından post demokrasi kavramının izah edilmesinde önem arz ettiği vurgulanmıştır. Çalışmada, nitel araştırmalardan betimsel analiz yönetimine uygun olarak konunun çerçevesi belirlenmiş, bu çerçevede verilere ulaşılmış, elde edilen veriler işlenmiş son olarak ulaşılan bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Post Demokrasi, Demokrasi, Siyasi Parti, Ekonomik Sermaye, Sosyal Sermaye.*

---

* ORCID: 0000-0001-9453-2910, Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Muş, Türkiye. (y.koc@alparslan.edu.tr)

Post Demokrasi ve Siyasi Parti Kavramlaştırmasını Pierre Bourdieu Üzerinden...

ABSTRACT

In the modern era democracy, which advocated doctrines such as “equality”, “freedom” and “participation” has been seen as the guarantor of the people's will. The people have this sovereignty; through the political parties, which are the most important instrument of democracy in other words indirectly through with the representatives chosen. In the modern era, the political parties assigned to represent the administration, thought and participation of the people in the political sphere were redefined in the postmodern period. Instead of the wishes and demands of the people, the interests and interests of the company are now considered more remarkable by political parties. Thus, with the new meaning attributed on political parties, it has started to be discussed who or whom is dominant/hegemony in the government. Here, the new era, public participation, management has disrupted and democratic values have been replaced by new values. Consequently, this situation has made it necessary to question what is “the post-democracy” as the new version of democracy. Therefore, in the post-era when democratic principles were redefined and the truth was reshaped; the question of how democracy evolved and reading it through “political parties”, one of the most important instrument of democracy, constituted the purpose of this study. From this perspective, the concept of post-democracy has been tackled with by drawing attention to Bourdieu's theory of capital. In particular, it is emphasized that economic capital and social capital are important in explaining the concept of post-democracy in terms of its characteristics. In this study, the framework of the subject was determined in accordance with the descriptive analysis management from qualitative researches, the data were obtained within this framework, the data obtained were processed and the final findings were identified and interpreted.

Keywords: *Post Democracy, Democracy, Political Party, Economical Capital, Social Capital.*

АННОТАЦИЯ

В современной эпохе демократия, которая защищает такие доктрины, как " равенство", "свобода " и "участие" рассматривается как грант воли народа. Этот суверенитет народ осуществляет посредством политических партий, то есть с помощью избранных представителей, которые являются основной частью демократии. В современной эпохе политические партии, которым в политической сфере поручено представлять управление, мнение и участие народа, были заново пересмотрены в постмодернском периоде. Ныне, для политических партий, выгоды и интересы компаний являются более важными чем желаниии и требованияи народа. Таким образом, после новообретенной значении политической партии, объектом обсуждения становится вопрос о гегемонности в правительстве. Новая эпоха завела в тупик участие и управление общественности и ценности демократии заменены другими. Следовательно, эта ситуация заставила переосмысление понятия постдемократии. В связи вышеизложенных соображений, обсуждение эволюция демократии и ее трактовка на основе понятий "политических партий " в периоде когда пересмотрены принципы демократии и суть истины является объектом изучения этого исследования. В этой связи понятия “пост демократии” была рассмотрена с точки зрения теории капитала Бурдьё. В частности, подчеркивается важность экономического и социального капитала для объяснения концепции постдемократии с точки зрения ее характеристик. В данной работе круг исследований определена с помощью описательного анализа на основе важных научных работ, В данной работе круг исследований определен с помощью описательного анализа на основе важных научных работ. Для этого сначала

полученные данные обработаны, а в конце, приведен анализ полученных результатов.

Ключевые слова: *постдемократия, демократия, политическая партия, экономический капитал, социальный капитал.*

1. Giriş

Günümüzde demokrasi anlayışı en temel anlamda siyasi bir olguya işaret etmekte ve karşılığını siyasi olanda aramaya çalışmaktadır. Bir “erdem” olarak kurgulanan demokrasinin güncel anlamı itibariyle ideolojiden ve siyasetten sıyrılması artık mümkün görünmemektedir. Gittikçe yaygınlaşan ve modern devletlerin, neredeyse tek rasyonel biçimi haline gelen demokrasi artık başlı başına bir yönetim mekanizmasıdır. Bugün genel olarak bir rejim/ideoloji/yaşam biçimi mi yoksa basit bir yönetim mekanizması mı olduğu tartışılan ve bir kısmının ilk anlayışı, bir kısmının ise ikinci anlayışı savunduğu demokrasi, tarihsel süreç içerisinde farklı biçimlerde uygulanmıştır. Antik Yunan’dan günümüze kadar demokrasinin farklı modelleri, uygulanma alanı bulmuştur. Ancak demokrasinin hangi modeli uygulanırsa uygulansın, temel bileşenleri, olmazsa olmazları mevcuttur. Katılım, eşitlik ve özgürlük kavramları demokrasinin en temel kavramlarıdır. Bu kavramlar çerçevesinde demokrasinin farklı uygulamaları, özellikle 20.yy.da uygulama alanı bulmuştur. Bunlar; klasik demokrasi, koruyucu demokrasi, kalkınmacı demokrasi ve halk demokrasisi gibi modellerdir (Heywood, 2012: 101-122). Demokrasinin yüzlerce farklı modeli bulunmasına rağmen post demokrasi, “halkın egemen olduğu yönetim” doktrininin hâkim olduğu diğer modellerin aksine yeni bir üst model olarak ifade edilecektir. Bunun yanında demokraside “hâkim” olanın kim ya da kimler olduğu mevzusunda yeni anlamlar yüklenecektir.

Tabi ki bu tür tanımlamaların mantığında demokrasinin istenilen yaşam biçimine izin verip vermeyeceğidir; çünkü demokrasi en genel bağlamda kabul edilen en iyi yönetim biçimi olarak kurgulanmıştır. Demokrasi sisteminin içinde en önemli etken olan siyasi partiler ise, demokrasinin vazgeçilmez ön koşuludur. Çünkü siyasi partiler yönetim biçiminin uygulanması adına en önemli siyasi aygıtlardır. Partilerin kendi içlerindeki tutum ve izledikleri siyasi metod demokrasinin nasıl uygulanabileceğinin önemli bir göstergesidir. Demokrasi ile ilgili tartışmaların ana problem noktası, demokrasinin ne olduğudur. Bazılarına göre demokrasi, halk egemenliğine biçim vermektir; bazılarına göre ise siyasal tartışmanın özgür, serbest bir biçimde gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu bağlamda demokrasi, birincisinde özü, ikincisinde ise prosedürleriyle tanımlanmıştır. Öze ilişkin tanımlama, demokrasinin bir ideoloji, bir yaşam biçimi olduğuna dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Prosedürel tanımlamayı merkeze alanlar ise, demokrasiyi bir yönetim mekanizması olarak görür ve demokrasinin bir yaşam biçimi veya bir ideoloji olduğunu reddederler (Yayla, 2008: 16-18). Kelimenin kökenine bakıldığında, demokrasi kelimesi Antik Yunan kökenlidir ve Yunancada “halk”, “halk kitlesi” veya “tam yurttaşlık” anlamına gelen “Demos” kelimesi ile “egemen olmak” veya “iktidar kullanmak” anlamlarına gelen “Kratein” kelimelerinin birleşiminden meydana gelir (Marshall, 2005: 140-141). Bu

Post Demokrasi ve Siyasi Parti Kavramlaştırmasını Pierre Bourdieu Üzerinden...

bağlamda demokrasi doğrudan veya dolaylı olarak halkın yönetime katılmasını ifade eder. Kavramın, “halkın halk tarafından, halk için yönetimi” (Şahin, 2008) olarak tanımlanmış olması bağlamı açısından önemiyet arz eder. Ancak bu klasik ve öze ilişkin kavrama yüklenen anlam post dönemde farklılaşmış daha çok teknik boyuta indirgenmiştir. İşte bu, yönetim mekanizması olarak görülen teknik boyuttur. Dolayısıyla denilebilir ki, demokrasinin; savunmuş olduğu “eşitlik”, “özgürlük” ve “katılım” gibi doktrinleri sekteye uğratan, anlamsızlaştıran bir hal almasına neden olacaktır.

Bu bağlamda halkın yönetiminin garantörü olarak görülen demokrasinin bir siyasi model mi yoksa bir tutku mu olduğu tartışması anlamını yitirmiştir. Keza siyasal bir sistem olarak demokrasi (modern dönemdeki örnekte olduğu gibi doğrudan olmayan, seçilmiş temsilciler aracılığıyla) halkın bir anlamda kendisini yönetmesidir. Bir tutku olarak ise kendi kendini yönetme idealinin derinleşmesi ve genişlemesi isteği anlamındadır (Saward, 2009: 209). Bu iki yaklaşımın birbirleriyle olan gerilimin yarattığı olumsuz etkiler tabi ki zaman ve mekâna göre değişmektedir ama genel anlamda kabul gören yaklaşımların artık pek de geçerli olmadığı ileri sürülebilir. Çünkü yeni dönemin demokrasiye biçtiği rol yüklenen anlam ve kavramın anlamlandırılması açısından farklı değerler üzerine inşa edilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bilhassa modern dönemin hakikatlerinin artık sorgulanır bir biçimde tartışılması demokrasinin de hem bir tutku hem de bir yönetim biçimi veya tercihi olarak siyasallaşmasını değiştirmiştir. Postmodern söylemlerin gün yüzüne çıkması ve sermayenin belirlediği bir dünyaya doğru adım adım giderken, genel geçer söylemlerin bir büyük anlatı olarak kalmasına kesin gözüyle bakılacaktır. Durum tıpkı Lyotard’ın (1997), “dil oyunları” kavramı ile toplumu kontrol altında tutabilecek yeni hakikat arayışına girmesi gibidir. Bu hakikatler, artık modern dönemdeki büyük anlatılar olan “halkın yönetimi”, “halkın katılımı” ve benzeri yüksek değerlerin tahakkuk edilmesine imkân sağlayacak başat ölçütlerden varestedir. Bunlar, daha ziyade “uzman teknik dil oyunlarının” ve “teknolojilerin” belirlediği bir hakikattir.

Demokratik ilkelerin yeniden belirlendiği, hakikat olanın yeniden şekillendirildiği post dönemde demokrasinin nasıl evirildiğinin sorgulanması, en önemli enstrümanlarından olan “siyasi partiler” üzerinden okunması çalışmamızın amacını oluşturmuştur. Bu perspektifle post demokrasi kavramı, Pierre Bourdieu’nun sermaye kuramına dikkat çekilerek ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, nitel araştırmalardan betimsel analiz yönetimi kullanılmıştır. Betimsel analiz yöntemine (Özdemir, 2010: 336) uygun olarak konunun çerçevesi belirlenmiş, bu çerçevede verilere ulaşılmış, elde edilen veriler işlenmiş son olarak ulaşılan bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

Böylesi bir çalışma, “post demokrasi” olgusunun Türkiye literatüründe yeterli olmadığı dikkate alınarak yazılmıştır. Budan sonra yapılacak “demokrasi” çalışmalarına katkı sağlayacağı beklenmektedir.

2. Hakikatin Sorgulanması: Postmodernizm, Yeniden Tanımlama ve Siyasi Partiler

Modern toplumun genel ifade biçimi olan aydınlanma hareketi, akıl bağlamında ürettiği gerçekliği bir tabu olarak sunmuş ve dolayısıyla bu tabuyu hayatın merkezi haline getirmiştir. Postmodern dönemin bir karşılığı da buna bir cevap verme çabasında olmasıdır, hatta JürgenHabermas (1993), HerbertMarcuse (2010), MaxHorkheimer (2013) ve Theodor W. Adorno (1995, 1996) gibi teorisyenlerinin olduğu Frankfurt Okulu da bunun için oldukça yoğun çaba harcamıştır (Therborn, 2006: 19-21). Dolayısıyla aklın ve pozitivistimin merkezi rol aldığı modern dönemde, bu olgular dönemin siyasal paradigmalarının belirlenmesinde önemli bir yer teşkil ettiği söylenebilir. Yani modern dönem öncesi, dinin ve imparatorlukların egemen olması gerektiği inancına dayalı bir süreç arz etmekteydi. Modern dönemde ise, pozitivistimin ve halkın egemen olması gerektiği düşüncesi söz konusuydu. Ancak modern dönem içerisinde halkın egemenliğinin tahakkuk edilmeye çalışılması ilk olarak meşruti monarşiyle (Göze, 2009: 455-467; Sarıca, 1969: 15-41; Erten, 1996: 25-30) son kertede ulus devletler ortaya çıkmasıyla halkın tek temsilcisi olarak siyasi partilerle olmuştur (Gülsoy, 2006: 75-77; Küçükömer, 2010: 28-35; Duverger, 2007: 132-134).

Tam da bu noktada modern dönemin genel kaygısı hakikati kavramsallaştırmak olduğu için siyasi partilerin de bu süreçteki rolü hakikati olduğu gibi sunmak ve kabul ettirmektir. Ulus devletçi bu tutum, geçmişten beri temel kaygılara karşı bir set kurma çabasıdır. Modern dönemdeki hakikat kavramının bir anlamda sorgulanmadan kabul edilebilir olması, eleştiriye tabi tutulamaması ve kurucu bir ideolojik aygıt olarak gerçekliği teşkil etmesi, yani ideolojikleştirilmesi, hakikati genel kabul gören bir olgu haline getirmiştir. Böylece siyasi partiler aracılığıyla ideoloji bir dünya görüşü olarak neyin doğru ya da neyin yanlış olduğu anlayışını ortaya koymuş ve doğru olanı içinde barındırır hale getirmiştir (Earle, 2013: 168). Ulus-devlet, diğer pek çok siyasi sistemin aksine, siyasi sınırların kültürel sınırlarla örtüşmesi gerektiğini varsayan bir ideolojiye dikkat çekerek (Eriksen, 2002: 166) kendisini meşrulaştırmıştır. Modern dönemin gerçeklik anlayışının sorgulanamıyor olması, en genel anlamda ulus-devlet anlayışının bir parçası olarak kabul edilebilir. Çünkü ulus-devlet anlayışının esasında itaatkâr bir tavrı söz konusudur ve ulus-devletin hakikati, vatandaşları tarafından kabul gören hakikatlerdir. Ulus-devletler varlıklarını ve varlıklarının devamını bu hakikati sürdürebilmelerine borçludur (Şaylan, 2009: 35). İşte modern dönemde bu hakikatin muhafazası ve devamını sağlamaya çalışan siyasi partiler, halkın egemenliğinin, siyasi düşüncesinin temsilcileri anlamında pek çok şekilde tanımlanmıştır (Sarıbay, 2008: 174). Keza siyasal parti, halkın siyasal olarak temsil edilmesini ya da iktidara ortak olmalarını sağlayan faaliyetlerdir (Mayer, 2011: 674). Kimi zaman muhalefet kimi zaman iktidarı elde etme (Blondel, 2008: 675; Kapani, 2012: 176; Kışlalı, 1997: 238) güdüsüyle hareket eden siyasi partiler, belirli kesimin ideolojilerini yaydıkları örgütsel araçlar olarak da tanımlanmıştır (Marshall, 2005: 664; Crick, 2008: 672). Benzer şekilde siyasal partiler, belli bir ideolojiyi ya da programı hayata geçirebilmek (Tunaya, 1975: 354; Tuncay, 2000: 26) ve bunu da iktidara sahip olmak için yapan örgütlenmiş siyasi topluluklar olarak da tarif edilmiştir (Teziç, 2001: 305; Özbudun, 1979: 4). Aynı zamanda

Post Demokrasi ve Siyasi Parti Kavramlaştırmasını Pierre Bourdieu Üzerinden...

siyasal partiler, belli bir siyasi düşünce etrafında bir araya gelen vatandaşların özgür iradeleriyle katılım sağladıkları siyasal örgütler (Yanık-Özcan, 2007: 1; Clastres, 2006: 21), ya da siyasal düşüncenin toplumca örgütlenmesinin en etkili biçimi şeklinde de tanımlanmıştır (Tanör-Yüzbaşıoğlu, 2002: 187; Söğütü, 2006: 43). Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak siyasi partilerin; halkın egemenliğini, düşüncesini ve katılımını siyasal alana yansıtmaya çalışan bir demokrasi aygıtı olduğu söylenebilir.

Hakikatin yegâne olduğu zamanlardaki reflekslerin sorgulanmasıyla ulus-devletin, kendi akıbetine yönelik endişeler tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü ulus-devletin toplumu bir arada tutma adına ürettiği kimlik ve onun getirdiği birliktelik algısı da sorgulanmaya başlanmıştır. İşte postmodern dönem, modernizmin hakikatini yeniden tanımlayacak ve üretecektir. Diğer bir ifadeyle postmodernizm, modern dönemin sürecini tamamladığı ve yeni bir sürece geçtiği anlamını taşımaktadır (Şaylan, 2009: 34-35). Bu yeni dönem, modern argümanların artık geçerliliğini yitirdiği ve küreselleşmeyle birlikte devletlerin ve milletlerin yeniden dönüşüp, kendilerini küresel siyasete hazırladıkları bir zaman dilimini içermektedir. Modern dönemin kesin çizgileri ve bilimin paradigmatik doğrulukları postmodern dönem için geçerli değildir, aksine postmodern dönemde hakikatler artık sıradanlaşmış ve kesin hakikatin olmadığı anlaşılmıştır. Postmoderniteyle, zafer kazanan pozitivistin kesin yargılarının artık genel kabul gören bir belirsizlik niteliği taşıdığı ispatlanmıştır (Jeanniere, 1994: 22-24). Bu bağlamda, post dönemle birlikte hem ulus devletin tedirginliği bir anlamda sonlandırılmış, ulus devletin sorgulanamaz kuralları sorgulanmış ve aydınlanma aklının ileri sürdüğü siyasi hakikatler de yeniden tanımlanmıştır. Bu tanımlaya maruz kalan siyasi partilerin özellikle küreselleşmeyle birlikte ekonomik argümanlarla ön plana çıkması da artık muhtemel değil gerçek bir olgu anlamında karşımıza çıkmıştır. Bunun en önemli örneği Silvio Berlusconi liderliğindeki İtalya'nın "ForzaItalia" partisidir. Silvio Berlusconi, 1990'ların başlarında yaşanan yolsuzluk skandallarıyla oluşan boşluğu, geniş yatırım kaynaklarıyla (TV ve gazete gibi basın ve yayın örgütleri, kayda değer bir mali güç, "Milan" gibi önemli kulüp patronluğu ve süpermarketler zinciri gibi) doldurmuştur. Kısa bir süre zarfında da "ForzaItalia" ve ülkenin en önemli siyasal partisi olarak yerini almıştır. Lakin ForzaItalia'nın modern dönem siyasal partilerin taşıdığı niteliklerden farklı olarak gönüllü üyeleri, partinin siyasal düşüncesine rıza gösteren ve onu besleyen aydınları yoktur. Partinin faaliyetleri, gönüllüler tarafından değil parti lideri olan Berlusconi'ye ait şirket çalışanları tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla partiye bağlı gönüllü üyeler ve aktivistler yoktur. Özetle "ForzaItalia" partisi (Crouch, 2004: 59-60); *"klasik parti tipi örgütlenmesinden ziyade özünde bir şirket ya da şirketler ağı olan parti, toplumsal grupların talepleri doğrultusunda oluşmuş bir parti değildir, mevcut siyasi ve ekonomik seçkinlerin bir bölümü tarafından inşa edilmiş bir yapıdır. Aynı zamanda herhangi bir parti programından daha çok parti liderine dayanmaktadır."*

Bu durum post demokrasinin en temel karakteristiklerinden biridir. Burada görülmektedir ki; parti, tamamıyla bir şirket yönetir gibi yöneten ile yönetilen

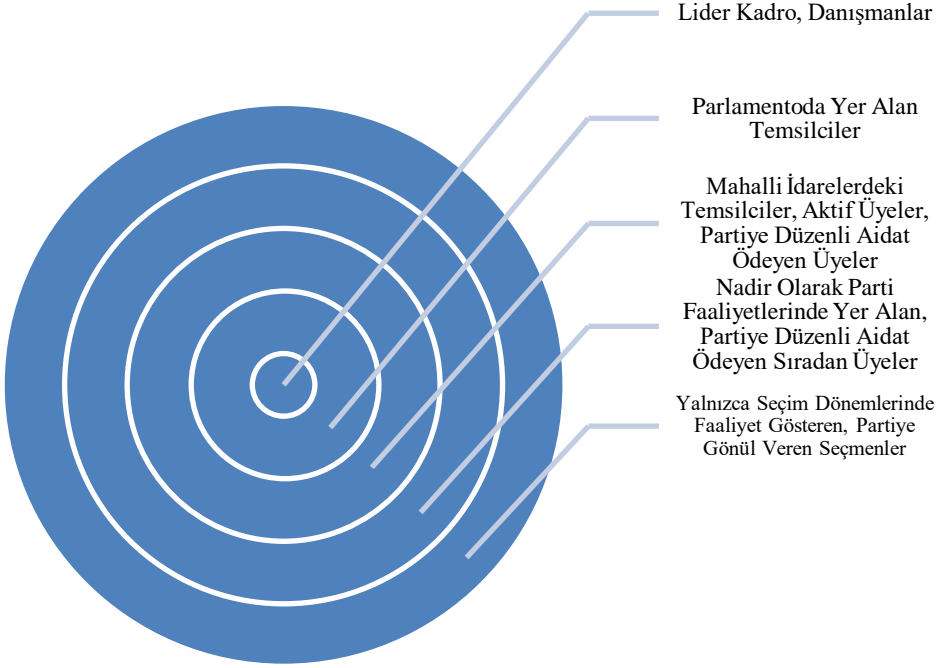
arasındaki ilişkiyi pazar alanı olarak ele almaktadır. Mevzuya kar-zarar eksenli yaklaşılmaktadır. Kar, yapılan kampanyalar neticesinde seçimlerde toplumun önemli bir kesiminin oyunu almaktır. Zarar ise, seçimlerde toplum tarafından yeterli oranda tercih edilmemesidir. Böylesi bir pazarlama vetiresi bir lider önderliğinde politik bir kampanya ile gerçekleştirilir. İşte bu, *“imaj maker’lar, kamuoyu yoklama şirketleri, siyasi danışmanlar, medya ile ilişkileri organize edecek iletişim koordinatörleri, TV programları, TV reklâmları ve birer gösteri biçimini almış olan halkla buluşma toplantıları (mitingler) üzerinden yürütülen topyekûn bir süreçtir”* (Hatipoğlu, 2009: 238).

Böylelikle söylenmesinde bir beis teşkil etmeyecektir ki; postmodernizmin siyasi partileri, ulus devletçi hakikatten çıkararak güncel olana eklemlemeye çalışması siyasi partilerin hem postmodernci hem de Bourdieu’cü anlamda tanımlanmasına sebep olacaktır.

3. Bourdieu’cu Ekonomik Sermaye Söylemi ve Post Demokrasinin Simgesi Olan Siyasi Partiler

Modern dönemde seçmen ile seçilen arasındaki diyalektik ilişkide temsilci rolünde olan seçilenin, seçmenin taleplerini, isteklerini ve arzularını da az ya da çok dikkate alarak karar aldığı söylenebilir. İşte temsil edilenin dolaylı siyasal katılımını sağlayan araç siyasi partilerdir. Bu dönemde siyasi partiye, demokrasinin en önemli siyasal aracı olarak yönetimde halkın egemenliğini dolaylı olarak gerçekleştirme görevi verilmiştir. Bu sistemde siyasi parti karar alma sürecinde her ne kadar merkezi konumda olsa da temsil ettiği halkın gölgesi altında bunu gerçekleştirir. Siyasi parti ile seçmen arasındaki bu durumu Crouch (2004: 57), birbiri ardına sıralan çemberler üzerinden modellemeye çalışmıştır.

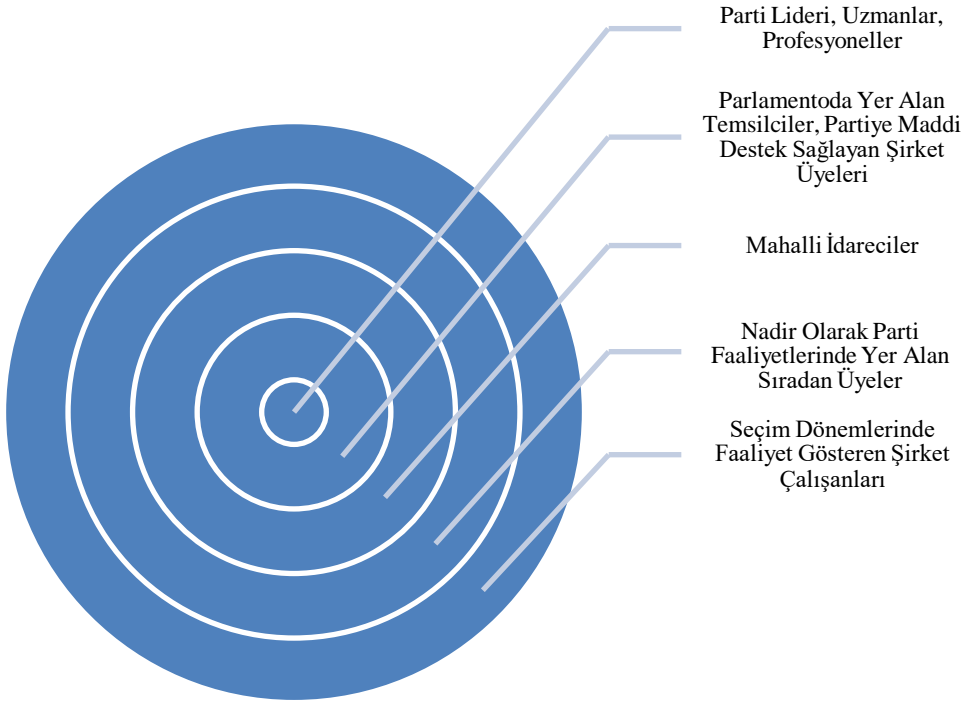
Post Demokrasi ve Siyasi Parti Kavramlaştırmasını Pierre Bourdieu Üzerinden...

Grafik 1: Modern Dönemde Siyasi Parti ile Seçmen Arasındaki İlişki

Bu modelde çemberin merkezinde lider bir kadro ve danışmanlar yer almaktadır. Ardından gelen çember parlamentoda yer alan temsilcileri, devam eden bu çemberlerin sonucusu olan en büyük çemberinde ise, partinin oyunu kendine çekmeye çalıştığı geniş hedef kitlesini oluşturur. Demokrasinin eş merkezli çemberler modeli olarak adlandırılan bu yapı pratikte tam anlamıyla mümkün olmamaktadır. Bu modele yaklaşma ya da modelden uzaklaşma gibi hareketler görülmektedir (Crouch, 2004: 57).

Post demokrasi döneminde ise bu durum farklılaşmaktadır. Bilhassa sınıf yapısındaki karışıklık ve şirketlerin yükselişe geçişiyle beraber modern dönem için tanımlanan eş merkezli çember modeline farklı ilaveler olmuştur. Bu durum eş merkezli modelin değişim ve dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Burada yaşanan değişimin en çarpıcı olanı çemberin merkezinde yer alan lider bir kadro ile danışmalara ayrıca lobilerinin katılmış olmasıdır. Bu, merkezde kimin karar alıcı olacağı noktasında belirleyici bir rol oynayacaktır. Dolayısıyla temsilci olarak parti ile temsil edilen arasındaki ilişkinin renginin değişmesine neden olacaktır. Crouch (2004: 58) bu ilişkinin bir elips görüntüsü aldığını ve farklı model olarak karşımıza çıktığını belirtmiştir.

Grafik 2: Postmodern Dönemde Siyasi Parti ile Seçmen Arasındaki İlişki

Postmodern dönemde siyasi parti ile seçmen arasındaki ilişkinin daha evvel modern dönemde de olduğu gibi aynı noktadan başladığı söylenebilir. Yani bu ilişki sisteminde merkezde siyasi parti liderleri, faal olarak partide bulunan uzmanlar ve partinin temel argümanlarına ve amacına sempatiyle bakmasına karşın belli bir bedel karşılığında parti için iş gören profesyoneller bulunmaktadır. Akabinde parlamentodaki temsilciler, şirket üyeleri, sonrasında mahalli İdareciler, ardından gelen çemberlerde ise sırasıyla nadir olarak parti faaliyetlerinde yer alan sıradan üyeler ve seçim dönemlerinde faaliyet gösteren şirket çalışanları vardır. Son ve en büyük çemberde ise halk, toplum, parti için geniş hedef kitlesi bulunur.

Burada dikkat çeken nokta, daha evvelki sistemden farklı olarak parti içerisinde yer bulan şirket ile bir şekilde münasebeti bulunan uzmanlar,

Post Demokrasi ve Siyasi Parti Kavramlaştırmasını Pierre Bourdieu Üzerinden...

profesyoneller, lobciler ve en geniş tabirle şirket çalışanlarıyla diğer gruplar arasında doğrudan bir etkileşimin imkânının sağlamış olmasıdır. Bu ise demokrasi açısından bazı temel sorunları beraberinde getirmiştir. Keza halkın isteklerinin ve taleplerinin yerini şirket çıkarlarının ve menfaatlerinin siyasi parti tarafından alınacak kararlarda daha baskın olması gibi problemleri beraberinde getirmektedir. İşte bu durum, halkın katılımını, yönetimini sekteye uğratmış ve böylesi demokratik değerler yerini yeni değerlere bırakmıştır. Yeni değerlerin ise şirket çıkarları olduğu izahtan varestedir. Özelleştirme mevzuu bu anlamda dikkat çekicidir. Post demokrasi sürecinde hükümet içerisinde yer alan şirket yöneticileri, uzmanları, profesyonelleri, lobcileri veya çalışanları bir kurumun özelleştirilmesi noktasında hangi değerleri dikkate alarak karar alacakları sorusu önem arz etmektedir. Şirketlerin anlam dünyasının kar ve kazanç temelli olduğu düşünüldüğünde kapitalist sistem içerisinde şirket kendi çıkarlarını mı yoksa halkın çıkarlarını mı dikkate alır?

Post demokraside siyasi parti yapılanmasını tanımlayan Crouch'un (2004: 58-59) yapmış olduğu çıkarım bu bağlamda dikkat çekicidir: *"Parti yönetiminde yer alanlar ile bağlantı içinde olmak bu işten çıkar sağlamak isteyen şirketler için hayati bir öneme sahiptir. Şirketlerin üyeleri danışman çevreler ile uzun zamanlar geçirir ve parti danışmanları lobciler gibi şirketlerden işler alır. Bu çekirdek kadro, parti çevrelerinden partinin oy oranlarının gerisinde bir elips şekline dönüştürmüştür."*

Post demokraside siyasi partinin bir şirket gibi yönetilmesi, Bourdieu'nun (2010, 48-47) kavramsallaştırdığı sermaye türlerinden maddi kazançla dönüştürülebilen "ekonomik sermaye"sine benzer. Çünkü gerek şirkete dönüştürülen partinin gerek ise "ekonomik sermaye"nin temel gayesi kar, para, kazanç ile ilgilidir. Maddi çıkarın sağlanabileceği alan da sosyal alan ile ilişkilidir.¹ Diğer bir ifadeyle Bourdieu'nun ifade ettiği "ekonomik sermaye", ekonominin dışında olanlardan ayrı ve müstakil bir tür olarak değerlendirilemez (Göker, 2007: 281-283). Bu açıdan şirketler için paraya çevrilebilir olan siyasi partiler bu bakımdan önemlidir (Özdemir, 2006: 130). Şirketlerin siyaseti yönlendirmek ve alınacak kararlarda ekili olmak için siyasi parti içerisinde konumlanmaya çalışmasını da böyle değerlendirmek gerekir. Söz konusu olan "ekonomik sermaye"nin sahip olduğu siyasal konumla, alanda elde edilebilecek özgül faydalara erişimi belirler (Bourdieu, Wacquant, 2016: 81-82).

Ekonomik sermaye, belli bir alanda hem mücadele silahı hem de uğruna mücadele edilen maddi çıkar olarak, sermaye sahibine belli bir iktidar ve bir nüfuz kurma olanağı verir. Dolayısıyla sermayedarın bir taraftan siyasal alanda var olmasını diğer taraftan ekonomik çıkarlarını sağlamasında etkili olur. Sermaye

---

¹1960 ve 1970'li yıllarda Fransa'daki konut politikalarını kendi çıkarına yönlendirmeye çalışan özel sektör (bankalar, bankerler, inşaat şirketleri ve müteahhitler vb.) bu konuda dikkate değerdir. Keza özel sektörün gayrimenkul kredilerinin verilmesini kolaylaştıran belirli yasaların çıkmasıyla ilgilenecek bankalar gibi iktisadi ya da kültürel etkinlikler kesiminde devletin politikasını belirlemek ya da yönlendirmek için nasıl çalıştıklarına, başka kuruluşlarla, bürokratik organizmalarla ve özel sektörlerle nasıl koalisyonlar ve ağlar kurduklarına bakıldığında ekonomik sermaye için siyasal alanın ne kadar cezbedici olduğu anlaşılır (Bourdieu, Wacquant, 2016: 98-99).

sahibine bu imkânları sağlayan siyasal alanda diğer oyunculara nazaran daha güçlü ve etkili bir sermaye türü olarak ekonomik sermayeye sahip olmasıyla ilişkilidir. İşte bu durum aynı zamanda baskın olan sermayedarın, temel gayesi doğrultusunda oyunun içkin kurallarını kısmen ya da bütünüyle dönüştürmesine imkân sağlar (Bourdieu, Wacquant, 2016: 82-84).

Dünya siyasetinde belirleyici bir etkiye sahip olan Amerika'da Cumhuriyetçi Parti'nin bu konuda ehemmiyet arz ettiği söylenebilir. Parti, lideri ve kabinesiyle kayda değer bir servete sahip olanlardan oluştuğu görülür. Keza Donald J. Trump sahip olduğu ofis binaları, golf kulüpleri, otel ve rezistansları ile dünyanın en zengin gayrimenkul iş adamları arasında yer alır. Aynı zamanda Cumhuriyetçi parti lideri olarak Trump, Federal Seçim Komisyonuna¹ verdiği kişisel bilgiler kıyas alındığında, ABD başkanlığından sonra servetinde %5 gibi önemli bir artışın olduğu gözlemlenmiştir.² Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı Michael R. Pence ise,³ Amerika'nın Indiana eyaletinde petrol istasyonu zinciri şirketine sahip bir ailenin çocuğu⁴ olmasının yanı sıra küresel emperyalizmin yönlendirilmesinde etkili bir gücü olan Evanjelist Kilise mensubudur. Öyle ki Evanjelistler, sermaye birikimini kurtuluşun kaynağı olarak gören Protestan mezhebinin bir devamı niteliğine sahiptir (Bedir, 2013: 73). Öte taraftan Beyaz Saray'ın Yönetim ve Bütçe Ofisi (OMB) direktörü olarak MulvaneyMick de, inşaat şirketi olan, ailesinin emlak şirketini yöneten,⁵ "LancasterCollins Road LLC" ve Indian Land Ventures adında iki finansal şirketi olan politikacıdır.⁶Mulvaney, kredi birlikleri, bankalar, güvenlik firmaları, ipotek hizmeti veren şirketler ve maaş günü borç verenleri etkileyen konularda belirleyici bir sestir. Sahip olduğu bu konumu kullanarak sermaye birikimini arttırdığı gözlemlenebilir Nitekim medyada çıkan "*Trump Genelkurmay Başkanı MickMulvaney, 2,5 Milyon Dolarlık Bir Krediyile Bir İşletmeye Sahip Oldu*" gibi manşetler bu noktada dikkat çekicidir.⁷

Dışişleri Bakanı RexTillerson ise, yaklaşık kırk yıl enerji sektöründe çalışmış ve ABD enerji devi Exxon Mobil CEO'su görevinde bulmuştur. Tillerson, uzun yıllar Exxon Mobil'in Rusya'da faaliyete bulunması için çaba sarf etmiştir. İlk siyasi tecrübesini Trump hükümeti ile yapmıştır. Hazine Bakanlığı Steve Mnuchin de, çok uluslu yatırım bankası olan GoldmanSachs'ın ortaklarından biridir. Mnuchin'i yüksek meblağlı Hollywood filmlerin finansmanı olarak da bilir. Ticaret Bakanı WilburRoss ise, uzun bir süre dünyanın en büyük şirketi olan Rothschild'un üst

¹<https://www.finansgundem.com/haber/iste-trumpin-dudak-ucuklatan-serveti/1135564>, Erişim tarihi: 18.06.2019

²<https://www.aydinlik.com.tr/donald-trump-in-serveti-3-milyar-dolara-ulasti-ekonomi-haziran-2019>, Erişim tarihi: 18.06.2019

³<https://www.whitehouse.gov/the-trump-administration/>, Erişim Tarihi: 18.06.2019

⁴<https://www.chicagotribune.com/business/ct-pence-family-gas-stations-indiana-20180713-story.html>, Erişim Tarihi: 18.06.2019

⁵<https://www.whitehouse.gov/people/mick-mulvaney/>, Erişim Tarihi: 18.06.2019

⁶<https://www.vanityfair.com/news/2019/01/mick-mulvaney-charles-fonville-deal>, Erişim Tarihi: 18.06.2019

⁷<https://medium.com/politicalhaze/mick-mulvaney-trumps-chief-of-staff-stiffed-a-family-owned-business-on-a-2-5-million-loan-cf257adf4168>, 18.06.2019

Post Demokrasi ve Siyasi Parti Kavramlaştırmasını Pierre Bourdieu Üzerinden...

düzy yöneticisi olarak faaliyet göstermiştir. Sonrasında kendi firmasını kurarak kayda değer bir varlık sahibi olmuştur. Hatta Trump'a seçim sürecinde en fazla maddi desteği sağlamıştır. Öte taraftan Çalışma Bakanı Andrew Puzder, büyük bir restoran zincirinde CEO olarak çalışmıştır. Eğitim Bakanı Betsy DeVos da, bilhassa Afganistan, Irak gibi sınır dışındaki savaşlarda aktif rol üstlenen asker, koruma sağlayan özel güvenlik şirketi "Blackwater"ın kurucusudur. DeVos, hatırı sayılır bir servete sahiptir. Son olarak Çevre Bakanı Scott Pruitt ise petrol şirketleriyle ilişki içerisinde olduğu bilinir. Hatta Pruitt'in çevreye zarar verdiği düşünülen petrol şirketlerinin davalarının düşürülmesinde yardımcı olduğu iddia edilmiştir.¹

Ekonomik ve siyasi aktör olarak ön plana çıkan Cumhuriyetçi kabine, post demokraside siyasi parti yapılanmasının izahı bakımından oldukça önemlidir. Bourdieu'cü anlamda eğer ekonomik sermaye aynı zamanda ekonomik olmayanlarla da ilgiliyse bunun anlamı Cumhuriyetçi kabinenin siyaset ile birlikte ekonomik olanla da ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yeni süreç partinin işlevlerinin yeniden tanımlanması olarak da okunabilir. Nitekim Cumhuriyetçi kabinenin sahip olduğu sermaye ağı, parti içinde tanımlanabilecek bir ekonomik oluşum meydana getirmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu söylem sadece ekonomik sermaye değil aynı zamanda sosyal sermayeyle de ilişkili olacaktır.

4. Ekonomik Sermaye'den Sosyal Sermayeye: Post Demokratik Söylemin Simgesi Olan Siyasi Partiler

Ekonomik sermayenin önemli bir bileşeni olan sosyal sermaye de en az ekonomik sermaye kadar önemlidir. Sosyal sermaye, bir bireyin ya da bir grubun, kalıcı ilişkiler ağına, az çok kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve tanımlamalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların tamamıdır. Diğer bir ifadeyle ilişkiler ağını harekete geçirmeye olanak sermaye ve güçlerin toplamıdır (Bourdieu, Wacquant, 2016: 108-109). Keza post demokrasi örneği olarak Amerika'da Cumhuriyetçi kabine, siyasal sermayenin oluşturduğu bir sosyal sermaye türü olarak değerlendirilebilir. Bu sermaye ile sahip olunan sosyal çevrenin getirdiği ortak paydalar, iktisadi sermaye gibi diğer toplumsal alanlarda da ayrıcalık ve kâr üretme imkânı sağladığı söylenebilir.

Sosyal ve iktisadi sermaye arasındaki diyalektik ilişkiyi, faydayı azamiye çıkarmaya yönelik bilinçli bir niyetten başka ilkeyle izah etmek pek mümkün değildir. Haliyle sosyal sermayenin iktisadi mantığa hizmet edeceği gerçeği söz konusudur (Bourdieu, Wacquant, 2016: 109). Post demokraside siyasal partilerin işlevinde belirleyici olanların izahatında önemli olan sosyal sermayenin, sahip olduğu nitelikleri birkaç madde ile şöyle sıralanabilir (Yıldız-Topuz, 2011: 213):

- Aynı sosyal çevreden gelen birey ya da gruplar karşılıklı marjinal faydayı arttıracak ortak faaliyet bulma arzusu içindedirler.
- Sosyal sermaye, farklı sosyal çevrelerin varoluşunda ve bu varlığının devamında itici bir niteliğe sahiptir.

¹https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/trumpin-kabinesinde-kim-neyi-temsil-ediyor.qJlkidXo1kenkGsDZ583VA/kL_woLBvj0yAnX381PIVGA, Erişim Tarihi: 18.06.2019

- Sosyal sermayesi güçlü olan birey ya da grup, bilgiyi kontrol edebilme özelliği taşır.¹
- Sosyal sermaye, toplumsal ve kurumsal ilişkileri yönlendirmek ve belirlemek için ortak istek ve işbirliği temeline dayanır. Bilhassa sermaye sahibi, kamusal ve içtimai aktörler arasındaki işbirliğini sağlayarak elde edilen sinerji ile fayda sağlamayı amaçlar.

Sosyal sermayenin bu nitelikleri dikkate alındığında, Bourdieu'cü bağlamda, iktisadi sermayenin sosyal sermayeden ayrı ve bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği hatta iktisadi sermayenin destekçisi olduğu söylenebilir. Bu özelliği dolayısıyla da post demokrasinin ortaya koyduğu yansımalarla örtüşmektedir.

Sosyal sermaye bir anlamda da bireyin toplum içerisinde tanıdığı ve zamanı gelince desteklerini alabileceği güvendiği fertler ağına işaret etmektedir (Palabıyık, 2011: 134-135). Zamanı geldiğinde güvenilebilecek bireyler genellikle her alanda kendisini göstermektedir. Tabi ki bu durum güncel bağlamda en çok iktisadi hayatta karşılığını bulmaktadır. Post demokrasi de parti için danışmanlar gibi çalışan şirket üyeleri sosyal sermayenin en önemli ayağı olarak kabul edilecektir. Çünkü bizzat onlar, ekonomik güvenle birlikte siyasi mücadelenin bir tarafı ve aslında kurucusu olmak zorunda kalacaklardır.

Post demokrasi sürecinde hükümetler, şirketlerin ana taleplerini rasyonalize etmeye çalışırlar ve bunlara uygun prensipler geliştirebilirler (Kusrar, 2013: 4). Siyasi adımların da bunu göze alarak atıldığı söylenebilir. Keza post demokrasideki seçim oyununun neticesi olarak seçilmiş temsilcilerle şekillenen siyaset, büyük ölçüde şirketlerin menfaatlerini gözeten seçilmişler ile olan etkileşimlerle gerçekleşmektedir (Crouch, 2004: 8-9). Bu sosyal sermaye açısından ortaya çıkabilecek bir kapitalist krizle başa çıkabilmek için bir zorunluluk olarak görülür. Keza Halkı temsilen hükümetler ile sermayedarlar arasındaki ilişkide baskın olan hükümet olursa bir kapitalist krizin yaşanacağını vurgulayan Habermas'ın bu çıkarımı post demokrasinin tabiatına uygun bir söylem olduğu açıkça ortadadır. Çünkü Habermas, devletin, aldığı kararlar eğer ekonomik sistem üstünde etkili olmaya çalışırsa burada yönetsel anlamda bir geç kapitalizm krizinin yaşanacağını ifade etmektedir. Yönetim sistemi eğer ekonomik sistemden aldığı buyrukları yerine getiremezse ise bu defa da rasyonel bir krizin çıkacağını ifade etmiştir (Akt. Held-Simon, 2006: 398).

Öte taraftan sosyal sermaye açısından aynı çevreden gelen sermayedarlardan veya sermayedarları temsilen şirket çalışanlarından hangilerinin, siyasal arenada yer almasına karar verileceği ya da değişimin nasıl olacağı konusu ortaya çıkması mümkün olan rasyonel krizin çözümü açısından önemlidir. Şirketlerin karşılıklı bağımlılıkları göz önünde bulundurulduğunda Mills'in (1974: 10-11) üzerine durduğu gibi iktidar çatışmaları olarak görünen ancak birbirlerinden nemalanan

---

¹Bu durum tıpkı Foucault'un (2006; 1992) güç ve bilginin sıkı bir ilişki içinde olduğunu ve gücü elinde bulunduranların bilgiyi kontrol ettiğini belirtmesi gibidir.

Post Demokrasi ve Siyasi Parti Kavramlaştırmasını Pierre Bourdieu Üzerinden...

seçkinler, krizi böylelikle bertaraf edeceklerdir.¹ Şayet böyle bir çözüm gerçekleşmez ise, seçkinlerin dolaşımını zorunlu olarak gerçekleştirecek ikinci bir yol daha mevcuttur. Bu noktada Pareto (2010: 35) böylesi bir dolaşım hakkında bize fikir verir. Yöneticiler arasında sürekli ve aşamalı bir dolaşım mevcuttur.² Fakat buna engel olunursa dolaşım birinin ötekini gerek sosyal gerekse ekonomik anlamda tamamen alt edeceği karşılıklı çatışmayla veya devrimle gerçekleşir. Haliyle denilebilir ki, seçkinler eğer birbirlerini çatışma adı altında desteklemeye (ki bu şirketlerin çıkarları açısından olmazsa olmazdır) Paretocu bağlamda bir dolaşım muhakkak meydana gelmek zorundadır.

Sosyal sermayenin bu şekilde el değiştirici yani iktidarı bir anlamda belirleyici rolü, seçkinlerin hangi gruba dâhil olmaları gerektiğini de ortaya koyacaktır. Ekonomik sermayenin, sosyal sermaye ile birlikte hareket etmesini, bu sermaye türlerini kendi bünyesinde bulunduran siyasal seçkinlerin toplumun ekseriyetini yönetmesini, toplumsal isteklerin siyasal seçkinler tarafından nasıl yönlendirildiğini ve bu birikimi nasıl kullandıklarını anlamamız post demokrasi ile mümkündür (Crouch, 2004: 19). Bu durum tam da Adorno'nun (2011: 33-65) "kültür endüstrisi" kavramıyla açıklanabilir. Öyle ki, bilhassa postmodern dönemin bir olgusu olarak kültür endüstrisi, siyasal iktidar tarafından toplumu yönlendirecek ve yönetecek bir hegemonya sağlama aracı niteliği taşır. Bunu ise televizyon, reklam, film, radyo ve dergi gibi aygıtları kullanarak toplumda oluşturmaya çalıştığı yanlış algılarla gerçekleştirmeye çalışır (Swingewood, 1996: 38-41; Krogh, 1999: 257-260; Bottomore, 1997: 60-62). İşte toplum, mezkûr aygıtların algısal yönlendirmeye ikna edilmeye çalışması post demokrasiyle anlaşılabilir. Zira sosyal ve ekonomik sermayeyi elinde bulunduran siyasal iktidar, arzuladığı ve kendisi için uygun olduğunu düşündüğü her ne varsa toplum tarafından kabulünü sağlama noktasında belirleyici bir güce sahiptir (Crouch, 2004: 22). Dolayısıyla sosyal sermaye, bulunduğu siyasal alanda bir taraftan varlığını korumaya devam ederken diğer taraftan gerek siyasal gerek ise ekonomik anlamda sahip olduğu konumu daha da güçlendirmeye çalışmaktadır.

---

¹Bourdieu'nun (1995: 55) da dediği gibi benzer sermayeye sahip olan aktörler, toplumsal konular ve bu konulara bağlı olan elverişlilikler ve çıkarların oluşturduğu uzamda birbirlerine yakınlıklarından dolayı, hem kendilerini hem de aynı sosyal alanı paylaşanları bir tasarı halinde kabullenmeye/benimsemeye ne denli yatkınlarsa o denli başarılı olma şansına sahip olduklarını bilirler.

² Bu konuda dikkat çeken örneklerinden biri ABD'de Cumhuriyetçi Parti kabinesidir. 13 Mart 2018'de ABD'nin en büyük enerji şirketi "ExxonMobil"ın CEO'luğunu yapmış olan Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'ın yerine CIA Başkanı Mike Pompeo atanır. Yeni bakan da eski bakan gibi kayda değer bir mal varlığına sahiptir. Dışişleri bakanı Mike Pompeo, 1997 yılında Kansas eyaletinde 400'den fazla çalışan olduğu "Thayer Aerospace" adı altında bir şirket kurdu. Şirket, ticari havacılık, savunma ve uzay endüstrileri için karmaşık yapı bileşenleri ve montajları konusunda önemli bir üreticidir. Bunların yanı sıra şirket, büyük havacılık şirketleri için uçak gövdesi üretmektedir (<https://www.radical-departures.net/articles/thayer-aerospace-gets-competitive/>, Erişim Tarihi: 24.06.2019) Ayrıca Pompeo bir petrol sahası ekipman imalat, dağıtım ve servis şirketi olan "Sentry International"ın başkanı olarak da çalışmıştır (<https://www.biography.com/political-figure/mike-pompeo>, Erişim Tarihi: 24.06.2019).

Siyaset alanında karar alıcı olarak yer alan şirketler ve ekonomi patronları siyasal sürecin belirleyicileri, destekleyicileri ve taşıyıcıları olarak, toplumun ekseriyeti karşısında kendilerini güçlendirir ve hareket alanlarını genişletirler. Burada dikkat edilmesi gereken husus, sosyal sermayenin yalnızca maddi çıkar sağlamadığıdır. Aynı zamanda sosyal sermaye, sosyal bir saygınlık alanı da sağlar. Yani Bourdieu'cü anlamda bireysel çıkarlar, sosyal sermayenin biçimleri olarak itibar, şeref, bilgi ve eğitsel başarı ile özdeşleştirildiği maddi olmayan alana yayılabilir. Böylece gücün formları yalnızca maddi değil aynı zamanda kültürel bir çerçevede de inşa edilebilir. Çünkü Bourdieu'ye göre, failer ekonomik emtiada¹ yaptığı gibi kültürel emtiada da yatırım stratejilerini takip edebilir. Bireyler, aileler ve gruplar kültürel ve ekonomik maddeleri biriktirebilir. Hatta imtiyaz ve itibar kültürel ve sosyal sermaye biçimleri aracılığıyla kuşaklar arasında aktarılabilirler (Akt. Swartz, 1996: 75-76).

5. Sonuç ve Tartışma: Hangi Demokrasi, Kimin Yönetimi/İdeal Olan Mı? İdealize Edilen Mi?

Tarihsel seyir göz önünde tutulduğunda demokrasinin sınıflar arası bir mücadelenin sonucu olduğu görülür. Demokrasinin temel doktrinleri olan eşitlik, özgürlük olguları, güçsüzün güçlü karşısındaki konumunu garantiye alacak değerler olarak yer bulur. Demokrasinin bu temel ideallerinin her ne kadar tam manasıyla yerine getirilmesinde bir mutabakat sağlanamamış olsa da, en etkili olduğu modern dönemdeki toplumsal karşılığı için belli bir tarihsel sürecin geçmesini beklemek gerekmiştir. Ancak postmodern dönemle birlikte demokrasinin en temel doktrini olan eşitlik ve halkın yönetimi anlayışı oldukça tartışılır bir hal almıştır. Nitekim modern dönem sonrasında şirketlerin temsil ettiği bir seçkin yönetimi olarak sunulan yeni bir model olarak post demokrasinin, demokrasinin temel nitelikleri ile çeliştiği söylenebilir. İlk olarak post demokrasi, şirkete dayalı bir yönetim, bireysel doğal yeteneklerin eşitliği üzerine kurulu iken demokrasi, eşitlik ideali üzerine kuruludur. İkinci olarak post demokrasi, şirkete dayalı yönetim, yönetici bir azınlık fikri üzerine dayanırken demokrasi, çoğunluk fikrine dayanır. Ancak yönetimin halktan alınması ve azınlığa geçmesiyle oluşan iktidarın, kendisiyle mücadele edecek yeni bir iktidar alanı oluşturduğu söylenebilir. Öyle ki tarih böylesi iktidar alanlarına tanıklık etmiştir.

Hanedan devletinin ardından modern dönem ile birlikte bürokratik devletin, sonrasında ise; postmodern dönemle liberal, kapitalist bürokratik idarenin kurulması farklı iktidar ya da sermaye türlerinin şekillenmesini sağlamıştır. Bu süreç ilk aşamada; bütün özel otoritelerinin (feodal lordların, burjuvaların vb.) dışında ve üzerinde bir kral otoritesinin tekelleştirilmesini doğurmuştur. İkinci aşamada; modern dönem, iktisadi, askeri, kültürel, hukuki ve daha genelde simgesel olan farklı sermaye türlerinin yoğunlaşmasına, farklı tikel sermaye gruplarına (zengin-fakir, güçlü-güçsüz, siyahî-beyaz gibi) iktidar olma olanağını

---

¹Ticarete konu olan tüm mallar ve ürünlere verilen isim.

Post Demokrasi ve Siyasi Parti Kavramlaştırmasını Pierre Bourdieu Üzerinden...

vermesine, tamamen devlete özgü bir sermayenin doğuşuna¹ yol açmıştır (Bourdieu, Wacquant, 2016: 100-101; Bourdieu, 1995: 116-117). Üçüncü aşamada; postmodern dönem, bilhassa ekonomik ve sosyal sermayesi güçlü olanların yoğunlaşmasına ve bu azınlık kesiminin çoğunluğa karşı iktidarı elinde tutmasına, toplumsal talepleri yönlendirmesine yol açmıştır. Dolayısıyla klasik dönemde kral karşısında lordların ve burjuvanın, modern dönemde çoğunluğun karşısında azınlığın, postmodern dönemde zengin azınlığın karşısında çoğunluğun olduğu mücadele, belli iktidar alanının kuruluşuyla birlikte ilerleyen bir süreçtir (Bourdieu, 1995: 109). Bu iktidar alanı, farklı tür sermaye sahiplerinin özellikle devlet üzerinde iktidar sahibi olmak, yani farklı sermaye türleri ve bunların yeniden üretimi konusunda iktidar kazandıran devlet sermayesi üzerinde iktidar sahibi olmak için mücadele ettikleri bir oyun alanıdır (Bourdieu, Wacquant, 2016: 101). İşte modern ve postmodern dönemde bu oyunun alanını belirleyen demokrasinin en önemli aygıtları seçim ve partilerdir.

Modern dönemde halkın seçim ve partiler aracılığıyla ideal olarak gördüğü, sahip olduğu yönetme hakkının varlığına olan inanç daha güçlüdür. Ancak postmodern dönemde seçim ve siyasi parti aygıtlarının belli bir kesimin eline geçmesi ve bu kesimin demokrasinin içini boşaltarak ya da demokrasinin sunduğu temel idealleri zayıflatarak idealize etmesi sunulan demokrasiye olan inancı zayıflatmıştır. İşte bu durum, ideal demokrasi modelinin sunduğu siyasal katılım, halkın egemenliği, halkın yönetimi, özgürlük ve eşitlik gibi değerler ile post demokrasinin ortaya koyduğu şirket çıkarları üzerine temellenen gerçeklikler, ideal demokrasi bağlamında sorgulamasının önünü açmakta ve güçlü sermayeye sahip olan aktörlere karşı toplumda bir mücadele tasavvurunu ortaya çıkarmaktadır.

Post demokrasi, halkın yönetimini sekteye uğratacak bir durum arz etmesi dolayısıyla yeni bir mücadele alanını zorunlu hale getirmiştir. Bu durum halkın sahip olduğu sermayeleri (siyasal katılım, yönetim gibi) korumasıyla ilgili bir mücadeledir. Bu mücadelede varılmak istenen sonuç çoğunluğun hegemonyası, diktatörlüğü değil farklı sermaye gruplarının katılımını sağlayan bir yönetim düzenidir. Dolayısıyla bu mücadele alanından istenilen şey, Habermas'ın (2001) evrensel etik ve özgürleşme ideallerine dayanarak farklı kimliklerin bir arada bulunacağı ortak konsensüs sağlamayı amaçlayan “iletişimsel eylem” ve “Müzakereci demokrasi” kavramıyla demokrasiyi yeniden restore etmeye çalışmasıyla aynıdır. Benzer şekilde Laclau (2003) ve Mouffe'nin (2017) farklı tikel grupların kamusal ve siyasal alanda yer bulması ile ilgili orta koydukları “radikal demokrasi” kavramına tekabül eder. Haliyle demokrasinin temel doktrinlerinin (eşitlik, özgürlük gibi) tahakkuk edilmek istenmesi güçsüz olanların güçlü karşısında alan bulmaya çalışmasıyla alakadardır. İşte siyasal alanda yeniden yer almalarını sağlayacak bu değerlerin tatbiki için bir mücadele sürecinin kaçınılmaz olacağı çıkarımında bulunulabilir. Çünkü taşıdıkları, donandıkları

¹Devlet; fiziksel güç, ekonomik, kültürel, bilişsel ve simgesel gibi birçok sermaye türünü kendi bünyesinde toplar. Bizatihi farklı sermaye türlerinin yoğunlaşması devleti bir tür sermaye ötesinin sahibi yaparak ona diğer sermaye türleri ve o türlerin sahipleri üzerinde bir erk sağlar (Bourdieu, 1995: 109).

sermaye gereği toplumsal aktörler alanda işgal ettikleri konuma ve yörelerine göre, ya sermaye dağılımının korunmasına ya da bu dağılımın baş aşağı edilmesine doğru yönelme eğilimi gösterir. Böylece sermayesi yetersiz olanların ya da var olan sermayelerinin (siyasal katılım, alınacak kararlarda belirleyici olma gibi) ellerinden alınmasına karşı mücadeleci bir refleks göstermeleri kaçınılmaz olur. Öte yandan büyük sermaye sahibinin doğası gereği tutucu olduğu ve konumunu korumaya çalıştığı söylenebilir (Bourdieu, Wacquant, 2016: 94-95).

Bir takım revizyonların olması gerektiği düşüncelerine karşın ideal olarak görülen modern demokrasi ile iktidarı elinde tutan toplumun azınlık kesimi tarafından idealize edilen post demokrasi arasında yapmış olduğumuz bu tartışma, post demokraside siyasi partilerin; toplumun önemli çoğunluğunu oluşturan kitlenin elinden alınarak, bir kısım sermayedar tarafından hâkimiyeti altına alınmasından kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. İşte bu durum tam da Bourdieu'nün ekonomik ve sosyal sermaye kavramlarının, aslında finans temelinde şekillendiği ve sonraki siyasal süreci belirlediği çıkarımıyla izah edilebilir. Diğer bir ifadeyle post demokrasi söyleminin ilkeleri, Bourdieu'cü söylemlerle birlikte açıklanabilir. Keza post demokraside siyasi partiler, şirketleşip ve varlıklarını bu kurgu (iktidar kurgusu) ile sağlarken, Bourdieu'nun, bütün sermaye türlerinin bilhassa ekonomiden bağımsız olmadığı ve alanlar (siyaset, din, eğitim, vb.) arasındaki iktidar mücadelesinde belirleyici olduğu görülür. Haliyle Bourdieu'da esas olarak her şeyin kökeninde ekonomik elitlerin olduğu söylemi hâkimdir. Yalnızca siyaset alanıyla sınırlı değil aynı zamanda dünyadaki bütün iktidar alanları, ekonomi aracılığı ile kolaylıkla pazar haline çevrilmekte ve böylelikle şirketleşmenin bile kökenine inmektedir.

Öte taraftan post demokraside partinin işini aktivistlerden ziyade daha hızlı ve kazançlı ilerlemesi düşüncesiyle şirketlerin üstlenmesi, Bourdieu'da sermayelerin bir arada olmasına işaret etmektedir. Çünkü sermayeler her ne kadar farklı başlıklar altında alınsa da birbirlerini tamamlayıcı unsurlar barındırmaktadırlar. Öyle ki şirketleşmenin, siyasetin yerini aldığı bu dönemde, şirketlerin siyasi partiler aracılığıyla pazara açılması bir açıdan ekonomik diğer açıdan ise sosyal sermayeye karşılık gelmektedir. Bourdieu'cü bağlamda siyasi partiler aracılığıyla oluşturulan koşullar paraya dönüştürülebilir bir durum arz etmesi “ekonomik sermaye” ye, siyasi partilerin belli bir sınıfın elinde yoğunlaştığı, parti içerisindeki dolaşımın yine aynı sınıf içerisinde gerçekleştiği ve alınacak kararların ekseriyeten bu kesin tarafından belirlendiği durum “sosyal sermaye”ye tekabül eder. Böylece bu kavramlar, post demokrasinin siyasi parti ve şirketleşme bağlamında bahsini ettiği yansımaları izah edecek bir niteliktir.

KAYNAKÇA

Adorno, T.W. (2011). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, (Çev.) Ülner, N. vd., İletişim Yayınları, İstanbul.

Bedir, Ş. F. (2013). “Reformasyon’dan Günümüze Evanjelik Hıristiyanlık”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2): 73-98.

Post Demokrasi ve Siyasi Parti Kavramlaştırmasını Pierre Bourdieu Üzerinden...

- Blondel, J. (2008). "Siyasal Parti", (Ed.) Outhwaite, W., Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü, ss.675-676, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bottomore, T. (1997). Frankfurt Okulu, (Çev.) Çiğdem, A., Vadi Yayınları. Ankara.
- Bourdieu, P. (1995). Pratik Nedenler, (Çev.) Tufan, H., Kesit Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P. (2010). "Sermaye Biçimleri", (Der.) Şahin, M. M. Ve Ünal, A. Z., Sosyal Sermaye, ss.45-75, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2016).Dönüşümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, (Çev.)Ökten, N., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Clastres, P. (2006). Devlete Karşı Toplum, (Çev.) Sert, M., veDemirtaş, N., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Crick, B. (2008). "Siyasal Katılım",(Ed.)Outhwaite, W., Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü, ss.672-673, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Crouch, C. (2004). Post Demokrasi, (Çev.)Yıldırım,E.,PolityPress, Londra.
- Duverger, M. (2007). Siyaset Sosyolojisi, (Çev.) Tekeli, Ş., Varlık Yayınları. İstanbul.
- Earle, T. (2013). Şefler Nasıl İktidara Geldiler, (Çev.) Gürel, B. ve Demiröz, D.,Versus Kitap, İstanbul.
- Eriksen, T. H. (2002). Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış, (Çev.) Uşaklı, E.,Avesta Yayınları, İstanbul.
- Erten, E. (1996). Türkiye'de Temsil Anlayışı ve Milletvekillerinin Parti Değiştirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Foucault, M. (1992). Hapishanenin Doğuşu, (Çev.) Kılıçbay, M.A., İmge Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2006). Deliliğin Tarihi, (Çev.)Kılıçbay, M.A., İmge Yayınları, İstanbul.
- Göker, E. (2007). "Ekonomik İndirgemeci Mi Dediniz?", (Der.) Çeğin, G., Göker, E., Arlı, A. ve Tatlıcan, Ü., Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Göze, A. (2009). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Gülsoy, T. (2006). "Milletin Temsili", KhuKa, 5(2): 71-86.
- Habermas, J. (1993). İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim, (Çev.) Tüzel, M., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2001). İletişimsel Eylem Kuramı, (Çev.) Tüzel, M.,Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Hatipoğlu, A. (2009). "Siyasi Partilere Hazine Yardımı: Sosyolojik Bir Değerlendirme", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 41: 233-250.
- Held, D. ve Simon, L. (2006). "Habermas'ın Geç Kapitalizme Dair Kriz Kuramı", (Ed.) Bağcı H.E., Frankfurt Okulu, ss.387-411, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Heywood, A. (2012). Siyaset, (Çev.) Kolektif, Adres Yayınları, Ankara.
- Horkheimer, M. (2013). Akıl Tutulması, (Çev.)Koçak, O., Metis Yayınevi, İstanbul.

- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (1995). Aydınlanmanın Diyalektiği I, (Çev.) Özügül, O., Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (1996). Aydınlanmanın Diyalektiği II, (Çev.) Özügül, O., Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Jeanniere, A. (1994). “Modernite Nedir?”, (Der.) Küçük, M., Modernite Versus Postmodernite, ss.82-95, Vadi Yayınları, Ankara.
- Kapani, M. (2012). Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Krogh, T. (1999). “Frankfurt Okulunun Kültür Analizi”, (Der.) Küçük, M., Medya İktidar İdeoloji, ss.245-270, Ark Yayınları, Ankara.
- Kusrar, T. (2013). “In a Post-Democracy Trap”, Democracy and Language: Exploring Semantic Transformations”, 7th ECPR General Conference, September 4-7, Bordeaux, France. Web: <http://www.ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/d300b9fc-6795-488a-8950-5f03ff5aab2.pdf>, Erişim Tarihi: 04.05.2015.
- Küçükömer, İ. (2010). Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Laclau, E. (2003). Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme, (Çev.) Başer, E., Birikim Yayınları, İstanbul.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (2017). Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru, (Çev.) Kardam, A., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Liotard, J.F. (1997). Postmodern Durum, (Çev.) Çiğdem, A., Vadi Yayınları, Ankara.
- Marcuse, H. (2010). Tek-Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler, (Çev.) Yardımlı, A., İdea Yayınevi, İstanbul.
- Marshall, G. (2005). Sosyoloji Sözlüğü, (Çev.) Akıncay, O. ve Kömürcü, D., Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Mayer, N. (2011). “Siyasal Katılım”, (Haz.) Borlandi, M., Boudon, R., Cherkaoui, M. ve Valade, B., (Çev.) Arıbaş, B., Sosyolojik Düşünce Sözlüğü, ss.674-677, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mills, C.W. (1974). İktidar Seçkinleri, (Çev.) Oskay, Ü., Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Özbudun, E. (1979). Siyasal Partiler, AÜHF Yayınları, Ankara.
- Özdemir, M. (2010). “Nitel veri analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1): 323-343.
- Özdemir, Ş. (2006). MÜSİAD: Anadolu Sermayesinin Dönüşümü ve Türk Modernleşmesinin Derinleşmesi, Vadi Yayınları, Ankara.
- Palabıyık, A. (2011). “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Sermaye ve Alan Üzerine”, Liberal Düşünce, 16(61-62): 121-142.
- Pareto, V. (2010). Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kavramsal Bir Sosyoloji Uygulaması, (Çev.) Doğan, M.Z., Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Sarıbay, A.Y. (2008). Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji, Everest Yayınları, İstanbul.
- Sarıca, M. (1969). Fransa ve İngiltere’de Emredici Vekâletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş, İÜHF Yayını, İstanbul.

Post Demokrasi ve Siyasi Parti Kavramlaştırmasını Pierre Bourdieu Üzerinden...

- Saward, M. (2009). "Democracy", (Ed.) Kuper A. ve Kuper, J., The Social Science Encyclopedia, ss.209-212, Routledge, London.
- Swartz, D. (1996). "Bridging the Study of Culture and Religion: Pierre Bourdieu's Political Economy of Symbolic Power", Sociology of Religion, 57(1):71-85.
- Swingewood, A. (1996). Kitle Kültürü Efsanesi, (Çev) Kansu, A., Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şahin, B. (2008). "Liberal Demokrasi'nin Temelleri", http://www.liberal.org.tr/sayfa/li_beral-demokrasinin-temelleri-bican-sahin,188.php Erişim Tarihi: 04.15.2015.
- Şaylan, G. (2009). Postmodernizm, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2002). 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Teziç, E. (2001). Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul.
- Therborn, G. (2006). "Frankfurt Okulu", (Ed.) Bağcı, H.E., Frankfurt Okulu, ss.19-54, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Tunaya, T. Z. (1975). Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.
- Yanık, M. ve Özcan, H. (2007). Siyasi Partiler Hukuku, Der Yayınları. İstanbul.
- Yayla, A. (2008). Demokrasi mi Özgürlük mü?, (Haz.) Yayla, A. ve Mahçupyan, E., Liberallik & Demokratlık Tartışması, ss.15-19, Liberte Yayınları, Ankara.
- Yıldız, Z. ve Topuz, H. (2011). "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", Sosyal Siyaset Konferansları, 61(2): 201-226.

**МОДАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИХ
ЕДИНИЦ**

PAREMİYOLOJİK BİRİMLERİN MODAL ÖZELLİKLERİ

MODAL PROPERTIES OF PAREMIOLOGICAL UNITS

Leyla MANSUROVA*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются модальное значение паремий - пословиц и поговорок. Приведены результаты лингвокультурологического и когнитивно-дискурсивного анализа паремий с компонентами модальности в русском и турецком языках. Исследование вносит определенный вклад в познание мировидения языков, позволяет выявить особенности национального мировосприятия.

Неиссякаемым источником паремий нетерминологического происхождения являются традиции, обычаи,

культура, поверья, реалии, предания, былины, исторические факты, они одновременно несут в себе как общечеловеческое, так и специфически национальное.

Особый интерес представляет изучение паремиологической картины мира одного языка на фоне другого, позволяющее установить общие и различные черты в постижении мира разными народами и отображении этого мира в пословицах и поговорках, сопоставить проявляющийся в паремиях менталитет народов.

Пословицы - непростые образования: являются логическими единицами, содержащими определенные суждения, заключения, представляют художественные миниатюры, в которых в яркой, сжатой форме отражаются факты живой действительности того или иного народа, по этой причине пословичные изречения привлекают к себе внимание языковедов, философов-логиков и фольклористов.

Своеобразие паремий заключается в том, что они отражают суть минимальных текстов. Указанные особенности проявляются в характере информативности, семиотической структуры и семантической мотивации паремий.

Необходимо подчеркнуть, что пословицы и поговорки обладают эмоциональной и стилистической окраской, благодаря чему они совершенствуют коммуникативную функцию языка.

Итак, будучи предложениями, то есть единицами с замкнутой структурой, пословицы и поговорки обладают смысловой и интонационной завершенностью, категориями

---

* ORCID: 0000-0003-3538-4844 Dr. Bakü Devlet Üniversitesi İnsani Bilimler Fakültesi, vmansurova59@gmail.com

Модальная Характеристика Паремнологических Единиц

предикативности и модальности, что отличает их от фразеологических единиц, которые чаще всего выражены словом или словосочетанием.

Ключевые слова: *паремия, модальность, компонент, афоризм-поговорка, поговорка, тематический класс, категория наклонения, метафорические термины.*

ÖZ

Bu makale, paremilerin modal anlamını tartışıyor - atasözleri ve sözler. Rusça ve Türkçe dillerinde modalite bileşenleriyle yapılan dilbilimsel ve bilişsel-söylemsel analizlerin sonuçları sunulmuştur. Çalışma, diller dünya görüşünün bilişine belirli bir katkı sağlar ve ulusal dünya görüşünün özelliklerini ortaya çıkarmaya izin verir.

Tükenmeyen terminolojik olmayan paremilerin kaynağı gelenekler, geleneklerdir, kültür, inançlar, gerçekler, gelenekler, destanlar, tarihi gerçekler, aynı zamanda kendi içinde hem evrensel hem de özellikle ulusalıdır.

Özellikle ilgi çekici olan şey, bir dilin dünyasının paremiyolojik resminin diğerinin arka planına karşı incelenmesidir; bu, dünyayı farklı halklar tarafından anlamada ve bu dünyayı atasözlerinde ve deyimlerde sergilemekte, paremanda tezahür eden halkların zihniyetini karşılaştırmak için ortak ve farklı özellikler oluşturmamızı sağlar.

Atasözleri basit oluşumlar değildir: belirli yargıları, sonuçları içeren mantıksal birimlerdir, belirli bir insanın yaşam gerçekliğinin gerçeklerinin parlak, özlü bir biçimde yansıtıldığı minyatürleri temsil eder, bu nedenle atasözü söylemlerin dilbilimcilerin, mantıklı filozofların dikkatini çekmesi ve halkbilimciler.

Paremilerin özelliği, asgari metinlerin özünü yansıtmaıdır. Bu özellikler bilgi içeriği, göstergebilimsel yapı ve paremilerin semantik motivasyonu niteliğinde kendini gösterir.

Atasözleri ve sözlerin dilin iletişim işlevini geliştirmeleri için duygusal ve stilize bir çağrışımları olduğu vurgulanmalıdır.

Öyleyse, cümle olarak, yani kapalı bir yapıya sahip birimler, atasözleri ve sözler, onları en sık bir kelime veya cümle ile ifade edilen cümlebilimsel birimlerden ayıran anlamsal ve intonational bir bütünlüğe, öngörü ve modalite kategorilerine sahiptir.

Anahtar kelimeler: *paremi, modalite, bileşen, aforizma-atasözü, atasözü, etymon, tematik sınıf, mecazi terimler.*

ABSTRACT

This article discusses the modal meaning of paremias - proverbs and sayings. The results of linguocultural and cognitive-discursive analysis of paremias with modality components in Russian and Turkish are presented. The study makes a certain contribution to the cognition of the worldview of languages, and allows to reveal the features of the national worldview.

The inexhaustible source of non-terminological paremias is traditions, customs, culture, beliefs, realities, traditions, epics, historical facts, they at the same time carry in themselves both universal, and specifically national.

Of particular interest is the study of the paremiological picture of the world of one language against the background of another, which allows us to establish common and different features in comprehending the world by different peoples and displaying this world in proverbs and sayings, to compare the mentality of peoples manifested in paremias.

Proverbs are not simple formations: they are logical units containing certain judgments, conclusions, represent miniatures in which the facts of the living reality of a people are reflected in a bright, concise form, for this reason proverbial sayings attract the attention of linguists, logical philosophers and folklorists.

The peculiarity of paremias is that they reflect the essence of minimal texts. These features are manifested in the nature of information content, semiotic structure and semantic motivation of paremias.

It must be emphasized that proverbs and sayings have an emotional and stylistic connotation, so that they improve the communicative function of the language.

So, being sentences, that is, units with a closed structure, proverbs and sayings have semantic and intonational completeness, categories of predicativity and modality, which distinguishes them from phraseological units, which are most often expressed by a word or phrase.

Key words: *paremia, modality, component, aphorism-proverb, proverb, quasi-form, thematic class, mood category*

Введение

Несмотря на достаточно давнюю традицию филологического исследования паремий (В.И.Даль, Ф.И.Буслаев, А.А.Потебня, В.П.Адрианова-Перетц, Ю.М.Соколов, М.А.Рыбникова и др.) и последовавшую за ней формализацию паремиологии, в чем ведущую роль сыграли работы Г.Л.Пермякова, М.А.Черкасского, А.Крикманна, В.Н.Телии, эта область филологического знания является одним из тех направлений, где еще не сложилось достаточно устойчивого представления о свойствах и статусе паремий. Практически каждый из признаков, включаемых в состав логического содержания термина "паремия", нуждается в пояснении, часто сам факт утверждения этого признака дискуссионен.

Предметом полемики можно считать:

- языковой статус паремии;
- текстовой статус паремии;

семантическую структуру паремии (выраженность и соотношенность сильной и слабой семантики);

- связь и взаимозависимость семантического и прагматического аспектов внутри паремии;
- соотношение универсального и идиоэтнического в паремии;
- модальная характеристика паремиологических единиц.

Наряду с перечисленными выше, именно последний вопрос в наибольшей степени определяет актуальность настоящего исследования. Модальность (от латинского *modalis* — модальный, *modus* — мера, способ) — семантическая категория, выражающая отношение говорящего к содержанию его высказывания, целевую установку речи, отношение содержания высказывания к действительности.

В настоящее время, модальность представляет собой термин с широкой семантикой. В интернете можно обнаружить огромное количество определений термина «Модальность», в зависимости от того, с точки зрения какой научной дисциплины рассматривать данное понятие. Такие науки, как психология, лингвистика и философия изучают явление модальности. «Модальность – это душа предложения; как и мысль, она образуется в основном в результате активной операции говорящего субъекта. Следовательно, нельзя придавать значение предложению высказыванию, если

Модальная Характеристика Паремнологических Единиц

в нем не обнаружено хоть какое-либо выражение модальности». (Балли, 1955, с.100)

Термин «модальность» используется для обозначения широкого круга явлений, неоднородных по смысловому объёму, грамматическим свойствам и по степени оформленности на разных уровнях языковой структуры.

Основатель данной теории – академик В.В. Виноградов. По его мнению, любое выражение эмоций или мысли отражает реальность при помощи имеющихся в языке средств. Кроме того, еще и выражает модальность.

Первооткрывателем изучения модальности в зарубежном языкознании является Ш. Балли. Он утверждал, что «нельзя придавать значение предложению высказыванию, если в нем не обнаружено хоть какое – либо выражение модальности». (Балли, 1955:280) В результате своих исследований, ученый вывел два основополагающих понятия: диктум (лат. dictum — слово, выражение) и модус (лат. modus — способ).

В данной статье мы более подробно остановимся на модальности паремий и способах ее выражения. Паремия от древнегреческого языка – **рядом**, с боку, дорога, путь, тропинка – то, что находится рядом с дорогой (дорога понимается в прямом и переносном смысле); то, что часто встречается в жизни; то, что является общим, народным; еще паремии понимают как архилексемы, которая в иносказательной форме передает моральное, нравственное или религиозное наставление, образное сравнение, но не содержит прямого вывода; и является родовым понятием для целого ряда паремнологических единиц.

В филологии паремию определяют как устойчивое высказывание, представляющее собой целостное предложение дидактического содержания. Этимологически *паремия* восходит к греческому слову, но значения *паремий* в словарях разные.

В словаре В.И.Даля *паремия* – *нравоучительное слово*; места из Священного писания.

В словаре М.Фасмера указывается, что *паремия* обозначает «*избранные места для чтения из Ветхого завета*» и происходит от греческого слова- притча, пословица (Шаховский, Карасик, 1987 :206)

В толковом словаре Ушакова *паремия* определяется как чтение, отрывок из Ветхого завета, дается этимология от греческого –*притча*.

Паремия – высказывание, усвоенное в деятельности, которое характеризуется краткостью, утилитарностью применения, дидактическим смыслом и способностью придавать образность речи.

Паремнология в русской лингвокультуре определяется как подраздел фразеологии, изучает и классифицирует пословицы, поговорки, загадки, афоризмы и другие изречения.

В работах современных исследователей *паремия* рассматривается как термин, объединивший в себе поговорку и поговорку. Важнейшим моментом в понимании, осмыслении *паремий* является их интерпретация.

Рассмотрим ряд паремиологических единиц с краткими пояснениями.

Пословица – краткое народное изречение с назидательным содержанием, народный *афоризм*, поученье, более в виде *притчи*, иносказания, или в виде житейского *приговора*. Пословица несет обобщенную мысль, вывод.

Поговорка – принятое, ходячее выражение, обычно образное, иносказательное, не являющееся цельной фразой, предложением (этим и отличается от *пословицы*).

Афоризм – краткое выразительное изречение в сжатой и образной форме заключающее законченную мысль, поучение или обобщение, как результат долгих размышлений или наблюдений над явлениями жизни.

Притча – *рассказ*, в иносказательной форме содержащий нравоучение. Притча имеет готовое прозаическое обобщение.

Максима – обобщенная, глубокая, лаконичная и отточенная мысль определенного автора, устанавливающая правило поведения, основной логический или этический *принцип*.

Сентенция – краткое нравоучительное *изречение*, *афоризм*.

Апофтегма – краткое остроумное нравоучительное изречение; краткий рассказ об остроумном, поучительном ответе или поступке великого человека – полководца, философа.

Присказка – короткий смешной рассказ, прибаутка, обычно предисловие к сказке; род зачина или концовки в народной сказке.

Девиз – краткое *изречение*, обычно выражающее руководящую идею в поведении или деятельности.

Таким образом, паремиология рассматривает широкий круг понятий, замкнутые устойчивые фразы, являющиеся маркерами ситуаций или отношений между явлениями языка. Важное значение при изучении паремий, так же составляет их модальность.

В синтаксической теории считается общепринятым, что предложение как языковая единица формируется на основе результирующих свойств – категории предикативности и модальности. Понятие «предикативность» не имеет общепринятого толкования в современной грамматической литературе. Это общее свойство всех предложений, отличающее их от некоммуникативных единиц (словосочетаний, сочетаний слов).

Модальность – неоднозначное понятие, требующее глубокого изучения. Лингвистика предоставляет нам наиболее детальное исследование данного явления.

Языкознание рассматривает модальность, как сложную языковую категорию. Данная категория отражает отношение сообщения к действительности и к мнению говорящего. Именно поэтому важно умение видеть модальность в высказывании и распознать способы ее выражения в

Модальная Характеристика Паремнологических Единиц

предложении. Все языки нашего мира сильно отличаются друг от друга, поэтому и модальность выражается в каждом языке по-разному. Следовательно, категория модальности в языкознании представляет большой интерес для лингвистов. Она раскрывает особенности и структуру того или иного языка. А также, являясь синтаксической коммуникативно-прагматической категорией, модальность представляет собой сложный многофакторный феномен, обладающий разноплановыми коммуникативно-прагматическими характеристиками. Эти свойства признаются конститутивными для предикативных единиц любой структуры и значения. И в принципе эти категории служат определителями того, является ли данная структура предложением-высказыванием или же представляет некую синкретическую единицу фразеологизированного типа, в которой произошла полная нейтрализация отмеченных предложенческих построений; таковыми могут быть фразеологические единицы, построенные по модели предложений, или пословичные единицы:

1. **Там ещё конь не валялся** – *фразеологизм*; (когда говорят о несделанной работе, то выражаются, что там еще "конь не валялся". Конь не валялся – значит, трава не примята. Поляна не топтана, цветы не сорваны, "еще за работу не принялись", "еще ничего не сделано", что точно соответствует словарному значению.)

2. **Овчинка выделки не стоит** – *поговорка*; (про работу, деятельность, силы и средства на которые расходуются впустую, не стоят затрачиваемых усилий, хлопот; результат не окупается - овчинка, которая якобы не стоит выделки. Антоним поговорки «овчинка выделки не стоит» — игра стоит свеч).

3. **С паршивой овцы хоть шерсти клок** – *пословица*; (паршивый — больной паршой, заразной кожной болезнью. Клок — кусок, пучок чего-либо. Берут от кого-либо хоть то, что можно взять, если нельзя получить от него большего. Говорят с неуважением о том, от кого не получили или не рассчитывают получить что-либо ценное или в достаточном количестве. (О Через два с половиной месяца Владимир прибыл на место ссылки, получил от енисейского губернатора извещение, что ему будет выдаваться восемь рублей в месяц на содержание, одежду и квартиру («с паршивой овцы хоть шерсти клок», — говорил Владимир), и сел за работу (Н. Вирта. Вечерний звон).

Особую оценку в плане экспликации категории модальности заслуживают, конечно, и афористические конструкции.

Признание того, что афоризмы любого ранга, аксиоматические выражения в том числе, представлены в языке в абсолютном большинстве случаев предикативными единицами, то есть предложениями-высказываниями, объективно предполагает их рассмотрение с точки зрения модальных характеристик.

Модальность как предикативная категория не получила еще своего окончательного осмысления ни в грамматике, ни тем более в логике. Мы исходим в данном случае из того понимания модальности, которое

представлено в учебниках по синтаксису (Балли,1955:271). Вместе с тем логическое начало модальности нами не игнорируется .

Как отмечает М.В.Ляпон, «принятые в логике модальные квалификации суждения с точки зрения действительности, необходимости и возможности не могут ... служить ориентиром для лингвистической концепции модальности, так как они не только не исчерпывают семантического диапазона реализуемых в естественном языке средств объективизации изложения, но даже не воспроизводят той гаммы смысловых оттенков, которая связана только с уточнением степени достоверности утверждения» (Бондарко, 1990 :14)

Афоризмы-аксиомы не реализуют ирреальные модальные значения (побудительности, желательности, возможности, долженствования, вопросительности). Эти конструкции – сфера действия значения реальной модальности (ассертивности- способности человека не зависеть от внешних влияний и оценок, самостоятельно регулировать собственное поведение и отвечать за него), выражающейся в установлении либо утверждения, либо отрицания. В плане модальности афоризмы-аксиомы, таким образом, представляют сугубо гомогенный материал, то есть состоят из однородных элементов. Через обозначенную гомогенность и проявляется их логико-языковая модальность:

Только человек дивится собственному существованию, думает о нем. Это его главное отличие от прочих существ. (И. Бунин. «Ночь»)

Значение определенной реакции, субъективного осмысления собственной экзистенции, присущее данной конструкции, определяет ее модальную ориентацию, функцию, задействованную в пределах общей модальности достоверности. Значение модальности достоверности присуще не только конструкциям с прямым как в приведенном примере значением. Это значение достоверности позитивного утверждения чувствуется явно или скрыто также в случаях метафорического сравнения:

Я как воспитанный мальчик, тотчас встал и пересел на диванчик, возле окна, чтобы иметь возможность наблюдать за вошедшими: ведь дети так же внимательны и любопытны к новым лицам, как собаки к незнакомым собакам.(И. Бунин. «Начало»).

В очень многих случаях модальное значение афоризмов-аксиом раскрываются самим говорящим. Пояснения и комментарии чаще всего направляются в русло исходной смысловой ориентации, представленной данной генерализованной конструкцией, в русло «поэтапного» пояснения достоверности ее содержания:

Другие люди, мои персонажи – это ведь я сам. Артист ничего сверх того, что есть в нем, выдумать не может. Из этого и следует исходить. («Правда», №309/88 г.)

Как видно, в таких случаях индивидуальная модальность аксиомы и контекстуального окружения сопутствуют. В этом параллелизме модальное значение аксиомы приобретает большую чёткость и осмысленность, хотя при

Модальная Характеристика Паремнологических Единиц

поверхностном взгляде может показаться, что «модальное лицо» этих конструкций строго унифицировано, интегрировано.

Как и любое свободное предложение, афоризмы-аксиомы живут в тексте по законам данного текста, очень часто подстраиваясь под ту возможную модальную функцию, которая генетически заложена в арсенале афоризмов-аксиом и соответствует «валентности» ее референциальной отнесенности. Исходя из этого, инвариантную модальность афоризмов-аксиом (достоверность утверждения или достоверность отрицания) следует рассматривать в двух проявлениях:

А) *афоризмы-аксиомы* как средство выражения модальности, параллельной той, которая представляется, раскрывается контекстуальным окружением. В этом случае афоризмы-аксиомы сами – средство выражения активной модальности.

Б) *афоризм-аксиома* как конструкция, включающая прочие лексико-грамматические элементы экспликации пассивной модальности.

Отметим, что функционирование *афоризма-аксиомы* во второй функции нерелевантно для них. При этом не трудно заметить другое-генетическую связь анализируемых конструкций с классическими предложениями, дающими повод для установления оппозиции субъективной и объективной модальности:

Поясним сказанное на примерах: *несмотря на закон от седьмого августа, хищения государственного имущества продолжают..., главные расхитители - дети. Это особенно подчеркнул в последнем сообщении Ягода... Но дети неподсудны.*

А почему, собственно говоря, дети неподсудны? Мальчик в двенадцать лет хорошо знает, что воровать не полагается, ... что воровство – преступление. Но этому мальчику известно также, что судить его нельзя, так вот, пусть знает: судить его можно и должно. (А. Рыбаков. «Тридцать пятый и другие годы»).

Реакция читателя на модальности двух различных частей микротекста соответствует «положению дел». Стержнем модальности первой части текста (до – Но дети неподсудны) являются логико-семантические отношения повествователя, писателя. Эти отношения подведены под логическую модальность действительности, выраженной афоризмом. Системные связи двух частей микротекста – это и есть фактические связи модальности достоверности и модальности сомнения, представленной писателем от имени персонажа (ягоды – главы тогдашнего НКВД), чья логика мышления, известна из всего произведения, не могла быть направлена в сторону действительного здравого смысла. Персонаж принимает, поэтому, другую логику («судить его можно и должно»), представляющую модальность, противоположную той, которая гласит «дети неподсудны». Конструкция «Дети неподсудны» - модальное обрамление первой части микротекста, модальное заключение, порождающее противовес себе «судить его можно и должно».

Тем же самым *афоризмы-аксиомы*, кроме того, что представляют модальный стержень микротекста, являют собой специфическую системную нить в организации текстового целого - служат средством выражения когерентности (связности, целостности), выполняя архитектурную функцию. Наличие элементов активной модальности в составе афоризмов-аксиом нерелевантно, нехарактерно для последних. Включение дополнительных ресурсов активной модальности в афоризме служит способом усиления коннотативной мощи не только этих конструкций, но и всего микротекста в целом. Данное положение можно проиллюстрировать примерами типа:

1. Твой отец справедливо напоминает тебе о том, чтобы ты не забывал о существующих рядом реальных опасностях. **Первопричины войны не за порогом, увы, они всегда на пороге.** Отец тебе перечислил их первые возможности причины, таящие в себе наготове не просто противоречия, а спусковой механизм столкновений. («Известия», №129/89);

2. Но где искать начало нитки, образующей клубочек тайн под названием «война Авганистане»? Сказать, что это была ошибка, значит ничего не сказать: как известно, найти ошибку значительно легче, чем истину. («Огонек», №46/89)

Основная модальная функция отмеченных афоризмов- функция модального обрамления, модальной рамки- в некоторых случаях «обогащаются» нетрадиционными средствами выражения активной модальности: интонацией и детерминантными элементами. Сравним:

1. У нас, может быть, будет ребенок... Разве ты не хотел бы? Что-то сладко и таинственно сжимало мне сердце. Но я отшучивался:- **«Бессмертные творят, смертные производят себе подобных»** (И.Бунин. «Жизнь Арсеньева», книга 5, глава 24).

2. Не каждому дано яблоком / Падать к чужим ногам (С.Есенин. «Исповедь хулигана»).

3. **Рассуждения – как женщины: чем стройнее, тем привлекательнее** (Литературная Газета, №19/89).

Примеры, как видно, содержат коннотативный элемент шутки (1), обстоятельственный детерминант сравнения (2) и общее референциальное сравнение (3).

Коммуникативная реакция говорящих на те или иные жизненные ситуации может, разумеется, исчерпываться одной конструкцией – предложением. Это наблюдается, в основном, в тех случаях, когда в тексте весь «строительный материал» представлен свободными предложениями. Микротексты, включающие афоризмы-аксиомы, как мы уже отметили, так или иначе обладают единым модальным стержнем, если в тот же микротекст не включено оппозиционное по смыслу высказывание для усиления смыслового противопоставления. Поэтому для всесторонней модальной характеристики анализируемых афоризмов немаловажно рассмотрение этих единиц с точки

Модальная Характеристика Паремиологических Единиц

зрения тех архитектурных и смысловых функций, которые они выполняют в составе текста.

Таким образом, если определять модальность как представление действительности с лингвистически типизированной точки зрения субъекта речи «Я»- говорящего (Ваулина, 1950 :241-242), то такое определение будет ориентировано на абсолютизацию «субъектного» начала высказывания, где дифференциация эмотивности и модальности приобретает проблемный характер. Диффузность, синкретичность эмотивности и модальности приводит к тому, что некоторые исследователи, увлекаясь установлением средств выражения модальности, выдвигают на первый план не общую семантическую структуру предложения, а элементы структуры предикативной единицы (Виноградов, 1950 :43-65).

Так называемая «объективная модальность» - категория общепредложенческая. Она выражена прежде всего инвариантным значением всего предложения. Именно в этой своей функции модальность включена в систему предикативных категорий. Структурный (или какой-нибудь иной) элемент предикативной конструкции не может быть принципиальным носителем категории модальности. Об этом свидетельствует анализ единиц из области афористики и паремиологии, где элементы (какие бы то ни были) не обладают смысловым или конструктивным приоритетом. Стало быть, попытки установления модальной сетки предложения должны исходить из учета того, какую языковую функцию выполняют те или иные анализируемые предикативные единицы – функцию элементарного сообщения (коммуникативную функцию) или же глобально-концептуализирующую функцию. Первая функция – характеристика обычных предложений, вторая же – свойство афоризмов, паремиологических единиц, которые отличаются особой степенью семантического обобщения.

Следовательно, параметры категории модальности должны быть определены с учетом отмеченной дифференции уровней семантической обобщенности, которые по-разному представлены в тех или иных предикативных конструкциях и по-разному определяют семантическую структуру этих предикативных единиц. Следовательно, модальные рисунки обычных предложений (типа «Идет сильный дождь») и паремио-афористических конструкций (типа «Страсть плохо рассуждает») не могут быть унифицированы.

Особый интерес с точки зрения модальной оснащенности приобретают так называемые окказиональные (контекстуально адаптированные, перефразированные) паремиологические единицы типа «Котлеты кетчупом не испортишь» (ТВ «Россия», 20.03.08), «Напугали бабу туфлями с высоким каблучком» и т.п. Представляется, что предикативность как конститутивное свойство всякого предложения в любой трансформе не меняет своей исходной, инвариантной сути. Иначе говоря, предикативность, присущая этимологически первичным формам приведенных конструкций («Кашу маслом не испортишь», «Напугали ежа одним голым местом»), отнюдь не

нейтрализована в этих креативных формах: предикативность – свойство пропозитивной семантики, которая является атрибутом, конститутумом структурной модели, отвлеченного образца предложения (Лингвистический энциклопедический словарь с.107-110). Что касается модальности, то она в целом определяется с позиции говорящего субъекта. Считается, что – «это некоторое отношение, устанавливаемое с точки зрения говорящего, с позиции его оценки» (Лингвистический энциклопедический словарь, с.109). Модальность выражается в «раскрытии характера авторского соотношения мысли с действительностью» (Ляпон, 1971 с.18) или отражает действительность со стороны модуса существования реального явления и является компонентом всего содержания высказывания (Сидорина, 2006 :19). Эти определения вполне работают в унисон с тезисом Э.Агриколы – «Модальность суть проявление закона изменчивого угла зрения говорящего субъекта» (цитата по Лингвистический энциклопедический словарь, 2014: 121).

Дефиниции модальности, к которым мы обратились убеждают нас в мысли о том, что контекстуально адаптированные формы (квазиформы, вроде приведенных выше) пословично-поговорочных конструкций требуют иной квалификации их модального рисунка. Во всяком случае модальная оценка этимонов и их квазиформ совпадать во всем объеме не могут. Модальность общеизвестной пословицы «Кашу маслом не испортишь» сложилась тогда, когда она была еще структурно бинарная – «Бабу поцелуями, кашу маслом не испортишь». Со временем сложившийся (после редукции одной из частей конструкции) портативный вариант стал монопольным носителем модально-оценочной семантики квазиварианта «Котлеты кetchupом не испортишь», но в тех пределах, в которых этимон и квазиформа могут входить в отношения взаимозаменяемости в том или ином тексте или ситуации. Вместе с тем, сразу следует сказать следующее: радиус семантического действия этимона и квазиформы ни в коей мере нельзя считать адекватной. Одно то, что этимон имеет всего один вариант (с презумпцией общеизвестности), а квазиформы могут реализоваться в бесчисленном множестве. У квазиформы точечная модальная оценка, для реализации которой обязательной является общая модальная платформа этимона. Иными словами этимон обладает, общеязыковой модальностью, а квазиформа- индивидуальной речевой модальностью, исчерпывающей себя на одной речевой ситуации с одним говорящим субъектом – будь то знаменитый автор или обычный представитель общеязыкового социума.

Исследования над модальным рисунком квазиформ позволяет заключить: трудно говорить об устойчиво-специфической модальности этих конструкций потому, что их модальный рисунок вырисовывается лишь на фоне диалектического столкновения первичной, устойчивой модальной структуры этимона и вторичной, случайной модальной фигуры (скорее – модально-стилистической) квазиформы, реализация которой становится возможной как раз благодаря этой модальной соотнесенности..

Модальная Характеристика Паремнологических Единиц

Семантическая структура этимона претерпевает изменения только в плане сужения, в плане скатывания от общего, генерализованного значения до точечно-ситуативного. Модальность же квазиформы пусть не «вечная» как у этимона, но индивидуально-неповторимая.

Для полного понимания данной темы, достаточно проанализировать соотношенность модального рисунка этимона и квазипоремии в следующем случае.

4. На детях гениев природа отдыхает (афоризм-поговорка).
5. А ты вообразил себя гением? Твой отец имеет на то право, как писатель. *А ты - полный отдых природы.* (Телефильм «Широка река»).

Говорить о модальной характеристике конструкции «А ты – полный отдых природы», как видно, проблематично. В изолированном от контекста виде это предложение не имеет достаточной информативной ценности. Для неподготовленного читателя оно близко к абсурдному выражению по поводу отдыха природы, которая, как известно, «не имеет привычки» отдыхать. Для полноценной модальной характеристики слушающий должен обладать фоновыми знаниями, то есть исходной основой знание этимона с тем, чтобы «по крупицам» собирать ту конструкцию, которая растворена в тексте в виде элементов «гений», «отец» (читай- «родитель»), «ты» (читай - «дети») и последующая предикативная единица «Ты – отдых природы».

Следовательно, понимание модального облика последней конструкции – квазиформы общеизвестной паремии всецело зависит от модальной силы всего текста, который только в целом может эксплицировать модальность высказывания – квазиформы. Словом, текст в данном случае целиком работает на выражение неординарной модальности квазиконструкции.

Таким образом, своеобразие паремий заключается в том, что они отражают суть минимальных текстов. Указанные особенности проявляются в характере информативности, семиотической структуры и семантической мотивации паремий.

1. Паремии, отражающие традиции и обычаи в турецком языке: *aslan yatağından belli olmalıdır* - «о льве судят по его логову» (говорится как комплимент обладателю хорошего дома) (Сидорина, 2006 :34); *adı çikmiş dokuza inmez sekize* – поговорка, «один раз украл, а навек вором стал» (Сидорина, 2006 :20); *sabaha kalan davadan korkma* – «не бойся тяжбы, отложенной на утро» (утро вечера мудренее) (Сидорина, 2006:168); *bu günün işini yarına bırakma* – «сегодняшние дела на завтра не откладывай» (не откладывай на завтра то, что можешь сделать сегодня) (Сидорина, 2006:53)

Паремии с компонентом модальности, обозначающие объективную действительность, содержат информацию о жизнедеятельности человека в пространстве и времени; так, в турецком языке: *zaman sana uymazsa: sen zamana uy* – «если время тебе не подходит, подстройся под время» (Сидорина Н.П. 2006 :222); *dağdaki kuşun kırkı bir akçeye* – «легко хвастать тем, что

далеко» (Сидорина, 2006 :223) – или на русском «когда отправляешься в путь, не забывай про трудности, которые могут возникнуть на твоём пути» (*yola çıktığında, karşına çıkan zorunlukları unutma*).

В состав паремий с компонентом модальности, обозначающих движение и передвижение в пространстве, в турецком языке присутствует предлог *kadar*, имеющий пространственное значение.

2. Паремии, основанные на различных видах сходств, связанные с поверьями, где в качестве второго компонента употребляются названия животных, рыб, птиц, насекомых: *otunda köküne bakmalısın* «и у травы нужно знать корень» (Сидорина, 2006:160); *at ile eşek yarışamaz* – «ишаку с лошастью не нужно тягаться» (Сидорина, 2006 :36); *arı bal alacak çiçeği bilmelidir* – «пчела должна знать, с какого цветка мед брать» (Сидорина, 2006 :31); *ata dost gibi bakmak: düşman gibi binmeli* – «смотри на коня как на друга, а езди на нем как враг» (Сидорина, 2006 с.36); *deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli* – «или следи за верблюдом, или покинь это место» (в чуждой монастырь со своим уставом не ходят) (Сидорина, 2006 с.74); *at binicisini bilmelidir* – «конь должен знать своего всадника» (Сидорина, 2006:35); *domuzdan tok doğulmaz* – «от свиньи сытый не родится» (яблочко от яблони недалеко падает) (Сидорина, 2006 :78); *deve ağır gider atma yol alır* – «верблюд идет медленно, но расстояние преодолевает» (Сидорина, 2006 с:73); *balık kavağa çıkınca* – «когда рыба на тополь взберется» (когда рак на горе свиснет), *bal olan yerde sinek de bulunur* – «где мед, там и мухи» (Сидорина, 2006 :42); *sinek küçüktür, atma mide bulandırır* – «муха маленькая, а вызывает тошноту» (Сидорина, 2006 :174);

Поступки и действия человека, как принято в турецком и русском мироощущении, представляются не прямым текстом, а иносказательно – через образы животных: *пчела* – умение планировать, *пестух* – ждать, *волк* – осмотрительность, осторожность, *конь*, *змея* – мудрость, *журавль* – обучение, *блоха* – внезапное зло, *лев* – сила. Для этого и используются в указанных языках паремии, так как они имеют иносказательный характер.

Итак, паремиологическое пространство языка целесообразно рассматривать как часть национальной языковой картины мира.

Паремиопространство представляет собой сложно организованную систему – совокупность пословиц и поговорок, связанных парадигматическими, структурными, ассоциативными отношениями, отношениями предметной близости.

Литература

- Балли Ш. (1955) *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Москва: Изд-во Иностранная Литература, с. 416
 Бондарко А. В. (1990) *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность*. Ленинград: Наука, с.264

Модальная Характеристика Паремиологических Единиц

- Ваулина С.С. (1993) *Языковая модальность как функционально-семантическая категория (диахронический аспект)*. Калининград: Изд-во Калининградск. ун-та., с.70
- Виноградов В. В. (1950) *О категории модальности и модальных словах в русском языке* // Труды Ин-та русского языка, с.87
- Клобуков Е.В. (1988) *Падеж и модальность, Русский язык. Функционирование грамматических категорий. Текст и контекст*. М.
- Лингвистический энциклопедический словарь [Электронный ресурс]*. Режим доступа. – URL: – <http://tapemark.narod.ru/les/303b.html> (дата обращения 14.09.2014)
- Ляпон М.А. (1971) *Из истории выражения модальности в русском языке*. АКД.М.
- Сидорина Н.П. (2006) *Турецко-русский словарь пословиц и поговорок*. М. Толмач, с. 352
- Современный русский литературный язык* / (2013) Под редакцией П.А.Леканта. М. с 766
- Степанов Ю.С. (1981) *Имена. Предикаты. Предложения (Семиологическая грамматика)*. М. Наука с.361
- Тураева З. Я. (1994) *Лингвистика текста и категория модальности, Вопросы языкознания*. № 3.
- Чесноков П.В. (1979) *Предикативность и модальность как семантические признаки предложения, Единицы морфологии и синтаксиса в семантическом аспекте*. Ростов-на-Дону. Изд-во Рост, ун-та, с.197
- Шаховский В.И., Карасик В.И. (1987) *Эмотивность и модальность в семантике слова, Семантика слова и синтаксической конструкции*. Воронеж. с.190

GÜÇLER BİRLİĞİ VE GÜÇLER AYRILIĞI İLKELERİNİN SOSYO- EKONOMİK ARKA PLANI

SOCIO-ECONOMIC BACKGROUND OF THE PRINCIPLES OF UNION OF POWERS AND SEPARATION OF POWERS

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ФОН ПРИНЦИПОВ СОЮЗА ПОЛНОМОЧИЙ И ЛИЧНОСТИ ПОЛНОМОЧИЙ

Yunus KARAAĞAÇ*

ÖZ

Sahip olduğu toplumu veya toplumları korumak, adaleti tesis etmek ve ortak refah sağlamak üzere bireyler tarafından meydana getirilen devlet aygıtı, bünyesinden çıkan hükümetler yoluyla ülke yönetimini elinde bulundurmaktadır. Söz konusu yönetim erkini oluşturan yasama, yürütme ve yargı birimlerinin oluşumu ve kullanımına yönelik geleneklerin ve kuralların belirlenmesi ve siyasi iktidarın belirlenen sınırlar içine dahil edilebilmesi fikri ise oldukça eskiye dayanmaktadır. Konu hakkındaki tartışmalar Antik Yunan'dan Fransız Devrimi'ne ve günümüze intikal etmesine karşın bu çalışmada Montesquieu ve J. J. Rousseau'nun savları ön planda tutulmuş olup, kuvvetler birliği ile kuvvetler ayrılığı prensiplerinin ardındaki sosyal tabakalaşmanın etkisi irdelenmeye çalışılmıştır.

Amcasından Baronluk unvanını ve hatırı sayılır miktarda mirasını devralan Montesquieu ile doğduğu günden öldüğü güne kadar sefalet dolu bir yaşam süren ve toplumsal tabakalaşma olgusunun en alt kısmında yer alan Rousseau arasında; sosyal statü, dünya algısı ve politik görüş açısından bir ters simetri mevcuttur. Bu doğrultuda Montesquieu'nun asil soylu olarak kaynaklara ulaşma ve siyasal yaşama dahil olma konusunda zorluk çekmemesi ve bu bağlamda kuvvetler ayrılığı prensibini kuramsallaştırdığı savından hareket edilmiş, toplumsal hiyerarşinin en düşük seviyesinde kendine yer bulan Rousseau'nun güç elde etme ve gücü koruma dürtüsünün kuvvetler birliği prensibini yoğurduğu görüşü baz alınmıştır.

Bu durum tespiti neticesinde Montesquieu ve Rousseau'nun sosyal statüleri ile ekonomik koşullarının güçler birliği ve güçler ayrılığı ilkelerine muhtemel etkileri ortaya konulmuş, yöntem olarak da literatür taraması tercih edilmiştir.

Bu çalışma, toplum tarafından dışlanan ve bu sebeple güç elde etme arzusu içinde olan bireylerin veya grupların; iktidara, otoriteye ve kaynaklara ulaşabilme konusunda,

* Orcid: 0000-0002-6466-0302, İstanbul Arel Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı Öğrencisi, e-mail: yu_kara_gs@hotmail.com

Güçler Birliği ve Güçler Ayrılığı İlkelerinin Sosyo-Ekonomik Arka Plan

toplumsal tabakanın üstünde yer alan bireylere oranla büyük önem attıkları hipotezi ölçüsünde hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kuvvetler Ayrılığı, Montesquieu, Kuvvetler Birliği, Rousseau, Tabakalaşma*

ABSTRACT

The state apparatus created by individuals in order to protect the society or societies it owns, to establish justice and to provide common welfare, possesses the government of the country through its governments. The idea of determining the customs and rules for the formation and use of the legislative, executive and judicial units constituting the administration power in question and the inclusion of political power within the boundaries is quite old. Although the discussions on the subject have been transferred from the Ancient Greek to the French Revolution and today, the arguments of Montesquieu and J. J. Rousseau have been given priority and the effect of the social stratification behind the principles of unity of forces and separation of forces has been tried to be examined.

Montesquieu, who inherited the title of a Baroness from his uncle and a considerable legacy, and Rousseau, who lived a life of misery from the day he was born to the day he died, and at the bottom of the phenomenon of social stratification; There is an inverse symmetry in terms of social status, world perception and political view. Accordingly, Montesquieu's noble noble does not have difficulty in accessing resources and being involved in political life and in this context, the theory of the separation of powers is based on the theory of the lowest level of social hierarchy Rousseau's power to obtain and maintain the power of the principle of the unity of forces to maintain the principle of strength. based on the opinion that yogurt.

As a result of this determination, the possible effects of the social status and economic conditions of Montesquieu and Rousseau on the principles of unity of powers and separation of powers were revealed and literature review was preferred as a method.

This study was carried out on individuals or groups who were excluded by the society and therefore wanted to gain power; It has been prepared within the scope of the hypothesis that they attach great importance to access to power, authority and resources compared to individuals above the social strata.

Key Words: *Separation of Forces, Montesquieu, Union of Forces, Rousseau, Stratification*

АННОТАЦИЯ

Государственный аппарат, созданный отдельными лицами для защиты принадлежащего ему общества или обществ, установления справедливости и обеспечения общего благосостояния, принадлежит правительству страны через правительства. Идея определения обычаев и правил формирования и использования законодательных, исполнительных и судебных единиц, составляющих административную власть, о которой идет речь, и включения политической власти в границы, устарела. Хотя дискуссии на эту тему были перенесены из Древней Греции во Французскую революцию и сегодня, аргументы Монтескье и Ж. Ж. Руссо были приняты во внимание, и было рассмотрено влияние социальной стратификации на принципы единства сил и разделения сил.

Монтескье, который унаследовал титул баронессы от своего дяди и значительное наследство, и Руссо, который прожил несчастную жизнь со дня своего рождения и до самой смерти и явился причиной социального расслоения; Существует обратная симметрия с точки зрения социального статуса, восприятия мира и политического

vzгляда. В этом отношении Руссо, который полагает, что Монтескье не испытывает затруднений в получении доступа к ресурсам и вовлечении в политическую жизнь как благородный дворянин, и в этом контексте он теоретизировал принцип разделения властей, оказывается на самом низком уровне социальной иерархии. исходя из мнения, что йогурт.

В результате этого определения были выявлены возможные воздействия социального статуса и экономических условий Монтескье и Руссо на принципы единства и разделения властей, и обзор литературы был предпочтительным в качестве метода.

Это исследование было проведено для отдельных лиц или групп, которые были исключены обществом и, следовательно, хотели получить власть; Было подготовлено в рамках гипотезы, что они придают большое значение доступу к власти, власти и ресурсам по сравнению с людьми выше социальных слоев.

Ключевые Слова: *Разделение Сил, Монтескье, Сил Союз, Руссо, Стратификация*

1.Giriş

Devlet, insanların iradeleri ve çabaları ile meydana gelen, tarihsel alt yapıya sahip, siyasal ve hukuksal özelliği olan, bu alanda kural koyan, üstün güce sahip bir yapıdır (Teziç, 2018). Bir başka deyişle toplumun ortak çıkarı doğrultusunda görevlerini yerine getirmek için devlet, şartlar ölçüsünde örgütleri oluşturur ve en temel işlevleri olan yasama-yürütme-yargı prensiplerini kullanır. Dolayısıyla devlet, toplumun içinden doğan ve toplumu örgütleme görevi ve işlevi ile toplumun üzerinde yükselme yeteneği kazanan bir yapıdır (Çapar ve Yıldırım, 2012:79).

Devletin sahip olduğu gücün tekliği ya da dağılımı ise Antik Yunan'dan günümüze kadar gelen bir tartışma olmakla birlikte (Eco, 2017), kuvvetlerin birliği veya ayrılığı ilkesi 18. yüzyıldan itibaren olgunlaşıp uygulanmaya başlamıştır (Akgül, 2010). Kuvvetler Birliği prensibi Jean-Jacques Rousseau tarafından temsil edilmekte olup halkın egemenliğine ve meclis hükümeti sistemine dayanmaktadır. Kuvvetler Ayrılığı prensibi ise Montesquieu tarafından vücut bulmakta, iktidarın yasama, yürütme ve yargı erkleri tarafından paylaşılmasını içermektedir.

Bu prensiplerin ortaya çıkışı konusunda siyaset bilimi literatüründe pek çok bilimsel eser¹ olmakla birlikte güçler birliği ilkesinin arka planında sosyolojik bir bakış açısına dayanan tabakalaşma perspektifi çalışılmamış veya gözden kaçırılmıştır. Bu makalenin hazırlanma amacı toplumsal dışlanmışlık hissi ile düşük statünün Rousseau'nun güçler birliği prensibini şekillendirmesinde etkili olabileceği iddiasıdır. Montesquieu ile Rousseau'nun gücün sınırlanması konusundaki zıt görüşleri, sahip oldukları yaşam ile tutarlılık göstermekte, zengin ile fakir, aristokrat ile avam farkı bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

¹ Bkz. U. Eco, (2017), *Antik Yunan*, Alfa Yayınları, Montesquieu, (2017), *Kanunların Ruhu Üzerine*, Türkiye İş Bankası Yayınları, J. J. Rousseau, (2010), *Toplum Sözleşmesi*, Anahtar Kitaplar, M. Duverger, (1966), *Siyasi Rejimler*, Remzi Kitabevi, A. Göze (2012), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları

2.Montesquieu ve Kuvvetler Ayrılığı

Düşünsel kökü Aristoteles'e dayanan kuvvetler ayrılığı Montesquieu tarafından yeniden kuramlaştırılmıştır (Büyük, 2010:166). Montesquieu üç tür hükümet biçimi olduğunu savunmaktadır: Cumhuriyet, krallık ve zorbalık. Cumhuriyeti de ikiye ayırır. Eğer egemenlik toplumun tümünde ise buna demokrasi, bir bölümünde ise buna aristokrasi denir (Nemutlu, 2003:148).

Montesquieu'ya göre güçlerin ayrılmadığı ve gücün tek erkin elinde toplandığı yönetim türü istibdat yönetimidir. Bu yönetim altında özgürlükten değil kölelikten bahsedebiliriz (Gürkan, 1988:21-22). Demokrasi iktidarı sınırlar ve gücü eşit birimlere böler. Bu sistemin ilkesi şeref ve erdemdir. Yani kuvvetler ayrılığı sistemi bağlamında cumhuriyet, siyasal erdem anlamına gelmektedir (Yazıcı ve Yazıcı, 2011:239).

Montesquieu'nun (2017) üzerinde önemle durduğu konu, siyasal özgürlük konusudur. Çünkü özgürlük siyasal bir toplumda olabilir. Özgürlüğün var olma koşulu ise bağımsızlığın sınırlanmasıdır (Akgül, 2010:83).

Montesquieu'nun iktidar kontrolü ve denge sağlamaya yönelik kuvvetler bölüşümü olarak da adlandırılan teorisi, toplumsal güçlerin pay sahibi oldukları, meşruluk, temel haklar, iktidarın bölünmesi ve karma anayasadan oluşan bir sentez içermektedir (Çelik, 2011:138).

Yargı gücünün, yasama ve yürütme gücünden ayrı olması gerektiğini aksi takdirde anayasal özgürlüğün var olamayacağını ifade eden Montesquieu (Alatlı, 2014b:1110), anayasal hareketlerin esin kaynağını oluşturmuştur. 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin 16. maddesi kuvvetler ayrılığının anayasal devlet için zorunlu bir unsur olduğunu belirtmektedir (Akgül, 2010:83)

Montesquieu, kuvvetleri yürütme, yasama ve yargı olmak üzere üç bölerek "aynı kişi veya aynı prens veya aynı soylular veya aynı insanlar bu üç kuvveti aynı anda ellerinde bulundurması durumunda" özgürlüğün tamamen yok olacağını savunmaktadır çünkü kuvveti yalnızca kuvvet durdurabilir (Bronowski ve Mazlish, 2012:387, Duverger, 1966:59).

Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı modelinin, İngiliz anayasa düzenine duyduğu hayranlığın etkisiyle oluştuğu ifade edilebilir (Şenel, 2013:386). Buna karşılık Hobbes kuvvetler ayrılığını şiddetle reddetmektedir. O, egemenlik yetkilerinin Taç, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası arasında bölünmüş olmasını kargaşa nedeni olarak görmüştür (Hobbes 2017:143). Dolayısıyla kuvvetler birliğinin sembol ismi Rousseau'nun Hobbes'un görüşlerinden etkilendiği sonucuna varabiliriz.

3.Rousseau ve Kuvvetler Birliği

Kuvvetler birliği ilkesi, hükümetin, yasama organı olan parlamentonun içinden çıkması ve onun organik bir parçası olmaya devam etmesi, parlamento tarafından düzenli-düzensiz aralıklarla denetime tabi tutulması ve görevde kalabilmesi için parlamentonun güvenini devam ettirmesi gibi uygulamalarda vücut bulmaktadır. Bu ilkenin temelinde halkın iradesine dayanan parlamentonun üstünlüğü veya egemenliği düşüncesi yatmaktadır (Orhan, 2013:136).

Rousseau temsili demokrasiyi, yasa yapma gücünün küçük bir bireyler topluluğuna bahşedilişi olarak eleştirmektedir (Tannenbaum ve Schultz, 2011:278). Rousseau'ya (2010:67-69) göre, yasa yapım sürecine toplumun tamamı veya tamamına yakını dahil olmalı, egemenlik hiçbir surette devredilemez veya parçalanamaz durumunu korumalıdır. Çünkü Rousseau'ya göre toplumsal birlik bağını zedeleyen veya koparan her şey değersizdir (Tannenbaum ve Schultz, 2011:277).

Kuvvetler ayrılığı tezini reddeden Rousseau için sadece halkın iradesi egemendir. Devletin bütün varlık ve mekanizmasını işletip düzenleyecek olan genel iradedir yani, halkın iradesidir (Büyük, 2010:167). Dolayısıyla Rousseau'nun kuvvetler birliği görüşü onun toplum sözleşmesi ve egemenlik kavramlarına yüklediği merkezi öneme, egemenliğin bölünemeyeceği ve devredilemeyeceği düşüncesine dayanır (Yazıcı ve Yazıcı, 2011:243). Rousseau'nun savı, “güçleri ayırmak egemeni zafiyete düşürür, bunun sonu ise sivil savaştır” (Hobbes, 2017:134) anlayışı ile paralellik göstermektedir.

Hobbes, Locke gibi bir doğa durumu tasviri yapan Rousseau, bireylerin bir sözleşme etrafında birleşerek söz konusu doğa durumundan çıkabileceklerini savunur.

Toplum Sözleşmesi ile vatandaşlar eşitliğin icabı olarak kendilerini aynı şartlara uydurur ve bu nedenle tümü aynı haklardan yararlanır. Böylece egemen güç sadece milleti tanır ve onu oluşturanlar arasında bir ayırım yapmaz (Alatlı, 2014b:1119).

Rousseau'ya göre, ne yasama ve ne de yürütme halkın eline bırakılacak bir iş değildir Ancak, Rousseau, yasa yapma işinin, iyiyi doğruyu bilemeyecek halkın değil, bilge bir azınlığın işi olduğunu söylemekte (Çelik, 2011:141), bu paradoksal durumu ise şu şekilde açıklamaktadır: “Adalet tanrıdan gelir ve onun tek kaynağı tanrıdır. İnsanın yasasını tanrı vermelidir” (Rousseau, 2010:80-81). Halk egemenliğine yaptığı vurguyu yasa yapma sürecinde halkı dışlayıcı bir üslupta birleştiren Rousseau'nun çelişkili görünen anlayışı kuvvetleri birliği prensibinde demokratik bir çatının altında değerlendirilmektedir (Işık, 2017:91).

4.Kuvvetlerin Bölüşümü ve Sosyal Tabakalaşma

Toplumsal tabakalaşmayı basit bir şekilde belirli kriterlere göre insanlar arası sınıflandırma olarak tanımlayabiliriz. Tabakalaşma, bireyleri ya da grupları belli kurallara göre derecelendirme ve bu derecelendirmeyi meşrulaştırma sistemidir (Kerbo, 2007 Akt. Ülkücan, 2017). Bu sistemin en önemli özelliği daha çok kültürel ve ekonomik yönden genelin dışında kalanları vurgulamak için kullanılmasıdır.

Çevreden merkeze giremeyen veya dışlanmışlık hissi ile yaşamış bir birey güce ve iktidara, refah içinde yaşamış bir bireye karşı daha fazla önem atfedebilir. Soyut bir piramit olarak tasvir edebileceğimiz toplumsal tabaka olgusu statüler arası giriş-çıkışı denetlemekte ve üst tabakaya mensup bireylerin alt tabakadakilerin hissiyatlarını ve hayallerini anlama konusunda tampon görevi üstlenmektedir.

Güçler Birliği ve Güçler Ayrılığı İlkelerinin Sosyo-Ekonomik Arka Planı

Feodal döneme özgü olduğu düşünölen hiyerarşik, patriarkal ve dini kurumları ve değerleri dışlayan kapitalist ulus-devlet, özgür bireylerin onaylarıyla oluşın “toplumsal sözleşme”ye dayalı bir toplumsal modele, vatandaşlığın sağladığı sembolik bir siyasal eşitlikle ulaşmış (Güllüpinar, 2012), modern dönemin doruk noktası haline gelmiştir. Söz konusu toplumsal sözleşme, dışlanmış ve izole bir şekilde yaşamını idame ettiren grupları sisteme entegre edebilme ve toplumun içine dahil olabilme teminatı sağlamaktadır. Peki, devletin mevcut kuvvetlerinin bütöncöl olarak kullanımı ile kuvvetlerin eşit bir şekilde bölüşölmesi tartışmasının arka planında sosyal tabakalaşmanın getirdiği dürtösel ve toplumsal tepkinin bir rolü olabilir mi?

Montesquieu, amcasından baronluk unvanını, yüklü miktardaki malını ve mahkeme başkanlığını miras olarak almıştır (Alatlı, 2014a:927). Rousseau ise yaşamı boyunca yoksulluk içinde yaşamış ve büyük bir yoksulluk içinde ölmüştür (Bronowski ve Mazlish, 2012:408). Güçler ayrılığı ve güçler birliği sisteminin arka planında sosyo-ekonomik nedenlerin yer alması ihtimal dahilinde bir olgudur. Montesquieu zengin ve asil soylu olarak egemenlik müessesesinin kuvvetlere eşit bir şekilde bölünmesini savunmasına karşın Rousseau, yaşadığı yoksulluk ve yoksunluk durumundan kaynaklı olarak gücün asla bölünmemesi gerektiğini savunmuştur diyebiliriz. Hayatın zorluklarını yaşamış bir birey güce ve iktidara, refah içinde yaşamış bir bireye karşın daha fazla önem atfedebilir. Montesquieu ile Rousseau arasında sosyo-ekonomik farklılığın ve statüler arası geçişkenliğin minimal seviyede görüldüğü tabalaşma kavramının güçler ayrılığı-birliği ilkelerini kavramsal yönden etkilediğini ifade edebiliriz.

İfade ettiğimiz olguyu Şenel de (2013:396) desteklemektedir. Rousseau, ancak ekonomik eşitsizliğin olmadığı bir düzende temsili demokrasilerin dolayısıyla kuvvetler ayrılığının olabileceğini savunmaktadır.

Rousseau'nun yasa konusundaki tutumu da sosyo-ekonomik düzeni ile tutarlılık göstermektedir. O, zengin-fakir, asil-avam ayrımına şiddetle karşıdır. Ona göre yasalar tüm halkın rızasıyla oluşturulup geçerlilik kazanmaktadır (Bronowski ve Mazlish, 2012:420).

5.Sonuç

Montesquieu devlette kuvvetler ayrılığı olması gerektiğine inanmakta, Rousseau ise egemenliğin tamamen yasama gücünün elinde olması gerektiğini savunmaktadır. Rousseau'ya göre “Halkın sesi Tanrı'nın sesidir”. Rousseau'nun özünde savunduğu şey devletin birlik ve beraberliğine hiçbir unsurun müdahale etmemesi gerektiğidir (Bronowski ve Mazlish, 2012:423-424-426).

Olağanüstü dönemlerde, seferberlik durumunda veya savaş sırasında hızlı karar almak, alınan kararı hızla uygulamak ve ivedilikle sonuç alabilmek için kuvvetler arasında bir birliğin olması gerekmektedir. Bu şartlarla karşılaşın devletlerin Rousseau'yu kendilerine şiar edindikleri, düzeni oluşturduktan sonra da Montesquieu'nun ilkesine geçiş yapmaları gerektiği modern dönemin amentüsü olarak siyasal bilimi literatüründe yerini almaktadır.

Fakat kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı prensiplerinin ilkesel ve pratik yönden icrası dışında, bu fikirlerin sosyo-ekonomik altyapısı çok fazla dikkate alınmamıştır. Kuvvetler birliğinin fikri lideri Rousseau ile kuvvetler ayrılığı ilkesinin önemli taşıyıcısı Montesquieu arasında statü, maddi olanak ve gereksinimlere ulaşılabilirlik açısından büyük farklar bulunmaktadır. Bir yurttaşın doğuştan; asil, soylu ve zengin olarak toplumun bir parçası olması, söz konusu yurttaşın güç ve iktidara yaptığı vurguyu esnekletirebilir. Bu esneklik ve gücün bölüşümü durumu; hayat mücadelesi sırasında herhangi bir zorluk, ihtiyaçlarını elde etme konusunda sınırlılık veya siyasi-askeri karar alıcı mercilere ulaşamama durumunun yaşanmamasının bir sonucu olabilir. Dolayısıyla Baron Montesquieu'nün gücün bölüşümü konusundaki tavrının sosyo-ekonomik yönden okunması gerekmektedir.

Bu durumun tam tersi ele alındığında ise Rousseau bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Rousseau, alt tabakaya ait bir birey olarak hayata başlamış ve büyük bir sefalet ile hayatını kaybetmiştir. Gereksinimlerini karşılayamayan, sahip olduğu avam statüsü sebebiyle toplumda sesini duyuramayan bir yurttaşın, güce ve iktidara sahip olma dürtüsünün baskınlığı, insanlığın varoluşsal bir sonucudur. Bu doğrultuda Rousseau'nun kuvvetler birliği ve egemenliğin bölünemez-devredilemez görüşlerinin arkasında toplumsal ve ekonomik imkansızlığın olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu ifade edebiliriz.

GÜÇLER AYRILIĞI	GÜÇLER BİRLİĞİ
Montesquieu (Baron)	Rousseau (Avam)
Yasama, Yürütme ve Yargı erkleri tek elde toplanmamalıdır	Yasama, Yürütme ve Yargı erkleri tek bir organda toplanmalıdır.
Erkler arası denge denetim vardır	Erkler arasında organik bağ vardır
Erkler iktidarı ve egemenliği sınırlar	Egemenlik parçalanamaz ve devredilemez
Montesquieu doğuştan asil ve soyludur	Rousseau en alt tabakaya mensup bir bireydir
Güç ve iktidara sahip biri gücün bölüşümü konusunda daha esnek olabilir	Toplumdan izole edilen alt tabaka, güç ve iktidara hırsıyla ulaşmak ister, gücü tek elde toplamak isteyebilir

Kaynakça

- Akgül, M. E. (2010). Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı. *Ankara Barosu Dergisi*. Sayı:4. 79-101
- Ay, H. ve Uçar, Ö. (2015). Devletin Gelişim Süreci. *İşletme Fakültesi Dergisi*. 16 (2). 195-206
- Alatlı, A. (2014a). *Batı'ya Yön Veren Metinler II*. İstanbul: Alfa Yayınları
- Alatlı, A. (2014b). *Batı'ya Yön Veren Metinler III*. İstanbul: Alfa Yayınları

Güçler Birliği ve Güçler Ayrılığı İlkelerinin Sosyo-Ekonomik Arka Plan

- Beriş, H. E. (2008). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 63(1). 55-80
- Bronowski J. ve Mazlish B. (2012). *Leonardo'dan Hegel'e Batı Düşünce Tarihi*, Çev. Elvan Özkavruk Adanır. İstanbul: Say Yayınları
- Çapar, S. ve Yıldırım, Ş. (2012). Hobbes ve Locke'un Devlet Düşüncesine Katkıları. *Türk İdare Dergisi*. (474). 77-102
- Çelik, İ. (2011). Kuvvetler Ayrılığı: Bir İndirgeme ve Dönüşüm. *Liberal Düşünce*, 16 (64). 135-159
- Duverger, M. (1966). *Siyasi Rejimler*. Çev. Yaşar Gürbüz. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eco, U. (2017). *Antik Yunan*. İstanbul: Alfa Yayınları
- Göze. A. (2012), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. Ankara: Beta Yayınları
- Göztepe, E. (2003). Yurttaşlığın Kamusal ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve Göçmen Forumu Örnekleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 4(52). 229-248.
- Güllüpinar, F. (2012). Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma Açısından Vatandaşlık Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 67(1). 81-109
- Gürkan, Ü. (1988). Montesquieu ve Kanunların Ruhu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 40(1). 9-31
- Hobbes, T. (2017). *Leviathan*. Çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Işık, S. (2017). J. J. Rousseau ve Egemenlik Anlayışı Üzerine. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 8(2). 79-98
- Montesquieu, (2017). *Kanunların Ruhu Üzerine*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Nemutlu. D. (2003). Montaigne ve Montesquieu'de İnsan, Erdem ve Trogloditler. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 27(1). 143-155
- Orhan, Ö. (2013). Rousseau ve Türkiye. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. (16). 121-148
- Rousseau, J. J. (2010). *Toplum Sözleşmesi*. Çev. Ahmet Şensılay. İstanbul: Anahtar Yayınları
- Şenel, A. (2013). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Tannenbaum D. G. ve Schultz D. (2011). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*. Çev. Fatih Demirci. Ankara: Adres Yayınları
- Teziç, E. (2018). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım
- Ülkücan, G. Ö. (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eleştirel Kültür Çalışmalarının Kesişim Noktaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (1). 129-144
- Yazıcı, S. ve Yazıcı, F. (2011). Tarihsellik ve Kuramsallık Arasında: 1921 ve 1924 Anayasalarında Kuvvetler Birliği/Ayrılığı Tartışması. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. (59). 235-254

TAHSİN YÜCEL'İN ÖYKÜ KİŞİLERİ ÜZERİNDEN SOSYAL ADALET
KAVRAMI VE TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

КОНЦЕПЦИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ И СОЦИАЛЬНЫЙ
КРИТИЗМ В НОВЕЛЛАХ ТАКСИНА ЮДЖЕЛ

SOCIAL JUSTICE CONCEPT AND SOCIAL CRITICISM ON TAHSİN
YÜCEL'S STORY PERSONS

M. Onur HASDEDEOĞLU*
Şenol DANIŞMAN**

ÖZ

Sosyal adalet kavramının ortaya çıkışı insanlık tarihinin başlangıcıyla eşit olup, yüzyıllardan beridir konuyla ilgili ideolojik, felsefi ve sosyolojik anlamda pek çok görüş ileri sürülmüştür. Sosyal adalet; her bireyin ihtiyaçları doğrultusunda, hak ettiği yaşama, eşit bir vatandaş olarak ulaşması şeklinde tanımlanabilir. Günümüzde hemen her toplumda sosyal adalet; küreselleşme, bireyselleşme, nüfustaki değişim ve dönüşümlerin baskısı altında yoksulluğu önleme, eğitim ve öğretim, iş alanlarına dâhil olma, sosyal güvenlik gibi konularda karşımıza çıkmaktadır.

Toplumcu gerçekçilik anlayışıyla öykülerini oluşturan Tahsin Yücel, bu kavramı ilk dönem öykülerinde sıkça ele alır. Toplumu oluşturan sosyal sınıflar arasındaki ekonomik dengesizlikler, ekonomik olarak zayıf sosyal sınıfların diğer sosyal sınıflara karşı baskısı öykü kahramanları tarafından kimi zaman ironi ile dile getirilir. Öykülerde sosyal adalet; özellikle emeği ile çalışanların yaşadıkları zorluklar, eğitim eşitsizliği yüzünden okulu bırakan bireyler, yoksulluk yüzünden topluma ve kendine yabancılaşan kişiler ve sınıf farklılıkları nedeniyle toplumdan dışlanan öykü kahramanları aracılığı ile ele alınır. Yine öykülerde; insan onuruna yaraşır bir asgari yaşam standardına kavuşmayan kimi öykü kişileri de toplumdan uzaklaşmayı tercih eder.

Bu çalışmada sosyal adalet kavramının tanımı ve tarihi süreci hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, öykü kahramanları merkeze alınarak Tahsin Yücel'in sosyal adalet meselesini eleştirel biçimde merkeze aldığı öyküleri incelenmiştir. Öykü kişileri üzerinden sosyal adalet ile ilgili kavramlara değinilerek yazarın öne sürdüğü çözümler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

---

* ORCID 0000-0002-4920-2741 Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, o.hasdedeoglu@kastamonu.edu.tr

** ORCID 0000-0001-5343-7845 Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, sdanisman95@gmail.com

Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri Üzerinden Sosyal Adalet Kavramı ve Toplumsal...

Anahtar Kelimeler: Tahsin Yücel, Öykü, Adalet, Sosyal Adalet, Toplumsal Eleştiri.

АННОТАЦИЯ

Появление концепции социальной справедливости приравнивается к началу истории человечества. Со стороны разных авторов, на протяжении веков, выдвигались разные идеологические, философские и социологические взгляды. Социальную справедливость и заслуженную жизнь, в соответствии с потребностями каждого человека, можно считать достижением гражданского общества. Ежедневно, с вопросами социальной справедливости сталкиваемся практически в каждом обществе. Они выявляются в условиях давлении глобализации, индивидуализации, изменениях и преобразованиях в населении, при предотвращении бедности, в образовании и при обучении, в разных сферах труда и социального обеспечения.

Тахсин Юджел в своих рассказах часто рассматривает концепцию социального реализма. Иногда в иронии героев новелл отражается экономический дисбаланс между социальными слоями общества, угнетение слабых социальных слоев со стороны других слоев. Кроме этого, герои рассказов говорят о социальной справедливости, об особенностях трудностей, с которыми сталкивается рабочий народ, по поводу неравенства в образовании, отчуждения от общества, бедности, а некоторые личности, которые не имеют минимального уровня жизни, покидают само общество. В нижеследующем исследовании, после краткого введения об определении исторического процесса образования концепции социальной справедливости, особое внимание уделяется героям рассказов, в которых автор сосредоточил проблемы социальной справедливости.

Ключевые слова: Тахсин Юджел, новела, справедливость, социальная справедливость, социальная критика.

ABSTRACT

The emergence of the concept of social justice is equal to the beginning of the history of mankind, and for centuries, many ideological, philosophical and sociological views have been put forward. Social justice; According to the needs of each individual, deserved life, as an equal citizen can be defined as reaching. Today, social justice comes up in almost every society; globalization, individualization, under pressure of changes and transformations in the population, poverty prevention, education and training, participation in the fields of work and social security.

Tahsin Yücel, who created her stories with a socialist realism understanding, frequently deals with this concept in her early stories. The economic imbalances between the social classes that make up the society and the oppression of the economically weak social classes against other social classes are sometimes expressed by story heroes with irony. Social justice in stories; especially the difficulties experienced by the laborers, the individuals who left school due to inequality in education, the people who became alienated from society and to themselves due to poverty, is mentioned with heroes of stories excluded from the society due to class differences. Again in the stories; some story people who do not achieve a minimum standard of living worthy of human dignity prefer to move away from society.

In this study, After giving a brief information about the definition and historical process of the concept of social justice, the story heroes were taken to the center and the stories that Tahsin Yücel critically focused on the issue of social justice were examined. It is tried to put forward the solutions proposed by the author by touching on the concepts related to social justice through story persons.

Key Words: *Tahsin Yücel, Story, Justice, Social Justice, Social Criticism.*

1. Giriş

Adalet kavramının geçmişi çok eskiye dayanır. Kavram hakkında felsefi olarak ilk sistematik değerlendirme Antik Yunan dünyasında ele alınmıştır. Anca bu dönemde “adalet”, “ahlâk” ve “hukuk” kavramları birbirinden ayırt edilmemiştir. Fakat Aristoteles adaletin toplum ve devlet için önemini belirtmiştir. Aristoteles’in bu düşüncesi Roma dünyasında da vurgulanmış; ahlâk, adalet ve hukuk kavramları birbirinden ayrı olarak ele alınmıştır. (Topakkaya 2009: 629) Ortaçağ’da, Hıristiyan düşüncesinde ise bu kavram kamu yararı olarak algılanmış ve toplumun yararını koruduğu savunulmuştur. Yunan toplumunda adalet kavramı ile ilgi birçok düşünür, bu kavramı ahlak sözcüğüyle birlikte kullanır. Toplumun yararına olan her şey zamanla bu kavramla açıklanmaya başlanır. Roma döneminde ise adalet kavramı hukukla birlikte anılmaya başlanır. (Koschaker 1977: 22)

Arapça kökenli bir kelime olan “adalet”, *Türkçe Sözlük*’te “*Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, türe*” olarak tanımlanır. (Türkçe Sözlük 2005: 18) “Sosyal adalet” kavramı ise “*Toplumun değişik kesimlerinde hayat standardı, gelir düzeyi gibi birtakım ölçülerin fırsat eşitliği çerçevesinde dikkate alınmasıyla sosyal alanda sağlanan denge durumu*” olarak nitelenir. (Türkçe Sözlük 2005: 1795)

Sosyal adalet kavramı duyulduğu andan itibaren, içerisindeki iki sözcükten en fazla dikkat çeken hiç kuşkusuz “adalet”tir. Adalet, sınırları çizilmesi oldukça zor bir kavramdır. Ancak “sosyal” kavramı ile bütünleşik olarak betimlenmeye çalışılan adalet kavramının toplumun tümüne veya içeriksel olarak toplumdaki çıkarlara veya servet farklılaşmasına ve bu farklılığın azaltılmasına yöneldiğini söylemek yanlış olmaz. (Okşar 2009: 107) Antik dönemde tartışılmaya başlanan “adalet” kavramının aksine “sosyal adalet” kavramı, 19. Yüzyıldan itibaren yoğunlukla tartışılmaya başlanır. Zira sosyal bir adalete duyulan ihtiyaç, büyük oranda sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan işçi sınıfının hayat mücadelesi, fakirliği gibi acı tecrübelerin sonucunda tezahür eder. (Toprakkaya 2010: 3.) Adalet kavramı, sanayi devrimi sonucu daha çok işçi sınıfının bir mücadelesi olarak görülür. Alt kültürü temsil eden işçiler ile üst kültürü temsil eden burjuva, bu kavramı farklı şekillerde kullanır. Daha sonraki yıllarda adalet kavramı, hak arama mücadelesinin bir sloganı haline dönüşür.

Sosyal adalet kavramı, insan topluluğunun yeryüzünde var olmasından beri bazen ulaşılması gereken bir hedef olarak, bazen de özellikle diktatörlükle idare edilen toplumlarda kendisinden nefret edilen bir kavram olarak karşımıza çıkar. Her durumda adalet kavramı insanlık tarihi boyunca güncelliğini korumuş, konuyla ilgili ideolojik, felsefi ve sosyolojik anlamda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Felsefi anlamda adalet kavramı bağlamında ilk sistematik değerlendirme Platon’a ait olup (Topakkaya, 2008: 27-49); öğrencisi Aristoteles, hocasının ideal adalet (devlet) anlayışına karşı kendi reel adalet ve onun üzerine yükselen devlet anlayışını geliştirir. (Topakkaya 2009: 628) Sosyal adalet kavramı günümüze kadar birçok değişik anlamda kullanılsa da özünde bir değişiklik olmamıştır. Sosyal adalet kavramı, özünde toplumsal eşitliği savunur. 19 yüzyıldan sonra toplumdaki

Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri Üzerinden Sosyal Adalet Kavramı ve Toplumsal...

sınıfsal farklılıkların artması ve bunun sonucu ortaya çıkan toplumsal çatışmalar, bu yüzyılda sosyal adalet kavramının ön plana çıkmasına zemin hazırlar.

Ekonomik kaynaklı sınıfsal ve toplumsal çatışmalar, bilhassa toplumdaki adalet duygusunun deformasyonuna sebep olur. Toplumdaki sınıflar arasındaki gelir dağılımında zaman içinde artan farklılıklar, sosyal adaletsizlik kavramını ortaya çıkarır. Sosyal adalet kavramına bakıldığında kelimenin topluma ve adalet ile yasaları düzenleyen hukuk sistemine işaret ettiği görülmektedir.

Toplum üyeleri arasındaki eşitsizliğin somut yansımalarından yola çıkılarak sosyal sistemde olması gerekeni tanımlayan sosyal adalet kavramı, genel olarak felsefenin konusu gibi görünse de tanımına dair tam bir netlik kazandırılmamış olmasına karşın günlük dilde ve diğer sosyal bilim alanlarında yaygınlıkla kullanılmaktadır. (Jost ve Kay 2010: 1122) Adalet sisteminin tüm bireylere eşit düzeyde yaklaşması somut olarak sosyal adaleti sağlayabilir.

Kimilerine göre sosyal adalet milli gelirin eşit şekilde paylaşılması ile sağlanır. Böylece sömürü ortadan kalkar ve sermaye bir zümrenin elinde toplanmaz. Yine kimi çevrelere göre gelir dağılımı ne kadar ahenkli yani emeğe göre ve ne kadar dengeli olursa sosyal adalet de o derece sağlanabilir. (Özgüven, 2003: 35-38.) Sosyal adaletin sağlanması için gelir adaletsizliğin ortadan kaldırılması gerekir. İnsan onuruna uygun bir şekilde milli gelirin emeğe göre dağıtılması, sosyal adaletsizliği en azından ekonomik anlamda azaltabilir.

Ekonomik alanda eşitliğin sağlanması her zaman sosyal adaleti sağlamayabilir. Bireyin adalet sisteminden eşit olarak yaralanması da son derece önemlidir. Günümüzde çoğulcu demokrasilerin dayanağı ve itici gücü olan sosyal adalet, en geniş anlamda toplum ile onu oluşturan üyeler arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Herkese bütünü bir parçası, bir üyesi olarak düşen “hak ve görevlerin” ne olduğunun tespittir. (Gürkan 2001: 123) Vatandaşların hak ve görevlerini bilip bu doğrultuda ilişkilerini düzenlemesi üyesi olduğu toplum için çok önemlidir. Zira toplumsal barışın düzenlenmesi ve ortak bir gelecek sağlama inancı bu şekilde gerçekleşebilir. Genel olarak sosyal adalet “ortaklaşa iyi”nin gerçekleştirilmesi amacıyla toplumun üyesi olarak kabul edilen bireylerle, toplum arasındaki sosyal ilişkilerin düzenlenmesidir.

Toplumu oluşturan sosyal sınıflar arasındaki ekonomik dengesizliklerin giderilmesi, ekonomik olarak zayıf sosyal sınıfların diğer sosyal sınıflara karşı korunması olarak tanımlanabilecek olan sosyal adalet; özellikle emeği ile çalışanların, yaşadıkları toplum içinde insan onuruna yaraşır bir asgari yaşam standardına kavuşmalarını sağlayacak şekilde yaratılan ulusal gelirden pay almalarını garanti altına almaya yönelik uygulamalar bütünü olarak da açıklanmaktadır. Bu anlamda sosyal adalet, gelişmenin külfetlerine katlanma ve nimetlerinden faydalanma konusunda sosyal sınıflar arasındaki dengely ifade eder. Genel olarak ekonomik refah unsurlarının sosyal sınıflar arasında dengeli şekilde dağılımı ile yakından ilgili bir kavram olarak sosyal adalet öne çıkmaktadır.

Sosyal adaletin tam anlamıyla gerçekleşmesi için toplumdaki ekonomik ve sosyal dengesizliklerin giderilmesi gerekir. Günümüzde sosyal adalet; özellikle zengin ve yoksul milletler arasında gittikçe artan eşitsizliklere de odaklanmaktadır.

Dünya genelinde artan gelir adaletsizliğinden kaynaklı ekonomik sıkıntılar, ülkelerin kendi içinde ve diğer devletler arasında kargaşaya neden olmaktadır. “Eşitlik” her toplumun, vatandaşlarını eşit olarak kabul etmesi, bireylerin birbirlerine eşit davranması ve toplumsal fırsatların her vatandaş için adil olarak dağıtılması ile açıklanan sosyal bir idealdir. (Miller, 1999: 232) Sosyal adalet bileşenleri “eşit vatandaşlık”, “fırsat eşitliği” ve “adil dağıtım” gibi kavramlar ile de açıklanabilir. Her vatandaş eşit, sosyal ve siyasi haklara sahip olduğunda eşit vatandaşlık gerçekleşmiş olur. Kaynakların vatandaşlara eşit dağıtımı da adil dağıtımı sağlayacaktır.

2. Tahsin Yücel’in Öykülerinde Sosyal Adalet Kavramı ve Toplumsal Eleştiri

Sosyal adalet kavramı ile milli gelirin eşit paylaşımı arasında bir orantı olduğu düşünülebilir. Milli gelirin bireyler arasında emeğe göre eşit bölümü arttıkça sosyal adaletsizlik ortadan kaybolur. Bir zümrenin elinde sermayenin bulunması ve sömürü olayının yaygınlaşması sosyal adaletsizliği artırır. Tahsin Yücel¹, ilk dönem öykülerinde sosyal adalet kavramını genellikle çocukluğunun büyük bir bölümünü geçirdiği kasabayı mekân olarak almak suretiyle anlatır. Bu kasabada yaşayan öykü kahramanları bilhassa yoksulluk ile mücadele eder. Sosyal adalet kavramı öykülerde; “yoksulluk”, “eğitim eşitsizliği”, “sınıfsal farklılıklar”, “cinsellik anlayışı” gibi kavramlarla birlikte verilir. Bu bölümde Tahsin Yücel’in öykü kişileri, “gelir adaletsizliği” ve “sınıf farklılıkları” olmak üzere iki alt başlık halinde incelenecektir.

2.1 Gelir Adaletsizliği

Türkiye’de gelir dağılımı meselesi üzerine kapsamlı araştırmalar yapan Erkan Işığışık, “gelir dağılımı”nı “*bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere dağılım araçları ile paylaştırılmasını veya bölüşümü*” olarak ifade eder. (Işığışık, 1998:1) Gelir eşitsizliği, bir ülkedeki gelir dağılımının o ülkedeki bireyler tarafından eşit ve adil olarak bölüşülmediğinin bir göstergesi olarak tezahür eder. Gelirin adaletsiz paylaşımı beraberinde yoksulluk, çatışmalar, açlık gibi başka sosyal problemlerin ortaya çıkmasına neden olur.

Tahsin Yücel’in öykülerinde gelir adaletsizliği; yoksulluk, eğitim eşitsizliği, yozlaşmış tipler şeklinde karşımıza çıkar. Yoksulluk kavramı anlatılırken yazar, özellikle birinci kişi ağzından anlatımı tercih etmiştir. Yazarın öykülerinde kahraman bakış açılı anlatıcı türünü kullanması boşuna değildir. Bunun sebebi yazarın kahraman ile kendini özdeşleştirerek hayatın gerçekliğini öykülerinde

¹ Tahsin Yücel’in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için Bkz: Andaç, F. (2004), *Sözcüklerin Diliyle Konuşmak Tahsin Yücel ile Yüz Yüze*, İstanbul: Dünya Aktüel Yayınları; Danışman, Ş. (2017). *Toplumsal Eleştiri ve Tahsin Yücel’in Öykü Kişileri*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Durak, M. (2000), *Her Yönüyle Tahsin Yücel*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları; Özkan, K. (2001), *Görünmez Adam: Tahsin Yücel Kitabı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Çok gerekli olmayabilir. Kaynak gösterilecekse kaynakça kısmında yer almalı.)

Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri Üzerinden Sosyal Adalet Kavramı ve Toplumsal...

yansıtmak istemesidir. Yazar, öykülerde yoksulluğu çeşitli kavramlarla birlikte ele alır. Öykü kahramanlarının gözünde yoksulluk kavramı, bütün kötülüklerin anası olarak görülür. Yoksulluk kavramı, bazı öykü kahramanlarını yozlaştırır, onların toplumdan uzaklaşmasına neden olur. Yoksulluk kavramını kimi öykülerde, yozlaşmış tipler aracılığıyla ironik biçimde ele alınır. Bazı öykü kahramanları, yoksulluk kavramını daha ileri bir boyuta taşıyarak insanlara hoş olmayan lakaplar takmaya kadar götürür. Yazarın; kişileri ve nesnelere yoksulluk eksenini üzerinden eleştirdiği kimi öykülerde bu kavram üstü örtük bir şekilde kullanılır. Yoksulluk kavramını, çoğu zaman kahramanların gözünden karşılaştırmalarla anlatan yazar, bunu bir kıskançlık olarak değil, bilhassa olayların daha iyi anlaşılması olarak görür. Bu tür karşılaştırmalarda şehirler, eşyalar, öykü kişileri, diğer bölgelerde yaşayan insanların yaşantısı gerçekçi biçimde verilmeye çalışılır. Eğitim gibi çok önemli bir konuda ise yazar, eğitim eşitsizliği dolayısıyla mağduriyet yaşayan öykü kahramanlarının tarafını tutar.

2.1.1 Ötegeçeli Bir Kız (Ötegeçe Çocukları)

“Ötegeçe Çocukları” adlı öykü, Ötegeçeli bir kız çocuğunun yoksul yaşantısında kendini ve yoksulluğu sorgulaması ile başlar. Bu öyküde küçük bir kız çocuğun olayları kendi penceresinden anlamaya çalışması ve bu olaylar üzerinden çıkarımlara varması konu edinilir. Küçük kızın yaptığı sorgulamalar, olayları çözmekten ziyade toplumdaki sosyal adaletsizliği anlamaya çalışmak şeklinde tezahür eder. Küçük kız, zengin ve fakir çatışmasını, semtine gelen zengin bir çocukla kendisini kıyaslamak suretiyle anlamaya çalışır. Yine kendi semtine gelen yabancı bir çocuğun elbisesi ile kendi üzerindeki elbiseleri mukayese eder. Yazar, öykü boyunca zengin çocuk ile fakir çocuk arasındaki ayrımı karşıtlıklar ve çatışmalar üzerinden verir. Ötegeçeli çocukların yoksulluğundan dolayı öğretmenin onları beğenmediğini söyler.

“Bir öğretmen varmış mektepte. Yanına ayakkabısız, elbisesiz varılmazmış. Sonra kalem istermiş, defter istermiş, kitap istermiş. Biz nerden alalım bunları, parayı nerden bulalım? Onların davulların, düdükların arkasında benim yüreğim cız eder hep. Hem bir benim yüreğim mi ki bacım?” (Yücel 1954: 37)

Bu öyküde eğitim ve öğretim alanındaki eşitsizlik yoksulluk meselesi merkeze alınarak okuyucuya sunulur. Tarihsel açıdan öyküye bakıldığında, Anadolu kentlerinden birinde bir eğitim-öğretim eşitsizliği göze çarpar. Bu durum ülkemizin bazı bölgelerinde halen devam etmektedir.

“Genelde toplumsal normlardan dolayı kız çocuklarının okula gönderilmediği yönündeki kanunun aksine kız çocuklarının eğitim engelini, toplumsal normlar değil, yoksulluklar olması çok önemli bir noktadır. Benzer şekilde, UNİCEF Türkiye Temsilcisi Edmond Mc Loughney, “Haydi Kızlar Okula” kampanyası dolayısıyla yaptığımız çalışmadan da biliyoruz ki okula gitmeyen kızların önündeki en büyük engel, geleneklerden de önce yoksulluk.” (Polat 2007: 106)

Öyküde, Ötegeçe’de yaşayan bir kız çocuğunun gözünden, eğitimdeki eşitsizliğin ekonomik temelli yönleri eleştirilir. Başkahraman olan fakir küçük kız çocuğu, toplumun üst sınıflarını temsil eden zengin çocukları ile aydın sınıfın

temsilciliğini üstlenen öğretmen tarafından hor görülür. Toplumdaki gelir adaletsizliği, sınıflar arasında çatışmaya dönüşür. Bu sosyal yapılar arasındaki çatışma, zamanla toplumsal bir deformasyona neden olur. Sosyolojik açıdan öykülere bakıldığında, toplumsal bilinci oluşturamamış toplumlarda, bu tür sosyal adaletsizliklerin karşımıza çıkma ihtimalinin yüksekliğinin vurgulandığı görülür. Yazar, toplumcu gerçekçi sanat anlayışıyla olaylara bakıp, tespitlerde bulunmaya çalışır.

2.1.2 İsmail (Dert Çok Hemdert Yok)

“Dert Çok Hemdert Yok” adlı öyküde, İsmail isminde bir yatılı okul öğrencisinin yoksulluk yüzünden yaşadığı sıkıntılar anlatılır. İsmail’in ayakkabıları delik, elbiseleri eski püsküdür. Arkadaşları kılık kıyafeti yüzünden onu aralarına almayarak ötekileştirirler. İsmail’in içinde bulunduğu psikolojik durum ve maddi sıkıntılar, İsmail’in ağzından anlatılır. İsmail’i yalnızlığa iten en büyük etken, arkadaşlarıyla arasındaki ekonomik uçurumdur. İsmail’in maddi durumu kötüdür, ayrıca futbol oynamakta da arkadaşları kadar başarılı değildir. İsmail’in kızlarla arası da pek iyi değildir. İsmail hiç değilse bunlardan birinde iyi olmak ister.

“Sıra arkadaşım kulaklarımı doldura doldura: “Dışarıda gezerken yanımda fena giyinmiş biri bulunursa utanırım.” der. Peki onunla ne diye gezersin öyleyse? diye haykırmak isterim. Bilirim ki o fena giyinen benim ve sinemanın ikinci balkonuna kendisi ile benden başkası gitmediği için beraber gezeriz bazen. Bir sabah uyandığında cebim altın dolu hayaller görürüm.”(Yücel 1954: 74)

Yoksulluğun pençesinde insani ilişkileri sürdürmeye çalışan İsmail, yaşadıkları dolayısıyla topluma her gün biraz daha yabancılaşır. Sosyal adaletsizlik, öykü kahramanını derinden etkilemekte ve onun hayallere dalmasına neden olmaktadır. Sıra arkadaşlarının İsmail’i hor görmesinin temelinde, onun yoksul olması önemli bir yere sahiptir. İsmail’in arkadaşları tarafından yalnız bırakılması kendi içinde onu yalnızlaştırır. Toplumların ekonomik sıkıntılar yaşadığı dönemlerde, bu tür sosyal adaletsizliklere sıkça rastlanır. Yazar, İsmail’in gözünden toplumda oluşan bu tür sınıf farklılıklarını eleştirir. Tarihsel açıdan öyküye bakıldığında ve yazarın da kendisiyle yapılan röportajlarda söyledikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu öykünün otobiyografik bir okumaya imkân tanıdığı görülür. Yazar, birçok röportajında Ötegeçe’de yaşadığı yoksulluğu anlatır. Sosyolojik açıdan öyküye bakıldığında ise toplumda ve bireyde oluşan yabancılaşmanın temel kaynağını yoksulluğun oluşturduğu gerçeğinin ortaya konduğu anlaşılır. Marksist açıdan öyküye bakıldığında, her türlü toplumsal hadisenin temelinde ekonomik çatışma olduğu gerçeği ile karşılaşılır. Yazar, sınıfsal çatışmaları, İsmail ve arkadaşlarının durumu üzerinden örneklendirir.

2.1.3 Ahüzar Bacı ve Elif (Pazarlık)

“Pazarlık” adlı öyküde, yoksulluk sebebiyle Ahüzar Bacı’nın ve kızı Elif’in çektiği sıkıntılar dramatik bir şekilde okuyucuya anlatılır. Ahüzar Bacı, kocasını kaybettikten sonra gözleri de kör olur, dilencilige başlar. Yoksulluk nedeniyle on iki yaşına bile basmayan Elif’i başka erkeklere satmaya başlar. Vücudu ile sermaye

Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri Üzerinden Sosyal Adalet Kavramı ve Toplumsal...

haline gelen Elif'in yoksulluğu gerek giydiği kılık kıyafetlerde, gerekse yediği yiyeceklerde kendini gösterir. Öykünün ana motiflerinden biri de sosyal adaletsizlik kavramıdır. Ahüzar Bacı ile Elif'in sokağın bir köşesine oturdukları zaman, zenginlerin evlerinin bulunduğu sokak ile kendi oturdukları sokağı mukayese ettikleri kısım dikkat çekicidir:

"Elif kucağındaki karpuz kabuğunu yere düşürdü. Tekrar aldı. Eteğiyle çamurlarını temizleyerek eski yerine koydu.

-Ana ben karpuz yedim dedi.

-Karpuz mu verdiler?

-Yook...

-Ya?

-Kabuğu buldum sokakta aldım kemirdim.

Ahüzar Bacı: Daha çok pahalı dedi, bizim ağzımıza göre değil."(Yücel 1954: 74)

Ahüzar Bacı ve Elif'in yaşadığı sıkıntılar, yoksulluk kavramı üzerinden anlatılmaya çalışılır. Yazar, gelir dağılımındaki adaletsizliği, bütün toplumsal problemlerin sebebi olarak görür. Elif'in kötü yola düşmesinin temel sebebi, geçim sıkıntısıdır. Öykünün ana motiflerinden biri olarak karşımıza çıkan sosyal adaletsizlik, toplumsal çatışma olarak tezahür eder. Üst sınıfın lüks ve refah içerisindeki yaşantıları alt sınıfı temsil eden Ahüzar Bacı ile Elif'in ağzından anlatılır. Yoksulluğun pençesinde yaşayan Elif'in içinde bulunduğu durum, okuyucuda derin bir acıma duygusuyla uyandırır. Sosyolojik açıdan öyküye bakıldığında, yoksulluğun küçük yaşta çocuklara verdiği zarar, toplum açısından büyük bir sorundur. Yazar, bu tür sorunları eserlerine yansıtarak toplumda bir duyarlılık uyandırmak ister. Toplumcu gerçekçi sanat anlayışıyla olaylara bakan yazar, ortaya koyduğu sorunlara eleştirel biçimde yaklaşır.

2.1.4 Kimsesiz Bir Kadın (Mektup)

"Mektup" adlı öyküde Tahsin Yücel, yoksul bir kadının Çukurova'ya çalışmaya giden eşine yazdığı mektup üzerinden sosyal adaletsizliğe dikkat çekmek ister. Yazarın toplumdaki gelir eşitsizliğini ön plana çıkardığı bu öykü, aynı zamanda sosyal adaletsizliğin sağlık alanında yarattığı fırsat eşitsizliğine de eleştirel bir bakış niteliğindedir.

Öykü kahramanının çevresi ile yaşadığı ekonomik kaynaklı çatışmalar, kendisini dışlanmış ve ötekileşmiş hissetmesine neden olur. Öykü kahramanı fakir olduğu için doktorlar onunla hiç ilgilenmez. Yoksul kadın, bu durumda kocakarı ilaçlarına yönelir ve bunun sonucunda de bir gözünü kaybeder. Artık kadının tek umudu Çukurova'ya para kazanmaya giden eşidir. Yazar, doktorların fakir hastalara davranış biçimini, kadın kahraman aracılığıyla eleştirir.

"Tem üç yol geddin o zalım tokturun dayırasına, elini bile değdirmedi. Ağnadım ki bu dünya tekerlek şapkalıların dünyasıymış, fıkareliğnen kimsesizlik kapıya konacak bir şey daal imiş gardaş! Tekerlek şapkalıların canı can, hastesi haste, gözü göz... Bizi kimin'itsin? Tırnak kadar kıymatımız yok bizim. Biz dünyaya gelmeli daalimissik amma olmuş bir yol." (Yücel 1954: 108)

“Uçan Daireler” adlı öykü kitabının son öyküsü olan “Mektup”; sosyal adaletsizlik, kimsesizlik, yoksulluk, sınıfsal farklılık, sağlık sorunları gibi konuları da eleştirel bir bakış açısıyla anlatır. Yazar, dönemin sağlık hizmetlerindeki aksaklığı da gözler önüne serer. Tarihsel açıdan öyküye bakıldığında, ülkedeki sağlık kurumlarında yaşanan sıkıntıların eleştirel biçimde ortaya konduğu görülür. Yoksulluk ve sınıfsal farklılıklar, vatandaşların sağlık hizmetlerine ulaşmasında büyük bir engel olarak tezahür eder.

Toplumun alt sınıflarında yaşayanların maddi imkânsızlıkları ile üst sınıflar arasında büyük bir ekonomik uçurum mevcuttur. Toplum katmanları arasındaki bu gelir adaletsizliği, büyük bir çatışmanın da kaynağını teşkil eder. Zira kadın kahramanın içinde bulunduğu maddi durum, onun üst sınıflardaki insanlar ile eşit koşullarda tedavi olmasını dahi engellemektedir.

2.1.5 Küçük Bir Kız (Gene Ağlatmışlar Kara Gözünden)

“Gene Ağlatmışlar Kara Gözünden” adlı öyküde, gömleğinde bit olduğu için okulda aşağılanan ve dışlanan bir kız çocuğuna, annesi tarafından kefen bezinden bir gömlek dikilmesi anlatılır. Çocuğun gömleğinden bit çıkması üzerine okulunda yaşadıkları, öğretmeni tarafından aşağılanması ve arkadaşları tarafından alaya alınması, çocuğun topluma yabancılaşmasına neden olur. Oysa çocuğun bitlenmesinin ana nedeni de sosyal adaletsizliğin yarattığı ağır koşullardır. Tek gömleği olan küçük kızın, gömleğinin temizlenmesi gerektiğinde yerine giyecek ikinci bir gömleği yoktur. Çocuğun, öğretmeni ve arkadaşları tarafından küçük düşürülmesi üzerine yaşadığı duygusal yıkım, çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkiler.

“İç gömleğimi tersine çevirip biti arıyordum. Dikiş yerlerini aralarken ellerim titriyordu. Biti düşüreceğim diye ödüm kopuyordu, bulacağım diye ödüm kopuyordu.” (Yücel 2008: 86)

Annesinin, kızına gömlek dikmek için gözünden dahi koruduğu kefen bezini kullanması, çocuğuna verdiği önemin bir göstergesidir. Ne var ki bu durum, çocuğun arkadaşları tarafından ötekileştirilmesine ve dışlanmasına başka bir zemin hazırlar. Kızın kefen bezinden gömleği giyerken duyduğu utanç, hissettiği bu baskıdan ileri gelir.

Ekonomik açıdan basit bir gereksinim, anne ve çocuk arasındaki ilişkiyi derinden etkilemiş, kızın üzerinde annesinin fedakârlığının yarattığı borçluluk, annenin üzerinde ise çocuğunun ihtiyaçlarını karşılayamamanın yarattığı yetersizlik duygusu oluşmuştur. Bu durum, alt sınıfı oluşturan yoksul insanların yaşadığı sosyal adaletsizliği gözler önüne serer. Öyküde, sosyoekonomik koşullar, aile içi ilişkiler üzerinde olumsuz etkiye neden olur. Yoksulluk kavramı, çocukların sosyal gelişimini, aile üyelerinin duygusal durumunu çok derinden etkiler. Sefalet içinde yaşayan anne ve kızın öyküsü, ekonomik koşullar içindeki bireyin olumsuzluklarını anlatır. Tahsin Yücel, ekonomik bunalım içindeki bireyin aile içi ilişkilerini, toplumsal gerçeklerle açıklamaya çalışır.

2.1.6 Memedali (Önü)

Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri Üzerinden Sosyal Adalet Kavramı ve Toplumsal...

“Önü” adlı öyküde Tahsin Yücel, Memedali adında küçük bir çocuğun yaşadıklarını merkeze alarak, insanların isimleri ile bağdaştırması üzerinde durur. Memedali'nin düşünce dünyasında; Ürüstem'in yeni pabuçları, Nevzat ve Hamdi'nin sıcak tutan giysileri hep bu isimlerle özdeşdir. Memedali bu durumda ne yapacağını bilemez ve bu sorunun cevabını almak için hışımla annesine döner : “*Kız ana ne diye Memedali koydun adımı*” diye çıkışır. Memedali'nin annesine olan bu kızgınlığı, yeni sorularla sürüp gider. Her yönüyle hayatı sorgulayan Memedali, kafasında bazı sorulara cevap bulmaya çalışır. Sosyal eşitsizliği sorguladığı ya da düşündüğü “*Neden Ben?*” ya da “*Neden ben değil de o?*” sorularının cevabını, Memedali çocuk dünyasındaki isimlere bağlar. Bu düşüncesini zamanla bir kurama dönüştüren Memedali, öykünün sonunda kurduğu denklemin doğru olmadığını anlar ve sosyal eşitsizliği kabullenir. Bu denklemin değişmesinde, öykünün sonunda yeşil poşulu bir kadının ölmüş oğlu için Memedali! Memedali, diye bağırmasının etkisi vardır.

“Memedalilerin öldüğünü düşünüyordu, belki de yeryüzünün tek Memedali'si kendisi olmadıktan sonra kendisine Memdali, diye seslenenlere karşılık vermenin gereksiz olduğunu. Söylemek bile fazla, daha ötesini düşünemezdim o sırada. Her şeye, herkese birden yönelmiş bir açılım, dönüşsüz bir atılımın eşliğinde bulunduğunu, bundan böyle herkes olacağını nerden bilecektim.” (Yücel 1969: 9)

Memedali, toplumdaki bu dengesizliği kendisinin oluşturmadığını zamanla öğrenir. Bu kuram vasıtasıyla yazar, sosyal eşitsizlik kavramını eleştirir. Toplumdaki sosyal eşitsizlikler, bir çocuğun gözünden ironik bir dille okuyucuya yansıtılır. Bu tür sorgulamalar, var olma sorunu yaşayan öykü kahramanı Memedali tarafından yapılır. Sosyal adaletsizlik, ekonomik eşitsizlik çizgisinde ilerleyen öykü, isim çatışmalarıyla sürer. Sınıfsal farklılıklar, öykünün ana motiflerinden biridir. Yoksulluk, öykü kahramanın gözünde kişi isimlerine kadar sirayet eder. Öykünün sonuna doğru kahraman, bu tür sosyal eşitsizliklere boyun eğer. Sosyal eşitsizlik ve yoksulluk kavramı üzerine annesine sürekli sorular yöneltten öykü kahramanı, artık her şeyi kabullenir.

Toplumsal açıdan öyküye bakıldığında, yoksulluğun küçük bir çocuğun zihninde bu kadar çok yer kaplaması eleştirilir. Zira sosyal eşitsizlik içinde büyüyen bireyler, daha sonraki yıllarda toplum için daha büyük sorunlar çıkarabilir. Marksist bir anlayışla öyküye bakıldığında; sosyal sınıflar ve ekonomik farklılıklar toplumdaki sorunların merkezini oluşturur. Bu tür sorunlara karşı toplumun; eşit sosyoekonomik özelliklere ve daha adil gelir dağılımına kavuşması gerekir.

Sosyolojik açıdan öyküye bakıldığında, yoksulluk sorunu kişilerin psikolojileri üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Bu olumsuz etkiler zamanla kişileri yozlaştırıp ötekileştirir. Bunun sonucunda, toplumun çeşitli sosyal tabakaları arasında büyük çatışmalar oluşur. Tahsin Yücel, bu öyküde toplumsal bir eksiklik olan sosyal eşitsizliği, büyük bir duyarlılıkla okuyucuya yansıtmak ister.

2.1.7 Yasin ve Zübeyde (Fonguraf)

“Fonguraf” adlı öyküde, geçim sıkıntısı çeken Yasin ile eşi Zübeyde'nin yoksulluk içindeki hayatları, konu edilir. Yasin, gramfonun sesini sonuna kadar

açıp acıklı türküler dinlemeyi sever. Eşi Zübeyde ise yoksulluk içinde kıvrandıkları için, keyfi olduğunu düşündüğü bu davranış biçiminden şikâyet eder. Oysa hem işsizlik hem de bunca yıldır çocuk sahibi olamamanın verdiği sıkıntılardan bunalan Yasin, gramofon ile sıkıntılarını unutmaya çalışmaktadır. Ancak Yasin, açlığın ve yoksulluğun çaresizliğine yenik düşerek, kendisine sıkıntılarını unutturan gramofonu satmaktan başka çare olmadığına karar verir. Bu çatışma unsuru, şu satırlarla ifade edilir:

“Zübeyde midesinin acı acı kazındığını hissetti. Gözlerini kapadı. Aydınlık her şeyi altüst etmişti. Gramofon bile eskisi gibi çalmıyordu. Başını Yasin’in omzuna koydu: “Karnın aç mı?” diye sordu, “Benim ki kazanıp duruyor.” Yasin gözlerini gramofona dikmişti. Yalnız onunla meşguldü. Karısının sözlerine aldırış etmedi. Omuz silkti. Plaktaki türkü bittikten sonra gülümsemeye çalıştı.” (Yücel 1954: 32)

Yazar, işsizlik ve yoksulluk içinde kıvranan Yasin ve eşi Zübeyde üzerinden sosyal adaletsizliği işler. Öykü kişilerinin içinde buldukları yoksulluk; giyeceklerine, yiyeceklerine, kullandığı eşyalara kadar tesir eder. Yasin ve Zübeyde’nin fiziksel olarak çökmesinin yegâne sebebi de yoksulluktur. Toplumcu gerçekçi anlayışla öyküye bakıldığında; sosyal adaletsizlik yüzünden ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk gibi sorunlar bireyin kendisiyle ve toplumla çatışmasına neden olur. Bu yüzden toplumda meydana gelen gelir adaletsizliği birçok sorunu ortaya çıkarır. Yazar, yoksulluk kavramı üzerinden, toplumsal bir sorun olarak gördüğü gelir adaletsizliğine ve işsizliğe dikkat çekmek ister. Tarihsel açıdan öyküye bakıldığında, ülkede gerçekleşen ekonomik krizler, toplumun yoksullaşmasına ve işsizliğin artmasına neden olmuştur. Bu tür ekonomik bunalımlar ve krizler, yoksulluk çeken ve işsizlik sorunu yaşayan bireylerin kendisiyle ve toplumla çatışmasına sebep olmaktadır. Yazar, toplumcu gerçekçi sanat anlayışı ile sosyal adaletsizlik kavramı üzerinden hareketle, toplumdaki sorunları tespit etmeye ve bu konuda çözüm yolları bulmaya çalışır.

2.1.8 Anlatıcı, Memedali ve Diğerleri (Üçlem)

“Üçlem” adlı öyküde, yoksulluk ve gelir adaletsizliği, öykü kahramanlarının komşularıyla yaşadıkları çatışma üzerinden anlatılır. Hamida ve Zeynet Bacı, kışlık kavurma yapar ve göze gelmemek için bunu tüm komşulardan gizli tutarlar. Evin işgüzar oğlu Memedali’nin, komşulara kavurma yaptıklarını söylemesi üzerine kavurma tüm mahalleliyle dağıtılır. Öyküde; kışlık kavurma, baklava merasimi, Osmana ve Nasip ilişkisi birbiriyle bağlantılı olarak anlatılır. Öykünün başında Takavutların bahçivanı Osmana ile konağın beslemesi Nasip’in evlenmesi anlatılır. Anlatıcı, Osmana’nın eşi Nasip ile yaşadıklarını, kendisi ve Memedali tarafından gizlice yenilen baklava merasimine benzetir.

“Böylece baklavah gecelerin ertesinde, bizde tıpkı Osmana gibi acıyarak ya da küçümseyerek bakardık herkese, ama Osmana’yla Nasip gibi gecenin ilerlemiş saatlerinde büyük bir gizlilik içinde gerçekleştirdiğimiz mucizeyi övünmek şöyle dursun, gene Osmana gibi gizimizi özenle saklar, başkalarının yanında da geçirmekten bile çekinirdik.” (Yücel 2000: 196.)

Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri Üzerinden Sosyal Adalet Kavramı ve Toplumsal...

Memedali, evlerinde baklava ya da kadayıf yemeyi gizemli bir sır olarak görür. Öykü kahramanları, annelerinin göze geleceklerini söylediği için baklava yediğini kimseye söylemez. Memedali ve anlatıcı, evde baklava yemeği büyük bir şölene benzetir, bu olayın sadece kendi evlerinde gerçekleşen bir mucize olduğuna inanır. Memedali'nin babası Hamida, evde yapılan baklavayı adeta törensel bir eda ile çocuklarına paylaştırır.

Bir gün Hamida ve Zeynet Bacı, kışa hazırlık olsun diye kızlarının evinde bir keçi keserler. Bu keçinin etlerini kavurma yapıp gizlice evlerine götürürler. Beş yaşındaki oğlu Mükerrerem, komşuların ziyarete geldiği bir gün annesi Zeynet Bacı'dan ekmeğine kavurma sürmesini ister. Bu olaya kızan Zeynet Bacı, komşuların yanında oğlu Mükerrerem'i döver.

“Zeynet Bacı, iki gözü iki çeşme yoksulluktan dert yanarken yoksulluğun değil deliliğe, oğul öldürmeye gidebileceğini söylerken kimi sırtını okşuyor, kimi gözlerini kuruyor, kimi saçlarını düzeltiyor, kimi yatıştırıcı sözler bulmaya çalışıyordu.” (Yücel 2000: 203)

Zeynet Bacı, bu olup bitenleri hep yoksulluğa bağlar. Bu duruma kızan Memedali, komşularını kavurma tepislerinden haberdar eder. *“Zeynet Bacı'nın daha hiç el sürülmemiş bir kalıptan yumruk büyüklüğünde bir parça kopararak, al şunu da Minevver Bacı'ya götür, o hiç ortalıkta görünmedi.”* (Yücel, 2000:207) diyerek bütün kavurmaları komşularına dağıtır.

Memedali, annesindeki bu değişikliğin sebebini bir süre düşünür. Bir taraftan da Osmana ile Nasip arasındaki ilişki ile evlerindeki kavurma arasında bağ kurmaya çalışır. Yazar, Ötegeçe halkının yoksulluğunu önce bir baklava gizemi daha sonra kışlık bir kavurma üzerinden anlatır. Anlatıcı, kendisinin ve Memedali'in gözünde baklavanın ne kadar değerli olduğunu anlatmak için Osmana ile Nasip arasındaki gizemli ilişkiyi örnek göstererek açıklar. Memedali ve anlatıcı, Nasip adlı kadının kocasına karşı olan cilvelerini, baklava yemenin gizemiyle bir tutar.

Yoksulluk içindeki Ötegeçe halkı için bu tür yeme içme olayları adeta kutsal bir ritüele dönüşür. Anlatıcı, Hamida ve Zeynet Bacı'nın yoksulluk düşüncelerini, kışlık bir kavurma ile Hamida'nın baklava paylaşırma merasimi üzerinden açıklar. Sosyolojik açıdan öyküye bakıldığında; toplumdaki ekonomik eşitsizlikler, birey ve toplum arasında çatışmalara dönüşür. Toplumcu gerçekçi sanat anlayışıyla öyküye bakıldığında; toplumdaki gelir adaletsizliği, yoksulluk zamanla toplumsal kurumların deformasyonuna neden olur. Bu deformasyon, zamanla toplumsal birliğin ve bütünlüğün bozulmasına sebep olur. Marksist sanat anlayışıyla öyküye bakıldığında; toplumdaki çatışmaların kaynağında ekonomik eşitsizlikler vardır. Toplumdaki üst ve alt tabakalar arasındaki gelir adaletsizliği arttıkça toplumsal huzur kaybolur. Yazar, toplumdaki bütün sorunların kaynağını yoksulluğu olarak görür. Yazar, toplumdaki sosyal adaletsizliği, Ötegeçeli öykü kahramanlarının günlük yaşamından kesitler sunarak anlatır.

2.2 Toplumsal Sınıf Farklılıkları

Toplumsal sınıf; toplumda servet, eğitim, mesleksel statü, sınıf bilinci, iktidar baskısı bakımından aşağı yukarı benzer durumda olan insanların

diğerlerinden ayrılması şeklinde tanımlanabilmektedir. Öykülerde toplumsal sınıf farklılıkları; öykü kahramanlarının yaşadığı yerler, evlilik aşamasındaki gençlerin eş seçimi, halka fildişi kuleden bakan aydın sınıfın temsilcileri olan eğitimciler şeklinde karşımıza çıkar. Yazar toplumsal sınıf farkını; paranın gücü, meslek grubu baskısı, çalışma ortamı, yaşadığı ev, insanların davranışları gibi kavramlar üzerinden vermeye çalışır. Ekonomik eşitsizliğin de tetiklediği toplumsal sınıf farklılıkları öykülerde; kahramanların yaşadığı eve, mahalleye, bulunduğu şehre kadar etkili olmaktadır. Öykü kişileri bu durumdan kurtulmak için kendisine ve topluma yabancılaşır ya da ötekileşir.

2.2.1 Huriye ve Süleyman (Besleme)

“Besleme” adlı öyküde, Huriye’nin kendi çevresi ile temizliğe gittiği doktorların evleri arasında yaptığı mukayeseler merkeze alınarak sınıflar arası uçurumun büyüklüğü ön plana çıkartılır. Huriye, doktorun karısı Cavidan Hanım’a imrenir ve aslında bunun temel sebebi, ekonomik refaha duyulan özlemdir. Öykü kahramanları arasındaki gelir adaletsizliği, Huriye’nin iç dünyasında büyük çatışmalar yaşamasına sebep olur. Sınıfsal farklılıkların dışında, gelir adaletsizliği de bu çatışmada önemli yere sahiptir. Bu çatışmalar, Huriye’nin büyük bir aşağılık kompleksi içinde, kendisini farklı bir sosyal grubun içinde görmesine ve nihayetinde kendine ve çevresine yabancılaşmasına yol açar.

Huriye, bu psikoloji içerisinde, Ötegeçe’deki kadınlara çalıştığı ortamı anlatabilmek için fırsat kollar. Çünkü içinde bulunduğu yanılısama, onun kendisini üst sınıfa ait hissetmesine sebep olur. Huriye, Ötegeçeliler ile üst sınıfın kadınlarını hakkında muhtelif karşılaştırmalar yapar. Bu karşılaştırmalar Huriye’yi, yaşadığı çevreden nefret etmeye kadar götürür.

“Huriye bir yandan kıvırmaya çalışıyor bir yandan evini düşünüyordu. Eski bir evdi. Huriye’nin evi, evden çok kümese benzerdi. Bir tarafı uçup gitmişti. Küçük bir oda kalmıştı kala kala. Odanın içinde kara bir kilim, kilimin içinde kara bir yatak, yatağın içinde Süleyman vardı.” (Yücel 1954: 60)

Öyküde Huriye’nin eşi Süleyman, bu yoksulluğun bir parçası olarak okuyucuya gösterilir. Öyküde yoksulluk, sadece kişilerle değil, mekân ve renklerle de yansıtılmaya çalışılır. Toplumsal açıdan öyküye bakıldığında, öykü kahramanında oluşan bu ötekileşmenin sebebi yoksulluktur. Yazar, sosyal adaletsizlik kavramını birçok öyküde farklı öykü kahramanları tarafından sıkça dile getirir. Bu anlayışı benimsemesinde, toplumcu gerçekçi bir yazar olması önemli bir yere sahiptir.

Tarihsel açıdan öyküye bakıldığında; sosyal adaletsizliğin bir parçası olan yoksulluk kavramı, ekonomik sıkıntılar çeken ülkelerde sıkça edebi eserlerde işlenir. Öyküde alt kültür ve üst kültür arasındaki ekonomik farklılıklar, sosyal adaletsizliği ve yozlaşmayı tetikler. Yozlaşmış bir tip olarak karşımıza çıkan Huriye, Türk toplumunda oluşan sosyal adaletsizliğin de tipik bir temsilcisi halinde tezahür eder.

2.2.2 İsmail (Kelepçe)

Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri Üzerinden Sosyal Adalet Kavramı ve Toplumsal...

“Kelepçe” adlı öyküde; toplumsal sınıflar, ağalık düzeni, yoksulluk ve ezen-ezilen çatışması; ağanın oğlu Pertev Bey'in, kasabada yaşayan yoksul İsmail'in eşiyle gayri meşru bir ilişki sonucu doğan bir bebek üzerinden anlatılır. Bu bebek, öykü kahramanı Pertev Bey ve onun işçisi İsmail arasında çatışmaya neden olur. İsmail'in, on iki yıl boyunca çocuğu olmaz. Daha sonra eşi Hanife'nin Pertev Bey'den gayri meşru bir çocuğu olur. Bu bebek üç kahramanın da hayatını altüst eder. Zengin Pertev, yoksul İsmail'den bu durumu kabullenmesini ister. İsmail'e bebeğe iyi bakması ve olayları unutmaması için yüklüce para verilir. İsmail, parayı kabul ettiği andan itibaren, içinde büyük bir çatışma yaşar. Toplumsal ve sınıfsal ayrımların keskin çizgilerle belirlendiği durumlarda, çaresizlik kişileri kimi zaman beklenmedik davranışlarda bulunmaya iter. Bu durum, “Kelepçe” öyküsünde İsmail'i katil olmaya iter. Yazar, İsmail'in gözünden bu cinayeti hazırlayan koşulları şu şekilde ifade eder:

“Başımı kaldırıp da Pertev Bey'i görünce neye uğradığımı bilemedim. Garip yiğidin biriyim ben, Pertev Bey'den oldum olası korkardım. Ters herifin biridir, ekmeğim babasının elinde olduğundan dikleşmeyeceğimi bilir, hep bağırır çağırır bana. Ama bu kez bağarmakla kalmadı, tekmeler, yumruklar savurdu. Hanife bayıldı, bebek var gücüyle bağırды. Yine bir şey demedim. O namussuz paraları avucuma sıkıştırınca istemem istemem diye haykırdım.” (Yücel 2008: 57)

Sınıf farklıklarının yarattığı toplumsal çatışmalar, bu eserin temel sorunsalını oluşturur. Ekonomik sorunlar yaşayan alt sınıf, üst sınıf tarafından hakları gasp edildiği kimi zamanlarda cinayet, hırsızlık vb. suçlar işlemeye teşebbüs ederler. İsmail'i cinayet işlemeye iten temel sebep de bir namus meselesi olarak ortaya çıkar.

Toplumcu gerçekçi sanat anlayışıyla öyküye bakıldığında, toplumdaki bu tür yozlaşmalar kişilerarası iletişimi olumsuz yönde etkiler. Toplum dinamiğinin, bu tür sorunlarla karşılaşmaması için sosyal adalet gereklidir. Öykünün fonunda yer alan ve İsmail'in çevresini teşkil eden toplumun patronun yanında yer alması da ayrı bir sorundur. Tarihsel açıdan öyküye bakıldığında; patron-işçi, ezen-ezilen, ağa-köylü çatışması senelerce ülkemizde devam edegelmiştir.

Yazarımız, bu tür konuları sıkça gündeme getirerek toplumda bir duyarlılık oluşturmak ister. Marksist bir anlayışla öyküye bakıldığında, ekonomik özellikler ve sınıfsal farklılıklar, bütün sorunların temelini oluşturur. Toplumcu gerçekçi sanat anlayışına sahip olan yazarımız, birçok sorunu bir arada işleyerek bu konuda çözüm yolları bulmaya çalışır.

2.2.3 Yılmaz Bebek (Dokuz Ay On Gün)

“Dokuz Ay On Gün” adlı öykü, farklı semtlerde birbirinden çok farklı yaşamlara doğan bebeklerin çevresinde oluşturulmuş bir öyküdür. Bu öyküde toplumsal eleştiri, sosyal adaletsizlik kavramı üzerinden verilmeye çalışılır. Öyküde, “eşitsizlik ve sınıfsal farklılıklar, insanın doğumuyla başlar” fikri somutlanır. Dokuz ay on gün boyunca anne karnında rahat ve huzur içinde, diğer bütün bebekler ile eşit koşullarda gelişimini tamamlayan insanoğlunun eşitliği, dünyaya geldiği anda

bozular. Her bebek, yeni bir umudu karşılar. Ancak kimi bebeklere içinde buldukları koşullar dolayısıyla yaşama hakkı dahi tanınmaz.

Öykünün kahramanı “Yılmaz” bebek doğduğu anda başına gelenler dolayısıyla adaletsiz dünyanın cezasını çeken günahsız bir mahlûk olarak tezahür eder. Gayri meşru bir ilişkinin sonucu olarak dünyaya gelen ve bu hayatı kendisi seçmeyen Yılmaz bebeğin yaşama hakkı, daha doğar doğmaz elinden alınır:

“Ama büyükbaba Mahmut Efendi, ‘Velet yaşamayacak!’ demişti. Pembe yanaklı bebeği susturdular, bir daha işitilmedi sesi. Sen hep bekliyordun, yağmur dinmek bilmiyordu. Deli dolu bir yel esiyordu, buz kesiyordun ama hoşnuttun. Umudun doluydu gözlerin, gözlerinin içi gülüyordu.” (Yücel 2008: 101)

“Yılmaz” bebek de diğer bebekler gibi ailesinin günahı yüzünden susturulur. Bebekler ve aileler arasındaki eşitsizlik bu fikri doğrular gibidir. Yazar, toplumun alt sınıfını temsil eden insanlarda, toplumsal normların daha katı olduğunu vurgular. Öyküde, ekonomik sıkıntılar içinde yaşayanlara, bir de sosyal çevrenin bağnaz bakışı eklenince, bebeklerin bu toplumda yaşama şansı kalmaz. Yazar, Yılmaz bebeği sembolleştirmek suretiyle, önemli bir toplumsal probleme soruna parmak basar. İlk bakışta bebekler, dünyanın en masum varlıkları olarak tanıtılır. Daha sonra bu masum bebeklerin öldürülmesinde, anne babalarının yaşadığı sosyal çevre ön plana çıkartılır. Gelir adaletsizliğinin olduğu yoksul toplumlarda, bu tür olaylara sıkça rastlanır. Öyküde; sosyal adaletsizliğin, bağnazlığın, yoksulluğun kurbanı masum bebekler olur. Yazar, “Dokuz Ay On Gün” öyküsü ile toplumsal gerçekçilik anlayışıyla toplumda bir yara haline dönüşen bebek cinayetlerine dikkat çekmek ister.

2.2.4 Memur Ali (Eski Öykü)

Tahsin Yücel, “Eski Öykü” adlı öyküsünde, birbirini seven iki sevgilinin para söz konusu olunca hayatlarının dengesinin nasıl alt üst olduğunu işler. Hacer’in evinde bir zamanlar iyi karşılanan Ali, Hacer’in daha iyi bir kısmet bulmasıyla Hacer’in ailesi tarafından bir anda dışlanır. Bu dışlanma sosyal bir gösterge olan paranın gücüyle oluşur. Enişte ve teyze dediği insanlar, artık Ali’ye değer vermezler. Ailesinin Ali’ye karşı olan bu olumsuz tutumunu eleştiren sadece Hacer’in kardeşi Osman’dır. Osman, Ali’ye hala enişte diye hitap ederek onun memur ve emekliliğinin olduğunu sıkça vurgular. Osman kendince bu dengesizliğe karşı mücadele etmek ister. Fakat Osman’ın annesi, Ali’nin küçük bir memur olduğunu ve parasının geçimlerine yetmeyeceğini söyleyerek Ali’nin maddi durumunu küçük görür. Osman’ın eski eniştesi Ali’yi, savunma çabalarına rağmen ablası Hacer, onu azarlar. Ali’den daha fazla maaş alan Haldun hakkındaki diyaloglar, ailedeki ekonomik beklentileri gözler önüne serer. Sosyal adaletsizlik, para kazanma gücü etrafında okuyucuya sunulur. Mazide kalan aşklarını Ali’nin hatırlatmasına rağmen Hacer’in gözünde her şey artık değişmiştir.

“Ne güzel eğlenmiştik! Senin de tontonluğun üzerindeydi, tüvit taklidi giysini ilk o gün giymiştin, iyi gidiyordu sana. Gene öyle ucuz yollu bir şeyler yaptırsan, kendine bir çeki düzen versen iyi olacak. Geçenlerde yolum Mahmutpaşa’ya düşmüştü, ucuz kumaşlar pek çoktu. Yaptır gene öyle bir şey, kendini kapıp koyuverme. Şimdiki

Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri Üzerinden Sosyal Adalet Kavramı ve Toplumsal...

insanlar... Allahaismarladık, Hacer, dedim. Güle güle yine beklerim dedi. Ha, bak, ben yakında evleniyorum. Bizim eve de gelirsin." (Yücel 2008: 48)

Bu öyküde toplumsal eleştiri, Hacer ve ailesinin toplumsal yozlaşması üzerine kurulur. Öykü kahramanı Ali'nin, ekonomik açıdan Haldun'dan daha az para kazanması ve bu durumun iki ailenin hayatını etkilemesi öykünün özünü oluşturur. İnsani değerlerin zayıfladığı toplumlarda, paranın gücü ön plana çıkarak toplumsal ve manevi değerlerin önüne geçer. Öyküde, gelir adaletsizliğinin insani ilişkilerde oynadığı rol, bir çatışma unsuru olarak karşımıza çıkar. Yazara göre, aşk gibi önemli bir duygunun bile para karşısında değerini yitirmesi ayrı bir sosyal soruna kapı açar. Toplumsal ve kişisel yozlaşmayı, para ve sosyal statü üzerinden anlatan bu öykü, bütün sorunların kökenini gelir adaletsizliğine bağlar.

Sosyal adaletsizliğin içinde önemli bir yere sahip olan gelir adaletsizliği, bütün toplumların en temel sorunlarından biridir. Tarihsel açıdan öyküye bakıldığında, toplumdaki gelir adaletsizliği ve paraya karşı insanların zaafi, bütün insanlığın ortak sorunudur. Yazar toplumcu gerçekçi anlayışıyla, kişiler arasındaki çatışmayı sosyal adaletsizlik vurgusuyla ön plana çıkarır.

2.2.5 Ötegeçe Halkı (Öte Yaşama)

"Öte Yaşama" adlı öyküde, bir bireyin sosyal adaletsizlik dolayısıyla hem toplumla, hem de kendisiyle yaşadığı çatışmalar anlatılır. Bu doğrultuda çatışmaların temeli de yine yoksulluğa dayanır "Ebe" takma adlı bir Fransızca öğretmenin, duygu dünyası çözümlenirken yaşadığı mekân, Ötegeçe ve insanları da öyküye girer. Fransızca Öğretmeni ile Memedali, iyi bir dostluk kurarlar. Öyküde, Memedali'nin iyi bir dostluk kurduğu öğretmeniyle anlatıcının evine misafirliğine gittiği akşam, yöre insanının maddi durumu hakkında bazı bilgiler verir.

"Bir akşam, kapımızın çaldığını duyunca hepimiz yüzümüzü buruşturmuştuk. Çoktandır kurduğumuz bir düş gerçekleşmişti o akşam. Bir sini baklava yapmıştık. Tatlımızı kimselerle paylaşmak zorunda kalmadan, doya doya yemek düşüncesindeydik; ayrıca nicedir kurulan düşlerden, çekilen sıkıntılardan, harcanan çabalardan sonra, kırk yılda bir baklava yiyoruz diye Tanrı'nın günü baklava yiyormuşuz gibi göze gelmek de istemiyorduk. Bu nedenle, erkenden sürgülemiştik kapımızı." (Yücel 2000: 38)

Bir tepsi baklava yiyebilmek için bunca zahmeti göze almanın yanında, baklava yedikleri için göze geleceklerine inanmaları da yöre insanının yaşantısını açıklar. Yazarımız, bir tepsi baklava üzerinden yöre insanının ekonomik sıkıntılarını açıklamaya çalışır. Yoksulluk içinde yaşayan Ötegeçeliler için baklava yemek, büyük bir ayrıcalıktır. Zira yoksulluk içinde çırpınan yöre halkı, bu tür ziyafetleri ancak bayramlarda yapar. Öykü kahramanları, kendileri için çok değerli olan baklava tepsisini belli zamanlarda kullanırlar. Yoksulluk, öykü kahramanların oturduğu evde ve evdeki eşyalarda kendini gösterir. Ötegeçe halkının yoksul yaşantısı, öykü boyunca çeşitli şekillerde anlatıcı tarafından okuyucuya aktarılır. Ötegeçe halkı yoksul yaşantısı ile alt sınıfı temsil ederken, kasabaya dışardan gelen Fransızca öğretmeni aydın sınıfının temsilciliğini üstlenir.

Öyküde; sınıfsal çatışmalar, kasabanın yerli halkı ile Fransızca öğretmeni karşı karşıya getirilmek suretiyle verilir. Toplumcu gerçekçi sanat anlayışıyla sorunları ortaya koyan yazar; gelir adaletsizliği, yoksulluk ve kültürel çatışmayı öykü boyunca sürdürür.

3. Sonuç

Tahsin Yücel, çok boyutlu bir yazar olarak özellikle 1950'lerden itibaren Türk yazınında büyük bir yer edinir. Yazın hayatına öykü ile başlayan yazar, zamanla romana geçiş sağlayarak bu alanda da önemli yapıtlar verir. Çevirmen, eleştirmen, denemeci ve göstergebilimci olarak yazın hayatını sürdüren Tahsin Yücel, polemiklerden uzak bir edebiyat adamı olur.

Tahsin Yücel, yapıtlarında bireyden yola çıkarak topluma bir mesaj vermeyi amaç edinen bir yazar olarak karşımıza çıkar. Bu eserler toplumsal gerçekçilik anlayışla öykü kişilerine bir ışık tutar. Toplumsal eleştiri, yazarın neredeyse bütün öykülerinde bulunur. Yazar, toplumsal eleştiriye genellikle ironi ve imgeyi kullanarak yapar. Tahsin Yücel öykücülüğünün anahtar kavramlarını; ironi, karakter, aşk/kadın, otoriter yapı, imge oluşturur. İroni, toplumsal eleştiride belirleyici bir unsurdur.

Yazar, ironi aracılığıyla, toplumun ötekileştirdiği ya da kendilerini toplumdan izole etmiş öykü kahramanlarını okur açısından daha görünür kılmayı amaçlar. Okurun nesnel bir bakış açısını yakalayabilmesi için kahramanla arasına koyması gereken uzaklığı ironi sayesinde oluşturur. Tahsin Yücel; ironiyi uzaklaşma, abartma, komik, saçma ve pekiştirme işlevleriyle kullanır. Bu ironiyi kullanan yazar; yabancılaşma, cinsellik, sosyal adaletsizlik, siyaset, sanat gibi konularda eleştiride bulunur.

Tahsin Yücel, ilk dönem öykülerinde toplumdaki gelir adaletsizliğini, çoğunlukla sınıflar arasındaki ekonomik çatışmalar üzerinden verir. Yazar, bazen bunu Ötegeçeli küçük bir kızın gözünden bazen de yoksulluk içinde her şeyini kaybetmiş bir kahraman üzerinden okuyucuya sunar. Yoksulluk, öykü kahramanlarının topluma yabancılaşmasıyla sonuçlanır. Gelir adaletsizliği Tahsin Yücel'in öykülerinde; adaletsizlik, yoksulluk, eşitsizlik, sınıfsal farklılıklar ve cinsellik kavramlarıyla birlikte verilir. Kimi öykü kahramanları sosyal adaletsizlik dolayısıyla nişanlısını, eğitim alma hakkını, ailesini, onurunu, namusunu, sağlığını kaybeder. Topluma yabancılaşan kahramanlar; kendisiyle ve toplumla muhtelif çatışmalar içine düşer. Bu çatışma, öykü kahramanları ve yaşadığı toplum için bir huzursuzluk oluşturur. Yazar, Türk toplumunda var olan sosyal adaletsizliğin sebepleri üzerine kafa yorar ve bunu öyküleri aracılığıyla eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koyar.

Yazar, yoksulluğu bütün kötülüklerin anası olarak görülür. Yoksulluk kavramı, bazı öykülerde yozlaşmış kahramanların ironik eleştirisi olarak karşımıza çıkar. Öykü kahramanları, yoksulluk kavramını insanlara verilen isimlere kadar götürür. Yazar, kişileri ve nesnelere yoksulluk eksenini üzerinden eleştirdiği öykülerde ironi ve imge kullanır. Yoksulluk kavramı kimi öykülerde, nesnelere ve öykü kişilerinin karşılaştırılması olarak anlatılır. Bu tür karşılaştırma yapılırken; şehirler,

Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri Üzerinden Sosyal Adalet Kavramı ve Toplumsal...

eşyalar, öykü kişileri, diğer bölgelerde yaşayan insanlar doğal yaşamın içinde verilmeye çalışılır.

Sonuç itibariyle, Tahsin Yücel'in öykücülüğü, biçimden çok içeriği önemseyen işlevsel bir yapıdır. Toplumsal hayattan devşirdiği bu içeriği toplumdaki “aksaklıklar” ve “bozukluklar” üzerine kurar. Bu durum Tahsin Yücel'in, toplumcu gerçekçi bir sanat anlayışına sahip olmasının bir sunucudur. Yine, topluma has bir dil ve anlatım tutumuyla halk yararının şekillendirdiği ironi yoluyla toplumsal topografyayı ortaya çıkarır. Tahsin Yücel'in öykücülüğü; toplumun iyice kötüye gittiğini düşündüğü genel yozlaşma hâlimden daha iyi bir geleceğe nasıl ulaşacağı hususunda, okuyucuya ve topluma yol gösteren bir edebî proje gibidir. Tahsin Yücel'in öyküleri aracılığıyla çok geniş bir toplumsal eleştiri yaptığı görülür.

Bu çalışmada, toplumsal eleştiri yöntemleri ışığında, Tahsin Yücel'in öykücü kimliği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Öyküler incelenirken öykü kişileri merkeze alınıp, yazarın toplumsal topografya çıkarma arzusu göz önünde bulundurulmuştur. Yine incelememizde tespit edilen tematik toplumsal olgular, belirlenen eleştiri yöntemleri ışığında genel bir değerlendirmeye ele alınmıştır. Tahsin Yücel'in belirlenen eleştiri yöntemleriyle analiz edildiğinde, yazarın toplumsal adaletsizliğinin temelinde bireyler arasındaki ekonomik uçuruma dikkat çektiği görülür.

Kaynakça

- Andaç, F. (2004), *Sözcüklerin Diliyle Konuşmak Tahsin Yücel ile Yüz Yüze*, İstanbul: Dünya Aktüel Yayınları.
- Danışman, Ş. (2017), *Toplumsal Eleştiri ve Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri*, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Durak, M. (2000), *Her Yönüyle Tahsin Yücel*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Gürkan, Ü. (2001), “Sosyal Adalet”, *Adalet Kavramı*, (Ed. Güriz, A.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s.115-124.
- İşığçok, E., (1998), “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, Bursa: *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.16, S.1.
- Jost, J. T., Kay, A. C. (2010), “Social Justice: History, Theory, and Research”, *Handbook of Social Psychology*, (Ed. T. Fiske, D. Gilbert, G. Lindzey), Hoboken, New Jersey: Wiley Publishing, s. 1122-1165.
- Koschaker, P. (1977), *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, (Haz. K. Ayiter), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Miller, D. (1999), *Principles of Social Justice*, Cambridge: Harward University Press.
- Oksar, M. (2009). “Sosyal Adaletin Onuncu Köye Sürgünü”, Ankara: *Ankara Barosu Dergisi*, S. 2, s. 106-122.

- Özgüven, A. (2003), “Sosyal Adalet”, İstanbul: *İKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (12), s. 35-38.
- Özkan, K. (2001), *Görünmez Adam: Tahsin Yücel Kitabı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polat, S. (2007), *Eğitim Politikalarının Sosyal Adalet Açısından Sonuçları Konusunda Yönetici ve Öğretmen Görüşleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Topakkaya, A. (2006), “Bir Söylem Olarak Sosyal Adalet Kavramı”, Kayseri: *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 2, s. 97-111.
- Topakkaya, A. (2009), “Aristoteles’te Adalet Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 6, s. 628-633.
- Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yücel, T. (1954), *Uçan Daireler*, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Yücel, T. (1991), *Haney Yaşamalı*, İstanbul: Can Yayınları.
- Yücel, T. (1958), *Düşlerin Ölümü*, İstanbul: Ataç Yayınevi.
- Yücel, T. (1969), *Yaşadıktan Sonra*, İstanbul: Yankı Yayınları.
- Yücel, T. (1998), *Ben ve Öteki*, İstanbul: Can Yayınları.
- Yücel, T. (1989), *Aykırı Öyküler*, İstanbul: Can Yayınları.
- Yücel, T. (1999), *Komşular*, İstanbul: Can Yayınları.
- Yücel, T. (2008), *Golyan Devrimi*, İstanbul: Can Yayınları.

AMASRA KALESİ'NE DAİR KORUMA ÖNERİLERİ¹

PROTECTION RECOMMENDATIONS FOR AMASRA CASTLE

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ЗАЩИТЕ ЗАМКА АМАСРА

Nurhilal BURAK*

ÖZ

Savunma yapıları oldukça karmaşık ve artzamanlı inşa tekniklerini barındırır. Buldukları toprakların hakimi olan medeniyetler değiştiği zaman onarılarak kullanılmaya devam edilmiştir. Genellikle özel tasarım ya da süslemelerin uygulanmadığı, az maliyetle hızlı inşa teknikleri tercih edilmiştir. Son yüzyıl itibarıyla özgün işlevini kaybetmiş bu kültür varlıkları buldukları kentlerin en belirleyici unsurudur. Kullanıcının kentsel hafızasında savunma yapıları çok belirleyicidir çünkü kente bu savunma yapısı olmadan hiç tanık olmamışlardır. Bu sebepten bu yapılara yapılacak müdahaleler en küçük ölçekte olmalıdır.

Amasra Kalesi, ilçe merkezinin bir bölümünü kapsamaktadır. Kalenin bazı bölümleri tamamen yok olmuştur. Günümüze ulaşmış kısımları üzerinde detaylı araştırmalar yapılarak, kalenin inşa edildiği dönemler ortaya konmuştur. 2013 yılından beri UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde bulunan Amasra Kalesi'nin tüm Ceneviz kolonisi Karadeniz kıyı kaleleri ile karşılaştırılması yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, akademik çalışmaların oldukça az olduğu bu kültür varlığının nasıl korunabileceği konusunu aydınlatmaktır. Bu yüzden öncelikle Amasra Kalesi'nin kısaca tarihi geçmişine değinilmiştir. Ardından kalenin mevcut durumu belgelenmiştir. Kalenin üzerinde gözlemlenen ve belgelenen hasarlar ortaya konulmuştur. Bu hasarlara nasıl müdahale edileceği belirlenmiştir. Son olarak kısa, orta ve uzun vadeli koruma önerileri geliştirilmiştir. Koruma önerilerinin hayata geçirilebilir olması en önemli kıstastır. Bu yüzden alanda yapılan görüşmeler, gözlemler ve diğer surlu yerleşimler ile yapılan kıyaslamalar temel alınmıştır. Yapılan akademik çalışmalar ışığında bu kültür varlığının doğru şekilde korunarak geleceğe aktarılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Amasra, Ceneviz, savunma yapısı, koruma önerileri, UNESCO*

¹ Nurhilal Burak'ın İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Programı'nda yazmakta olduğu 'Amasra Kalesi'nin ve Koruma Alanının Belgelenmesi; Dünya Mirası Adaylığı Kapsamında Koruma Önerileri' başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

* ORCID:0000-0002-1740-3012 Arş. Gör. Düzce Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, nurhilalburak@gmail.com

ABSTRACT

Defense structures consist of highly complex and timely construction techniques. When the civilizations that dominated their lands had changed, castles were repaired and used. Fast construction techniques with low cost have been preferred, usually without special designs or decorations. These cultural properties, which have lost their original function as of the last century, are the most decisive elements of their cities. The defensive structures in the user's urban memory are very decisive because they have never witnessed the city without this defensive structure. Therefore, interventions to these structures should be on the smallest scale.

Amasra Fortress covers a part of the district center. Some parts of the castle have been completely destroyed. Detailed researches have been made on the surviving parts. The periods during which the castle was built were investigated. The Amasra Fortress, which has been on the UNESCO World Heritage Temporary List since 2013, has been compared with the entire Genoese colonial Black Sea coastal castles.

The aim of this study is to elucidate how to preserve this cultural heritage where academic studies are scarce. Therefore, the historical background of the Amasra Fortress is briefly mentioned. The current situation of the castle was then documented. The damages observed and documented on the castle were revealed. How to deal with these damages is determined. Finally, short, medium and long term protection recommendations have been developed. The most important criterion is the implementation of conservation proposals. Therefore, interviews, observations and comparisons with other walled settlements in the area are based on. In the light of academic studies, it is aimed to transfer this cultural property to the future by protecting it correctly.

Keywords: *Amasra, Genoese, defense structure, protection recommendations, UNESCO*

АННОТАЦИЯ

Оборонные сооружения созданы с помощью комплексных и актуальных строительных технологий. Когда сменились цивилизации, которые правили этими землями, крепости были отремонтированы и использовались. Предпочтение отдали низкочастотным строительным технологиям, без особого дизайна и украшений. Эти культурные ценности были решающими элементами городов и потеряли свои первоначальные функции в прошлом веке. Оборонительные сооружения весьма памятны для жителей города, потому что они никогда не знали город без этой оборонительной структуры. В связи с чем вмешательство в эти объекты должно быть самым минимальным.

Крепость Амасра входит в состав районного центра. Некоторые части крепости были полностью разрушены. Дошедшие до наших дней сохранившиеся части крепости были детально изучены. Крепость Амасру, которая была занесена в перечень всемирного наследия UNESCO, сравнивали со всей Генуэзской черноморской колонией береговых крепостей.

Цель этой работы - изучение способов сохранения этого культурного достояния с помощью небольшого академического исследования. Таким образом, сначала кратко приводится историческое прошлое крепости Амасра. После задокументировано действительное состояние. Выявлены и задокументированы повреждения крепости. Определено то, что необходимо делать с данными повреждениями. В заключении были разработаны краткие, средние и длительные условия защиты. Сохранение - является самым главным предложением. Поэтому проведенные в районе опросы, наблюдения основаны на сопоставлениях. В свете академических исследований,

Amasra Kalesi'ne Dair Koruma Önerileri

основным направлением является передача в будущее этой культурной собственности, ее надлежащая защита.

Ключевые слова: *Amasra, Генуя, замок, совет по защите, ЮНЕСКО*

1.Giriş

Amasra Karadeniz'in güneyinde Bartın iline bağlı bir ilçedir. Birbirine zıt iki yönde (doğu-batı) iki ayrı doğal koyu sayesinde korunaklı bir coğrafya sunar. Koyuları oluşturan berzah bir yarımadağa bağlanır. Yarımadanın doğusunda bir büyük (Tavşan Adası) ve bir küçük (Küçük Ada) bulunur. Günümüzde bu adaların üzerinde yerleşim yoktur. İlçe merkezi güneye ve doğudaki yamaçların üzerine doğru genişlemektedir. Boztepe Adası ve yarımadağa günümüzde toplam 267 yapı bulunmaktadır ve 15 yapının tescil kaydı bulunmaktadır. Amasra Kalesi bahsi geçen bölgenin çeperini çevrelemektedir.

Bugüne kadar Amasra hakkında yapılmış mimari alanda bazı akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar genel çerçeveden Amasra kent tarihini ele almakta ya da bazı detaylı konulara odaklanmaktadır. Hasluck 1910 yılında yayınladığı makalesi ile Amasra Kalesi üzerindeki armalara odaklanmıştır. Eyice'nin çalışmalarının birçoğu Büyükada Kilisesi ve Fatih Cami özelinde yoğunlaşmaktadır. Sakaoğlu 1966 yılında Amasra kent tarihini kronolojik olarak ele alan bir kitap yayınlamıştır. Son olarak Crow ve Hill 1991-1995 yılları arasında Amasra hakkında çalışma raporları hazırlamışlardır. Bu çalışma ve çalışmanın çıkartıldığı doktora tezi ile Amasra kent tarihi detaylı bir şekilde Bizans ve Ceneviz kaynaklarından araştırılmış, Amasra Kalesi'nin yapım teknikleri diğer Karadeniz Ceneviz kolonilerinin bulunduğu kaleler ile kıyaslanarak tarihlendirilmesi yapılmıştır.

Amasra Kalesi, UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer almasına, tarihinin ve coğrafi konumunun önemine rağmen bugüne kadar ayrıntılı çalışılmamış bir bölgedir. Yapılan bu makale çalışması ile Amasra'nın tarihine ve kalesinin tarihlendirilmesine kısaca değinildikten sonra kalede meydana gelen tahribatlar incelenmiştir. Bu tahribatların nedenlerinin bir an evvel uzaklaştırılması ve hasarların onarılması için koruma önerileri geliştirilmiştir. Günümüzde ilçe merkezinin en karakteristik korunması gerekli kültür varlığının önemi henüz tam anlamıyla anlaşılmiş değildir. Bu çalışmada yer alan koruma önerilerinin, savunma yapısının korunabilmesi adına ilk adımlar olabileceği düşünülmektedir.

2.Amasra'nın Tarihi

Amasra'da bilinen ilk yerleşik hayatı Fenikeliler dönemine tarihlenmektedir. M.Ö. 12. yüzyıla ait Sesamos adı ile kurulan koloniye dair ilk yazılı bilgiler Homeros'un eserinde yer almaktadır (Homeros, 1984, s. 853). Ardından sırasıyla Frigler, İyonlar, Lidya, Pers ve Makedonya Krallığı'nın hükümdarlığında giren bölgenin en hareketli yılları M.Ö. 4. yüzyılda, Kraliçe Amastris'in komutasında iken yaşanmıştır. M.Ö. 279 yılında Pontus Krallığı'nın, M.Ö. 70 yılı itibariyle de Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir (Arslan, 2007, s. 382). Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılması ile 395 yılında Bizans topraklarına dahil olan Amasra kentinin askeri, dini ve mimari gelişim yılları 7.-15. yüzyıl aralığında

gerçekleşmiştir. Bu gelişimde büyük bir payı da 13. yüzyıl itibari ile bölgede özerk hakimiyet elde eden Ceneviz Cumhuriyeti almaktadır.

1261 yılında imzalanan Nymphaeum Antlaşması'nın sağladığı imtiyazlar ile Karadeniz kıyılarında ticaret hakkı elde eden Cenevizliler, Amasra'da Samastri ismi ile bir koloni kurmuşlardır. Oluşturdukları ticaret rotası, özellikle Kırım Yarımadası ve Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında bulunan bazı liman kalelerinden oluşmaktaydı (Şekil 1). Özellikle ahşap, buğday, kumaş ve köle ticareti ile ön plana çıkan Amasra'nın coğrafi yönden korunaklı oluşu, kaleli bir liman kenti oluşu ve İstanbul'a yakın konumu ile bu rotanın içerisinde önemli bir konuma sahipti.

1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon seferi ile Osmanlı Devleti topraklarına katılarak Amasra'da yer alan Cenevizliler bölgeden çıkartılmıştır. 21. yüzyıla kadar gemi üretimi, ahşap malzeme temini gibi amaçlara hizmet eden kentin ticaret alanında önemi gittikçe azalmıştır. Kraliçe Amastris ve Bizans Dönemi'ne ait mimari eserlerin birçoğu günümüze ulaşmamıştır.

Şekil 1: Ceneviz Cumhuriyeti'nin Deniz Ticaret Yolları Haritası (https://tr.wikipedia.org/wiki/Denizci_cumhuriyetler)

3.Amasra Kalesi

Şekil 2: Amasra Kalesi Planı

Amasra Kalesi plan şeması olarak iki ayrı bölüm ihtiva etmektedir (Şekil 2). Bir bölümü Boztepe Adası'nın üzerindedir, bir bölümü ise Zindan Kalesi olarak adlandırılır ve yarımadanın üzerindedir. İki bölüm birbirine Kemere Köprüsü ile bağlanmaktadır. Boztepe Kalesi'nin planı yay şeklindedir. Adanın kuzey ve batı bölümlerinde falezlerin ve kayalıkların doğal tahkimat sağlaması sebebiyle savunma duvarları inşa edilmemiştir. Boztepe Kalesi'nin Kemere Köprüsü ile ayrılan güney ve kuzey şeklinde iki bölümü bulunmaktadır. Boztepe güney sur hattı üzerinde altı adet burç ve kuzey sur hattı üzerinde de beş burç yapısı bulunmaktadır. Köprü'nün savunma yapısı ile buluştuğu noktada yer alan Karanlıkkapı geçişi üzeri kapalı iki kapıdan oluşmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3: Boztepe Güney Sur Hattı ve Karanlıkkapı

Zindan Kalesi bölümü yaklaşık kapalı bir dikdörtgen plana sahiptir. Kuzey sur hattı, kuzey rüzgarlarının ve deniz suyunun tahribatına uğradığı için, bir kule yapısı dışında günümüze ulaşmamıştır. Büyükliman sur hattı yaklaşık 200 metre uzunluğundadır ve son yüzyıl içerisinde orta kısmından üst kote ulaşan bir merdiven eklenmiştir. Güney sur hattı ise yedi kule yapısından ve aralarındaki beden

duvarlarından oluşmaktadır fakat kulelerin plan şemalarından özgün ritminin bozulduğu görülmektedir. Tüm savunma yapısı genelinde en iyi korunmuş durumda olan bölüm Zindan güney sur hattıdır. Önünde bir hisarpeçe yer almaktadır ve alt kotta alçak bir savunma duvarı hattı daha inşa edilmiştir. Hisarpeçe sur hattının güneyinde, bu hatta paralel Çekiciler Çarşısı yer almaktadır. Zindan güney hattına dik iki ayrı noktada kapılar bulunmaktadır. Bu kapılar sur hattının inşa edildiği dönem ile çağdaş olmamakla birlikte çok sayıda da onarım izlerine rastlanmaktadır.

Amasra Kalesi'nin günümüze ulaşmış olan büyük bir bölümü Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir. Zindan Kalesi'nin güney hattında bulunan duvarların inşasında kullanılmış olan büyük kesme andezit bloklar, aralarında en fazla 3 cm kalınlığında beyaz horasan harç ile birleştirilmiştir. Bu yapıım tekniğinin gözlemlendiği diğer noktalar; Karanlıkkapı'nın batı tarafından Boztepe güney sur hattının başlangıcı ve İç Batı Kapısı'nın alt kotlarıdır.

Amasra'ya 9. yüzyılda Ruslar tarafından yapılan baskını sırasında bu bölgede kapalı bir tahkimat sisteminin varlığı Aziz George'un hagiografik metninden okunabilmektedir (Life of George, 1915). Bu önemli bilginin ışığında savunma yapısının Orta Bizans Dönemi'ne ait duvarları üzerinde de yapılan araştırmalar sonucunda değişen yapıım teknikleri gözlemlenmiştir. Alınan ölçümler ve malzeme deneylerinin (Kurugöl ve Tekin, 2010, s. 271) beraber değerlendirilmesi ile Büyükliman'da, hisarpeçede, Boztepe Kalesi'nde ve Dış Batı Kapısı'nda Orta Bizans Dönemi inşaları tespit edilmiştir. Bu döneme tarihlenen duvarlarda Erken Bizans'a göre daha küçük boyutlu taşların tercih edildiği, kullanılan bağlayıcı malzemenin yine beyaz fakat daha kalın tercih edildiği görülmektedir. En önemli belirleyici faktörün ise tuğla malzemenin bu dönem ile savunma yapısında kullanılmaya başladığı tespit edilmiştir. Orta Bizans Dönemi'ne ait tüm duvarlar, Rus akınının ardından, denizden ve karadan gelebilecek akınlara karşı daha kuvvetli önlem alınması gerekli noktalarda inşa edilmiştir. Hisarpeçe ile Zindan Kalesi iki ayrı kotta duvar ile korumaya alınmıştır. Büyükliman'da mevcut olan ve doğal tahkimat sağlayan kayaların üzerine inşa edilen duvarlar ile bu bölgede de daha kuvvetli bir savunma elde edilmiştir.

Cenevizlilerin Amasra Kalesi'nde yaptıkları onarım ve eklemelerin neredeyse tamamı hanedan armalarını gösteren kitabeler ile tarihlendirilmiştir. Böylece Ceneviz Dönemi'ne tarihlenen yapıım tekniklerinin farklı nitelikteki küçük boyutlu kaba yonu taşların pembe renkli horasan harcı ile birleştirilerek elde edildiği görülmektedir. Zindan Kalesi içerisinde bir içkale bölümü olmasını sağlayan Cenova Şatosu duvarları bu döneme tarihlenmektedir.

3.1.Hasarlara neden olan etkenler

Amasra Kalesi ilk olarak Roma döneminde inşa edilmeye başlanmıştır. Ardından Bizans, Cenevizliler ve Osmanlılar Dönemlerinde onarımlar ve eklemeler gerçekleşmiştir. Son yüzyılda ise çok defa farklı bölümlerinde onarım çalışmaları tamamlanmıştır. Bu sebepten yapıım teknikleri açısından çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Kalenin ayakta kalan duvarlarının toplam uzunluğu yaklaşık 1700 metredir ve bütüncül olarak bazı bölümleri günümüze ulaşamamıştır. Doğal hava şartlarından

Amasra Kalesi'ne Dair Koruma Önerileri

kaynaklanan kayıpların yanı sıra günümüzde bazı etkenler de sur duvarlarına zarar vermektedir. En ciddi problem sur duvarlarına yasal olarak planda ve düşeyde tampon bir alan ayrılması ve şahıslar tarafından işgal edilmesidir. Günümüzde karşılaşılan en büyük zarar verici unsurlardan birisi de kalenin bugüne kadar bütüncül bir koruma projesi ve ihalesi ile ele alınamamış oluşudur. Bu sebepten bitkilenme sorununun önüne geçilememektedir. Bozetepe kuzey ve güney hatları, Zindan kuzey hattı ve hisarpeçe duvarlarının strüktürel durumları tehlike altındadır.

Doğal nedenler

Bulunduğu konumu itibarıyla bu savunma yapısının her bölgesi doğanın sert etkilerine maruz kalmaktadır. Karadeniz'in sert kuzey rüzgarları, deniz ve bitki oluşumu kale bünyesinde ciddi boyutta hasarlara sebebiyet vermektedir. Özgün işlevinin günümüzde terk edilmesinden kaynaklanan bakımsızlık durumunun sonuçları, yapı bünyesinde kayıplara neden olmaktadır. Bozetepe kuzey ve Zindan kuzey hatları özellikle kuzey rüzgarı ve tuzlu su ile doğrudan münasebette olduğundan en ciddi hasarlar bu bölümlerde gözlemlenmektedir (Şekil 4). Bitki oluşumları ise henüz günümüzde önüne geçilemeyen bir problem olarak tüm savunma yapısında görülen bir problemdir. Kökleri taşların aralarından ilerleyerek duvarların bağlayıcılarının işlevsiz kalmasına sebep olan aslanağzı, sarmaşıklar ve incir ağaçları bulunmaktadır.

Şekil Hata! Belgede belirtilen stilde metne rastlanmadı.4: Bozetepe Kuzey Sur Hattında Bulunan ve Yıkılmakta Olan Burç Yapısı

Bayındırlık Etkileri

Amasra kent merkezinde tescil işlemleri 1976 yılında gerçekleştirilmiştir ve o tarihten günümüze her hangi bir yeni tescil işlemi uygulanmamıştır. 1988 yılına ait Koruma Amaçlı İmar Planı uygulanmakta olup, aynı yıl alınan bazı kararların kent

merkezinde çarpık yapılaşmalara sebep olduğu bilinmektedir. Yasal izne tabi olmayan fakat yıkım kararları olmasına rağmen uygulamaya geçilememiş çok sayıda yapı, kalenin beden duvarlarına ciddi hasarlar vermektedir (Şekil 5). Bazı noktalarda kalenin duvarlarına bütünleşik şekilde inşa edilmiş betonarme yapılar mevcuttur. Bazı kule yapılarının en üst kotlarının ise şahsi konutların bahçeleri olarak kullanılmak üzere işgal edilmiştir. Bu işgaller sonucunda yerel kullanıcının da bu yapı üzerinde hasarlara neden olduğu görülmektedir.

Şekil 5: Solda Kule Yapısının Şahsi Kullanımı, Sağda Betonarme Yapının Kaleye Bitişik Duvarı

Restorasyon Uygulamaları

Son elli yıl içerisinde kalenin farklı noktalarında onarım çalışmaları yapılmıştır. Hiçbir restorasyon uygulamasında kalenin bütüncül bir rölöve ve restitüsyon çizimleri hazırlanmamıştır. Restorasyon uygulamaları bölgesel sorunlara çözüm bulmak amacıyla kısıtlı bütçeler ile tamamlanmıştır.

1968 depreminin ardından hasar gören bölümlerin tamiratı amacıyla başlatılan çalışmada Büyükliman sur hattında kapsamlı bir onarım çalışması başlatılmıştır ve bu uygulama ile özgününde var olmayan büyük ölçekli bir merdiven eklenmiştir. Bu merdivenin inşasında kullanılan andezit taşlarının bazıları taş ocağından yeni getirilmiş, bazıları ise kaleden ayrılan taşlardan oluşmaktadır. Özgün şemasında var olmayan bu radikal kararın sonucunda, günümüzde kalenin bütünlüğü bozulmuştur ve malzeme seçiminden dolayı yanlış tarihsel bilgi aktarımına sebep olmaktadır.

Boztepe güney ve Zindan batı bölümlerinde kalenin duvarlarının dış görünümünü sağlıklılaştırmak adına 6 cm kalınlığında pembe Ankara taşı kaplama olarak uygulanmıştır. Bu kaplama taşları günümüzde duvarlardan koparak düşmektedir. Montajlarını sağlayan bağlayıcıların özgün kale taşlarına zarar verdiği görülmektedir. Aynı şekilde Kemere Köprüsü restorasyon uygulaması kapsamında da köprünün tüm taşları sökülerek taş ocağından yeni kesim taşların yardımı ile 2014 yılında tamamlanmıştır. Yeni ve özgün malzemelerin ayırt edilemediği uygulama

Amasra Kalesi'ne Dair Koruma Önerileri

sonucunda köprünün parapetinin üzerine altyapı ihtiyaçların toparlandığı metal bir boru eklenmiştir (Şekil 6). Köprünün Boztepe tarafında bulunan ahşap çekekler kaldırılarak betonarme ve çelikten oluşan yapılar eklenmiştir.

Şekil Hata! Belgede belirtilen stilde metne rastlanmadı.**6:** Kemere Köprüsü'nün Günümüzdeki Görünümü

Turizm

Uygun iklim ve coğrafi koşulları ile Amasra, günümüzde tercih edilen tatil bölgelerindedir. Amasra ilçe merkezinde batı ve doğu koylarında iki ayrı geniş plaj yer almaktadır. Yaz ayları ile birlikte canlı bir görünüme kavuşmaktadır ve turistler özellikle yakın çevre illerden gelmektedir. Bakanlık ve belediye onaylı yatak kapasitesi yetersiz olduğundan ev pansiyonculuğu da yapılmaktadır. Gününbirlik kullanıcılar ve geceleyen turistler ile nüfus ile nüfusun altı bine ulaştığı resmi tatiller ya da yaz aylarının hafta sonları yaşanmaktadır. Böyle büyük bir nüfus artışının kontrol edilebilmesi zorlaşmaktadır. Araçların giriş ve çıkışları, park etmeleri, gelen turistlerin arkalarından bıraktıkları küçük boyutlu hasarlar ve artıklar için belediye hizmetleri çoğunlukla zorlanmaktadır. Amasra Kalesi gibi önemli bir kültür varlığının değeri gezen geçici kullanıcılara tam ve doğru anlatılamamaktadır. Değeri anlatılamadığı ve anlaşılamadığı için kalenin beden duvarlarına da, ilçe merkezinde bulunan diğer kültür varlıklarına da yoğun kişi sayısından ötürü hasarlar gelmektedir.

Vandalizm

Kalenin ulaşılabilir hemen her noktasında kullanıcıların izleri görülmektedir. Amasra Müzesi ve Belediyesi farklı zamanlarda yapılan tahribatları onarmaya çalışsa da bazı hasarlar geri dönülemez olabilmektedir. Sprey boyalar ile duvarlara ve kültür varlıklarının üzerlerine bırakılan izlerin temizlenmesi bürokratik açıdan oldukça karmaşık bir süreç gerektirmektedir (Şekil 7). Aynı şekilde duvarların üzerinde ve altlarında dinlenme mekanı olarak birçok nokta işgal edilmiş olduğundan kümelenmiş artıkların temizliği de sorun teşkil etmektedir. Geri döndürülemez hasarların da kalenin beden duvarlarına verilebildiği gözlemlenmiştir. Yerli kullanıcıların turizme hizmet amaçlı çalıştırdıkları küçük çaplı ticaret

birimlerinin tüm zararlı duman, yağ ve diğer artıkları duvarlar üzerinde hasarlara neden olmaktadır.

Şekil 7: Kale Duvarlarında Vandalizm (<http://arkeolojihaber.net/2015/12/>)

3.2.Koruma önerileri

Amasra Kalesi; Foça, Çandarlı, Galata, Yoros, Akçakoca ve Sinop Kalesi ile birlikte 'Ceneviz Ticaret Yolu'nda Akdeniz'den Karadeniz'e Kadar Kale ve Surlu Yerleşimleri' isimli dosya ile 2013 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne dahil edilmiştir. Aynı yıl içerisinde Bartın Valisi öncülüğünde ve BAKKA sponsorluğunda bir çalıştay düzenlenmiştir. Bu çalıştayın hedefi, Amasra Kalesi'nin korunarak geleceğe aktarılabilmesi ve UNESCO Dünya Mirası Asıl Liste'ye kabul edilebilmek adına gerekli çalışmaların gerçekleştirilebilmesidir. Arkeoloji ve Sanat, Planlama Tasarım Restorasyon, Kamu Kurumları, Sivil Toplum Kuruluşları, Halkla İlişkiler ve Alan Yönetimi başlıkları altında altı farklı grup oluşturulmuştur ve farklı şehirlerden alanında uzman kişiler bir araya getirilmiştir. Çalıştayın sonucunda 'UNESCO Dünya Miras Yolunda Amasra'nın Stratejik Eylem Planının Oluşturulması' isimli proje dosyası hazırlanmıştır. Bu çalışmaya göre belirlenen hedefler şunlardır:

- Kamu, üniversite, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile Amasra Stratejik Eylem Planı'nı geliştirilmesi,
- Amasra'nın doğal ve kültürel mirasının korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması için koruma planlaması yaklaşımı ile (tarih araştırmaları, doğal ve kültürel yapıya ilişkin envanterin hazırlanması ve sosyoekonomik yapı analizi),
- Koruma Amaçlı İmar Yönetmeliği'nin hazırlanması,
- Halkın bilinçlendirilmesi ve eğitim süreçlerinin hazırlanması,
- Amasra'nın tanıtım faaliyetlerinin ulusal ve uluslararası düzeylerde belirlenmesi,
- Sürece yönelik bilimsel araştırmalara zemin hazırlanması,
- Uygulamalar aşamasında gerçekleştirilecek arkeolojik kazılar, yüzey araştırmaları, restorasyon ve restitüsyon çalışmaları, kentsel tasarım ve peyzaj tasarım çalışmalarının (1/500 ve 1/200 ölçeklerde) belirlenmesinin sağlanması.

Amasra Kalesi'ne Dair Koruma Önerileri

Tüm bu hedeflerin yanı sıra bazı kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerin de Amasra Kalesi'nin korunabilmesi ve geleceğe aktarılabilmesi adına uygulanması gerekmektedir. Kısa vadeli hedefler için 1-2 yıl, orta vadeli hedefler için 2-4 yıl, uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesi ise 4 yıldan fazla sürenin gerekli olabileceği düşünülmüştür. Tüm hedefleri gerçekleştirmek için Amasra Belediyesi, Kaymakamlığı, Müzesi, Bartın Valiliği ve Bartın İl Kültür Turizm Müdürlüğü yetkin konumdadır. Aynı zamanda tüm hedefler için öncelikle yerli halkın bilinçlendirilmesi ve tüm sürece katılması sağlanmalıdır. Ardından geçici kullanıcılar da bilgilendirilerek doğru bir koruma süreci izlenebilecektir.

Kısa Vadeli Hedefler

- Tüm kültür varlıklarının ayrıntılı envanter kaydının hazırlanması
- 1988 yılına ait Koruma Amaçlı İmar Planı'nın yenilenmesi
- Amasra Kalesi'nin tüm beden duvarlarında kapsamlı bir bitki temizliğinin yapılması
- Kalenin rölöve, restitüsyon ve restorasyon çizimlerinin hazırlanması ve restorasyon uygulamasının yapılması
- Kemere Köprüsü üzerinden geçen kanalizasyon boru hattının su altına alınması
- Kent mobilyalarının kötü durumda ve işlevsiz olanların kaldırılması
- Müzenin bünyesinde bir arşiv ve kütüphane kurulması

Orta Vadeli Hedefler

- UNESCO Dünya Mirası sınır ötesi adaylığından birleşebilecek diğer Ceneviz kaleleri hakkında çalışan akademisyenlerle birlikte savunma yapıları hakkında raporlar oluşturulması
- Çalıştay ve toplantılar düzenlenerek raporlar hazırlanması

Uzun Vadeli Hedefler

- Tüm ruhsatsız yapılar ve eklerinin kalenin bedeninden temizlenmesi

4. Sonuç

Tüm hedeflerin uygulanabilirliği için kararlı yerel yönetimin yönlendirmesinin yerli halka doğru aktarılması gerekmektedir. Yerel halkın bu sürece aktif olarak katılması ve desteği tüm hedeflerin başlangıcı olmalıdır. Amasra Kalesi, ilçe merkezinde geçici ve kalıcı kullanıcılar ile bir bütün içerisinde olduğundan günümüzde özgün işlevinden uzaklaşmış olan bu savunma yapısını ancak kullanıcı korursa, yönetimin başlatacağı koruma adımları uzun vadeli olacaktır.

Başlatılacak bilinçlendirme toplantılarının ardından yapılması gerekli restorasyon uygulamasının bakımı da devam edecek hareketlerden olacaktır. Eski eserlerin onarılması ve restorasyonunun tamamlanmasının ardından yeniden eskime, hasar görme ve doğal tahribat süreci başlamaktadır. Küçük görünen problemler giderilmediğinde, zaman içerisinde büyük ölçekli kayıplara neden olabilmektedir. Bazı durumlarda ise bu hasarlar geri döndürülemeyecek kayıplar vermektedir. Bunun için yapının periyodik olarak bakımının yapılması gerekmektedir. Örneğin,

beden duvarlarının bitki oluşumlarından arındırılmasının ardından yeniden bitkilerin büyük köklerle yapıya tutunmadan temizliklerinin sağlanması gerekmektedir.

Acil müdahale edilmesi gerekli noktalar, analitik rölöve çizimleri ile tespit edilmeli ve gerekirse kapsamlı restorasyon çalışmasından önce bu bölümler için projeler üretilmelidir. Özellikle Boztepe kuzey ve Zindan kuzey bölümlerinde yer alan alt sıraları koparak denize düşmüş olan kule yapılarının acil olarak güçlendirilmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Aynı şekilde Cenova Şatosu turistler tarafından en çok ziyaret edilen ve en göz önünde bulunan kısımdır. Fakat oldukça bakımsız kalmıştır ve her geçen zaman yapının aleyhine işlemektedir.

Amasra Kalesi'nin öncelikle tekil yapı olarak koruma planlarının hayata geçirilmesi elzemdir. Ardından UNESCO Dünya Mirası Asil Liste'ye kabul edilebilmek adına seri adaylık dosyasında bulunan diğer yapılarla birlikte hareket edilerek ortak bir Yönetim Planı oluşturulmalıdır. Yönetim Planı hem şimdiki zamanda yapılacak projeleri hem de gelecek projeksiyonların bir arada planlanmasını kolaylaştıran önemli bir oluşumdur. Bu sayede asıl hedeflenen sınır ötesi adaylık dosyaları ile de bütünleşmek mümkün olacaktır.

5. Kaynakça

- Arslan, M. (2007). Mithradates VI. Eupator, Roma'nın Büyük Düşmanı, Odin Yayıncılık, İstanbul
- Eyice, S. (1951), Amasra, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Dergisi 111 Sayılı Nüshasından Ayrı Basım, İstanbul
- Eyice, S. (1952), Amasra Kalesi'nde Fatih Mehmed II. Tarafından Camiye Çevrilmiş İki Eski Bizans Kilisesi Hakkında Notlar, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Dergisi 131 Sayılı Nüshasından Ayrı Basım, İstanbul
- Hasluck, F. W. (1910), Genoese Heraldry and Inscriptions at Amasra, Annual of the British School at Athens, s. 132-144
- Hill, S. (1991). Survey at Amasra, Anatolian Studies, Vol 41, British Institute at Ankara, s. 20-21
- Hill, S. (1992). Survey and Research Work at Amasra, Anatolian Studies, Vol 42, British Institute at Ankara, s. 8-9
- Homer, İlyada, (Çev. Azra Erhat - A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul, 1984
- Kurugöl, S. ve Tekin, Ç. (2010). Anadolu'da Bizans Dönemi Kale Yapılarında Kullanılan Tuğlaların Fiziksel, Kimyasal ve Mekanik Özelliklerinin Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, Vol 25, Sayı 4, Ankara
- Life of George of Amastris, (1893). Ed. V. Vasil'evskij, (Çev. David Jenkins), Russko-vizantijskie Issledovanija, Vol 2, Petersburg
- Sakaoğlu, N. (1987). Amasra'nın Üç Bin Yılı, Zonguldak Valiliği Yayınları, Zonguldak

PETERSBURG ÜNİVERSİTESİNİN YETİŞTİRDİĞİ ORYANTALİSTLER

ORIENTALISTS RAISED BY PETERSBURG UNIVERSITY

ВОСТОКОВЕДЫ В ПЕТЕРБУРГСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Vesile ŞEMŞEK*

ÖZ

XVII. yüzyıldan itibaren Aydınlanma döneminin getirdiği toleransla, Batı İslam'ı tanımaya başlamış, Kur'an tercümeleri ve İslam Peygamberinin hayatını ele alan eserler yayınlanmaya başlamıştır. Müttekip yüzyıllarda bu çalışmalarla birlikte Batılı düşünürler, Hz. Muhammed hakkında bilgi veren kaynaklardan onun hayatını ve kişiliğini öğrenme fırsatı bulmuşlardır. İslam kültür tarihinde mühim yere sahip olan Rusya, XX. yüzyılın büyük bir kısmını sosyalist tecrübe içerisinde geçirdiğini ve kazanılan tecrübelerin İslam dünyası için de yeni bir deneyim olduğu da görülmektedir. Coğrafi konum itibarıyla bu bölgede yaşayan Müslüman halklar, buldukları rejimin şartları gereği dini konularda yeterli bilgilere ulaşamadıkları bilinmektedir. Bu nedenle günümüzde bile, Rus bilim adamları temelde dinlere ve dini inançlara karşı görünen ve buna uygun yapılanmalarla inançlarından arındırılmış yeni bir insan ve toplum oluşturma çabaları içerisinde, İslam'ın ve Hz. Muhammed'in algısındaki farklılıkları ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. İslam Araştırmalarının bu şekilde cereyan etmesine vesile olan St. Petersburg Doğu Bilimler Enstitüsü Sovyet rejiminin ideolojisine adapte olma zorunda kalmıştır. Daha önce Ortodoks kilisesi adına Misyonerlik çalışmaları yapmış olan Rus Doğu bilimciler bu defa ateizm adına çalıştıkları gibi dine karşı önyargılı çalışmalar sürdürmeyi de ihmal etmemişlerdir.

Bu çalışmanın amacı da, temelde dinlere ve dini inançlara karşı görünen ve buna uygun yapılanmalarla inançlarından arındırılmış, yeni bir insan ve toplum oluşturma çabaları içerisinde olan Rus oryantalistlerin, İslam dini ve Hz. Muhammed'in algısındaki farklılıkları ortaya çıkarmaktır.

Çalışmamız, geniş kapsamlı bir araştırmaya tabi tutulmadığından dolayı Rusça eserlere, belli bir yöntem ve sınırlama getirilerek yapıldı. Özellikle bazı Rus bilim adamlarının eserleri üzerinde yapılan incelemelerde, onların İslam dini ve Hz. Muhammed hakkındaki görüş ve düşünceleri, tenkit ve eleştirileri bilimsel veriler kapsamında aktarmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: *İslam, Oryantalist, St. Petersburg, Din, Peygamber, Tarih, Doğu Bilimi*

ABSTRACT

* ORCID: 0000-0002-9800-4557 Dr. Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Bölümü, vsemsek@gmail.com

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

XVII. from the century onwards, with the tolerance of the Enlightenment period, the West began to recognize Islam, and translations of the Qur'an and works addressing the life of the Prophet of Islam began to be published. In conjunction with this study in subsequent centuries, Western thinkers Hz. They had the opportunity to learn about his life and personality from sources that provided information about Muhammad.

Russia, which has an important place in the history of Islamic culture, xx. it is also seen that he spent most of the century in the socialist experience and that the experiences gained were a new experience for the Islamic world. It is known that due to geographical location, the Muslim peoples living in this region do not have sufficient information on religious issues due to the conditions of their regime. For this reason, even today, Russian scientists are trying to create a new people and society that appears to be fundamentally opposed to religions and religious beliefs, and which are free from their beliefs by means of appropriate structures, such as Islam and Hazrat Mahdi (as). They try to uncover differences in Muhammad's perception. This is the reason why the Islamic Studies took place in this way. The Petersburg Institute of Eastern Sciences had to adapt to the ideology of the Soviet regime. The Russian Oriental scientists who had previously done missionary work on behalf of the Orthodox Church did not neglect to pursue studies prejudiced against religion as they worked on behalf of atheism. The purpose of this study, are basically adjusted their beliefs against religions and religious beliefs and appropriate structures visible with the new Russian Orientalists of the prophet of Islam in efforts to create a human society. It is to reveal differences in Muhammad's perception.

Our study was conducted with a certain method and limitation on Russian works, as they were not subject to a wide-ranging study. In particular, studies of the works of some Russian scholars have shown that their religion of Islam and Hazrat Mahdi (as) is the most important aspect of the Islamic world. Views and thoughts about Muhammad, critiques and critiques were tried to convey within the scope of scientific data.

Key Words: *Islam, Orientalist, St. St. Petersburg, Religion, Prophet, History, Eastern Science*

АННОТАЦИЯ

XVII в. с толерантностью, принесенной эпохой Просвещения с века, Запад начал признавать Ислам, перевод Корана и Пророк. Работы, посвященные жизни Мухаммеда, начали публиковаться. В последующие века западные мыслители вместе с этими работами, Пророк. Они получили возможность узнать о его жизни и личности из источников, которые предоставляют информацию о Мухаммаде. Россия, занимавшая важное место в истории исламской культуры, начала XX века. он провел большую часть столетия в социалистическом опыте, и опыт, полученный, также является новым опытом для исламского мира. По географическому положению мусульманские народы, проживающие в этом регионе, как известно, не получают достаточной информации по религиозным вопросам в соответствии с условиями режима, в котором они находятся. Поэтому даже в наши дни российские ученые пытаются создать нового человека и общество, которое в основном выступает против религий и религиозных верований, и, соответственно, освобождается от своих верований, Ислам и Пророк. Они пытаются выявить различия в восприятии Мухаммеда. Ислам, таким образом, исследования процессов, происходящих не способствует St. Петербургский Институт восточных наук был вынужден адаптироваться к идеологии советского режима. Российские востоковеды, ранее выполнявшие миссионерскую работу от имени православной церкви, на этот раз не пренебрегали продолжением предвзятых исследований против религии, поскольку

они работали от имени атеизма. Цель этой работы состоит в том, что российские востоковеды, Цель этого исследования заключается в том, что даже сегодня российские ученые в основном выступают против религий и религиозных верований, и в рамках усилий по созданию нового человека и общества, очищенного от их убеждений, с соответствующими конструкциями, российскими востоковедами, Исламом и пророком. Чтобы выявить различия в восприятии Мухаммеда. Ислам, таким образом, исследования процессов, происходящих не способствует St. Петербургский Институт восточных наук был вынужден адаптироваться к идеологии советского режима. Российские востоковеды, ранее выполнявшие миссионерскую работу от имени православной церкви, на этот раз не пренебрегали продолжением предвзятых исследований против религии, поскольку они работали от имени атеизма. Наша работа была сделана на русском языке, с определенным методом и ограничением, поскольку она не подвергалась обширным исследованиям. В частности, в обзорах на трудах некоторых российских ученых говорится, что их религия ислама и Пророк. Он пытался передать мнения и мысли о Мухаммаде, тенит и критику в рамках научных данных.

Ключевые Слова; *Ислам, Востоковед, Св. Петербург, Религия, Пророчество, История, Восточная Наука*

GİRİŞ

1.Tarihi Süreçte Rus Oryantalizmi

Oryantalizm, Doğu Biliminin, çağdaş durumunu öğreten bilimsel bir disiplin bütününe verilen ortak tanımdır. (Ojedov,1963:86). Oryantalist ise, Doğu araştırmalarını inceleyen ve bu alanda bilimsel çalışmalar yapan Batılı ilim adamlarına denir. Batılı bilim adamları, doğu ile ilgili birçok alanda araştırma sahaları oluşturmaları ile, farklı milletlerden değişik alanlarda oryantalistler yetişmeye başladı. Bu durum da oryantalistler arasında farklı ekollerin oluşmasına sebep olmuştur.(Sibai,1993:12).Genel anlamda, Batı kaynaklı araştırma faaliyetlerinin tamamını içeren oryantalizm, aynı zamanda, Doğu toplumlarına dair dil, edebiyat, tarih, coğrafya, kültür ve medeniyet alanında yapılmış yerel kaynaklı çalışmaları inceleyen ve değer yargılar üreten bir bilim alanıdır. Bununla birlikte, tarihsel süreçte farklı kullanım şekilleri ve geniş anlamlar içeren oryantalizmin, en önemli dalını İslam araştırmaları oluşturur. (Sarıçam, Özdemir,Erşahin, 2011: 1).

Doğu Bilimine ait tarih, felsefe, din, sanat, dil, edebiyat, ekonomi gibi alanlarda yapılan araştırma faaliyetlerini kapsar. Bununla birlikte, Asya ve Kuzey Afrika halklarının durumunu da inceleyen Doğu Bilimine ait çalışmalar, genel olarak Türk toplumlarına dair, Türkoloji, (Türkologiya), Hindistan ile ilgili, Hindoloji (İndologiya), Japon ve Çin Bilimlerini inceleyen (Sinologiya), Fars ve Afgan kültürlerine dair, (İranistika) Mısır ve Afrika'ya ait (Yegiptologiya), bölüm başlıkları şeklinde incelemektedirler.) Ayrıca, Oryantalizm, güçlü Batı'nın zayıf Doğu'ya empoze ettiği bir doktrin olma sebebiyle, Batı, bu çalışmaları ile Doğu'yu kendi potasında eritmek ve iki yapı arasında mevcut olan çeşitli doğal farklılıkları kaldırmak istemektedir. (Şemşek, 2018: 14)

E. Said'e göre, Batı Oryantalizmi, Doğu araştırmalarında elde ettiği bilgileri kendi önyargısını ilave etmeden objektif biçimde izah edememiştir.

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

(Kuznetsov,1989: 725) Müslüman tarihçilerin çalışmalarına karşılık, Hıristiyan bilim adamlarının da İslam dinine ve Hz. Muhammed'e dair birçok siyasi, ideolojik ve bilimsel faaliyetleri mevcuttur. İslam Peygamberinin şahsiyetine, siyasi kimliğine, aile hayatına karşı değer yargılar sergileyerek olumlu ve olumsuz düşünce tarzları geliştirmişlerdir. Yirmi üç yıllık peygamberlik hayatında sadece yeni dinin hükümlerini icracısı olarak değil, siyasi nedenlerle de Hz. Muhammed'e karşı olan merak, hep aynı olmamıştır. Tarihi süreçte devamlı merak ve ilgi odağı olan İslam peygamberi, ister siyasi, ister sosyal ve kültürel nedenlerden dolayı devamlı mahiyeti derinleşmiş, kirli ve şüpheci düşüncelerle donatılmış ve en önemlisi, bütün bu ön yargılı fikirlerin ilmi esaslara dayandırılarak anlatıldığı görülmektedir.

XV. yüzyıldaki seyahatlerle başladığını kaydettiğimiz Rus oryantalizminin XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen dönem içerisinde daha çok teorik ve altyapı çalışmalarını içerdiğini görmekteyiz. Bu dönemdeki araştırmalar sistematik olmadığı gibi şahsi çalışmalardan ve genellikle misyonerlik faaliyetlerinden ibarettir. (Kraçkovskiy,1968: 17). 1798yılında Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi Oryantalist düşünce tarihinde bir kırılma noktası oluşturdu. Bu döneme kadar teorik düzeyde yapılan oryantalizm çalışmaları, bu noktadan itibaren pratik alana aktarılmaya başlanmıştır (Said, 79-136). Aslında bu işgal, Batı'nın oryantalizm çalışmalarının siyasi anlamda kullanım şeklini de göstermektedir. Doğu ve Batı arasında korunması gereken farklılık duygusu, Batı'nın Doğu üzerinde egemenlik kurmak isteği vb. konular aynı biçimde ele alınmıştır. I. Petro döneminden itibaren yapıcı reformlar gerçekleştiren Rusya Batılı bir devlet olmaya karar vermişti. Rusya'da Oryantalizmin temelleri XVIII. yüzyıldan itibaren atılmaya başlamıştır. Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili araştırma çabası da bu dönemde gelişme göstermiştir. Çarlık Rusya'sı döneminde genel olarak İslamiyet, özellikle Kur'an ve Hz. Muhammed'e yaklaşımlar Rus Ortodoks kilisesi kontrolünde yapılmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu misyonerlik hedefi taşımakta olup Batıda Ortaçağda üretilen İslam aleyhtarlığı ruhunu yansıtmıştır. Bu çalışmalar hiçbir değere sahip değildir. Çarlık dönemi sonlarına doğru Rusya'da oryantalizmin bilimsel disiplin haline gelmesiyle birlikte kendi ölçülerine göre bilimsel sayılabilecek Rus Oryantalistleri de ortaya çıkmaya başlamıştı. Ancak bunların çalışmaları da Batılı meslektaşlarının çalışmalarının tekrarı ve tercümelerinden ibaret idi.

Ortaçağdan itibaren Avrupa'da, İslam tarihi ve İslam dini ve Hz. Muhammed ile ilgili çalışmalar önem kazanarak, zamanla bilgi ve metodolojinin gelişmesi ile de orantılı olarak gelişmeye devam etmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren Batı'dan etkilenen Rusya İslam dini ve Hz. Muhammed'in hayatıyla yakından ilgilenmeye başlamıştır. XX. yüzyılda cereyan eden Sovyet dönemi ve onun uyguladığı rejim, Rus halkının dış dünyadan tecrit edilmesine sebep olmuştur. Bu rejimin ateizm ideolojisi adına dinlere karşı savaş açması, İslam dini çalışmalarını bu defa ateizm istikametinde tanıtması sonucunu doğurmuştur. Hatta Rusya'da yaşayan Müslüman halkların büyük bir kısmı dini inançlarını kaybederek dinden uzaklaşmışlardır. Bu nedenle Rusya'nın siyasi icraatlarının etkisine maruz kalan Rus halkı, Hz. Muhammed hakkında yapılan çalışmaları ve gerçekleri tespit etme

imkanına daha yeni kavuşmaya başladığı söylenebilir. Rus araştırmacılar için İslam hakkında tarafsız incelemeler yapma imkanı, ateizm rejiminin ortadan kalkmasıyla, yani XX. yüzyılın son döneminde mümkün olmuştur.

2. Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

İslam Araştırmaları alanında St. Petersburg Doğu Bilimler Enstitüsündeki çalışmaların geniş bir şekilde cereyan ettiği bilinmektedir. 1724'de Rus çarı Büyük Petro'nun tarafından kurulmuş olan St. Petersburg Devlet Üniversitesi Rusya'nın ilk üniversitelerinden biri olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Eğitim ve öğretime başladığından itibaren, günümüze kadar gelen tarih süreci boyu bilim ve kültür dünyasında önemli ilim adamları yetiştirmiştir.

Petersburg Üniversitesinde Doğu Dilleri bölümü kurulduğu tarihten itibaren, Rus Oryantalistler, oryantalizmin yönünü Doğu olarak belirlediler. Rus Doğu bilimcilere göre oryantalizm her alanda Doğu'ya yönelmeli ve Doğu'yu tanımalıdır. Bu yönelme ve tanınmanın sonucunda da Doğu ülkelerine komşu olan Rusya bu ülkelerden farklı yönlerde yararlanmak da isteyecektir.

XIX. ve XX. Yüzyıllarda Rus yazarlar tarafından ortaya konmuş ve Rus toplumu tarafından tasavvur edilmiş olan Hz. Muhammed imajı ve genel olarak İslam tarihi konusu, birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. İslam dini hakkında sağlam bilgi edinilecek kaynakların yok denecek kadar az olması ve mevcut kaynakların da gerçek İslam'ı yansıtmayan birtakım unsurlar barındırdığı bu nedenle söz konusu problemlerin daha da belirginleştiği söylenilebilir. (Şemşek, 2018:1)

1917'de Sovyet rejiminden sonra Rusya'da genel olarak dinlere karşı ateist yaklaşım benimsenmişti. Bu dönemde İslamiyet ve özellikle Hz. Muhammed ile ilgili çalışmalar Sovyet rejimi tarafından sıkı kontrol altında tutularak rejim ideolojisine ters düşmeyecek bir tarzda yürütüldüğünden saldırgan ateistlik ruhunu taşımakta olup, çoğunlukla bilimsel değerlere sahip değildir. Bununla beraber Sovyet dönemin de akademik yönü benimseyen bilim adamları çalışmalarını sürdürmüşlerdi. 1980'den itibaren dünyada gelişen tarihi süreç, Rusların İslamiyet'e karşı yaklaşımlarını değiştirdi ve konuyla ilgili araştırmalar yeni hüviyet kazanmaya başladı. (Şemşek, 2018:2)

Rus Oryantalistlerin Doğu bilimi için yaptıkları çalışmaların ve kayda geçirilen ilk seyahatlerin XV. Yüzyıla ait olduğu görülmektedir. Anafasya Nikitin adlı Doğu bilimci Hindistan'a yolculuk sırasında yaptığı bir takım çalışmalarını kayda geçirmiştir. Yine 1618'de İ. Petlin'nin Çin seyahati ve aynı dönemde Çin'e gönderilen Rus elçileri F.İ. Baykova ve N.G. Spafarya'nın hatıraları Doğu bilimi adına yapılan ilk çalışmalar arasında sayılabilir. (Prohorov, 1962:390) Ayrıca Ortodoks kilisesinin, Rus Doğu biliminin yayılmasında önemli katkıları vardır. Ortodoks kilisesi dini yaymak için Doğu ülkelerine ve Afrika'ya hatta Etiyopya'ya kadar misyonerlerini göndermiştir. Özellikle Rus Ortodoks kilisesinin misyonerleri, Çin Budizmi'nin yayılmasını engellemek için bölgede önemli çalışmalar yaparak 1689'da Pekin'de ilk Ortodoks kilisesi inşa etmiştir.

Çarlık Rusya'sında ilk Doğu bilimi çalışmaları, şahsi seyahatler ve şahısların sınırlı imkanlarıyla yapılmıştır. Çarlık Rusya'sında Doğu bilimi alanında

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

esas atılımı I. Petro yapmıştır. 1696'da I. Petro, hakimiyeti sırasında devletine her alanda güç kazandırmak için ihtirasla çalışan bir idareci olarak Rus devletinin Doğu üzerindeki planları için Doğu biliminden de yararlanma ihtiyacı hissetmiştir. Bu dönemde Doğu bilimini bir devlet politikası haline gelerek Rus devletinin öncelikli hedefi, Doğu politikasında Batı'yı takip etmek değil belki ona yetişmek ve geçmek olarak belirlenmiştir. (Kulikova,1986: 156). Konu ile ilgili Minayev "Çarlık Rusyası'nın Doğu ile bağlantıları iç-içe olup Doğu bilimimizin devlet politikalarına yansımaması mümkün değildir." demiştir. (Kulikova,1986: 173)

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Batı'da da Doğu bilimi üzerine çalışmalar yapılmasına rağmen Rus Doğu bilimcileri benzer çalışmaları Batı'dan bağımsız olarak kendi imkanlarıyla oluşturmuşlardır. Bu durum, yapılan temel çalışmaları kısmen de olsa Batı'dan bağımsız olarak ortaya çıktığını ve ayrı temellerde hareket ederek kendilerine özgü bir ekol geliştirdiklerini göstermektedir. (Yerasov, 1981: 9-13)

Rus oryantalizmine ilişkin ilk çalışmalar daha çok çeviri alanında yapılmıştır. Çevirileri, Doğu dillerindeki elyazmaların tercüme takip eder. Bu konuda ilk çalışmayı Doğu bilimcisi G.S. Lebedev, Sanskrit grameri üzerine yapmıştır. (Porohov,1993:115).

1802 yılında Çar'ın emriyle Dış İşleri Bakanlığı oluşturulmuş ve 1820'de Bakanlık bünyesine Asya Komitesi eklenmiştir. 1823'de Asya komitesine bakanlık için uzmanlar hazırlayan Doğu Dilleri Eğitim Bölümü eklenmiştir. Bu bölüme iyi eğitim almış Hıristiyan gençler alınıyordu. Bu gençler beş yıllık bir eğitim sürecine tabi tutulduktan sonra Doğu'ya gönderiliyorlardı. Çok sayıda öğrenci yetiştiren bu bölüm, özellikle XIX. Yüzyılın ortalarında Kafkasya ve Orta Asya'da cereyan sömürge savaşları sırasında Rusya için önemli görevler ifa etmiştir. (Yerasov, 1981:45-48).

Çarlık Rusya'sında Doğu biliminin gelişiminde Rus Askeri Teşkilatı'nın da önemli katkıları olmuştur. Askeri heyetler ve ajanlar, Doğu ülkelerinin dinleri, siyasi yapıları, coğrafi durumları, bölgede yaşayan halkların etnik kökenleri hakkında ayrıntılı bilgiler getirerek önemli katkılarda bulunmuşlardır. Özellikle, XVII yüzyılın sonunda Rus donanması Hindistan, Çin, Asya ve Güney-Doğu seferleri sırasında elde ettikleri bilgileri derleyip toplayarak St. Petersburg'a getirmişlerdir. (Şemşek, 2018:19)

Hind Lojistik Okulu'nun kurucusu İ.P. Minayev "Biz incelemelerimiz sırada Doğu'yu hiçbir zaman uzak ve gereksiz bir bölge olarak görmedik. Doğu'yu, komşu ve araştırılması her zaman gerekli görmüşüzdür." (Kulikova,1986:3).

Sovyet dönemine gelince, dinle ilgili çalışma ve uygulamaların bilimsel verilere dayanmadığı ve uzun bir zaman dilimi içerisinde dini bilgilerin azaldığı, hatta zamanla doğru bilgilerin yerini yanlış ve kaynağı belirsiz bilgilerin aldığı görülsede, bu durum dine olan yönelişi ve ihtiyacı ortadan kaldırmamıştır. İnsanlar, din karşıtı yapılanmalara rağmen, dinleri ile diyalog içerisinde olmuş, dini sima ve objelere karşı saygılarını dar çevrelerde, aile ortamlarında ve genellikle de şifahi düzeyde devam ettirmişlerdir. Resmî ideoloji tarafından izlenen din karşıtı propagandanın gereği olarak yayınlanan telif ve tercüme çalışmalarında Hz.

Muhammed dahil olmak üzere birçok dini fenomen ve objeler çarpıtılarak asıl mahiyetleriyle yansıtılmadığına rağmen, bu durumun, Hz. Peygambere olan sevgi ve bağlılığı asla azaltmadığı da görülmektedir. Nitekim, bağımsızlık sonrasında Rusya’da, dini konularda olduğu gibi, Hz. Peygamber hakkında da var olan ilgi boşluğunun doldurulması amacıyla yoğun bir yayın faaliyetleri başladığı görülmektedir. Ortaya çıkan ürünler arasında bazı ciddi çabalara tesadüf edilse de, genel itibarıyla bilimsel olmaktan uzak, aceleci telif ve tercümelemlerden oluşmaktadır. Bu konulardaki boşluk devam etmekte ve ciddi bilimsel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanlar din karşıtı yapılanmalara rağmen, dinleri ile diyalog içerisinde olmuş, dini sima ve objelere karşı saygılarını dar çerçevede, aile ortamlarında ve genellikle de kültürel düzeyde devam ettirmişlerdir.

Orta Doğu Bilim Tarihi Araştırmaları ve Doğu Bilimcileri yetiştirmek Petersburg Üniversitesinin çok eski geleneklerindedir. 1819’dan itibaren bu eğitim kurumunda O.İ. Senkovski (1800-1870), P.S. Savelyev (1814-1859), A.K. Kazembekov (1814-1859), M.A. Tantavi (1810-1861), M.D. Topçubaşov (1790-1869) bilimsel çalışmalar yürütmelerine geniş yer verilmekteydi. 1855’de Doğu Dilleri Ana Bilim Dalı kuruldu. Kısa süre sonra 1878 V.V.G rigoryevin başkanlığında açılan Doğu Tarih Bölümüne 1896’da N.İ. Veselovskiy bölüm başkanı oldu. Aynı dönemde üç bölüm daha faaliyete başladı. Bu bölümler Sami Halkları tarihi, Ari Halkları tarihi ve Kuzey Doğu Asya Halkları Tarihi dersleri idi. 1896-1930 yılları arası Petersburg Üniversitesinde Rus Bilim Tarihinin önemli simalarından ve ilim dünyasına büyük katkılar sunan Yakın Doğu ve Orta Asya Tarihi ve Medeniyet tarihi ile özdeşmiş seçkin bir tarihçi olan Ord. Prof. Dr. V.V. Bartold (1869-1930), Orta Çağda adı geçen bölgenin Siyasi, Sosyal ve Kültür Tarihinin temelini oluşturacak çalışmaları yaptı. Orta Asya ve çevresinin tarihi ile ilgili dört yüzden fazla eserle bilim dünyasına katkıda bulunduğu çalışmalar vazgeçilmez kaynak niteliği taşımaktadır. Ayrıca, V.V. Bartold’un çalışmaları Rusya’da Şarkiyat araştırmalarının gelişimini ortaya koymaktadır.

Büyük Rus Bolşevik İnkılabından sonra 1917’de Üniversitede Doğu Dilleri ve Tarihi Fakültesine(Şarkşünaslık) ilgi artarak büyük gelişmeler yaşandı. 1934’den itibaren Yakın Doğu Tarihi Bölümünde Sömürgeci Halklar Tarihi dersleri de verilmeye başladı. Bu dersler daha sonra Filoloji bölümünde devam etti.

Petersburg Üniversitesinde Doğu Bilimi olarak faaliyet gösteren Fakültesinde 1944’de Orta Çağ ve Yeni Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı açıldı. Buna 1949’da Yakın Doğu Ülkeleri Tarihi ve Uzak Doğu Ülkeleri Tarihi Ana Bölüm Dalı eklendi. 1944-1950 yılları arası ilk kurucu Dekan Rus Doğu Bilimcisi SSRİ’nin Akademi Üyesi Prof. Dr. A.Y. Yakubovskiy (1886-1953) oldu.

Hind Lojistik Okulu’nun kurucusu İ.P. Minayev “Biz incelemelerimiz sırada Doğu’yu hiçbir zaman uzak ve gereksiz bir bölge olarak görmedik. Doğu’yu, komşu ve araştırılması her zaman gerekli görmüşüzdür.” (Kulikova, A.M. Stanovleniya Universitetskogo Vostokovedeniya v Peterburge/Petersburg’da Doğu Bilimleri Üniversitesinin kurulması)

Üniversitenin tarihi sürecinde büyük alimler ve bilim adamlarının çalıştığı ve emek verdiler. Bu ilim ocağı Sovyetler Döneminin SSRİ ittifakının Akademi

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

üyelerinden N.V. Pırguleyevskaya(1894-1970), M.S. İvanov, A.M. Belinskiy ve V.A. Kraçkovskaya Bizans, İıran ve Orta Asya tarihi ve M.V. Çurakov Arap Ülkeleri Tarihi alanlarının temelini oluşturdular. Ayrıca, İıran ve Hilafet Tarihi alanında önemli çalışmalara imza atan İ.P. Petruşevskiy (1898-1977) ayrı ayrı dönemlerde, ilki 1950-1954, diğeri 1961-1977 olmak üzere iki defa bölüm başkanlığı yaptı.

Petersburg Üniversitesinin Şarkiyat Bölümünde görev yapan önemli bilim adamlarından Türk Tarihi ve Dil Bilimcisi A.D. Naviçev 1948-1982, İıran ve Orta Asya tarihçisi L.V. Stroyeva 1944-1989, Afgan Halkları Tarih ve Kültürü alanında A.L. Grünberg-Svetoviç'i (1976-1995) örnek gösterebiliriz.

İslam Araştırmalarının bu şekilde cereyan etmesine vesile olan St. Petersburg Doğu Bilimler Enstitüsü Sovyet rejiminin ideolojisine adapte olma zorunda kalmıştır. Daha önce Ortodoks kilisesi adına Misyonerlik çalışmaları yapmış olan Rus Doğu bilimciler bu defa ateizm adına çalıştıkları gibi dine karşı önyargılı çalışmalarda sürdürmeyi de ihmal etmemişlerdir.

Günümüzde, Rus bilim adamlarının, temelde dinlere ve dini inançlara karşı görünen ve buna uygun yapılanmalarla inançlarından arındırılmış yeni bir insan ve toplum oluşturma çabası içerisinde arındırılmış yeni bir insan ve toplum oluşturma çabaları içerisinde, özellikle, İslam ve Hz. Muhammed algısındaki farklılıkları ortaya çıkarmaya çalıştıkları görülür.

3.Yağmalanmış Miras – El yazma Eserler

Bilim Tarihi Araştırmaları ve Doğu Bilimcileri yetiştirmek Petersburg Üniversitesinin çok eski geleneklerindenidir. 1819'den itibaren bu eğitim kurumunda O.İ. Senkovski (1800-1870), P.S. Savelyev (1814-1859), A.K. Kazembekov (1814-1859), M.A. Tantavi (1810-1861), M.D. Topçubaşov (1790-1869) bilimsel çalışmalar yürütmelerine geniş yer verilmekteydi.

XVII. Yüzyılın sonundan itibaren Rusya'da Doğu dilleri, tarih ve medeniyetinin alanlarının araştırılması için el yazma eserlerin bir araya toplanması çalışmaları başlatıldı. 18. Yüzyılın başlarında çeşitli yollarla Rusya'ya getirilen el yazma eserlerin muhafaza edilmesi amacıyla kütüphane kuruldu. Bu ihtiyaca binaen I. Petro emri üzere, 1714'de ilk olarak Doğu Elyazmaları Kunstkamera (St. Petersburg) adlı Bilim müzesinde toplandı.(Musalı, 2018: 23-25).

Asya Müzesi adıyla başlamış olan Doğu Bilimi Merkezi, Sovyet döneminde Doğu Bilim Enstitüye çevrilerek büyük Doğu Bilim Merkezi seviyesine getirilmiştir. Doğu Bilimi üzerinde çalışmalar yapan yeni Doğu Bilim merkezleri, kurumlar tarafından açılmıştır. Sovyet döneminde hazırlanan akademik Doğu Bilim çalışmalarından bir diğeri de Arap dili ve Edebiyatı üzerinde çalışan Rus Doğu Bilimcileri Bibliyografya Ansiklopedisidir. Üç milyon üzerinde esere sahip bu müze beş binadan oluşuyor. Barok tarzdaki Kışlık Saray'ın cephesi iki kilometre uzunluğunda Guinness'e göre, dünyanın en büyük resim galerisi Çarıçe Katerina'nın 1764-1874 yılları arasında Batı Avrupa'nın en iyi koleksiyonlarını satın almasıyla il temelleri atılmış 1057 adet oda ve salonda gezmek için yaklaşık 25 km yürümek lazım her esere bir dakika bile ayrılrsa on yıl süreyle gezmek gerekir.

Hermitage müzesinin tarihçesine bakıldığında, ilk faaliyetlerin başlaması 1764 yılına tekabül ettiği görülmektedir. Rus kraliçesi Büyük Katerina'nın Berlin'de bir müzayededen 200 tabloyu birden satın alması üzerine koleksiyon çalışmaları başlamış olur. Kraliçe, "Kış sarayı"nın yanında başka bir saray daha yaptırarak satın aldığı tüm eserleri buraya yerleştirir. Daha sonraki dönemlerde Katerina'dan sonra gelen Romanovlar ailesi bu koleksiyonu daha da zenginleştirerek Hermitage Müzesinin büyütmiş oldular. 1917 tarihinden itibaren, "Devlet Hermitage Müzesi" olarak anılmaktadır. Ruslar, "Ermitaj Muzesi" olarak adlandıırırlar.

Kırk yıla yakın bir süre boyunca, görsel sanatlarla ilgili faaliyet gösteren St. Petersburg Hermitage müzesinde farklı yeni bir bölüm açıldı. Bu, Rusya Bilimler Akademisinde özel olarak oryantalizm için kurulmuş ilk kurum 1818'de St. Petersburg'da açılan Asya Müzesi'dir. Kurumun ilk başkanı olarak Alman asıllı K.M. Fren atandı. Daha sonra, 1930'da Sovyet Dönemi Rus Oryantalizmi için önemli değişiklikler yılı olarak kabul edildi. Asya Müzesi, Rusya Bilimler Akademisi Oryantalistler Kurulu'nun nezdinde iki ayrı bölüm açıldı. Bunlardan ilki, Budist Kültürü Enstitüsü ile Türkoloji Enstitüsünün birleşmesiyle Leningrad'da Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin Şarkiyat Enstitüsü oluşturuldu. İkinci olarak, 1950'de ise St. Petersburg Doğu Elyazmaları Bölümü açıldı.

Rusya Bilimler Akademisinin St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü dünyadaki en büyük el yazma eser kütüphanelerinden biridir. Oryantalistlerin faaliyetleri sonucunda çok değerli yazma eserler toplanmıştır. Kütüphane 'de korunan Türk Elyazma eserleri L.V.Dmitriyeva tarafından fişlenmiş ve katalog şeklinde 1980 ve 2002 yıllarında yayımlanmıştır. Orta Doğu 1855'de Doğu Dilleri Ana Bilim Dalı kuruldu. Kısa süre sonra 1878 V.V.Grigoryevin başkanlığında açılan Doğu Tarih Bölümüne 1896'da N.İ. Veselovskiy bölüm başkanı oldu. Aynı dönemde üç bölüm daha faaliyete başladı. Bu bölümler Sami Halkları tarihi, Ari Halkları tarihi ve Kuzey Doğu Asya Halkları Tarihi dersleri idi.

1896-1930 yılları arası Petersburg Üniversitesinde Rus Bilim Tarihinin önemli simalarından ve ilim dünyasına büyük katkılar sunan Yakın Doğu ve Orta Asya Tarihi ve Medeniyet tarihi ile özdeşmiş seçkin bir tarihçi olan Ord. Prof. Dr. V.V. Bartold (1869-1930), Orta Çağda adı geçen bölgenin Siyasi, Sosyal ve Kültür Tarihinin temelini oluşturacak çalışmaları yaptı. Orta Asya ve çevresinin tarihi ile ilgili dört yüzden fazla eserle bilim dünyasına katkıda bulunduğu çalışmalar vazgeçilmez kaynak niteliği taşımaktadır. Ayrıca, V.V. Bartold'un çalışmaları Rusya'da Şarkiyat araştırmalarının gelişimini ortaya koymaktadır.

Büyük Rus Bolşevik İnkılabından sonra 1917'de Üniversitede Doğu Dilleri ve Tarihi Fakültesine(Şarkşünaslık) ilgi artarak büyük gelişmeler yaşandı. 1934'den itibaren Yakın Doğu Tarihi Bölümünde Sömürgeci Halklar Tarihi dersleri de verilmeye başladı. Bu dersler daha sonra Filoloji bölümünde devam etti. Petersburg Üniversitesinde Doğu Bilimi olarak faaliyet gösteren Fakültesinde 1944'de Orta Çağ ve Yeni Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı açıldı. Buna 1949'da Yakın Doğu Ülkeleri Tarihi ve Uzak Doğu Ülkeleri Tarihi Ana Bölüm Dalı eklendi. 1944-1950 yılları arası ilk kurucu Dekan Rus Doğu Bilimcisi SSRİ'nin Akademi Üyesi Prof. Dr. A.Y. Yakubovskiy (1886-1953) oldu. Üniversitenin tarihi sürecinde büyük

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

alimler ve bilim adamlarının çalıştığı ve emek verdiler. Bu ilim ocağı Sovyetler Döneminin SSRİ ittifakının Akademi üyelerinden N.V. Piguleyevskaya(1894-1970), M.S. İvanov, A.M. Belinskiy ve V.A. Kraçkovskaya Bizans, İran ve Orta Asya tarihi ve M.V. Çurakov Arap Ülkeleri Tarihi alanlarının temelini oluşturdular. Ayrıca, İran ve Hilafet Tarihi alanında önemli çalışmalara imza atan İ.P. Petruşevskiy (1898-1977) ayrı ayrı dönemlerde, ilki 1950-1954, diğeri 1961-1977 olmak üzere iki defa bölüm başkanlığı yaptı. Konu ile ilgili, Petersburg Üniversitesinin Şarkiyat Bölümünde görev yapan önemli bilim adamlarından Türk Tarihi ve Dil Bilimcisi A.D. Naviçev 1948-1982, İran ve Orta Asya Tarihçisi L.V. Stroyeva 1944-1989, Afgan Halkları Tarih ve Kültürü alanında A.L. Grünberg-Svetoviç'i (1976-1995) örnek gösterilebilir.

4.Sonuç ve Değerlendirme

İslam Kültür tarihinde mühim yere sahip olan Rusya, XX. Yüzyılın büyük bir kısmını sosyalist tecrübe içerisinde geçirdiğini ve bu nedenle kazanılan tecrübelerin İslam alemi için önemli bir deneyim süreci olduğu da söylenebilir. Bu dönemde birçok alanda yapılan bilimsel çalışmalar, ilim ve kültür hayatına büyük ölçüde katkı sağladığı görülsede, coğrafi konum itibariyle bu bölgede yaşayan Müslüman halklar, buldukları rejimin şartları gereği dini konularda yeterli bilgilere ulaşamadıkları da bilinmektedir. İnsanlar din karşıtı yapılanmalara rağmen, dinleri ile diyalog içerisinde olmuş, dini sima ve objelere karşı saygılarını dar çerçevede, aile ortamlarında ve genellikle de kültürel düzeyde devam ettirmişlerdir. Resmi ideoloji tarafından izlenen din karşıtı propagandanın gereği olarak yayınlanan telif ve tercüme çalışmalarında Hz. Muhammed dahil olmak üzere birçok dini fenomen ve objeler çarpıtılarak asıl mahiyetlerinin yansıtılmadığına rağmen, bu durumun, Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılığı asla azaltmadığı da görülmektedir. Nitekim, bağımsızlık sonrasında, İslam ve Peygamberi hakkında var olan ilgi boşluğunu doldurulması amacıyla yoğun yayın faaliyetleri başladığı görülmektedir. Özellikle, günümüzde bile Rus bilim adamları temelde dinlere ve dini inançlara karşı görünen ve buna uygun yapılanmalarla inançlarından arındırılmış yeni bir insan ve toplum oluşturma çabası içerisinde arındırılmış yeni bir insan ve toplum oluşturma çabaları içerisinde, İslam ve Hz. Muhammed algısındaki farklılıkları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde Rus oryantalistlerin büyük ölçüde Batı'da hakim olan görüşlerden etkilendiği söylenebilir. Rusya'da son dönemlerde benimsenmiş olan Marksist metodolojiye dayanan İslam ve Hz. Muhammed profilinin temel fikrinin, Batılı oryantalistlerden alındığını, dolayısıyla Batılı oryantalistlerin Hz. Muhammed'e yaklaşımlarını ele alırken oryantalizmi bir bütün olarak değerlendirildiğinde Rus oryantalistlerin, Batıda yapılan çalışmaların bir başka boyutunu teşkil ettiği görülecektir.

Son bir değerlendirme olarak, "Asya Müze"si adıyla kurulmuş olan Doğu Bilimi Merkezi, Sovyet döneminde Doğu Bilim Enstitüsüne çevrildi. Böylece, Doğu Bilimleri Araştırma Merkezi olarak faaliyet göstermeye başlayan kurumda Doğu ilimlerine yönelik alanlarda yeni bölümler açıldı. Yeni açılan bölümlerden ikisi büyük önem arz etmekte idi. Bunlardan ilki, Sovyet döneminde,

Doğu Dilleri ve Edebiyatları alanında araştırmalara dair veri hazırlama bölümü, bir diğeri ise, Rus Doğu Bilimcileri Bibliyografik Çalışmalar Ansiklopedisi bölümü olarak uzun zaman faaliyet gösterdiler. Ayrıca, Rusya Bilimler Akademisinin St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü zengin materyallere sahip olması açısından da, dünyanın önde gelen ‘el yazma’ eserler kütüphanelerinden biridir. Bütün bunlar da, bilimsel nitelik taşıyan oryantalist çalışmalarının, diğeri ilmi araştırma faaliyetlerine de ışık tutacak mahiyette eserler ortaya konulacağına bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Abdülmelik, E. (1998). *Krizdeki Oryantalizm, Eleştiriler*, (Mehmet Kır, Çev.) Yöneliş, İstanbul.
- Abhazov, A. (1905). *Arapskaya Versiya Agafengelya*, XVI, ZBO, Azerbaycan Etnografyası, Bakü: c. I, 1988
- Aşirov, N. (1973). *Revolutsya İslama v Rossii*, Moskova.
- Avksentev, A. (1966). *Koran, Şeriat i Adatı*, Stravropol.
- Azimli, M. (2013). *Siyeri Faklı Okumak*, Ankara Okulu, Ankara.
- Balcı, İ. (2015). *Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed*, Ankara Okulu, Ankara.
- Balansakuklu Yusuf, (1994). *Kutadgu Biliğ*, Bakü.
- Barthold, W.W. (1918). *Muslimanskiy Mir*, Petrograd.
- Barthold, W.W. (1977). IX. *Raboti po İstorii vostokovedeniya*, Soçineniya, IX, Moskova.
- Belyayev, E. A. 1965). *Arabi, İslam i Arabskiy Halifat v Rannee Srednevekove*, Moskova.
- Bolşakov, O.G. (1989). *İstoriya Halifata*, Moskova.
- Baladzori, (1927). *Kniga Zavoevaniya Stran*, (P.K. Juze, Çev.) Materyalı Po İstorii Azerbaycana, Baku.
- Belazuri, (1866). *Kitabu'l Futuhu'l Buldan*, Liber Exragnations Regionum Lugduni Batavorum. Moskova.
- Bizans Tarihçileri, (1860). (S. Destunika, Çev.) Sankt Petersburg.
- Bünyatov, Ziya, Obzor, (1964). *İstoçnikov po İstorii Azerbaycana*.
- El Karnati, (1925). Ebu Hamit El Endelusi, *Kitap Tuhfetu'l Elbaba ve Nuhbetu'l İcab*, Paris.
- El Kalkasandi, (1914). *Subh el Aşa Fi Marifat El İnşa*, V. Kahira.
- Gerodat, (1862). *İstoriya Xalifov Vardapeda Gevonda*, çev: K. Patakanova.
- Yakubi, (1927). *İstoriya*, çev: P.K. Juze, Baku.
- Yerasov, B. S. (1981). *İslâm v İstorii Narodov Vostoka*, (Mecmua), İstitut Vostokovedeniya Yayınları, Moskova
- Yeremeyev, D. (1977). *İslâm kak Obraz Jizni, Vsemirnaya Literatura* Yayınevi, Moskova.
- Es-Sibâi, *Mustafa*, /1993). *Oryantalizm ve Oryantalistler*, (Muçteba Uğur. Çev.), Beyan Yayınları, İstanbul.
- Kabolov, A. Vladimirov, N. (1996). *İslam v Rossii*, Moskova.
- Balcı, İ. (2015). *Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed*, Ankara Okulu, Ankara.

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

- Çerevskiy, (1901). *VI. Mir İslama i ego pobujdeniya*, St. Petersburg.
- Demircan, A. (2014). *Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyere Yaklaşımı*, İstanbul.
- Dere, A. (2013). *Doğu ve Batı Karşılaştırmasında Bir Süreç Oryantalizm*, İstanbul.
- Felshtinskiy, İ. (1977). *Arabskaya Literatura v Srednie Veka*, Nauka yayınları, Moskova.
- Erul,B. (2013). *Siret Tetkikleri*, Otto, Ankara.
- Erşahin, S. (1996). *Sovyetler Birliğinde Kur'an'a Yaklaşımlar*, İslami Araştırmalar, IX, sayı 1-2.
- Gryazneviç, P.A. (1982). *Razvitiye İstoriçeskogo Soznaniya Arabov*, (1982). (VI-VIII v.v), *Oçerki İstorii Arabskoy Kulturi V-XV*, Moskova.
- Gryazneviç, P. A. (1984). *Problem İzüçeniya İstorii Voznikoveniya İslama*, Moskova.
- Halidov, A.B.(1984). *İslami Arabskiy yazık*, (nekotorie aspektı problem), İslam Religiya Obşestvo, Gosudarstvo, Moskova.
- Hamidullah, M. (1980). *İslam Peygamberi*, I-II, İstanbul.
- Hayit, B. (1986). *Sovyetler Birliğinde İslam Araştırmaları Temayülleri*, Türk Dünyası Araştırmaları, 41 Nisan.
- (2005). *Kur'an-i Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV, II baskı, Ankara.
- Sarıçam, İ. Özdemir, M. Erşahin, S. (2011). *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel, Ankara.
- Ojedov,S.İ. (1963).*Slovar Russkogo Yazıka*, (*Rusça Sözlük*), Russkiy Yazık Yayınevi, Moskova.
- Prohorov, A.M.(1962). *Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya*, Moskova.
- Kraçkovskiy, İ.K.(1968).*Oçerki po İstorii Ruskoy Arabistiki*, (Rus Arap tarihçisinin Öyküleri).Moskova.
- Klimoviç, L. (1936). *İslam v Çarskoy Rosii*, Moskova.
- Krımanskiy, A.E. (1912). *İstoriya Arabov i Arabskoy Literaturı*, Moskova.
- Kulikova, A. M. (1986). *Vostokovedenye v Rossiskiy zakonodatelnıh aktah XVII – 1917 v Moskova*
- Kulikova, A.M.(1986). *Stanovleniya Universitetskogo Vostokovedeniya v Peterburge/Petersburg'da Doğu Bilimleri Üniversitesinin kurulması*, Petersburg
- Kuznetsov, (1989). *Bolşoy Tolkoviı Slovar Russkogo Yazıka*, Norint Yayınevi, Moskova.
- Kuznetsova, N.A. (1971). *Vostokovedeniye, Bolşaya Sovetskaya Enstsiklopediya*, V, Moskova.
- Manzur, P. Durdu, İ. (1990). *İslam ve Batı, Denemeler*, (Comert, Y. Çev:). İnsan yayınları, İstanbul.
- Mavlyutov, R.R. (1974). *İslam*, Moskova.
- Musalı, V (2018).*St.Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü,Divanü'l Hikmet Nüşhası Üzerine Uluslararası Sempozyum Bidirisi*, Kastamonu.
- Mazitova, N. A istorii n. (1981). *İzüçenya İslam v Kazane v XIX v. İslam v narodov Vostoka*, Moskova.
- Soltayev, Z. (2009). *Rus Oryantalistlerin Siyer Çalışmaları*, Ankara. (Doktora Tezi)

Şemşek,V.(2018). *RuŐa Literatürde Hz. Muhammet İmajı*, Ankara.

Taberi, (1326). *Tarihü'l Ümem ve'l –Muluk*, Kahire,

Watt, W. M. (1986). *Hz. Muhammed Mekke'de*,(Ayas, M. R. Yüksel, A.Çev:).
Ankara Üniversitesi Yay. Ankara.

KAHRAMANMARAŞ TEKERLEMELERİNDE ANLAMSIZ GÖRÜNEN KELİMELER

АБСУРДНЫЕ СЛОВА В РИФМАХ ИЗ РЕГИОНА КАХРАМАНМАРАШ SEEMINGLY MEANINGLESS WORDS IN THE RHYME OF KAHRAMANMARAŞ

Ünal KALAYCI*

ÖZ

Anonim halk edebiyatı içerisinde yer alan tekerlemeler, hem bağımsız bir türdür hem de masallardan çocuk sayışmacalarına kadar çok farklı edebî türler içerisinde yer almaktadır. Ahenk unsurlarının ön planda olduğu bu türde dikkati çeken hususlardan biri de anlamı ilk bakışta bilinmeyen çok sayıda kelimenin kullanılmasıdır:

a. Hazara huzara

Göz atanın gözü kızara

b. Dırın dırın Andırın

İki dükkân bir fırın

c. HUUU dilik bidilik

Saçlar başlar kıvırcık

Sen bu oyundan çık

d. Avrat var zamuru zort

Avrat var çepeli mürt

Avrat var hazreti mülk

Örneklere de görüldüğü gibi “hazara huzara”, “dırın dırın”, “dilik bidilik”, “zamuru zort”, “çepeli mürt” kelimeleri günlük kullanımda yok gibidir. Tekermelerde kullanılan bu tür kelimelerin anlamları ya da görevleri yok mudur? Çalışmanın amacı, üzerinde pek düşünülmemeyen tekerlemelerdeki bu tarz anlamsız gibi görünen kelimelere dikkat çekerek o kelimelerin anlam ve görevlerini sorgulamaktır.

Çalışmanın ilk aşamasında AB projesi kapsamında hazırlanan “Tek Tek Tekerleme/ Kahramanmaraş Tekermeleri” adlı kitap taranarak anlamları ilk bakışta çözümlenemeyen kelimeler araştırma konusu olarak seçilmiştir. İkinci aşamada Kahramanmaraşlılarla görüşme yapılarak tekerlemelerde geçen ve anlamsız gibi görünen kelimelerin anlamları çözülmeye çalışılmıştır. Üçüncü aşamada yapılan görüşmelerden ve konuyla ilgili sözlüklerden hareketle bu kelimelerin anlamları ortaya çıkarılmış, anlamları bulunamayanların hangi amaçla kullanıldıkları tespit edilmiştir.

* ORCID: 0000-0002-0076-2916, Dr., MEB, Süha Erler Anadolu Lisesi / Onikişubat / Kahramanmaraş, ukalayci@gmail.com.

Kahramanmaraş Tekerlemelerinde Anlamsız Görünen Kelimeler

Anket ve kaynak tarama yönteminin kullanıldığı bu çalışmanın sonunda ele alınan kırk yedi kelime ve o kelimelerin anlamları üzerine değerlendirme ve çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Tekerleme, Kahramanmaraş tekerlemeleri, anlamsız kelimeler, görevli kelimeler.

АННОТАЦИЯ

Рифмы в анонимной народной литературе являются как самостоятельным жанром, так и широким спектром литературных жанров - от сказок до детских игровых исчисления. Одним из замечательных аспектов этого типа гармонии является использование большого количества, на первый взгляд,

неизвестных слов:

a. Hazara huzara

Göz atanın gözü kızara

b. Dırın dırın Andırın

İki dükkân bir fırın

c. Huuu dilik bidilik

Saçlar başlar kıvırcık

Sen bu oyundan çık

d. Avrat var zamuru zort

Avrat var çepeli mürt

Avrat var hazreti mülk

Как видно из примеров следующие слова: “хазара хузара”, “нирыр ныр”, “дилек бидилик”, “замуру зорт”, “чепели мюрт” по сегодняшний день не употребляются. Ставится вопрос, эти слова, используемые в детских стихах, имеют ли какое-либо значение или функции? Цель нижеследующего исследования – выявить значение и задачи этих, казалось бы, бессмысленных слов.

На первом этапе исследования были определены слова из книги “Tek Tek Tekerleme/ Kahramanmaraş Tekerlemeleri - Одиночные рифмы/рифмы из региона Кахраманмараш”, которая была издана в рамках проекта ЕС. Предметом исследования были выбраны слова, значения которых, на первый взгляд, было трудно угадать. На втором этапе, был проведён опрос населению региона Кахраманмараш и попытались выяснить значение слов из вышеуказанных рифмов, которые на первый взгляд казались бессмысленными. На третьем этапе, значения этих слов были раскрыты на основе беседы с населением и специальных словарей. Наряду с этим была определена цель тех слов, чьи значения не были установлены.

В конце этого исследования, в котором использовался метод опроса и поиска ресурсов, было оценено сорок семь слов и их значения. На основе которого были сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: рифмы, рифмы из региона Кахраманмараш, абсурдные слова, служебные слова.

ABSTRACT

Nursery rhymes in anonymous folk literature are both an independent genre and are used in a wide variety of literary genres, from fairy tales to children's accounts. One of the most striking aspects of this type of harmony is the use of a large number of unknown words:

a. Hazara huzara

Göz atanın gözü kızara

b. Dırın dırın Andırın

İki dükkân bir fırın

c. Huuu **dilik bidilik**

Saçlar başlar kıvırcık

Sen bu oyundan çık

d. Avrat var **zamuru zort**

Avrat var **çepeli mürt**

Avrat var hazreti mülk

As seen in the examples like “hazara huzara”, “dırın dırın”, “dilik bidilik”, “zamuru zort”, “çepeli mürt” words seem to disappear in daily use. Do these words used in nursery rhymes have no meaning or function? The aim of the study is to question the meaning and tasks of these words by drawing attention to these mysterious words in the rhymes that are not considered.

In the first stage of the study, the words whose meanings could not be solved at first sight were selected as the subject of the research, after searching “Tek Tek Tekerleme/ Kahramanmaraş Tekerlemeleri” named book which was written covered by EU Project. In the second stage, the meaning of the mysterious words in the rhymes was tried to be solved by interviewing the people of Kahramanmaraş. In the third stage, the meanings of these words were revealed by the interviews and dictionaries related to the subject, and the purpose of which the meaning could not be found was determined.

Forty-seven words and their meanings were evaluated and inferences were made at the end of this study using survey and resource search method.

Key words: *Nursery rhyme, nursery rhyme of Kahramanmaraş, meaningless words, attendant words.*

A. Tekerleme

Tekerleme “tegir(mi)+le-me” gövde ve eklerinden oluşmuştur (Gülensoy, 2011, s. 875). Farklı türler içerisinde yer alan tekerlemenin tanımı da bu nedenle olsa gerek, değişiklik göstermektedir. Kaynaklarda tekerleme şu şekillerde tanımlanmaktadır: “1. Daha çok masalların başında kullanılan, ölçülü, uyaklı, anlamlı ya da anlamsız söz dizisi. 2. Saz ozanlarının birbirleriyle yaptığı karşılıklı şiir söyleme yarışması. 3. Ortaoyunlarında özellikle Kavuklu’nun kullandığı sözler” (Anonim, Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük, 1982, s. 2023). “Masal, hikâye, halk tiyatrosu, bilmece gibi türlerin içinde, âşık edebiyatında, çocuk oyunlarında ve bazı törenlerde, ya da bağımsız olarak görülen halk edebiyatı türü. Tekerlemeler bir yandan bağımsız olarak söylenmesi, bir yandan da içinde yer aldığı türden ayrılan bazı özelliklerinin bulunması halk edebiyatının ayrı bir türü olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir. Tekerleme daha çok çocuk geleneklerinde yer alan bir türdür” (Anonim, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Türler, 1998, s. 296). “Genellikle ölçülü, kafiyeli, simetrikli, onomatopli ve sürrealist söz dizisi” (Akalm, 1984, s. 277-278). “1. “Tekerlemek eylemi, 2. Geleneksel basmakalıp bir nitelik kazanmış söz, sözler” (Anonim, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi , 1986, s. 11358). “Yuvarlak bir şeyi hareket ettirip yürütmek” (Elçin, 1998, s. 589).

Yaşar, birbirine uymayan iki durum veya nesne olmasına ve beklenmeyen bir durumu yaşanması ya da beklenmeyen bir nesnenin ortaya çıkmasına bağlı olan uyumsuzluk kuramına göre gülmenin gerçekleştiğini anlattığı yazısında tekerleme tanımını şöyle yapmaktadır:

Kahramanmaraş Tekerlemelerinde Anlamsız Görünen Kelimeler

“Tekerlemeler; değişik ses oyunları ve çağrışımlarla birbirine bağlanmış, birbiriyle ilgisi olmayan düşünce ve hayallerin sıralanmasından meydana gelen ve çoğunlukla çocuklar tarafından eğlenmek amacıyla söylenen kafiyeli sözlerdir. Tekerlemelerdeki çocuksu üslup, tekerlemelerin büyüklere oranla çocuklar tarafından daha çok söylendiğinin en önemli göstergesidir” (Yaşar, 2010, s. 51).

B. Tekerlemelerin Kökeni Meselesi

Tekerlemelerin kökenleri ve oluşumları hakkında Elçin şu görüşleri dile getirmektedir: “Tekerlemelerin kaynağını aklın kanunları dışında hayalî, uydurma söz ve vakalarla gerçek maceralar teşkil eder. Ayrıca bazı şaman dualarının kutsî değerleri ile sihir güçlerini kaybederek tekerlemelere bir bakıma zemin teşkil ettiği söylenebilir” (Elçin, 1998, s. 590). Boratav ise: “Yetişkinlerin olsun, çocukların olsun sözlü geleneklerindeki tekerleme dağarcıklarına gereç sağlamak için baş vurdukları yollardan bir tanesi başka türdeki metinleri yeniden işlemek, evirip çevirip onlara tekerleme havasına, edasına, düşüncesine uygun yeni biçimler vermektir. Bunun için yabancı dillere bile baş vurulduğu, onlardan ya çeviri yoluyla ya da mekanik bir ‘aktarma’ ile tekerleme gereci alındığı olur” (Boratav, 1982, s. 134-149) demektedir. Duymaz: “Tekerlemelerin kökenleri çok eski şaman dualarına, özellikle İslamiyet’in kabulünden önce dinî törenlerde söylenen sözlere kadar uzanmaktadır. Bunu bilhassa Türk dünyasında hâlâ yaşamakta olan ve tabiat güçleri ile hastalık ve felaketleri savmak için söylenen tekerleme örneklerinde görmekteyiz. Kırgızlar, Kazaklar, Tatarlar, Özbekler ve Türkmenler gibi bugün İslamiyeti kabul etmiş boylarda eski kam, baksı, şaman gibi pek çok özelliği bünyesinde barındıran bakıcıların hastalık sağaltmak için okudukları duaların izlerini bulabilmekteyiz” (Duymaz, Azerbaycan Tekerlemeleri (Sanamaları) Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme, 2005, s. 39) demektedir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi tekerlemelerde geçen ve anlamı bilinmeyen bazı kelimelerin kökeni eski şaman dualarına kadar gitmektedir.

C. Tekerleme İçin Yapılan Tasnif Çalışmaları

Tekerlemeler, kullanıldıkları alanlara, kullanıcılarına ve işlevlerine göre tasnif edilebilir. Ancak yapılan tasnifler, çoğunlukla birden fazla kritere göre yapılmıştır. Bu durum, tekerlemenin müstakil ve sınırları belli bir tür olmamasından kaynaklanmaktadır. Halk edebiyatının diğer türlerinde olduğu gibi, tekerlemelerin belli bir konudan ve şekil özelliklerinden uzak olması, bu türe ait metinlerin tasnifini de güçleştirmektedir. Bu konuda Pertev Naili Boratav başta olmak üzere Doğan Kaya ve Mehmet Yardımcı gibi birçok araştırmacı tasnif çalışması yapmıştır.

Son yıllarda Duymaz tarafından yapılan tasnif, daha kapsamlı bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Duymaz, hem Türkiye’deki hem de Türkiye dışındaki Türk topluluklarının tekerleme söyleme geleneklerini dikkate alarak şu tasnifi yapmıştır:

I. Belirli bir oyun, tören veya metne bağlı tekerlemeler

A. Çocuk oyunları tekerlemeleri

1. Ebe seçimi ve ebe çıkarma tekerlemeleri(sayışmacalar)

2. Oyuna eşlik eden tekerlemeler
3. Yanıltmacalar ve şaşırtmacalar
4. Yergi, övgü, kızdırma ve alay tekerlemeleri
5. Oyun daveti veya dağılma sırasında söylenen tekerlemeler
6. Oyuncak yapımı sırasında söylenen tekerlemeler
- B. Tören ve inanç tekerlemeleri 1. Tören tekerlemeleri
  - a) Geçiş törenlerine bağlı tekerlemeler
    - (1) Doğum (bebek okşamaları)
    - (2) Ad koyma
    - (3) Diş çıkarma
    - (4) Sünnet
    - (5) Okula başlama ve eğitim-öğretim hayatı
    - (6) Evlilik ve aşamaları (düğün okşamaları)
    - (7) Ölüm
  - b) Toplumunu ilgilendiren törenler
    - (1) Bahar bayramları (nevruz, hıdrellez vs.)
    - (2) Yağmur duasına bağlı törenler
    - (3) Hayvancılıkla ilgili törenler (sayacı türküleri)
    - (4) Ekin ekme (saban toyu)
    - (5) Hasat bayramları
  - c) Dinî bayram ve törenlerle ilgili tekerlemeler
2. İnanç tekerlemeleri (sözlü büyü / sihir şiirleri)
  - a) Tabiat unsurlarıyla ilgili tekerlemeler
  - b) Hastalık ve belâları sıvı için kullanılan tekerlemeler
  - c) Çeşitli dinî inanışlarla ilgili tekerlemeler
  - d) Kader (fal) tekerlemeleri
- C. Halk edebiyatı ve türlerine bağlı tekerlemeler
  1. Masal tekerlemeleri
  2. Bilmece tekerlemeleri
  3. Halk hikâyesi tekerlemeleri
  4. Fıkralar ve tekerlemeler
  5. Türküler ve tekerlemeler
  6. Ninniler ve tekerlemeler
- D. Seyirlik oyunlar ve halk sporlarına bağlı tekerlemeler
  1. Orta oyunu tekerlemeleri
  2. Karagöz tekerlemeleri
  3. Meddah tekerlemeler
  4. Diğer seyirlik oyunlarla ilgili tekerlemeler
  5. Halk sporlarıyla ilgili tekerlemeler (pehlivan okşamaları)
- II. Yazılı veya gelişmiş edebiyat tekerlemeleri
  - A. Aşık edebiyatı tekerlemeleri (mizahi destanlar, hayvan destanları vb.)
  - B. Tekke-tasavvuf edebiyatı tekerlemeleri (şathiyeler, mülemmalar vb.)
  - C. Edebî metinlerin değiştirilmesiyle oluşmuş tekerlemeler

Kahramanmaraş Tekerlemelerinde Anlamsız Görünen Kelimeler

III. Diğer tekerlemeler (tekerlemeli mektuplar, iş ve mesleklerle ilgili tekerlemeler vb.) (Duymaz, İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler, 2002, s. 26-27)

Kahramanmaraş tekerlemeleri, yukarıdaki tasnifte birden çok başlık altında yer almakta olup 2012 yılında TR-12-E129-2012-R1/06750 numaralı “AB Gençlik Projeleri 1.2” kapsamında derlenmiştir. Derlenen tekerlemeler kitap hâlinde yayınlanmıştır. Bu çalışma bahsi geçen kitaptaki anlamları bilinmeyen kelimeler üzerinedir.

D. Kahramanmaraş Tekerlemelerde Geçen ve Anlamı Bilinmeyen Kelimeler

Anlamları araştırılacak sözcükler belirlenirken bahsi geçen kitap (Kalaycı & vd., 2012) taranmış ve öncelikle altmış civarında sözcük belirlenmiştir. Bu sözcükler Kahramanmaraşlı olmayan üç kişiye okunmuştur. Üç kişinin de anlamını bilemediği ve hakkında bir fikri olmadığı sözcükler araştırma için seçilmiştir. Buna göre Kahramanmaraş'a has otuz iki farklı tekerlemede geçen 47 gizemli sözcüğün anlamının araştırılması uygun görülmüştür.

Tekerlemeler kitaptan alındıkları sayfalar dikkate alınarak numara ile sıralanmıştır. Anlamı bilinmeyen/ araştırılacak kelimeler koyu punto ile yazılmış ve hemen yanlarına sıra numaraları eklenmiştir. Tekerlemenin sonuna ise tekerlemenin alındığı sayfa numarası yazılmıştır. Uzun tekerlemelerin tamamı alınmamış, bu durumu ifade etmek için tekerlemenin sonuna üç nokta konulmuştur. Araştırılan kelimeler ve onların geçtiği tekerlemeler aşağıdadır:

1.

Elim elim **epelek (1)**

Elden çıkan topalak,

Topalağın yarısı,

Bit pirenin karısı,

Garı nereye gidiyon?

Elemba (2)'ya gidiyom.

Elemba'da neyin var?

... (14)

2.

Haynini (3) kızlar haynini,

Domnini (4) kızlar domnini. (15)

3.

Hazara huzara (5)

Göz atanın gözü kızara! (15)

4.

Heyhat, heyhat **heri (6)** boz,

Biri kara biri boz,

Bindim bozun sırtına,

Sürdüm Halep yoluna,

Halep yolu taşlıymış... (15)

5.

Naldırğaç (7)

Kırkkaç,
Kırk üç,
Kırk dört,
Kırk beş,
Kırk altı. (17)

6.

Bir nud (8)

İki nud,
Üç nud,

...

...

On nud,

Cun (9) nud,

Örtü döşsek,
Gel bizim gır eşşek. (17)

7.

Zıllı zıllı zıdana (10)

Beş boynuzu budana.
Zıllıya köynek biçeller,
Yan cebine s...çallar. (18)

8.

Vuuu vuuu, eveleme develeme, (11)

Deve kuşu guvalama,
Çengi çember miski amber,
Tadı tuzu minekenin kızı.
Yeminim yemin olsun,
Yediğim somun olsun. (18)

9.

Leylek leylek lekirdek, (12)

Hani bana çekirdek,
Çekirdeğin içi yok,
Sarı kızın saçı yok,
Süleyman'ın suçu yok. (23)

10.

Elim elim ebruşum, (13)

Atdan düşdü kelbüşüm, (14)

Atım nerei gediyon?
Paşie garşı gediyoum. (25)

11.

Şımarıg şırtıg (15)

Babıcı yırtıg,
Babası mırtıg. (26)

12.

Kahramanmaraş Tekerlemelerinde Anlamsız Görünen Kelimeler

Gıdılım nazlı,

Halla,

Hemen **delle**, (16)

Çarşı **göbele**. (17) (28)

13.

Tarhana **tartar**, (18)

Garnımı yırtar,

Eşgili şovra

Gel beni gurtar. (28)

14.

Gızım gızım **gızmana**, (19)

Gızımı verim mazmana,

Mazman dürzüsü gazansın,

Gızım yesin uzansın. (30)

15.

Sülenke, (20)

Sümbüldike, (21)

Nallı horoz,

Çullu teke. (31)

16.

Bindim deve boynuna,

Gittim Halep yoluna,

Halep yolu Şam bazar,

İçinde maymun gezer.

Maymun beni korkuttu,

Kulacığımı sarkıttı.

Ağ boncuk, kara boncuk,

Halbur hulbur, (22)

Öp elini kaldır. (36)

17.

Bir **madik**, (23)

İki madik,

Üç madik,

Saç madik,

Al da kaç madik. (37)

18.

Fatma **fas**, (24)

Altın tas,

Tahtada çürük,

Mık tutmaz.

Fatma da gücük,

İş tutmaz. (38)

19.

Mehmet **metire**, (25)

Biner gatıra,
Sallar butunu,
Savurur tütünü,
Torbada duz yok,
Memmed'e kız yok. (39)
20.

Minareden uzun minder,
Yedim karnım doymadı,
Ne sakalım **töm töm**, (26)
Ne buyuğım **com com** (27) etti.
Hiç bana keyf gelmedi... (56)
21.

Le le **lebelek**, (28)
Eli kolu topalak.
Topalağın yarısı,
Bit bitinin karısı,
Bindim deve boynuna.
Çıktım Halep yoluna.
Halep yolu Şam pazar.
İçinde maymun gezer.
Maymun beni korkuttu.
Sağ kulağımı sarkıttı.
Akça boncuk
Gökçe boncuk... (58)
22.

Sepette kısa,
Oynayan da ne **koska** (29) yah yah lı lı lı lı lı. (62)
23.

Huu **dilik** (30) **bidilik**, (31)
Saçlar başlar kıvırcık,
Sen bu oyundan çık. (59)
24.

Masal masal **maliki**, (32)
Oğlu kızı on iki,
Mesel meselin avradı,
Beni gördü ağladı. (68)
25.

Dırın dırın (33) Andırın,
İki dükan bir fırın. (70)
26.

Avrat var **zamaru** (34) **zort**, (35)
Avrat var **çepelli** (36) **mürt**, (37)
Avrat var hazreti mülk. (77)
27.

Kahramanmaraş Tekerlemelerinde Anlamsız Görünen Kelimeler

Caf caf (38) eder şu keyiş,

Saz çalar bizim İbiş. (80)

28.

İnek,

Boynuzu **dinek, (39)**

Bir çuval sinek,

Oda senin ağızına. (82)

29.

Hilidi **hilidi, (40)**

Kapıya vurdum kilidi,

Akşam size gelen kim idi? (84)

30.

Ben bir meleğim,

Uçar gezerim,

Karga **vurgara, (41)**

Gurban seçerim. (87)

31.

Hopadan **hapadan (42)**

Odun getir tepeden,

At kapıya **gürpeden, (43)**

Annesi öpsün **şarpadan. (44)** (90)

32.

Damın **süğüğünde (45)** püsüğe **hapabınan (46)** larhadana **(47)** godi idim süllümden aşşaa tuvallandı. (91)

E. Tekerlemeleri Anlamlandırma Çalışması

Tespit edilen bu sözcüklerin anlamları ve görevleri üç aşamada incelenmiştir. Öncelikle lise son sınıf düzeyinde okuyan 40 öğrenciyle görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan öğrencilerden metinde koyu puntuyla yer alan kelimelerin anlamlarını yazmaları istenmiştir. Anlamını bilmedikleri ve bağlamdan tahmin de edemediklerini boş bırakmaları istenmiştir. Sonuç şu şekildedir:

Lise öğrencileri 47 kelime x 40 kişi: 1880 cevap verilmesi gerekmektedir.

Verilen cevap sayısı:	899
“Bilmiyorum” denilen cevap sayısı:	981
Bildiğini düşündüğü ya da tahmin ettiği kelime oranı:	%47,8

İkinci aşamada kırk yaş üstü Kahramanmaraşlı 40 kişi ile görüşülmüştür. Sonuç şu şekildedir:

47 kelime x 40 kişi: 1880 cevap verilmesi gerekmektedir.

Verilen cevap sayısı:	1398
“Bilmiyorum” denilen cevap sayısı:	482
Bildiğini düşündüğü ya da tahmin ettiği kelime oranı:	%74,3

Buna göre lise çağındaki öğrencilerin mahallî kelimelerin anlamını bilme/tahmin etme oranı ile kırk yaş üstü kişilerin bilme/tahmin etme oranı arasında %26,5'lik bir fark vardır. Buradan hareketle denilebilir ki mahallî kelimelerin anlamları yaşlandıkça öğrenilmektedir ya da gençler mahallî kültürden ve kelimelerden uzaklaşmaktadır.

Üçüncü aşamada bu görüşmelerden elde edilen bilgiler üzerine sözlüklerden kelimelerin anlamları araştırılmıştır. TDK'nin ana sayfasında yer alan “Büyük Türkçe Sözlük”ten ve diğer çevrimiçi sözlüklerden bu kelimelerin anlamları arandığında çoğunluğunun anlamı bulunmuştur. Asıl sorun sözlük ve kaynaklardan anlamına ulaşamayan sözcüklerdir. Akla şu sorular gelmektedir: Bunlar anlamsız kelimeler midir? Bunlar manilerdeki doldurma dizeler gibi dolgu görevi olan sözcükler midir? Diğer bir deyişle kafiye uysun diye mi orada yer almaktadır? Kökeni eski Şaman dualarına kadar götürülen tekerlemeler içerisindeki bu sözcükler birer sır mıdır? Bu sözcüklerin eskiden anlamları varken zamanla anlamları unutulmuş mudur?

Bu kelimelerin anlamları Kahramanmaraşlı 40 yaş üstü kırk kişi ile yapılan görüşmede elde edilen cevaplardan hareketle tespit edilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin üzerinde yoğunlaştığı anlamlar kelimenin anlamı olarak kabul edilmiştir. Bu anlamlar kesin değildir. Tablo şu şekildedir:

Sırası	Kelime	Kelimenin Sözlüklerde geçen anlamları:	Görüşme yapılan 40 kişilerin kelime için vermiş yoğun cevap ve o cevabın sayısı:
1	Epelek	Epelek (TTAS) (Anonim, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, 2016): Kelebek	
2	Elemba	<Elembe (TTAS): İplik sarılan çıkırık.	
3	Haynini	<Haynı (TTAS): Çekingen, insan içine sokulmayan (kimse).	
4	Domnini	-	Oynayın:16
5	Hazara huzara	-	Nazar:14
6	Heri	Heri (TTAS): 1. Seslenme ünlemi. 2. Sincap	
7	Naldırgaç	-	At nalı/nalın/ayakkabı nurlu
8	Nud	<Nut (GTS) (Anonim, Gitar terimleri Sözlüğü, 2019): Eşik: Genellikle plastik, kemik, fildişi gibi sert maddelerden yapılarak telli çalgılarda telleri tutması amacıyla	

Kahramanmaraş Tekerlemelerinde Anlamsız Görünen Kelimeler

		klavye ve kafa arasına yerleştirilen eşik.	
9	Cun	-	Kere: 5
10	Zıdana	-	Gebere: 4
11	Eveleme develeme	Evelemek (TTAS): Oyalamak, alıkoymak. Develemek (TTAS): Kaşınmak.	
12	Lekirdek	<Lakırdak (TTAS): Leyleğin ötüşü.	
13	Ebruşum	<İbrişim(GTS) (Anonim, Güncel Türkçe Sözlük, 2019): 1. Kalınca bükülmüş ipek iplik. 2. Bu iplikten yapılmış.	
14	Kelbüşüm	-	Takke, başlık, şapka: 19
15	Şırtığ	<Sırtık (TTAS): Yüzsüz, utanmaz (çocuk için).	
16	Delle	Delle (TTAS): Oyunda kazanılan sayı, para.	
17	Göbele	Göbele (TTAS): 1. Piç. 2. Uzun müddet sürülmemiş tarla. 3. Hizmetçi.	
18	Tartar	Tartar (GTS): 1. Suda eriyen, alkol ve eterde erimeyen, asit tadında beyaz bir tuz. 2. Şarap tortusu. 3. Diş taşı.	
19	Gızmana		Kızma bana:13
20	Sülenke	Sülenke (TTAS): Bir çeşit kaydırak oyunu.	
21	Sümbüldike		Oyunda merdiven şeklini dizmek:14
22	Halbur Hulbur	Halbur (TTAS): Kalbur.	
23	Madik	Madik (GTS):1. Miskete fiske vurarak oynanan zıp zıp oyunu. 2. Dolap, hile.	
24	Fas	Fas (KL) (Anonim, Kubbealtı Lugatı, 2019): 1. Yüzük taşı. 2. Bâdem vb. meyvelerin içi. 3. Kemiğin oynak yeri. 4. Bir şeyin özü, gerçeği.	
25	Metire	-	İşsiz, boş gezen: 9
26	Töm töm	-	Uzun: 11
27	Com com	-	Bıyığın yemeğe batma ses
28	Lebelek	-	Apalak: 4

29	Koska	Koska (TTAS): Çalımlı, iyi giyinmiş, güzel yakışıklı.	
30	Dilik	Dilik (TTAS): 1. Üst dudağı yukardan aşağıya doğru yarık olan (kimse). 2. Dilinmiş, yarılmış. 3. Yırtık, sökük (giyim eşyası için).	
31	Bidilik	Bidilik (TTAS): Küçük, küçücük.	
32	Maliki	Malik (KAS): Bir şeye sahip, bir şeyi olan.	
33	Dırın dırın	-	Küçük görmek, küçümsen
34	Zamur	<*Zamır (TTAS): Erek, istek, düşünce: Onun zamirini tanıdım.	
35	Zort	Zort (TTAS): 1. Yapamayacağı işi yapmaya davranan. 2. Dik kafalı. 3. Kendini beğenmiş. 4. Çalım, kabadayılık.	
36	Çepelli	Çepelli (TTAS): Karışık, pislikli, çöplü.	
37	Mürt	Mürt (GTS): Ölmüş (hayvan).	
38	Cafcaf	Cafcaf (GTS): 1. Gösteriş, şatafat. 2. Ağız kalabalığı ile bir şeyi elde eden, şirret.	
39	Dinek	Dinek (TTAS): Boynuzları dik ve sivri olan hayvan.	
40	Hilidi	-	Kapı sürgüsü: 10
41	Vurgara	-	Vurgun yapmak: 4
42	Hapadan	<Harpadan (TTAS): İki şeyin birbirine sımsıkı yerleşmesini anlatır: Şişenin gapağı harpadan oturdu.	
43	Gürpeden	Gürpeden (TTAS): Birdenbire, ansızın.	
44	Şarpadan	Şarp (TTAS): Şıp diye, birdenbire (yakalamak için). Şarpadan: Aniden, seslice.	
45	Süyük	Süyük (TTAS): Toprak damın saçakları.	
46	Hapab	Hapap (TTAS): Takunya.	
47	Larhadana	-	Birdenbire: 39

Yukarıdaki tabloda sözlüklerde anlamı bulunamayan on altı kelime, görüşme yapılan kişilerin verdiği cevaplardan hareketle anlamlandırılmıştır. Buna ilaveten bahsi geçen kelimeler hakkında tarafımızdan aşağıda anlamlandırma çalışması yapılmıştır:

Kahramanmaraş Tekerlemelerinde Anlamsız Görünen Kelimeler

Kelimelerin geçtiği tekerlemenin numarası:	Anlamı bulunamayan kelimeler:	Görüşmecilerin en çok söyledikleri karşılık:	Anlamı bilinmeyen kelimeler hakkında ve değerlendirmeler:
4	Domnini	Oynayın:16	Yansımadan türeyen bir kelime düşünülmektedir. Oyuna yönelik amacıyla “haydi” anlamında kullanılmaktadır.
5	Hazara huzara	Nazar:14	Bu iki kelimeyi sözlüklerde ayrı ayrı bulmaktadırlar. Bununla birlikte sözlük anlamı ile buradaki kullanımı arasında bir ilişki kurmak zordur. Afganistan’da “Hazara” Türklerinin bu tekerlemede kullanıldığı yeri olabilir? Eğer bir bağ varsa da ilgili bir bilgi mevcut değildir. Tekerleme bir kısmı eski Şaman dualarındaki bilinmeyen kelimelerdir. Bu konuyu açıklamalar çalışmanın giriş bölümünde verilmiştir. Dolayısıyla “hazara” kelime grubunun günümüz itibarıyla tespit edilemeyen bununla tekerlemeye ilgi çekicilik katan, ikinci kafiye uyumu sağlayan bir kelime olduğu söylenebilir.
7	Naldırğaç	At nalı/nalın/ayakkabı numarası:14	Nalın kelimesi gibi bu kelimenin de kelimesinden türediği anlaşılmıştır. Görüşme yapılan kişiler, bu kelime “nalın” olabileceğini işaret etmişlerdir.
9	Cun	Kere: 5	Tekerlemedeki kullanımına bakıldığında “kaç” ve “kere” anlamlarında kullanılmaktadır.
10	Zıdana	Gebere: 4	“Zıllı zıllı zıdana.” şeklinde geçen bu tekerleme dört görüşmecinin ifade ettiği gibi ‘zıllı’ kelimesinin anlamını çağrıştırmaktadır. Muhtemelen zıbarmak kelimesi değişerek bu şekli almıştır.
14	Kelbüşüm	Takke, başlık, şapka: 19	Kelime hakkında görüşmeciler takke, başlık, şapka anlamında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda hareketle kelimenin “kel+” başlangıç biçim birimlerini çağrıştırdığı söylenebilir.
19	Gızmana	Kızma bana:13	Görüşme yapılan kişilerin verdiği karşılıklarda incelendiğinde kelimenin kızma, kızmana şeklinde değişim gösterdiği görülmektedir.

21	Sümbüldike	Oyunda merdiven şeklinde taşları dizmek:14	Yapılan görüşmelerden alınan c dayanarak şu söylenebilir: Oyunda n şeklinde taşların dizilişi sümbül ç şeklinde andırmaktadır. Dike “dikmek” fiili olmalıdır. Bir oyundaki taşların dikilmesi sümbül andırmaktadır.
25	Metire	İşsiz, boş gezen: 9	Kelimenin kafiye uygunluğunu ve sağlamak amacıyla tü düşünülmemektedir.
26	Töm töm	Uzun: 11	Farklı kaynaklarda kelimeye birkaç veritse de o anlamlar bu metin için değildir. Yansımadan türeyen bir grubu olduğu düşünülmektedir. çıkardığı sesin yansıması olduğu vermektedir.
27	Com com	Bıyığın yemeğe batma sesi: 10	Bıyığın çıkardığı sesin yansıması izlenimi vermektedir.
28	Lebelek	Apalak: 4	Bebek dilinde “kelebek” yerine kulla kelimedir. Kelebek kelimesinin zorluğu kelimedeki değişime neden ol
33	Dırın dırın	Küçük görmek, küçümsemek: 19	Bu kelime grubu, kullanıldığı teke sonraki dizinin son kelimesi ile oluşturma görevi görmekte ve mar doldurma dizeyi andırmaktadır. yanında görüşmecilerin işaret ettiği önemsememe anlamı da sezilmektedir.
40	Hilidi	Kapı sürgüsü: 10	“Hilidi hilidi, dış kapının kilidi, yatsid bize gelen kim idi?” gibi tekerlemelerde de geçen bu kelime sürgüsü anlamında kullanıldığı ve kelimesi ile köken benzerliği görülmektedir.
41	Vurgara	Vurgun yapmak: 4	Tekerlemeye bakıldığında “vurgun y anlamına geldiği düşünülmektedir. filinden türetilmiş bir kelime ol Kelimenin kökten sonraki kısmı ek n “kara” gibi bir kelimenin bozulmuş belli değil.
47	Larhadana	Birdenbire: 39	“Larkadan geçmek” kelime grubu “m çürümesi” anlamındadır. Sadece bu grubunda geçen larkadan kelimesinin tekerlemedeki “larhadana” kel kullanımına uygun düşmemektedir. C

Kahramanmaraş Tekerlemelerinde Anlamsız Görünen Kelimeler

			yapılan kişilerden biri hariç tam kelimenin anlamı üzerinde ittifak etn Kelimenin yansıma kelimeler gibi se ile oluştuğu düşünülmektedir.
--	--	--	---

F. Sonuç

1. Bu çalışmada güncel kullanımda olmayan özellikle genç nesil arasında pek kullanılmayan ve dolayısıyla anlamları da pek bilinmeyen 47 kelime ele alınmıştır.
2. Bu kelimelerden 31 tanesinin anlamına sözlüklerden ulaşılmıştır. Bulunan anlamlar genel itibariyle bağlama uygundur.
3. Araştırılan kelimelerden 16 tanesinin anlamı ise sözlüklerde bulunamamıştır.
4. Kırk yaş üstü kırk kişi ile yapılan görüşmede en çok alınan cevaplar o kelimenin anlamı olarak kabul edilmiştir.
5. Bu kelimelerin anlamını görüşme yapılan kişilerin biliyor olması mümkündür. Bunun yanında bu anlamlandırmayı bağlamdan hareketle yapmış olmaları da mümkündür. Dolayısıyla bu anlamlandırma kesin değildir. On ve daha fazla kişi bir cevap üzerinde yoğunlaşmışsa bu cevabın ya da çıkarımın doğruluk payı daha güçlüdür denilebilir. 11 kelimenin anlamı üzerine ondan fazla kişi yoğunlaşmıştır.
6. Bu noktada bir cevap üzerinde on kişiden daha az yoğunlaşmanın olduğu beş kelimenin anlamlandırmasının doğruluk payı düşüktür denilebilir. Bu kelimeler:

Cun	Kere: 5
Zıdana	Gebere: 4
Metire	İşsiz, boş gezen: 9
Lebelek	Apalak: 4
Vurgara	Vurgun yapmak: 4

7. Ahenk unsurunun ön planda olduğu bu türde kelimeler bazen ahenk için kullanılmıştır. Özellikle bir üst maddede anlamlandırmalarına kuşku ile bakılan beş sözcüğün kullanıldığı yerler bakıldığında daha çok kafiye ve uyum için kullanıldığı görülmektedir.
8. Yine tekerlemelerin kökeninin Şaman dualarına kadar gittiği daha önce belirtilmişti. Dolayısıyla bazı kelimelerin Şaman dualarında geçen gizemli kelimeler olması, o fonksiyonunu kaybederek tekerlemelere temel teşkil etmesi de araştırmacıların dile getirdiği bir husustur.

9. Çalışma göstermiştir ki anlamsız/görevsiz kelime yoktur, anlamı/görevi bilinmeyen kelime vardır.

G. Kaynaklar

- Akalın, L. S. (1984). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yay.
- Anonim. (1982). *Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük* (Cilt IX). İstanbul: Ansiklopedik Yay.
- Anonim. (1986). *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklepedi* (Cilt XVIII). İstanbul: Gelişim Yay.
- Anonim. (1998). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Türler*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Anonim. (2016, 08 08). *Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü*. [www.tdk.gov.tr: http://sozluk.gov.tr/](http://sozluk.gov.tr/) adresinden alındı
- Anonim. (2019, 08 08). *Gitar terimleri Sözlüğü*. [www.tdk.gov.tr: http://sozluk.gov.tr/](http://sozluk.gov.tr/) adresinden alındı
- Anonim. (2019, 08 08). *Güncel Türkçe Sözlük*. [www.tdk.gov.tr: http://sozluk.gov.tr/](http://sozluk.gov.tr/) adresinden alındı
- Anonim. (2019, 08 08). *Kubbealtı Lugatı*. [http://www.lugatim.com/: http://www.lugatim.com/s/fas](http://www.lugatim.com/) adresinden alındı
- Boratav, P. N. (1982). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Duymaz, A. (2002). *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*. Ankara: Akçağ.
- Duymaz, A. (2005). Azerbaycan Tekerlemeleri (Sanamaları) Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, V(1), 39.
- Elçin, Ş. (1998). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Cilt 2). Ankara: TDK.
- Kalaycı, Ü., & vd. (2012). *Tek Tek Tekerleme/Kahramanmaraş Tekerlemeleri*. Kahramanmaraş: Can Ofset.
- Yaşar, F. Ö. (2010). Mizahta Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Tekerlemeler. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2, 49-57.

**ORHAN PAMUK KURGUSALINDA CİNSİYET: KADIN, ERKEK,
ÇOCUK KARAKTERLERİN KURGUDAKİ KULLANIM ORANI**

**GENDER-BASED USAGE OF CHARACTERS IN ORHAN PAMUK'S
FICTION**

**ГЕНДЕР В МЫШЛЕНИИ ОРХАНА ПАМУКА: СОПРАЗМЕРНОСТЬ
ЖЕНСКОГО, МУЖСКОГО И ДЕТСКОГО ПЕРСОНАЖЕЙ**

Sibel YANARAY*
Yakup ÇELİK**

ÖZ

Edebî metinlerin temel yapısını yer, kişi, zaman, olay oluşturur. Bazı kurgularda bu unsurların birkaçı bazı kurgulardaysa hepsi belirleyici biçimde kullanılır. Karakterler kurgunun ilerlemesinde ağırlıklı rol üstlenir. Okuyucu, karakterler aracılığıyla metinde kendinden bir parça yakalar. Hayallerini, hayal kırıklıklarını, beklentilerini, iç çatışmalarını, kısaca yaşantısını, yaşamak istediklerini ya da istemediklerini görür. Başka bir deyişle kurmaca dünyada kendini görür.

Görme eylemi aslında kişinin kurduğu bu empatiyle başlayacaktır. Kadın, erkek, çocuk gibi kimlikler, romanlardaki yaşananlar üzerinden okuyucunun empati kurmasını, zamanla ve karakterlerle özdeşleşme oranını artırmasını sağlar. Bu noktada romanlardaki cinsiyet kullanımını ve bunların kullanım oranını değerlendirmek kararı alınmıştır. Orhan Pamuk'un kurgusalında mesleklerle ilgili çalışma yaparken Orhan Pamuk'un kurguya dayalı metinlerinde karakterleri mesleklerle ilişkilendirerek değerlendirdiği tarafımızdan saptandı. Bunu saptarken yazarın kurgusal metinlerinde cinsiyetin kullanım şekli de inceleme noktası olmuştur. Çünkü onun bazı metinlerinde çocuk, hepsinde ise erkek ön plâna çıkmaktadır. Karakterlerin izlek, çatışma, duygu ve duyu aktarımındaki yansımalarında cinsiyetin belirli bir biçimde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Karakterler içinde buldukları toplumda mesleklerle giydirilirken cinsiyetler de belirleyici misyon yüklenmiştir. Kurgu bir dönemi anlatıyorsa ona göre kadının geride olduğu erkeğin ön plâna çıktığı gözlemlenmiştir ki bu durum kurmaca için doğal bir sonuçtur. Bazıları süreç romanıdır, buralarda kadın biraz da olsa gözlemlenebilirken, çocuk karakterlerin sayısının artışı görülür. Erkekler tüm kurgularda fazlaca kullanılmıştır. Tüm bu gözlemler sayısal veriler ile belirlenip şablonlaştırıldı. Böylece yüzdeler dilimlerinde her bir cinsiyetin de kullanım sıklığı

---

* ORCID: 0000-0002-1039-8185 sibel.yanaray@gmail.com

** ORCID:0000-0001-9252-8221 Prof. Dr. İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ycelik1234@gmail.com

Orhan Pamuk Kurgusalında Cinsiyet: Kadın, Erkek, Çocuk Karakterlerin...

değerlendirildi. Edebiyatın sosyolojiyle ilişkisinin meslekler üzerinden somutlandığı Orhan Pamuk kurgusalında meslek, karakter, cinsiyet ilişkisiyle kadının, erkeğin, çocuğun yeri, kullanım oranı belirtilerek bir yazarın bakış açısıyla cinsiyet kavramının kurgusal evrende işlenişi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türk edebiyatı, Orhan Pamuk, roman, senaryo, cinsiyet, karakter.*

ABSTRACT

Basic structure of literary texts consists of place, person, time and event. In some fictions, some elements are used decisively. Characters play a major role in the development of fiction. It provides a better perception of main event and the characters' experiences and brings the conflict to the peak. He sees his dreams, his frustrations, his expectations, his inner conflicts, his sadness, his life or his wishes. In other words, he sees himself in the fictional world.

Act of sight will actually begin with empathy the person establishes. Identities such as women, men and children enable reader to empathize over experiences in novels and increase the identification rate with characters over time. At this point, it was decided to evaluate usage of gender and their usage rates in his novels. While conducting study on occupations in Orhan Pamuk's fiction, we found in Orhan Pamuk's fiction-based texts, he evaluated characters by associating them with occupations. While determining this, it was examined usage of gender in his fictional texts. It's observed that gender is used in a certain way in reflections of characters in the course, conflict, emotion and sense transfer. Some are process novels, where women can be observed, albeit slightly, while number of child characters increases. Men have been used extensively in all fictions. All these observations were identified and templated with numerical data. In Orhan Pamuk's fiction, where relationship between literature and sociology is embodied through professions, work of gender concept in fictional world was evaluated from writer's point of view by specifying relationship between profession, character, gender and place of women, men and children.

Keywords: *Turkish literature, Orhan Pamuk, novel, scenario, gender, character.*

АННОТАЦИЯ

Основной структурой литературных текстов соотвляють место, человек, время и события. Некоторые из этих элементов используются частично, а в некоторых случаях совместно как детерминантные формы. Персонажи играют главную роль в развитии художественной литературы. Читатель улавливает часть текста через символы. В этом он видит свои мечты, свои разочарования, свои ожидания, свои внутренние конфликты, свою жизнь или же стоит ли жить вообще. Другими словами, видит себя в мире фантастики.

На самом деле взгляд и действие человека начинается с момента его эмпатии. Персонажи женщин, мужчин и детей позволяют читателю переживать чувства, выдвинутые в романах и этим ускоряют идентификацию персонажей со временем. На сей раз нами было решено оценить гендерное равенство в романах. Исследуя мышления Орхана Памука, связанная с профессией, нами было установлено, что художественные тексты писателя связывают персонажей с профессиями. При определении этого, использование пола в художественных текстах автором, стал предметом нашего исследования. В некоторых его текстах на первом плане стоят дети, и во многих из них мужчины выходят на первый план. Было отмечено, что пол используется определённым образом в ходе конфликта, эмоций и при передачи разных чувств. Персонажи общества являются из разных профессий и пола. Они

возлагаются разными миссиями. В романах с фантастических историями мужчина стоит на первом, а женщина на втором плане. Такой подход является естественным для фантастических эпизодов. Некоторые являются романами эпохи. В них встречаются персонажи женского пола. Наряду с этим, увеличивается число детских персонажей. Мужской характер встречается больше всех. Все наши наблюдения были идентифицированы и систематизированы в качестве числовых показателей. Таким образом, была оценена соразмерность каждого пола в произведениях писателя. Надо отметить, что в художественной литературе Орхана Памука отношения между литературой и социологией воплощаются в профессиях. Наряду с этим, была оценена связь между родом занятий, характером, полом и детьми. Учитывая соразмерность данных, была оценена точка зрения одного автора по поводу концепции пола в выдуманной вселенной.

Ключевые слова: *турецкая литература, Орхан Памук, роман, сценарий, пол, персонаж*

Giriş

İnsanlık var olduğundan bu yana dinsel, ekonomik vb. pek çok alanda sınıflandırılmıştır. Bunlardan biri de yaradılışı gereği biyolojik açıdan kadın ve erkek olarak değerlendirilmesidir. Bu sınıflandırma cinsiyet olarak adlandırılmıştır. Adlandırmanın temelinde Arapçadan dilimize giren “cins” kelimesi bulunmaktadır. Cins kelimesi “Çeşit, türlü ve soy” (Devellioğlu, 1996:143) anlamlarına gelmektedir. Aynı kelimedenden türeyen cinsiyet ise “Bir cins ile ilgili olma.” şeklinde tanımlanır (Devellioğlu, 1996:144). Bu adlandırma bir çeşit aitlik belirtecidir. Biyolojik açıdan ise “Bireye üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiği ayırt ettiren özel bir yaratılış, eşey, cinslik, seks” (Eren, Tekin, Gözaydın, Zülfikar, 1988:261) şeklinde açıklanmıştır. Kelime, bir yandan aidiyet duygusu kazandırıp birleştirirken diğer taraftan da kazandığı aidiyette bir ayırma sebep olmaktadır. Kadın ve erkek, iki ayrı varlık olarak belirtilir ama insan olarak birdir. Kadın ve erkek, biyolojik açıdan değerlendirmeler yapılırken yaşam koşulları içinde de çeşitli fonksiyonlar yüklenecektir. İlkel yaşamdan günümüze yemek, barınmak, güvenlik, çoğalma gibi işlevlerde farklı roller alacaklardır. Zamanla kanıksanan bu roller bir çeşit ezberle birlikte cinslerin görevleri olur. Ancak bu durum aslında bir yandan farklılaşmak isteyen, başka bir deyişle diğer alana ait işlerden hoşlanan ve onları yapmak isteyen cinsten sıkıntılar yaşanmasına sebep olacaktır. Zamanla evin içine hapis olan, sosyal yaşamdan uzaklaşan cins, kadın olacaktır: “Yeni cinsel amaç, her iki cins için pek ayrı fonksiyonlar belirlediğinden, karşılıklı cinsel evrimler kuvvetle birbirinden uzaklaşırlar. Erkekteki yorumlanması daha mantıklı, daha kolay olanıdır. Oysa, kadında bir tür geri gitme görülür” (Freud, 2019:111). Bu durum, tüm insanlık için geçerlidir: “Batı uygarlığında, Hıristiyanlık öncesi dönemden bu yana, var olan cinsel etiğin ilk amacı kadının namusunu korumak olmuştur, zira onsuz babalık belirsizleşeceği için ataerkil aile de var olamazdı. Buna, erkeğin de namusu üzerinde durulması doğrultusunda Hıristiyanlıkça eklenen ne varsa ruhsal kaynağını çilecilikten (zühdiye) almıştır.” (Russell,1983:10). Bu farklılaşma, bir cinsin diğerinin gerisinde kalma durumuyla toplumsal cinsiyet şeklinde adlandırılarak sosyolojik bir ifade halini alır: “Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınla erkeğin sosyal ve

Orhan Pamuk Kurgusalında Cinsiyet: Kadın, Erkek, Çocuk Karakterlerin...

kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır.” (Ecevit, Karkiner, 2011:10). Kadının, toplumun sosyal hayatında ön plânda bulunmamasında inanç sistemi, eğitim anlayışı, gelenekler vb. pek çok sebep sıralanabilir. Toplumsal cinsiyet bu konudaki eşitsizliği irdelemektedir. Bu konuda Doç. Dr. Celaleddin Vatandaş’ın araştırması, bizim tezimizle de direkt ilişkilidir. Bu araştırmada yapılan anket sonuçlarına göre kadınların kadınsı buldukları meslekler “gündelikçilik/temizlikçilik (%93), sekreterlik (%91) ve hemşirelik (%86)”tir. (Vatandaş, 2011:43) Bunların dışındaki, güç, yöneticilik belirten meslekleri erkeksi ya da iki cinse de ortak kabul etmişlerdir. Aynı anket erkeklere yapıldığında kadınlar için, kadınların ifade ettiği meslekler örtüşür. Erkekler kalan tüm meslekleri erkeksi bulduklarını açıklamıştır. (Vatandaş, 2011:43). Bir açıdan bakıldığında insanların toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliği üstlendikleri roller üzerinden benimsedikleri anlaşılır.

Yukarıda sosyoloji alanında yapılan bir araştırmanın sonucu verilmiştir. Edebiyatın insanla beraber ve insana dair kapsadığı her şeyi irdelediği, daha doğrusu yansıttığı bilindiğine göre, bu toplumsal cinsiyet kavramının edebî metinlerden yola çıkılarak değerlendirilmesinin edebî metinlerden yola çıkılarak yapılmasıyla bir çeşit sağlama yapılabilecek, böylece edebiyatın sosyoloji bilimiyle ilişkisi de değerlendirilmiş olacaktır.

Edebi metinler yapı bakımından yer, kişi, zaman ve olay unsurlarından oluşur. Bu unsurları yazar kendi hayal gücüyle işlemek istediği konu ve izlek ile birleştirip yepyeni bir dünya yaratır. Bu dünya, var olan gerçekliğin üstüne örtülen yazarın deneyimleri, ilgisi, beklentileri, sosyal hayatı, hayata bakış açısı, istekleri ile birleşir ve kurmaca bir gerçeklikle okurun karşısına çıkar. Yazar bununla da yetinmez kullandığı dilini de bir örtüyle kaplar. Onu imge ve çağrışım değeri yüklü kelimelerle zenginleştirir. Böylece anlatmak istediğinden daha da fazlasını okuyucuya sunar. Okuyucu okuduğu metinden bu şekilde kendinden daha fazla parçalar bulur. Buldukça da eseri daha çok benimser.

Yazarın kullandığı imge veya çağrışım değeri yüksek kelimeler kişiden kişiye değişir. Bazısı renkleri kullanır bazısı da objeleri kullanır. Yapılan çalışmada Orhan Pamuk’un seçilmesindeki en önemli sebep de burada yatmaktadır. Orhan Pamuk pek çok unsuru imgeleştirmektedir. Onun hakkında yapılan pek çok çalışmada da bu görülür. Onun eserlerinde birçok bilim dalıyla birlikte sosyoloji de önemli bir pay sahibidir. Meslekler de sosyolojik bir kavramdır. Meslekleri gösterge ve çağrışımları açısından kullanması bakımından Orhan Pamuk’un diğer yazarlardan farklılık arz etmesi bizi ona yöneltti. Karakterler yapının önemli unsurudur ve yazar karakterlerini psikolojik halleriyle betimlerken mutlaka onların sahip oldukları meslekleriyle birlikte değerlendirir. Bu değerlendirme ister esas karakter ister yardımcı karakter olsun, fark etmemektedir. Böylece karakterlerinin toplum içindeki yerlerini, statülerini, iç çatışmalarını, duygu değişimlerini ve duyu aktarımlarını somutlayarak vermektedir. Okuyucu karakterlerin sınıfsal açıdan konumlarını, neden ve ne kadar değişim gösterdiklerini daha iyi algılar.

Meslekler bu somutlamayı sağlarken diğer yandan da karakterlerin üstlendikleri görevlerle ilgili de bir çeşit dağılım dikkati çekmektedir. Aslında her bir karakter kendi içinde mesleği, kişiliği ile kendini eserde ortaya koyarken bir yandan da cinsiyet kavramıyla statüsel bir değerlendirmeye denk düşmektedir. Derin bir çalışmayla Orhan Pamuk'un kurguya dayalı metinlerinde elde edilen sayısal verilerle de sağlamasını yaparak kadın, erkek ve çocuk mesleklerin oranı ve bunların kullanım fonksiyonlarıyla örtüştüğü tarafımızdan fark edilmiştir. Örnekleme gerekirse dönemselsel kurgusal metinlerde (zaman unsurunun Osmanlı'nın dönem olarak işlendiği metinler) doğal olarak kadın arka planda kalacak, kurgunun işlenmesini sağlayacak noktalarda çeşitli şekillerde kendini gösterecektir. Hatta bazılarında günümüzde meslek olarak kabul edilen ev hanımlığı göreviyle kullanılacaktır. Sınıf farklılığının anlatımı sırasında kadın, genellikle hizmet sektöründe çalışmıştır. Çocukların meslekleri ise kurguda ya çalışmak zorunda kalanların sosyoekonomik sıkıntılarının ya da kurgunun işlendiği zaman algısındaki eğitim anlayışının yansıtılması için kullanılmıştır.

Az sonra sayısal verilerle de belirtileceği üzere Orhan Pamuk'un kurguda dünyasında genellikle cinsiyetlere göre meslek ayırımı yapılmıştır. Kadın, erkek ve çocuğun üstlendikleri görev ve sahneledikleri rol meslekleri ile örtüşmektedir. Bir yandan kurgunun içinde geçtiği dönemin somut bir göstergesi okunmuş olurken diğer yandan da yazarın kendi dünyasını ve bu dünyadaki kadın, erkek ve çocuğun da bir nebze üstlendiği toplumsal görev ve yükümlükleri hakkında fikir oluşmaktadır.

2. Kurguda ve Mesleklerde Erk Erkek midir?

Bu sorunun cevabı Orhan Pamuk'un kurguya dayalı metinleri okunduğunda, evet olacaktır. Yazarın ana karakterleri kadın ve erkektir. Şüphesiz erkin hissedilmesi karakterlerin ana karakter olarak cinsiyete dayalı işlenmesi değildir. Belirtmek istediğimiz karakterin statü kazanmış, toplumda kendisini tanımlayabileceği iş, mevki, sınıf vb. konusundadır. Bu açıdan bakıldığında kimlik, aidiyet ya da statünün oluşturduğu temel unsurlardan meslek, erkeği ön plâna çıkarmaktadır. Başka bir deyişle güç onun elindedir. Güç denilen para, karar verme yetkisi, karakteri yönlendirme vb. açıdandır. "Masumiyet Müzesi"nde Kemal isteseydi Füsün ile evlenir, Sibel ile nişanlanmazdı. Kemal, Füsün'un çok istediği oyunculuk mesleğini icra etmesini eşi Feridun ile bir olup engellemezdi. "Sessiz Ev"de eczacının kadın olduğu ancak romanın sonunda fark edilir. Sanki hep eşi eczacıymış gibi algılanır ki kadının profesyonel meslek sahibi olması şaşırtıcılıkla birlikte verilir. "Kara Kitap"ta arabasını eşine, daha doğrusu eşinin sevgilisine, kaptıran kadın, meşru olmayan meslek sahibidir ve erkeklere pek güvenmez. Buna rağmen, yine de erkek meslek sahipli kişilerden destek beklemektedir. "Kar"da kızların intiharının önlenmesini sağlamayı hedefleyen çalışmalarda kadın görevli olup olmadığını bir kontrol etmelisiniz. Kadının adına karar veren bir mekanizma söz konusudur. "Kafamda Bir Tuhaflık"ta Mevlut karısının çalışmasını istememektedir. Bunun karşılığında karısının verdiği cevaba rağmen yine de

Orhan Pamuk Kurgusalında Cinsiyet: Kadın, Erkek, Çocuk Karakterlerin...

çalışamaması yoğurtçu, pilavcı, dondurmacı ve bozacı Mevlut'u karar mercii yapar:

“Rayiha kaşlarını çattı: ‘Ben de yapabilirim gündelikçilik,’ dedi gururla. ‘İnsan namusuyla çalışıyorsa bu günah mıdır?’ ‘Bakalım ben izin veriyor muyum?’ dedi Mevlut. ‘Aslında ben evde hem gündelikçi, hem hizmetçi, hem üç tekerlekli lokantanın ahçısı ve hem de bozacının mutfağı olarak çalışıyorum,’ dedi Rayiha gülümseyerek. Mevlut'a döndü: ‘Ver bakalım bana noter huzurunda bir kâğıt, yoksa grev yaparım. Kanunda yeri var.’ ‘Kanun dese ne yazar, demese ne yazar. Bizim evin içine devlet karışamaz!’ diye efelendi Mevlut.” (Pamuk, 2016:218)

Orhan Pamuk'un kurguya dayalı metinlerinde kadın karakterler rol alır ancak güç, kimlik ve statüsel anlamda kadında pek değildir. Bu tezimizi Orhan Pamuk da 2018 yılında yapılan bir röportajında destekler:

“İlk kitaplarımda kadın kahramanlarımla kendimi yeterince özdeşleştiremedim, ama o zaman hayata bakışım da o kadar olgun ve zengin değildi. Ben de hayatı daha az tanıyordum. Bu eksikliği hissettim, eleştirildim, hak da verdim. Kırkımdan sonra, belki hayatı ve kadınları daha çok tanıdıktan sonra, artık kendi hayatımı, kendi çevremi, Nişantaşı'ndaki orta sınıf, laik, Batılılaşmış burjuva çevreyi anlatmaktan da sıkıldım. Kendi dışıma yalnızca sosyal olarak, çevre olarak çıkayım değil de kendi cinsimin dışına da çıkayım, dünyayı daha çok kadınların gözünden anlatayım, dedim.” (Ahmedov, 2018:8)

3. Her Kurguya Dayalı Metnin Cinsiyete Dayalı Meslek Kullanım Sıklığı ve Birbirine Oranı

Aşağıdaki bölümlerde her bir romanın ayrı ayrı sayısal verilerle değerlendirilmesi ayrıntılı şekilde sunulacaktır. Bu verilerin daha detaylı incelenebilmesi için hazırladığımız yüksek lisans tezine bakılabilir. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız Yanaray Baba, 2019)

3.1. Benim Adım Kırmızı

Bu romanda kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %93,85, kadın karakterlerde %1,87, çocuk karakterlerde ise %4,18'dir. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %91,03, kadın karakterlerde %4,04, çocuk karakterlerde ise %4,48'dir (%0,09 ve benzersiz kullanım sayısında %0,45). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 223 meslekten 203'ü erkek, 10'u çocuk, 9'u kadın meslektir. 1 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. Cinsiyeti belirsiz kullanımdan kastımız erkek ve kadın için de kullanılmış olabileceğidir. (Yanaray, 2019:761-762)

Bu oranlara bakıldığında erkek karakterlerin yoğun olarak kurguda kullanılmış olduğu gözlemlenir. Her bir karakter bir mesleği temsil etmektedir. Meslek sayısının çokluğu ve kullanım sıklığı göz önünde bulundurulduğunda erkek karakter ve meslek sayısının fazla olduğu görülür. Bir dönem romanı olan "Benim Adım Kırmızı"da kadının daha çok ev işleriyle meşgul olması doğal karşılanır bir durumdur ve bu da kurguda kendisine yer bulur. Kadın daha çok hizmet sektöründe kendisini gösterir. Görsel sanatlara dayalı bir kurgu olması ile de ayrıca dönemin eğitim anlayışı hakkında fikir sahibi olunabilir. Çocuk meslek sayısının kadın karakter ve meslek sayısından fazla olması usta çırak ilişkisiyle çocukların çalışma hayatına, başka bir deyişle sosyal hayata adım attırıldıkları görülür.

3.2. Beyaz Kale

Bu romanda kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %98,18, kadın karakterlerde %0,64, çocuk karakterlerde ise %1,09'dur. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %92, kadın karakterlerde %3, çocuk karakterlerde ise %4'tür. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir (%0,09 ve benzersiz kullanım sayısında %1). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 100 meslekten 92'si erkek, 4'ü çocuk, 3'ü kadın meslektir. 1 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:763-764)

Bu roman da dönem romanıdır. Karakterlerin seçimi yine kurgunun geçtiği zamanla doğru orantılı gerçekleşmiştir. Erkek karakter sayısı meslek sayısıyla doğru orantılıdır ve ağırlıklı olarak görülür. Kadın yine arka plândadır ve daha çok hizmet sektörüyle ilişkilidir. Meşru olmayan meslek icracısı olarak da görülür. Konu itibarıyla çocuk meslekler de çıraklık anlayışıyla sosyal hayata adapte edilir ancak bu kurgu sanat ve zanaata dayalı olmadığı için "Benim Adım Kırmızı"daki gibi bir orana sahip değildir. Dolayısıyla meslek seçimi ve karakterin betimlenmesi, kurguyu oluşturan olay, kurgunun geçtiği dönem kadar etkilidir.

3.3. Cevdet Bey ve Oğulları

Orhan Pamuk Kurgusalında Cinsiyet: Kadın, Erkek, Çocuk Karakterlerin...

Bu romanda kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %90,96, kadın karakterlerde %6,27, çocuk karakterlerde ise %0,41'dir. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %86,40 kadın karakterlerde %7,20 çocuk karakterlerde ise %1,20'dir. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir ve sayısı bu romanda diğer romanlara göre daha fazladır (%2,35 ve benzersiz kullanım sayısında %5,20). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 260 meslekten 216'sı erkek, 3'ü çocuk, 18'i kadın meslektir. 13 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:764-765)

Bu roman üç dönem romanıdır. Karakterlerin seçimi yine kurgunun geçtiği zamanla doğru orantılı gerçekleşmiştir. Erkek karakter sayısı meslek sayısı ile doğru orantılıdır ve ağırlıklı olarak görülür. İlk bölümde Osmanlı Dönemi işlendiği için kadın ve çocuk meslekler pek gözlenmez. İkinci ve üçüncü dönemin işlendiği bölümlerde ise çocuk çok olmasa da kadın kendisini diğer dönem romanlarına göre daha fazla hissettirir. Hizmet sektörüyle birlikte profesyonel mesleklerde de okurun karşısına çıkartılır. Kadın sosyal hayat içinde kendisine daha fazla yer bulur. Burada bir diğer husus cinsiyeti belli olmayan meslek sayısındaki artıştır. Bazı meslekler, kadına ya da erkeğe atfedilmeden işlenmeye başlanır. Kurgunun işlendiği zaman ve onun değişimiyle kurgudaki karakterlerin sosyal hayatında, olaylara bakış açılarında değişim meydana gelir.

3.4 Gizli Yüz

Bu kurguya dayalı metinde kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %97,28, kadın karakterlerde %1,91, çocuk karakterlerde ise %0,27'dir. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %84, kadın karakterlerde %6 çocuk karakterlerde ise %4'tür. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir ve sayısı bu romanda diğer romanlara göre daha fazladır (%0,54 ve benzersiz kullanım sayısında %6). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 51 meslekten 42'si erkek, 2'si çocuk, 3'ü kadın meslektir. 3 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:766-767)

Bu senaryo şeklindeki metin, sayfa sayısı açısından diğer kurguya dayalı metinlere göre çok daha azdır. Metindeki tüm karakterler meslekleriyle imlenir. Erkek karakter sayısı yine fazladır. Kadın ise ana karakter dışında pek görülmez. Bir kadının bir adamı arayışı ve o adamı bulmak için tuttuğu adamın üstünden yürürken ilerleyen arayış izleği İstanbul dışında geçmektedir. Erkek sayısının fazla olması, kurgunun betimlendiği sosyal çevre ile ilişkili olabilir.

3.5. Hatıraların Masumiyeti

Bu kurguya dayalı metinde kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %77,19, kadın karakterlerde %14,04, çocuk karakterlerde ise %0'dır. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %67,65, kadın karakterlerde %20,59 çocuk karakterlerde ise %0'dır. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir ve sayısı bu romanda diğer romanlara göre daha fazladır (%8,77 ve benzersiz kullanım sayısında %11,76). Cinsiyete göre meslek kullanım

sayısı ise toplam 35 meslekten 23'ü erkek, 7'si kadın meslektir. Çocuk meslek kullanılmamıştır. 4 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:767-768)

Bu metin de görsel ağırlıklıdır. Anlatı belgesel kıvamında yazılmıştır. Tıpkı “Gizli Yüz” gibi oldukça kısa bir metindir. “Masumiyet Müzesi”nde görülen ve arka plânda tutulan Füsün'un komşusu ve arkadaşı Ayla, burada ana karakter olur. Kemal karakteri “Masumiyet Müzesi”nde Füsün ile Ayla'nın görüşmesini pek istememiştir. Ama Füsün'un dert ortağının Ayla olduğu bu metinde görülür. Füsün'un bilinmeyen duygusal yönleri Ayla karakteri üzerinden Orhan Pamuk, belgeseli çeken yönetmen ile sorularla aktarılır. Değişen İstanbul taksi şoförü ve Ayla üzerinden aktarılır. Bu sebeple çocuk meslek kullanılmamıştır. Erkek meslek ve karakter sayısı fazladır ama kadın sayısı diğer kurguya dayalı metinlere göre artış gösterir.

3.6. Kafamda Bir Tuhaflık

Bu romanda kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %88,60, kadın karakterlerde %4,88, çocuk karakterlerde ise %2,19'dur. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %83,10, kadın karakterlerde %7,32, çocuk karakterlerde ise %3,38'dir. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir (%4,33 ve benzersiz kullanım sayısında %6,20). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 355 meslekten 295'i erkek, 12'si çocuk, 26'sı kadın meslektir. 22 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:769-770)

Roman uzun bir zaman dilimini işlemektedir. Bu süreç içinde darbeler, değişen şehir ve insanlar üç kuşak üzerinden işlenir. Erkek karakter ve meslek sayısı yine ağırlıktadır. Kadın kurguda sosyal hayatın içinde aktif rol pek almaz. Aldığında da daha çok hizmet sektöründe gözlemlenir. Kadının çalışabilmesi için eşinden izin alması gerekmektedir. Hal böyle olunca ancak üçüncü kuşakta kadın profesyonel meslek sahibi olabilecektir. Mevlut'un büyük kızı buna örnektir. Dönemdeki eğitin anlayışı ve sosyoekonomik durum çocukların okumasına pek izin vermemektedir. Usta çırak ilişkisi kurarak eğitim almaları sonucu iş sahibi olma ve hayata (kurguya) katılma süreci kitapta sıklıkla görülür. Burada sınıf farklılıkları da işlenir. Okuyamayan çocuklar çalışınca kurguda direkt aktif sosyal unsur olarak görülür. Bu sebeple de çocuk karakter sayısı fazladır. Kurgunun çatışma unsurlarından biri olan sınıf farklılıkları bu şekilde de izlenebilmektedir. Hizmet sektörü ve özellikle satış, pazarlama ön plâna çıkartılınca kimliği belirsiz meslekler de gözlemlenir.

3.7. Kar

Bu romanda kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %90,71, kadın karakterlerde %5,39, çocuk karakterlerde ise %0,65'tir. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %82,49, kadın karakterlerde %10,12, çocuk karakterlerde ise %3,11'dir. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir (%3,25 ve benzersiz kullanım sayısında %4,28). Cinsiyete göre

Orhan Pamuk Kurgusalında Cinsiyet: Kadın, Erkek, Çocuk Karakterlerin...

meslek kullanım sayısı ise toplam 257 meslekten 212'si erkek, 8'i çocuk, 26'sı kadın meslektir. 11 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:770-771)

Bu kurguda da erkek karakter ve meslek sayısı fazladır. Ancak önemli bir fark görülmektedir. Kurgu, Anadolu'nun doğusunda, karla kendisini dışarıya kapatmış bir şehirde geçmektedir. Beklenen, diğer kurgusal metinlerdeki gibi kadının sosyal hayata adım atmamasıdır. Bir biçimde doğrudur. Kadın sayısal veri olarak erkeğe göre daha az kullanılmıştır. Ancak diğer kurguya dayalı metinlere oranla kadın bu kurguda daha aktiftir. Evinin geçimini sağlamak için hizmet sektöründe, satış ve pazarlama sektöründe, el işi vb. işlerde haneye destek vermektedir. Yasal olmayan işlerde de çalıştığı gözlemlenir ancak bu, yazarın tüm kurguya dayalı metinlerinde de gözlemlenen meslektir. Profesyonel alandaki mesleklerde de kadın görülür. Çocuk meslek ve karakter, kadın ve erkek meslekler ve karakterlere göre daha az gözlenmiştir.

3.8. Kara Kitap

Bu romanda kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %88,48, kadın karakterlerde %5,08, çocuk karakterlerde ise %1,16'dır. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %80,72, kadın karakterlerde %7,46, çocuk karakterlerde ise %4,37'dir. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir (%5,28 ve benzersiz kullanım sayısında %7,46). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 389 meslekten 314'ü erkek, 17'si çocuk, 29'u kadın meslektir. 29 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:772-773)

Bu roman erkek ağırlıklı bir romandır. Şehrin karanlık taraflarının anlatımı, sokak betimlemeleri ve anlatılan hikâyelerin detayları ile yasal olmayan işler, hizmet sektörü, satış ve pazarlama alanlarındaki meslekler ağırlıklı olarak kullanılır. Bunlarla da kadın, erkek, çocuk karakterlerin yoğun olduğu bir dünya yansıtılır. Yazarlık ve yazmaya dayalı meslekler kurgunun temelini oluştururken bu meslek erkekler dünyasına ait bir meslek çeşidi olarak görülür. Yazarlık ayrıca arayış izleğinin bir yansımasıdır. Galip bir kadını, sevdiğini ararken kendine döner, kendini arar ve yazar olur. Avukat ve karısına âşık Galip, kendisini arayıp yazarlıkta bulan Galip'e dönüşür:

“Bu dönemde yazılan ve kadınların arayış içindeki erkek karakterlere fon oluşturduğu romanlarda, bağlanmak artık zaten olanaksız hale gelmiştir; arayış teması ve döngüsel kurgular popülerleşir. Orhan Pamuk'un 'Kara Kitap'ında (1990) Galip'in kayıp karısı Rüya'nın peşine düşerek başlayan arayışı, sonunda müphem

bir kendini arama hikâyesine dönüşür.” (Günay-Erkol, 2019:37)

Kadın, profesyonel meslekler başta olmak üzere pek çok mesleki alanda erkek karakterlerin gerisinde kalmaktadır. Çocuk karakterler de karanlık dünyanın anlatımında betimleme vb. şekilde gözlemlenir.

3.9. Kırmızı Saçlı Kadın

Bu romanda kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %88,46, kadın karakterlerde %2,33, çocuk karakterlerde ise %5,90'dır. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %77,03, kadın karakterlerde %8,78, çocuk karakterlerde ise %3,38'dir. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir (%3,31 ve benzersiz kullanım sayısında %10,81). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 148 meslekten 114'ü erkek, 5'i çocuk, 13'ü kadın meslektir. 16 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:773-774)

Romanın başlığından ana karakterlerine ilk fikir kadının erkeğe denk düşeceğine dairdir. Ancak bu kurguda başlıkla ilgisi olmadan kuyucu ustalığı üzerinden yürüyen yazarlık ve hikâye anlatıcılığıyla birleşen, oradan da mühendislik ve ticaret sektörüne giden yolda erkek karakter sayısının fazlalığı ile karşılaşılır. Kadın yaratıcı sanatlar ile ilgili mesleklerde daha fazla görülür. Kırmızı saçlı kadın buna örnektir. Çocuk karakterler usta çırak eğitim anlayışı ile ilgili olarak kullanılmıştır.

3.10. Masumiyet Müzesi

Bu romanda kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %76,92, kadın karakterlerde %14,02, çocuk karakterlerde ise %0,79'dur. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %77,22, kadın karakterlerde %11,39, çocuk karakterlerde ise %1,58'dir. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir (%8,27 ve benzersiz kullanım sayısında %9,81). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 316 meslekten 244'ü erkek, 5'i çocuk, 36'sı kadın meslektir. 31 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:775-776)

Erkek karakter ve meslek sayısı yine fazladır. Bu kurguda kadın kurguya daha katılımcı olarak eklenmiştir. Kadının sosyal hayata, çalışma hayatı şeklinde girişi çokça olmasa da fark edilir oranda artışı ile gözlemlenir. Hizmet sektöründe, satış ve pazarlama alanında kadın da kendisini göstermektedir. Yüksek sosyal tabakada gözlemlenen kadın karakterler çalışma hayatında değilse de olayın akışını sağlamada kendisini gösterir. Kadın karakterler, işlevsel değildir. Profesyonel meslek kategorisinde kadınlar, diğer kurguya dayalı metinlere göre fazlaca görülür. Cinsiyeti belirsiz meslek sayısı bu kurguda daha fazladır. Çünkü kurgunun son zamanları, yakın zaman diliminde (2000'lerde) geçer. Bu da mesleklerin kadın ya da erkek için ayırımının önemli olmadığını bir göstergesi olur.

3.11. Sessiz Ev

Bu romanda kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %83,01, kadın karakterlerde %7,97, çocuk karakterlerde ise %1,65'tir. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %83,83, kadın karakterlerde %7,78, çocuk karakterlerde ise %2,99'dur. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir (%7,37 ve benzersiz kullanım sayısında %5,39). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 167 meslekten 140'ı erkek, 5'i çocuk, 13'ü kadın meslektir. 9 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:776-777)

Bu roman baba, oğul ve torunlarının anlatıldığı, onların içlerinde buldukları toplumu nasıl kalkındırabileceklerini düşündükleri ve bununla ilgili meslekleri icra ettikleri kurgudur. Erkek meslek sayısı ön plândadır. Yazmak ve yazmaya dair meslekler, yöneticilikle ilgili meslekler, hizmet, satış ve pazarlamaya dayalı meslekler erkek ağırlıklıdır. Kadın sosyal hayatta kendisini pek göstermez. Sadece pozitivist felsefenin işlenmesi, Doğu-Batı çatışmalarının ve sınıf farklılıklarının işlenmesinde araç olur kadın. Ayrıca eczacılık gibi sağlık sektöründeki bir mesleğin okuyucuya kadın tarafından yapıldığı bilgisi kurgunun sonlarına doğru verilir. Sanki onu da hep erkek yapıyormuş izlenimi verilir. Kadınların ağırlıklı görüldüğü meslekler ve karakterler hizmet sektörü, satış ve pazarlama alanıyla ilgili mesleklerdir. Çocuk karakterler kurguda ciddi bir rol oynamaz.

3.12. Yeni Hayat

Bu romanda kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %85,16, kadın karakterlerde %3,50, çocuk karakterlerde ise %1,87'dir. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %80,43, kadın karakterlerde %7,23, çocuk karakterlerde ise %5,11'dir. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir (%9,46 ve benzersiz kullanım sayısında %7,23). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 235 meslekten 189'u erkek, 12'si çocuk, 17'si kadın meslektir. 17 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:778-779)

Arayış romanıdır. Okunan kitap ile kurgu dünyasıyla reel dünya arasındaki ayrımı yapamayan bir gençliğin kendisini, isteklerini arayışı kurgulanır. Yazma üzerine olan mesleklerin ağırlıklı olduğu meslekler ön plândadır. Arayışın somut hâli yol ile gerçekleşir. Bu yolda otobüslerin şoförleri, muavinleri, otobüs duraklarındaki satış ve pazarlamaya dayalı meslekler, kopyalanan kitabın peşine düşülmesi sırasındaki araştırmacılar, güvenlik görevlileri vb. bu meslekler kurgunun oluşum ve gelişiminde ciddi rol oynar. Bu meslekler de kurguda daha çok erkek karakterlere yüklenmiştir. Böylece kurguda yine erkek karakter sayısı fazla olur. Kadın karakterler daha çok hizmet sektöründe, satış ve pazarlama alanında çalışırken görülür.

4. Tüm Kurguya Dayalı Metinlerin Cinsiyete Dayalı Meslek Kullanım Sıklığı ve Birbirine Oranı

Orhan Pamuk'un kurguya dayalı tüm metinlerinde kullanılan meslek kullanım sıklığı erkek karakterlerde %89,56, kadın karakterlerde %4,89, çocuk karakterlerde ise %2'dir. Benzersiz meslek kullanım sıklığı oranı ise erkek karakterlerde %82,57, kadın karakterlerde %7,92, çocuk karakterlerde ise %3,29'dur. Kalan değerler de cinsiyeti belirsiz mesleklere aittir (%3,55 ve benzersiz kullanım sayısında %6,22). Cinsiyete göre meslek kullanım sayısı ise toplam 2524 meslekten 2084'ü erkek, 83'ü çocuk, 200'ü kadın meslektir. 157 tane de cinsiyeti belirsiz meslek kullanılmıştır. (Yanaray, 2019:780-781)

Meslekler konulu hazırladığımız yüksek lisan tezimizde bu oranların hepsi daha detaylı, grafikler ve tablolarla birlikte belirtilmiştir. Meslek sayısı bir anlamda karakterlerini mesleklerle birlikte değerlendiren Orhan Pamuk'un kurguya dayalı metinlerinde ön plâna çıkan bir özelliktir. Ama bunların cinsiyet üzerinden değerlendirilmesi ve sonucun ne çıkacağı tamamen çalışma sırasında değerlendirilerek ortaya çıkmıştır. Kadın, erkek, çocuk karakterler net biçimde belirtilir. Ancak bir de cinsiyeti belli olmayan meslekler söz konusudur. Bunlar bazen erkek-kadın bazen de erkek-çocuk belirtilmeden ifade edilen karakterler için kullanılmıştır. Bazen kurguda mesleği belirgin bir biçimde işaretlememiştir.

Sonuç

Yukarıdaki sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere meslekler ve onların cinsiyete göre kullanım oranı kurgusal metne göre değişim göstermektedir. "Cevdet Bey ve Oğulları" dönem romanı ve süreç romanıdır. İlk dönemde (bölümde) kadın mesleklerin az sayıda olması normal karşılanır. Çünkü o dönemlerde kadının sosyal hayatta pek görüldüğü söylenemez. İkinci ve üçüncü bölümde kadının artık statü edindiği zaman dilimi olmasına rağmen erkek meslek sayısı fazladır. "Sessiz Ev"de de kadın ve çocuk meslek sayısı azdır. Erkek meslek çoğunlukta kullanılmıştır. "Beyaz Kale" ve "Benim Adım Kırmızı" dönem romanı olduğu için kadın arka plândadır ve onlara az da olsa yüklenen meslekler hizmet amaçlı mesleklerdir. Yine erkek odaklı meslekler ağırlıktadır. Güç dengesi, statü ibresi erkeğe dönüktür. "Kara Kitap"ta yine erkek meslekler yoğunlukta kullanılmıştır. Kadın ve çocuk meslekler karanlığın ve arka sokakların betimlenmesi için araç olarak kullanılmıştır. Arayış izleğinin destekleyicisi olurlar. "Yeni Hayat"ta ise erkek yine ağırlıktadır. Kadın ve çocuk meslek sayısı daha da azalır. Bu kurgu daha çok yollarda geçtiği için hareketli mekânlarda otogar, otobüs vb. geçmesi ve daha çok bayi gibi satışa dayalı mesleklerin ön plâna çıkması sebebiyle erkek mesleklerin ağırlıkta kullanıldığı görülür. Bu durum kadının toplumsal statüsünün de göstergesi olur. "Kar"da ise tam tersi biçimde yine erkek mesleklerin fazla olmasının yanı sıra kadın meslek sayısında artış gözlemlenir. Kadının bir şekilde sosyal hayata sokulmaya çalışılması, ekonomide destekçi karakterler olarak görülmesi ile diğer kurgusal metinlere göre farklı bir özellik gösterir. "Masumiyet Müzesi"nde sınıfsal ayrımların yansıtılması yönüyle hizmet sektöründe sıklıkla görülen meslek kadınlardadır. Ayrıca sahne sanatlarıyla ilgili mesleklerin de kurguda ciddi rolü olduğunu görürüz ki bu durum kadın meslek sayısının da artmasına sebep olmuştur. Ancak erkek meslek sayısı yine fazladır.

Orhan Pamuk Kurgusalında Cinsiyet: Kadın, Erkek, Çocuk Karakterlerin...

“Kırmızı Saçlı Kadın”da da sahne sanatlarıyla ilgili meslekler ön plânda olmasıyla kadın meslekler görülür. Ancak kadın profesyonel mesleklerle çok da ön plâna çıkmaz. “Kafamda Bir Tuhaflık”ta ise kırsal kesimden gelen karakterlerin hayata ve kadına bakış açılarıyla kadının sosyal hayattaki yerinin evi olması anlayışı görülür. Kadın profesyonel mesleklerden ziyade satış ya da hizmet sektöründe görülür. Erkek meslek yoğunluğu burada da mevcuttur. Senaryo ve anlatı belgesel metinler olan “Gizli Yüz” ve “Hatıraların Masumiyeti”nde ise erkek mesleklerin fazlalığı görülür. Kadın arayışı sembolize eder ve bunun için daha çok araç olur.

Gücün daha çok erkekte olması, kadının her zaman erkek mesleklerin gerisinde kalması sayısal verilere dayandırılarak elde edilen bir sonuçtur. Kadınların tüm metinler için kullanım sıklığı %5’in altındadır. Metinlerde cinsiyeti belli olmayan meslekler vardır ki onlar hem erkek hem de kadınlar için kullanılabilen özellikle de bu anlamda cinsiyetin belirtilmediği mesleklerdir. Tüm metinlerde de mevcuttur. %4’e yaklaşan bir kullanımla azımsanmayacak bir oran oluşturur.

Bu sayısal veriler ve okumalar sonucunda çeşitli görüşler ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan birincisi her bir karakter mesleğiyle birlikte kabul edilmiştir. İkincisi bu meslekler sahip oldukları cinsiyete göre farklı fonksiyonlar üstlenmiştir. Üçüncüsü ise karakterlerin statüleri, güçleri, iç çatışmaları, bireyin toplumla çatışması, aidiyet, kimlik gibi sosyolojik sorun ve olguların anlatımında meslekler kadar bu mesleklerin cinsiyete göre ilişkilendirilmesi önemli etken oluşturmuştur. Sonuncusu ise kadın, çocuk ve erkeğe toplumsal bakış açısının kurgusal dünyada da gerçek hayatla ilintili olabileceği fikrini somutlamıştır.

Eserler, yazarın, yazarın içinde yaşadığı toplumun bakış açısını yansıtır ya da yansıtabilir. Bu durumda yapılan bu çalışma mesleğin toplumsal yaşantı, kavram, durum ve olguların yansımaları olabileceği ve bunun eserde cinsiyet kavramıyla da doğrudan ilişkili olacağının göstergesi olmuştur. Cinsiyet de meslek kadar sosyolojik değerlendirme içinde yer alır. Edebiyat sosyoloji ile doğrudan ilişkili olduğu için meslek ve cinsiyet açısından Orhan Pamuk’un kurguya dayalı metinlerinde değerlendirme yapılmasıyla onun eserlerinde statü, kimlik, sosyoekonomik ve sosyokültürel açıdan da inceleme yapılmasını sağlamış, konuya farklı bir açıdan bakılmıştır.

Kaynakça

Ahmedov, R., (2018, Eylül-Ekim), Orhan Pamuk: Şimdi yazdığım Veba Geceleri de biraz Doğu-Batı romanıdır, *Kitap-lık*, S:199, s. 8.

Devellioğlu, F., (1996). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

Prof. Dr. Ecevit, Y., Yard. Doç. Dr. Karkıner, N., (2011), *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Prof. Dr. Eren, H., Prof. Dr. Tekin, T., Doç. Dr. Gözaydın, N., Doç. Dr. Zülfiyar, H., (1988). *Türk Dil Kurumu Yayınları Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Freud, S., (2019), *Cinsellik Üzerine*, Çev. A. Avni Öneş, İstanbul, Say Yayınları.

- Günay-Erkol, Ç., (2019, Ekim-Kasım), Demir Adamların Toplumsal Cinsiyeti, *Notos*, S:78, s 37.
- Pamuk, O., (2016). *Sessiz Ev*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2016). *Kara Kitap*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2016). *Benim Adım Kırmızı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2016). *Kafamda Bir Tuhafluk*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2017). *Cevdet Bey ve Oğulları*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2017). *Beyaz Kale*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2017). *Yeni Hayat*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2017). *Kar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2017). *Masumiyet Müzesi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2017). *Kırmızı Saçlı Kadın*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2017). *Gizli Yüz*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O., (2017). *Hatıraların Masumiyeti*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Russell, B., (1983). *Evlilik ve Ahlak*, Çev. Vasıf Eranus, İstanbul, Say Yayıncılık.
- Doç. Dr. Vatandaş, C., (2011, Eylül), Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı, *Sosyoloji Konferansları*, S:35, s. 29-56.
- Yanaray Baba, S., (2019, Mayıs), *Orhan Pamuk'un Kurguya Dayalı Metinlerinde Meslekler*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

MISIR EL-EZHER ŞEYHLİĞİ KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN TÜRKÇE YAZMA ESERLER

TURKISH MANUSCRIPTS IN THE LIBRARY AL-AZHAR SHEIKH IN OF EGYPT

ТУРЕЦКИЕ РУКОПИСИ, НАЙДЕННЫЕ В БИБЛИОТЕКЕ ЕГИПЕТСКОГО ШЕЙХА АЛЬ-АЗХАР

Fatih KURTULMUŞ*

ÖZ

Mısır'da Türkler ve Türk tarihi denilince bin seneden biraz daha uzun bir zaman dilimi akla gelmektedir. Tolunoğulları ile başlayan Türk hâkimiyeti Memlûk ve Osmanlı devletleriyle yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Mısır'ın siyasi ve kültürel hayatında önemli rol oynamıştır ve bu zaman diliminde Türklerden geriye pek çok kültürel miras kalmıştır. Ancak geride kalan miras yeteri kadar gün yüzüne çıkarılamamıştır.

Türkçe yazma eserler başta Türkiye kütüphaneleri olmak üzere dünyanın dört bir yanındaki kütüphanelere dağılmış durumdadır. Modern anlamda yaklaşık yüz elli yıldır bu kütüphanelerdeki yazma eserlerin kataloglama çalışmaları yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Bu çalışmalar sayesinde Türk tarihine ait kültürel, edebi, bilimsel eserlerin listeleri ortaya çıkmakta ve yazma eserler üzerine yapılan bilimsel çalışmalar sayesinde tarihin karanlık noktaları aydınlatılmaktadır.

Bu makalede Mısır el-Ezher Şeyhliğine (Meşyehatü'l-Ezher) bağlı yazma eserler kütüphanesinde bulunan Türkçe yazma eserler ana hatlarıyla tanıtılmaya çalışılacaktır. Adı geçen kütüphane, Mısır'da Milli Kütüphane'den sonra ikinci büyük kütüphanedir. Kütüphanede bulunan Türkçe yazma eserler 'Lugat-ı Şarkiyye' koleksiyonunda bulunmaktadır. Lugat-ı Şarkiyye koleksiyonu Türkçe ve Farsça yazma eserlerden meydana gelmiştir. Büyük çoğunluğunu Türkçe eserlerin oluşturduğu koleksiyonda 431 cilt eser bulunmaktadır. Makalede 193 adet Türkçe eser hakkında; eser ismi, yazar ismi, katalog numaraları, varak numarası ve hareke durumuyla ilgili bilgiler verilmiştir. Risale mecmuaları ve Farsça yazmalar bu makalenin kapsamı dışındadır.

Anahtar Kelimeler: *Ezher camisi, Ezher Şeyhliği kütüphanesi, Mısır, Türkçe yazma eserler, Yazma eserler*

---

*ORCID: 0000-0002-3259-5710, Arş. Gör. Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kurtulmusfatih@hotmail.com

ABSTRACT

As the Turks and Turkish history are mentioned in Egypt, a period of a little longer than a thousand years comes to mind. The Turkish sovereignty, which began with the Tulunids, continued with the Mamluk and Ottoman states for centuries. Turks played an important role in Egypt's political and cultural life. During this period, many cultural heritage remained from the Turks. However, the remaining heritage could not be revealed enough.

Turkish manuscripts are scattered around libraries all over the World and in particular to Turkey libraries. For the last 100 years, cataloging of manuscripts in these libraries has been done and continues to be done. Thanks to these studies, lists of cultural, literary and scientific works belonging to Turkish history are revealed and the dark points of history are illuminated thanks to scientific studies on these works.

In this article, Turkish manuscripts in the manuscript library linked to the Egyptian al-Azhar Sheikdom (Mashhiyat al-Azhar) will be introduced. In this library is the second largest library in Egypt after the National Library. Turkish manuscripts in the library are included in the 'Lugat al-Sharqiyah' collection. Lugat al-Sharqiyah collection consists of Turkish and Persian manuscripts. There are 431 volumes of works in the collection, which consists mostly of Turkish works. In the article, about 193 Turkish works; information such as work title, author name, catalog numbers is given. The works called 'Mecmua' and Persian manuscripts are beyond the scope of this article.

Keywords: *Azhar Mosque, Library of Azhar Sheikh, Egypt, Turkish manuscripts, Manuscripts*

АННОТАЦИЯ

Когда турки и турецкая история упоминаются в Египте, на ум приходит период чуть более тысячи лет. Турецкий суверенитет, который начался с Тулунидами, продолжался периодом мамлюков и Османским государством на протяжении веков. Турки играли важную роль в политической и культурной жизни Египта. В этот период многие культурные наследия остались от турок. Однако оставшееся наследие не могло быть раскрыто достаточно.

Турецкие рукописи разбросаны по библиотекам по всему миру и, в частности, по библиотекам Турции. В течение последних 100 лет каталогизация рукописей в этих библиотеках велась и до сих пор продолжается. Благодаря этим исследованиям раскрываются списки культурных, литературных и научных работ, относящихся к истории Турции и освещаются темные точки истории благодаря научным исследованиям этих работ.

В этой статье будут представлены турецкие рукописи в библиотеке рукописей, связанной с египетским аль-Азхар Шейхдом (Mashhiyat al-Azhar). Указанная библиотека является второй по величине библиотекой в Египте после Национальной библиотеки. Турецкие рукописи в библиотеке включены в коллекцию «Лугат аль-Шаркия». Коллекция «Лугат аль-Шаркия» состоит из турецких и персидских рукописей. В коллекции занимает место 431 том работ, основную часть которых составляют турецкие произведения. В этой статье дается такая информация, как название работы, имя автора, каталожные номера около 193 турецких работ. Сборники рисале и персидские работы, не входят в рамку этой статьи.

Ключевые слова: *Мечеть Азхар, Библиотека Азхар Шейха, Египет, турецкие рукописи, рукописи*

1. Giriş

Bu makalede¹ Mısır el-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde bulunan Türkçe yazma eserler bilim dünyasına tanıtılmaya çalışılacak ve burada bulunan eserlerin listesi verilecektir². Yunus Emre Enstitüsünün Türkoloji projesi kapsamında 2016-2018 yılları arasında Mısır el-Ezher Üniversitesi, Diller ve Tercüme Fakültesi, Türk Dili Bölümüne Türkçe dersleri vermek üzere görevlendirildim. Ders dışı zamanlarda Şeyhlik kütüphanesine giderek Türkçe yazma eserleri inceleme fırsatım oldu. Araştırdığım kadarıyla kütüphanede bulunan Türkçe yazma eserlerin herhangi bir kataloğu yoktu. Sadece Abuzer Kalyon, Mısır kütüphaneleri üzerine hazırlanmış olduğu makalede Ezher kütüphanesinden bahsetmiş, eser sayısı ve yapılması gerekenler hakkında bazı bilgiler vermiştir (Kalyon, 2015). Kalyon'un makalesinden de hareketle Şeyhlik kütüphanesine gidip eserleri incelemeye başladım. Fırsat buldukça kütüphaneye gidip fişlemeler yaptım. Kütüphanede Türkçe ve Farsça bilen uzman olmadığı için pek çok bilgi kütüphane kayıtlarına yanlış girilmişti. Mesela üzerinde doktora tezimi de hazırladığım Nasîrüddin Tûsî'ye ait olan Tansuknâme-i İlhânî isimli yazma, kapağındaki 'Kitab fi'l Cografya' yazısından hareketle bu isimle kayıt edilmişti. Satırarası bir tercüme ya da Türkçe bir eser olduğuna dair herhangi bir bilgi de bulunmamaktaydı. Bir yandan üniversitedeki işler diğer yandan da zamanımın kısıtlı olması nedeniyle hem hızlı hem de hatasız olmak zorundaydım. Elimden geldiğince daha önce hazırlanmış diğer kütüphanelerin kataloglarından, yayımlanmış çalışmalardan, makalelerden, tezlerden ve ansiklopedi maddelerinden de gerekli kontrolleri yaparak yazmaları hatasız kataloglamaya çalıştım. Görev sürem bitmesine kısa bir zaman kala kütüphane yetkilisi ile yaptığım görüşmede kütüphanedeki Türkçe yazma eserlerin kataloğunu hazırladığımı ancak sürem dolduğunu, Türkiye'ye dönmem gerektiğinden bahsettim ve eserlerin görüntülerini talep ettim. Onun sayesinde eserlerden bazı görüntüler temin ettim. Türkiye'ye döndüğümde daha geniş zamanda kontrol etme imkânım oldu. Kataloglamada hataları en aza indirmeye çalışsam da ilk katalog çalışmam olması ve 314 adet yazma eserin³ sayısından dolayı hatalar bulunması olasıdır.

2. Mısır'da Türkler

Mısır'da Türkler ve Türkçe denildiğinde tarih Türkler'in Anadolu'ya giriş tarihi olan 1071 yılından daha öncelere gitmektedir. '868 yılında Tolunoğulları hanedânının kurucusu olan Ahmed b. Tolun, Mısır'a vali olarak gönderilmiş, sahip olduğu askerî güç sayesinde burada bir devlet kurmuştur' (Yazıcı, 2014 s.78). Kurulan devletin yöneticileri Türk'tür. Türkler, Mısır topraklarını kitlesel olarak yurt edinmemişlerdir. Ancak Mısır topraklarında uzun yıllar yönetimde bulunmuşlar ve kültürel manada pek çok katkı sağlamışlardır. Tarihin sonraki dönemlerinde de Memlukler ve Osmanlılar döneminde yönetici olarak Mısır'da hüküm sürmüşlerdir. Buldukları süre içerisinde Mısır'ın kültürel ve mimari hayatına çeşitli yönlerden

¹ Yazma eserlerin, talep edilmesi durumunda temininde yardımcı olabilirim.

² Makale, kütüphanede bulunan Türkçe yazma eserlerle ilgili liste çalışması olarak giriş mahiyetindedir. Ayrıntılı katalog çalışması devam etmekte olup önümüzdeki aylarda yayıma hazır olacaktır.

³ Kütüphanede bulunan risale mecmuaları bu çalışmanın dışındadır. Başka bir çalışmada bu mecmualar hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

etki etmişlerdir. Bugün İslami dönem Mısır mimarisi denildiğinde Türklerin izleri şehir hayatı arasında sessizce varlığını sürdürmektedir. Tolunoğlu İbn Ahmed Camisi, Kalavun Medresesi, Kayıtbay Kalesi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa Camisi vd. ilk akla gelen önemli mimari eserlerdir. Bugün bildiğimiz Memluk-Kıpçakçasına ait bazı önemli eserler Mısır'da sultanlara sunulmuş ya da onların emriyle başkaca dillerden çevirileri yapılmıştır. Kutadgu Bilig'in nüshalarından birisi de Mısır Millî Kütüphanesi'ndedir. Millî Kütüphane'de yaklaşık 3000 civarında Türkçe yazma eser vardır. Türkçe yazma eser sayısı bakımından Türkiye dışındaki büyük kütüphanelerden birisidir. Eser sayısının çok oluşu batı kütüphanelerindeki yazma eserler gibi satın alma ya da gayri meşru yollarla değil Türk hakimiyeti ile ilgili bir durumla açıklanabilir.

Türklerin tarih boyunca Mısır topraklarındaki yeri pek çok açıdan yadsınamaz. İhsanoğlu, Mısır'daki Türk varlığı uzun bir tarihe sahip olmasına rağmen bunun birçok yönü ciddi şekilde araştırılmamıştır' (İhsanoğlu, 2006, s.3) diyerek Mısır'da Türkler ile ilgili çalışmaların da yetersizliğini dile getirmektedir.

3. el-Ezher Şeyhliği / Meşyehatü'l-Ezher nasıl bir kurumdur?

Bugün İslam dünyasının en önemli dini kurumlarından birisi Ezher Şeyhliği'dir. Bin yıldan daha uzun bir süredir kesintisiz olarak İslamiyet'e hizmet etmiştir. Burada pek çok ilim adamı yetişmiş ve yetiştirilmiştir. 'Zamanla Mısır'ın Fâtımîlerden itibaren bütün dönemlerine ait farklı mimari üsluplarını bir arada sergiler hale gelen ilk bina, (...) es-Saklebî tarafından şehrin cuma camii olarak yaptırılmıştır. İnşaata Mart 970 başlayıp Haziran 972 bittiği ve ayın ilk cuma namazıyla ibadete açıldığı bilinmektedir' (Uzun, 1995, s.52). Dünya'nın en eski eğitim kurumlarından birisi olan Ezher Camisi gerek Memlukler gerekse Osmanlılar döneminde uzun yıllar Türklerin yönetimi altında kalmıştır. Türklerin yönetimi sırasında 'Osmanlılar Ezher'in oynadığı ilmî role müdahale etmekten kaçındıkları gibi malî kaynaklarına da dokunmamışlar ve onu her iki hususta da bağımsız bırakmışlardı' (Aşur, 1995, s.60). Bugün; Ezher Camisi, Üniversitesi, İslami Araştırmalar Merkezi ve Kütüphane gibi birimlerin hepsi Meşyehatü'l-Ezher isimli üst kuruma bağlıdır. Osmanlı devleti döneminde yapılan yeniliklerin en önemlisi Meşyehatü'l-Ezher / Şeyhü'l-Ezherlik makamının ihdas edilışıdir (Aşur, 1995, s. 60). Günümüzde, *Büyük İmam* (الإمام الأكبر) denilen büyük şeyh tarafından yönetilmektedir.

4. Ezher Kütüphanesi / Mektebetü'l Ezher

Kütüphanenin, 1897'de İmam Muhammed Abdo tarafından kurulduğu yaygın olarak bilinse de tahminimizce tarihi daha eskilere gitmektedir. Osmanlı döneminde Ezher Camisinde bulunan yazma eserlerin Abdo tarafından kurulan kütüphanenin temelini oluşturma ihtimali yüksektir. Kütüphanede bulunan eser sayısı ile ilgili ihtilaflar bulunmaktadır. Ezher şeyhliğinin web sitesinde, kütüphanede 600.000 civarında eser bulunduğunu, bunlardan 100.000 tanesinin yazma eser olduğu belirtilir⁴. Nasr Mısır'daki bazı kütüphanelerdeki yazma eserlerin dijitalleştirilmesi üzerine yazdığı makalede 'İslam dünyasına ait yazma eserlerin

⁴ www.alazhar.org/english/about/azharlib.htm

sayısı bakımından Türkiye'den sonra Mısır ikinci sıradadır ve el-Ezher de Mısır Milli Kütüphanesi'nden sonra ikinci sırada gelmektedir, der ve yaklaşık 40.000 yazma eser bulunduğunu belirtir (Nasr, 2016 s.304). 2018 yılında 28 cilt olarak yayımlanan Arapça yazma eserler kataloğu 49.361 tane yazma eser olduğu bilgisini verir⁵. Bu katalogta Arapça risale mecmualarının içerisinde yaklaşık 120 tane Türkçe risale tespit edebildim, fakat bu eserleri detaylı inceleme fırsatım olmadı. Arapça yazma eserler ayrıntılı incelendiği takdirde bilinmeyen Türkçe yazmaların ortaya çıkacağı muhakkaktır.

5. Türkçe Yazma Eserler

Türkçe ve Farsça yazma eserler kütüphanenin *Lugat-ı Şarkıyye / لغات شرقية* (LŞ) isimli koleksiyonunda bulunmaktadır. Yazma eserlerde bulunan bazı kayıtlarda 'Revak Evram, Revak Etrak' gibi ifadeler bulunmaktadır. İfadelerden anlaşılabilirdiği kadarıyla Osmanlı döneminde, Ezher Camisindeki Türklere ait bölümlerdeki yazma eserlerin şeyhlik kütüphanesine aktarılmış olması muhtemeldir. Bu koleksiyonun büyük bölümü Türkçe yazma eserlerden meydana gelmiştir. Yazmaların büyük bir kısmının görüntüleri dijital ortama aktarılmıştır ve kütüphane içerisindeki bilgisayarlardan eserlerin görüntülerine ulaşılabilir. Bilgisayarlardaki arama kısmına 'Lugat-ı Şarkıyye' (لغات شرقية) yazıldığında 1108 adetlik eser listesi çıkmaktadır. Bu sayı 'Risale mecmualarını da kapsamaktadır. Bilindiği gibi bu mecmuaların içerisinde birden fazla sayıda eser vardır. Mecmualar içerisindeki eserler ayrı ayrı listelenmektedir. Cilt sayısı olarak LŞ'de 111 cilt risale mecmuası, 320 cilt de müstakil eser olmak üzere toplamda 431 cilt yazma eser bulunmaktadır. 431 cilt yazmadan sadece 314 cilt eserin görüntülerine ulaşılabilir. 117 cilt eserin görüntülerini talep ettiysem de elde edemedim. Ayrıca kütüphane katalog numaraları 500.000 ve 600.000 ile başlayan 180 adet eser daha vardır ki, bu eserler görüntüleri Türkiye ve başka ülkelerin kütüphanelerinden getirilmiştir. Bu eserlerin görüntüleri ise herkese açık değildir, ancak yetkili bir kişinin bilgisayarından erişilebilmektedir.

Lugat-ı Şarkıyye koleksiyonunda bulunan yazma eserlerin konulara göre dağılımı aşağıdaki şekildedir. Konu dağılımı yapılırken bazen bir eser birden fazla konuya dahil edilebilmektedir. Aynı eser hem dinî, hem edebi, hem de ahlaki başlıklar altında değerlendirilebilir. Aşağıda bulunan tabloda eserlerin konularına göre dağılımı verilmiştir.

Konular	Eser sayısı
Dini Metinler	89
Edebi	34
Sözlük	25
Dinî- tefsir	9
Astronomi - zîc	8
Dilbilgisi	6

⁵ <http://www.azhar.eg/mediacenter/press/foreign/ArtMID/6724/ArticleID/24673/mediaid/41921>

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Konular	Eser sayısı
Tarih	6
Dinî- tasavvuf	4
Tıp	2
İlimler	2
Dinî- dua	1
Mimari	1
Mektubat	1
Vakıf defteri	1
Mektup	1
Talimatnâme	1
Lazımatnâme	1
Kanunnâme	1
TOPLAM	193 cilt Türkçe eser

Listeden anlaşılacağı üzere en fazla eser dinî metinler türündendir. 193 eserin neredeyse yarısı kadarı bu tip metinlerdir. Dinî metinler fikhî meseleler, feraiz kitapları, menakıbnâmeler vd. tarzındadır. Bunlardan bazıları tercüme, bazıları telif eserlerdir. Sayı itibarıyla en çok yazma eser Birgivî Mehmed Efendi'ye ve onun şarîhi Şeyh Ali Sadrî el-Konevî'ye aittir. Birgivî'nin Vasiyyetnamesi'nin ve Konevî'nin Vasiyyetname üzerine yazdığı şerhin 8 adet yazma nüshası vardır. Hiçbiri tam olmamakla beraber 9 adet tefsir bulunmaktadır. Menakıbnameler ve menasik türündeki eserler sayıca diğer eserlerden fazladır.

Edebi eserlere göz atıldığında Sûdî Bosnevî'nin şerhleri göze çarpar, Hafız'a, Sâdî'ye yapmış olduğu şerhler toplamda 6 tanedir. Fuzûlî'nin Leyla vü Mecnun'un bir nüshası bulunmaktadır. Ayrıca Muhibbî'ye ait Farsça Divan da yine göze çarpan önemli eserler arasındadır. Muhibbî Divan'ının der-kenar notları Türkçe'dir.

Bilimsel eserler incelendiğinde astronomi / zîc ile ilgili eserler sayıca diğer eserlere nazaran ön plandadır. Çocuk hastalıklarıyla ilk Türkçe eserlerden sayılabilecek Şaban Şifaî'nin Tedbirü'l Mevlûd isimli eseri tıp alanındaki önemli eserlerdendir. İlimlerin tasnifi alanında Netâyic-ül-fünûn bir başka önemli eserdir. İslam Tarihi'nin büyük filozof ve alimlerinden olan Nasıreddün Tusî'ye ait Tansuknâme-i İlhânî doğa bilimleri alanındaki birkaç eserden birisidir. Bu eserin Harezmi Türkçe'sine satırarası yöntemle tercüme edilmiş olması eseri ayrıca önemli kılmaktadır.

Türkçe yazmaların dili genel itibarıyla Batı Türkçesidir. Doğu Türkçesine ait 2 adet eser bulunmaktadır. Bunlardan birisi Harezmi Türkçesine aittir. Diğeri ise Çağatay Türkçesidir. Yaklaşık 30 yazma da Eski Anadolu Türkçesi dönemine aittir. Genel olarak eserler 16-17 yy. dönemi Türkçesini yansıtmaktadır. Ancak daha detaylı çalışmalar sonucunda eserlerin yazıldığı dönem sağlıklı bir biçimde ortaya konulabilir.

Eserler isim sırasına göre alfabetik olarak listelenmiştir. Arama yapmanın kolaylığı için bu yol seçilmiştir. Aşağıda Türkçe eserlerin listesi verilmiştir. Bu

listede 193 adet Türkçe eser vardır. Risale mecmuaları ve Farsça eserler listeye dahil edilmemiştir.

6. Lugat-ı Şarkıye koleksiyonunda bulunan Türkçe eserlerin listesi

Eserler ile ilgili olarak aşağıdaki bazı veriler aktarılmıştır.

Sıra no	Genel Rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
1.	87007	1214	Bilinmiyor	Ahlak Risalesi	14	mensur harekesiz

Sıra no: Hazırlamış olduğum listedeki sıra numarası.

Genel Rakam: (الرقم العام) : Kütüphane kayıtlarında içerisindeki genel katalog numarası.

Lugat-ı Şarkıye: (الرقم الخاص): Kütüphane kayıtlarında eserin 'Lugat-ı Şarkıye' koleksiyonundaki özel katalog numarası.

Yazar adı: Müellif adı veya bazen mütercim adı.

Eser adı: Yazma eserin adı.

V.S.: Varak sayısı.

Hareke durumu: Eserin harekeli mi harekesiz mi olduğunu belirtir.

Manzum / Mensur: Aynı isme sahip bazı eserler manzum veya mensur olabilmekte, karışıklığın giderilmesi için bu bilgi verildi.

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
1.	87007	1214	Bilinmiyor	Ahlak Risâlesi	14	harekesiz mensur
2.	2231	269	Bilinmiyor	Ahval-i Kıyamet	110	harekeli mensur
3.	86510	840	Bilinmiyor	Arapça - Türkçe sözlük ve İnşa kitabı	35	harekeli
4.	86620	950	Bilinmiyor	Arapça gramer şerhi	159	harekeli mensur
5.	86382	712	Bilinmiyor	Aruz risâlesi	28	harekeli manzum
6.	119476	1917	Bilinmiyor	Askerî talimatlar	45	harekesiz mensur

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S.	Hareke durumu
7.	86571	901	Bilinmiyor	Bazı ayetlerin tefsiri	241	harekesi z mensur
8.	130876	1955	Bilinmiyor	Bazı ayetlerin tefsiri	83	harekesi z mensur
9.	86527	857	Bilinmiyor	Bilinmiyor (Peygamber kıssaları)	141	harekeli mensur
10.	119398	1839	Sûdî Bosnevî	Bostan şerhi	498	harekesi z mensur
11.	113791	1775	Salih Bin Celal / Tercüman	Cevamiü'l Hikayat ve Levamiü'l Rivayat Tercümesi	359	harekesi z mensur
12.	86617	947	Bilinmiyor	Çeşitli mektuplar	32	harekesi z Mensur
13.	119379	1820	Ahmed Bin Süleyman Bin Kamil Paşa	Dakayıkü'l Hakayık	82	harekesi z mensur
14.	119387	1828	Ahmed Bin Süleyman Bin Kamil Paşa	Dakayıkü'l Hakayık	89	harekesi z mensur
15.	86735	1065	Bilinmiyor	Dini yükümlülükler ile ilgili	162	harekeli mensur
16.	86585	915	Sultan Süleyman	Divan-ı Muhibbî	105	Farsça Türkçe
17.	86825	1155	Bilinmiyor	el-Vesile (Ticaret ile ilgili Risâle)	70	harekesi z mensur
18.	113815	1799	Musa Bin Hüseyin el-İznikî	Enfesü'l Cevâhir	348	harekesi z mensur
19.	17634	209	Yazıcıoğlu Ahmed Bican	Envarü'l Aşikin	251	harekeli mensur
20.	86432	762	Yazıcıoğlu Ahmed Bican	Envârü'l Aşikin	287	harekeli mensur

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S .	Hareke durumu
21.	86765	1095	Bilinmiyor	Farsça - Türkçe sözlük	30	harekesiz mensur
22.	86508	838	Bilinmiyor	Farsça beyit şerhleri	68	harekesiz mensur
23.	113805	1789	Bilinmiyor	Farsça beyit şerhleri	45	harekesiz mensur
24.	119480	1921	Yeminî	Faziletname	89	harekeli manzum
25.	34493	341	Mehmed bin Mardinî el-Şâfi	Felek ü Mikât (İlk kısım Arapça ve ikinci kısım Türkçe tercümesidir)	28	harekesiz mensur
26.	1648	251	Bilinmiyor	Feraiz kitabı	213	harekesiz mensur
27.	86552	882	Tursunzâde Efendi	Feraiz Kitabı	85	harekesiz mensur
28.	86466	796	Bilinmiyor	Feraizü's Sırâceddin tercümesi	92	harekesiz mensur
29.	86627	957	Bilinmiyor	Fezayil Beytü'l Mukaddes-i Şerif	59	harekeli mensur
30.	87796	1592	Kadı Sâc'eddin	Fıkhî meseleler hakkında risâle	55	harekesiz mensur
31.	86440	770	Bilinmiyor	fi Beyan Arkamü'l Hindi	35	harekesiz mensur
32.	87326	1533	İbn-i Arabî	Fusus'ü'l Hikem Tercümesi	337	harekesiz mensur
33.	86638	968	Aşık Paşa	Garibname	353	harekeli manzum
34.	119420	1861	Taşlıcalı Yahya	Gencine-i Raz	95	harekesiz manzum

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S .	Hareke durumu
35.	119390	1831	Sûdî Bosnevî	Gülistan Şerhi	384	harekesiz mensur
36.	35056	73	Veysî	Habnâme	41	harekesiz mensur
37.	86635	965	Hüseyin Ayvansarayî	Hadîkatü'l Cevâmi	230	harekesiz mensur
38.	87049	1256	Bilinmiyor	Hadis şerhi	378	harekesiz mensur
39.	86728	1058	Sûdî Bosnevî	Hafız Divanı şerhi 2. ve 3. cilt	164	harekesiz mensur
40.	119409	1850	Sûdî Bosnevî	Hafız Divanı şerhi	525	harekesiz mensur
41.	87008	1215	Hamdullah Bin Akşemseddin	Hamdi Divanı	190	harekesiz manzum
42.	86411	741	Candaroğlu İsmail Bey	Hulviyyat-ı Sultani	316	harekesiz mensur
43.	87052	1259	Bilinmiyor	Hz. Muhammed'in hayatı (Çağatayca)	175	harekesiz mensur
44.	86592	922	Bilinmiyor	İbâdat-ı Bendiyye	192	harekeli mensur
45.	87949	1631	Bilinmiyor	İbn Baytar tercümesi	291	harekesiz mensur
46.	1319	247	Ebul Fazl Mahmud Kara Çelebizade	İlmihal	48	harekesiz mensur
47.	86843	1173	Bilinmiyor	İman meseleleriyle ilgili	140	harekeli mensur
48.	119441	1882	Muhammed bin Kutbeddin Yakub	İmanın esasları	155	harekeli mensur

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S.	Hareke durumu
49.	119459	1900	Bilinmiyor	İnşa Kitabı, Çeşitli mektuplar var	125	harekesiz mensur
50.	86417	747	Bilinmiyor	İrşadü'l Diniyye	86	harekeli mensur
51.	87011	1218	Bilinmiyor	İtikat ile ilgili risâle	166	harekesiz mensur
52.	86458	788	Hasan Rızayî	Kân-i Ma'ânî	41	harekesiz manzum
53.	52375	252	Lutfi Paşa	Kanunnâme-i Cedid-i Hakanî	61	harekesiz mensur
54.	119508	1949	Mansurlu Mehmed Fahreddin Efendi	Kerbela ile ilgili	96	harekeli manzum
55.	86637	967	Muhammed bin Bavıçızâde	Kırk ayet şerhi	369	harekesiz mensur
56.	4267	248	Mevlana Furatî	Kırk Sual	142	harekeli mensur
57.	86422	752	Mevlana Firakî	Kırk Sual	228	harekeli mensur
58.	98582	1679	Bilinmiyor	Kitâb-ı Danestan (Farsça- Türkçe Sözlük)	22	harekeli satırarası
59.	98580	1677	Bilinmiyor	Kitabı Tercüman (Arapça-Türkçe Sözlük)	55	harekesiz mensur
60.	86451	781	Yazıcıoğlu Mehmed	Kitabu Muhammediye	283	harekeli manzum
61.	86821	1151	Yazıcıoğlu Mehmed	Kitabu Muhammediye	313	harekeli manzum
62.	119392	1833	Yazıcıoğlu Mehmed	Kitabu Muhammediye	314	harekeli mensur
63.	86705	1035	Yazıcıoğlu Mehmed	Kitabu Muhammediye	235	harekeli manzum
64.	86866	1196	Üstüvânî Mehmed Efendi	Kitabu Üstüvânî	88	harekeli mensur

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S.	Hareke durumu
65.	119445	1886	Üstüvânî Mehmed Efendi	Kitabu Üstüvanî	188	harekeli mensur
66.	119489	1930	Fuzulî	Leyla vü Mecnun	105	harekesiz manzum
67.	86318	648	Ahterî	Lugat-ı Ahterî Kebir	192	harekesiz mensur
68.	113810	1794	Lutfullah Deşişî	Lugat-ı Deşişi	440	harekesiz mensur
69.	86402	732	Lutfullah Bin Yusuf El Halimî	Lugat-ı Halimi	117	harekesiz mensur
70.	86717	1047	Nimetullah	Lugat-ı Nimetullah Çelebi	126	harekesiz mensur
71.	92450	1665	Yetimî	Lüccetü'l Ahbâr	77	harekesiz mensur
72.	86737	1067	Nuh Efendi	Makasidü'l Hasane	76	harekesiz mensur
73.	87102	1309	Nuh Efendi	Makasidü'l Hasene	339	harekeli mensur
74.	113806	1790	Nuh Efendi	Makasidü'l Hasene	141	harekeli mensur
75.	119423	1864	Bilinmiyor	Maktel-i Hüseyin	133	harekeli mensur
76.	84183	608	Bilinmiyor	Manzum tefsir ve hadis	122	harekeli manzum
77.	86801	1131	Birgivi Mehmed Efendi	Manzum Vasiyyetnâme	60	harekeli manzum
78.	119470	1911	Bilinmiyor	Mektuplar Farsça ve Türkçe karışık	39	harekesiz mensur
79.	119439	1880	Muhyî Gülşenî	Menakıb-ı İbrahim Gülşenî	194	harekesiz mensur
80.	86872	1202	Bilinmiyor	Menakıbü'l Evliya	206	harekeli mensur

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S .	Hareke durumu
81.	86457	787	Sinan Efendi	Menasikü'l Hac	65	harekeli mensur
82.	92444	659	Molla Mustafa El Diyarbekrî	Menasikü'l Hacc	59	harekeli mensur
83.	86471	801	Bilinmiyor	Menasikü'l Hacc-ı Sagîr	31	harekeli mensur
84.	86682	101 2	Sinan Efendi	Menasikü'l Hac	62	harekeli mensur
85.	86807	113 7	Sinan Efendi	Menasikü'l Hac	45	harekeli mensur
86.	11948 1	192 2	Sinan Efendi	Menasikü'l Hac	125	harekeli mensur
87.	84187	612	Süleyman Çelebi	Mevlîd-i Şerif	19	harekeli manzum
88.	84206	631	Süleyman Çelebi	Mevlîd-i Şerif	14	harekeli manzum
89.	86551	881	Süleyman Çelebi	Mevlîd-i Şerif	42	harekeli manzum
90.	87103	131 0	Süleyman Çelebi	Mevlîd-i Şerif	40	harekeli manzum
91.	11947 9	192 0	Süleyman Çelebi	Mevlîd-i Şerif	13	harekeli manzum
92.	999	314	Süleyman Çelebi	Mevlîd-i Şerif	23	harekeli manzum
93.	87057	126 4	Bilinmiyor	Miras bölüşümü ile ilgili risâle	30	harekesi z mensur
94.	11380 3	178 7	Bilinmiyor	Mirkâtü'l-lugat	78	harekesi z mensur
95.	86696	102 6	Bilinmiyor	Mu'cizâtü'l Nebi	213	harekesi z mensur / manzum
96.	86657	987	Kutbeddin bin Mehmed İznikî	Mukaddime-i Kutbeddin	317	harekeli mensur
97.	86403	733	Kutbeddin bin Mehmed İznikî	Mukaddime-i Kutbeddin	203	harekeli mensur
98.	86345	675	Kutbeddin bin Mehmed İznikî	Mukaddime-i Kutbeddin	122	harekesi z mensur

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S.	Hareke durumu
99.	119393	1834	Bilinmiyor	Mukaddimetü'l Edep Tercümesi	491	harekesi z mensur
100.	86563	893	Bilinmiyor	Müfidü'l Ulum Tercümesi	413	harekesi z mensur
101.	86441	771	Musa Bin Hacı Hüseyin El-İzniki	Münebbihü'r-Rakidin	305	harekesi z mensur
102.	135092	1966	Kerimeddin el-Ezherî	Müsvedde fi Zem Tahrîm El Şatranc	5	harekesi z manzum
103.	87090	1297	Eşrefoğlu Rumî	Müzekki'n-Nufus	222	harekesi z mensur
104.	87795	1591	Bilinmiyor	Namaz hakkında risâle	159	harekeli mensur
105.	86688	1018	Bilinmiyor	Namaz ile ilgili risâle	50	harekeli mensur
106.	25705	316	Lami Çelebi	Nefehâtü'l-üns tercümesi	359	harekesi z mensur
107.	87125	1332	Yahyâ bin Ali Nev'î Efendi	Netâyic-ül-fünûn	113	harekesi z mensur
108.	86853	1183	Bilinmiyor	Ozi kalesinin lazımatı hakkında risâle	20	harekesi z mensur
109.	86608	938	Bilinmiyor	Pendnâme-i Attar Tercümesi	34	harekesi z manzum
110.	87027	1234	İmam Lutfullah Nısfî	Ravzatü'l Maşruat (Namaz ile ilgili şerh)	121	harekeli mensur
111.	86347	677	Seyyid muhammed lübbi	Ravzü'l-ahyâr müntehabatı Rebû'l-ebrâr tercümesi	246	harekeli mensur
112.	986	167	Kadıfade Ahmed Şemseddin	Risâle-i Aka'id Kadızade	169	harekeli mensur

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S .	Hareke durumu
113.	86672	100 2	Şeyh Hamza Efendi	Risâle-i Bey' ü Şıra	169	harekesi z mensur
114.	86794	112 4	Bilinmiyor	Risâle-i Bey' ü Şıra	69	harekeli mensur
115.	86603	933	Saadettin	Risâle-i Saadettin	54	harekeli mensur
116.	87934	161 6	Bilinmiyor	Risâletü'l İslamiyye	64	harekeli mensur
117.	86339	669	Hibetullah İbrahim	Sa'atnâme	156	harekeli mensur
118.	86677	100 7	Hibetullah İbrahim	Sa'atnâme	55	harekeli mensur
119.	86787	111 7	Hibetullah İbrahim	Sa'atnâme	133	harekeli mensur
120.	11198 3	168 3	Hibetullah İbrahim	Sa'atnâme	179	harekeli mensur
121.	89057	164 5	Bilinmiyor	Siretü'n Nebi	627	harekesi z mensur
122.	86520	850	Firdevsî Rumî	Süleyman-nâme	148	harekeli mensur
123.	86425	755	Sûdî Bosnevî	Şerh-i Bostan	316	harekesi z mensur
124.	86408	738	Kara Davud	Şerh-i Delâili'l Hayrât	111	harekesi z mensur
125.	86387	717	Bilinmiyor	Şerh-i Ehadis Resûl Emin	57	harekesi z manzum
126.	5094	299	Bilinmiyor	Şerhü'l Bostan	288	harekesi z mensur
127.	86548	878	Sûdî Bosnevî	Şerhü'l Bostan	136	harekesi z mensur
128.	86420	750	Bilinmiyor	Şerhü'l hadis ve ayet	132	harekeli mensur

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S.	Hareke durumu
129.	4369	295	İbnü'l Hacib	Şerhü'l Kafıyye Tercümesi	105	harekesi z mensur
130.	86348	678	Şemî	Şerhü'l Bostan Şem'i	240	harekesi z mensur
131.	86702	103 2	Bilinmiyor	Şerhü'l Kasidetü'l Bürde	99	harekesi z mensur
132.	86649	979	Bilinmiyor	Şifâü'l Mümin	255	harekesi z mensur
133.	87038	124 5	Bilinmiyor	Şiir Mecmuası	93	harekesi z manzum
134.	86317	646	Bilinmiyor	Şir'atü'l İslam tercümesi	234	harekesi z mensur
135.	87775	157 1	Bilinmiyor	Taberi Tarihi Tercümesi	365	harekesi z mensur
136.	1252	237	Nasîrüddin Tusi	Tansuknâme-i İlhanî /Satırarası Tercüme	99	harekesi z Farsça / Türkçe
137.	11947 7	191 8	Abdülcabbar	Tarih-i Abdülcabbar	237	harekesi z mensur
138.	11937 6	181 7	Bilinmiyor	Tarih-i Timur	175	harekesi z mensur
139.	1309	227	Selami Ali Efendi	Tarikatnâme-i Selami Efendi	26	harekesi z mensur
140.	86331	661	Mehmed İsmetî	Tarikatü'l Muhammediye tercümesi (İmam Birgivi'nin)	178	harekeli mensur
141.	86742	107 2	Bilinmiyor	Tecvid Kitabı	62	harekesi z mensur

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S.	Hareke durumu
142.	86719	104 9	Şaban Şifaî	Tedbirü'l Mevlûd	333	harekesi z mensur
143.	86434	764	Bilinmiyor	Tefsir (Enam-Kehf suresi)	508	harekeli mensur
144.	87956	163 8	Ahmed Bin Süleyman Bin Kemal Paşa	Tefsir	115	harekesi z mensur
145.	86525	855	Pir Mehmed Bin Yusuf El- Ankaravî	Tercümanü'l Sıhah	379	harekeli mensur
146.	11937 7	181 8	Hâfız Mehmed Vardarî	Tertib-i Zîba	192	harekesi z mensur
147.	86460	790	Aşık Paşazade	Tevarih-i ali Osman	241	harekeli mensur
148.	35008	250	Sinan Paşa	Tezkiretü'l Evliya	135	harekesi z mensur
149.	86668	998	Muğlalı Şahidî İbrahim Dede	Tuhfe-i Şahidî	25	harekesi z manzum
150.	86493	823	Muğlalı Şahidî İbrahim Dede	Tuhfe-i Şahidî	22	harekeli manzum
151.	87118	132 5	Muğlalı Şahidî İbrahim Dede	Tuhfe-i Şahidî	41	harekeli manzum
152.	11938 4	182 5	Muğlalı Şahidî İbrahim Dede	Tuhfe-i Şahidî	22	harekeli manzum
153.	86651	981	Vehbî	Tuhfe-i Vehbi	34	harekesi z manzum
154.	86851 ⁶	118 1	Vehbî	Tuhfe-i Vehbi	34	harekesi z manzum
155.	11380 2	178 6	Bilinmiyor	Tuhfetü'l Arifin	99	harekeli mensur

⁶ İki farklı katalog numarası olmasına rağmen aynı eser görüntüleri çıkmaktadır.

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
156.	86337	667	Ebu'r-Rıza Bâlî bin Ali Gafrullah	Tuhfetü'l Mübtehelin tercümesi	157	harekesi z mensur
157.	86328	658	Bilinmiyor	Tuhfetü'l Mahmudiyye (Arapça- Türkçe manzum sözlük)	30	harekeli manzum
158.	86484	8140	Bilinmiyor	Tuhfetü'l Mahmudiyye (Arapça- Türkçe manzum sözlük)	21	harekeli manzum
159.	120885	1950	Bilinmiyor	Tuhfetü'l Mahmudiyye (Arapça- Türkçe manzum sözlük)	23	harekeli manzum
160.	98581	1678	Bilinmiyor	Tuhfetü'l Mahmudiyye (Arapça- Türkçe manzum sözlük)	40	harekeli manzum
161.	86667	997	Bilinmiyor	Tuhfetü'l Mahmudiyye (Arapça- Türkçe manzum sözlük)	36	harekesi z manzum
162.	119372	1813	Abdurrahman bin Abdullah Kuddusî	Tuhfetü'l Mülük (Tuhfe-yi Şahidi Şerhi)	206	harekesi z mensur
163.	86700	1030	Bilinmiyor	Tuhfetü'l-erîb fi'r-red 'alâ ehli's-salîb tercümesi	93	harekesi z mensur
164.	86707	1037	Abdülreşid El Hüseyni El Medenî	Türkçe - Arapça sözlük	166	satırlı harekesi z
165.	119495	1936	Bilinmiyor	Uhruc duası	7	harekeli mensur
166.	87019	1226	Bilinmiyor	Umdetü'l İslam Tercümesi	285	harekeli mensur
167.	86602	932	Bilinmiyor	Umdetü'l İslam Tercümesi	230	harekesi z mensur

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S.	Hareke durumu
168.	84154	5079	Bilinmiyor	Vakıf defteri	33	harekesi z mensur
169.	86342	672	Birgivi Mehmed Efendi	Vasiyetnâme	33	harekeli mensur
170.	86723	1053	Şeyh Ahmet	Vasiyetnâme	10	harekeli mensur
171.	86805	1135	Birgivi Mehmed Efendi	Vasiyetnâme	61	harekeli mensur
172.	4370	229	Birgivi Mehmed Efendi	Vasiyyetnâme	46	harekeli mensur
173.	17637	234	Birgivi Mehmed Efendi	Vasiyyetnâme	37	harekeli mensur
174.	84153	578	Birgivi Mehmed Efendi	Vasiyyetnâme	42	harekeli mensur
175.	86528	8580	Birgivi Mehmed Efendi	Vasiyyetnâme	59	harekeli mensur
176.	989	173	Birgivi Mehmed Efendi	Vasiyyetnâme	80	harekeli mensur
177.	87117	1324	Birgivi Mehmed Efendi	Vasiyyetnâme	60	harekeli mensur
178.	87948	1630	Birgivi Mehmed Efendi	Vasiyyetnâme	45	harekesi z mensur
179.	84191	616	Şeyh Ali Sadrî el-Konevî	Vasiyyetnâme Şerhi	165	harekeli mensur
180.	86535	865	Şeyh Ali Sadrî el-Konevî	Vasiyyetnâme Şerhi	152	harekeli mensur
181.	86643	973	Şeyh Ali Sadrî el-Konevî	Vasiyyetnâme Şerhi	154	harekeli mensur
182.	86663	993	Şeyh Ali Sadrî el-Konevî	Vasiyyetnâme Şerhi	174	harekeli mensur
183.	86689	1019	Şeyh Ali Sadrî el-Konevî	Vasiyyetnâme Şerhi	187	harekeli mensur
184.	86491	821	Şeyh Ali Sadrî el-Konevî	Vasiyyetnâme Şerhi	106	harekeli mensur
185.	86842	1172	Şeyh Ali Sadrî el-Konevî	Vasiyyetnâme şerhi	61	harekeli mensur

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Sıra no	Genel rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
186.	86863	1193	Şeyh Ali Sadrî el-Konevî	Vasiyyetnâme Şerhi	94	harekesiz mensur
187.	86744	1074	Devletoğlu Yusuf	Vikâye tercümesi	183	harekeli manzum
188.	86609	939	Bilinmiyor	Yusuf u Züleyha	66	harekesiz mensur
189.	86497	827	Bilinmiyor	Zâdü'l-Meâd	287	harekeli manzum
190.	8183	61	Bilinmiyor	Zic ile ilgili	28	harekesiz mensur
191.	86532	862	Halifezade İsmail Efendi	Zic kitabı	211	harekesiz mensur
192.	8169	337	Hüseyin Hüsnü Efendi	Zic-i Hüsnü Efendi	69	harekesiz mensur
193.	113794	1778	Vecdi Ahmed Efendi	Zübdetü'l kelim fime yehtac aleyhe el-has ve'l am	152	harekesiz mensur

7. Görüntüsü bulunmayan eserler

Aşağıda listesi verilen eserlerin görüntülerine hiç bir şekilde ulaşamadım. Kütüphane içerisindeki bilgisayarlardan sadece künye bilgilerine ulaşabiliyorum. Fakat yaptığım görüşmeler sonucunda yetkililer görüntülerini temin edebileceklerini söylemelerine rağmen maalesef ulaşma imkânım olmadı. Eserlerin görüntülerine ulaşamadığım için sadece liste vermekle yetindim. Farsça ve Türkçe kayıtlarında hatalar bulunduğu için olduğu gibi aşağıdaki listeye aktarmış bulunmaktayım. Eğer eserlerin görüntülerine ya da kendilerine bir şekilde ulaşılabilirse ileride yapılacak çalışmalarda aşağıdaki bilgiler doğrulanabilir.

Sıra no	Genel Rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
1.	8470	632	-	-	-	Görüntü yok
2.	8667	1009	Abdülgaffur	-	120	Görüntü yok

Sıra no	Genel Rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
3.	119446	188 7	-	-	-	Görüntü yok
4.	119394	183 5	-	Baharistân	84	Görüntü yok
5.	3498	3	Mehmed Fıkhî el-Aynî	Behcetü'l Fetavva	163	Görüntü yok
6.	8633	665	Attar	Ben-i Attar 'Arus	30	Görüntü yok
7.	119483	192 4	Salih Bin Abdullah	Ceride fi'l Mirâs	85	Görüntü yok
8.	8661	941	Bostan	Divan Bostan	117	Görüntü yok
9.	8778	583	Birgivi Mehmed Efendi	Divan-ı Ahmediyye	230	Görüntü yok
10.	8652	854	Ali Çelebi	Divân-ı Ali Çelebi	36	Görüntü yok
11.	119437	187 8	Arifî	Divan-ı Arifî Şirazî	70	Görüntü yok
12.	8666	996	İsmail Kemal (Paşa) El Rumî	Divan-ı İsmail Kemal	217	Görüntü yok
13.	119465	190 6	Nureddîn bin Abdullah el-Hüseynî	Divânu Emir Seyyid Nureddîn	225	Görüntü yok
14.	3393	309	İbnü'l Fâriz	el-Kasîdetü't-Tâiyye	45	Görüntü yok
15.	8682	115 9	İbn Baytar	el-Müfredât	244	Görüntü yok
16.	8651	845	Abdullah Bin Ahmed Bin Mahmud El Nısfî	el-Müsteşfi Şerhü'l Münafi' el-Diraye	370	Görüntü yok
17.	8686	119 2	Habîsî	el-Müveşşeh el-Mukaddime laben el-Hâcib	151	Görüntü yok
18.	113811	179 5	-	el-Tezkire	178	Görüntü yok
19.	119466	190 7	el-Seyyid Mehmed	Enmuzec fi'l Tıbb	341	Görüntü yok
20.	8662	955	-	Enmuzecü't Tıbb	211	Görüntü yok

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Sıra no	Genel Rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
21.	119374	409	-	Fasl Tûrâb-i Bahr-i Kâfi	409	Görüntü yok
22.	119484	1925	Ali Efendi Bin Mehmed Efendi	Fetâva fi'l Fıkh el-Hanefî	251	Görüntü yok
23.	1082	249	Ali Efendi Bin Mehmed	Fetava-yı Ali Efendi	4	Görüntü yok
24.	6249	335	Yusuf bin İlyas	Fevaid	338	Görüntü yok
25.	8630	639	-	Gülistan	135	Görüntü yok
26.	8414	567	-	Gülistan şerhi	96	Görüntü yok
27.	8655	888	Mehmed bin Çerkes el-düzvâr	Gülistan Şerhi	138	Görüntü yok
28.	119399	1840	Sûdi Bosnevî	Gülistan Şerhi	458	Görüntü yok
29.	8648	818	Lutfullah bin Yusuf Halimî el-Rumî	Halimî lugatı	160	Görüntü yok
30.	8648	813	-	Haşiye el-mütevasıt	27	Görüntü yok
31.	8717	1379	Ali bin Hüseyin el-Kâşifi	İbda' el Müteveffin min Racûl Sufiyye	120	Görüntü yok
32.	119427	1868	-	İhyâü Ulûmi'd-Dîn	220	Görüntü yok
33.	8632	655	Abdulrahman bin Yusuf	İmâdü'l İslam	327	Görüntü yok
34.	8673	1068	-	Kadı-hân	238	Görüntü yok
35.	8677	1102	Molla Camî	Kasa'id Molla Camî	74	Görüntü yok
36.	119440	1881	-	Kıssasü'l Enbiya	151	Görüntü yok
37.	8632	657	Mehmed bin İbrahim	Kıssa-yı Yusuf	137	Görüntü yok
38.	119443	1884	Mehmed bin Zeyd el-Tûsî	Kıssa-yı Yusuf		Görüntü yok

Sıra no	Genel Rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
39.	8705	1258	-	Kimya-yı Saadet	527	Görüntü yok
40.	119411	1852	Gazali	Kimya-yı Saadet	229	Görüntü yok
41.	119457	1898	-	Kimya-yı Saadet	161	Görüntü yok
42.	113817	1801	-	Kitab fi'l Felek ve'l Buruc	22	Görüntü yok
43.	8683	1168	-	Kitab fi'l Nahv	196	Görüntü yok
44.	8679	1127	-	Kitab-ı Gülistan	78	Görüntü yok
45.	2080	278	İbrahim Gülşeni	Kitab-ı Ma'nevi	508	Görüntü yok
46.	6250	172	-	Kitab-ı Tasavvuf	105	Görüntü yok
47.	119442	1883	el-Tiflisî	Kitâbu Beyânü'l Tıbb	258	Görüntü yok
48.	119428	1869	-	Kitabu Eş'ar fi'l Tasavvuf	69	Görüntü yok
49.	119421	1862	-	Kitâbu Lokman	219	Görüntü yok
50.	119373	1814	-	Külliyât-ı 'Arifî	317	Görüntü yok
51.	8672	1057	el-Harirî	Makâmâtü'l Harirî	188	Görüntü yok
52.	119434	1875	Attar	Mantiku't Tayr	239	Görüntü yok
53.	8632	659	-	Manzume-i Farsî	77	Görüntü yok
54.	119460	1901	-	Matlau'l Envâr	144	Görüntü yok
55.	8731	1524	-	Mecmu'a el suretü'l Kur'an	38	Görüntü yok
56.	119438	1880	-	Menâkibü'l Gülşenî	194	Görüntü yok
57.	8658	914	Molla Camî	Menasık	44	Görüntü yok

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Sıra no	Genel Rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
58.	119391	183 2	Şeyh Mahmud el-Geylani	Menâzırü'l İnşâ	74	Görüntü yok
59.	119422	186 3	-	Mesnevi	245	Görüntü yok
60.	119386	182 7	-	Mi'yârü'l Cemâlî	236	Görüntü yok
61.	119404	184 5	El Yasin/Yes Bin Abdullah El İstanbulî	Minhacü'l Abidin	277	Görüntü yok
62.	119416	185 7	Necmeddin	Mirsâdü'l Abâd	173	Görüntü yok
63.	8655	880	-	Mucem fi âsâr-ı Mülük el 'Acem	139	Görüntü yok
64.	119432	187 3	Ziyaeddin el-Cürcânî	Muhtasar Vâcibetu's Salât		Görüntü yok
65.	8668	101 1	Sultan Mukri el-Şâfi	Mukaddime fi Mezheb el Kurra	48	Görüntü yok
66.	119449	189 0	-	Müsvedde Asfâr	262	Görüntü yok
67.	119456	189 7	-	Müsvedde el-Gülşenî	276	Görüntü yok
68.	119418	185 9	-	Namazla ilgili risâle	124	Görüntü yok
69.	8671	104 1	-	Nazmü'l Farsî	120	Görüntü yok
70.	8645	782	Mehmed Beg Borî Bevri	Nazmü'l Muhammediye	267	Görüntü yok
71.	119412	185 3	Nimetullah	Nimetullah Lugatı	120	Görüntü yok
72.	8686	119 8	-	Risâle fi Mikât	21	Görüntü yok
73.	113808	179 2	Şeyh Lutfullah	Risâle fi'l Ediye ve'l Evrâd	234	Görüntü yok
74.	8676	109 4	-	Risâle-i Ârif	20	Görüntü yok
75.	6066	-	-	Risâle-i Feraiz Türkî	118	Görüntü yok
76.	9244	166 2	-	Risâle-i Kıra'at Türkî	10	Görüntü yok

Sıra no	Genel Raka m	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
77.	119433	187 4	Fahri Şeyh Zeyneddin Hanî	Risâle-i Kudsiyye	100	Görüntü yok
78.	8655	883	Molla Ali	Risâle-i Tevhid	46	Görüntü yok
79.	8654	872	Hibetullah İbrahim	Sa'atnâme	-	Görüntü yok
80.	1137	178 2	-	Siracü'l Kûlûb	11	Görüntü yok
81.	119381	182 2	Şükrullah bin Şihâbeddin Zekî	Siretü'n Nebi	236	Görüntü yok
82.	119435	187 6	Taşlıcalı Yahya	Şah u Geda	63	Görüntü yok
83.	119397	183 8	-	Şahi Divânı	47	Görüntü yok
84.	8666	992	Çelebi el-Şehir Molla Arab	Şerh	39	Görüntü yok
85.	8647	808	-	Şerh-i Esmallah Hasene	6	Görüntü yok
86.	119415	185 6	Lahicî	Şerh-i Gülşen Râz	349	Görüntü yok
87.	8669	102 2	el-Fenâri	Şerh'ül İsağucî	17	Görüntü yok
88.	119447	188 8	Yâr Alâ-ullah	Şerhü Lema'at Irâkî		Görüntü yok
89.	119488	192 9	Abdullah el-Şenşurî	Şerhü Tuhfetü'l Hibâb		Görüntü yok
90.	119482	192 3	el-Seyyid Ömer bin Mehmed el-Beyasî	Şerhü'l Beyas Al Mecmuatü'l Sarf	184	Görüntü yok
91.	119400	184 1	Sûdi Bosnevî	Şerhü'l Bostan	617	Görüntü yok
92.	8662	953	-	Şerhü'l Cezâri	19	Görüntü yok
93.	8660	936	-	Şerhü'l Divan Seyyidne Ali	239	Görüntü yok
94.	8684	117 1	Sururî Efendi	Şerhü'l Gülistan	196	Görüntü yok
95.	8687	120 3	Molla Camî	Şerhü'l Kasîde-i Hamriyye	60	Görüntü yok

Mısır El-Ezher Şeyhliği Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler

Sıra no	Genel Rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareke durumu
96.	8648	812	Mehmed Bin Mehmed el-Razi	Şerhü'l Kutb Ali el-Şemsiyye	170	Görüntü yok
97.	8659	926	-	Şerhü'l Manzume-i Birgivî	52	Görüntü yok
98.	8680	113 2	Sururî	Şerhü'l Sururî	112	Görüntü yok
99.	8674	107 8	Bosnevî	Şerhü'l Şemsiyye	77	Görüntü yok
100.	6775	474	Ahmed bin Hayreddin el-Guz el-Hisari el	Şerhü'l Mukaddimetü'l Edeb Li'l	469	Görüntü yok
101.	8685	118 8	-	Tarikatü'l Muhammediye	126	Görüntü yok
102.	8630	636	-	Tasavvuf Risâlesi	117	Görüntü yok
103.	1332	214	-	Tefsir	215	Görüntü yok
104.	8667	100 8	-	Tefsir	120	Görüntü yok
105.	119414	185 5	-	Tefsir	412	Görüntü yok
106.	119505	194 6	-	Tefsir	38	Görüntü yok
107.	6248	218	-	Tefsir 2. cüz	489	Görüntü yok
108.	8656	896	-	Tercümân Lugat Farsî	133	Görüntü yok
109.	135083	195 7	Nuh Efendi	Tercüme-i Milel ve'n-nihal	73	Görüntü yok
110.	119436	187 7	Salih Salahî	Teshilü'l Mübtedi	111	Görüntü yok
111.	119458	189 9	-	Tezkiretül Evliyâ	284	Görüntü yok
112.	8657	905	Birgivi	Vasiyyetnâme	93	Görüntü yok
113.	119402	184 3	Şeyh Ali Sadrî el-Konevî	Vasiyyetnâme Şerhi	144	Görüntü yok
114.	119426	186 7	-	Veledname / Mesnevi	224	Görüntü yok

Sıra no	Genel Rakam	LŞ	Yazar adı	Eser adı	V.S	Hareket durumu
115.	6041	-	Molla Câmî	Yusuf u Züleyha	154	Görüntü yok
116.	8905	164 7	-	Yusuf u Züleyha	142	Görüntü yok
117.	119385	182 6	Molla Camî	Yusuf u Züleyha	170	Görüntü yok

8. Sonuç

Mısır el-Ezher Şeyhlik kütüphanesinde bulunan Türkçe yazma eserler ana hatlarıyla tanıtılmaya çalışılmış ve listesi verilmiştir. Hazırlıklarına devam ettiğim katalog çalışması tamamlandığında yazma eserlerin tüm bilgileri sağlanmış olacaktır.

Kütüphanede yaklaşık olarak %46'lık oran ile dini içerikli metinler en çok rastlanan eserlerdir. Edebî eserler %17,6 oran ve sözlükler de %12,9'luk oran ile oldukça fazla sayıdadır. Bazı yazmalar Türkiye ve dünya kütüphanelerinde nüshası oldukça fazla olan eserler iken nadir durumda olanlar da bulunmaktadır. Mesela üzerinde doktora çalışması da yaptığım Tansukname-i İlhânî isimli eser Harezmi Türkçesi dönemine ait olup bugüne kadar bilinmemekteydi. Eserin bulunmasıyla Türk sili tarihi araştırmalarındaki yerini almış oldu. Eserler üzerine yapılacak tafsilatlı incelemelerden sonra gerçek değerleri ortaya çıkması olacaktır.

9. Kaynakça

- Aşur, S. A. (1995). Ezher. *İslam Ansiklopedisi*. c.12, 59-63
- İhsanoğlu, E. (2006). *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları*. İstanbul, IRCICA.
- Kalyon, A. ; Kalyon F. (2015). Mısır'daki Türkçe elyazmaları hakkında görüşler. *International Journal of Languages' Education and Teaching dergisi* 3(3), 1-10
- Nasr, W. (2016). The State of Manuscript Digitisation Projects in Egypt. *Library and Information Science in the Middle East and North Africa*, 3, 302-318.
- Uzun, M. (1995). Ezher. *İslam Ansiklopedisi*. c.12, 53-58
- Yazıcı, N. (2014). *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*. İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı yay.

Elektronik Kaynaklar

www.alazhar.org/english/about/azharlib.htm

<http://www.azhar.eg/mediacenter/press/foreign/ArtMID/6724/ArticleID/24673/mediaid/41921>

<http://eram.shirazu.ac.ir/www2/CD1/www.alazhar.org/english/about/azharlib.htm>

**КЫРГЫЗСКИЙ РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ В ПОВЕСТЯХ ЧИНГИЗА
АЙТМАТОВА**

**CENGİZ AYTMAOV'UN ESERLERİNDE KIRGIZ GÖRGÜ
KURALLARININ YANSIMASI**

KYRGYZ SPEECH ETIQUETTEIN CHINGIZ AYTMAOV STORIES

Çolpon T. SIDIKOVA*

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена исследованию кыргызского речевого этикета, отраженного в повестях Чингиза Айтматова «Тополек мой в красной косынке», «Прощай, Гульсары» и «Белый пароход». Речевой этикет представляет собой систему установленных в обществе вербальных и невербальных средств и способов общения между коммуникантами. Этикетные нормы в широком смысле могут быть универсальными и национально-специфичными. Совокупность национальных традиций и норм поведения образует этикетное национальное речевое поведение. Наше исследование посвящено рассмотрению именно национально-специфичных форм кыргызского речевого этикета, переданных средствами русского языка. Как известно, анализируемые произведения Чингиза Айтматова «Белый пароход» и «Прощай, Гульсары» были написаны на русском языке, а повесть «Тополек мой в красной косынке» является авторским переводом. В них кыргызский речевой этикет представлен наиболее ярко. Автор, являясь носителем кыргызской лингвокультуры, в своих произведениях отразил кыргызский быт, описал кыргызскую культуру, которую он впитал в себя с самого раннего детства вместе с родным языком. В исследовании мы попытались описать национально-культурные особенности языкового сознания кыргызов, менталитет народа, показатели, представляющие культурную ценность при общении. В анализируемых повестях были выявлены национально-специфичные контактоустанавливающие этикетные средства коммуникации, применяемые в ситуации приветствия и гостеприимства, а также рассмотрены родственные и возрастные показатели, которым уделяется основное внимание в ситуации общения. Кроме того, Чингиз Айтматов в своих произведениях выразительно изобразил ситуации не только соблюдения, но и нарушения кыргызского речевого этикета.

---

* ORCID : 0000-0001-7614-8333oç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü – Bişkek/ Kırgızistan, cholpon.sydykova@manas.edu.kg

Ключевые слова: *речевой этикет, принцип вежливости, этикет приветствия, гостеприимство, родство, ситуация общения.*

ÖZ

Çalışmada Çengiz Aytmatov'un "Selvi Boylum Al yazmalım", "Elveda Gülsarı" ve "Beyaz Gemi" eserlerinde yansıtılan Kırgız konuşma görgü kuralları ele alınmıştır. Konuşma âdabı veya görgü kuralları, toplum üyelerinin arasında iletişim sağlayan sözlü ve sözsüz unsurlar sistemidir. Konuşma kültürü geniş anlamda evrensel ve ulusal özelliğe sahiptir. Bir halka ait gelenek ve davranış kuralları, milî konuşma âdabını ve iletişim kurallarını oluşturmaktadır. Bizim araştırmamızda ünlü yazarın eserindeki Rusçanın dil unsurları aracılığıyla anlatılan Kırgızca konuşma âdabının millî özellikleri ele alınmıştır. Bilindiği gibi Çengiz Aytmatov'un "Beyaz Gemi" ve "Elveda Gülsarı" eserleri Rusça yazılmıştır. "Selvi Boylum Al yazmalım" adlı eserini ize yazar kendisi çevirmiştir. Dolayısıyla adı geçen eserlerde Kırgız konuşma görgü kuralları daha net yansıtılmıştır. Yazar, Kırgızca konuşma kültürünün taşıyıcısı olarak eserlerinde kendisinin daha küçük yaşından itibaren şahit olduğu Kırgızların günlük hayatı ve ana diliyle birlikte edindiği Kırgız kültürünü anlatmıştır. Çalışmamızda biz Kırgızların dil dünya görüşünün millî özelliklerini, mentalite ve iletişim esnasında gerçekleşip, kültürel özellikleri taşıyan unsurları üzerinde duracağız. İncelemeye aldığımız eserlerde selamlaşma ve misafir ağırlamada iletişim sağlayan kültürel unsurlar ve iletişim ortamında öncelik tanınması gereken akrabalık durum ve yaş özellikleri üzerinde durulmuştur. Ünlü yazar Çengiz Aytmatov'un söz konusu eserlerinde Kırgız konuşma âdabına göre kuralların doğru uygulanması ve aynı anda iletişim kuranlar tarafından yapılan hatalar da net olarak anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: *konuşma görgü kuralları, nezaket prensibi, selamlaşma görgü kuralları, misafirperverlik, akrabalık, iletişim ortamı.*

ABSTRACT

This article is devoted to the study of Kyrgyz speech etiquette, reflected in the stories of Chingiz Aitmatov "To have and to lose ", "Farewell to Gulsary" and "White Ship". Speech etiquette is aset of verbal and non-verbal means and methods of communication between communicants established in society. Etiquette norms in a broad sense can be universal and national-specific. The combination of national traditions and behavior norms forms the etiquette of national speech behavior. Our study is exactly devoted to the national-specific forms consideration of the Kyrgyz speech etiquette, which are transmitted by means of the Russian language. The analyzed Chingiz Aitmatov's works as "The White Steamship" and "Farewell to Gulsary" were written in Russian, and the story "To have and to lose "is the author's translation. Kyrgyz speech etiquette is presented most clearly in them. The author, being a bearer of the Kyrgyz linguistic culture, he reflected in his works the Kyrgyz life, described the Kyrgyz culture, which he absorbed since his early childhood, along with his native language. In the study, was done a trial to describe the national-cultural characteristics of the linguistic consciousness of the Kyrgyz people and their mentality, and indicators of cultural value in communication. In the analyzed stories, national-specific contact developing etiquette means of communication which are used and identified in greeting and hospitality situation, also were observed family related and age indicators, which are focused on the communication situation. The stories of Chingiz Aitmatov show situations of compliance and violation of Kyrgyz speech etiquette.

Keywords: *speech etiquette, courtesy principle, greeting etiquette, hospitality, kinship, communication situation.*

Introduction (Введение)

Всестороннее и разнонаправленное изучение речевого этикета осуществляется в лингвистике. И это не случайно, поскольку этикет проявляет себя наиболее многогранно и многоаспектно именно посредством речи. С точки зрения лингвистов, речевой этикет – это всегда диалог двух коммуникантов, носителей определенных социальных функций. С. Мусаев дает определение речевому этикету как основным правилам речевого поведения в различных ситуациях, составляющих нашу жизнь, таких, как ситуации приветствия, обращения, благодарности, извинения, поздравления, прощания и т.д. (Мусаев, 1999:91). Подробно рассматривая сущность этикета, Н. И. Формановская приходит к выводу о том, что речевой этикет представляет собой «микросистему национально-специфичных вербальных единиц, принятых и предписываемых обществом для установления контакта собеседников, поддержания общения в желательной тональности соответственно правилам речевого поведения» (Формановская, 1989:2). Формулы речевого этикета – «выработанные обществом правила речевого поведения, обязательные для членов общества, национально-специфичные, устойчиво закрепленные в речевых формулах, но в то же время исторически изменчивые» (Васильева, 1976:3). Таким образом, единицы речевого этикета не производятся говорящим в процессе речевого творчества, а воспроизводятся им как готовые штампы. Поэтому в лингвистической литературе формулы речевого этикета называются также «речевыми клише». Ученые-лингвисты рассматривают семантику языковых единиц, соотнося с ситуацией общения. Проводится изучение не только языка и речи, но и языкового поведения человека, языковой личности и проблем её формирования. По мнению некоторых исследователей, существует глубокое и постоянное взаимодействие между языком и действительностью, между миром языка и окружающим нас миром. Комплексное изучение языковых средств, используемых в определённых коммуникативных ситуациях, с учётом национально-культурных факторов находится в центре внимания ученых. По мнению А. А. Леонтьева, национально-культурная специфика речевого общения складывается в представлении человека из системы факторов, обуславливающих отличия в организации сами имеют различную природу, но в процессах они взаимосвязаны прежде всего с факторами собственно языковыми, психолингвистическими и общепсихологическими. Среди этих факторов ученый отмечал следующие: 1) факторы, связанные с культурной традицией (разрешенные и запрещенные типы и разновидности общения, а также стереотипные ситуации общения); 2) факторы, связанные с социальными функциями общения (функциональные подязыки и этикетные формы общения); 3) факторы, связанные с этнопсихологией в узком смысле, то есть с особенностями протекания и опосредования психических процессов и различных видов деятельности; 4) факторы, определяемые спецификой языка данной общности (стереотипы, образы, сравнения и т.д.). В каждой культуре поведение людей регулируется представлениями о том, как человеку

полагается вести себя в типичных ситуациях в соответствии с их социальными ролями (начальник – подчиненный, женщина- мужчина и т.д.)(Леонтьев, 1976: 9-10).

При рассмотрении стереотипных ситуаций общения возможно вычленение таких шаблонных ситуаций, для которых характерно употребление единиц речевого этикета. Этикетные межличностные отношения строятся на принципе вежливости, выступающим в качестве основного критерия этикетного речевого общения, а также на принципе социального регулирования отношений между коммуникантами. Каждая стереотипная ситуация обслуживается устойчивыми формулами и выражениями, которые образуют тематические группы единиц речевого этикета, такие, как: «Обращение, привлечение внимания», «Приветствие», «Знакомство», «Прощание», «Извинение», «Благодарность», «Поздравление», «Пожелание», «Приглашение», «Комплимент», «Соболезнование» и т.п. Тематические группы речевого этикета отражают типичную для любого современного общества семантику речевого «вежливого» общения. Однако реализация единиц речевого этикета в стереотипных ситуациях в то же время маркирована национально-культурной спецификой на уровне различных языков. Центральные единицы речевого этикета – обращение, приветствие, прощание. Для более объективного описания и понимания функционирования единиц речевого этикета важно использовать теоретические понятия новых или относительно новых направлений и теорий в лингвистике, таких, как социолингвистика, лингвопрагматика, теория речевых актов, паралингвистика, лингвострановедение, межкультурная коммуникация и других, непосредственно связанных с проблемами этикетного речевого поведения. Ситуации речевого этикета подвержены нормативной регламентации. Нормы речевого этикета — важнейшее средство социальноречевого поведения. Они воплощают в себе понятия должного, требуемого, ожидаемого, одобряемого. Им свойственно отражение культурно-исторических процессов, происходящих в обществе. Адресант сознательно ориентирует свое поведение в соответствии с социальным статусом адресата. Этикетные нормы в широком смысле могут быть внутрикультурными, субкультурными и межкультурными. Совокупность национальных традиций и норм поведения образует этикетное национальное речевое поведение (Сыдыкова, 2012:13). Для оценки правил этикета важны следующие критерии: 1) степень официальности/неофициальности общения; 2) языковой паспорт партнера (пол, возраст, социальное происхождение, род занятий, профессия, уровень культуры); 3) степень родства/знакомства; 4) сфера общения; 5) ситуация; 6) уровень культуры партнера.

Ключевой категорией этикета является категория вежливости (ориентация общения на сохранение достоинства партнера и уважения к адресату). Стереотипные ситуации общения, в которых применяется этикет, получили название этикетных ситуаций. Поведение людей в этикетных ситуациях, подчиняющееся нормам и правилам, принятым в данной культуре

Кыргызский Речевой Этикет В Повестях Чингиза Айтматова

или данном коллективе, называется этикетным поведением. Одним из важнейших свойств этикетного поведения является то, что оно всегда направлено на достижение коммуникативного успеха: этикетное поведение призвано сделать человеческую коммуникацию максимально комфортной. В случае же неэтикетного поведения в этикетных ситуациях, то есть когда человек пренебрегает этикетными нормами и правилами в ситуациях, в которых признается необходимым следование им, коммуникация обречена на неуспех или даже на провал. Речевой этикет связан с ситуацией речевого общения и ее параметрами: темой, местом, временем, мотивом и целями общения. Явления речевого этикета различаются и в зависимости от социального статуса участников коммуникации. Единицы речевого этикета различаются по их устойчивой прикрепленности к тем или иным социальным группам носителей языка. Эти группы могут быть выделены по следующим критериям: а) возраст: формулы речевого этикета, связываемые с молодежным жаргоном; специфические формы вежливости в речи людей старшего поколения; б) образование и воспитание: более образованные и воспитанные люди тяготеют к более аккуратному употреблению единиц речевого этикета, чаще употребляют *Вы*-формы; в) пол: женщины в среднем тяготеют к более вежливой речи; г) принадлежность к специфическим профессиональным группам. А.К.Байбурин для характеристики речевого этикета различных народов, социальных или возрастных групп предлагает учитывать следующие факторы: 1) отношение к темпу речи, молчанию, паузам; 2) речевые формулы; 3) стандартные темы и способы поддержания беседы; 4) запретные темы; 5) запретная лексика; 6) социальные различия; 7) гендерные различия; 8) возрастная дифференциация (Байбурин, 1988:12-38). Наличие стандартных правил речевого поведения для каждой этикетной ситуации имеет социальный, культурный, психологический и коммуникативный смысл. Стереотипные правила поведения учитывают то общее на уровне общечеловеческого, на уровне отдельной социальной формации национальной культуры, которое у каждого этноса по-разному преломляется на уровне индивидуального и в различных социальных и профессиональных группах (Прохоров, 1996). Национально-культурная специфика речевого поведения вступивших в коммуникацию находит своё выражение в выборе грамматических средств языка при порождении речевого высказывания говорящим, в связи с тем, что всякое протекание речевого акта предполагает наличие трех фаз речевой ситуации: 1) установление речевого контакта; 2) поддержание речевого контакта; 3) размыкание речевого контакта. Внезапно переданное сообщение может оказаться не воспринятым адресатом или воспринятым ущербно. Чтобы избежать подобных потерь и «подготовить почву» для передачи информации, говорящий использует определенные языковые средства. В ходе передачи сообщения говорящему важно, чтобы оно принималось в течение всего времени его передачи, а не только в момент установления речевого контакта. По достижению своих целей собеседники завершают речевой контакт. Отсутствие данной фазы общения нарушает

этикетные нормы, ведь попрощаться – значит получить возможность для установления новых контактов в дальнейшем. Таким образом, в процессе коммуникации важны все три фазы речевого общения. Наличие непосредственного адресата создает необходимость установления и поддержания контакта на протяжении всего коммуникативного акта. Стилистическое многообразие синонимических средств этикетных выражений (приветствия, обращения, прощания и т.п.) составляет богатство речевого этикета определенного языка. От объективной тональности следует отличать речевую стилистическую тональность, когда происходит дополнительное приращение прагматических смыслов (шутка, ирония, почтительность, ласка, лесть, сближение, отчуждение и т.д.) (Балакай, 2007:15). Однако стилистическая речевая тональность может совпадать и с объективной тональностью. Для того, чтобы показать прагматическую цель употребления в речи тех или иных вербальных и невербальных средств речевого этикета, мы в нашем исследовании классифицируем их по функционально-стилевой принадлежности (официальные, официально-нейтральные, официально-дружеские, полуофициальные, стилистически возвышенные, стилистически сниженные, разговорно-обиходные, просторечные, почтительные, уважительные, дружеские, интимно-дружеские, фамильярные, снисходительные, шутливые, ласкательные и т.д.). Из стилистических оттенков единицы даются те, которые наиболее часто встречаются в речи. Все указанные выше условия функционирования речевого этикета оснащены целым рядом стандартных речевых штампов и клише, использование которых является неперенным условием этикетно адекватного речевого взаимодействия. Таким образом, действенная сила речевого этикета проявляется в его особых социальных и лингвистических признаках. Специфика речевого этикета в том, что он характеризует как повседневную языковую практику, так и языковую норму. Элементы речевого этикета усваиваются настолько глубоко, что они воспринимаются «наивным» языковым сознанием как часть повседневного, естественного и закономерного поведения людей.

Research Methodology (Методология исследования)

В современной лингвистике имеет место тенденция к все более широкому подходу к исследованию национально-культурной специфики коммуникации. Внимание ученых разных научных направлений привлекают как лингвистические, так и экстралингвистические факторы, в частности, семантика и тональность общения, типология коммуникативных актов и соответствующих им текстов, типология высокочастотных бытовых ситуаций и реализация в них стереотипных формул общения, влияние на реализацию единиц речевого этикета территориальных, исторических, этнических, социальных и других факторов. Новизна данного исследования заключается в том, что в ней впервые подвергнуты лингвокультурологическому анализу русскоязычные повести Чингиза Айтматова, в которых рассматриваются

Кыргызский Речевой Этикет В Повестях Чингиза Айтматова

кыргызские этикетные формулы приветствия, кыргызская этикетная ситуация гостеприимства, кыргызские культурные ценности, влияющие на реализацию речевого этикета при приветствии и гостеприимстве. В ходе исследования применялись описательный метод, метод концептуального анализа, семантико-прагматический метод. Теоретической базой послужили труды исследователей в области лингвокультурологии, межкультурной коммуникации, этнолингвистики, касавшихся вопросов изучения речевого этикета.

Results of the study (Результаты исследования)

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что результаты могут способствовать развитию коммуникативно-прагматического подхода к изучению языковой и культурной компетенции, выявлению национально-специфического языкового мышления, дальнейшему изучению творчества Чингиза Айтматова в лингвокультурологическом аспекте. Практическая ценность состоит в возможности применения результатов исследования при чтении спецкурсов по лингвокультурологии, лингвострановедению, теории и практике межкультурной коммуникации, кыргызскому речевому этикету и т.д.

Main part (Основная часть)

Русскоязычные повести Чингиза Айтматова

Каждый человек является носителем определенной национальной ментальности и языка. В языке каждого народа сформирован концептуальный образ мира. Лингвокультурологический анализ языка определенного этноса позволяет выявить специфические стороны национальной картины мира, национального характера, ментальности данного этноса.

В нашем исследовании кыргызского речевого этикета мы в качестве фактического материала использовали эпизоды приветствия и гостеприимства, описанные в повестях Чингиза Айтматова. Как известно, великий писатель прекрасно владел как родным, так и русским языком. Ранние произведения автора были написаны им на кыргызском языке, но позже, чтобы расширить круг своих читателей, Чингиз Айтматов стал писать на русском языке. Именно в произведениях, написанных на русском языке, наиболее красочно отразились отличительные особенности авторского языкового сознания как носителя кыргызской лингвокультуры, ведь в большинстве его произведений описывается кыргызский быт, кыргызская культура, которые автор впитал в себя с родным языком еще в раннем детстве.

Чингиз Айтматов родился в кыргызской глубинке, в селе Шекер Таласской области. Поскольку его отец, Торокул Айтматов, был видным государственным чиновником, в раннем детстве маленькому Чингизу пришлось поколесить с родителями по стране и даже пожить в Москве. Но в тяжелые сталинские годы репрессий, перед самым арестом, отец успевает отправить свою семью из Москвы в родовое село Шекер, надеясь на помощь

родных в поддержке своей семьи. Здесь проживали близкие родичи отца, которые помогли им пережить эти страшные годы. Эта часть жизни оставила большой след в душе Чингиза Айтматова, именно эти впечатления в будущем отразились во всех произведениях великого писателя. Здесь он впитал в себя киргизские традиции, обряды, особое национальное мировоззрение, особый характер, что явилось зерном в формировании будущего великого писателя. А о «чуде родного языка» великий мастер слова пишет следующее: «Мы не перестаем удивляться чуду родной речи. Только родное слово, познанное и постигнутое в детстве, может напоить душу поэзией, рожденной опытом народа, пробудить в человеке первые истоки национальной гордости, доставить эстетическое наслаждение многомерностью и многозначностью языка предков. Именно в детстве закладывается подлинное знание родной речи, именно тогда возникает ощущение причастности своей к окружающим людям, к окружающей среде, к определенной культуре» (Айтматов, 1988: 112). Кроме того, автор признается в том, что через русский язык, который он также глубоко усвоил еще в детстве, он смог раскрыть лучшие национальные традиции, духовное наследие прошлого, исторический опыт народа, а также показать не только национальные особенности, различающие народы, но и сходства в мышлении национальных культур (Айтматов, 1988:114). Ниже дается краткая информация об анализируемых произведениях.

Повесть *«Тополек мой в красной косынке»* впервые была опубликована в 1961 году. *«Тополёк мой в красной косынке»* – повесть о любви, о предательстве, об ответственности. название повести также можно рассмотреть с позиции лингвокультурологии как развернутое сравнение–эталон: ведь в киргизском языке существует устойчивое сравнение девушки с гибким, тоненьким тополком *«тал чыбыктай ийилген»*. Этот образ молодой, стройной девушки использовал автор в названии своей повести *«Тополек мой в красной косынке»*. В повести Ильяс свою возлюбленную Асель увозит из родного аила без разрешения на то родителей, поскольку она была уже сосватана и скоро ее собирались выдать замуж за другого. В киргизской языковой картине такая ситуация называется *«ала качуу»*, т.е. умыкание (похищение) девушки. Данный обычай применяется в двух случаях: при согласии девушки на брак, но несогласия на то родителей девушки; при несогласии девушки на брак, т.е. принуждение ее к браку. Асель, становится для Ильяса жизненным ориентиром, *«тополком в красной косынке»*: и когда были вместе, и когда разлучила их судьба. Как известно, свою судьбу человек во многом творит сам, в данном случае вина за потерю любви лежит на Ильясе. Другой герой повести – Байтемир, через страдания и потери, благодаря своей стойкости духа, отзывчивости и преданности приобретает настоящую любовь.

Повесть *«Прощай, Гультсары»* вышла в свет в 1966 году. В повести основной является тема единства человека и природы. Жизнь старого человека уподобляется жизни старого коня, писатель это передает авторскими метафорами: *«старый человек, старый конь»*. В качестве эпического фона использованы киргизские легенды *«Охотник Кожожаш»* и *«Карагул ботом»*,

в которых осуждается зло, причиненное человеком природе, от которого впоследствии страдает и сам человек. Главный герой, табунщик и чабан Танабай, в молодости активно принимал участие в коллективизации, а позже сам стал жертвой политических интриг. Иноходец Гульсары, сопровождает Танабая на протяжении долгих лет. Гульсары не только честь Танабая, но и честь всех кыргызов, которые горячо любят лошадей – верных помощников в кочевой жизни. Горькая судьба иноходца Гульсары помогает раскрыть образ его хозяина. В авторских монологах, которые стали органической частью произведения, выражены самые сокровенные мысли писателя, его отношение к дружбе, народным традициям и обычаям. Критики отмечали, что образ Гульсары является метафорой сущности человеческой жизни, в которой неизбежно подавление личности, отказ от естественности бытия. Из данного произведения мы отобрали для рассмотрения ситуации приветствия и гостеприимства.

Повесть *«Белый пароход»* была опубликована в 1970 году. Жанр повести дает возможность развернуть тему родства человека с семьей, с народом, с современностью (Бахтикиреева, 2009: 226). Сюжет повести органически сливается с *«Легендой о матери-оленихе»*, главная идея которой заключается в призыве к мирному сосуществованию, согласию и единению, в протесте против родоплеменных распрей, истребления людей. Эта легенда еще и о том, что каждый человек, каждый народ должен дорожить своей землей, беречь природу как зеницу ока. Легенда активно воздействует на ум и чистую душу семилетнего мальчика. Мальчик олицетворяет совесть и честь человека. Добро в лице мальчика отвергает зло в лице Орозкула, в итоге мальчик погибает и одерживает победу над злом. «Ему не приходит на помощь пассивный гуманизм его деда Момуна. Дед Момун не умеет бороться с плохими, коварными людьми, окружающими его, поэтому его поступки заранее обречены на провал. Добро в лице мальчика в тысячу раз активнее и полезнее, чем пассивный гуманизм Момуна» (Пазылов, 2017). Во всех этих повестях очень много эпизодов, в которых описаны национальные традиции и обычаи, национально-культурное мышление кыргызов. Мы в качестве анализа национально-культурной специфики кыргызского речевого общения рассмотрели лишь ситуации приветствия и гостеприимства.

Функции речевого этикета

Прежде чем перейти к рассмотрению национально-культурных особенностей кыргызского речевого этикета, обратимся к функциям, которые выполняет речевой этикет в процессе реализации в речи. Основными функциями речевого этикета являются следующие:

1. фатическая (контактоустанавливающая);
2. апеллятивная (призывная);
3. конативная (ориентации на адресата в связи с его ролевыми позициями в процессе общения);

4. волюнтаривная (волеизъявительная, проявляется в ситуациях просьбы, приглашения, разрешения, совета, предложения);
5. эмотивная (связана с выражением эмоций, чувств, отношений человека).

Самой важной функцией этикетной речи является фатическая (контактная, контактоустанавливающая). «Фатический (от гр. *phathos* – сказанный); фатическая речь – контактный вид речи, говорение с целью поддержания контакта» (Большой словарь иностранных слов, 2008: 609). В.И.Карасик отмечает, что «этикетное действие – это фатический акт поддержания общения в доброжелательной тональности между людьми, относящимися к различным группам общества. Сфера действия этикета – обыденное общение, этикет допускает индивидуальные отклонения в степени демонстрации доброжелательности и изящества в выполнении этикетных действий. Эмоциональное содержание этикетного действия варьирует от искренней доброжелательности до формального этикетного знака» (Карасик, 2002). Н.И.Формановская о фатической функции речевого этикета пишет следующее: «Включение и поддержание речевого контакта собеседником осуществляется именно с помощью единиц речевого этикета» (Формановская, 2007:401). Тем самым, по мнению автора, контактная функция «отвечает» и за установление, и за поддержание контакта, но в процессе общения они выполняются различными этикетными средствами. Регулирующая функция речевого этикета проявляется в том, что он определяет наиболее общие и основные нормы общения, а также правила выбора наиболее уместного этикетного средства в зависимости от конкретной коммуникативной ситуации и конкретных условий общения. Исследователь национально-культурной специфики речевого поведения казахов К. Ш. Кажгалиева, рассматривая фатическую функцию речи с лингвистической точки зрения, определяет ее как предназначенную для вербальной коммуникации и преследующей 2 цели: 1) промежуточную – обеспечить контакт; 2) конечную – поддержать контакт (значимый для коммуникантов предмет общения отсутствует, часто заменяется нейтральной темой, например, расспросы о здоровье, о делах). Фатическая функция этикетных выражений «характеризуется наличием ряда языковых особенностей, таких, как использование ситуативно-обусловленных формул вежливости – единиц речевого этикета, определяемых как микросистема лексико-фразеологических средств, функционирующих в ситуации установления, поддержания и завершения контакта» (Кажгалиева, 1991:44). Б. Х. Бгажноков фатическую функцию речи относит к квазиобщению, другие характеризуют ее как неинформативную, то есть когда ведутся «разговоры ни о чем», «пустые разговоры» (Бгажноков, 1962:52). В речевой ситуации часто в одном и том же этикетном выражении могут реализоваться 2 или более функции. В таких ситуациях необходимо выявить основную функцию этикетного выражения:

«Ассалам алейкум, большой купец! – сказал он полушутя-полусерьезно. – В благополучии ли прибыл твой караван, удачно ли идет твоя

торговля? – весь сияя, Момун тряс руку продавца. – Сколько воды утекло, как не виделись! Добро пожаловать!»(Айтматов, 1974: 16-17).

В данном диалоге можно наблюдать несколько речевых функций одновременно: «*Ассалам алейкум, большой купец!* (фатическая, прагматическая, конативная, эмотивная); *В благополучии ли прибыл твой караван, удачно ли идет твоя торговля?*(фатическая, конативная); *Сколько воды утекло, как не виделись! Добро пожаловать!»*(эмотивная, апеллятивная, фатическая). Как можем заметить, фатическая функция в речевом этикете обнаруживается всегда и поэтому считается основной.

Национально-культурная специфика кыргызского речевого этикета приветствия

Приветствие – элемент речевого этикета, с которого начинается любой вид речевого общения, независимо от того, были или не были до этого представлены друг другу собеседники, и именно приветствие является первой «лакмусовой бумажкой» степени признания ценности человека в общении, но бывают и сознательные искажения этого отношения в форме лицемерия, угодничества. Игнорирование приветствия является показателем конфликтных отношений, сложившихся между коммуникантами: Исследователь кыргызского этикета А. Муратов пишет, что у кыргызов всегда первым приветствует младший старшего, независимо от пола, пеший – всадника, один – двоих, идущий – стоящего, вошедший – сидящего. Но сидящий должен побыстрее встать и ответить на приветствие, исключение – пожилые люди, которым из-за почтительного возраста позволительно не вставать (Муратов, 2008, 83-88).

Этикетную речь в ситуации приветствия можно подразделить на формулы, клише, благопожелания, осведомления. Формула носит характер идиомы, она целиком или частично потеряла свой первоначальный облик и смысл. Обращение с помощью формулы требует строго определенного ответа, установленных обычаем.

В данном эпизоде из повести «Белый пароход» описываются кыргызские вербальные и невербальные этикетные правила приветствия соседей по кочевью. Сам автор в своих воспоминаниях о детстве называл время кочевья самым ярким впечатлением в жизни.

Зимой безлюдно у нас совсем, не то что летом, когда приходят кочевья. Очень люблю я, когда летом на большом лугу останавливаются на ночь с отарами или табунами. Правда, утром они уходят дальше в горы, но все равно хорошо с ними. Их ребятишки и женщины приезжают на грузовиках. В грузовиках юрты везут и разные вещи. Когда устроятся немного, мы с дедом идем поздороваться. Здравуемся со всеми за руку. И я тоже. Дед говорит, что младший всегда должен первым подавать руку людям. Кто не подает руки, тот не уважает людей. А потом дед говорит, что из семерых людей может оказаться пророком. Это очень добрый и умный человек. И тот, кто поздоровается с ним за руку, станет счастливым

на всю жизнь. А я говорю: если так, то почему этот пророк не скажет, что он пророк, и мы все поздоровались бы с ним за руку. Дед смеется: в том-то и дело, говорит он, что пророк сам не знает, что он пророк,— он простой человек. Только разбойник знает о себе, что он разбойник. Не совсем мне это понятно, но я всегда здороваюсь с людьми, хотя мне бывает немного стыдно. А когда на луг мы приходим с дедом, тогда я не стесняюсь (Айтматов, 1974: -32-33).

Следующее приветствие, которое приводится в эпизоде ниже, является калькированным от кыргызского приветственного выражения «Мал-жан, бала-чака аманбы?! // В благополучии ли скот и души, в благополучии ли детвора?». Ведь для кыргызов –скотоводов в прошлом, важным было осведомление о состоянии скота: если скот был в благополучии, то и люди имели хорошие возможности для существования, а дети были бы сыты и накормлены. Данное приветственное выражение до сих пор довольно частотно по применению в речи сельских жителей.

«Добро пожаловать на летовки отцов и прадедов! В благополучии ли скот и души, в благополучии ли детвора?» – это дед так говорит. А я только здороваюсь за руку. Деда все знают, и он всех знает. Ему хорошо. У него свои разговоры, он расспрашивает приезжих и сам рассказывает, как мы живем. (Айтматов, 1974: 32-33).

Данный этикетное поведение отражает национально-культурную особенность кочевой жизни, кыргызы справляясь друг о друге, выражают вежливость, узнают о новостях, которые происходят в низине, оказывают друг другу посильную помощь, если есть в том нужда.

Рано утром на лугу уже никого нет. Угнали овец и лошадей дальше, в горы, на все лето. Вслед за ними приходят другие кочевья, из других колхозов. Днем не задерживаются, проходят мимо. А на ночь останавливаются на лугу. И мы идем с дедом здороваться с людьми. Очень он любит здороваться с людьми, и я от него научился(Айтматов, 1974: 34).

Как уже сказали ранее, в соответствии с ситуацией в кыргызском речевом этикете в качестве приветствия употребляются и различные благопожелания. Так, в ситуации свадьбы в кыргызском языке употребляются для жениха одни, для невесты другие этикетные приветствия-благопожелания. Автор в повести «Тополек мой в красной косынке», в эпизоде женитьбы Ильяса, в уста его коллеги вложил приветствие-поздравление, которое является калькой с кыргызского языка «Куш боон бек болсун!» – «Пусть будет прочен поводок сокола, который сел на твою руку», дополнив описанием:

По дороге нам встретился пожилой шофер, наш аксакал Урмат-аке. Еще издали он подал мне знак остановиться. Я затормозил. Мы вышли из кабины, поздоровались:

– Ассалоум-алейкум, Урмат-аке!

– Алейкум-ассалам, Ильяс. Пусть будет прочен поводок сокола, который сел на твою руку! - поздравил он меня согласно обычаю. - Дай бог вам счастья и детей!

Кыргызский Речевой Этикет В Повестях Чингиза Айтматова

– *Спасибо! Откуда вы узнали, Урмат-аке? - удивился я.*

– *Э-э, сын мой, хорошая весть на земле не лежит. По всей трассе из уст в уста идет...*

– *Вон как! - еще больше удивился я (Айтматов, 1974:502).*

В кыргызском речевом этикете, в отличие от русского, возрастной показатель является наиболее важным в выборе приветственных формул. Кыргызы ко всем людям старше себя должны обращаться приветственными словами на «*Вы*», а равного по возрасту или младше себя допустимо приветствовать на «*ты*». По этикету, если в доме есть пожилые люди, находящиеся в другой части дома, все равно их необходимо обязательно поприветствовать, осведомиться об их здоровье. Кроме того, явившихся в дом гостей хозяева, выйдя из дома, встречают во дворе, затем, приглашают в дом. Эти обычаи описаны в представленном ниже эпизоде из повести «Белый пароход»:

– *Сейдахмат приехал, – раздался вдруг обрадованный голос Гульджамал, и слышно было, как она заторопилась навстречу мужу. – А мы жаждались!*

– *Здравствуйте, – ответили ей незнакомые люди...*

– *А Орозкул где? Дома? – поинтересовался один из приезжих.*

– *Дома, – неуверенно ответила Гульджамал. – Приболел малость. Да вы не беспокойтесь. Переночуете у нас, место есть. Идемте.*

Они двинулись. Но через несколько шагов приостановились.

– *Здравствуйте, аксакал. Здравствуйте, байбиче.*

– *Приезжие здоровались с дедом Момуном и бабушкой. Стало быть, те устыдились приезжих, встретили их во дворе, как положено встречать чужих. Может быть, и Орозкул устыдится? Хоть бы уж не позорил себя и других (Айтматов, 1974:77).*

Как видим из этого отрывка, гости в недоумении от того, что Орозкул не вышел их встретить.

Автор в повести «Белый пароход» создает образ отрицательного персонажа Орозкула и через его речь, в которой мы можем наблюдать нарушение всех кыргызских норм речевого этикета. Это и обращение на «*ты*» к своему свекру Момуно, грубость по отношению к нему, всяческое унижение его достоинства – все это вызывает негативное отношение читателя к данному персонажу.

Национально-культурная специфика кыргызскогоречевого этикета гостеприимства

Гостеприимство (*меймандостук*) – обычай, берущий свое начало в глубокой древности. По мнению Л.Моргана, гостеприимство – порождение социально-экономических отношений раннеродового строя. «Объяснения закона гостеприимства надо искать в коллективном землевладении, в распределении земледельческих продуктов по домашним хозяйствам, состоящим из известного числа семейств, и в коммунистическом строе

домашней жизни...» (Б.Х.Бгажноков, 1978:41). Гостеприимство центральноазиатских народов высоко оценивали все европейские исследователи как «одну из высочайших добродетелей мусульманина». В традиционном сознании гостеприимство имеет большую ценность. По закону гостеприимства кыргызы должны были любого путника встретить с почестями, накормить, напоить, предоставить ночлег, дать его коню корм – все это делалось безвозмездно, без какой-либо просьбы путника. «Конок бар жерде береке бар» – «Где гость – там достаток» гласит и кыргызская пословица. Если же домой приходят по какому-либо делу, то обычно беседа проходит за столом, за чашкой чая. Хозяин обычно предлагает гостю зайти домой, и выпить чаю. После расспросов о делах, о здоровье, о семейном благополучии следует деловая часть беседы, где гость излагает цель своего визита.

У кыргызов принято пригласить в дом отведать от дастархана знакомых, встретившихся случайно. Вот такой эпизод есть и в повести «Белый пароход», где дед Момун ради вежливости этикетно приглашает продавца автолавки заглянуть на чай:

– *Да ты не обижайся, милый, – снова заговорил Момун. – Осенью, бог даст, продадим картошку...*

– *До осени далеко.*

– *Ну, коли так, не обессудь. Ради бога, зайди, чаю попьешь.*

– *Не за тем я приехал, – отказался продавец (Айтматов, 1974: 17)*

Но обычно кыргызы благодарят и отказываются от гостеприимства, ссылаясь на разные дела. Вежливость проявляется и в предоставлении ночлега гостям: у кыргызов принято гостям издалека предложить остаться на ночь, даже если им есть, где остановиться. Это этикетное приглашение своего рода также является проявлением вежливости. Такое речевое поведение кыргызов можем наблюдать в отрывке из повести Ч.Айтматова «Тополь мой в красной косынке»:

1) *Городские киргизы забывают обычай. У меня есть дом, семья, дастаркон и ночлег. Раз вы приехали ко мне, уедете завтра из дома, а не с дороги. Пойдемте, я отведу вас к жене и сыну. Не обижайтесь, мне еще обход надо сделать засветло. Я быстро вернусь. Работа такая» (Айтматов, 1985: 159).*

2) *Наконец путь был раскрыт, машины разъехались.*

– *А вы что же, автобус-то ушел? – сказал мне Байтемир.*

– *А я к вам!*

– *Байтемир не показал своего удивления. Просто и с достоинством пожал мне руку: - Рад буду гостю (Айтматов, 1985:159).*

В речевом этикете кыргызов не принято во время приветствия распространяться о настоящем положении дел. Расспросы о здоровье, делах, жизни являются чисто этикетными, т.е. частью приветствия. Если дела идут неважно или со здоровьем не все в порядке, то об этом можно будет рассказать только спустя некоторое время. И даже тогда кыргызы не станут обременять своего собеседника своими заботами: о своих проблемах, а скажут вскользь, с

Кыргызский Речевой Этикет В Повестях Чингиза Айтматова

надеждой на хороший исход. О том, что у кыргызов этикет приветствия между хозяином дома и гостями длится довольно долго мы можем наблюдать из эпизода повести Ч.Айтматова «Прощай, Гульсары!»:

Ибраим, сойдя с седла, приветливо развел руки.

– Ассалом алейкум, ба-ай! – он всех табунщиков называл баями .

– Алейкум ассалом! –сдержанно отвечал Танабай, пожимая приехавшим руки.

– Как, живы-здоровы? Как лошади, Танаке, как сам? – Ибраим сыпал свои привычные вопросы, и его мясистые щеки расплывались в столь же привычной улыбке.

– В порядке.

– Слава богу. За вас я не беспокоюсь».

– Прошу в юрту». Джайдар стелила для гостей новую кошму, а на кошму бостек из козых шкур – специальный полог для сидения на полу. И ей уделил внимание Ибраим:

– Здравствуйте, Джайдар байбиче. Как ваше здоровье? Хорошо ли ухаживаете за своим баем?

– Здравствуйте, проходите, садитесь сюда.

Все расселись.

– Налей нам кумыса , – попросил Танабай жену. Пили кумыс, говорили о том, о сем.

Наконец Ибраим достал из кармана какую-то бумагу.

– Танаке, мы к вам по такому делу, вот с такой бумагой. Прочтите (Айтматов, 1985:159-160).

В данном отрывке герои произведения в ситуации встречи обмениваются стандартными этикетными выражениями приветствия, их еще называют “этикетными поглаживаниями”, которые используются в речи для того, чтобы задать тон последующему общению, ведут разговоры о том, о сем (неинформативное общение). Этикетные формулы, которыми обмениваются коммуниканты в ситуации общения, выработаны на протяжении веков этическими нормами поведения, превращенными в своеобразную условность, соблюдаемую в типизированных ситуациях. Таким образом, в фатической коммуникации наиболее четко проявляется национально-культурная специфика речевого поведения определенного этноса. Оказыванием наивысшего почета является у кыргызов обычай закалывания овцы (барана) в честь важного гостя (Абрамзон, 1990:158-159). Данный обычай продемонстрирован и в произведении Чингиза Айтматова «Тополек мой в красной косынке», где по случаю прихода сватов закалывается живность:

Я лишь теперь заметил на улице у коновязи оседланных плотных лошадей, пришедших, видно, издалека. Приподнялся за рулем, заглянул через дувал. Во дворе у очага сновали женщины. Дымил большой медный самовар. Два человека свежевали под навесом баранью тушу. Да, сватов принимали здесь по всем правилам. Мне ничего не оставалось делать. Надо было ехать разгружаться (Айтматов, 1974: 490).

В другом эпизоде повести «Белый пароход» старик Момун закалывает овцу в качестве жертвоприношения в честь прибывших в дом случайных гостей. Это были его молодые сородичи, отцов которых знал Момун. Ребята, работавшие шоферами, целой бригадой прибыли на сборку сена, однако вынуждены были укрыться от неожиданных сюрпризов погоды в доме старика Момуна. В этом эпизоде показана щедрость, хлебосольство кыргызов. Ведь столько людей накормить – непростое дело, поэтому Момун решает в честь сородичей принести в жертву овцу, молясь Богу за то, что ребята остались живы, не замерзли в горах. Здесь автор также описывает и невербальный ритуал жертвоприношения.

Они вошли в хлев, где стояли пять момуновских овец. Старик нашарил на столбе фонарь, зажег его. Овцы оглянулись в углу, заперхали.

– Держи, будешь мне светить, — сказал старик мальчику, передав ему фонарь. — Зарежем черную ярку. Гостей полон дом. Пока встанут, мясо чтобы было у нас готово.

Мальчик светил фонарем деду. Еще посвистывал ветер в щелях, еще холодно и сумрачно было на дворе. Старик вначале бросил у входа охапку чистого сена. Привел на это место черную ярку и, прежде чем повалить ее, связать ноги, призадумался, присел на корточки.

– Поставь фонарь. Садись и ты, — сказал он мальчику.

А сам зашептал, раскрыв ладони перед собой:

– О великая прародительница наша, Рогатая мать-олениха. Приношу тебе в жертву черную овцу. За спасение детей наших в час опасный. За белое молоко твое, которым ты вскормила наших предков, за доброе сердце твое, за материнское око. Не покидай нас на перевалах, на бурных реках, на скользких тропях. Не покидай нас вовеки на нашей земле, мы твои дети. Аминь!

Он молитвенно провел ладонями по лицу, вниз от лба к подбородку. Мальчик сделал то же. И тогда дед повалил овцу на землю, связал ей ноги. Вынул из ножен свой старый азиатский нож (Айтматов, 1974: 88)

Завершающая часть прощания с гостями – проводы. Не выйти из дома и не проводить гостей – выражение недостаточного уважения к гостю, принижение его статуса. Часто такое прощание происходит уже на улице, во дворе. Это тоже является в пространственном отношении проявлением гостеприимства. Обычно провожают гостя, выйдя за пределы территории дома. Такое описание проявления гостеприимства мы можем наблюдать в следующих эпизодах повестей «Тополек мой в красной косынке» и «Белый пароход»:

Долго ждать не пришлось; открывается калитка, и выходит ее мать и старик, чернобородый, грузный такой, два ватных халата на нем: нижний плюшевый, верхний вельветовый. В руке камча хорошая. Распарился, красный, видно, только что чай пил. Подошли они к коновязи. Мать Асель почтительно придержала стремя, помогла старику взгромоздиться в седло. – Э-э, байбиче*, в обиде не будем, — ответил он, поудобней устраиваясь в

седле. – Дай бог здоровья молодым. А что касается добра: не для чужих – для своих же детей. И родниться нам не впервые... Ну, будь здорова, байбиче, значит, так и порешили: в пятницу! (Айтматов, 1974: 498).

Правда, мальчик заволновался, когда шоферы и грузчики стали собираться в дорогу. Вышли все во двор, попрощались с хозяевами кордона, поблагодарили за кров и хлеб. Их провожали на лошадях дед Момун и Сейдахмат. Дед вез вязанку дров, а Сейдахмат — большой оцинкованный бак, чтобы греть воду для застывших моторов. (Айтматов, 1974: 89).

Почитание родства и старшинства

Национально-культурную специфику представляет такое явление в кыргызской лингвокультуре, как почитание родства. Это понятие наиболее прочно закрепилось в языковом сознании киргизов, и его некоторые признаки мы свами могли увидеть и в уже проанализируемых примерах гостеприимства. У кыргызов при знакомстве мужчины обычно первым делом осведомляются о том, из какого он рода, затем начинают осведомляться о знакомых из этого рода, тем самым сближаясь друг с другом. Если человек оказывается из одной местности (а кыргызы селятся в селах по признаку рода), то начинают считать друг друга братьями. В кыргызском этнокультурном воспитании мужскому полу с детства прививается ценность родства. Чингиз Айтматов культ родства очень ярко показал во многих своих произведениях, таких как «Джамиля», «Лицом к лицу», «Материнское поле» и др. Мы рассмотрим эпизод из произведения «Белый пароход», где персонаж повести Кулубек сокрушается по поводу того, что в современных условиях ребята из одного рода недостаточно хорошо знают друг друга, даже не поддерживают связь друг с другом. Но в то же время сообщает о том, что вся бригада шоферов состоит из ребят одного рода Бугу. А в другом эпизоде Кулубек внука старика Момуна называет своим младшим братом.

– Здравствуй! Ты чего тут, а? – приветливо подмигнул он мальчишке.

– Так просто, – не без смущения ответил мальчик.

– Ты деда Момуна внук?

– Да.

– Я так и знал. Я ведь тоже бугинец. Да тут все ребята поехали бугинцы. За сеном катим. Теперешние бугинцы друг друга и не знают, поразбредись... Деду привет передай. Скажи, что видел Кулубека, сына Чотбая. Скажи, что вернулся Кулубек из армии и теперь шофером в совхозе. Ну, бывай! (Айтматов, 1974:80)

– И вдруг вспомнил я, аксакал, – рассказывал Кулубек деду Момуну, – что встретил на дороге, когда ехали мы на Арчу, вот его, младшего брата-бугинца, – указал он на мальчика и ласково погладил его по голове. – Бегал у дороги. Остановился я. Как же — поздоровался. Поговорили мы. Правда? (Айтматов, 1974: 85-86)

В повести автор описывает особое почитание родства со стороны старика Момуна. Оказать услугу родичам – наивысшее благо для стврика Момуна, в этом он видит даже и свое предназначение:

Одним можно было сильно обидеть Момуна: позабыть пригласить его на совет родственников по устройству чьих-либо поминок... Тут уж он крепко обижался и серьезно переживал обиду, но не оттого, что обошли его, – на советах он все равно ничего не решал, только присутствовал, — а оттого, что нарушалось исполнение древнего долга (Айтматов, 1974: С. 15-16).

В системе моральных ценностей кыргызов почитание старших занимает самую верхнюю ступень. В кыргызском речевом этикете нормой является вежливое обращение на «Вы» к старшим по возрасту (даже внутри семьи). Дети, согласно кыргызским нормам речевого этикета, в общении с родителями должны обращаться к ним на «Вы», что указывает на особое почитание их. Для кыргызского речевого этикета обращение на «ты» к родителям является неуважительным. В пословице «*сиз» деген сылык сөз, «сен» деген сенек сөз*» говорится о том, что обращение на «Вы» является вежливым, обращение же на «ты» – фамильярное; «*сен» деген сытайыга өлүм*» (обратившемуся на «ты» – смерть). Ведь в языковом сознании кыргызской лингвокультуры люди в таком почтенном возрасте должны иначе себя вести в обществе: занимать почетное место за дастарханом, вести себя с достоинством, никогда не суетиться, в обществе должны всячески оказывать им уважение, пропускать на самое почетное место за дастарханом, угощать самым почетным куском мяса, пропускать вперед себя, помогать зайти или выйти из помещения, придержать коня, чтобы сойти или наоборот сесть на коня и т.д. В повести «Белый пароход» автор наделяет своего главного героя – старика Момуна, очень мягким характером, его излишняя мягкость и вежливость высмеиваются обществом, и даже используется обществом, где каждый мог его загрузить работой, так как он был безотказным. Кыргызские стереотипы поведения в обществе нарушает он сам, отсюда и такое ироничное, нетипичное для кыргызов отношение к нему: неуважение, обращение на «ты», использование в работе вместо молодых. «Кары келсе – ашка, жаш келсе – ишке» т.е. «если приходит пожилой человек, то место его за дастарханом, если приходит молодой человек, то место его за работой» гласит кыргызская народная мудрость. Старик Момун несмотря на свой почтенный возраст служение родственникам считал своим наивысшим долгом,

Старика Момуна, которого многомудрые люди прозвали Расторопным Момуном, знали все в округе, и он знал всех. Прозвище такое Момун заслужил неизменной приветливостью ко всем, кого он хоть мало-мальски знал, своей готовностью всегда что-то сделать для любого, любому услужить. И однако усердие его никем не ценилось, как не ценилось бы золото, если бы вдруг его стали раздавать бесплатно. Никто не относился к Момуну с тем уважением, каким пользуются люди его возраста. С ним обходились запросто. Случалось, на великих поминках какого-нибудь знатного

старца из племени Бугу — а Момун был родом бугинец, очень гордился этим и не пропускал никогда поминок своих соплеменников — ему поручали резать скот, встречать почетных гостей и помогать им сходиться с седла, подавать чай, а то и дрова колоть, воду носить. Разве мало хлопот на больших поминках, где столько гостей с разных сторон? Все, что ни поручали Момуну, делал он быстро и легко, и главное — не отлынивал, как другие. Аильные молодайки, которым надо было принять и накормить эту огромную орду гостей, глядя, как управлялся Момун с работой, говорили:

– Что бы мы делали, если бы не Расторопный Момун!

И получалось, что старик, приехавший со своим внуком издали, оказывался в роли подручного джигита-самоварищика. Кто другой на месте Момуна лопнул бы от оскорбления. А Момуну хоть бы что! И никто не удивлялся, что старый Расторопный Момун прислуживает гостям — на то он и есть всю жизнь Расторопный Момун. Сам виноват, что он Расторопный Момун. И если кто-нибудь из посторонних высказывал удивление, почему, мол, ты, старый человек, на побегушках у женщин, разве перевелся в этом айле молодые парни, — Момун отвечал: «Покойный был моим братом. (Всех бугинцев он считал братьями. Но не в меньшей мере они приходились „братьями“ и другим гостям.) Кто же должен работать на его поминках, если не я? На то мы, бугинцы, и в родстве от самой прародительницы нашей — Рогатой матери оленихи. (Айтматов, 1974: 13-14)

Кыргызы не уважают тех, кто не ведет себя соответственно своему положению: возрасту, родственному статусу. Поэтому в кыргызском обществе очень важно вести себя, придерживаясь своего статуса, и человек не должен позволять переступать через него:

И старый, и малый были с ним на «ты», над ним можно было подшутить — старик безобидный; с ним можно было и не считаться — старик безответный. Не зря, говорят, люди не прощают тому, кто не умеет заставить уважать себя. А он не умел. (Айтматов, 1974: 14)

Да и наружность Момуна была вовсе не аксакальская. Ни степенности, ни важности, ни суровости. Добряк он был, и с первого взгляда разгадывалось в нем это неблагоприятное свойство человеческое. (Айтматов, 1974: 15)

Издевательства зятя Орозула над его дочерью, которая не могла никак зачать ребенка, а также издевательства над ним вконец растоптали и без того мягкую натуру старика Момуна, он себя в доме зятя чувствовал совершенно безвольным человеком. Гости Орозула, прибывшие на кордон, чтобы незаконно приобрести у Орозула ценный лес, после удачной сделки и запрещенной охоты на маралов, угощаясь мясом только что убитой «Священной матери-оленихи», формально и даже цинично пытаются «соблюдать» кыргызские этические нормы поведения: приглашают старика сесть на почетное место рядом с ними, предоставляют первое слово – тост, спаивают непьющего старика водкой, вместе с Орозулом издеваются над его

верой в Священную мать – олениху, над его почитанием символов родства. Все это мы можем наблюдать в следующем эпизоде:

– Последним пришел дед Момун. Странный, слишком уж жалкий вид против обычного имел сегодня старик. Он хотел приткнуться где-нибудь сбоку, но черный дюжий Кокетай великодушно попросил его сесть рядом с ним.

– Проходите сюда, аксакал. – Спасибо. Мы тут, мы ведь у себя, – пробовал отказаться дед Момун. – Но все же вы самый старший, – настоял Кокетай и усадил его между собой и Сейдахметом. – Выпьем, аксакал, по случаю такой удачи вашей. Вам первое слово. Дед Момун неуверенно прокашлялся. – За мир в этом доме, – сказал он вымученно. – А там, где мир, там и счастье, дети мои. (Айтматов, 1974: 110)

Понятие родства для кыргызов в иерархии жизненных ценностей занимает наивысшую ступень. А в повести Чингиза Айтматова «Белый пароход» показатели родства как культурной ценности гипертрофированы и эти нарушения показаны подробно на примере разных эпизодов: это и поведение старика Момуна среди родичей, его чрезмерная услужливость и доброта, поведение зятя Орозкула по отношению к нему, к окружающим – все это является настолько нетипичным для кыргызского языкового сознания, что вызывает гнев, осуждение со стороны читателя. Выражением протеста против всего этого по замыслу автора является смерть главного героя – мальчика, душа которого не желает больше мириться с такой несправедливостью.

Невербальные средства коммуникации, выражающие уважение к старшим мы можем наблюдать и в эпизоде женитьбы Ильяса, когда его молодая супруга Асель, увидя коллегу Ильяса – пожилого шофера, в знак оказания почета накидывает на голову сползший платок, стыдливо пряча глаза.

– Стоим на дороге, разговариваем, а Урмат-аке даже и не подходит к машине, не смотрит на Асель. Хорошо, что Асель догадалась, в чем дело, накинула платок на голову, прикрыла лицо. Тогда Урмат-аке довольно улыбнулся.

– Вот теперь порядок! - сказал он. - Спасибо, доченька, за уважение. Ты отныне наша невестка, всем аксакалам автобазы невестка. Держи, Ильяс, за смотрины, - подал он мне деньги. Я не мог отказаться, обидел бы.

Мы расстались. Асель не снимала платка с головы. Как будто в заправдашнем киргизском доме, она, сидя в кабине, застенчиво прикрывала лицо при встречах со знакомыми шоферами. А оставшись одни, мы смеялись.

В платке Асель показалась мне еще красивой.

– Невестушка моя, подними глаза, поцелуй! - говорю я ей.

– Нельзя, аксакалы увидят! - отвечает она и тут же со смехом, будто бы украдкой, целует в щеку (Айтматов, 1974: 503)

Покрытие головы платком является символом замужней женщины. У кыргызов молодая невестка обязательно должна носить платок в знак

уважения стороны мужа, а также для показа своего статуса невестки, замужней женщины. Замужние же дочери при своих родных могут не носить платок, а при виде родственников мужа по обычаю обязательно должны прикрыть голову в знак уважения. В настоящее время только с позволения родителей мужа городские невестки (по истечении некоторого времени после замужества) могут появляться в обществе без платка. Но при пожилых сородичах, прибывших из сельской местности, обычно покрывают голову платком.

Conclusion (Заключение)

Речевой этикет направлен на вежливое общение. Принцип вежливости составляет и саму основу межличностного, межкультурного общения. Создание атмосферы, способствующей успеху общения, является одной из главных задач речевого этикета. В настоящем исследовании рассматривается речевой этикет в ситуации приветствия, гостеприимства, а также национально-культурные ценности (родство и старшинство), влияющие на реализацию кыргызского речевого этикета.

В произведениях Чингиза Айтматова было очень ярко и образно представлено соблюдение или нарушение кыргызского этикетного поведения. В исследовании мы попытались выявить национально-культурные особенности языкового сознания кыргызов. В ситуации приветствия в кыргызском языке используются формулы, клише и благопожелания. Особенностью кыргызской ситуации приветствия является более долгое приветствие, которое выражается в использовании национально-специфичных фраз приветствия, вежливом уделении внимания собеседнику, всевозможные расспросы о его благополучии и делах, осведомления о конкретных и неконкретных лицах, желание сближения с собеседником, постепенное вхождение к основной части разговора и т.д. Все это свидетельствует о том, что межличностные отношения очень важны для кыргызской лингвокультуры, и о том, что кыргызы более пренебрежительно относятся к личному времени, готовы им пожертвовать ради другого человека. Семантически все рассмотренные приветствия можно подразделить на следующие группы: приветствия-осведомления; приветствия-благопожелания; приветствия-поздравления. Речевой этикет гостеприимства кыргызов имеет свои особенности вербальной и невербальной реализации. Ведь гостеприимство – наиболее отличительная черта кыргызской лингвокультуры. Гость в кыргызском представлении посылается Богом и приносит в дом благодать, поэтому необходимо быть внимательными по отношению к нему. Гостю в доме отводят почетное место, ради него готовят угощения и даже закалывают скот, гостя встречают и провожают, выйдя за пределы дома и т.д. В пространственном отношении кыргызское помещение делится на более почетные и менее почетные места, куда гостей рассаживают соответственно их возрасту и родственному статусу. Таким образом, родственные и

возрастные показатели для кыргызов представляют большую ценность при общении.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Айтматов, Ч. (1974), *Повести и рассказы*, Однотомник, Бишкек: Кыргызстан, 620 с.
- Айтматов Ч. (1988), *Статьи, выступления, диалоги, интервью*, Москва: Агентство печати и новости, 384 с.
- Айтматов, Ч. Т. (1985), *Эхо мира. Повести. Рассказы. Публицистика* (Сост. В.Ф. Коркина. Ил. В.В. Лукашова), Москва: Правда, 528 с.
- Балакай, А. Г. (2007), *Словарь русского речевого этикета: ок. 6000 этикетных слов и выражений*, Москва: Астрель, АСТ: Хранитель, 767 с.
- Бахтикиреева, У. М. (2009), *Феномен художественного билингвизма Айтматова («Русские писатели писали бы другим языком»)*. // Айтматов и современность. Международный форум: Доклады. Статьи. Материалы, Бишкек: Маданият, 272 с.
- Бгажноков, Б.Х. (1962), *Психология и техника коммуникативного поведения адыгов* (Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР), Москва, с. 52.
- Булыко, А. Н. (2008), *Большой словарь иностранных слов: 35 тысяч слов*, Москва: Мартин, 704 с.
- Васильева, А.Н. (1976), *Курс лекций по стилистике русского языка: общее понятие стилистики*, Москва: Наука, с.57.
- Кажгалиева, К.Ш. (1991), *Национально-культурная специфика фатической речевой коммуникации в казахском языке: Дисс...канд. филол. наук*, Алма-Ата, 198 с.
- Карасик, В.И. (1993), *Коммуникативная личность как лингвистический концепт* (Проблемы формирования языковой личности учителя-русиста), Волгоград, 211 с.
- Муратов, А. (2008), *Аталар сөзү – акылдын көзү. Адеп аңгемелери*. 1-китеп, Бишкек: Учкун, 152 б.
- Мусаев, С.Ж. (1999), *Кеп маданияты жана норма*, Бишкек, 241 б.
- Пазылов, А. (2017). *Чингиз Айтматов – публицист*. <http://www.literatura.kg/articles/?aid=2349>. Дата размещения на сайте: 6 июня 2017 года
- Прохоров, Ю.Е. (1996), *Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев*, Москва: Педагогика-Пресс, 216 с.
- Сыдыкова, Ч.Т. (2012), *Лингвокультурологическая специфика кыргызского и русского речевого и неречевого поведения*, Монография, Бишкек, 160 с.
- Формановская, Н. И. (1989), *Речевой этикет и культура общения*, Москва: Наука, 178 с.

UYGUR HALK ANLATILARINDA SAYI SİMGEÇİLİĞİ

NUMBER SYMBOLS IN UYGUR FOLK NARRATIVES

ЦИФРОВАЯ СИМВОЛИКА В УЙГУРСКИХ НАРОДНЫХ ПОВЕСТВОВАНИЯХ

Funda AYDIN*

ÖZ

Edebiyat, kültürel bir taşıyıcıdır ve farklı kültürlerin yaşamlarına, inançlarına yerleşmiş olguları, kavramları halk anlatılarıyla ortaya koymaktadır. Halk anlatıları adı altında ele alınan destan, masal, hikâye, efsane, vb. türler araştırmacılara zengin malzemeler sunmaktadırlar. Bu malzemelerin ilk sırasında özel anlam ve değerler yüklenerek kutsallık kazanan sayılar yer almaktadır. Her sayı bir anlam alanına sahip olmakla birlikte var olduğu kültürde kendine has fonksiyonlar yüklenmektedir. Temeli bilinmeyen zamanlarda atılan sayı sistemlerinin toplumlara göre kimi zaman uğurlu kimi zaman uğursuz sayılarak birtakım olay ve durumlara karşılık olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bu doğrultuda sayılar ve sayı sembolizmi, anlatımı tamamlayıcı ve destekleyici unsurlar olarak kabul edilmektedir. Türk dünyasında özellikle üç, dört, beş, yedi, dokuz, kırk sayıları sayı simgeçiliği açısından halk kültüründe ve anlatılarında; inanın ve değerlerin yansıması olarak büyük önem taşımaktadır. Sayılarla ilgili bu kabuller ve inanışlar Uygur Türklerinin anlatılarında da önemli bir yer tutmaktadır. İnanışların bir kısmı mitolojik döneme dayanırken bir kısmı tarih boyunca öğrenilen kültür ve inançlara dayanmaktadır. Bu makalede de Uygurların halk anlatılarında yer bulan sayıların; yoğunluk düzeyleri ve nasıl işlendikleri ele alınarak yüklendikleri anlamlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, Uygur halk anlatılarında sayı sembolizmine büyük oranda yer verildiği görülmüştür. Türk kültüründe yoğun olarak kullanılan sayıların Uygur Türklerinin halk inanışlarında da benzer işlevler yüklendikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Uygur halk anlatıları, sayı simgeçiliği, üç, dört, beş, yedi, dokuz, kırk*

ABSTRACT

Literature is a cultural carrier and reveals the phenomena and concepts settled in the lives and beliefs of different cultures through folk narratives. Folk narratives under the name of epics, tales, stories, legends, etc. Species offer rich materials to researchers. In the first place

---

* ORCID: 0000-0002-5484-9435 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, (fundaaydin93@hotmail.com)

Uygur Halk Anlatılarında Sayı Simgeliği

of these materials, some numbers gain holiness by assigning special meanings and values. Although each number has a meaning, there are unique functions in the culture for these numbers. It is seen that the number of systems laid at unknown times is used in response to several events and situations, which are sometimes auspicious and sometimes ominous. In this respect, numbers and symbolism are accepted as complementary and supportive elements of narratives. In the Turkish world, especially the numbers of three, four, five, seven, nine and forty are important in folk culture and narratives in terms of number symbolism, as a reflection of belief and values. These assumptions and beliefs about the numbers have an important place in the narratives of Uighur Turks. Some of the beliefs are based on the mythological period, while others are based on culture and beliefs learned through history. In this article, the numbers found in the folk narratives of Uighurs, their density levels and how they are processed are studied to determine their meanings. As a result of the investigations, it was seen that number symbolism was given a great place in Uighur folk narratives. It is understood that the numbers used intensively in Turkish culture have assumed similar functions in the folk beliefs of Uighur Turks.

KeyWords: *Uighur folk narratives, number symbolism, three, four, five, seven, nine, forty*

АННОТАЦИЯ

Литература является культурным носителем и раскрывает феномены и концепции, закрепившиеся в жизни и убеждениях различных культур посредством народных повествований. Народные повествования, такие как эпосы, сказки, рассказы, легенды и т. д. содержат богатый материал для исследований. Среди них на первом месте стоят числа, которые имеют особое и святое значение и являются ценным материалом. Каждая цифра наряду со своим значением, в культуре общества имеет уникальные функции. Системы чисел, корни которых заложены ещё в неизвестном прошлом, иногда благоприятны для общества, а иногда считаются зловещими и используются в ответ на ряд событий и ситуаций. В этом отношении числа и символика принимаются как дополнительные и поддерживающие элементы выражения. В народных повествованиях тюркоязычного мира и культуре числа три, четыре, пять, семь, девять и сорок, с точки зрения цифровой символики, имеют большое значение как отражение веры и ценностей. Такие предположения и представления о числах занимают важное место в повествованиях уйгурских турок. Некоторые из верований идут из мифологического периода. Другие основываются на культурное богатство исторического периода. В нижеследующей статье попытались выявить значение чисел и уровень плотности уйгурских народных повествований. В результате исследований выяснилось, что символика чисел занимает большое место в уйгурских народных повествованиях. Понятно, что числа, которые широко используются в общей тюркской культуре, имеют сходные функции в народных верованиях уйгурских турок.

Ключевые слова: *уйгурские народные повествования, символика чисел, три, четыре, пять, семь, девять, сорок.*

Günlük yaşantıda -farkındalık düzeyi tartışmalı olmakla birlikte- sıklıkla kullanılan ve matematiksel işlemlerin dışında simgesel anlamlar yüklenen sayılar; mitolojiye ve dine dayalı birtakım işlevleri bünyelerinde taşımaktadır. İlk çağlardan beri devam edegelen bu durum, insanların gördükleri ve algıladıkları şeylere anlam atfetme güdülerinden kaynaklanmaktadır. Sayılara yüklenen bu anlamlar da milletlerin kültürel tarihlerindeki yaşanmışlıklara dayanmaktadır. Yani sayı sistemindeki işlevinden sıyrılan ve daha özel bir anlam kazanan sayılar, kültürel bir

unsur konumuna geçmektedir. Bilhassa üç, beş, yedi, dokuz ve kırk gibi mitolojik sayılar simgesel değer kazanarak Türk kültür hayatında ve anlatılarında yoğun olarak kullanılmaktadır. Fakat bu sayıların; toplumların yapısına, geçmişine, kültürüne ve inanç sistemine bağlı olarak kimi zaman anlam boyutu bakımından benzerlik ve farklılıklar ortaya koyduğu görülmektedir. Bu durum bir millete ait dilin var oluşuyla, var oluşu aynı zamana tekabül eden sayıların millî vasıflar yüklenmesi ile ilişkilidir (Çelik Şavk 2001: 52). Milliliğin yanı sıra sayıların farklı anlamlar yüklenmesinde, her sayının benzersiz ve özel anlam katmanlarına sahip olması etkili olmuştur (Schimmel 1998: 27). Çünkü hiçbir sayı diğerinin yerini alamaz ve oluşturduğu anlam alanını kapsayamaz.

A. Schimmel, sayıların en eski uygarlıklardan itibaren manyetik bir çekim alanına sahip olduğuna inanıldığını ve onlara tapıldığını ifade etmektedir. İnsanların, sayılara karşı duyduğu bu hislerin zamanla onlara özel anlamlar ve güçler vermelerine neden olduğunu ve bugün kimi dinlerde hâlâ bu inanışların geçerli olduğunu ileri sürmektedir (Schimmel 1998: 20). Öyle ki Bayram Durbilmez de modern çağda dahi devam eden “kehanette bulunma” ve “büyü yapma” gibi uygulamalarda “sayıların büyü gücü”nden yararlanma yoluna gidildiğini ifade etmektedir (Durbilmez 2008: 211). Dolayısıyla sayılar, sadece somut değerleri değil soyut değerleri de bünyesinde taşıyarak kutlu sayılmakta ve “formülistik sayı” olarak kabul edilmektedir.

Mitolojik dönemlerden günümüze kadar gelen sayılara yüklenen çeşitli anlamlar, Türk Dünyasının sözlü kültür ürünlerinde de belirgin bir yer tutmaktadır. Yapılan çeşitli çalışmalarda; Kırım (Durbilmez 2007a), Nahçıvan (Durbilmez 2008), Romanya (Durbilmez 2010), Batı Trakya (Durbilmez 2011), Kazakistan (Durbilmez 2012) Türklerinin inanışlarında ve anlatılarında mitolojik sayılardan yararlanıldığı görülmektedir. Bu genel çalışmalar dışında Dede Korkut (Ulukan 2012), Alpamiş (Erol-Çalışkan 2019), Manas (Gürsoy-Naskali 1996, Çelik-Şavk 2001), Maaday Kara (Çelik Şavk 2001), Huban Arığ (Durbilmez 2009) destanlarında da mitolojik sayılar belirgin olarak kullanılmıştır. Türk destanlarındaki sayıların din kaynaklı anlamları (Küçük 2013) ve Türk dünyası atasözlerinde sayıların kullanımı (Hirik 2017) hakkında yapılan çalışmalar da Türk dünyasında sayı simgeçiliğinden yararlanıldığını göstermektedir¹.

Bu makalede de Türk dünyasında önemli bir boy olmanın yanı sıra köklü bir edebî dünyaya sahip olan Uygur Türklerinin halk anlatılarında sayıların işleniş ve hangi oranda yer aldıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmalar sonucunda 18 Uygur halk destanı ve çeşitlenmeleri ile birlikte toplamda 34 anlatı, (Aydın 2019), 300 Uygur efsanesi (Öger 2008) ve “çöçek” adı verilen 54 Uygur masalı (Haşim 1989) tespit edilmiştir. Yapılan incelemelerden sonra anlatılarda yer alan ve yaygın kullanıma sahip olan sayıların; üç, dört, beş, yedi, dokuz ve kırk sayılarının olduğu görülmüştür:

¹ Türkiye’de sayı simgeçiliği üzerine yapılmış çalışmalar için ayrıca bkz. Rayman 1991, Yardımcı 2000, Durbilmez 2007b, Durbilmez 2009, Güvenç 2009, Çıblak-Coşkun 2010, Yücel 2011, Keleş 2017, Pehlivan 2017, Durbilmez 2017a: 201- 251, Durbilmez 2017b: 49-92, Önal-Kılıç 2018, Soydan 2018, Durbilmez 2019a: 64-79, Durbilmez 2019b: 39- 99.

1. Üç (3)

Kapsayıcı ve bir üst seviyede birleştirici rol üstlenen üç sayısı, “ilk gerçek sayı” (Schimmel 1998: 69) kabul edilmektedir². Türk kültüründe “mükemmellik”, “bütünlük/ çokluk”, “tamamlanma”, “sınıra gelme” anlamlarında kullanılmaktadır (Durbilmez 2010: 247). Uygur anlatılarında ise daha çok üç kız/erkek evlat, üç güvercin, üç başlı canavar, üç gün/gece, üç istek, üç soru, üç yol, üç kusur, üç şart, üç kez aynı eylem, üç hayvan, üç kapı şeklinde görülmektedir.

Kişilerin ve unsurların ulaşılabilceği en üst sayı kabul edilen üç sayısının Uygur halk anlatılarında miktar bildirmek için kullanıldığı örnekler mevcuttur: Söz gelimi: Abdurrahman Han (İnayet 2004: 93; Özkan 1989: 163; 165), Akulambedihan (Mehmet 1999: 212), ŞimTömür (Mehmet 1999: 228), Hurilika-Hemracan (İnayet 2004: 445), Kamerşah ile Şemsi Canan (İnayet 2004: 410), Tahir ile Zühre (İnayet 2004: 267) destanlarında / halk hikâyelerinde ve Beşik Hakkında Rivayet’i (Öger 2008: 702) ile Tükenmeyen Altın (Haşim 1989: 105) masalında kahramanların üç çocuğu bulunmaktadır. Bu anlatılarda Habibullah Müftü Hacı (İnayet 2004: 93; Özkan 1989: 163; 165), Yalmavuz (Mehmet 1999: 212), Mehtumhan (Mehmet 1999: 228), şah (İnayet 2004: 445), Kamerşah (İnayet 2004: 410), Rum ili padişahı (İnayet 2004: 267), Afrasiyab (Öger 2008: 702), ihtiyar bir adam (Haşim 1989: 105) üç çocuk sahibidir.

Dolanlılar Efsanesi’nde İslam dinini yaymak (Öger 2008: 531), İsilik Aşı Hakkında Efsane’de kıza evlenme teklifinde bulunmak (Öger 2008: 537), Çakandan’ın Uzun Yaşaması Efsanesi’nde cenazeye gitmek (Öger 2008: 614) için üç yiğit harekete geçmektedir. Tilkinin Taksimatı Masal’ında kaplan, kurt ve tilki (Haşim 1989: 39), Övüngen Kurbağa Masalı’nda iki kurbağa ve bir kaz (Haşim 1989: 67) üçü birlikte yaşar. Sinek Hakkında Rivayet’te padişah ordusunu üç safaya böler ve Yalmavuz’un cesedini üç parçaya ayırmalarını, üç dağın ardına gömmelerini emreder (Öger 2008: 598).

Üç sayısı ile ilgili kabul edilen olguların, inanışların ve davranışların kaynağı genellikle mitolojiden gelmektedir (Durbilmez 2010a: 247). Buna bağlı olarak Uygur halk anlatılarında olağanüstü varlıkların özellikleri betimlenirken üç sayısı kullanılmaktadır. Söz gelimi: Dört Karış Kumaş Destanı’nda genç adamın düşmanı üç başlı ve üç ağızlı albastıdır (Mehmet 1999: 232), Atoğlu Destanı’nda sevgili don değiştiren üç güvercinden biridir (Mehmet 1999: 237), Buğra Dağı’nın Ortaya Çıkışı Efsanesi’nde Bağdatu’nun atı üç ayaklı boz atır (Öger 2008: 615). Boz Körpeş Karaköz Ayım Destanı’nda Boz Körpeş’in atı üç aylık mesafeyi üç günde gider (İnayet 2013: 72), Efrat ve Dokuz Kız Efsanesi’nde Çin hakanının üç yüz altmış yıllık yolu bir günde kat eden atı vardır (Öger 2008: 523).

Mitolojik dönemlerden beri sihir-büyü gibi dinî faaliyetlerde yahut şifahi ritüellerdede üç sayısına bağlı kalınmakta ve aktif bir şekilde yer verilmektedir.

²Üç sayısının Türk kültüründeki anlamları hakkında geniş bilgi için bkz. Yardımcı 2000: 637-639, Durbilmez 2005: 1-22, Durbilmez2007: 177-181, Durbilmez2008: 342-344, Durbilmez 2010: 246-248, Çıblak Coşkun 2010: 73-92, Ulukan 2012: 181-184, Küçük 2013: 98-100, Hirik 2017: 229, , Soydan 2018: 1801-1802.

Bilhassa gerekli eylemin üç kez yapılması ile ölünün dirileceğine inanılmaktadır. Söz gelimi: Boz Körpeş Karaköz Ayım Destanı'nda Karaköz, Boz Körpeş'in parçalanan etleri etrafında üç kez dolaşarak diriltmek ister (İnayet 2013: 81). Kamerşah ile Şemsi Canan Destanı'nda Kamerşah, Şaperkut'un gözlerine hayat iksirini üç kez sürünce Şaperkut iyileşir (İnayet 2004: 410). Tutun Hakkında Efsane'ye göre aksakal, tabibin söylediği bitkileri temretkeye³ üç defa damlatınca temretke yok olur (Öger 2008: 614).

Aynı zamanda üç sayısı halk anlatılarının epik kurallarından yineleme, üçler ile ilk ve son durumun önemi kuralıyla örtüşmektedir (Durbilmez 2007: 178). Söz gelimi: Göroğlu Destanı'nda Göroğlu, Zenciler Padişahı'na karşı savaşa gitmek isteyen bir yiğit olup olmadığını üç kez sorar (Mehmet 2011: 259). Tahir ile Zühre Destanı'nda Tahir, şahın huzurunda üç kez saygıyla eğilir (İnayet 2004: 270). Satuk Buğra Han Efsanesi'nde Buğra Han, dayısına üçkez iman edip Müslüman olmasını söyler (Öger 2008: 487) İskender'in Boynuzu Olduğu Hakkında Efsane'de bit yiğit kuyuya üç kez içindeki sırrı açıklar (Öger 2008: 690).

Bir eylemin tekrarlanmasıyla tamama ermesi üçler kuralı ile ilişkilidir. Söz gelimi: Akulambediyan Destanı'nda; Akulambediyan, düşman askerlerine üçüncü uğrak yerinde ulaşır (Mehmet 1999: 212). Hemra'nın Naklısı Destanı'nda Hemra bir tepede üç gün ibadet edip üçüncü gece bir düş görür (İnayet 1992: 195). Yusuf-Züleyha Destanı'nda Züleyha rüyasında üç kez Yusuf'u görür ve üçüncü seferde Yusuf'tan haber alır (Arpacık 1993: 167).

Anlatılarda birtakım eylemlerin üçüncü seferde gerçekleştirilmesi neticesinde istenilen ve beklenen sonuca ulaşıldığı görülmektedir: Söz gelimi: Akulambediyan ve Tahir ile Zühre Destanı'nda testiden su dökülmesi üç kez istenir. İlk destanda Mehtumhan ırmaktan su dolduran kıza suyu tencereye Akulambediyan üç kez istedikten sonra dökmesini söyler. Kız eve döndüğünde Akulambediyan üç kez su istediğini yineleyince kız döker ve içinden bir yüzük çıkar (Mehmet 1999: 219). İkinci destanda/ halk hikâyesinde Zühre abdest almak için cariyeden eline su dökmesini ister. Cariye Dilaram, Zühre'nin isteğini üçüncü kez bildirmesiyle suyu döker. Suyun içinden Tahir'in yazdığı mektup çıkar (İnayet 2004: 266). Çın Tömür Destanı'nda Çın Tömür atını kaybeder ve üç kulan sürüsüne atını sorar. Üçüncü sürüdeki yaşlı at, Çın Tömür'ün kaybolan atının nerede olduğunu söyler (İnayet 2004: 163). Çınar'da sihirli ağaç, evden kaçmak isteyen kızın ilk duasında ev kadar, ikinci duasında dağ kadar olur ve üçüncü duada gökyüzüne ulaşarak kızın kurtulmasını sağlar (Mehmet 1999: 242).

Ayrıca üç kardeşin giriştiği mücadelelerde en küçüğün zafere ulaştığı görülmektedir. Söz gelimi: Atoğlu Destanı'nda üç güvercinden üç kıza dönüşen kızları yakalamak için ilk iki gün Taş oğlu ve Ağaç oğlu üçüncü gün üç kardeşin en küçüğü Atoğlu nöbet tutar ve onları yakalayarak eş yapar (Mehmet 1999: 237). Çınar Destanı'nda üç kardeş, kız kardeşlerine musallat olan cadıyı yakalamak için üç gün art arda nöbet tutarlar. Üçüncü gün en küçük kardeş cadıyı öldürerek kardeşini kurtarır (Mehmet 1999: 245).

³Temretke: halk dilinde temre, temriye olarak geçer. Sivilceli, irinli bir cilt hastalığıdır.

Uygur Halk Anlatılarında Sayı Simgeliği

Üç sayısı anlatılarda kahramanı tercih yapmaya ve sınanmaya götürmektedir. Söz gelimi: Hurilika-Hemracan Destanı'nda padişahın istediği bülbülü bulmak için yola çıkıp üç yol ağzına gelen üç kardeşten Hemra "gidilen-dönülmeyen" üçüncü yolu seçip oraya girer(İnayet 2004: 445). Aynı anlatıda Hurilika,Hemracan'ırüzgar, kum ve hurilerle (İnayet 2004: 449), Tahir ile Zühre Destanı'nda haremdeki gözcü nine, Tahir'i kılıç, at ve avcı kuşuyla (İnayet 2004: 277) üç kez sınar.

Türk kültür hayatındaki âdet, gelenek, görenek ve inançlar üzerinde etkili olan üç sayısı anlatılarda da mevcuttur. Söz gelimi: Köz Destanı'nda âdete göre yeni gelin, kocasının evine getirildiği vakit yiğidin, gelinin geldiği yöne doğru üç ok atması gerekir (Mehmet 1999: 237).

Anlatılarda üç sayısının üç istekte/ şartta bulunma şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Söz gelimi: Göroğlu Destanı'nda Göroğlu, Hızır'dan ününün her yana yayılması, ömrünün uzun olması ve dünyada hiçbir gücün kendisini aşamamasını diler (Mehmet 2011: 41). Olanbay Hakkında Efsane'de Şirin, şehzadeden peşinden yaya gelmesi, hedeflenen yere varıldığında birlikte yaşanması ve kendini kaybederse yürümeye devam edip yorulduğu yerde bir şehir inşa etmesini ve kapıyı açık tutmasını ister (Öger 2008: 649).

Ayrıca üç sayısı ulaşılabilecek en üst seviyedeki süre olarak kullanılmıştır. Üç gün/ üç gece/ üç yıl sonunda muhakkak bir sona ulaşılmıştır. Söz gelimi: Çın Tömür Batur Destanı'nda Çın Tömür, Yalmavuzla (İnayet 2004: 160), Göroğlu Destanı'nda Havaz Han düşmanla (Mehmet 2011: 265), Pehlivan Seyit Destanı'nda Seyit, Çinli çerilerle (İnayet 2013: 52), Mazar Hocam Efsanesi'ne göre Baba Kamber Veliyulla, Hz. Ali ile (Öger 2008: 504)üç gün üç gece savaşmaktadır.

Nozugum'un Kıssası'nda, Nozugum ile evlenen Kalmuk beyi (İnayet 2013: 25), Senuber Destanı'nda oğluSenuber ve yiğitlerine kavuşan Hurşit Şah (İnayet 2004: 364), Tahir ile Zühre Destanı'nda Tahir'den ayrılan Rum şahının eşi ve kızları (İnayet 2004: 270), Gülendem Destanı'nda Gülendem ve Şahanver'i evlendiren Yarkent şahı (Mehmet 2011: 471)üç gün üç gece düğün/eğlence yapmaktadır.

Abdurrahman Han Destanı'nda Abdurrahman Han'ın (İnayet 2004: 111), Dört Karış Kumaş Destanı'nda bir adamın (Mehmet 1999: 234), Kamerşah ile Şemsi Canan Destanı'nda Kamerşah'ın annesinin (413) defnedilmesi; Göroğlu Destanı'nda sarhoş olan Göroğlu'nun uyanması (Mehmet 2011: 143) üç gün sonra gerçekleşmektedir

Ayrıca üç sayısı süre kapsamında mühlet bildirilirken de kullanılmaktadır. Söz gelimi: Abdurrahman Han Destanı'nda Ambal, Habibullah Müftü Hacı'ya Abdurrahman Han'ı teslim etmesi için (İnayet 2004: 99), Seyit Noçi Destanı'nda MaTitey, Seyit'e teslim olması için (İnayet 2004: 60), Garip ile Senem Destanı'nda şah, Garip'in bulunması için (İnayet 2004: 233), Gülendem Destanı'nda şah yurttan düşmanların atılması için (Mehmet 2011: 445) üç gün;Hurilika-Hemracan Destanı'nda şah, oğullarına âşık olduğu bülbülü bulmaları için (İnayet 2004: 445) üç ay mühlet verir

Mekan ifadelerinde de üç sayısına rastlanmaktadır. Söz gelimi: Seyit Noçi Destanı'nın Pehlivan Seyit çeşitlenmesinde Almas, Üçturfan zindanından kaçır (İnayet 2013: 46). İğde Ayaklanması Rivayeti'nde, yöneticiler Üçturfan'ın en güzel

kızına göz diker (Öger 2008: 645). Hemra'nın Naklısı Destanı'nda Hemra bülbüle ulaşmak için üçüncü kapıdan girer (İnayet 1992: 198). Üçüncü kapı destanda mekan olarak Hemra'nın sihirli nesneye "bülbüle" ulaşması için açılan kutsal kapıdır.

2. Dört (4)

Kozmostaki düzenin, sağlamlığın, eşitliğin ve mükemmelliğin uygarlığın en üst sınırı olan dört sayısı üzerine kurulduğu belirtilmektedir (Schimmel 1998: 98-117). Pek çok Türk boyunun ve akraba topluluklarının halk bilimi ürünlerinde de genellikle mitolojik kökenli dört sayısının yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir⁴ (Durbilmez2007b: 181-183; 2008: 345-346; 2009: 72; 2010a: 248-249).Uygur halk anlatılarında da dört sayısı; dört evlat, dört atlı, dört cellat/ zaptiye, dört yaş, dört/ dört yüz yıl, dört yön, dört kapı şeklinde görülmektedir.

Anlatılarda daha çok miktar bildirmek için kullanılmaktadır. Söz gelimi: Nozugum'un Kıssası (İnayet 2013: 18)'nda ve Nozugum'un Nazmı (İnayet 2005: 371)'nda kahramanın babası dağdan inen dört boz atlıdan biridir. Hemra'nın Naklısı'nda padişahın (İnayet 1992: 191), Türk Efsanesi'nde Sidahun'un(Öger 2008: 527) dört evladı bulunmaktadır.

Nozugum'un Kıssası'nda hapishanede Nozugum'u dört zaptiye bekler (İnayet 2013: 25). Pehlivan Seyit Destanı'nda Seyit dört askerle savaşıyor (İnayet 2013: 44). Şah Adilhan Destanı'nda emaneti kontrole dört asker gider (İnayet 2013: 140). Şehzade Nizamettin ile Melike Rena Destanı'nda Renahan'ı idama dört cellat götürür (İnayet 2014: 408).Gülendem Destanı'nda yurdun işgal edildiğini sultana dört asker bildirir (Mehmet 2011: 407).

Dört sayısının, yaş kavramına bağlı olarak belli eylemlerin ve olayların "başlangıç" sürecini ifade ettiği örnekler mevcuttur. Söz gelimi: Göroğlu Destanı'nda (Mehmet 2011: 21), Garip ile Senem Destanı'nda (İnayet 2004: 206), Senuber Destanı'nda (İnayet 2004: 325) kahramanlar dört yaşında okula başlamaktadır.

Ayrıca dört gün/yıl bir olayın gerçekleşmesi için beklenen zaman olarak verilmektedir: Söz gelimi: Göroğlu Destanı'nda Göroğlu'un büyüyüp olgunlaşarak Ezim Köz Ayım'ı kurtarmaya gitmesi (Mehmet 2011: 33), Boz Yiğit Destanı'nda Boz Yiğit'in Sahipcamal'a kavuşması (Mehmet 2011: 301), Şehzade Nizamettin ile Melike Rena Destanı'nda, Gülpirak'ın sürgünü (İnayet 2014: 435) dört yıl; Ashab-ı Kehf Efsanesi'nde ise mağaradakilerin uyanması dört yüz yıl sürmektedir.

Dört sayısı evrendeki düzene bağlı olarak günlük yaşantıda "doğu-batı-kuzey-güney", "sağ-sol-yukarı-aşağı" şeklinde yer-yön bildiriminde de kullanılmaktadır. Dört yan, dört kapı şeklindeki ifadeler ise Türk devlet anlayışında yurdun her yanında güvenliği sağlamak için dört yönde belli noktaların merkez kabul edilmesinin işaretidir. Uygur halk anlatılarından söz gelimi: Göroğlu Destanı'nda Haldar Han savaş meydanının dört yanına kırk defa koşturur (Mehmet 2011: 153).Yine Göroğlu Destanı'nda Göroğlu'nun (Mehmet 2011: 159), Samurun

⁴ Dört sayısının Türk kültüründeki anlamları hakkında geniş bilgi için bkz.Yardımcı 2000: 637-639, Durbilmez 2007b: 181-183; 2008: 345-346; 2010a: 248-249, Hirik 2017: 230; Küçük, 2013: 100-101, Soydan 2018: 1802-1804.

Uygur Halk Anlatılarında Sayı Simgeliği

Padişah Oluşu Masalı'nda samurun şahlığı (Haşim 1989: 85) dört yana yayılır. Seyit Noçi Destanı'nda MaDaren, Seyit'i dört kapıya baş yaptığını söyler (İnayet 2004: 56).Efrat ve Dokuz Kızı Efsane'sinde Çin hakani dört kızından yurdun dört yanını korumalarını ister (Öger 2008: 524). Hemra'nın Naklısı'nda dört yol ağzına gelen Hemra soldaki yola girer (İnayet 1992: 191) ve dev peri Hemra'ya bülbülün dördüncü kapıda olduğunu belirtir (İnayet 1992: 198). Gülendem Destanı'nda şehrin dört kapısı zincirler (Mehmet 2011: 407).

3. Beş (5)

Türk dünyasında kutlu sayılan ve kavramsal değerler atfedilen sayılardan biri de beştir⁵. Uygur halk anlatılarında da beş/ elli/ beş yüz yiğit, beş yüz akça/ deve, beş evlat, beş gün, beş nesne şeklinde kullanımlara rastlamak mümkündür.

Gerçek sayı olarak beş, canlı ve cansız varlıkların miktarını bildirmek için kullanılmaktadır. Söz gelimi: Abdurrahman Han Destanı'nda, medrese üstadı İlyas, Abdurrahman Han'a yetiştirmesi için beş yüz öğrenci emanet eder.(İnayet 2004: 95), Boz Yiğit Destanı'nda Boz Yiğit'i öldürmek için peşine beş yüz asker düşer (Mehmet 2011: 323; Çatık Karadağ 2006: 24).Senuber Destanı'nda (İnayet 2004: 331)ve Şehzade Behram ve Melike Dilriz Destanı'nda kahramanların yanında beş yüz yiğidi vardır (İnayet 2013: 163). Pehlivan Seyit Destanı'nda elli pehlivan (İnayet 2013: 45),Hazreti Said Ali Arslanhan Efsanesi'nde elli bin kişi (Öger 2008: 493) savaşa gider. Göroğlu Destanı'nda Haldar beş yüz katırlık kervanın önünü keser (Mehmet 2011: 149). Şah Adilhan Destanı'nda Adilhan, ölen şehzadeleri diriltten evliyaların ruhuna elli deve keser (İnayet 2013: 146). Şehzade Nizamettin ve Melike Rena Destanı'nda şehzade, kalın olarak melikeye beş yüz akça verir (İnayet 2014: 182).

Ayrıca Rüstem'in Doğumu Efsanesi'nde Rüstem'in, iki yaşında beş kişilik yemek yemesi (Öger 2008: 511) yine miktar bildirmekle beraber "çokluğu" ifade etmektedir. Satuk Buğra Han Efsanesi'nde aksakallı bilge, Buğra Han'a yolda karşısına beş nesne çıkacağını ve beşinciye görünce derhal uzaklaşmasını tembihler (Öger 1989: 484). Burada beş sayısı efsanede karşılaşılabilecek beş yüksek nesne sayısı olarak kullanılmıştır.

Uygur Türklerinin, Türeyiş Efsanesi'ne göre; daha sonra Uygurlara Mani dinini kabul ettirecek Böğü Kağan ağaçtan doğan beş çocuktan biridir (Ögel 2014: 84; 465-466).En eski anlatılardan beri var olan beş çocuğa Uygur halk anlatıları içinde de rastlanmaktadır. Söz gelimi: Abdurrahman Han Destanı'nda ve Yanla Kabilesi Hakkında Rivayet'te beş çocuktan söz edilir. Abdurrahman Han (İnayet 2004: 101) ve kabile(Öger 2008: 532) beş çocuğa sahiptir.

Beş sayısı süre bildirmek için de kullanılmaktadır. Söz gelimi: Göroğlu Destanı'nda; Haldar'ın, Kara Han'a gönderdiği mektup beş günde saraya ulaşır (Mehmet 2011: 151). Ardından Karahan'ın gelip savaş başlatmasıyla sonunda

---

⁵ Beş sayısının Türk kültüründeki anlamları hakkında geniş bilgi için bkz. Yardımcı 2000: 640-641, Durbilmez 2007a: 113-123; 2010a: 250-251, Küçük 2013: 101-102, Hirik 2017: 230-231, Pehlivan 2017: 19-39.

durgunluk yerini coşkunuğa bırakır. Dolayısıyla beş sayısı “hareketi”, “eyleme geçişi” karşılamaktadır.

4. Yedi (7)

Bilgeliğin, bolluk ve bereketin simgesi olarak evrenselliğin simgesi olarak kabul edilmektedir (Schimmel 1998: 140-168).Türk boylarının pek çok anlatısında, kabul ve davranışında karşılaşılan yedi sayısı, genellikle mitolojik inanışların etkisiyle kutsal sayılmaktadır⁶. Uygur halk anlatılarında ise; yedi başlı canavar, yedi kulaç uzayan kılıç, yedi çocuk, yedi yaş, yedi kurşun, yedi hazine, yedi kalender/evliya/ avcı/ hırsız, yedi iklim, yedi kat yer/ gök, yetmiş iki/yetmiş iki bin bölge/ cevher/ akça/ hastalık, yedi gün yedi gece, yedi ay/ yıl şeklinde kullanımlarına rastlanmaktadır.

Türk dünyası mitolojik anlatılarında Tanrı Ülgen’in yeryüzünde önce yedi kişi yarattığı(Durbilmez 2011: 86) ve insanlığın bu yedi kişiden türediğine inanılmaktadır. Uygur halk anlatıları içerisinde de belli kavimlerin/ toplulukların yedi kişiden oluştuğuna dair örnekler mevcuttur. Söz gelimi: Tatiran Efsanesi’nde felaketler sırasında yedi yere dikilen direğin etrafında dönen yedi kişi hayatta kalır ve şimdiki Tatiranlılar onların evlatlarıdır(Öger 2008: 655). Dolanlılar Efsanesi’nde on dört kişi iman ederek Müslüman olur ve Tarım Nehri’nin etrafına her biri bir şehir kurar. Şimdiki Dolanlıların bu on dört kişinin evlatlarıdır (Öger 2008: 532). “On dört” sayısı da yedinin iki katı olmasıyla kutsaldır.

Ayrıca Tanrı Ülgen’in yedi gökte oturan yedi oğlunun olduğuna inanılmaktadır (Ögel 2014: 463). Türk kültüründe yaygın kullanıma sahip olan “yedi gök” ve “yedi evlat” ifadelerine Uygur halk anlatılarında da rastlanmaktadır. Söz gelimi: Satar Nasıl Ortaya Çıkmış? Efsanesi’nde Tanrı her şeyden önce yedi kat yeri, yedi kat göğü yaratır (Öger 2008: 682).Göroğlu Destanı’nda Leyli Kır atın gözleri yedi kat göğü gözler (Mehmet 2011: 27) ve Ağa Yunus Peri yedi kat gökte yaşayan yedinci Kaf Dağı padişahının kızıdır (Mehmet 2011: 47).Hurilika-Hemracan Destanı’nda Hurizefran, bülbülü çalan Hemracan’ın yedi kat gökten yere atılmasını emreder (İnayet 2004: 455).Efrat ve Dokuz Kız Efsanesi’nde Çin hakanının yedi kızından en küçüğü Ayhan her kılıç sallayışında yedi kat gökyüzünü ve yeryüzünü titretir (Öger 2008: 524; 526).

“Yedi iklim” ifadesi de anlatılarda dikkat çekmektedir. İstemi Kağan’ın mektubunda yedi iklimin hükümdarı olduğunu belirtmesi Köktürklerden beri yedi sayısının kutlu kabul edildiğini ortaya koymaktadır (Ögel 2014: 163). İklim ifadesi anlatılarda uçsuz bucaksız mekanları karşılamak için kullanılmaktadır. Söz gelimi: Tahir ile Zühre Destanı’nda Karahan, çocuklar için yaptırdığı has bahçeye çiçeklerin (İnayet 2004: 260), Hurilika-Hemracan Destanı’nda padişah âşık olduğu bülbülün (İnayet 2004: 445)yedi iklimden bulunmasını istemektedir. Kamerşah ile Şemsi

---

⁶ Yedi sayısının Türk kültüründeki anlamları hakkında geniş bilgi için bkz. Yardımcı 2000: 641-643, Durbilmez 2007: 183-185; 2008: 346- 348; 2010a: 251-252, Ulukan 2012: 184-187, Küçük 2013: 102-104, Hirik 2017: 232-233, Keleş 2017: 49-79, Önal Kılıç 2018: 111-132, Soydan 2018: 1804.

Uygur Halk Anlatılarında Sayı Simgeliği

Canan Destanı'nda Şaperkut yedi iklimin ins ve cinlerine hükmeden şahıdır (İnayet 2004: 408).

Olağanüstü varlıkların ve nesnelerin özellikleri ifade edilirken de yedi sayısına yer verilmektedir. Söz gelimi: Akulambedihan(Mehmet 1999: 211), Çın Tömür Batur (İnayet 2004: 160) ve ŞimTömür Batur (Mehmet 199: 223) destanlarında/halk hikâyelerinde tabuların çiğnenmesi sonrası ortaya çıkan cadı yedi başlıdır. Ayrıca Akulambedihan Destanı'nda Akulambedihan'ın kendisinden başkasının kullanmadığı kılıcı (Mehmet 1999: 211); İmamı Asımhan Hoca Hakkında Rivayet'te Semsivul'un omuzlarının arası (Öger 2008: 506) yedi kulaçtır. Göroğlu Destanı'nda Leyli Kır yedi aylık yolu yedi günde giden gök menşeli bir attr (Mehmet 2011: 37).

Yedi/ yetmiş iki sayıları bolluk ve bereketin simgesi olarak kutsal sayılır. "Çokluk" ifadesi olan (Schimmel 1998: 140-168) yedi sayısının anlatılarda miktar bildirdiği görülmektedir. Söz gelimi: Göroğlu Destanı'nda din uluları mührü Göroğlu'nun vücudunun yedi yerine basar(Mehmet 2011: 39). Boz Yiğit Destanı'nın düşmanlar Boz Yiğit'i yetmiş iki yerinden yaralar (Mehmet 2011: 323; Çatık Karadağ 2006: 25). Seyit Noçi Destanı'nda cellat Seyit'i yedi kurşunla öldürür (İnayet 2004: 67).Buğra Dağı Hakkında Efsane'de Buğra Dağı'ndaki göl yetmiş iki çeşit hastalığa deva olur (Öger 2008: 621).Koşat Şehri Hakkında Rivayet'te Tanrı Dağı ile Buğra Dağı arasında (Öger 2008: 639) ve Ürümçi Hakkında Rivayet'teÜrümçi'de yetmiş iki değerli maden vardır (Öger 2008: 642).Koşat Şehri Hakkında Rivayet'te şehrin yedinci kapısında günahlarından dolayı yetmiş iki azap ile öldürülen insanlar bulunur (Öger 2008: 640). Garip ile Senem Destanı'nda Şah Senem sevgiliyi kurtarmak için yedi külçe altını (İnayet 2004: 230), Şah Adilhan Destanı'nda Adilhan, kalenderlerin isteğini karşılamak için yedi hazinenin anahtarını (İnayet 2013: 87) verir.

Anlatılarda zikredilen toplulukların, grupların genellikle yedi kişiden oluştuğu görülmektedir. Söz gelimi: Şah Adilhan Destanı'nda Yemen'e yedi kalender (İnayet 2013: 85), Turfan'daki Yedi Evliya Mağarası Efsanesi'nde mağaraya evliya (Öger 2008: 509), Yedi Haydut Efsanesi'nde gözyüzüne halkın cezasından kaçan yedi hırsız (Öger 2008: 548), Kelpin Efsanesi'nde Kelpin'e yurt arayan yedi avcı (Öger 2008: 651), Yusuf-Züleyha Destanı'nda İbrahim Aleyhisselam'a cennetten yedi koç (Arpacık 1993: 150) gelir.

Anlatılarda yedi sayısının zaman mefhumunu karşılamak için kullanıldığı örnekler mevcuttur. Söz gelimi: Akulambedihan(Mehmet 1999: 205), Çın Tömür Batur (İnayet 2004: 157),Göroğlu (Mehmet 2011: 43) destanlarında/halk hikâyelerinde ve Kavun ve Karpuz Nasıl Yayılmış? (Öger 2008: 608) efsanesinde yedi günlük süreçten bahsedilmektedir. Akulambedihan ormana Mehtumhan'ın yanına (Mehmet 1999: 205), Çın Tömür Batur ava (İnayet 2004: 157), Göroğlu İsfahan'a (Mehmet 2011: 43), Selim Dede'nin tarlaya (Öger 2008: 608) yedi günde gider.

Abdurrahman Hoca (Özkan 1989: 163), Pehlivan Seyit (İnayet 2013: 37), Boz Yiğit (Mehmet 2011: 299; Çatık Karadağ 2006: 15),Şehzade Nizamettin ve Melike Rena (İnayet 2014: 398) destanlarında/halk hikâyelerinde "yedi yıllık" uzun bir

zaman diliminden söz edilmektedir. Hacı hazretlerinin savaş hazırlıkları (Özkan 1989: 163), Çinlilerin yurdu işgali (İnayet 2013: 37), Sahipcamal ve Boz Yiğit'in kavuşması (Mehmet 2011: 299; Çatık Karadağ 2006: 15) Nizamettin'in, hocası Şemsi Tebrizi'ye hizmeti (İnayet 2014: 398) “yedi yıl” sürer.

Çın Tömür Batur (İnayet 2004: 160), Göroğlu (Mehmet 2011: 257), Hurilika-Hemracan (İnayet 2004: 458) destanlarında/halk hikâyelerinde; Satuk Buğra Han (Öger 2008: 483), Efrat ve Dokuz Kız (Öger 2008: 524) efsanelerinde savaşlar “yedi gün yedi gece” sürer. Çın Tömür düşman ile (İnayet 2004: 160), Göroğlu, Hunhar Şah ile (Mehmet 2011: 257), Hurilika-Hurizefran ile (İnayet 2004: 458), Budistler Müslümanlarla (Öger 2008: 483), Bağdat hakanı Kasiran Çin hakan ile (Öger 2008: 524) yedi gün yedi gece savaşır.

Garip ile Senem (İnayet 2004: 218), Kamerşah ile Şemsi Canan (İnayet 2004: 396), Şehzade Nizamettin ve Melike Rena (İnayet 2014: 436) destanlarında/halk hikâyelerinde ve Efrat ve Dokuz Kız Efsanesi'nde (Öger 2008: 524) kahramanlar mesafeleri “yedi gün yedi gece”de kat eder. Garip çöle (İnayet 2004: 218), Kamerşah kumluğa (İnayet 2004: 396), Renahan ve hizmetliler saraya (İnayet 2014: 436), hakan Bağdat'a (Öger 2008: 524) yedi gün yedi gecede ulaşır.

Ayrıca Tahir ile Zühre Destanı'nda, Karahan'ın verdiği eğlence (İnayet 2004:270); Kaşgarlı Mahmud'un Vefatı Efsanesi'nde Kaşgarlı Mahmud'un ardından halkın yası (Öger 2008: 497); Tuzlu Arşan Hakkında Rivayet'te kadının duası (Öger 2008: 629) yedi gün yedi gece sürmüştür.

Aynı zamanda hızla geçen zaman dilimini karşılamak için de kullanılmaktadır. Söz gelimi: Tahir ile Zühre Destanı'nda, Tahir ile Zühre yedi günlük dersi bir günde öğrenmektedir (İnayet 2004: 260).

Zaman ile ilişkili olarak “yedi yaş” çocukluktan çıkıp erginleşmeye adım atmaya yani “başlangıcı” ifade etmektedir. Türk dünyası anlatılarında kan döküp ad alma yedi yaşında gerçekleşmektedir. Uygur anlatılarında da kahramanlar yedi yaşından itibaren aktif faaliyet göstermektedirler. Söz gelimi: Göroğlu (Mehmet 2011: 21) ve Senuber (İnayet 2004: 325) destanlarında kahramanlar yedi yaşına kadar ilmî eğitim alıp ardından kılıç tutmayı, ok atmayı, mücadele vermeyi öğrenir. Satuk Buğra Han Efsanesi'nde Buğra Han yedi yaşında arkadaşlarıyla avlanmaya gider (Öger 2008: 480).

5. Dokuz (9)

Üç sayısının üç katı olan dokuz “büyütülmüş kutsal üç” olarak anılmakta ve bu yönüyle “mükemmel” kabul edilmektedir (Schimmel 1998: 177; Durbilmez 2010a: 252). Tek haneli sayıların son noktasıdır. Dolayısıyla sonu ve tamam olmayı karşılamaktadır. Türk boylarının anlatılarında ve kültürlerinde⁷ olduğu gibi Uygur halk anlatılarında da dokuz sayısına rastlanmaktadır. Söz gelimi: dokuz ok, dokuz başlı canavar, dokuz eş, dokuz evlat, dokuz öpücük, dokuz ekmek, dokuz gevher, dokuz merdiven, dokuz kapı, dokuz şehzade, dokuz cellat/ hekim/muhafız, dokuz

⁷ Dokuz sayısının Türk kültüründeki anlamları hakkında geniş bilgi için bkz. Yardımcı 2000: 643-644, Durbilmez 2010a: 252-253; 2007: 185-186, Ulukan 2012: 187-188, Küçük 2013: 104-105, Hirik 2017: 234-235, Soydan 2018: 1804-1805.

Uygur Halk Anlatılarında Sayı Simgeliği

soru/ bilmece/ gazel/ sazlı söz, dokuz kat giysi, dokuz ay, dokuz gün, dokuz yaş, dokuz vuruş, dokuz dal, dokuz ırmak, doksan asker, dokuz bin altın, dokuz yüz doksan dokuz ev şeklinde ifadelerle karşılaşılmaktadır.

Tek basamaklı sayıların ulaşabileceği en büyük değer olan dokuz, miktar olarak canlı ve cansız varlıkların “çokluğunu” ifade ederken kullanılmaktadır. Söz gelimi: Göroğlu Destanı’nda Şahtar’ın(Mehmet 2011: 21) ve Göroğlu’nun doksan bin askeri vardır (Mehmet 2011: 21).Efrat ve Dokuz Kız Efsanesi’nde Bağdat hanı rüyasında Çin hakanının savaşa dokuz bin asker ile geldiğini görür (Öger 2008: 524).Şehzade Behram ve Melike Dilriz Destanı’nda Behram’ı (İnayet 2013: 166)Gülendem Destanı’nda Suhuri’yi dokuz cellat esir alır (Mehmet 2011: 467) ve Gülendem Suhuri’yi kurtardıktan sonra dokuz muhafız ile dokuz hekimi ona bakması için yanına bırakır (Mehmet 2011: 463).Tahir ile Zühre Destanı’nda Kara Batur, Tahir’in Zühre’yi dudağından dokuz kez öptüğünü görür (İnayet 2004: 262). Yine aynı destanda Tahir ile Behram dokuz kapıdan geçerek Zühre’nin yattığı revaha gelir (İnayet 2004: 272).Gülendem Destanı’nda Gülendem ile evlenmek için âşık dokuz şehzade Yarkent’e gelir (Mehmet 2011: 393). Seyit Noçi Destanı’nda savaşta dokuz kez top atılır (İnayet 2004: 65). Göroğlu Destanı’nda Ezim Köz Ayım ve Heslen Han dokuz kat kıyafet giyer (Mehmet 2011: 23; 61). Göroğlu’nun insan ve perilerden dokuz eşi vardır (Mehmet 2011: 49).Kamerşah ile Şemsi Canan Destanı’nda Kamerşah çölde uyuyup uyandıktan sonra karşısında dokuz ekmek görür bunları yiyerek kendinde kuvvet bulur (İnayet 2004: 397).Şah Adilhan Destanı’nda balıkçının yakaladığı balığın karnından dokuz gevher ve şehzade Cemşid çıkar (İnayet 2013: 123).Buğra Dağı’nın Ortaya Çıkışı Efsanesi’nde Bağdatu dokuz yaşında ormanda doksan dokuz koyun otlatır (Öger 2008: 615). Saçı Kırk Belik Örmenin Ortaya Çıkışı Efsanesi’nde Altın kız, dokuz yaşında ata binip ava çıkar (Öger 2008: 535). İdikut Dağı’nın Ortaya çıkışı Efsanesi’nde bir yiğit yurda zarar veren ejderhaya kılıcıyla dokuz kez vurur ve onu öldürür. İdikut Dağı’ndaki dokuz yüksek vadi yiğidin ejderhaya vurduğunda parçalanan taşlardan oluşur (Öger 2008: 630).Kızıl Bin Ev Hakkında Efsane’de Ferhat, Şirin için dokuz yüz doksan dokuz evi yapar (Öger 2008: 673).

Dokuz sayısına mitolojik kökenli anlatılarda da rastlanmaktadır. Uygur halk anlatılarında olağanüstü varlık ve nesnelerin özellikleri belirtilirken kullanılmaktadır: Söz gelimi: Akulambedihan Destanı’nda Akulambedihan’ın yayı tek seferde dokuz ok atan bir yaydır (Mehmet 1999: 212). Atoğlu Destanı’nda Güneş Kız’a musalat olan canavar dokuz başlıdır (Mehmet 1999: 240). Tura Efsanesi’nde derviş, bir efsun okuyarak dokuz çuval sivrisinek ortaya çıkarır (Öger 2008: 664).

Altay Türklerinin, Yaratılış Destanı’na göre dünya ile birlikte dokuz dallı bir ağaç yaratılmıştır. Bu ağacın her bir dalı altında yaratılan bir kişi dokuz oymağa ata olmuştur. Dünyadaki bütün insanlar da bu boydan çoğalmıştır (Ögel 2014: 453). Uygur halk efsanelerinde de birbirinden bağımsız olarak “dokuz dal” ve “dokuz kişi” ifadelerine rastlanmaktadır. Söz gelimi: Dokuz Ejderha Söğüdü Efsanesi’nde pınarın yanında dokuz yılını anımsatan dokuz dallı büyük bir söğüt vardır (Öger 2008: 660). Efrat ve Dokuz Kız Efsanesi’nde Çin hakanının dokuz kızı ve dokuz oğlu vardır (Öger 2008: 524).

Ayrıca Türk boyları “Dokuz Oğuzlar”, “Dokuz Tatarlar” şeklinde adlar almaktadır(Durbilmez 2011: 88). Uygur halk efsanelerinde de bu hususta bir örnek bulunmaktadır. Söz gelimi: Dokuz Oğuz-On Uygur Efsanesi’nde hükümdar, güzeller güzeli kızlarının yalnızca Tanrı ile evlenmeleri gerektiğini düşünür. Kızlarıyla evlenmesi için Tanrı’ya çağrı yapar. Tanrı, bozkurt şeklinde ortaya çıkarak kızlarla evlenir ve dokuz Oğuz ile on Uygurları doğurur (Öger 2008: 528).

Dokuz sayısına “sınanma sayısı” olarak kahramanların yiğitliklerinin sınanması esnasında da rastlanmaktadır. Söz gelimi: Gülendem Destanı’nda vezir, Gülendem ile evlenmek için gelen şehzadelerin kimsenin duymadığı, düşünse aklının almayacağı, cevabı bulunmayacak dokuz soru, dokuz gazel, dokuz bilmece ve dokuz saz ile sınanması gerektiğini düşünür (Mehmet 2011: 397). Ağlayan Dağ Efsanesi’nde şah, Şirin ile evlenmek isteyen yiğitlere dağ üzerinde bin ev yapma şartı koyar. Ferhat bunun üzerine dokuz yüz doksan dokuz ev yapar(Öger 2008: 627).

Dokuz sayısının süre bildirmek için kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Söz gelimi: Pehlivan Seyit Destanı’nda Seyit’in İli’ye ulaşması (İnayet 2013: 43),Kamerşah ile Şemsi Canan Destanı’nda Kamerşah’ın çöle ulaşması doksan dokuz gün sürer. (İnayet 2004: 396).Efrasiyab ve RebabEfsanesi’nde Efrasiyab, kuşlardan duyduğu güzel seslere benzer ses çıkaran bir alet yapmak için dokuz gün uğraşır ve dokuz karış uzunluğunda bir çalgı aleti yapar (Öger 2008: 685). Kamerşah ile Şemsi Canan Destanı’nda annesi Kamerşah’ı (İnayet 2004: 392), Şah Adilhan Destanı’nda Melike Gülçehre oğulları Faruh ve Cemşid’i(İnayet 2013: 142)dokuz ay, dokuz gün sonra doğurur.

Dokuz sayısının mekan adı olarak kullanıldığı da görülmektedir. Söz gelimi: Tahir ile Zühre Destanı’nda sandık içinde sürgüne gönderilen Tahir, Dokuz Taram denen gemi limanına varır (İnayet 2004: 266). Buğra Dağı’nın Ortaya Çıkışı Efsanesi’nde Bağdatu’ya su getirmek için anne ve babası Dokuz Ateş Nehri’nden geçer (Öger 2008: 616).

6. Kırk (40)

Kültürlerde ve anlatılarda yaygın şekilde kullanılan kırk sayısı “büyük sayılar arasında en büyüleyici sayı” olarak kabul edilmektedir (Schimmel 2000: 265). Türk kültüründe “hazırlama” ve “tamamlama” sayısı olarak kullanılmaktadır⁸ (Durbilmez 2010a: 254). Uygur halk anlatılarında ise; kırk yiğit/ asker, kırk kız/ cariyeye, kırk köle, kırk muhafız, kırk harami/ haydut, kırk kalender, kırk şah/ bey, kırk bin çoban, kırklar âlemi, kırk kez, kırk gün, kırk gece, kırk macera, kırk kulaç/ karış, kırk deve, kırk kuçar at, kırk katır, kırk otağ, kırk ocak, kırk akça şeklinde örneklerine rastlanmaktadır.

Anlatılarda genellikle toplu gruplardaki kişi sayısını karşılayan kırk sayısı “çokluğu” ve mevcut “topluluğun gücünü” ifade etmektedir. Söz gelimi: Çın Tömür Batur (İnayet 2004: 164), Göroğlu(Mehmet 2011: 19; 153; 159), Seyit Noçi (İnayet

⁸ Kırk sayısının Türk kültüründeki anlamları hakkında geniş bilgi için bkz. Gürsoy Naskali 1996: 56-59, Yardımcı 2000: 646-645, Durbilmez 2007: 187-189; 2008: 348-350; 2010a: 254-255, Güvenç 2009: 85-97, Küçük 2013: 105-106, Hirik 2017: 236-238.

Uygur Halk Anlatılarında Sayı Simgeliği

2004: 81) ve Senuber(İnayet 2004: 325) destanlarında/halk hikâyelerinde kırk kişilik topluluklardan söz edilmektedir. Mehtumhan'ın kırk muhafızı (İnayet 2004: 164), Ehmed Han'ın kırk şahı (Mehmet 2011: 19), Daniyar ve Kara Han'ın kırk bin askeri (Mehmet 2011: 19; 153), Havaz Han'ın kırk bin yiğidi (Mehmet 2011: 159), Kof Beyzade'nin kırk yardımcısı (İnayet 2004: 81), Senuber'in kırk arkadaşı (İnayet 2004: 325) vardır. Ayrıca Çın Tömür Batur (İnayet 2004: 164), Göroğlu (Mehmet 2011: 19), Kamerşah ile Şemsi Canan (İnayet 2004: 402), Tahir ile Zühre (İnayet 2004: 276) destanlarında/halk hikâyelerinde Mehtumhan'ın (İnayet 2004: 164), Ağa Yunus'un (Mehmet 2011: 19), Şemsi Canan'ın (İnayet 2004: 402), Zühre'nin (İnayet 2004: 276) kırk cariyesi; ve Boz Yiğit Destanı'nda Sahipcamal'ın kırk kızı (Mehmet 2011: 299; Çatık Karadağ 2006: 14) bulunmaktadır.

Kırk sayısı yanında "kırk bir" sayısına da rastlanmaktadır. Söz gelimi: Abdurrahman Han Hoca Destanı'nda, Abdurrahman Han'ın kırk bir yiğidi (İnayet 2004: 105), Hurilika-Hemracan Destanı'nda Hurilika'nın kırk bir hurisi (İnayet 2004: 452) vardır. Satuk Buğra Han Efsanesi'nde kırk bir yiğit bir yerden çıkıp gelerek Rasulullah'a selam verir (Öger 2008: 480). Efrat ve Dokuz Kız Efsanesi'nde Muğrat kırk bir kez savaşmış kırk bir pehlivanı yener (Öger 2008: 526). Kindik Hakkındaki Rivayet'te erkek kılığına giren kız, kırk bir yiğit ile savaşa girip düşmanın kırk bir hücumunu püskürtür (Öger 2008: 665).

Varlıkların ve nesnelerin miktarını/ çokluğunu bildirmek için kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Söz gelimi: Göroğlu Destanı'nda Göroğlu, Çembil'e duvarları kırk kulaç uzunluğunda bir kale yaptırır (Mehmet 2011: 49). Garip ile Senem Destanı'nda padişah has bahçeye kırk köle bulunmasını emreder (İnayet 2004: 220). Hurilika-Hemracan Destanı'nda Hurizefran kadıya altın eğerli kırk bin at, altın kemerli kırk bin kul vaat eder (İnayet 2004: 460). Senuber Destanı'nda Senuber kırk kulaç yüksekliğinde altından merdivenli has bahçeye gelir (354). Şehzade Nizamettin ve Melike Rena Destanı'nda şehzade, Renahan'akalın olarak kırk bohça altın işlemeli ipek kumaş verir (İnayet 2014: 396). Tahir ile Zühre Destanı'nda Rum şahının kızlarının saçını kırk kulaçtır (İnayet 2004: 267). Yusuf-Züleyha Destanı'nda Yusuf'un bırakıldığı kuyu kırk kulaç derinliğindedir (Arpacık 1993: 149). Gülendem Destanı'nda Gülendem ile evlenmek isteyen şehzadelerin kırkar koşmacısı, gazelcisi, dansözü ve fıkra anlatıcısı, kırkar komutanı ve sihirbazı, kırkar sazcısı vardır (Mehmet 2011: 393) Uygur Şahı Reşit Han kırk katırı, kırk deveyi, kırk beyi, kırk topu yurdu düşmandan kurtaran Gülendem'e hediye olarak gönderir. Yeni amirlere kırk bey, dört yüz kuşar at verir (Mehmet 2011: 467). Rüstem'in Doğumu Efsanesi'nde Rüstem'in bir ayağı kırk karıştır (Öger 2008: 512). Buğra Dağı'nın Ortaya Çıkışı Efsanesi'nde yayladaki kırk bin çoban, yaşlı kadının hilesini anlar ama güçleri yetmediği için cezalandıramazlar (Öger 2008: 617). Oytoğrak Efsanesi'nde toprağın içinden çıkan peri yüz kırk dört şehri yönettikten sonra Rum şehrine padişah olur (Öger 2008: 647).

Ayrıca İslamiyet ile birlikte kırk sayısı ön plana çıkmıştır. Gayb erenler olarak da anılan ve kimsenin bilmediği sırları bilen ancak kimseye görünmeyen kırklar Türk-İslam kültüründe kutsallığın temsilcileridir. Anadolu'da kendisinden bir daha haber alınamayan nice kişiler için kullanılan "kırklara karışmak" deyimini de bu

kişilerin erlere karıştığını “görünmez olduğunu” yahut “tamam kaybolduğunu” ifade etmek için kullanılmaktadır. Dinî boyutta olayları tamama erdiren güruh olması yönüyle “Kırklar” kutlu sayılmaktadır. Söz gelimi: Garip ile Senem Destanı’nda; Kırklar, Garip’i rüyasında Şah Senem ile nişanlarlar (İnayet 2004: 207). Hurilika-Hemracan Destanı’nda; Kırklar, şeyhleriyle beraber konaklamak için Hemracan’ın girdiği kubbeye girerler ve Hemra ile Hurilika’yı bir araya getirirler (İnayet 2004: 447). Senuber Destanı’nda kırk kalenderler rüyasında Senuber’e de bir kâse şarap ikram eder. Senuber şarabı içtikten sonra kırklar âlemini, elinde şarap ile kırk kalender mağarasını görür (İnayet 2004: 344).

Kırk sayısının Uygur halk anlatılarında bir süreci bildirmek için sıkça kullanıldığı görülmektedir. Genellikle geçen “kırk günlük/aylık” zamanın hemen ardından başka bir olayın meydana gelmesi beklenmektedir. Dolayısıyla kırk sayısı bir “tamamlama süresi”ni ifade etmektedir. Söz gelimi: Tahir ile Zühre Destanı’nda Tahir’in ölümünden sonra Zühre odasına girip kırk gün ibadet eder. Kırk birinci gün odasından çıkıp Tahir’in mezarına gider ve yarılan mezar içine girip Tahir ile öte dünyada kavuşur (İnayet 2004: 276). Boz Yiğit Destanı’nda kırk kız şehre inip kırk gün Boz Yiğit’i arar ancak bulamaz. Ona ulaşamayan Sahipcamal hüznüle şiirler okurken onun sesini duyan Boz Yiğit derhal sevgilinin yanına gider ve kavuşurlar (Mehmet 2011: 299; Çatık Karadağ 2006: 14).Şah Adilhan Destanı’nda yurdun şahı öldükten sonra talih kuşu serbest bırakılır. Kırk gün gökte uçan kuş, yıllarda çölde yaşayan Şah Adilhan’ın başına konarak onu hükümdar eder (İnayet 2013: 110). Şehzade Behram ve Melike Dilriz Destanı’nda şehzade Behram, Tanrı’ya kırk gün talepte bulunur. Kırk gün sonunda Hz. Hızır, Behram’a sevgiliye kavuşması için yardım etmeye gelir (İnayet 2013: 168).

Mezopotamya’da Ülker ve Süreyya yıldız grupları kırk gün süreyle gözden kaybolduğunda Babil halkı bu süreci endişe ve sabır ile beklemiştir. Türk kültüründeki “kırk günlük bekleme” ve “hazırlanma süresi”nin de Mezopotamya kültüründen geçmiş olabileceği düşünülmektedir. (Gürsoy Naskali 1996: 56-59). Uygur halk anlatılarında da kırk sayısının “bekleme sürecini” ifade ettiği örneklere rastlanmaktadır. Söz gelimi: Nozugum’un Kıssası’nda Han’ın Nozugum’un idam emrini yazdığı mektup kırk bir günde generale ulaşır ve kahraman idam edilir (İnayet 2013: 26). Bozi Körpeş Destanı’nda karısı, Bozi Körpeş’in öldürüldüğünü görünce onu bir kara keçeye sarar. Yere koymadan kırk gün kırk gece kaldırırsa dirileceğini düşünür. Otuz dokuz gece gündüz kaldırıp durur. Bozi Körpeş dirileceği sırada bir hilekâr kadının oyunuyla kız keçeyi yere bırakır ve Körpeş’in canı bedeninden çıkar (1477).

Kırk sayısının uzun bir zaman dilimini dolayısıyla “çokluğu” ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Söz gelimi: Çın Tömür Batur Destanı’nda Çın Tömür kırk gün kırk gece uyuyan bir yiğittir (İnayet 2004: 162). Ana Kapı Hakkında Efsane’de Kızıl Dağ’daki mağarada uyuyan yedi başlı Yalmavuz kırk yılda bir uyanıp bütün canlıları yok eder ve cihanı kırk gün kırk gece toz duman kaplar (Öger 2008: 668).Bozi Körpeş Destanı’nda Bozi Körpeş kırk yıldır testide saklanan tesirli rakıyı su zannedip içer ve sarhoş olarak düşmana esir düşer (Aça 1998: 1476). Saçı Kırk Belik Örmenin Ortaya Çıkışı Efsanesi’nde bir yiğit ile kız sevgilerini kırk gün

Uygur Halk Anlatılarında Sayı Simgeliği

ifade eder (Öger 2008: 536). Yusuf-Züleyha Destanı'nda ağaçlar, Yusuf'un kırk yıl döneceğini bildirmek için Yakup Aleyhisselam'ın kulağına "kırk- kırk" diye seslenir (Arpacık 1993: 139). Buğra Dağı Hakkında Efsane'de periler Allah'a kırk yıl ibadet eder (Öger 2008: 622).

Kırk sayısının Uygur halk anlatılarında "mühlet" bildirmek için kullanıldığı örnekler mevcuttur. Söz gelimi: Kamerşah ile Şemsi Canan Destanı'nda Şaperkut, Şemsi Canan'ı almak isteyen Kamerşah'tan kalın ister. Kamerşah kırk günlük izin ister ve tılsımlı nehir boyuna gidip Allah'a kalın şartını yerine getirmesi için yalvarır (İnayet 2004: 405).Şah Adilhan Destanı'nda kalenderler, şahtan cömertliğini göstermesi için Yemen şehrinin padişahlığını hazinesiyle beraber kırk günlüğüne devretmesini ister (İnayet 2013: 87).Şehzade Nizamettin ve Melike Rena Destanı'nda gizlice nikâh kıyan şehzade ve melike kırk güne kadar sırrın aşikâr olmamasında karar kılar((İnayet 2014: 400).Dol Dağ Hakkında Efsane'de padişah çocuğu olmadığı için kırk yıl perişan olur ve saray ehline bu derde deva bulmaları için kırk gün mühlet verir (Öger 2008: 622).

Kahramanların sınanması esnasında da söz konusu sayıya rastlanmaktadır. Söz gelimi: Şehzade Nizamettin ve Melike Rena Destanı'nda Melike ilmî eğitim aldığını öğrendiği şehzadeye Adem Aleyhisselam'ın yaratılış sürecini sorar. Şehzade kırk yıl yağmur yağdığını, kırk yıl toprağın yerde beklediğini, o toprağa Cebrail'in nazar eylediğini ve kırk yıl toprağın ıslanmasının ardından Hz. Adem'in yaratıldığını belirtir (İnayet 2014: 396).

Kırk gün/ay kahramanların ulaşmak istedikleri diyara erişmeleri için gerekli süre olarak kullanılmaktadır. Söz gelimi: Garip ile Senem Destanı'nda, Garip Bağdat şehrine (İnayet 2004: 213), Gülendem Destanı'nda dokuz şehzade Yarkent'e (Mehmet 2011: 397) ve Gülendem ve Şahanver Şingsingşa'ya(Mehmet 2011: 477) kırk günde ulaşır. İncirin Atuş'ta Yetiştirilmesi Efsanesi'nde Efrasiyab'ın emir erleri dünyanın dört yanındaki meyvelerin en güzellerine kırk ay, kırk gün kırk gece yol kat ettikten sonra ulaşır (Öger 2008: 605).

Gerçekleşen/ gerçekleştirilen eylemler sonucunda anlatılarda "kırk gün kırk gece" eğlenceler/ ziyafetler verilmektedir. Söz Gelimi: Garip ile Senem Destanı'nda, Şah Abbashan, Senem'in doğduğunu öğrenince (İnayet 2004: 206), Süleyman Padişahın Çocuk Sahibi Olması Efsanesi'nde şah, çocuğu olunca (Öger 2008: 479),Göroğlu Destanı'nda şah Ehmed Han, kardeşi ZulperAyım'ın gömüldüğü mezarda doğan Göroğlu'nun kendi yeğeni olduğunu duyunca (Mehmet 2011: 21) kırk gün kırk gece ziyafet verir.

Çın Tömür Batur (İnayet 2004: 164), Göroğlu (Mehmet 2011: 47), Garip ile Senem (İnayet 2004: 223), Hurilika-Hemracan (İnayet 2004: 452; İnayet 1992: 204), Kamerşah ile Şemsi Canan (İnayet 2004: 410), Senuber (İnayet 2004: 364), Şehzade Behram ve Melike Dilriz(İnayet 2013: 187) destanlarında/ halk hikayelerinde ve Olanbay Hakkında Efsane'de (Öger 2008: 650) kırk gün kırk geceden söz edilir. Mehtumhan ile evlenen Şehzade Ozmuh (İnayet 2004: 164), Göroğlu ve Ağa Yunus Peri'yi evlendiren Ehmed Han (Mehmet 2011: 47), Garip ile Senem'i evlendiren Şah Abbas (İnayet 2004: 223), Hurilika ile Hemracan'ı evlendiren şah (İnayet 2004: 452; İnayet 1992: 204), Kamerşah ile Şemsicanan'ı evlendiren Şaperkut (İnayet 2004:

410), Gülperizat ve Mihri Engiz ile Senuber'i evlendiren Hurşit Şah (İnayet 2004: 364), Behram ve Dilriz'i evlendiren şah (İnayet 2013: 187), Olanbay ve Şirin'i evlendiren Dekyanus (Öger 2008: 650) kırk gün kırk gece düğün yapar.

Eğlencelerin yanı sıra Türk kültür hayatında cenazeden sonra kırk gün beklenerek ölü aşı verildiği görülür. Bu durum ölünün kutsala ulaşmasının ardından gerçekleştirilen gelenek ve âdetlerdendir. Uygur halk efsanelerinden Ölüm Töreninin Ortaya Çıkışı Efsanesi'nde bu geleneğin örneğine rastlanmaktadır: Efrasiyab, babası Uluğ Tor öldükten sonra, onun cenazesini kırk gün bekletip yüksek bir tepeye defneder ve kırk gün kırk gece sarayda ziyafet verir (Öger 2008: 533).

Sonuç

Netice itibariyle mitolojik dönemlerden beri insanoğlunun kendisini ve çevreyi tanımaya, anlamaya ve anlamlandırmaya çalışma girişimine bağlı olarak belli sayılara kutsiyet atfettiği görülmüştür. Verilen bu kutsallık zamanla nesilden nesile aktarılmış ve günümüzde dahi kullanılmaya, inanılmaya devam etmiştir. Uygur halk anlatıları incelendiğinde Uygur Türklerinin de sayılara birtakım değerler atfettikleri ve onların gizemine inanarak kutlu saydıkları görülmüştür. İncelemeler sonucunda Türk dünyasındaki sayı simgeciliği ile Uygur anlatılarındaki sayıların benzer fonksiyonlar yükledikleri dolayısıyla kullanılan sayıların tesadüfi sayılar olmadıkları anlaşılmıştır. Sayı simgeciliğinin en yoğun olduğu anlatı türü halk destanları olduğu, destanlarda da çoğunlukla üç, yedi, dokuz ve kırk sayılarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sayılar çoğunlukla miktar ve süre bildiriminde kullanılmıştır.

Kaynakça

- Aça, Mehmet. (1998).*KozıKörpeş Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, SÜ SBE DKT: Konya.
- Arpacık, Emine. (1998).*Yeni Uygur Türkçesi ile Yazılan 'Yüsüf-Zilayxa' Adlı Eserin Transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Dil İncelemesi*, MÜ SBE YLT: Muğla.
- Aydın, Funda. (2019). *Uygur Halk Destanlarında Tip ve Motif İncelemesi*, ERÜ SBE YLT: Kayseri.
- Çatık Karadağ, H. Şükran. (2006).*Uygur Halk Edebiyatında Boz Yiğit Destanı (Metin- İnceleme- Dizin)*, TÜ YLT SBE: Edirne.
- Çelik Şavk, Ülkü. (2001). "Manas ve Maaday Kara'da Sayılar", *Millî Folklor*, Yıl: 13, S.50, 52-57.
- Çıblak Coşkun, Nilgün. (2010). "Tahtacılarda Üç Sayısı ve Üçleme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S.56, 73-92.
- Durbilmez, Bayram. (2005). "Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde Üç Sayısı", *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, S.2, 1-22.
- _____. (2007a). "Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgeciliği", *Millî Folklor*, Yıl: 19, S.76, 177-190.

Uygur Halk Anlatılarında Sayı Simgeliği

- _____. (2007b). “Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde 5 Sayısı”, *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu- Bildiriler*, hzl. M. Fatih Köksal, 113-126.
- _____. (2008). “Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar”, *TurkishStudies*, S. 3/7, 340-352.
- _____. (2009). “Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde Dört Sayısı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 52, 71-85.
- _____. (2010a). “Romanya Sözlü Türk Edebiyatı Ürünlerinde Mitolojik Sayılar”, *Folklor/Edebiyat*, C.16, S.64, 245-257.
- _____. (2010b). “Hakas Türklerinin Kadın Yiğitlik Destanı HubanArığ’da Mitolojik Bir Sayı: Dokuz”, *Epik Türk ƏnənəsindəDastan, Ortaq Türk KeçmişindenOrtaq Türk Galacayına VI Uluslararası Folklor Konferansının Materialları*(25-26 Noyabr), 80-85.
- _____. (2011). “Batı Trakya Türk Halk Kültüründe Mitolojik Sayılar”, *Almanya: ZeitschriftfürdieWelt der Türken / Journal of World of Turks*, S.3, 77-93.
- _____. (2012). “Kazakistan’da Nevruz İnanışlarına Bağlı Mitolojik Sayılar”, *Ankara: III. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı / Türk Dünyasında Bayramlar* (21-23 Mart 2011), 103-108.
- _____. (2017a). *Gelenekli Türk Anlatıları-1*, Ötüken Yay.: İstanbul.
- _____. (2017b). *Türk Dünyası Kültürü -1*, Ötüken Yay.: İstanbul.
- _____. (2019a). *Türk Dünyası Kültürü -2*, Ötüken Yay.: İstanbul.
- _____. (2019b). *Türk Kültür Coğrafyası –Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Yay.: İstanbul.
- Erol Çalışkan, Şerife Seher. (2019). “Alpamış Destanı’nda Sayıların Anlamları ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir İnceleme”, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.14, 183-197.
- Gezer, Şule. (2017). *Kırgız Destanlarında Mitolojik Unsurlar*, ERÜ SBE DKT: Kayseri, 766-848.
- Gürsoy Naskali, Emine. (1996). “Manas Destanında Kırk Yiğit (Niçin Kırk Yiğit)”, *Türk Dili*, C. 529, 56-59.
- Güvenç, Ahmet Özgür. (2009). “Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, 85-97, Erzurum.
- Hirik, Erkan. (2017). “Türk Dünyası Atasözlerinde Sayılar ve Anlam Alanları”, *International Journal*, S.5/1, 223-241.
- İnan, Abdülkadir. (1992). *Manas Destanı*, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- İnayet, Alimcan. (1992). *Hurilika- Hemraçan Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, EÜ SBE YLT: İzmir.
- _____. (2004). *Uygur Halk Destanları I*, TDK Yay.: Ankara.
- _____. (2005) “Nazıgim Destanı’nın Teşekkül Süreci Üzerine”, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.
- İnayet, Alimcan. (2013). *Uygur Halk Destanları-II*, TDK Yay.: Ankara.
- _____. (2014). *Uygur Halk Destan/Hikâyeleri Üzerine İncelemeler*, Gece Kitaplığı: Ankara.

- Kaymaz, Zeki. (2002). “Türklerde Sayı Sistemleri”, *Türkler*, C.3, 419-426, Yeni Türkiye Yay.: Ankara.
- Keleş, Reyhan. (2017). “Yedi Ulu Ozan’ın “Yedi” Sembolizmi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S.83, 47-79.
- Küçük, Mehmet Alparslan. (2013). “Türk Destanlarında “Sayı” Motifinin Dinî Yansımaları”, *Gazi Türkiyat*, S.13. 91-109.
- Mehmet, Abdulhakim. (1999). *Çın Tömür Batur Destanı Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*, EÜ SBE YLT: İzmir.
- _____. (2011). *Uygur Halk Destanları III*, TDK.: Ankara.
- Öger, Adem. (2008). “Uygur Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler)”, EÜ SBE DKT: İzmir.
- Önal Kılıç, Sevda. (2018). “Yedi Sayısının Kültürel Arka Planı Çerçevesinde Garibnâme Mesnevisi’nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S.86, 111-132.
- Özkan, İsa. (1989). *Abdurrahman Han Destanı*, KB Yay.: Ankara.
- Pehlivan, Gürol. (2017). “Sayı Simgeçiliğinden Kehanete Bir Meczup ve Eseri Âşık Cemal ve Amasya Seyahatnamesi”, *Millî Folklor*, Yıl: 29, S.115, 19-39.
- Rayman, Hayrettin. (1991). “Yunus Emre’de Sayısal Formeller”, *Fırat Üniversitesi Dergisi*, S.5, 393-407.
- Schimmel, Annemarie. (2000). *Sayıların Gizemi*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, KabcacıYay.:İstanbul.
- Soydan, Serpil. (2018). “Çağatay Türkçesinde Bazı Sayı İsimlerinin Kullanılışı ve Sayıların Gizemi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22, 1797-1812.
- Ulukan, Ayşe. (2012). “Farklılığın Renk ve Sayılarda Buluşan Aynılığı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 48, 165-190, Erzurum.
- Yardımcı, Mehmet. (2000). “Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar”, *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu*, 636-647.
- Yücel, Ümmühan. (2011). *Türk Halk İnanışlarında Sayılar*, AÜ SBE YL: Ankara.

THE LATE BRONZE AGE ANATOLIA: THE ORIGIN OF TROJANS IN
THE CONTEXT OF LANGUAGE AND CULTURE

GEÇ TUNÇ ÇAĞINDA ANADOLU: DİL VE KÜLTÜR BAĞLAMINDA
TRUVALILARIN KÖKENİ

АНАТОЛИЯ В ПОЗДНЕМ БРОНЗОВОМ ВЕКЕ: ИСТОКИ ТРОЯНЦЕВ
В КОНТЕКСТЕ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ.

Onur ŞARAPLI*
Shawn Christian BROYLES**

ÖZ

Bilim dünyasında Truva medeniyetinin kökeni üzerinden devam eden bir tartışma vardır. Bu medeniyetin kökeni hakkında tarihçiler ve arkeologlar arasındaki hâkim görüş Truvalıların Yunan kökenli olduğu yönündedir, ancak bu görüş ile ilgili kesin bir kanıt da yoktur. Buna karşılık, bu makalede Truvalıların kökenlerinin, Anadolu'da yaşamış uygarlıklardan birine kadar uzanabileceği de öne sürülmektedir. Dolayısıyla, yapılan bu araştırma, Geç dönem Tunç Çağı üzerine varolan ikincil kaynaklardan yararlanılarak eski topluluklar arasındaki etkileşimler üzerinden Truva uygarlığını tanımlamak için medeniyetler arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Bu çalışmanın ışığında yapılan değerlendirmelerle, kültürlerin toplumsal dinamiklerinin kültür ve dil sembolleriyle ifade edilişlerinin anlaşılmasında kültürlerarası iletişimin önemli bir işlevi olabileceği yönteminden yola çıkılmıştır. Truva medeniyetinin sinemada nasıl anlatıldığı ve Truva'nın literatürdeki mitolojik algısı bu makalede incelenen diğer önemli konulardır. İncelenen kaynaklar, bilim dünyasında hala geçerli bir cevabı olmayan Truvalıların kökenleri hakkında ipucu bulmamıza yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Medeniyet, Tunç Çağı, destanlar, kitabeler ve yazıtlar*

ABSTRACT

There is an ongoing debate in the scientific world about the origin of the Trojan civilization. The prevailing view amongst historians and archaeologists about the origin of this civilisation is that the Trojans were Greek, but there is still no definitive evidence regarding this argument. In contrast, it is also suggested that the origins of the Trojans may be traced to one of the Anatolian tribes discussed in this paper. The aim of this research is, therefore, to

---

* ORCID: 0000-0003-3860-8049 Onur Şaraplı holds a PhD degree in Turkish Studies, onur.sarapli@uni.sydney.edu.au

** ORCID 0000-0002-9931-2770 Shawn Christian Broyles is a PhD candidate in Turkish Studies at the University of Cyprus, shawn.broyles@okstate.edu

The Late Bronze Age Anatolia: The Origin Of Trojans In The Context Of ...

examine the range of relationships between civilisations to identify the nationality of Trojans in the context of interactions amongst ancient communities during the Late Bronze Age, as explored through secondary sources. Under the light of this study, evaluation of this argument will concentrate on how that intercultural communication can be an important function in understanding the expressions of the social dynamics of cultures with the symbols of culture and language. How Troy is depicted in cinema, and the mythological perception of Troy in literature are additional important points analysed in this paper. This information examined will help us find clues concerning the origins of the Trojans, which still remains without an acceptable answer in the scientific world.

Key Words: *Civilisation, Bronze Age, epics, epitaphs and inscriptions*

АННОТАЦИЯ

В научном мире продолжается дискуссия о происхождении цивилизации Трои. Доминирующее мнение среди историков и археологов о происхождении этой цивилизации заключается в том, что троянцы имеют греческое происхождение, но нет точных доказательств об этом взгляда. С другой стороны, в этой статье предполагается, что происхождение троянцев может быть основывать до одной цивилизации, которые жили в Анатолии. Таким образом, в этом исследовании, используя существующий вторичные источники о позднем бронзовом веке, рассматривано отношения между цивилизациями, чтобы определять троянскую цивилизацию. В свете результатов этого исследования был сделан вывод о том, что межкультурная коммуникация может быть важной функцией в понимании выражения социальной динамики культур с использованием культурных и языковых символов. Какая роль играет троянская цивилизация в кино и мифологическое восприятие Трои в литературе - другие важные вопросы, рассматриваемые в этой статье. Рассмотренные источники помогут нам найти подсказки о происхождении троянцев, которые до сих пор не имеют достоверного ответа в научном мире.

Ключевые слова: *цивилизация, бронзовый век, эпопеи и надписи*

Introduction

Nine years after one of the greatest victories against the Byzantine Empire, around the 15th Century, the Ottoman Emperor Sultan Mehmet II, the Conqueror of Constantinople (Istanbul), visited the ancient city of Troy. As he has paid his respects there at the tombs of the heroes Ajax, Hector and the Mycenaean knight, Achilles, he suggested that he had taken revenge for his ancestors against the Greeks (Şahin, 2004: 18). Even though it is clear that the Turks did not properly reside in Anatolia until after the Battle of Manzikert (Malazgirt)¹ in 1071 and are thus unlikely relatives of the Trojans, it demonstrates the repeated contestation of this region both militarily, culturally, and ideologically. The largest empires such as the Romans, Ottomans, Spartans, Huns, Egyptians and many more have attempted to conquer not only the peninsula but the whole region. The Mediterranean Sea was the centre of the most crucial moments of those civilisations. Maybe some of the legendary wars of this

---

¹ According to Abbas Hamdani, the Battle of Manzikert in 1071 resulted in the settlement of the Turks in Anatolia and the beginning of a Byzantine desire to open its doors to Europeans for launching of the Crusades. (see: **Abbas Hamdani**, "A Possible Fatimid Background to the Battle of Manzikert", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (1968), p. 1.

area took place for power, some for glory, some for honour, and some for love. Yet, questions still remain today concerning the many tribes, empires and civilisations that fought these wars. One myth about the Trojans and their origins has long awaited illumination: In spite of the multiple, time – spanning claims to affinity, what are the true origins of the Trojans?

Mythological Troy

A few years ago, the movie ‘Troy’ was quite popular in cinemas. It reminded us of the history of the Trojans, with the story unfolding in ancient Greece. History was the witness of Paris, Prince of Troy and Helen, Queen of Sparta, who triggered the war that would destroy the entire civilization. When Paris took Helen away from her husband, King Menelaus thought that it was an insult and he refused to suffer from that action. Family pride dictated that an offence to Menelaus was an offence to his brother, Agamemnon, powerful King of the Mycenaeans, who soon united all the massive tribes of Greece in order to bring Helen back from Troy in defence of his brother’s honour (The Movie “Troy” 2005). The city was surrounded by a strong wall, under the leadership of King Priam and defended by mighty Prince Hector. It was a fortress with walls that no army has ever been able to breach. One man alone stood as the key to victory or defeat over Troy, Achilles. Many considered him to be the greatest warrior alive. In the end, what King Menelaus had wished came true and the whole city fell, however his greatest warrior Achilles died during the battle (Truvalılar, 2006).

Disregarding the artistic license of the film, it is underpinned by something more important than compelling storytelling, preconceptions of Troy’s origins. According to Thomas J. MacMaster (2014), the Merovingian Chronicle of Fredegar around 660 describes that the Franks and the Turks had a common ancestry among refugees from Troy after its fall. This was the first post – classical appearance of descent from Trojan exiles. For MacMaster, this connection may be based on the Byzantine diplomacy in the late 6th or early 7th century even though it seems irrational. Fredegar states the return of some well – known ambassadors from Constantinople (Istanbul) in 629 may be the source in most of the Eastern histories. MacMaster thinks, some details that Fredegar gives fit that period. While the ambassadors’ sojourn encounters with Heraclius and Göktürks alliance, Fredegar seems unaware of Turkish involvement in the wars against Persians. In contrast, a few centuries later, similar material is reflected in the Icelandic Prose Edda where, Snorri Sturluson in a euhemeristic introduction discovers a Trojan ancestry for the Norwegian Gods in what he calls the Turkish city of Troy. Turks had writing before they had conquered Troy. For the same author, it has been argued as a reflection of the Fredegarian material would appear more likely to be independent (p. 1, 2).

The city of Troy and its people have appeared in Latin and Greek literature. Homer was the first person to have mentioned the story of Trojans in the epics of the Iliad and the Odyssey, both of which later became the most popular subject in Greek drama (Porter, 2014). Alastair Blanshard argues that, “Looking for the reality behind the Homeric epics is a non – productive exercise. All such attempts necessarily

The Late Bronze Age Anatolia: The Origin Of Trojans In The Context Of ...

involve overly imaginative reconstructions. The Homeric epics were not historical texts and it is a mistake to treat them as such” (Blanshard, 2017). David Pritchard is a senior lecturer, with a considerable volume of scholarly work on ancient civilisations. Prichard lays out his argument on Homer’s poem The Iliad, stating that,

“The Trojans are of course an imaginary people who were invented by the oral poets of early Iron Age Greece and ultimately became a central subject of Homer’s famous poem The Iliad. As such perceptions of their ethnicity and relationship to the Greeks were subject to change. In Homer himself there is no strong sense of difference between the Achaeans and the Trojans. Both have the same customs, speak Greek and worship the same gods. Centuries later, in the wars aftermath of the Persian Wars, Trojans were conceived of differently” (Pritchard, 2006).

Pritchard continues his claim though:

“From these wars the Greeks developed the idea of the Persians and others as ‘barbarians’, who were the antithesis of themselves and inferior morally and militarily. Armed with this new conception of ethnic differences, the Greeks began to re – imagine the Trojans as ‘Barbarians’. This new concept is apparent in the staging of the myth of the Trojans by the tragedians of fifth – century Athens” (Pritchard, 2006).

The location of the city, on the other hand, has long been a matter of speculation. Around 1870 in the north – west corner of Turkey, the professor Heinrich Schliemann discovered the remnants of Troy. Archaeologists, then, have searched to find some other evidence in order to make a connection between Homer’s Iliad to base on historical facts (Drabelle, 2010: 59). Since then, the ruins of Troy in Hisarlık have been an important archaeological site in Anatolia for its relative chronological sequence in the entire Bronze Age, ca. 3000 – 1000 BC (Easton, Hawkins, Sherratt and Sherratt, 2002: 75).

Figure: 1.1: Anatolia in the time of Hittites (from: <http://www.ancientanatolia.com/maps.htm>)

Trojan Culture

The different peoples inhabiting the Eastern Mediterranean saw increasing commercial, diplomatic and military contacts during the Late Bronze Age; these, together with the consequent cultural exchanges, resulted in alliances being formed between a variety of state entities (Georgakopoulos, 2009: 1; Georgakopoulos, 2012: 140 – 143). According to Eric H. Cline (2008), the city of Troy, and other locations around the city, was also home to those from diverse cultural backgrounds and ethnicities throughout the Late Bronze Age, whether travelling merchants, sailors, or even warriors playing a role in its status as a ‘contested periphery’ and its commanding position on a major trade route. Substantiation that the Mycenaeans, Hittites, and Trojans were involved in the Trojan War, along with some evidence of a Trojan life style, has emerged from excavations, for which there is only one site, along with the harbour city of Beşiktepe (p. 14).

The city of Troy consists of separate levels in the Bronze Age. Each level corresponds to the city during a particular era. Troy VII formerly called Troy VIIa is the city of ca. 1300 – 1180 BC (Strauss, 2006: section xvii). The site of Troy, first discovered by Schliemann and subsequently serving as an archaeological benchmark for the chronological and comparative study of the whole neighbouring region, has revealed a civilization that continued from the Middle to the Late Bronze Age – from the Troy VI phase (c.1700 BC) to Troy VIIA (c.1200 BC) (Slowakei, 2012: 14; Becks, 2003: 84). Dörpfeld discovered some objects after the death of Heinrich Schliemann as well as during other excavations conducted by Carl Blegen and the University of Cincinnati in the 1930s following excavations conducted by the University of Tuebingen (German: Eberhard Karls Universität Tübingen) since 1988 in Troy and Beşiktepe (Cline, 2008: 15). Some items recorded in Late Bronze Age texts, such as horses, copper, lead, ivory and lapis lazuli were probably exported from Troy and some other nearby regions. These are the ones found in high level gift exchanges across the Near East region during the Bronze Age with the exception of so – called Trojan grey ware. The majority of these items were exported from Troy. They are perishable in nature and thus no material records would remain. They could not be identified by the archaeologists who have excavated in Greece and in Egypt or any other place in the Eastern Mediterranean region (Cline, 2008: 15).

Surprisingly, a team organised by Manfred Korfmann has been working on the Bronze Age level in Troy and their excavations have revealed a city much greater than expected, including a new lower city constructed during the Early Bronze Age, which is surrounded by a ditch and underground water system. Those findings support Homer’s description about how big, wealthy and multi – ethnic Troy was. Kaufmann’s team also found that the city was destroyed by fire and war because arrowheads, sling stones, and human remains have been found in the streets of the citadel and in the lower city. In contrast, it is still not clear this assault goes back to Troy VI or Troy VIIa (Cline, 2008: 15).

The Late Bronze Age Anatolia: The Origin Of Trojans In The Context Of ...

Language in the Regions Surrounding Troy

All this leaves us in much uncertainty regarding the ethnic composition and culture of Troy were during the Late Bronze Age. In one of their publications, Anatolian Interfaces Hittites, Greeks and Their Neighbours, Collins, B. J., Bachvarova, M. R. and Rutherford, I. C. (2008) point out that the territories in the eastern part of Mediterranean and the Near – East came to a cultural point in which the region comprised of similar palace – states connected with each other by a political and religious network during the late Bronze Age (p. 1, 2).

According to Collins, B. J., Bachvarova, M. R. and Rutherford, I. C. (2008), the term ‘koiné’ is a metaphor from the idea of a common language which has been applied to the region. That use is acceptable if these cultures have a number of key features in common that facilitated interaction and exchange within these states. These regions were engaged in complex interactions of cultural diffusion and population movement (p. 1, 2). For Collins, Bachvarova, and Rutherford, it is an accepted view that the Luwians (or Luvian) and Hittites immigrated to Anatolia from either the northeast or northwest sometime in the 3rd millennium BC. These two newcomers spoke an Indo – European language and encountered indigenous people like the speakers of the Hattic language. It is quite possible that Indo – European speaking Greeks must have entered the mainland Greece at the same time and encountered other cultures such as Minoan Crete (Collins, Bachvarova and Rutherford, 2008: 1).

Following the first aspect of the cultural diffusion and population movement process, the second aspect is centre – periphery cultural transmission from Mesopotamia. Cuneiform is a writing system that employs nearly five hundred wedge – shaped symbols in the Hittite language (Strauss, 2006: section xx). It is known that cuneiform writing spread from Mesopotamia to other cultures. Certain religious practices also spread in a similar fashion. This phenomenon has been defined as a world systems relationship where Anatolia could be viewed as either part of the system or as part of a semi – peripheral zone in a homogenic situation with respect to even more other peripheral places (Collins, Bachvarova and Rutherford, 2008: 1).

Another aspect to be considered in the process developed by Collins, B. J., Bachvarova, M. R. and Rutherford, I. C. (2008) is cultural interaction in Anatolia. Artifacts from Hattusa indicate that the Hittite Kingdom kept ritual texts from several Anatolian cultures and composed in their own languages. One of them is in the language of Hattic. The people who came to control the Hittite territory after they moved on from the earlier seat at Kanesh spoke this language. Other cultures, of whose religion the Hittites appropriated, were those of the Hurrian state of Mittanni in North Syria and the Indo – European Luwian cultures of Arzawa in the West and Kizzuwatna in the South (p. 1, 2). According to the same authors, the Luwian religion had undergone a fusion process with Hurrian rituals when the Hittites came into contact with the region (p. 1, 2).

The fourth factor is the cultural interaction between the Aegean and Anatolian regions. Mycenaean Greeks were in the southwestern part of Anatolia in

the 13th century BC and the geographical term Ahhiyawa, used in Hittite texts, refers to Mycenaean Greece. The authors also think Anatolia functioned as the channel of cultural and / or ritual practices from Mesopotamia to Greece in some cases (Collins, Bachvarova and Rutherford, 2008: 2).

Although archeological data have shown that Knossos and Mycenae were the cultural centres of the Minoan and Mycenaean world, the lack of artifacts gathered over the years does not give us profound insight about their impacts. Hittite sources indicate that the people who inhabited the Western Anatolia were called Arzawa and Lukka. The Aegean coast from the Troad region, south to the Maeander River, and inland to the south west of Salt Lake formed the Arzawa Kingdom. The natives were Luwian – speaking which a language of Indo – European origin related to Hittites. Although the Arzawa and the Hittites had similar languages and common origins, they were actually rivals. The inhabitants of western Anatolia tried unsuccessfully to resist the Hittite advances during the 14th and 13th centuries BC. While it is a known fact that the information about Arzawa sprang from Hittite artifacts and the lack of materials in hand cannot help us to determine the culture of the native people lived in the area (Georgakopoulos, 2009: 1).

The last aspect of the process is the cultural interaction within the Aegean Sea. Early Minoans may have been influenced by other Anatolian civilisations. Iconography of seals indicates an influence level from Egypt. Crete exerted dominant cultural influence on Greece in the middle of the 2nd millennium BC but hybrid Mycenaean – Minoan culture became dominant in the region when the presence of Mycenaean was attested on Crete after 1400 BC. What is seen here is basically the direction of influence shifting from Crete to Greece and Greece to Crete (Collins, Bachvarova and Rutherford, 2008: 2).

Apart from these clear Anatolian influences, Ralf Becks (2002) thinks Troy has also been influenced by the Mycenaean – Greek civilization (p. 90). According to Becks (2002), the clear influences are seen in potteries, weapons and utensils. While Mycenaean ceramic was the only imported product at the beginning, it was manufactured by locals during the late Troy VI and VIIa phases. This shows how much they were appreciated (p. 90). Becks (2002) remarks that Troy was the centre of a large area within Troy, and there were no other similar settlements in the region due to its geographical location in the 14th and 13th centuries BC. Troy was, therefore, the meeting place of Eastern and Western influences (p. 90).

Language Spoken in Troy and Textual Evidence

The Cuneiform archives in Hattusa have many texts in seven different languages and one of those languages is Luwian (Mouton, Rutherford and Yakubovich, 2013: 1). As the Hittite Empire expanded southwards and westwards over Anatolia during the second millennium BC, it became increasingly influenced by the Luwian language (written in both cuneiform and hieroglyphic scripts called logograms) and adopted much religious and ritualistic vocabulary from it. There is now some strong evidence suggesting that the inhabitants of Troy spoke Luwian.

The Late Bronze Age Anatolia: The Origin Of Trojans In The Context Of ...

The native hieroglyphic script developed for Luwian by the 14th century BC was used mainly only for writing proper names on seals (Fortson IV, 2010: 185, 186).

Some relevant locations in Anatolia were only discovered a few years ago. There is still insufficient linguistic evidence about the Trojan language. The first linguistic evidence discovered concerning the identity of the Trojans was a seal, inscribed in the hieroglyphic script of the Hittites, which dates back to sometime between 1280 and 1175 BC (Bryce, 2006: 118). According to Trevor Bryce (2006), this Luwian seal discovered at Troy has, however, generated considerable debate over its significance in terms of linguistic evidence. Bryce points out that both the seals and those who had the skill to inscribe them were highly mobile at this time, and that Luwian was used for inscribing seals throughout the domains ruled by the Hittites (p. 118).

This information examined has neither helped us find clues concerning the origins of the Trojans nor resolved some other questions about the cultural roots of this ancient civilisation yet. Then, another question arises: Which ancient Anatolian language did connect the Trojans to the Hittites? Alwin Kloekhorst is an academic and has conducted much research, particularly related to the Trojans. In one of his publications, 'Troy, City, Homer, Turkey: The Language of Troy', Kloekhorst (2012) emphasizes the other Anatolian languages. Kloekhorst (2012) thinks that the closest languages to the language spoken in Troy were Phrygian, Lydian and Mysian. He also offers the position that the Phrygians and Mysians invaded Anatolia soon after the fall of Hittite Empire; therefore, none of their languages were originally spoken in Troy. Lydian is out of this approach because this language is from the same linguistic family as Hittite and Luwian, and it was the closest language to the language spoken in Troy during the 1st millennium. Most likely, the Lydian language was officially used in Troy for this reason (p. 49).

In addition to his hypothesis, Kloekhorst developed another hypothesis regarding an indigenous language called Lemnian, the language spoken on Lemnos, an Aegean island in the west of Troy. There are some Lemnian inscriptions as evidence discovered in the Island (Kloekhorst 2012: 49). According to Kloekhorst (2012), Lemnian language is very similar to Etruscan and they both have very similar dialects (p. 49, 50). Hence, what Kloekhorst (2012) believes is that they were not indigenous to Italy but Lydia. This claim was dismissed as a myth with little historical support, sparking a debate on the Etruscan language and the language spoken in Lemnos, as well as their relation to each other (p. 50).

Kloekhorst's argument is echoed by Professor Beekes from Leiden University who believes that the Etruscans may have originated in Lydia. In fact, this does not refer to classical Lydia but rather to the region the Lydians inhabited in the 2nd millennium BC. The region was then called Masa. It is also believed that the Etruscans were forced to leave Masa by sea in response to a crisis that occurred in 1200 BC, and they subsequently ended up in Italy (Kloekhorst, 2012: 50).

Kloekhorst (2012) supports Beekes' argument and posits that the Etruscans inhabited Troy and the western islands as their main locations with an extension to the southern coast of the Sea of Marmara. This region overlaps the region of Lydia

therefore; this could be the reason why it is believed in classical antiquity that the Etruscans originated in Lydia (p. 50). Kloekhorst continues his argument on why the origin of the Etruscans must have resided in this region by forwarding two additional arguments supporting the link between Etruscans and Trojans. One of those arguments concerns the root of the name Troy in Hittite and Kloekhorst says:

“...the root of the name Troy in Hittite, tru- (Truiša), and in Greek * (Troie), appears to be identical to that in the name for the Etruscans, which is tru-. (The e- in Etrusc’ is a vowel prefixed to facilitate articulating the initial consonant cluster tr-, compare the e- less variant tur- in the Greek word Tursenoi, and the Latin Tuscia derived from the earlier *Turscia.)” (Kloekhorst, 2012: 50).

The volume of scholarly work that has been done on this issue is quite considerable. In Elizabeth Mazzola’s text, *The Pathology of the English Renaissance Sacred Remains and Holy Ghosts*, a pilgrim in 1506s is quoted as saying, “All the countre of Troya is the Turkes owne countre by inherytance, and that countre is properly called nowe Turkey, and none other. Neuerthelasse he hath lately vsurped Grece, with many other countreys, and calleth them all Turkey” (Mazzola, 1998: 19).

It was Sir Arthur Evans, the British excavator of Knossos in Crete, who had decided to designate as ‘Linear A’ and ‘Linear B’ the two different varieties of script found on the clay tablets present at that site. ‘Linear B’, dated to the 15th century BC, is characterized by containing amongst its 87 different phonetic signs a syllabary, or system in which each sign represents either a pure vowel sound or a consonant + vowel combination (Latacz, 2004: 156; Strauss, 2006: section xviii; Judson, 2013: 1)

	a	e	i	o	u	
	H ₀₈	A ₃₈	Y ₂₈	D ₆₁	F ₁₀	a ₃ Ψ 43
h-	a ₂ I ^u 25					au ʃ 85
p-	ʃ 03	E 72	A 39	G 11	A 50	pu ₂ Ψ 29
pt-		⊖ 62				
t-	C 59	≡≡ 04	^ 37	F 05	⊙ 69	ta ₂ ⊖ 66
tw-		β 87		⊖ 91		
d-	t 01	⊗ 45	T 07	≡≡ 14	⊗ 51	
dw-		≡≡ 73		Δ ^{se} Δ ⁹⁰		
k-	⊕ 77	⊗ 44	⊖ 67	⊙ 70	3 81	
q-	⊙ 16	⊙ 78	T 21	Ψ 32		
j-	⊖ 57	⊗ 46		⊙ 36		
w-	⊖ 54	2 75	⊖ 40	Δ ³ 42		
m-	⊖ 80	⊖ ^{bx} 13	⊖ 73	⊖ 15	⊙ 23	
n-	⊖ 06	⊖ 24	⊗ 30	⊖ 52	⊖ 55	nwa ^{su} ⊗ 48
r-	L 60	Y 27	⊖ 53	⊖ 02	T 26	ra ₃ ⊖ 33
r ₂	⊖ 76			⊖ 68		
s-	Y 31	⊖ 09	⊖ 41	⊖ 12	E 38	
z-	⊙ 17	⊖ 74		⊖ 20		

The Late Bronze Age Anatolia: The Origin Of Trojans In The Context Of ...

Figure: 1.2: The symbols of Linear B (Latacz, 2004: 158)

As well as continuing the work of Schliemann and Dorpfeld at Troy, the archaeologist Carl W. Blegen started to excavate in 1939 the Palace of Nestor at Pylos in Greece, known for its mentions in Homer. A surprise discovery amongst the ruins at Pylos was that of around 600 tablets containing the same script as that found on the Linear B tablets from Knossos. It was mainly the British linguist and architect Michael Ventris who later took forward the work of deciphering the Linear B tablets from Knossos. He eventually postulated that the underlying language was Greek, with inflected forms of words, and constructed a syllabic grid in order to work out the relationships between the phonetic signs (Latacz, 2004: 156, 157; Judson, 2013: 3). One of Ventris' work notes is shown below:

POSSIBLE VALUES		VOWELS	VOWEL					VOWEL INDICATOR
CONSONANTS			v 1	v 2	v 3	v 4	v 5	
PURE VOWEL ?	—		⊔				⊔	
j-? c 1	c 1		⊔		⊔		⊔	
z-? p-? c 2	c 2		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	
z-? p-? c 3	c 3		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
z-? p-? c 4	c 4		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
t-? c 5	c 5		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
t-? c 6	c 6		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
θ-? r-? c 7	c 7		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
n-? c 8	c 8		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
f-? c 9	c 9		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
h/x-? θ-? c 10	c 10		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
f-? l-? c 11	c 11		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
l-? c 12	c 12		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
v-? r-? c 13	c 13		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
c-? c 14	c 14		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
m-? c 15	c 15		⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔
OTHER CONSONANTS			⊔	⊔	⊔	⊔	⊔	⊔

Figure: 1.3: Linear B syllabic grid used by Michael Ventris (Judson, 2003: 3)

Another of Ventris's hypotheses was that columns contained signs sharing the same vowel, while rows had signs sharing consonants. Having guessed that certain signs had the sound values 'a' and 'ni', Ventris went on to suggest that some of the words on the Knossos tablets could infact be Cretan place – names in syllabic form, and thus identified not only Amnisos, the harbor for Knossos, as 'a-mi-ni-so' but Knossos itself as 'ko-no-so'. As more and more phonetic values were deduced, the usefulness of the grid as a tool for decipherment became apparent. At this stage, in the early 1950s, Ventris put aside his initial idea that there might be a link between Linear B and Etruscan and instead concluded that the underlying language of the Knossos and Pylos tablets was Mycenaean Greek – half a millennium before Homer. Ventris's discovery is highly significant, not least for demonstrating an ethnic link and continuity between the language and culture of the Mycenaeans and that of the

revived Greek world of the 8th century BC (Judson, 2013: 3, 4; Latacz, 2004: 157). With that rebirth of literacy and the use of an alphabetic writing system Greek was used not just for financial records, as had been the case with the Mycenaeans, but for transmitting oral epics in a written form (Starkston, 2015).

Considering Kinship

Truthfully it is possible that the Trojans were themselves a distinct people that arose out of centuries of intermarriage between local Anatolian Tribes, Luwians, and Greeks (Teffeteller, 2013: 575). Groups in Anatolia during this time had developed a tendency to intermarry both as a part of elite kingship culture and Trade which frequently resulted in separate institutions, identities, and cultures arising out of confluent streams of cultural practices. The Hittite Queen Mother "Tuwanana" held many resemblances to earlier Hattian female offices but as the Hattian and Hittite cultures mixed over time it became an office enshrined with elements from both cultures. It is reasonable to think that if the Trojans carried on trade with the Luwians, and that certain Trojan names such as Priam have clear Luwian roots that something similar happened in Trojan culture. The Trojans likely engaged in a prolonged process of cultural diffusion in which they assimilated both Luwian and Greek characteristics while occasionally warring and trading with both. This behavior is logically and reasonably determined by the tendency of peoples in this region for interdynastic marriages and at times the co – existence of parallel kinship systems (Pringle, 1993: 294).

Conclusion

As discussed earlier, specifying the exact origins of the Trojan people is an ongoing mystery partially because of conflicting cultural interests in the answer to the question and mostly because of a profound lack of hard evidence. The most solid evidences we have are the Luwian seals which are contemporary with Troy VIIa, the likely candidate for the famous city. Whether or not the Luwian Theory is correct it is easy to rule out the other competing theories. There is no reason to believe that the Trojans were purely Greeks as the site is devoid of Greek script from the period with which we are familiar. The only linguistic evidence seems to indicate that if the Trojans were not Luwians themselves that they engaged in trade or tribute giving with the West Anatolian peoples. The Luwians' origins are perhaps more of a mystery, but it is believed they originated from Proto – Indo European peoples on the southern Russian Steppes (Bryce, 1999: 32). Despite the thoroughness of Kloekhorst's thesis there is simply no way to confirm or deny the population migrations needed to fulfill it. We can conclusively say that the evidence currently points us away from Greek or Turkish origins to an even more mysterious people from whom we can only hope the answer can be discovered.

The Late Bronze Age Anatolia: The Origin Of Trojans In The Context Of ...

Bibliography

- “Anatolia in the Time of Hittites” retrieved from the website: <http://www.ancientanatolia.com/maps.htm>, accessed on 04 / 04 / 2008.
- Becks, R. (2002). “High Troian Culture: Troy VI / VIIa”, Ekrem Işın (eds.), *Troy: Journey to a City between Legend and Reality*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Blanshard, A. J. L. (Paul Eliadis Professor of Classics and Ancient History), School of Historical and Philosophical Inquiry, The University of Queensland, Personal Interview on 12 / 10 / 2017.
- Bryce, T. (1999). *The Kingdom of the Hittites*. New York: Oxford University Press.
- Bryce, T. (2006). *The Trojans and Their Neighbours*. New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Cline, E. H. (2008). “Troy as a “Contested Periphery”: Archaeological Perspectives Perspectives on Cross – Cultural and Cross – Disciplinary Interactions Concerning Bronze Age Anatolia”, Billie Jean Collins, Mary R. Bachvarova and Ian C. Rutherford (eds.), *Anatolian Interfaces Hittites, Greeks and Their Neighbours*, Oxford: Oxbow Books, pp. 11 – 20.
- Collins, B. J., Bachvarova, M. R., Rutherford, I. C. (2008). “Introduction”, Billie Jean Collins, Mary R. Bachvarova and Ian C. Rutherford (eds.), *Anatolian Interfaces Hittites, Greeks and Their Neighbours*, Oxford: Oxbow Books, pp. 1 – 10.
- Drabelle, D. “The (continuing) Tale of Troy”, the May – June Issue of *Pennsylvania Gazette*, University of Pennsylvania 2010, retrieved from the website: www.upenn.edu/gazette/0510/PennGaz0510_feature5.pdf, accessed on 01 / 09 / 2014.
- Easton, D. F., Hawkins, J. D., Sherratt, A. G. and Sherratt, E. S. (2002). “Troy in Recent Perspective”, *Anatolian Studies*, (52), pp. 75 – 109.
- Fortson IV, B. W. (2010). *Indo – European Language and Culture: An Introduction*. Chichester: Wiley – Blackwell Publishing.
- Georgakopoulos, K. (2009). “Aegean World and Central Anatolia in the Late Bronze Age: Interconnections, Intermediaries and Interpretations” a poster journal, retrieved from the website: <http://www.wac6.org>, accessed on 28 / 10 / 2014.
- Georgakopoulos, K. (2012). “Minoan – Anatolian Relations and the Ahhiyawa Question: a Re – assessment of the Evidence”, *Talanta* (XLIV), pp. 137 – 156.
- Hamdani A. (1968). “A Possible Fatimid Background to the Battle of Manzikert”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (10), pp. 1 – 39.
- Judson, A. P. (2003). “The Decipherment Process”, from the official website of the Mycenaean Epigraphy Group, Faculty of Classics, University of Cambridge: <http://www.classics.cam.ac.uk/pdfs/mycep/process.pdf>, accessed on 08 / 07 / 2015.
- Latacz, J. (2004). *Troy and Homer: Towards a Solution of an Old Mystery*, (Kevin Windle and Rosh Ireland trans.). New York: Oxford University Press.
- Kloekhorst, A. (2012). *Troy, City, Homer, Turkey: The Language of Troy*, W Books 2012, retrieved from the author’s personal website: <http://www.kloekhorst.nl/KloekhorstLanguageOfTroy.pdf>, accessed on 01 / 09 / 2014.

- MacMaster, T. J. (2014). "The Origin of the Origins: Trojans, Turks and the Birth of the Myth of Trojan Origins in the Medieval World", *La légende de Troie de l'Antiquité Tardive au Moyen Âge. Variations, innovations, modifications et réécritures*, dir. Eugenio Amato, Élisabeth Gaucher – Rémond, Giampiero Scafoglio, Atlantide, (2), pp. 1 – 12.
- Mazzola, E. (1998). *The Pathology of the English Renaissance Sacred Remains and Holy Ghosts*. Leiden: Koninklijke Brill.
- Mouton, A., Rutherford, I., and Yakubovich, I. (2013). "Introduction", Alice Mouton, Ian Rutherford and Ilya Yakubovich (eds.), *Luwian Identities: Culture, Language and Religion between Anatolia and the Aegean*. Leiden: Brill Publications, pp. 1 – 21.
- Porter, J. "The Mythological Background of Homer's Iliad", Course Notes from the website of the University of Saskatchewan: <http://homepage.usask.ca/~jrp638/CourseNotes/HomMyth.html>, accessed on 18 / 03 / 2014.
- Pringle, J. M. (1993). *Hittite Kinship and Marriage, a Study Based on the Cuneiform Texts from 2nd Millennium Bogazkoy*, PhD Thesis, University of London.
- Pritchard, D. M. (senior lecturer), School of Historical and Philosophical Inquiry at the University of Queensland. Personal Interview on 09 / 08 / 2006.
- Slowakei, M. (2012). *Pottery of Troy VIIB Chronology, Classification, Context and Implications of Trojan Ceramic Assemblages in the Late Bronze Age / Early Iron Age Transition – Volume: 1 (Text and Catalogue)*, PhD Thesis, Eberhard Karls University of Tuebingen.
- Starkston, J. "Profile of Troy: The Hittite – Trojan Connection", retrieved from the author's personal website: <http://www.judithstarkston.com/articles/profile-of-troy-the-hittite-trojan-connection>, accessed on 08 / 12 / 2015.
- Strauss, B. (2006). *The Trojan War: A New History*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- Şahin, H. (2004). *Troyalılar Türk müydü? Bir Mitosun Dünü, Bugünü, Yarını*, Istanbul: Troya Yayıncılık.
- Teffeteller, A. (2013). "Singers of Lazpa: Reconstructing Identities on Bronze Age Lesbos", Alice Mouton, Ian Rutherford and Ilya Yakubovich (eds.), *Luwian Identities: Culture, Language and Religion between Anatolia and the Aegean*. Leiden: Brill Publications, pp. 567 – 589.
- The Movie "Troy" retrieved from the website: www.themovietroy.com, accessed on 25 / 04 / 2006.
- "Truvalılar" retrieved from the website of the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey: www.kultur.gov.tr, accessed on 23 / 03 / 2006.

ÂŞIK BAHATTİN YILDIZOĞLU'NU ANLAMAK

UNDERSTANDING MINSTREL BAHATTİN YILDIZOĞLU

ПОНЯТИЕ АШЫКА БАХАТТИНА ЙИЛДИЗОГЛУ

Erdoğan ALTINKAYNAK*

ÖZ

Halk şiiri özellikle Âşık Edebiyatı şiirleri üzerine, Türkiye’de yapılan tahlil ve tenkitler henüz yerine oturmamıştır. Tahlil ve tenkitler klasik olarak şekil özellikleri hakkında bilgi verme, dörtlükleri izah etmeye çalışma, âşıkların hayat hikâyeleri ile çalışmayı birleştirip sonlandırılmaktadır. Sembolleri, benzetme unsurlarını, yaşanan coğrafya ile birleştirmeden ve şairi içinde yaşadığı topluma ait değer yargılarını nasıl kullandığına dair bir bilgi aktarmadan yapılacak tahlil ve tenkitlerin eksik olacağını düşünüyoruz.

Kuzeydoğu Anadolu bölgesi hem etnik kimlik açısından ve hem de coğrafi özellikler açısından diğer bölgelerden farklılıklar gösterir. Kars – Ardahan sınırları içerisinde yaşayanlar daha çok hayvancılık ile geçinirler. Iğdır ve Artvin ise her türlü ziraatın yapılabildiği illerdir. Kars – Ardahan coğrafyasında kışlar oldukça soğuk, yazları ise serindir.

Bölgede farklı etnik kimlikte ve inanç yapısında topluluklar yaşamaktadır. Alevi, Sünni, Caferi; Azeri, Terekeme, Yerli, Türkmen, Kürt, Çerkez, Zaza bu toplulukları oluşturur. Böyle bir renklilik bölgede mizahi unsurların da çeşitlenmesine sebep olmaktadır.

Âşık Bahattin Yıldızoğlu, Âşık Şenlik koluna mensup ve günümüz Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde ustalık derecesine yakın bir âşıktır. Yurt içi ve yurt dışında sanatını icra etme imkânı bulmuştur. Kendisine mahsus hicivleri ile tanınır.

1997 yıllarında yakından tanıdığımız Yıldızoğlu, hayvancılığa yönelik tarım bölgesinde yaşamış ve bu bölgenin coğrafi, sosyal ve kültürel birikimlerini eserlerine başarıyla yansıtmıştır. Bu çalışmada Âşık Bahattin Yıldızoğlu’nun bazı şiirlerinden hareketle sanatına etki eden unsurları ele alacağız. Âşık Bahattin Yıldızoğlu’nun şiirlerinden hareketle yapacağımız tahlilin, bundan sonraki çalışmalara ışık tutması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Âşık Edebiyatı, Bahattin Yıldızoğlu, Kars, Kuzeydoğu Anadolu Âşıklık Geleneği, Âşıklar Kahvesi*

---

* ORCID: 0000-0003-1105-0479 Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi, İBEF, TDE Bölümü, Ardahan / Türkiye. erdoganal tinkaynak@ardahan.edu.tr

Âşık Bahattin Yıldızoğlu'nu Anlamak

ABSTRACT

Literary analysis and criticism in Turkey about folk literature, and minstrelsy in particular, have not been settled down yet. Literary criticism and analysis efforts are limited to presenting information about the structure of poems, trying to explain the quartets, and combining the life stories of minstrels with the lyrics. We are of the opinion that any study without focusing on the signs and symbols, analogies, similes and other poetic images with a view to the geographical features the minstrel lives in, and the social and cultural values of society reflected in poems will be lacking while analysing or criticising works of folk literature and minstrelsy.

The North-East region of Turkey is different from the other regions in terms of etnical identity and geographical features. Settlers in Kars-Ardahan make their living by raising cattle. Those in Iğdır-Artvin can make their living through different types of agricultural activities. In Kars-Ardahan, the winters are extremely cold, and summers are cool.

In this region, people of different ethnicities and beliefs live. The religious sects are Alevites, Sunnis and Caferis, whereas the etnical identities are Azeris, Terekemens, Natives, Turkemens, Kurds and Zazas. Such a richness of identities make it possible for minstrels to create humour in abundance.

Minstrel Bahattin Yıldızoğlu belongs to Minstrel Şenlik tradition, and is on the master level in the North East region. He has found opportunities to perform his art both abroad and in the country. He is famous for sarcastic humour of his own.

Yıldızoğlu, whom we got to know in 1997, lived in a region based on cattle breeding, and successfully reflected the geographical, social and cultural features of this region in his works. In this study, we will focus on the elements influencing his art and performance with a view to some of his poetry. We aim that this analytic study will shed light upon prospective studies in terms of literary analysis and criticism.

Key Words: *Minstrel Literature, Bahattin Yıldızoğlu, Kars, North East Anatolia, Minstrelsy Tradition, Minstrel's Cafes*

АННОТАЦИЯ

Анализ и критика народной поэзии, особенно Ашугского искусства в Турции, до сих пор продолжается. Классический анализ и критика означает общую информацию об особенностях формы катрены, попытка его объяснения и биография ашугов. Мы считаем, что анализ и критика без объединения символов аналогии с географией в которой мы живем, без предоставления информации о том, как поэт пользуется теми ценностями и рассуждениями того общества в котором живет сам ашуг, будут несовершенными. Регион Северо-Восточной Анатолии отличается от других регионов по этнической принадлежности и географическими особенностями. Жители Карского и Ардаханского областей, в основном занимаются скотоводством, а жители Игдырского и Иртвинского областей = всеми видами сельского хозяйства. В районах Карса и Ардахана зима очень холодная, а лето прохладное. В регионе существуют сообщества разных этнических групп и вероисповеданий. К примеру, общины алевитов, суннитов, джафаритов. азербайджанцев, терекеме, коренного населения, туркменов, курдов, черкесов, заза. Такая окраска заставляет юмористические элементы диверсифицироваться по всему региону. Ашик Бахаттин Йылдызоглу является продолжателем традиции Ашыка Шенлик и считается мастером ашугского искусства сегодняшнем северо-восточном регионе Анатолии. Он имел возможность показать своё искусство у себя в регионе и за рубежом. Он известен своей сатирой. С Йылдызоглу, с которым я познакомился в 1997 году, жил в сельскохозяйственном регионе, предназначенном для животноводства и в своих

сочинениях успешно отразил географические, социальные и культурные ценности этого региона. В этом исследовании, на основе некоторых его стихов мы рассмотрим элементы, которые повлияли на искусство Ашика Бахаттина Ёылдызоглу. Надеемся, что методы анализа стихов Ашика Бахаттина Ёылдызоглу будут использованы в предыдущих исследованиях разных авторов.

Ключевые слова: *ашугское искусство, Бахаттин Ёылдызоглу, Карс, традиция северо-восточной Анатолии, ашугская традиция, Кафе ашугов.*

Asıl adı Bahattin Yıldız olan âşığımız 1953 yılında Kars'ın Arpaçay İlçesi'nin Telek Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Ailesi aslında Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinden 1800'lü yıllarda Rus ve Ermeni baskılarından kaçıp Kars'a göç etmiştir. Annesinin adı Kıymet, babasının adı Mikail'dir. Ailesinin yedi çocuğundan üçüncüsüdür. Bahattin Yıldız çocukluğunu Telek köyünde geçirmiştir. Çocukluğunda abisinin İstanbul'a çalışmaya gitmesiyle gurbete ilgisi başlar. Telek köyünün geçim kaynağı hayvancılıktır. Tarla ziraatı hayvancılığa yöneliktir. Doğa ve hayvancılıkla iç içe büyüyen Yıldızoğlu'nun aile ekonomisine katkı sağlaması da bu yöndedir. Hayvancılığa yönelik tarım toplumunun bir ferdi olarak çocukluğundan beri yöneldiği şiirlerine içinde yaşadığı coğrafyanın büyük etkisi olmuştur. Eğitimi ortaokul ikinci sınıfa kadardır.

1965 senesine kadar köyde çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşır. Bu yıldan sonra aralıklarla İstanbul'a gidip farklı işlerde çalışır. 1968 senesinde eşi Kibar Hanım ile görücü usulü evlenir. Bu evlilikten beş çocuğu vardır. 1969 senesinde Erzurum'un Aşkale İlçesi'nde askerliğini yapar. Askerlikten sonra 1972 senesinde Et ve Balık Kurumu Kars Kombinasında işe başlar ve 1993 senesinde emekli oluncaya dek iş hayatına burada devam eder. İş hayatıyla birlikte âşıklığı da sürdüren Yıldızoğlu, emekli olduktan sonra da gönülden bağlı olduğu sanatını icra etmektedir.

Bahattin Yıldız'ın âşıklığa merakı çocukluktan başlar. İlk ustası olarak tanımladığı İsmail Avcı komşusudur ve Yıldızoğlu, onun meclislerde çalıp söylediğini gördükçe âşıklığa başlamaya karar verir. Saz çalmayı kendi kendine, komşusundan ödünç aldığı sazla öğrenir. İlk sazını babası söğüt ağacından yapar. Âşık kendi ilk gerçek sazını İstanbul dönüşü alır ve hiç yanından ayırmaz.

Ustası köylüsü Âşık İsmail Avcı'dır. Ama ustasından tam bir ders almamış, daha çok gizli gizli takip ve taklitlerle geleneği öğrenmeye başlamıştır. Âşıklığa tam olarak başladıktan sonra Âşık Murat Çobanoğlu ve Âşık Murat Karahanlı kendisine ustalık eden isimlerdir. Bulutoğlu mahlaslı Gültekin Bulut ve oğlu Kemal Yıldız âşığın geleneği öğrettiği çıraklarıdır.

İlk olarak Bağmani mahlasıyla Kültür Bakanlığı'na altmış şiir gönderir. Ama zamanla katıldığı meclislerde ve çevresinde Bağmani yerine herkesin Yıldızoğlu mahlasını benimsediğini ve ona Yıldızoğlu diye seslenildiğini görür ve mahlasını değiştirir. Yıldızoğlu mahlasını 1975 senesinde Çobanoğlu Âşıklar Kahvehane'sinde Âşık Murat Çobanoğlu kendisine vermiştir. O sıralar soyadına oğlu kelimesi ilave ederek mahlas alma veya mahlas verme modadır.

Âşık Bahattin Yıldızoğlu'nu Anlamak

Aşığımız 1974 senesinden beri Kars'ta Çobanoğlu Âşıklar Kahvehanesi'nde çalıp söylemektedir. Kars'ta ve birkaç şehirde âşık programlarına katılmıştır. 1994 senesinde Almanya'da gider ve sonrasında da bir süre Hollanda'da bulunur. Buralarda gurbetçilerin yoğun olduğu yerlerde sanatını icra eder. 2015 senesinde devleti temsilen Sabri Yokuş, Temel Turabi ve çırağı Gültekin Bulut ile birlikte Azerbaycan'da düzenlenen âşıklar programına katılır.

1999 senesinde Çobanoğlu Âşıklar Kahvehanesi'nde düzenlenen Erzurum – Kars Âşıklar yarışmasında birincilik ödülü alır. Kars'ta düzenlenen dokuz âşıklar bayramının hepsine katılmış ve değişik dallarda ödüller kazanmıştır. 2014 senesinde Kağızmanlı Recep Hıfzı özel ödülünü kazanmıştır. 2009'da Sivas'ta II. Âşıklar Bayramı'nda Hikayeli Türkü dalında ikincilik ödülü almıştır.

Bahattin Yıldızoğlu, bade içmeyi üç şekilde tanımlar ve kendini üçüncü sınıfa sokar;

1. İçen bilir, gayrısı bilmez
2. İçen bilmez, gayrısı bilir
3. İçen de gayrısı da bilmez.

Bahattin Yıldızoğlu'nun toplam altı kaseti mevcuttur. Bunlar; Kara Perde (1994), Felek (1996), Yılları Bekle (1997), Emioğulları Atışması Âşık Bahattin Yıldızoğlu – Âşık Arif Tellioğlu (1997), Sen De Gel (1998), Sorma Beni Git (1999).

Aşığımız üzerine Adem Balkaya “Aşık Bahattin Yıldızoğlu ve Şiir Dünyası” adıyla bir kitap hazırlamıştır. Tarafımızca hazırlanan “Kars Halk Âşıkları – I” adlı monografide de yer almıştır. Ayrıca yine tarafımızca yayınlanan “Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi Derlemeleri – I” adlı derleme kitabımızda onun çeşitli şiirleri ve atışmaları yer almaktadır. (Altınkaynak, 2015)

Aşık edebiyatı şiir tahlilleri üzerine Artun'un hazırlamış olduğu bir kitabı vardır (2011). Bu kitapta ele alınan şiirler, tahlilden daha ziyade şiiri dışıyapı özellikleri ile değerlendirip, şiirin açıklamasıyla sonlandırılmaktadır. Ele alınan konulara ait terim, deyim ve semboller malumu ilandan öteye gitmemektedir.

Bu çalışmada Âşık Bahattin Yıldızoğlu'nun “Divanı”, “Bak Bak” ve “Kalmadı” isimli şiirleri dış yapı özellikleriyle ele alınmış, yaşadığı coğrafya ve içinde bulunduğu ekonomik hayat tezahürüne ve sanatına etki eden unsurlara göre tahlil edilmiştir.

DİVANI

Al kalemi yaz deftere dünyanın ahvalini
Baldır bacak açık gezen hanımlar haline bak
Amer(i)ka'da Avrupa'da moda festivalini
Arka çıkmış pantolondan zalimler haline bak

Kırk milyon maaş aldım yirmisi kuaföre
Ayol bolca kıvrıyım dünkü çapkın şoföre
Hayatım al götür beni istediğin her yere
Kocaları evde bekler gelinler haline bak

Sinemadan hoşlanmıyom pavyon olsun bar olsun
Uzun saçlı delikanlı teklif etsin yar olsun
Ay kardeşim pantolonum geniş olmuş dar olsun
Meyhaneden koca seçen melunlar haline bak

Birgün çıkmazsam çarşıya bil ki başım ağırmiş
Benim kocam ne manyaktır evde bar-bar bağırmiş
Gözlerinde körlük varmiş kulağı da sağırmiş
Yıldızoğlu doğru söyler yalanlar haline bak (Altinkaynak, 2015, 32)

Divan türü şiirler genellikle üç dörtlükten oluşur. Veya âşıklar icra ortamında divanilerini iki ila üç dörtlülle tamamlar. Bu şiir, kendisine ait şiir istendiğinde gönderilmiş olanlardır ve bu çalışmamızda yer alan diğer şiirler ile birlikte Ardahan Üniversitesi yayınları arasında çıkan “Kars Halk Âşıkları I” (Altinkaynak, 2015, 31- 40) adlı monografi çalışmamızda yayınlanmıştır.

Dış yapı itibarıyla şiir geneli $8+7 = 15$ 'li hece ölçüsüyle meydana getirilmiştir. Koşma kafiye (a + a + a + b) düzeneğindedir. İlk dörtlüğün 1 ve 3. İle 2 ve 4. Mısraları birbiriyle kafiyelidir. İlk dörtlüğün 2 ve 4. Mısralarındaki “-lar haline bak” her dörtlüğün sonunda ahenk unsuru olarak kullanılmıştır. İlk dörtlükte “ahval – festival ve hanım – zalim” kelimeleriyle tam kafiye yapılmıştır. Dörtlükteki rediflerin “-lar haline bak ve –ler haline bak” çoğul ekleriyle başlayan bir ses benzeşmesi vardır. Bu nedenle kusur sayılamaz. Aynı şekilde “hanım ve zalim” kelimeleri ile yapılan kafiyede de kusur aranmamalıdır. Nihayetinde bu kusur olarak görülecek kısımları saz ile yapılan müzik örter. Bazen sazın da yardımıyla unutulmuş kısımlara ait kelimeler ağızda gevelenerek de söylenebilir.

Dörtlüklerin nakarat olacak kısımlarında “hanım, zalim, gelin, melun, yalan” kafiye kelimelerinde ı, i, u, a sesleri “m ve n” sesleriyle birleştirilerek seçilmiştir. Burada iki şey diye biliriz.

1. Şiirde kafiye yok, redifler ile ahenk unsuru sağlanmıştır.

2. Âşık edebiyatında ve halk şiirinde ses denklikleri veya benzerlikleri ile yapılan kafiyeler kusur sayılmaz.

Bu iki görüşün her ikisi de doğrudur.

Saz veya müzik ile icra edilmeyen, sırf okuma parçası olarak ele alınan metinler, boyası soluk, çatısı çökük, duvarları yarık, kapı penceresi kırık bir binaya benzer. Bu binayı güzelleştiren, göze ve gönle hoş gösteren sazdır, müziktir. Sazsız âşık olmaz. Bazı âşıklar saz çalmayı bilmedikleri halde (mesela Mihmani Cüya, Âşık Şenlik vs. gibi) muhakkak yanlarında veya ellerinde sazı bulundururlar. Özarslan bu durumu “aşığın kimlik göstergesidir” diye tanımlamaktadır (2001, 171). Burada sazın âşık edebiyatında ve geleneğinde üstlendiği fonksiyonları da söylememiz gerekir. Bunlar:

1. âşığın daha önce kurgulayarak zihnine bir mısra bankası gibi koyduğu mısraları, özellikle kafiye kelimelerini hatırlatıp su üstüne çıkarmasına yardım eder.

2. Şiirdeki kusurların örtülmesine yardım eder,

Âşık Bahattin Yıldızoğlu’nu Anlamak

3. âşığın unuttuğu yerleri hatırlamasına yardımcı olur. Bu konularda Durbilmez’in de yayınlanmış bir makalesi vardır.(2010, 148-158)

2. drtlkte kafiye unsuru kusurlu olsa da âşıklık geleneği ve halk Şiirinde ses denkliği veya benzerliği ile yapılan kafiyeler normal sayılmaktadır. Redif olarak bu drtlkte “e” yönelme eki kullanılmıştır.

3. drtlkte “ar” sesleri ile tam kafiye yapılıŐ, “olsun” kelimesi ise redif olarak kullanılmıştır. Bu drtlkte mahalli ağızda yer almayan, genellikle Orta Anadolu ağızlarında kullanılan “hoŐlanmıyorum” kelimesinin “hoşlanmıyom” biçiminde kullanılması da ilginçtir. Bu mahalli ağızda “hoŐlanmerem” veya “hoŐlanmırem” Şeklinde kullanılmalıydı. Bu Şekilde heceden de düŐüklük olacağı endiŐesi de çekilmezdi. Çünkü “hoşlanmıyom” ve “hoŐlanmerem” kelimelerinin hece sayısı aynıdır. Demek ki âşığımızın bu kelimeyi kullanmasında Őuur altı bir Şeyler yatıyor.

4. drtlkte “ağır, bağır, sağır” kelimeleriyle zengin kafiye yapılıŐ, “mıŐ” anlatılan geçmiş zaman ekiyle redif yapılıŐtır. Bu drtlkte sanki karakteri ve davranış biçimi tasvir edilen kahraman görüleni değil de duyulanı bize anlatmaktadır. Bu bir yerde her Şeye alaycı bir tarzda yaklaŐmak demektir. âşığımız kahramanına duyulanı anlatırarak eleŐtirisine muziplik katmaktadır.

Aşığımızın rgn eğitimi zayıftır. Bununla beraber içinde yaşadığı toplumun yaygın eğitim çerçevesinde oldukça geniş sözlü kültür birikimi vardır ve bu eğitimden âşığımız yeterince faydalanmıştır. âşığımızın içinde yaşadığı coğrafyada temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Bu coğrafya yazları ılık ve kısmen kurak, kıŐları ise soğuk ve yađıŐlıdır. İklimi müsait, ovalık bir alan olduğu için tarım yapılabilmekte ve geçim kaynakları içinde yerini alabilmektedir. Bu tür coğrafyada yetişen insanların ortak özellikleri arasında tutuculuk, kadercilik daha çok ön plana çıkar. Arpaçay’ın hemen kenarındaki ıldır ve devamında Damal gibi coğrafyalarda ise temel geçim kaynağı hayvancılık ve meracılık olduğu için kendilerine duydukları zgven ve dini duygulara karşı biraz daha serbestilik gözlenir.

Şiirde geçen mekân Şehirdir. Bu mekân bize, bar, pavyon, kuaför, meyhane, taksi, moda festivallerini takip etmek, sinema gibi kelimelerle aktarılmaktadır.

20 yaşına kadar köyden ayrılamayan ve toprakla uğraşan, kendi geleneklerine karşı duyarlı olan ve bunu yaşama ve yaŐatma arzusu güden âşığımız, köyden ayrılıp Şehre gelmesiyle kabullenemeyeceği bir ortam ile karşı karşıya kalmış, ters gelmiş, reddetmiŐ veya çarpık bulmuştur.

Köyde kuaför yoktur (Kırk milyon maaş aldım yirmisi kuaföre”. Bar, pavyon yoktur ve bu yerler âşığımızın ahlaki değer yargılarına ters gelmektedir. Bir kadının kuaföre, bara, pavyona gitmesi, dar pantolon veya kısa etek giymesi hoş karŐılanmamakta, olumsuz örnek olarak gösterilmektedir. Bunları ahlaksızlık olarak görmekte ve “protestosunu” göstermektedir. Bu durum aynı zamanda “Bascom”un fonksiyonlarına dayalı olarak toplumun geleneklerini yaşatmak ve kuşaklara aktarmak görevi ile de ilgilidir. (Ergun, 2014, 122 – 126)

Taksi şoförlerinin genelini tenzih ederek, bir şehirde düşkün kadınların veya hayat kadınlarının adreslerini, onların bir yere gidip gelmesine aracılık eden şoförler çok iyi bilirler. âşığımızın:

“Ayol bolca kıvırayım dünkü çapkın şoföre

Hayatım al götür beni istediğin her yere”

Mısralarıyla belirtmek istediği de tam burasıdır. Bir kadının yalnız başına taksiye binmesi, taksi şoförlerini çapkın göstermesi ve kadının şoförün istediği yere götürebileceği imasını göstermesi, âşığımızın şehirli kadına bakışını ortaya kor.

Erkeklerin saç uzatması tarım toplumlarında hoş karşılanmaz. Uzun saç kadına yaraşır inancındadırlar. Bir zamanlar moda olan erkeklerin uzun saç bırakmasına “Ana gibi saç uzatacağına, baban gibi bıyık bırak!” sloganıyla karşı çıkılıyor, uzun saç bırakanlar ayıplanıyordu. Şehirdeki bazı erkeklerin uzun saç bırakması ve aşığa göre yoldan çıkmış, ahlaki değerlerini yitirmiş kadınların uzun saçlı erkeklere karşı duyduğu ilgiyi de bu yolla eleştirmektedir “Uzun saçlı delikanlı teklif etsin yar olsun.” Dikkat edilirse burada uzun saçlı erkek eş olsun, koca olsun diye değil yar olsun sevgili olsun anlamında kullanılmaktadır. Bu tür kadınlar yine kendilerine eşi meyhaneden seçen melunlardır “Meyhaneden koca seçen melunlar haline bak.” Demek ki meyhane de âşığımızın yaşam biçiminde gidilmeyecek, kötü, ahlaksız yerlerden biridir.

Aşığımızın tasvir ettiği şehirli kadın tipi ile evlenen erkekler de evde hanımını bulamayan, ev işleriyle ilgilenmeyen bir kadınla evlenmiş “kör, sağır, asabi” birisidir. Dördüncü dürtlükte bu tür erkekler bir yerde alaya alınmaktadır.

BAK BAK

Bu dünyada fukaraya gülenin
Ağlanacak şivanına bir bak bak
Var ile insana değer verenin
Bir gün biter devranına bir bak bak

Yapılan iy(i)liği bilmiyenlerin
Yetimin yaşını silmiyenlerin
Kabalıktan selam almayanların
Kafasından noksanına bir bak bak

Elin parasını alıp kaçanın
Bir senede beş şehre göçenin
Gördüğüne koçaklıktan açanın
Zamanenin insanına bir bak bak

Dumanın geri tepen bacanın
Hanımını yoldan atan kocanın
Tılısımla zulüm yapan hocanın
Zedelenmiş imanına bir bak bak

Âşık Bahattin Yıldızoğlu'nu Anlamak

Arkadan konuşup gıybet edenin
Her yerde arkadaş cebi güdenin
Yavrusu aç kötü yola gidenin
Namusuna vicdanına bir bak bak

Yıldızoğlu geldi geçti ömürün
Saf köylüden rüşvet yiyen memurun
Çalışanı çekemiyen amirin
Makamına mekânına bir bak bak (Altınkaynak, 2015, 38)

Şiir 6 dörtlükten oluşmuştur. Durakları 6+5 ve 4+4+3, hecesi 11'lidir. Koşma kafiye örgüsüyle meydana getirilmiştir. Şiirin tüm dörtlüklerinde redif vardır. 1. dörtlük 1 ve 3. Mısraları arasında sadece redif var kafiye yoktur. 2 ve 4. Mısralarda ise “şivan ve devran” kelimeleriyle kafiye yapılmış, “-ına bir bak ba” ise redif olarak kullanılmıştır.

2. Dörtlükte “bil-, sil-, al-“ fiil kökleriyle kafiye “-miyenlerin ve – mayanların” ekleriyle redif yapılmıştır.

3. Dörtlükte “kaç-, göç-, aç-“ fiil kökleriyle kafiye, “-anın ve –enin” sesleriyle redif yapılmıştır.

4. Dörtlükte “baca-, koca-, hoca” isim soylu kelimelerle kafiye, “-anın” sesleriyle de redif yapılmıştır.

5. Dörtlükte “et-, güt-, git-“ fiil kökleriyle kafiye, “-enin” ekleriyle de redif yapılmıştır. Buradaki “d” sesleri “t” den dönüşmüştür.

6. Dörtlükte “ömür-, memur-, amir-“ isim soylu kelimelerle kafiye, “-ün, - un, -in” ekleriyle de ses denklığı kurulup redif yapılmıştır. “ömürün” kelimesi diğer kafiye kelimeleriyle kafiye yapmak ve heceyi tutturmak için kullanılmış bir yazım hatası olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı kusur 2. Dörtlükteki “iyiliğin” kelimesinin “iyiliğin” şeklinde kullanılmasıyla da ortaya çıktığı görülmektedir. Şiir dış yapı itibarıyla kusurludur. Ancak daha önce de dediğimiz gibi bu kusurları müzik örtebilmektedir. Bu tür kullanımlar halk ve âşık şiirinde kusur sayılmamaktadır.

Birinci dörtlükte başkalarının acizliğiyle alay edenlerin, insanları varlıklarına göre değerlendirmenin düşecekleri kötü duruma işaret edilmektedir. Bu tür insanların varlıktan yokluğa düşmeleri durumunda acılar içinde kıvranacağı, pişmanlık duysa da toplum içinde yüzü olamayacağı halk ve âşık şiirinde işlenen temalardır.

Şair bu şiirinde seslenişini toplumun geneline, özellikle de olumlu tiplere, hata yapmakla karşı karşıya kalacak tiplere seslenmektedir. Şiir adeta bir vaaz havasındadır. Şiirin tamamında fakirliği hor gören, varlıklarıyla öğünen, kibirli olan, yetimleri korumayan, hırsızlık ve dolandırıcılık yapan ve bu nedenle sürekli mekân değiştiren, kendisini öven, koca olarak eşine sahip çıkmayan, muska yazarak başkalarının başına kötülük getiren, kov gıybet yapan, başkalarının sırtından geçinen – cimrilik yapan, eve ekmek götürmeyip kendisi kötü yollarda

dolaşan, rüşvet yiyen, çalışanına zulüm eden kişilere bir ilenme vardır. Aynı zamanda bunlar biraz da nasihat şeklinde söylenmiştir.

Baş tarafta da söylediğimiz gibi Yıldızoğlu protesto fonksiyonlu ve temalı şiirler ortaya koymaktadır. Bunu yaparken de kendi hayat çizgisinde ve sosyal ortamında gördüğü, yaşadığı, gözlemlediği olayları kullanmaktadır. Şiirin konusu içinde geçen olumsuz davranışlar toplum içinde görülebilen davranış şekilleri ve olumsuz insan tipleridir. Şiirde bir tane olumlu tip ve davranış gözlenmemektedir.

Şiirde mekân ve zamanın belirsizliği ortadadır. Ancak bu zaman ve mekânın toplumsal hastalıkların yaygın olduğu günümüze ve özellikle de geri kalmış bölgelere ait olduğu muhakkaktır.

TARAFI

Beşikten mezara çalışmak gerek
İnanan insanın çaba tarafı
Sıcağa soğuğa alışmak gerek
Kışın keyif verir soba tarafı

Sözlerim yalan mı sen söyle bana
Yiğidin aklından çıkmaz ki ana
Kimi kayınpeder kimi kaynana
Kimine kutsaldır baba tarafı

Bıçak icat oldu kesti masatsız
Terazi bozuldu para hesapsız
İşler yarı kaldı aletler sapsız
Çalışmaz harmanda yaba tarafı

Yükseldi kiralar yıprattı bizi
İlaçsız yaralar yıprattı bizi
Faizli paralar yıprattı bizi
Devletin devlete gebe tarafı

Yıldızoğlu gıyaba kim söverse
Zulümkarı zalimleri överse
Gücü yeten mazlumları döverse
Bu da insanlığın kaba tarafı (Altinkaynak, 2015, 37)

“Taraflı” şiiri 5 dördlükten oluşmuştur. Durakları 6+5’dir, beşinci dördlüğün ilk üç mısrası 4+4+3 duraklıdır. Şiir 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiir koşma kafiye örgüsüyle meydana getirilmiştir.

1. Dördlükte 1 ve 3 mısralarda “alış” sesleri kafiye “-mak gerek” sesleri de redif, aynı zamanda 2 ve 4. Mısralardaki “ba” sesleri kafiye, “tarafı” kelimesi de redif olarak kullanılmıştır. 2 ve 4. Mısradaki redif sesleri şiirin geri kalan dördlüklerinde aynen devam etmiştir.

Âşık Bahattin Yıldızoğlu’nu Anlamak

2. Dörtlükte “bana, ana, kaynana” kelimeleriyle kafiye yapılmış ancak redif yoktur.
3. Dörtlükte “sız olumsuzluk eki redif, ilk mısradaki t sesinin p sesi ile benzeştirilmesiyle “masat – hesap – sap “ kelimeleriyle kafiye sağlanmıştır.
4. Dörtlükte “kira – yara – para” kelimeleriyle kafiye örgüsü sağlanmış “-lar yıprattı bizi” ek ve kelimelerle redif kurulmuştur.
5. Dörtlükte “söv – öv – döv” kelimeleriyle kafiye, “erse” ekleriyle redif yapılmıştır.

Şiiri oluşturan her dörtlük adeta her biri başka bir konuya değinmiş ve adeta birbirinden kopuk halde birleştirilmiştir. Şiirde konu bütünlüğü yok veya dağınıktır.

“Sıcağa soğuğa alışmak gerek
Kışın keyif verir soba tarafı”

Mısraları şairin yaşadığı coğrafyanın kırsal iklim olduğunu göstermektedir.

“Beşikten mezara çalışmak gerek”

Mısraı ve

“Bıçak icat oldu kesti masatsız
Terazi bozuldu para hesapsız
İşler yarı kaldı aletler sapsız
Çalışmaz harmanda yaba tarafı”

Dörtlüğünde âşığın tarım hayatına ait bir ekonomik düzende yaşadığını açıkça bildirir. Çiftçinin hayat pahalılığı karşısında zor günler yaşadığı, bankalara borçlandığı, faize bulaştığı yönünde hayıflanmasına bakılırsa yaşanan bölgenin çok verimli bir araziye sahip olmadığına veya arazinin yetersiz olduğuna ve devletin tarım politikasına bir gönderme olduğu ortaya çıkar.

“Yükseldi kiralar yıprattı bizi
İlaçsız yaralar yıprattı bizi
Faizli paralar yıprattı bizi
Devletin devlete gebe tarafı”

Bu dörtlükteki “yükseldi kiralar” sözüyle ev veya dükkân kirası anlaşılmalıdır. Kiraya veya ortağına verilen tarla anlaşılmalıdır. Çekilen sıkıntılar da bedeni değil manevi ve menkul sıkıntıları ifade eden “ilaçsız yaralar”dır.

Toplum tarım toplumdur. Hayat, geçim şartları zorlaşmış, ekim ve biçim için yeterli sermaye bulunamaz olmuştur. Bu sebepten ötürü köylünün işleri yarım kalmıştır. Tarım ile geçinemeyen köylü bankalardan faizli kredi çekmeye başlamıştır. Hayat iyice pahalılaşmış, tarla kiralari da artmıştır.

Sonuç,

Âşık Bahattin Yıldızoğlu, çocukluğundan beri âşıklığa gönül veren, mesleğinin yanında bu işi sürdüren ve hatta emekli olduktan sonra günümüzde de âşıklık geleneğinin devamını sağlayan bir ozanıdır. Şiirlerinin genel teması zamandan şikâyetir, ahlaki değer yargıları, dini duygular, gurbet konularını genellikle eleştirel bir yaklaşımla işlemektedir. Günümüz insanının kültürel değerlerini kaybetmesi, değişimi, yozlaşması âşığımız, köylü toplumunun estetik beğenisi ve bedii zevkine uygun olarak ele aldığı temel konulardır. Tarıma dayalı bir toplumda büyüyen ve yaşıyan âşığın şiirlerinde tarım toplumunun izlerini, hayat felsefesini, benzetme unsurlarını görmek mümkündür.

Şiirlerinde bazen kafiye bazen redif noksanlığı, bazen imale ve zifafların olduğu görülmektedir. Şiir tekniği ve konu bütünlüğü açısından değerlendirildiğinde eksiklikleri ortaya çıkmaktadır. Ancak âşıklık geleneği içinde ve âşık şiirlerinde dış yapı özellikleri ve kafiye – redif gibi ahenk unsurları kusur olarak değerlendirilse de bu kusurları saz ve müzik kapatmaktadır.

Kaynakça

- ALTINKAYNAK, E.,(2015) Kars Halk Âşıkları, Ardahan Üniversitesi Yayınları, Ankara
- ALTINKAYNAK, E.,(2015) Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi Derlemeleri - I, Ardahan Üniversitesi Yayınları, Ankara
- ARTUN, E., (2011) âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri, Karahan Kitabevi, 2. Baskı, Adana.
- DURBİLMEZ, B. (2010) Âşıklık Geleneklerinde Saz, Milli Folklor, yıl 22, Sayı 85, Ankara
- DURBİLMEZ, B. (2014) Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu/ Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Kardeşler Matbaası: Kayseri, 2014.
- DURBİLMEZ, B. (2018) Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri, 5. Baskı, Akçağ yayınları: Ankara, 2018
- BALKAYA, A, (2017) Âşık Bahattin Yıldızoğlu ve Şiir Dünyası, Fenomen Yayıncılık, Erzurum,
- ERGUN, P, (2014) Toplumsal Uygulamalarda Âşıkların İşlevi, Karadeniz Uluslar Arası Bilimsel Dergi, Sayı 22, sayfa. 122 – 126, Ankara.
- ÖZARSLAN, M. (2001) Erzurum Âşıklık Geleneği, Akçağ Yayınları, Ankara.

TÜRKİYE İKTİSADİ DÜŞÜNCESİNDE MİLLİ İKTİSAT VE KIRSALA BAKIŞLARI

THE CONCEPT OF NATIONAL ECONOMICS AND THE RURAL PERSPECTIVE IN TURKISH ECONOMIC THOUGHT

ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСОВ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В ТУРЕЦКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

M. Ali SAĞLAM*

ÖZ

Osmanlı düşün insanında çevresindeki dünyayı sorgulayan ve bu bağlamda iktisadi düşüncü de içine alan perspektifi 19. yy'ın ilk yarısından itibaren bir yeni çerçeveye oturmaya başlamıştır. Düşünüş şekli önce yerelin izlerini (*kanuni kadime dönme*) daha belirgin içinde barındırır iken zaman içinde modern dünyanın kavram setlerinin etkisi altına girerek dönüşümün etki-tepki karşılığında aydınlanmacı bir hatta ilerlemiştir. Bu evrimde Tanzimat ve Tanzimat'a tepki olarak doğan milli iktisat okulunun gözardı edilemez katkıları olmuştur. Bu bağlamda iktisat ilmi içinde/dışında yazan fakat iktisadi hayata dair söz söyleyen çokça düşünür Osmanlı iktisadi düşüncenin evrilmesinde etkili olmuşlardır. Bu çalışmada terakki/kalkınma bağlamında düşün insanların iktisadi meselelere dair konuları ele alışlarındaki süreklilik/kopuşlar, ideolojik perspektifleri ile de ilişkilendirilerek kırsala bakışları etrafında açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Yöntem olarak Karl Polany'nin ekonomiye dair *biçimselci özselci* ikilemine dair tanımlaması içinde *özselcilikten* yana tavır alınarak ilerlenilmiştir. Bu bağlamda düşün insanların kırsal iktisadi ve toplumsal yapısına dair düşünceleri sorunsallaştırılmıştır. Sonuç itibariyle çalışmada Osmanlı düşün insanların kırsal iktisadi yaşamına dair tartışmalarında; kırsaldaki toplumsal eşitsizlikler, tarımda teknolojik gelişim, verimlilik, dış ticaretin tarım kesimindeki olumsuz etkileri, tarım mı sanayi ülkesi mi olacağı gibi temaları ağırlıklı olarak ele aldıkları gözlenmiştir. Bu kavram setleri ve tartışma temaları özellikle milli iktisat okulundan etkilenen düşünürler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bu bağlamda okulun önde gelen isimlerinden olan Namık Kemal, Ziya Gökalp, Ahmet Mithat Efendi, Akyiğitzade Musa ve Parvus Efendi'nin hem iktisada dair görüşleri hemde kırsala bakışları açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Milli İktisat, Kırsal, Toplumsal Eşitsizlik, Terakki, Feodalizm, Borçlanma.*

---

* OCID: 0000-0001-6617-7958, Dr. Öğretim Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, İktisat Bölümü, Artvin/Türkiye, alisaglam@artvin.edu.tr

ABSTRACT

Since the first half of nineteenth century a new framework had emerged within which the perspectives of Ottoman intellectuals who made inquiries about the world they lived in and including economic thought as well had been gradually settled. While the way of thinking previously carried the traces of the local more explicitly (restoration of the old order) it came under the influence of the modernity conception sets in due course and in an action-reaction relation evolved towards an enlightenment path. The Reform Movement and the emerging reaction of “national school of economy” to it contributed to this evolutionary path and this can not be disregarded. In this context, many intellectuals inside and outside of the discipline writing and thinking about economic life and economic science influenced the evolution of Ottoman economic thought. This study analyses under the larger context of development/progress processes how those intellectuals dealt with economic problems, their breaks and continuities in their thinking, their ideological frameworks by focusing on their views about rural. As a methodology guideline Karl Polanyi’s duality of formalism/essentialism was taken into account and proceeds by choosing a more essentialist position. In this context intellectuals’ thinking on rural economic and social structure were problematized. As a result, it was observed that Ottoman intellectuals identified certain themes in their discussions over the rural economic life: social inequality in rural, technological development in agriculture, efficiency, the negative impacts of foreign trade on agricultural classes, industrial or rural society. These concept sets and discussion themes were frequently used by the thinkers who were especially influenced by the “national school of economy”. In this context, the views of the leading figures of the national school of economy-Namık Kemal, Ziya Gökalp, Ahmet Mithat Efendi, Akyığıtzade Musa and Parvus Efendi-related with both economics and the rural perspective were tried to be revealed.

Key Words: *National Economy, Rural, Social Inequality, Progress, Feudality, Debt-making.*

АННОТАЦИЯ

Начиная с первой половины 19-го века, взгляды османских мыслителей, критически осмысливающих окружающий мир, в том числе его экономическую составляющую, начали обретать новые основания. Образ мышления, которому ранее были присущи следы локальности (обращение к своду законов «кануни кадим»), со временем начинает развиваться в русле Просвещения, под влиянием трансформирующего и стимулирующего воздействия ряда понятий мира эпохи модерна. Неоспоримый вклад в эту эволюцию внесли Танзимат и возникшая в качестве реакции на Танзимат национальная экономическая школа. На развитие османской экономической мысли повлияло множество мыслителей, как тех, кто писал в рамках экономической науки, так и тех, кто касался вопросов экономической жизни опосредовано. В этом исследовании, в контексте развития экономики (терраки), предпринята попытка, высветить элементы преемственности /отрыва от традиции, в способах рассмотрения османскими мыслителями проблематики сельской местности, с учетом их идеологической позиции. В качестве метода, исследование придерживается эссенциалистской позиции, опираясь на описаную Карлом Поляни формалистско-эссенциалистской дилемму в определении экономики. В этом контексте, были взяты на рассмотрение взгляды мыслителей на социально-экономическую структуру сельской местности. Как показывают результаты исследования, в дискуссиях о сельской экономической жизни османские мыслители преимущественно касались вопросов социального неравенства, проблем технологического развития, производительности труда и негативных последствий внешней торговли в сельском

хозяйстве, а также обсуждали быть ли Османской империи индустриальной или же сельскохозяйственной страной. Эти понятия и темы для обсуждения часто использовались мыслителями, особенно находящимися под влиянием национальной школы экономики.

Ключевые слова: *Национальная экономика, сельское хозяйство, социальное неравенство, прогресс, солидарность, феодализм, государственный интервенционизм, заимствование.*

Giriş

Terakki, çevresindeki dünyanın değişimi karşısında çözüm arayan Osmanlı aydınının 19. yy ikinci yarısından 20 yy erken dönemine kadar sorunları ele alışında evrimci bir perspektiften bakışını tarif eden en önemli kavramlardan bir tanesidir. Bugünün kavram setleri içerisinde kalkınmaya denk gelen terakki kavramı esas olarak kapitalizme geç eklemlenen bir ülkenin Tanzimat evresinde “*kısa sürede yasal düzenlemelerle maazallah hemen Avrupalılar gibi olacağı*” yanılığına tepki olarak ortaya çıkan ve o dönemi “*tanzimat kafası olarak tanımlayan*” milli iktisat okulu başta olmak üzere, eleştireye uğrayan klasik okulun temsilcileri (Manchester okulu) veya devamcılarının yanı sıra Marksistlerin/sosyalistlerin içinde yer aldığı hemen her iktisadi okulun sıkça gündemde tuttuğu/kullandığı bir kavramdır. Bu kavramın kendisi sadece söylemin hegemonyasını temsil etmez. Aynı zamanda kendi içinde devinen iktisadi evrimin nasıl bir yere ulaştırmayı hedeflediklerini içeren bir muhtevaya da sahiptir. Geç dönem Osmanlı aydınının diline pelesenk olmuş bu kavramın kendisinin ötesinde dönem aydını Osmanlı’yı içine düşüştüğü bu çıkmazdan nasıl çıkarılacağına dair kafa yormasının sınırlarına da gönderme yapar. Bundan mütevellit toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan kırsal kesimin bu dönem düşünürleri içinde nasıl tartışıldığı ve söz konusu tartışmaların nasıl bir evrilmeye konu olduğu bu çalışmanın temel sorunsal alanıdır. Bu bağlamda terakki ile sınırlı olmayan modern dönem politik ekonominin mottolarından olan gelişme, sanayileşme, verimlilik gibi kavramlarda aydınların sıklıkla kullandıkları kavramlar olarak setin diğer başat kavramları olmuşlardır. Düşünürler bu mottolar ile tarım/kırsalın toplumsal yapısındaki dönüşüme denk gelen kaynaklarda verimlilik, pazara ulaşabilme, feodalizm, borçlanma sorunundan tarımda makineleşmeye kadar pek çok alana dair sorunun çözüm önerilerinin sihirli değneği olarak terakki ile ilişkili bir perspektifi sunmuşlardır. Dolayısıyla çalışma, toplumun bu en büyük kesiminin aydınlarca nasıl ele alındığı bu ele alışlardaki süreklilikler ve kopuşlar, tartışmalar, tartışmaların ekonomi politik bakış açılarıyla olan/olmayan bağlarını da sıklıkla vurgulanmayı hedeflemektedir.

Çalışmada Karl Polony’nin ekonomiye dair tanımlamasında kullandığı biçimselci ve özselci tanımlamalardan hareketle özselci tutumla iktisat düşünürü olmadıkları halde çalışmalarında iktisadi yapı hakkında haylice fikir sunan dönem düşünürleri ile iktisat yazını içinde yer edinen fikir insanlarının kırsala bakışları; aktörün düşünsel bütünlüğü içinde ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitekim biçimselci yaklaşım Çakmak’ın da çok haklı olarak dile getirdiği üzere merkeze alınır ise Türkiye iktisadi düşünürlerinin içinde yazdıklarımızı değerlendirmeye almamız anlamına gelirdi. Fakat özselci tanımdan hareketle Osmanlı iktisadi

Türkiye İktisadi Düşüncesinde Milli İktisat ve Kırsala Bakışları

düşüncesinin evrimsel gelişimini ele almak daha yerinde bir önermedir (Çakmak, 2011, s. 95-104). Dolayısıyla itihat ve Terakki dönemi ve sonrasında çatallaşmaya/ayrışmaya daha da belirgin bir şekilde başlayan iktisadi düşünce düşünürlerinin arka planı ile bakmak daha yerinde olur. Bu bağlamda yazarlara ait metinler ile ikinci el kaynaklar üzerinden bir metin inşa edilmeye çalışılmıştır.

1. Tarihsel Arka Plan: Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Türkiye İktisadi Düşünce Tarihinden Kırsalın Ele Alınışı

1.1. Kuramsal Kavramsal Çerçevenin Genel Görünümünde Devlet, Aydınlar ve Kırsalın Halleri

Osmanlı imparatorluğunun 17. yüzyılda daha belirginleşen toprak kayıplarının yanı sıra Avrupa'nın siyasal ve ekonomik yapısındaki değişim ve bu değişimlerin adım adım Avrupa merkezli bir düşünüşe evrilmesine karşı ilk etapta klasik dönem düşünüş şekline uygun olarak “*kanuni kadime*” dönme şeklinde ifade bulan çözümlere yoğunlaşır iken, bu durum 18. yüzyılda ise çevresindeki dünyanın sorunları ele alış biçimiyle sorunsallaştırmasına kapı aralamıştır. 1820'lı yıllardan itibaren daha belirgin bir şekilde çevresindeki dünyanın (Batı Dünyası) sorunları ele alma yöntemiyle sorunlara yaklaşan Osmanlı düşünürleri ve yönetici elitleri sorun/sorunları modern dünyanın kavram setleri üzerinden tanımlayarak düşünsel izleklerini oluşturmuşlardır. Bugün anlandığımız anlamda politik iktisada dair düşünsel süreklilikler içermese dahi bu ilk adımlar iktisadi alanı da içerisine almıştır. Nitekim *Türkiye’de iktisadi düşünce* adlı çalışmada derleyenler tarafından bu durumun gelişimi ve tarihsel çerçevesi şu cümlelerle ifade edilmiştir; “*Osmanlı imparatorluğunda bilindiği kadarıyla iktisadi düşüncenin kökenleri 18. yüzyılda görünür hale gelmiştir. Ancak iktisat kurumsallaşmasını henüz tamamlayamadığı için daha çok siyaset ve amme idaresi(kameral bilimler) gibi yönetim ile ilgili çevrelerde örnek alma bazen de uyarılma yoluna gidilerek Avrupa ülkelerindeki iktisadi tartışmaların içine girilmiştir. İlerleyen dönemlerde özel mülkiyet, serbest ticaret, tarım-sanayi ilişkisi, vergiler gibi konular ele alınmıştır* (Özgür, Duman, Kaya, 2017 s. 8)”. Bu bağlamda düşün dünyası içinde mobilize gücü yüksek olan kesimlerin modernitenin kavram set ve yöntemleriyle bir taraftan fikir üretirken diğer taraftan da devletin öncülüğünde bir dönüşümün destekleyicileri olmuşlardır.

Modernleşmenin merkezi devletin öncelediği bir hatta yoğunlaşması esas olarak kırsal ile kent arasında mekân üretim ve stratejilerinin nasıl bir hatta yürütülmesi gerektiği üzerinde düşünmeyi de zorunlu kılmaktaydı. Bu bağlamda ilk etapta kırsalın sorunlarını çözümünde merkezi yönetim ile uyumlu hatta dönüşüm hedeflenmiştir. Merkezi yönetimce yerelden el çektilen yetkilerin başında kuşkusuz ki vergi toplama ve güvenlik politikalarının merkezileşmesi gelmektedir. Her ne kadar bu konuda kendi içinde çelişkili alt dönemler üretseler dahi merkezileşme politikasında Cumhuriyet dönemini de içine alan bir süreklilik üretilecektir. Bu bağlamda yöneticilerin merkezileşme çabaları; vergi toplama politikalarında aktör değişimi, göçmenlerin yerleştirilmesi, yerel ayanlara karşı bir supap görevi göreceğ olan küçük mülkiyet sahiplerini desteklemek şeklindeki

tutumları yerelin gücünün merkeze devşirme çabalarının karakteristik örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sened-i ittifak öncesi ve ittifakın kendisinin merkezi Osmanlı yöneticilerinde oluşturduğu kırılmaya bir tepki olarak şekillenmeye başlayan kırsal sorunsalı sürekli şekilde devlet ve düşün insanlarının öncelikli eğildiği alanlardan biri olmasına sebep olmuştur. Kırsalın sosyal yapısından üretim ilişkilerine oradan kaynak dağılımında borçlanmaya kadar süreklilik gösteren sorunsal tanımlamaları her seferinde merkezileşmenin taçlandırmasında bir söylem olarak kullanılmıştır. Bu söylem ve tahliller sadece merkezi devletin ve onun etrafında yoğunlaşan düşünürlerin kavram setleri olarak karşımıza çıkmaz; aynı zamanda politik olarak kendini devlet ve düşünürlerinin karşısında konumlandırın düşün insanlarının da sorun alanları olarak tarif ettiği görülmektedir. Kavramlara yüklenen anlamlar kuşkusuz ki gelinen ideolojik perspektif, iktidarın yanında/ karşısında konumlanma, söz konusu toplumsal yapılarla olan ilişkilere göre şekillenmiş ve baskın olarak Erken Cumhuriyet dönemini de aşacak şekilde iktisadi okulların kırsala dönük bakış açılarının çerçevesine zemin oluşturmuştur (Türkay, 2009, s. 13-47). Fakat bütün bu farklılıkların kırsal ile ulaşılmak istenen dünya arasında bir bağ kurmak şeklinde içiçe geçen halleri söylemde ileri-geri, ortaçağ-aydınlanma, feodalizm-modernite, şeklindeki tezatlıklar üzerinden anlamlandırılan kalkınmanın mottoları olarak dönüşmüştür. Bu kavramlar aydın ile köylülük ilişkisinin gündeme geldiği 19. yy dünyasındaki evriminin de nereye doğru olduğunun ipuçlarını içerir.

19. yüzyıl dünyasının aydınlarının köylü ile kurduğu ilişki sadece Osmanlıda değil esas olarak Avrupa’da dikkate değerdir. Bunlar içinde Rusya’nın önemli bir yeri vardır. Fakat öncesinde bu durumun bütünsellikli bir içeriğe sahip olmadığını altını çizmek gerekir. Nitekim Aydınların kendilerini ya kurtarıcı yada geveze olarak tanımlamaları; politik, edebi ve felsefi alanlardaki anlatıları, aydın ile köylü arasındaki ilişki de tepeden bakışı içeren bir noktada durduklarını gösteren ilk izlenim olsa da bu durum her zaman böyle değildir. Buna tipik örnek olarak gösterilen nadonikler¹ dünyada köylülerin sorunlarına romantik bir çerçeveden bakan aydın tipinin bir prototipi olduğu konusunda literatür hem fikirdir. Entelektüel ve köylü arasındaki bu anlatının tarihsel arka planını ise Köymen şu cümlelerle dile getirmektedir; *“Tarihsel olarak kapitalizmin gelişkinliği ya da geriliği ile köylülüğün niceliği ve dönüşüm yollarının niteliği arasındaki güçlü ilişki gibi; entellektüellerin*

¹ Geç kapitalistleşen bir ülke olarak Rusya’nın 19. yy aydınlanma hareketlerinin toplumsal kesimler için en kalabalık ve eşitsiz kısmını temsil eden köylülere dair bakışı; köylülere kurtarıcı olarak aydınların gitmesinin tipik bir örneğidir. Narodnikler olarak bilinen bu toplumcu devrimci öncüler esas olarak köylülerin kurtuluşunu onlara gitmekte bulan bir hareketti. Dışarıdan okumanın yazmanın yeterli olmadığını köylülerin bilinçlendirilmesi gerektiğini söyleyen bu hareket köylere kendilerini bir kurtarıcı olarak sunup onlara bilinç taşıyarak kendilerini nasıl kurtarabileceklerini öğretiyorlardı. Narodnikler bu kurtarıcı rolü aynı zamanda kendilerini köylülerden daha üst bir konumda yani yüce bir konumda görmelerine de sebebiyet veriyordu (Köymen, 2008, s. 67-68). Narodniklerden esinlenerek köylüye gitmeyi kendileri için bir amaç olarak ortaya koyan halka doğru gidenler Osmanlı aydınları içinde önemli bir örnektir. Bakınız; Toprak, 1984, s. 69-81.

Türkiye İktisadi Düşüncesinde Milli İktisat ve Kırsala Bakışları

ilgi alanları ve yarattıkları eserlerin niteliği ile köylülük arasında da bir bağlantının olduğu düşünülebilir. Aydınların kendilerini ya küçümsemesi yada yüceltmesi, köylülüğe ilişkin olarak da ortaya çıkmaktadır. “geri ve cahil” köylü kitlesi toplumsal gelişmenin önünde hem bir engel hemde kapitalizme alternatif yeni bir toplumsal düzenin tabanı/temeli olarak değerlendirilmekteydi” (Köymen, 2000, s.70). Bu ilişkinin nasıl tanımlanacağı Köymen’inde belirttiği üzere kapitalizmin tarihsel gelişiminin söz konusu mekân ile kurmuş olduğu siyasal, sosyal ve iktisadi bağların gölgesinde şekillenmekteydi. Bu bağlamda yapısal durumun görünür halleri olan iktisadi, siyasal ve sosyal örgütlenme dinamikleri ortaya çıkan verili durum ile bu halleri sorunsallaştıran aydının durumu yapı/aktör ilişkiseliliğinde yürümekteydi. Nitekim Osmanlının yapısal durumunun aydındaki tezahürünü içine alan küçük bir betimleme aydın ve kırsal sorunsalı arasındaki ilişkiyi güçlendirecek türdendir.

Osmanlı imparatorluğunun klasik dönem toprak örgütlenmesinin yaklaşık %80’ni miri arazidir. Bu örgütlenmenin temel birimi çiftti. Küçük üreticiliği esas olan bu örgütlenme modeli her daim Osmanlı toplumunun karakteristik özelliği olmuştur. Buna karşılık özellikle iltizam usulü ile değişime uğramaya başlayan toprak üzerindeki mülkiyet ve tahakküm ilişkileri bu karakteristik özelliği zaman içinde aşındırmıştır. Bu bağlamda merkezinde artığa el koymanın yer aldığı her türden tahakküm ilişkileri zaman içinde yerelin merkez karşısında gücünün artmasına neden olmaktadır. Nitekim ayan tahakkümü de denilebilecek yerel tahakküm ilişkileri zaman içinde merkezin karşısında yönetimde temsile kadar uzanan bir sürece dönüşmüştür. 1808 tarihli sened-i ittifak bir yönüyle yerel güçlerin bir kısmının merkezi yapıya karşı yasal bir çerçeve oluşturmak adına merkezi devletle kurduğu sözleşme olarak karşılık bulmuştur. Bu kritik nokta aynı zamanda Osmanlı imparatorluğunun modernleşmenin kavram ve yöntemlerine yüzünü dönmesiyle eş zamanlı olması, yerel sorununu nasıl ele alınacağını da ipuçlarını barındırmaya hatta ötesinde çözümler üretme zorunluluğuna karşılık gelir. Buna mütevelit özellikle yerelin merkeze eklenmesi temel kaygıların merkezinde yer almaktadır. Yerelin gücünün geriletilmesini; arazi kanunu gibi sadece kanuni düzenlemelerle değil aynı zamanda ona karşı söylem üretmenin at başı bir süreç olarak okumak gerekir. Bu bağlamda vergi politikalarındaki değişim, dışarıdan borç alma şeklindeki ittifaklar (Çakmak, 2011 s. 81) ekonomik ayağını oluşturur iken, özellikle büyük toprak sahiplerinin kırsaldaki kaynak dağılımında/artığa el koymada toplumsal yapının diğer unsurları üzerinden çeşitli mekanizmalar aracılığı ile oluşturduğu her türden tahakküm ilişkilerini açığa çıkarmayı vurgulama söylemi hegemonya oluşturmaya en tipik alanlardır.² Osmanlı son döneminde sorunsallaştırılan bu konular sadece devletin düzenlemeleriyle sınırlı kalmamıştı. Dönem aydını; borçlandırma mekanizmalarından mülkiyetteki eşitsizliklere,

---

² Bu müdahaleler yerel güçlerin gerilediği ve ortadan kaldırıldığı anlamına gelmez. Aksine eşraf olarak tariflenen bu yerel temsil aktörleri her dönem dönemin politikalarına uygun stratejiler geliştirerek merkezi iktidarla bazen çatışma fakat çoğu zaman ise ittifaklar üreterek yereldeki gücünü tahkim etmeyi başarmıştır. Ötesinde Geç Osmanlı ile sınırlı olmayan bir şekilde kapitalizme eklenmenin getirdiği avantajları sınıf ittifakları sayesinde paylarını artırma şeklindeki hamlelerle taçlandırmışlardır (Çakmak, 2011 s. 83).

köylülere karşı uygulanan şiddetten angaryalara, kaynaklarına zor yoluyla el koymadan yerel ittifakların da katkısıyla toprağa el koyma şeklindeki müdahalelerini içiren tematikleri konu edinmeleri hegemonik söylemin üretilmesindeki alanlardan sadece birkaç tanesidir. Bu anlatı derinlemesine çalışmalardan çok politik olarak tarım toplumuna içkin yapısal durumun unsurları olan bey, ağa gibi aktörlerin toplumsal yapı üzerindeki tahakkümlerinin açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Nitekim yine kırsalda köylü üzerinde ağa ve beylerin tek etkili aktör olduğu ve bu durumun da küçük ve orta köylüler için her türden eşitsizliğin üretildiği bir yapısal duruma alan açtığını vurgulayan metinlere de sıkça rastlanır. Daha da ilginç metinlerin ilk örneklerinin kamu görevlilerince yazılmış olması hegemonik söylemin üretilmesinde bürokrasi sınıfının yerel temsilcilerle yaşadığı iktidar sorunun merkezce ilk elden çıkmasıdır. Daha da önemlisi sorunlara çözüm konusunda çevresindeki dünyayı incelemek ve raporlamak üzere görevlilerin padişaha görevlendirilmesi başından itibaren bürokrasinin ve onun en tepesindeki padişahın bu konudaki çözüm arayışının/iradesinin merkezinde olmak istediğini göstermektedir. Bu bağlamda Osmanlı iktisadi düşüncesinin klasik düşünceden modern düşünceye evrilmesinin ilk aşamasında kuşkusuz yurtdışına gönderilen sefaratların öncülük ettiğini vurgulamak gerekir.

1.2. Tanzimat öncesindeki İlk Metinler: Sefarat ve Gazetecilerin Metinlerinde Milli İktisat ve Kırsalın İzini Sürmek

Osmanlı insanın³ ekonomik hayata bakışı asırlar içinde oluşan kurumsal dönüşümün ürünü (Sayar, 2000, s. 168) olan *kanuni kadime* döneminin başat çözüm yolu olarak görüldüğü bir sürekliliğe sahipti (Genç, 2000: 48-50). Buna karşılık esas olarak çevresindeki dünyanın bakış açısını fark etmeye başlayan ve çözümünü geçmişte değil verili durumdan çıkararak fakat ilk etapta kendi kavram setleriyle dile getiren perspektif 18.yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda batı dünyasından gelen fikirlerin ilk bölüm pörçük halleri sefaretnameler içinde yer alan değerlendirmelerdir.

III. Selim'in Avrupa'yı tanıma arzusunun bir sonucu olarak Ebubekir Ratib Efendinin 1791'de sefaretliğiyle başlayan dönemdir. Bu dönem raporlarında gidilen mekan ile ilgili gözlemler içinde iktisadi yapıya da içeren muhtevalar iktisadi düşünceyle ilgili ilk metinlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ebubekir Ratib Efendi çalışmasında vergiler, ziraat, gümrük, ticaret gibi pek çok konu hakkında bilgi sunmuştur⁴ (Sayar, 2000 s. 172-173). Ebubekir Ratib Efendi, Avusturya'daki

³ Osmanlı insanından kasıt Sünni Ortodoksi içinde yer alan Müslümandır.

⁴ Fakat bu konuya yaklaşım/yorumlama farklılıkları vardır. Sayar, III. Selim'e sunulan layihaların modern dönem iktisadi düşüncesine dair izler taşımadığını ve daha çok farklı kanallar vasıtasıyla aktarılan düşüncelerin arasında da önemli bir fark olmadığını altını çizer (Sayar, 2000, s. 180). Arıkan'a göre ise Ebubekir Efendi'nin "Büyük Layiha" adlı çalışması bir taraftan Osmanlı modernleşmesinin ilk denemelerinin yaşandığı III. Selim'e Avusturya gözlemlerini merkeze alan bir karşılaştırmalı model gösterme çabasıdır. Çakmak'a göre ise Ebubekir Efendi'nin Osmanlı iktisadi düşüncesinde bir evrimin noktası olarak görülmesinin temel nedeni "verimlilik kavramının ilk defa kullanılmaya başlaması, kimlerin mallarının

Türkiye İktisadi Düşüncesinde Milli İktisat ve Kırsala Bakışları

gözlemlerinde ülkedeki zirai hayata verilen önemin altını çizirken; üretim araçlarının eksikliğinin giderilme yöntemleri, toprak dağıtımı gibi alanlara dikkat çekerek Osmanlı devlet yöneticilerine karşılaştırmalarıyla sorunun nasıl çözülebileceğini göstermeye çalışmıştır (Arıkan, 1996, s. 412-415). Ziraat hayatına dair bu ilk gözlemler bir ilişkilenenin ürünü olarak görülmektedir. İslahat arayışları olarak ortaya çıkan bu yazılar Osmanlı düşün dünyasının Batı dünyasının bakış açısıyla Osmanlı geleneksel formlarının üretmiş olduğu zihniyet dünyasının yapısal/aktörel çatışma/uyum izleriyle dolu bir zıtlıklar manzumesi üzerinden adım adım modern perspektife doğru evrilmesinin ilk sancılı halleri olarak görülmektedir. Bu dönüşüm sadece yazım dünyası ile sınırlı değildir. Yazarları aynı zamanda çoğu zaman bürokratik pozisyonlarda yer edindikleri için müdahale edici bir işleve sahip olmuşlardır. Dolayısıyla praksisin kendisi adım adım Osmanlı'nın modernleşmesinin kırsal ile sınırlı olmayan düşünsel izleklerini oluşturmaktadır.

III. Selim tahtan indirilmesiyle kısa bir süre kesintiye uğrayan model arayışı II. Mahmud'un iktidarını pekiştirmesi sonrasında reformlara yönelmesi fikri; arayışlara ve dolayısıyla aktörlerin de tekrardan belirginleşmesine alan açmıştır. Bu bağlamda gazetelerde yer alan makalelerde dış ticaret açığının iktisadi yaşamın kırsala dokunan hallerine dair tasvirleri erken dönem metinleri içinde görülmelidir. Nitekim devletin çöküşü ile iktisat arasındaki ilişkiyi daha çok sorunsallaştırıldığı II. Mahmud dönemi gazete örnekleri dikkate değerdir. Bu minvalde çeşitli isim değişiklikleri sonrasında Alexandre Blauque tarafından çıkartılan *İzmir Postası* Sultanın dikkatini çeken dönemin önemli örneklerindedir. Sultanın isteği üzerine Alexandre Blauque yeni bir gazete olan *Le Moniteur Ottoman* (Osmanlı habercisi) gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır (Çakmak, 2011, s. 107).

İngiliz istihbaratı ile ilişkisi konusunda tartışmaların sürdüğü D. Urquhart Adam Smith'in politik ekonomiye dair perspektifinden esinlenen önermeleriyle Osmanlı düşünün de etkili olacak bir başka aktördür. D. Urquhart "*Turkey and Its Resources*(1833)" adlı çalışmasında serbest ticaret fikrinin savunuculuğu oldukça belirgindir. Pamuklu kumaş, İpek ve hint keneviri gibi Doğu dünyasına özgü kaliteli mallarla sanayi dünyasının ürünlerini karşılaştırıp Batı'daki ürünlerin fiyatlarının daha ucuz olduğundan hareketle Osmanlı coğrafyasının hammadde üzerinden dünya sistemine eklemlenmesini öneren Urquhart esas olarak sanayi ve tarım arasındaki tartışmaların bu erken evresinde Osmanlı'nın yerini kategorik olarak tarım sektörü olduğunun altını çizerek (Sayar, 2000, s. 190-194). Bu tartışma Sayar'a göre 1860'lı yıllardan itibaren bireyci bakış açısı ile korumacı bakış açısı arasında yaşanacak olan fikri tartışmanın ilk uğrağı olmanın yansıra aynı zamanda korumacılık fikrinin de ortaya çıkmasına ve zaman içinde devlette korumacı siyasanın etkin olacağı bir dönemin başlangıcı olacaktır (Sayar, 2005, s. 146).

---

hangi ilke ve kurallara göre müsadere edilmesi gerektiğinin konuşlanmasıdır" (Çakmak, 2011, s. 106).

1.3. Terakkinin/Gelişmenin Bitmeyen Tartışmasında İlk Sözcüler: Sadık Rıfat Paşa ve Mehmed Şerif Efendi; Sanayii Mi Tarım Mı Hakkımızda Hangisi Hayırlı(!)

Osmanlı aydın ve bürokratları üretimin bir toplumsal faydaya dönüşebilmesi ve refahı “daha fazla arttırmak” için neler yapılması gerektiğini düşünceleri şeklindeki ilk arayışları Tanzimat dönemiyle yeni bir rotaya evrilmiştir. Bu bağlamda Reisülküttap Ebubekir Efendi, Sadık Rıfat Paşa Tanzimat’ın ilk öncüler olarak dikkat çekmektedirler. Kameralizmin etkisinde kalan Sadık Rıfat Paşa, “*Müntahabat-ı Asar*” adlı çalışmasıyla sistematik hale getirdiği Batının gelişimine dair layihaları onu hem Tanzimat döneminin ideoloğu olmasını sağlamış hem de fikirleriyle temel bir tartışmanın da öncülerinden biri olmasına vesile olmuştur. Buna göre Paşa, Osmanlı gelişiminin/verimliliğini sanayi ve tarım arasındaki tercihten hareketle tanımlar. Paşa, sanayiye temsil eden Batı dünyasına karşı tarımı temsil eden Osmanlının bu haliyle verimli bir ekonomi üretimini sağlamayacağından hareketle ticari kapitalizmin asgari şartlarının sağlanmasını önermesi Tanzimat dönemindeki iktisadi perspektifinde önemli bir öncülü olmasına neden olmuştur (Koraltürk-Çetin, 2005, 317). Osmanlının sanayii ülkesi olmaması nedeniyle gelişimini tarım üzerinden sağlanmasını öneren Paşa ticari kapitalizmi ise tarımsal gelişimin sağlanmasında kurucu bağ⁵ işlevi görmesi gerektiğini ifade etmektedir (Çakmak, 2011, s. 108).

Osmanlı aydınının iktisat ilmine dair parçalı metinleri içinde çalışmamız açısından önemli olan kısmı tarım kesimine dair düşünsel sürekliliklerdir. Bu bağlamda bu ilk evrede Mehmet Şerif Paşa’nın tartışmanın sanayi ve tarım eksenindeki aksına dair görüşleri erken dönem metinler içinde en derli toplu olan metin olarak görülmektedir. Bu bağlamda *Ceride-i Havadis*’te⁶ başlayan bu tartışma Mehmet Şerif Efendi’nin “*Sanayi ve Ziraattan Hangisinin Hakkımızda Hayırlı Olduğuna Dairdir*” başlıklı yazısıdır. Sanayileşmenin Osmanlı için öneminden bahseden Mehmed Şerif Efendi bu tartışmada Batı ile karşılaştırma yaparak; (özellikle İngiltere) onların ziraat alanındaki verimini arttıran faktörlere dikkat çektikten sonra Osmanlının sanayii ülkesi olmayacağı yorumlarına karşı çıkmıştır (Sayar, 2000, s. 310). Bu önerinin Osmanlının iktisadi düşünce tarihindeki yeri kuşkusuz ki

⁵ Paşanın bu önermelerinden hareketle bu durumun nasıl bir çerçeveye sahip olduğunu anlamak için Sayar’ın genele dair perspektifine bakmak yerinde olacaktır. Sayar bu dönemi şöyle tarifler; “*1840-1870 arasında bir avuç entelektüelin iktisadi sorunlara eğilmesi toplumun ihtiyaçlarına cevap veren bir disiplin anlayışı içinde araştırmalara yönelmiş neşriyatı vermekten çok uzak, adaptasyona dayalı iktisat politikası tercihleri olarak görünmektedir*” (Sayar, 2000, s. 289).

⁶ Tanzimat döneminde daha da belirgin olan aydınların günlük meseleler üzerinden iktisadi alana dair fikir söyleme istenci kuşkusuz ki *Ceride-i Havadis* ile sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde iktisadi konuların kaleme alındığı dönem gazetelerinden bazıları şunlardır. Tercüman-ı Ahval, Terakki Gazetesi, Muhiber Gazetesi, Mizan-ı İçtihat, Terakki, İbret, Basiret. Ayrıca dönem içinde çıkan Mecmua-ı Fünun, Hürriyet, Ulum, İttihat, İnkılap, Mecmua-ı Ebuzziya, İktisadiyat Mecmuası, Ulum-u İktisadiye İçtimaiye Mecmuası, Yeni Mecmua ve Türk Yurdu Tanzimat’tan Meşruiyet’e uzanan zamanda iktisat konusunda metinlerin ele alındığı dergilerdir (Çakmak, 2011, s. 109-112).

Türkiye İktisadi Düşüncesinde Milli İktisat ve Kırsala Bakışları

genişleyerek önemli bir hat oluşturdu.⁷ Ötesinde ise özellikle Tanzimat döneminden II. Meşrutiyet'e oradan da Erken Cumhuriyet dönemine kadar aydınlarca dile getirilen dış ticaretin üretmiş olduğu eşitsizliğe indirgenmiş ama zaman zamanda yapısal eşitsizliğe vurgu yapacak bir düşünsel hattın değişen tonlarına kök oluşturmuştur. Bu okumalar içinde sonrasında 'milli iktisat' ismini alacak olan 1839 serbest ticaret anlaşmasıyla belirginleşen eşitsiz eklemlenmenin merkezde yer aldığı bir dış ticaret açığı eleştirisidir. Köklerini önemli oranda tarihçi okuldan alacak olan bu meydan okuma bir çevre ülke aydınının iktisadi hayat ile sınırlı olmayan reaksiyoner perspektifi olarak gelişecek ve devletin yönetici elitleri içinde haylice bir taraftar da bulacaktır. Bu bağlamda dönem tartışmalarından bir tanesi belirsiz de olsa dış ticaret açığıyla birlikte Avrupa tüketim mallarına karşılık açığın kapatılmasında Osmanlının ham madde/tarımsal ürünler merkezli direncinin çözüm olup olmayacağı yada bu çemberi nasıl kıracağı meselesiydi. Dolayısıyla dış ticaret açığının esas olarak sektörel yansımalarının bir tarafı sanayi ile tarım sektörlerinin hangisinin ülke ve toplum yararına tez çözümler üreteceğidir.

2. Türkiye İktisadi Düşüncesinde Milli İktisat ve Kırsal Sorunsallaştırmaları

Milli iktisat politikalarının ekonomiye yansımalarına dair bir başlangıç belirlersen II. Meşrutiyet genel kabul gören bir tarihtir. Fakat bu iktisadi perspektifin kökleri Tanzimat'a giden bir tarihsel arka plana sahip olduğu kabulünden hareketle bu alt bölümde liberal iktisadın zayıflamaya başladığı evredeki kırsal perspektifleri ile yine evreye karşı önemli oranda tarihçi okulun politik perspektifinin izinde yürüten iktisatçılar ile kimi zaman ise bu okumalardan habersiz/bağımsız, ülkenin içine evrildiği iktisadi yapıdan kaynaklı olarak tarihçi okulun perspektifiyle bütünleşen korumacılık fikri etrafında fikir ileri süren aydınlar ve yine geç kapitalistleşen ülkelerde korumacılık ve milli iktisatla ilişkisi bağlamında ulusal sol aydınların Türkiye iktisadına bakış açıları ve çözümleri genel olarak ele alınacaktır..

Dönemin düşünsel uğraklarının genel resmini tariflemek nasıl bir yöntem ve kuramsal çerçeve etrafında kırsalın ele alındığının genel ipuçlarını verir. Bu bağlamda toplumsal hayatta daha da görünürleşmeye başlayan eşitsizliklerin yanısıra, merkez çevre ülkeleri ekseninde oluşan eşitsizliği vurgulayan eleştirel tavrın Türkiye aydınındaki ilk evresi genellikle Doğu/İslam/Osmanlı medeniyeti söylemi ile bir kültürel savunma hattı olarak şekil bulmuştur. Dış ticaret üzerinden ortaya çıkan açık, borçlanma mekanizmaları ve ardından gelen kurumsallaşmaların (Duyun-i Umumiye gibi) toplum ve devlet hayatı üzerinde tahakkümü arttırdıkça eleştirel perspektif/söylem aydınlar arasında daha da gözdeleşmeye başladı. Esasında kırsal topluma içkin artık değerın dış ticaret üzerinden merkezi ülkelere aktırılmasının yanı sıra mümesillik düzeyinin ötesine taşınan yereldeki çok yönlü ilişkilenenin parçası olan ve aynı zamanda farklı dinsel-etnik aidiyet temsillerine sahip aktörlerce paylaşılır iken toplumsal eşitsizlik ve mülkiyetin yeniden

⁷ Dönemin iktisadi düşüncesindeki gelişimde önemli yer edinen tercüme odası ve onun etrafında çevrili yapılan metinlerin yeri yadsınamaz bir gerçekliktir. Fakat çalışmamızın sınırı dışında kaldığı için burada değinilmemiştir. Bknz: Sayar 2000 ve Çakmak 2011.

dağıtımının ortaya çıkardığı hoşnutsuzluğun artıyor olması metinlerin iktidar içi bloklarını da gözardı etmeden dile getirdiği sorunlardı (Pamuk, 2005, s. 198-233). Yerele içkin tematikler üzerinden gelişen eleştiri; söylemsel düzeyde Müslümanlık aidiyeti üzerinden bir savunma şemsiyesi üretirken, gerçekte ise sınıfsal karakterin daha baskın olduğu bir ayrışma üretmekteydi. Bu noktada tarım ülkesinin kapitalizme eklenme sorunsalı aydınların üzerinde durduğu en can alıcı noktalardan biridir. Bu genel çerçeve eleştirel perspektifin yapısal durumunu tariflemesinde de başattır. Fakat makro çerçevesi Müslümanlık üzerinden oluşan bu söyleme -özellikle II. Abdulhamid'in siyasi İslam üzerinden iktidarın söylemi haline getirmesi- karşılık eleştirel perspektiflerin söylemini yavaş yavaş Türklüğe yada sınıfsal mücadelede konumlanmasına neden olacaktır. Böylece eleştirel söylem önemli oranda Milli iktisat/korumacılık fikriyatı etrafında şekillenmeye başlamıştır. Hal böyle olunca söylemi üretip hegemonya olan dönem düşünürleri ile bu düşünürlerin iktisadi düşünce bağlamı içinde kırsala bakışları çalışma için önemle üzerinde durmayı hak eder. Bu bağlamda söz konusu bu düşün insanlarının kendilerine hem kısa kısa atıflar yapılacak hem de kırsala dair düşünceleri ele alınacaktır. Bu yapılar iken düşünce okulu ile bütünleşmiş kimi düşünürlerin fikirleri üzerinden okulun bakış açısı da kısaca açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu minvalde bir bütün olarak bu dönemde öne çıkan düşünürler; Namık Kemal, Sakızlı Ohannes, Ahmet Mihtat, Mehmed Cavid Bey, Akyiğitzade Musa, Parvus Efendi ve Ziya Gökalp'tır (Çakmak, 2011, s. 121).

Tanzimat döneminde batılılaşmaya dair perspektifinin tartışmasız kabulünün üretmiş olduğu hegemonik söylem özellikle dış ticaret açığı ile birlikte ekonomi ile sınırlı olmayan bir eleştirinin de ilk nüvelerini üretti. En genel olarak bu eleştiri kültürde Doğucu teknolojide Batıcı bir bakış açısını içirmektedir. Bu söylem dönemin sembolik isimlerinin ötesinde düşünürlerin genel söylemlerinde de yer edinmektedir. Bu bağlamda daha önce de belirtildiği gibi; hem Ebubekir Efendi hem de Sadık Rıfat Paşa'nın Batı toplumundaki devlet toplum ilişkilerini kendi kavram setleriyle açıklamaya çabalamaları (Sönmez, 2017, s. 126) bürokratik seçkinlerin sorunları nasıl ele aldıklarının öncülleri ve önemli örnekleridir. Fakat bu ilişkilendirme ve okuma şekli bir taraftan iktisat alanının modern dünyaya içkin kavram setlerinden yararlanamaması nedeniyle eleştiri konusu olurken -hatta iktisadi düşüncenin içinde görülemeyeceği gibi bir tartışmayı da içerir- diğer taraftan ise sadece devlet ve toplum ilişkisi olarak kalmayacak aynı zamanda ilerleyen satırlarda da gösterileceği üzere himaye, sömürgecilik, milli ekonomi ve sınıf ilişkilerini de içine alacak hatların/izleklerin ortaya çıkmasına neden olduğundan dolayı üstünde durmayı hak etmektedir. Nitekim milli iktisat akımı Tanzimat'tan Meşruiyet'e uzanan evre ile sınırlı olmayacak şekilde ülkenin ekonomi politikasında adım adım başat rolü oynayacak seviyeye de ulaşmıştır.

2.1. Milli İktisat Okulunun Soy Kütüğü: Namık Kemal, Ziya Gökalp, Ahmet Mihtat Efendi ve Akyiğitzade Musa

Romantizmin ve Fichte'nin etkisindeki List'in "güçler ilişkisi" teorisi "Say ve Smith'in klasik kuramını, dünya görüşünü red etmesine" dayanır (Sarfati, 2017, s.

Türkiye İktisadi Düşüncesinde Milli İktisat ve Kırsala Bakışları

132). Fikri arka planı Alman tarihçi okulunun önemli temsilcilerinden olan List'e dayanan İktisadi milliyetçilik akımının Türkiye düşünündeki karşılığı ise; geç kapitalistleşen ülkelerin reflekslerini içinde barındıran himayeci perspektifiyle bir düşün izleğini temsil eder ve bu izleğin Türkiye aydınının düşünsel gelişiminde azımsanmayacak etkisi vardır. Hattın bu denli popüler olmasında Tanzimat dönemi uygulama ve fikri önermelere karşı geliştirilen eleştirel tavrın iktisadi milliyetçilik tezleriyle bütünleşen yanlarının çok olmasındadır. Bu bağlamda List'in fikirlerinden önce "*bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler*" şeklinde ifade bulan ferdiyetçi/serbestiyetçi perspektife dair ilk tepkilerin en önemli temsilcisi kuşkusuz ki Namık Kemal kabul edilegelmiştir. Küçük, Namık Kemal'in aşırı ferdiyetçilik karşıtı fikirlerini Paris'te bulunduğu dönemde Emile Acollas'tan aldığını söyler (Küçük, 1984, s. 291). Yanı sıra Çakmak ise iktisadın pek çok güncel sorununa dair yazılar kaleme alan Namık Kemal'in tarım konusundaki yaklaşımından dolayı fizyokrat görüşlere yakın olduğunu vurgular. Sanayi, ticaret, borçlanma, vergi düzenlemeleri, kamu görevlilerinin iktisadi durumundan, tarıma kadar pek çok alanda yazılar kaleme alan Namık Kemal özellikle bir tarım ülkesi olarak Osmanlı'nın tarım politikasının nasıl olması gerektiğine dair düşünceleri adeta kadrocuları da içine alacak olan pespektifin ilk temsilcisi konumunda olması kabul görmüştür. Namık Kemal'e göre tarımda ilerleme ıslahat sayesinde sağlanabilir. Bu bağlamda tarımsal numune çiftlikleri, tarım konusunda eğitim almışlardan oluşan bir ziraat komisyonu gibi müdahaleler gereklidir (Çakmak, 2011, s. 125-129).

Namık Kemal ile hemen hemen aynı dönemde yaşamış olan Sakızlı Ohannes Paşa mektebi Mülkiye'de ders vermiş ve ekonomi alanında kitap vermiş ilk yazardır. *İlm-i servet* olarak bilinen kitabın yazarı olan Ohannes Paşa Say'den etkilemiştir. Paşa'nın "*mebadi-i ilm-i servet-i milel*" adlı çalışmasının birinci bölümünün 12 ve 14. fasılları arasında arazi, ziraat ve mülkiyet hakkı konuları ele alınmıştır. Sermayenin kökenini sanayi olarak gören Paşa'ya göre ziraat derken kast edilen sadece toprak değildir. Aksine madenler, taşocakları, orman, mera, akarsular, göl ve sanayinin gerçekleştiği alanlardır (Ohannes Efendi, 2015, s. 115). Arazinin küçük, orta ve büyük olma hallerine dair ölçüler koyan yazar aynı zamanda farklı ülkeler üzerinden arazinin sınıflandırma ölçeklerine göndermeler yapmıştır. Yazar, ölçeklerden yararlanarak hem vergilendirme hem de verimliliği artırılması konularında değerlendirmelere gitmiştir. Sermaye ile ziraat arasındaki ilişkinin verimle olan bağlantısını ele alan yazarın bu konuda İngiltere'yi örneklemesi, gübre ile hayvan sayısı arasındaki ilişkiden hareketle Belçika'dan örnek vermesi esas olarak tarımda teknoloji meselesinin nasıl ele alınması gerektiğinin karşılaştırma yönetimiyle açıklama gayretini göstermektedir. Bu haliyle bakıldığında tarım alanındaki terakki meselesi Ohannes Paşa'nın üzerinde durduğu tarıma içkin konuların başlıcasıdır. Diğer taraftan arazinin kullanımına dair bakış açısını ele aldığı 13. fasılda ise esas olarak arazinin sahibi tarafından işletilmesini önermektedir. Bunun olmadığı durumda arazinin icara verilmesi ve son seçenek olarak da ortaklığın tercih edilmesini önermektedir (Ohannes Efendi, 2015, s. 122-129).

Gerek İttihat Terakki döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde Türkiye düşünce tarihinde önemli izler bırakan düşünürlerden olan Ziya Gökalp

milliyetçiliğin ve sosyolojinin Türkiye’de kurucu babası olarak görülmüştür. Sosyolojide önemli oranda Comte’un etkisinde kalan Gökalp liberalizmin aşırı bireyciliğine karşı toplumcu bir bakış açısını savunan korporatizm fikrine gönülden bağlı bir düşünürdür. Tolga’ya göre Gökalp’in iktisadi fikirlerinin iki kaynağı vardır. Bunlar Alman milli iktisat sistemi ve Fransız solidarizmidir (Tolga, 1949, s. 10). İngilizce “corporation” kelimesinden gelen ve işbirliği olarak tanımlanan korporatizm ile onun bir alt dalı olarak değerlendirilen ve “solidarity” yani dayanışma kelimesine denk gelen solidarizm fikirlerinin Türkiye’deki en önemli temsilcisi olan Ziya Gökalp’in Türk toplumunun iktisadi hayatına dair düşüncelerini yazdığı *Türkçülüğün Esasları* adlı çalışmasındaki alt bölümünde toplumu ilerlemeci bir tarih perspektifinden hareket ile ele alır. Bu bağlamda Türklerin tarihsel gelişim evrelerini de mekân, meslek adları ve ticaret yolları üzerindeki ilişki kodları ve dayanışmacı ilişkiyi önceleyen tarihsel metinler ile kurguladığı görülmektedir. Dede Korkut hikayelerine atıflar yaparak mistik bir Türk toplum idealini kurgular. Buradan hareketle toplumsal dayanışmanın önemli olduğunun altına çizerek refahın ancak böyle artacağına altını çizer. Bu bakış açısından hareketle ferdiyetçi yaklaşıma karşı çıkarak Türk milletinin esas ilişki formunun dayanışma üzerine oturtulması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda ferdi mülkiyete karşı çıkmamakla birlikte sosyal mülkiyetin fertlere kaptırılmadığı işbirlikçi bir model önerisi sunar (Gökalp, 1970, s. 178-180). İlerlemeci tarih perspektifinin yansıdığı bir başka alan ise toplumsal yapıdır. Gökalp dönem Türkiye’sinin toplumsal yapısını tarifledikten sonra burjuva sınıfına yüklediği misyon dikkate değerdir. Ona göre Türkiye iktisadi ve toplumsal yapısı işçi sınıfını olgunlaştırdığı bir evrede değildir. Buna karşılık burjuva sınıfı ise ulusal sanayi yaratma ve feodalizm mi ortadan kaldırma görevini yerine getirebilecek aşamadadır (Çakmak, 2011, s. 213). Gökalp, Manchester okuluna özellikle milli iktisat fikirlerinden beslenerek karşı çıkar. Bu bağlamda Türkiye’nin tarım mı sanayi ülkesi mi olacak sorusuna sanayii ülkesi olması gerektiği önermesiyle tartışmada tarafını belirler. Ziraatçiliğin elden bırakılmaması gerektiğini ama esas olanın iktisadi alanda büyük sanayi hamleleri yapmak olduğunu dile getirir. Bundan mütevellit ulus ekonomisinden hareket edilmesi gerektiğini, ilçe ölçekli bir üretim yerine bütün yurdu kapsayan bir millet iktisadından bahseder (Gökalp, 1970, s. 178-182). Bu görüşlerin kırsala yansıyan hali ise yapısal durum ile idealize etmiş olduğu köy arasındaki derin çelişkinin bütünüdür. Nitekim yeni hayat kitabında bu durumu; köylünün mültezim, faizci ve tüccarın elinde sıkışmış hali olarak tarifler. Buna karşı köylünün beklentisinin aşarın kaldırılması, sendika kurulması, banka açılması olduğunu vurgular. Terakkinin yolunu tarifleyen bu bakış açısında toplumsal farklılaşmanın kırsaldaki unsurları olan ağalık kurumu ve çiftlik örgütlenmelerinin yerine dayanışmacı bir hür yuvanın merkeze alındığı bir toplumsal örgütlenme modelini önerir. (Tolga, 1949, s. 15).

Klasik iktisada (Manchester okulu) karşı çıkanlardan biri de Ahmet Mithat Efendidir. Geç kapitalistleşen bir ülkenin iktisadi politikasının klasik okulun temel ilkeleriyle hareket edilmesi durumunda dezavantajlı durumunun devam edeceğini iddia eden Ahmet Mithat tarihçi okulun etkisinde kalmış aydınlarından. Türkiye yazınında romandan ekonomiye kadar pek çok alanda metinler ele alan yazar; bu

Türkiye İktisadi Düşüncesinde Milli İktisat ve Kırsala Bakışları

özelliğinin yanı sıra ticaret ile uğraşan bir düşünürdür. Bu yönü onun iktisadi alandaki fikirleri üzerinde etkili olmuştur. Ahmet Mithat bir taraftan merkantilist politikalara ilgi gösterir iken diğer taraftan liberal kapitalizm savunusu içindedir. Yine yazar müdahaleci kapitalizme yakınlık gösterir iken aynı zamanda Avrupalılar ile Osmanlıları kültür ile teknoloji arasındaki uyumluluk/uyumsuzluk çerçevesinde değerlendirmekten geri durmamıştır. Dolayısıyla Ahmet Mithat Tanzimat dönemindeki “erken müdahaleci kapitalizm savunucularından” biri olarak görülür. Çakmak’a göre bu konudaki fikirlerinin çekingenliği dönemin hâkim ideolojisinin liberal kapitalizm olmasından kaynaklanmaktadır. Teknoloji ve pazara eklemlenmenin eksikliklerinin tarım üzerindeki etkilerini sorunsallaştırmaktadır. Bu bağlamda ulaşım altyapısının zayıflığının bir sonucu olarak pazara ürünün getirilememesini bir tüccar olarak “dert” edinir. Ahmet Mithat’ın tarımdaki bir başka sorunun teknolojik donanım eksikliği olduğunu vurgulamaktadır (Çakmak, 2011, s. 181-193).

İttihat ve Terakki Partisinin ilk örgütlenme yıllarından birkaç yıl önce “*Azadegi Ticaret ve Usul-ü Himaye ve İlmi İktisat*” kitaplarını yazmanın yanısıra harp okulundaki öğretmenliği birlikte düşünülünce atlanmaması gereken bir başka kişi Akyığıtzade Musa Bey’dir. Meslekten iktisatçılığı ve tarihçi okula yakınlığı onun üzerine yazmayı gerekli kılan bir başka önemli noktadır. Belki daha önemli bir başka noktası ise ilerleyen satırlarda bahsedeceğimiz Mehmet Cavit Bey ile kişisel husumete de dönmüş olan ideolojik farklılığıdır. Serbestiyat fikrinin savunucusu Mehmet Cavit Bey’e karşı tarihçi okulu temsil eden Akyığıtzade tarım ile sanayi ülkesi arasındaki ilişkiyi ele aldığı satırlarında iki sektörün yarattığı ürünlerin ülke ekonomisine katkılarının farklı olacağını altını çizirken İngiltere ve Osmanlı arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Ona göre bu durumun ortaya çıkmasında kalkınmanın merkezine tarımın alınmasıdır. Tarım ürünlerinin fiyatlarının belirlenmesi üzerinde etkili olan başka borsaların çiftçiye zarar verdiğinin altını çizmektedir. Sanayinin kalkınma için önemine vurgu yapan Akyığıtzade esasında himayeciliğe olan gereksinimi tarım alanında yapılmayan; genel eğitimin yapılamaması, mesleğe yönelik okulların açılmaması, ulaşımın geliştirilmemesinin yanısıra sanayi ve ticaretin yurtiçinde özendirilmemesinin etkili olduğunu vurgular (Çakmak, 2011, s. 195-201). Etkileri ve mobile etme gücünün daha sonra devam edeceği bu yazarlarla ilgili kısa arka plandan sonra şimdi İttihat ve Terakki Partisinin iktidara gelmesiyle birlikte tarihçi okulun etkisinde kalan düşünürlerin kendi içindeki tartışmaları ve klikleşmeleri ile söz konusu kliklerin kırsal politikalarına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

2.2. Hem İçinde Hem de Dışında İttihat ve Terakki Döneminde Kırsal Tartışmalarında İki Düşünür: Mehmed Cavid Bey ve Parvus Efendi

Tanzimat ile başlayıp fakat esas olarak meşrutiyet döneminde etkisini arttıran milli iktisat okulu; kendi perspektiflerini oluşturur iken Osmanlı Tanzimat’ındaki yanlış politikaların Osmanlı’yı bir periferi bölgesi olmasına sebep olduğunu yaza/söyleye gelmiştir. Bu bakış açısı o kadar köklü ve yaygındır ki Namık Kemal’den, Akçura’ya Parvus’tan Kadroculara, oradan yakın dönem

düşünürlerinden ve aynı zamanda Yön dergisinin öncülerinden biri olan Avcıoğlu'na kadar uzanmıştır (Koraltürk-Çetin, 2005, s. 317-318). Düşünsel hattın bu denli çok çeşitli olması bu hattın içinde yeralan erken dönem düşünürlerin hangilerinin aynı zamanda dışında da değerlendirilmediği sorusunu gündeme getirmektedir. Çünkü bu iki hal en kestirme yoldan; dışarıda bırakılanın bir dışsal faktör olarak fikri tartışmaya katkıda bulunduğunu hatırlatmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Manchester okulu temsilcileri (örneğin Mehmed Cavid Bey) ve sosyalist/marksist düşünürlerle (örneğin Parvus Efendi) ilişkisini açıklamak için kimi düşünürlerin kırsala dair fikirlerine bakmak yerinde olur. İki düşünürün seçilmiş olması sadece fikri farklılıklarıyla değil aynı zamanda parti üzerindeki etkileriyle de iktisadi düşünce ve politikalarında etkili olmalarından kaynaklıdır. Dolayısıyla iki düşünürün kırsala bakışlarına geçmeden önce bu üç yaklaşımın İttihat ve Terakki dönemindeki karşılaşmalarına kısaca bakmak önemlidir.

Tartışmanın genel aksı Marksistler ile milli iktisatçıların Manchester Okulu temsilcilerini sıkça eleştiriye tabii tutmaları şeklinde ilerliyordu. Ama aynı zamanda Marksistler ile milli iktisatçıları arasında da özellikle artık değere el koymadan mülkiyet eşitsizliğini gidermeye kadar giden pek çok konuda tartışmalar yaşanıyordu. Savunmada kalan klasik okul temsilcileri ise daha çok devlet müdahaleciliğinin yaratacağı dezavantajlar üzerinden iktisadi liberalizmin temel ilkelerine bağlılıklarını göstermeye çalışıyorlardı. Bir bütün olarak bakıldığında ise eleştirilerin karşılıklılığına rağmen pek çok düzenlemede ise ortak hareket eden bir parti için “dayanışma”⁸ söz konusuydu.

Eleştirinin görece serbest olduğu İttihat ve Terakki'nin erken evresinden pek çok eleştirel akım klasik okulu şiddetli bir şekilde eleştirmekteydi. Bu durumun en fazla gözlemlendiği yerlerden biri Partinin gazetesiydi. İttihat ve Terakki gazetesinde her türden görüşe açık olduğunu ilke olarak benimsemesi neticesinde devlet sosyalizmi kavramından devletin müdahaleciliğine kadar uzanan farklı önerilerin yer bulduğu bir erken İttihat Terakki pratiği gözlenmektedir. Oldukça flu olan bu yaklaşımların ortaya çıkmasında İttihatçıların kendi içindeki hayranlıklarının önemli bir etkisi vardı. Fransız ve Almanlara duyulan hayranlar içinde daha belirgin bir yere sahipti. Özellikle Almanların başarıları iktisadi perspektiflerine esin kaynağı olmaktadır. Bu örneklemeler sadece parti çevresinde değil aynı zamanda eleştirel metinlerde de yer bulmaktaydı. Hatta Almanya'daki Bismarck'ın müdahaleleri kimi çevrelerde devlet sosyalizmi olarak tanımlanıyordu. Fakat partinin iktidara gelmesiyle birlikte bu fikirlerin ne kadarının devletin iktisadi politikalarına yansıdığı belirsiz olduğuna vurgu yapan Toprak, Mehmed Cavid Bey ve Kırkor Zohrap Efendi üzerinde devam eden tartışmalardan hareketle bu hatların kendi içindeki belirsizliğine rağmen kamusal alanda ve aydınların yazılarında karşılık bulunduğunu altını çizmektedir (Toprak, 2012, s. 88-91).

Meşruiyet döneminin siyasal yapılarından dolayı Osmanlı aydınının tartışmalarında sıklıkla kullandıkları “*hürriyet ve istibdat*” kavramlarının iktisadi boyutunu içine alan bir gündeme de kaynaklık etmiştir. Nitekim serbesti ile

⁸ Aşağıda iki düşünür üzerinden bu ilişkinin nasıl mümkün olduğunu daha net göreceğiz.

Türkiye İktisadi Düşüncesinde Milli İktisat ve Kırsala Bakışları

hürriyetin birbirlerini çağrıştıran hali iktisadi yaşamdaki karşılığı şu kavramlarla karşılık bulur: “*serbesti-i mukavela*”, “*serbesti-i mübeadelat*”, “*serbesti-i rekabet ve serbesti-i ticaret*” ve “*teşebbüs-i şahsidir.*” Klasik okula ait bu kavramlar dönemin entelektüelleri tarafından sıklıkla kullanılmaktaydı. Toplumsal yaşamdaki çelişkilere rağmen bireyin çıkarlarını önceleyen ve bu önceliğin kendisinin toplumsal çelişkileri çözeceğine inanan klasik okul ilk etapta iktisadi düşüncede önemli oranda karşılık bulmuştur. Buna karşı klasik okula yapılan eleştirilerin odak noktası ise; Bireysel çıkarların bütünü olarak görülen toplumsal faydanın söylem ile hakikat arasındaki farkın gittikçe açılmasını görmemeleridir. Zaten bu yönüyle Avrupa’da haylice eleştiri konusu olmaya başlamışlardı. Daha da önemlisi ise geç kapitalistleşen ülkelerde başta dış ticaret üzerinden tarım sektöründe oluşan bağımlılık hali olmak üzere, sermayenin yeniden dağıtımında ortaya çıkan etno-dinsel farklılaşmalarda Osmanlı aydınının eleştiri oklarını okula ve okulun Türkiye’deki temsilcilerine yöneltmesine neden oluyordu.

İttihat ve Terakki içinde etkin bir konuma sahip olan Mehmed Cavid Bey sadece bir düşün insanı değil aynı zamanda partinin iktisadi politikaları üzerinde etkili olmuş bir politikacıdır. Mehmed Cavid Bey’in yazdığı “*İlm-i İktisad*” adlı eserde klasik okulun önemli temsilcilerinden olan Ricardo’nun rant teorisini detaylıca ele aldıktan sonra mülkiyet türlerini tariflemeye girişmiştir. Buna göre küçük, orta ve büyük mülkiyet şeklinde sınıflandırdığı mülkiyet tiplerinin avantaj ve dezavantajlarını klasik okul içinden açıklamıştır. Bu bağlamda öncelikle küçük ve büyük mülkiyet tiplerinin kendine has özellikleri/faydaları olduğunu dile getirir. Küçük mülkiyet tipinin arazi ekiminin sağlıklı yapılacağına dair ilk tezlerinin yanı sıra sanayi ile büyük mülkiyet tipinin uygun olmadığını iddia ederler ki Cavid Bey bu iddiaya katılmamaktadır. Aile içi üretimin üretim giderlerinin azaltılmasında önemli bir faktör olduğunu, ayrıca iyi ahlakın oluşturulmasında etkili olacağından bahseder. Buna karşı büyük mülkiyetli örgütlenmelerin modern tarım tekniklerine daha hızla ekleneneceğini vurgular. Büyük mülkiyette tarımsal makinenin kullanımı ile emek gücünde yaşanan tasarruf arasındaki pozitif ilişki altını çizdiği bir başka noktadır. Bu bağlamda emek gücündeki süreklilik/süreksizlik, ambar, kuyu gibi tarımsal altyapıların durumu/kapasitesi büyük mülkiyetlerde tasarrufu etkileyen faktörlerin ilkleri olarak görülmüştür (Mehmed Cavid, 2001, s. 107-119). Mehmed Cavid Bey çalışmasının dördüncü bölümünü ise arazinin işletilmesi yöntemlerine ayırmıştır. Buna göre aile işletmesi, ortakçılık veya yarıcılık ile kiralama şekilleri olmak üzere üç işletme türünden bahsettikten sonra bunlar içindeki verimlilik/uygunluluk meselesini ele almıştır. Küçük aile işletmeciliğini savunmak ile birlikte büyük aile işletmeciliğinin kapitalist işletme modeline daha uygun ve yatkın olduğunun altını çizer. Üretim maliyetlerini dönüm başına düşen miktar üzerinden hesaplamaya katılması gerektiğini vurgulayarak büyük çiftlik modelinin verime olan etkisini açığa çıkarma çabası içindedir. Diğer taraftan kiracılık modelinin süresinin oldukça önemli olduğunu ve değişen koşullardan ötürü kiralama sürelerinin uzun olarak alınır iken; “değişen koşullar” ile ilgili şerhin düşmesini önermektedir (Mehmed Cavid Bey, 2001, s. 125-128). Bu önermenin kendisi esas olarak terakkinin tarımsal yapı üzerindeki “olumlu” etkisine vurgu yapmayı içerir.

Mehmet Cavid Bey sermayenin tarımsal kesim üzerinde yaratacağı etkiyi “pozitif” olarak görmektedir. Milli iktisat okulunun Türkiye aydını içindeki popülaritesinin gittikçe artmasına rağmen hem bürokrasideki görevi nedeniyle hem de yazdıklarındaki klasik okul savunuculuğu ile Mehmet Cavit dönemdaşları içinde önemli ve farklı bir yerde durmuştur. Milli iktisatçıların ötesinde sosyalistlerle mecliste girmiş olduğu tartışmalarda klasik okul ve dolayısıyla sermaye sınıfının savunusunu yapmaktan geri durmamıştır.

Türkiye entelektüel arka planında önemli bir dönemeç olan İttihat ve Terakki erken dönemi yazını pek çok görüşün kendine yer edindiği bir aşamadır. Bu bağlamda sol/Marksist yazarlarında düşün hayatı içinde bulunmaları ve düşüncelerinin dönemin çeşitli dergilerinde yer ediniyor olması Osmanlı’dan Cumhuriyet’e evirilecek olan politik iktisadın kaynağının önemli aşamalarından bir tanesinin bu evre olduğunu hatırd tutmayı bir zorunluluk olarak kendini dayatır. Bunlar içinde İttihat Terakki Partisi ile ilişkileri yoğun olanlar ve aynı zamanda İttihat Terakki üzerinde etili olan/lar bu çalışma için önemlidir. Nitekim Parvus Efendi 1910-1914 yılları arasındaki İstanbul yaşamı evresinde Jön Türklerle kurduğu ilişkiler onlara yer yer danışmanlık yapmış olmasının ötesinde özellikle “*Türk Yurdu*” dergisinde yazdığı iktisat ile ilgili metinleri hem entelektüel alana ufuk katmış hemde tartışmalı olmak ile birlikte İttihat ve Terakki’nin kimi iktisadi politikaları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Parvus Efendinin Türkiye yazın hayatında yeri milli iktisat politikalarıyla marksist düşünce arasında kurduğu çelişkili bağdan kaynaklanmaktadır. Parvus’un iktisadi yapı üzerinden kurguladığı Avrupa merkeziliği karşıtlığı önermesiyle doğucu, kültürcü Osmanlı bakış açısına sahip aydınlara yeni bir bakışın katılmasında en önemli rolü olmuştur. Bu bakış açısı ise yapısal durumdur. Parvus’un özellikle anti emperyalizm perspektifini ülke gündemine yerleştirilmesinde önemli bir payı vardır. Dahası Parvus’un iktisadi perspektifinin merkezinde Marksist bir bakış açısının olmasına rağmen, Osmanlı devletinin milli bir sanayileşme stratejisinin gerekliliğine olan inancını ifade etmesi çelişkili halin ilk elden dışa vurumu olmanın yanısıra emperyalizme ancak böyle direnç gösterilebileceği önermesi bu çelişkiyi “bastıran” sebep olarak daha sonra çokça hegemonik söylem olarak kullanıla gelmiştir. Parvus bu “çok” yönlü yaklaşımları nedeniyle Osmanlı devletinin geç döneminde fikirleriyle aydınları etkilemiş bir düşünürdür. İttihat Terakki’ye “danışmanlık” yaptığı dönemlerdeki tavrının -milliyetçilerle ortaklaştırması- onun reel politiğine denk gelme hali olarak ta okunabilir. Rusya’daki devrimin önün açılabilmesi için Almanya ile birlikte savaşa girilmesi gerektiği konusunda İttihat ve Terakki kadroları üzerinde telkinde bulunması Rusya’daki devrimcilere dolaylı bir destek olarak okunabileceği gibi Alman devleti ile ilişkilerinin bir sonucu olabilir. Bunun ötesinde profesyonel bir ilişkinin (devrim taciri) parçası olarak görüldüğü ve bundan dolayı büyük sermaye kazanımlarının olduğunun hatırd tutulması gerektiği de bir başka gerçektir. Karaömerlioğlu Parvus’u “*kozmpolit entellektüel ve eylemci*” kişiliğine rağmen Türkiye yazınında görünür olmadığını ifade eder. (Karaömerlioğlu, Mayıs-Haziran-Temmuz 2006: 159-171). Yaşadığı dönemdeki etkinliğine rağmen sonrası dönemde ihlal edilmiştir. Bu ihlal hali onun fikirlerinin

Türkiye İktisadi Düşüncesinde Milli İktisat ve Kırsala Bakışları

İttihat ve Terakki politikaları üzerindeki etkisini hafifletmez. Çalışmamız konusu olan kırsala dair düşünceleri ise bunlar içinde önemlilerindedir. Nitekim bunlar içinde köy ve köy ekonomisi ile Türkiye aydını arasındaki ilişki zayıflığına getirmiş olduğu eleştiriler ve çözüm önerileri üzerinde durulması gerektiğinin ilk elden nedenleridir (Karaömerlioğlu, 2013, s. 8).

Parvus Efendi “*Türk yurdu*” dergisinde yazmış olduğu makalelerde aydınların köylü ile ilişki kurmamalarını hem köylülere yapılmış haksızlık olarak görür hemde devletin bel kemiği olan bu kesimin görülmemesi olarak değerlendirmiştir. Parvus’a göre milli bir iktisadın kurulması ve aynı zamanda milliyetçiliğin gelişmesi ancak köylülerle ilişki kurularak mümkün olabilir. Oysaki Türk milliyetçilerinin bu kesime yüzünü çevirdiğini altını çizerek Parvus’a göre Jön Türkler köylüler hakkındaki söylevlerine rağmen pratikte onların refahı için bir şey yapmamışlardır (Karaömerlioğlu, 2013, s. 20-23). Parvus sadece söylem eleştirisi getirmemiştir. Aynı zamanda dönem Türkiye’sinin zirai yapısını ele alan metinlerde kaleme almıştır. Örneğin “*Türk Yurdu*” dergisinde ele aldığı “*Türkiye’de Ziraatın İstikbalı*” adlı makalesinde Türkiye zirai hayatında önemli yer tutan zahire ve meyve hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade eder; zahire fiyatları mevsimsel dalgalanma ve farklı ülkelerdeki üretim rekoltesine göre yoğun değişim göstermesinden dolayı Türkiye ziraatının dezavantajları olduğunun altını çizmektedir. Yine kişi başına düşen ekim alanını Avrupa’nın bazı ülkeleri ve Rusya ile karşılaştırdıktan sonra Osmanlı Türkiye’sinin bu oranının hayli düşük olduğunu vurgular. Bu durumun altındaki asıl sebebin kullanıma açılan alanının Türkiye arazisinin çok küçük payına denk gelmesi olduğunu vurgulayan Parvus özellikle devletin kendi köylüsünü eğitimden geçirecek bir tarımsal politikaya ek olarak demiryolu politikasındaki askeri ihtiyaçlar önceliğine ziraat alanlarının da eklendiği bir perspektife doğru evirmesini önermektedir. Eğer bu sağlanabilir ise ziraat alanında sermaye artışının yaşanacağını ürünlerin depolama sistemiyle desteklenmesi halinde fiyatlarının mevsimsel değişimlerden daha az etkileneceği bir çerçeveye bürüneceğini iddia etmektedir. Bu perspektifin en önemli saç ayaklarından bir tanesinin de tarımda sendikalaşmak olduğunu vurgulayan Parvus böylece köylülerin tacir ve faizcilerin kurbanı olmaktan kurtulacağını iddia eder (Parvus, S. 49, s. 20-24). Parvus’un köylü ve devlet adlı iki bölümlük metninde ise savaş sonrası Anadolu köylüsünün halini ele almaktadır. Balkan savaşı nedeniyle ortaya çıkan toprak kaybını da göz önüne alarak 1328 ile 1329 yıllarını karşılaştırır. Zahire, tütün ve ipek üzerinden yapılan bu karşılaştırmada üretimdeki payı yüksek olan zahirenin vergi içindeki payının ve bir önceki yıla göre aşar vergisi olarak toplam miktarının azaldığının altını çizmektedir (Parvus, S. 57, s. 154-156). Fakat köylüler bütün zor şartlara rağmen ağnam ve aşar vergisi miktarlarını bir önceki yıla göre arttırmışlardır. Köylünün bu başarısına rağmen onun kendi şartlarını düzeltemediğinden söz eden Parvus çözüm araması gerekenlerin ise köylüyü cahillik/mektepsizlikle suçladığının altını çizmektedir. Ucuz kredi ve mektep bulamayan köylüye vergi oranları arttırılarak yöneticilerin yaklaştığını vurgulayarak bu politikanın yanlışlığını dile getirmektedir. Ona göre köylülüğün yaşam bulabilmesi için; uygun koşullarda kredi, oranı azaltılmış bir aşar vergisi ve kendi

işlediği arazinin mülk olarak kendisine bırakılması gerekli zorunlulukların başında gelmektedir (Parvus, S. 58, s. 171-172).

Sonuç

Tanzimat'tan meşruiyette akan düşünsel evrimin bu aşamadaki kırsal çerçevesi bir önceki dönemin açmış olduğu güzergahta devam etmek ile birlikte onu aşan bir muhtevaya sahiptir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli neden pek çok düşünürün çalışmasında da görüldüğü üzere Avrupa'daki iktisadi tartışmalardan haberdar olan bir aydın zümresinin yazın dünyasında daha belirgin yer bulmasıdır. Adam Smith'ten, Ricardo'ya, List'ten Marx'a kadar uzanan düşünsel çeşitlilik; hem kırsal etrafındaki tartışmada hemde genel olarak tarımın iktisadi, siyasal ve sosyal yaşamdaki rolüne kadar pekçok metinde de yer bulmuştur. Milli iktisatçıların köylülere dair perspektifi bu entelektüel arka plana gönderme yapmak ile birlikte esas olarak Osmanlı kırsalının kapitalizme eklenmesiyle birlikte ortaya çıkan sorunların yakıcılığı bir başka neden olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı'nın yapısal durumuna bağlı olarak oluşan eşitsizlikleri tarifleyecek arka plan ile gündeme alınmaya başlanmıştır. Hal böyle olunca izleri günümüze kadar uzanan bazı ana iktisadi okul anlatılarının daha da netleşen perspektiflerinin iktisadi yaşamı tariflediğini gözlemlemekteyiz.

Bu dönem düşünürlerinin kırsal alan ile ilgili sorun alanları mülkiyet eşitsizliği, tarımda teknolojik müdahale isteği, tarım ve kırsal alana dair eğitim politikaları, pazara ulaşım konusundaki altyapı eksiklerinin giderilmesi gibi daha spesifik sorunlardır. Aydınlar sorunları terakki/kalkınma etrafında yoğun olarak tartışmışlardır. Özellikle dış ticaret üzerinden gerçekleştirilen bu eleştirel tutumun öneri seçenekleri arasında devletin müdahalecilik ile ilgili düzenlemeler yapması isteği daha da belirginleşmeye başlamıştır.

Bunun yansırı tarım ve sanayi ülkesi mi olunacağı şeklindeki erken dönem tartışmalarının etrafındaki yoğunlaşmayı bir önceki dönemden temel olarak milli iktisat merkezli bir okuma perspektifiyle farklılaştırmaya başladıkları gözlenmektedir. İktidar ilişkileri de göz önüne alındığında partinin Türkçü kanadına yakın olmaları nedeniyle yavaş yavaş söylem düzeyinde de olsan Türk milleti söylemi etrafında bir hegemonik söylem ürettiğini göstermektedir.

Son olarak söylenmesi gereken bir başka nokta kırsal ile aydın arasındaki ilişkide söylemin ötesine geçecek adımların atılması gerektiği de ilk defa daha cesaretli bir dile getirilmiştir. Bu bakış açısında sadece mevcut durumu tasvir etmekle kalınmaması sıkça vurgulanmaya başlanmıştır. Artık eylemlilik evresine geçilme istediği de metinlerde yer bulmaya başlamıştır. Bunun en tipik örneği narodniklerden de esin kaynağını alan kırsala gitme düşüncesidir.

Kaynakça

Arıkan V. Sema(1996). *Nizam-I Cedit' in Kaynaklarından Ebubekir Ratib Efendi'nin Büyük Layihası*, Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Türkiye İktisadi Düşüncesinde Milli İktisat ve Kırsala Bakışları

- Çakmak Diren(2011). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Evrimi Societas ve Universitas Gerilimi*, İstanbul: Libra Kitap.
- Efendi Sakızlı Ohannes(2015). *Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde 1 Mebadi-İ İlm-İ Servet-İ Milel*, Haz: Dıġırlıođlu Filiz, Genç Hamdi, Özgür M. Erdem, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Genç Mehmet (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp Ziya(1970). *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Devlet Kitapları.
- Karaömerlioğlu Asım(2006). *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu Asım(Mayıs-Haziran-Temmuz-2006)“Rusya, Almanya ve Türkiye'de Büyük Bir Kozmopolit Entelektüel Ve Eylemci: Helphand-Parvus”, Doğu-Batı Dergisi, Entellektüeller III, Yıl 9 S. 37, ankara, doğu batı yayınları, 158-179 (içinde).
- Koraltürk Murat, Çetin Cem(2005). “Türkiye’de Liberal İktisadi Düşünce”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm C.7, İstanbul, İletişim Yayınları, 316-355(içinde).
- Köymen Oya(2008). *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Küçük Yalçın(1984). *Aydın Üzerine Tezler I: 1830-1980*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Mehmed Cavid Bey(2001). *İktisat İlmi = (İlm-İ İktisad): (Mekteb-İ İdadiye Mahsus)*, Sema Alpun Çakmak (Çeviren), İstanbul: Liberte Yayınları.
- Özgür M. Erdem, Duman Alper, Kaya Alp Yüce (2017). *Türkiye’de İktisadi Düşünce*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk Şevket(2005), *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi: 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parvus(1914). “İktisadiyat: Türkiye’de Ziraatin İstikbali”, Akçuraoğlu Yusuf (Müdürü), *Türk Yurdu*, Yıl 3, C.5 Sayı: 49, İstanbul: Tanin Matbaası, Şefkatli Murat(Editör)(1999). *Türk Yurdu* C 3, Ankara: Tubitay Yayınları, 20-24(içinde).
- Parvus(1914). “İktisat: Köylü ve Devlet”, Akçuraoğlu Yusuf (Müdürü), *Türk Yurdu*, Yıl 3, C.5 Sayı: 57 , İstanbul: Tanin Matbaası, Şefkatli Murat(Editör), (1999). *Türk Yurdu*, C 3, Ankara: Tubitay Yayınları, 154-156(İçinde).
- Parvus(1914). “İktisat: Köylü ve Devlet”, Akçuraoğlu Yusuf (Müdürü), *Türk Yurdu*, Yıl 3, C.5 Sayı: 58, İstanbul: Tanin Matbaası, Şefkatli Murat(Editör)(1999). *Türk Yurdu*, C 3, Ankara: Tubitay Yayınları, 171-173(İçinde).
- Sarfati, Metin(2017). “List’in İktisadi Düşüncesinin “Türkleştirme Süreci” Üzerindeki Yansımaları”, Özgür M. Erdem, Duman Alper, Kaya Alp Yüce (Derleyenler), *Türkiye’de İktisadi Düşünce*, İstanbul, İletişim Yayınları, 131-168(içinde).
- Sayar Ahmed Güner(2000). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması (Klasik Dönem’den II. Abdülhamid’e)*, 2. bs., İstanbul: Ötüken.
- Sönmez Ahmet(2017). “19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu İçin Bir İhtimalin Tartışılması: Mehmet Sadık Rifat Paşa ve Kameralizm İlişkisi”, Özgür M. Erdem,

Duman Alper, Kaya Alp Yüce Kaya(Derleyenler), *Türkiye’de İktisadi Düşünce*, İstanbul: İletişim Yayınları, 93-130(içinde).

Tolga Osman(1949). *Ziya Gökalp ve İktisadi Fikirleri*, İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Neşriyat No: 14, İstanbul: Doğan Kardeşler Yayınları A Ş. Basımevi.

Toprak Zafer(1984). “*Osmanlı Narodnikleri: “Halka Doğru” Gidenler*”, Toplum ve Bilim, S. 24, İstanbul: iletişim yayınları, 69-81(içinde).

Turkay Mehmet(2009) *Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik, Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar*, İstanbul: Sav.

**GÖSTERGELER SİSTEMİ OLARAK DİLDE TOPLUMLARIN DÜNYA
GÖRÜŞÜNÜN YANSIMASI
(KÜLTÜRDİLBİLİMSEL PERSPEKTİF)**

**REFLECTION OF WORLDVIEW OF THE SOCIETIES IN THE
LANGUAGE AS A SYSTEM OF SIGNS
(LINGUOCULTUROLOGICAL ASPECT)**

**ОТРАЖАЕНИЕ КАРТИНЫ МИРА ОБЩЕСТВ В ЯЗЫКЕ КАК
СИСТЕМА ЗНАКОВ
(ЛИГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД)**

Hakan SARAÇ*

ÖZ

Yaşamın tüm alanlarında kendini gösteren dil, F.de Saussure'den sonra göstergeler sistemi olarak kabul edilmektedir. Çünkü, göstergebilimin en temel birimi olan dil, gösteren-gösterilen bağlamında verilmek istenen mesajı dil göstergelerine kaydetmektedir. Bu, dilin bilgiyi şifreleme olayıdır. Bu açıdan bakıldığında, dil olgusu kodlar sistemi olarak tanımlanmaktadır. Dil, öncelikle evrenseldir. Dahası bulunduğu kültür ortamında dil, ulusal ve kültürel bir yapı haline dönüşebilmektedir. Böylelikle bir toplumun dünya görüşü dilde kendini göstermektedir. Bu çalışmada, kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde dilin bu işlevinin nasıl gerçekleştiği çeşitli dillerden seçilmiş örnekler üzerinde aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın analiz kısmında bitki, doğa, insan uzuvları ve gök cisimleri adlarıyla oluşturulmuş Türkçe, Rusça ve İngilizce sözcük, deyim ve atasözleri kullanılmıştır. Bu şekilde bu dillere mensup toplumların arasındaki ortak ve farklı dünya görüşleri betimlenmiştir. Dil fenomeninin her şeyden önce tüm insanlığın ortak bir değeri olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte dil, bir toplumun ulusal kimliğidir. Bunda rol oynayan en büyük faktörün ise 'kültür' olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü kültür denilen varlık toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Böylelikle farklı dillerin ortaya çıkışı kaçınılmaz olmuştur. Dillerdeki çeşitliliğin en önemli sebeplerinden birisi de farklı ırk ve kültürden gelen toplumların dünyayı farklı bakış açılarıyla yorumlamasıdır. Bu da toplumların dünya görüşlerinin çeşitlilik göstermesini ve değişik kültürlerin belirmesini kolaylaştırmıştır. Tüm bu farklılıkların temelinde ise milletlerin yaşam tecrübesinin ve hayat tarzının, yaşadıkları coğrafyanın, mitlerin ve inanç sisteminin farklı olmasının yatmakta olduğu düşünülmektedir.

* ORCID: 0000-0003-0103-4029, Dr. Öğr. Üyesi Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, h_sarac@anadolu.edu.tr

Hakan SARAC

Son olarak, kültür fenomeni bir toplumun dünya görüşü, dil ise onu ifade eden ve koruyan bir araçtır.

Anahtar sözcükler: *Dil, Kültür, Göstergibilim, Kod, Dünya Görüşü, Toplum.*

ABSTRACT

The language, which shows itself in all spheres of life, is accepted as a system of indicators after F.de Saussure. Because language, which is the most basic unit of semiotics, records message that is intended to be given to linguistic signs in the context of signifier and signified. This is the event that the language encrypts information. From the point of view language is defined as a system of codes. Thus, language is primarily universal. Moreover, in the cultural environment in which it is located, language can become a national and cultural value. In this way, worldview of a society manifests itself in the language. In this context, it is tried to elucidate how this function of language is realized within the framework of linguoculturological approach on selected examples from various languages. In the analysis part of the study words, idioms and proverbs of the Russian, Turkish and English languages, which have been formed with the names of plants, nature, human bodies and celestial bodies, were used. In a certain way, common and different worldview among the communities belonging to these languages have been depicted. First of all, we can say that the phenomenon of language has a common value for all humanity. At the same time, language is the national identity of a society. We can say that the biggest factor in this event is 'culture'. Hereby, the emergence of different languages has become inevitable. One of the most important reasons for the diversity of languages is that societies from different races and cultures interpret the world from different perspectives. This has facilitated the diversity of worldview of societies and the emergence of different cultures. The basis of all these differences lies in the fact that the nations' life experience and lifestyle, geography, myths and belief system are different. Finally, culture is the worldview of a particular society, and language is a means of expressing and preserving it.

Keywords: *Language, Culture, Semiotics, Code, Worldview, Society.*

АННОТАЦИЯ

Язык, понимаемый вслед за Ф.де Соссюром, как система знаков используется во всех сферах жизни. Кодирование сообщения, которое необходимо передать, посредством языка осуществляется через представление соответствующих элементов как означаемого и означающего, что делает язык важной семиотической единицей. В языке много универсальных категорий, но в определённой национально-культурной среде он может обладать также культурной спецификой, так как в нём отражается мировоззрение определённого национально-культурного сообщества. В данном исследовании предпринята попытка выяснить, используя лингвокультурологический подход при анализе отдельных слов, как национально-культурная специфика может быть реализована в языке. Материалом исследования послужили слова, идиомы и пословицы русского, турецкого и английского языка, которые были сформированы с названиями растений, природы, человеческих тел и небесных тел. С одной стороны, язык имеет общую ценность для всего человечества, а с другой, язык представляет собой национальную идентичность общества. Самым важным фактором в этом смысле представляется «культура». Различные языки были выбраны, чтобы показать, какие культурные аспекты являются общими, а какие отличают интересующие нас языки друг от друга. Представители различных рас, народов, религий, культурных сообществ в силу различных климатических, географических, исторических и бытовых особенностей описывают мир неодинаково, что находить отражение в языках и влияет

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Topluların Dünya Görüşünün Yansıması ...

на языковое разнообразие, так как культура - это мировоззрение определённого общества, а язык – средство его выражения и сохранения.

Ключевые слова: *Язык, Культура, Семиотика, Код, Картина мира, Общество.*

1. Giriş

Günümüz dünyasında hızla gelişim gösteren küreselleşme hareketi kültürlerarası diyalog ortamının genişlemesinin önünü açmıştır. Böylesi bir dönem, farklı etnik kökene, dile, dine ve kültüre sahip halklar arasında kültürlerarası diyalog ortamının oluşumunu kaçınılmaz kılmıştır. Çünkü, ülkeler arasında iktisadi, sosyal ve siyasal gelişmeler toplumların birbirlerini tanıma ve öğrenme gibi eylemleri zorunlu hale getirmiştir. Gerçek şu ki, bu yaşanan süreçlerde köprü vazifesini gören en önemli etkenlerden birisi şüphesiz ‘dil’ olgusudur.

Kültürlerarası iletişim köprülerinin kurulmasını sağlayan dil, farklı kültür, inanç ve değerler sisteminde hayat süren topluları bir araya getirebilmektedir. Dil, başka etnik kökene sahip halklar arasındaki farklılıkları en aza indirgeyerek veyahut ortadan kaldırarak evrensel bir değer olabilmektedir. Dilin bu evrenselliği sayesinde birbirlerini hiç tanımayan ya da bilmeyen milletler arasında iletişim ağlarının oluşumu hız kazanmaktadır. Doğan Aksan’ın bu konuyla ilgili şu sözleri akıllara gelmektedir: *“Bir toplumun pek çok özellikleri, yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, yaşam felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline yansır; bunlar da o toplumun dilinden izlenebilir”* (Aksan, 2009, s. 13). Bu açıdan bakıldığında toplumların birbirlerini tanımaları hedef dilin araştırılmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu yüzden hedef dili öğrenmek yeni bir kültürü, dolayısıyla yeni bir ulusu tanımakla eşdeğerdir, diyebiliriz. Bu sebeple bir toplumun dilini ve kültürünü birbirinden ayrı bir şekilde öğrenmek gibi bir durum söz konusu olamaz. Çünkü, dil, bir toplumun kültürel, tarihsel ve sosyal süreçler içerisinde meydana gelen oluşum, değişim ve yeniliklerini içerisinde barındırmaktadır.

İlkelerimiz doğrultusunda bu çalışmanın sınırları içerisinde dil fenomenini, evrensel, ulusal ve kültürel kod sistemi olarak, kültürü ise, bir toplumun ortak duygudüşünce yapısı, dünya görüşü ve kıymetler sistemi olarak tanımlamaktayız. Bu çalışmada sunulan gerekçelerin temelinde farklı etnik köke ve kültüre sahip olan toplumların öz dillerinde mevcut evrensel, ulusal ve kültürel değerlerin tespiti ve onların betimlenmesi amaç edinilmiştir. Bu yüzden analizi yapılacak olan dil birimleri üzerinde kültürdilbilimsel çözümleme yöntemi uygulanacaktır. Rus filolog V.N. Teliya’ya göre, *“kültürdilbilimsel çözümleme yönteminin amacı, dil işaretlerinde daha ziyade deyimlerde yansıyan ve kaydedilen herhangi bir toplumun kendine özgü arketipleri, sembolleri, mitleri, dini inançları, halk düşünceleri, gelenek-göreneklere gibi kültürel değerlerin belirlenmesi ve tasvir edilmesidir”* (Teliya, 1993, s. 310).

2. Dil ve Kültür

“Dil hem kültür tarafından tanımlanır hem de kültürün tanımlayıcısıdır. Bir arada yaşayan ve belli bir kültürel birikim oluşturan her toplumun bir dili vardır. Ama sadece dili olup da herhangi bir kültürü olmayan topluluğa rastlanmamıştır.

Hakan SARAÇ

Yani dil ile kültür ve dil ile toplum arasında çok yakın bir ilişki vardır” (Günay, 2016, s. 11).

Dil ve kültür olguları insanoğlunun gelişiminin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Dil ve kültürün sürekli olarak etkileşim içinde olmasından dolayı bu iki fenomeni ayrı ayrı işlemek yerine beraber ele almak daha mantıklı ve isabetli olacaktır. Bu çalışmada dil ve kültür etkileşim sorunları antropolojik paradigma yaklaşımıyla incelenmektedir. Ne var ki 20. yüzyılın son çeyreğine kadar araştırmacılarca dilbilimsel çalışmalarda uygulanan yapısalcı bakış açısının yerine antropolojik yaklaşımın kabul edilmesi, dil-kültür münasebeti sorunlarının çözümünü hızlandırmıştır. Bu sayede dilbilimciler, dilbilimin sınırları içerisinde hapsolmaktan kurtularak diğer sosyal bilim alanlarına (tarih, etnografya, kültürbilim, halkbilim, mitoloji ve psikoloji vb.) yönelme fırsatı bulmuşlardır. Bunun nedeni çok açıktı; uzmanlarca dilbiliminde kabul gören yaklaşım ve yöntemler çağın gereksinimlerine ayak uyduramadığı için dilbilimsel sorunların çözümünü cevapsız bırakmaya başlamıştır. Bir nevi eski usul ve yöntemler dilbiliminde yeni dönemin ihtiyaçlarını karşılayamamaktaydı. Fakat, son yıllarda dil birimleri üzerinde uygulanan kültürdilbilimsel çözümleme yöntemi araştırmacılara dil, insan ve kültür fenomenlerini aynı anda ve etkili bir biçimde inceleme imkânı sunmaktadır.

İşin aslına bakacak olursak, dilbiliminde antropolojik yaklaşım kendisini yapısalcı bakış açısından çok daha öncesinde göstermiştir. 18. yüzyılla birlikte W. Humboldt, K. Fossler, A.A. Potebnya, F. Boas, E. Sapir, B. Whorf, İ.A. Boduen de Courtaigne, L. Weisgerber, F.İ. Buslayev gibi bilim insanları dil ve kültür arasında karşılıklı etkileşimin var olduğunu, dil ile kültürün birbirinden ayrılmaz parçalar olduğunu ve insan merkezli bir bakış açısıyla yani antropolojik yaklaşımla incelenmesi gerektiğini dile getirmişlerdi.

Alman dil felsefeci olarak tanınan ve bilim tarihinde sansasyonel izler bırakmış olan W. Humboldt dil-kültür bağlantısını kısa ve öz bir şekilde gözler önüne sermektedir: *“Dil, kültürün aynasıdır”* (Humboldt, 2000, s. 18). Ünlü düşünür aynı zamanda konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: *“Dil ile kültür fenomenleri arasında karşılıklı bir etkileşim mevcuttur. Bu sürecin sonuçları sadece kültürün dil üzerindeki etkisi ile değil, aynı zamanda dilin kültürü ne oranda etkilediğiyle de ölçülmelidir”* (Humboldt, 2000, s. 18). Böylece, W. Humboldt’un bu ve buna benzer görüş ve düşünceleriyle birlikte dilbiliminde yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Bu gelişme dil ve kültür arasındaki etkileşim sorunlarının çözümü için uğraşan araştırmacılar için ilham kaynağı olmuştur.

Çok geçmeden W. Humboldt’un bu değerli fikirlerinin izleri B. Whorf’la birlikte 20. yüzyılın başında dilbilimsel (dilsel) görecelik hipotezini (İng. the hypothesis linguistic relativity) ortaya atan Amerikalı dilbilimci E. Sapir’in çalışmalarında görülmektedir: *“Dil, öncelikle kültürel ve sosyal gelişimin bir ürünüdür ve bu nedenle özellikle bu bakış açısıyla algılanması gerekmektedir”* (Sapir, 2001, s. 265).

Bilimsel çalışmalarında dil ve kültür arasındaki bağlantı sorunlarına değinen değerli Rus bilim insanı Y.M. Lotman: *“Tarihsel süreç içerisinde dil ve kültür ayrılmaz parçalardır, kültür bağlamına dahil olamayan bir dilin mevcut*

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Toplumların Dünya Görüşünün Yansıması ...

olamayacağı gibi, merkezinde dil gibi bir olguya sahip olmayan kültürün de var olması mümkün değildir” sözleriyle dil ve kültürün ayrılmazlığı üzerinde durmuştur. (Lotman, 1993, s. 328).

Dil-insan-kültür olgularının birlikte ele alınmaya başlanması günümüz dilbilimcilerin çalışmalarında antropolojik yaklaşımın benimsenmesi ve uygulanmasının önünü açmıştır. Bu gelişmelerle etki alanı genişleyen dilbiliminde yeni alt disiplinlerin doğuşu da hızlanmış oldu. Bu alt disiplinlerden bazılarını; Budundilbilim, Ruhdilbilim, Ülkedilbilim, Bilişsel dilbilim ve Kültürdilbilim olarak sıralayabiliriz. Bu çalışmanın en önemli üç unsuru olan dil-insan-kültür üçlemesini araştırma konusu olarak belirleyen ve aralarındaki yakın münasebetleri en ince ayrıntısına kadar inceleme imkânı sunan ‘Kültürdilbilimi’ disiplinini tanımaya çalışacağız.

3. Kültürdilbilim

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılında başlarında W. Humbolt, A.A. Potebnya, E. Sapir, B. Worf, H.I. Tolstoy, A.A. Leont'yev gibi sosyal bilimlerin farklı alanlarında kendini göstermiş başarılı araştırmacıların dil ve kültür etkileşim sorunlarıyla ilgili konulara çalışmalarında yer vermeleri kültürdilbilimin teorik olarak oluşumunda büyük rol oynamıştır. Geçtiğimiz asrın ortasında dilbiliminde kendini gösteren yapısalcı yaklaşım kültürdilbilimin doğuşunu bir süre daha geciktirmiştir. Fakat, daha sonrasında geçtiğimiz yüzyılın sonlarına doğru dil ve kültür etkileşim sorunları üzerinde yapılan araştırmalarda antropolojik yaklaşımın benimsenmeye başlanması böyle bir disiplinin doğuşunu hızlandırdı.

Dilbiliminde antropolojik bakış açısıyla incelenmeye başlanan dil ve kültür arasındaki etkileşim sorunları uzun yıllardır beklediği cevapları bulmaya başlamıştır. Bu gelişmeyle dilbiliminde yapısalcı yaklaşımdan uzaklaşan araştırmacılar kendilerine yeni saha arayışı içerisine girmişlerdir. Böylece, kültürdilbilimin sosyal bilimlerde sahneye çıkışını sağlamıştır. Hem dili hem de kültürü aynı anda araştırma imkânı sunan kültürdilbilimin doğuşunun birkaç önemli nedeni bulunmaktadır. Yalnız bunlardan en kayda değer olanı; kültürdilbilimin sosyal bilim alanlarına (halkbilim, etnografya, mitoloji) nüfuz etmesi ve onları aynı çatı altında toplamasıydı. Bu şekilde araştırmacılar kültürdilbilimini disiplinler arası bir bilim dalı olarak görmeye başlamıştı. Bu bağlamda, Rus filolog V.A. Maslova, *“kültürdilbilimin çıkış noktasının yakın alanlar olan dilbilim, kültürbilim, ruhdilbilim ve etnografya olduğunu öne sürerken kültürdilbilimin araştırma alanının ise dil, insan ve kültür etkileşim sorunları”* olarak görmektedir (Maslova, 2001, s. 36).

Kültürdilbilimin ortaya çıkışı Rus dilbilim ekolü sınırları içinde gerçekleşmiştir. Rus dilbiliminde dört farklı ekol kültürdilbilimini kendi amaç ve görüşleri doğrultusunda ele almaktadır. Bu dilbilim ekollerinin ortak özelliği ise bu alan içerisinde ortaya sürülen kuram ve yöntemler ışığı altında dil ve kültür etkileşim sorunlarını çözmeye çalışmalarıdır. Fakat, bu dört ekolün arasında çeşitli görüş ve fikir farklılıklarının bulunduğunu söylemekte fayda olduğunu düşünmekteyiz. Bahsi geçen bu dört ekol şunlardır:

1. *Anadili konuşurları açısından deyimlerin çözümlenmesi üzerine odaklanan V.N. Teliya'nın ekolü;*
2. *Farklı dönem metinlerinin aracılığıyla yapılan kültür değişmezlerinin betimlenmesini amaçlayan Yu.S. Stepanov'un ekolü;*
3. *Farklı dönemlerin ve milletlerin metinlerinin aracılığıyla kültür olgularını çözümleyen ve Logiçeskiy Analız Yazıka programı çerçevesinde gelişen N.D. Arutyunova'nın ekolü;*
4. *Karşılığı olmayan dil birimleri üzerinde duran V.V. Vorobyev'un ekolüdür.*

(Kozan, 2014, s. 13).

Bu çalışmada, V.N. Teliya ekolünün görüş ve fikirlerinin baz alındığını söyleyebiliriz. Şimdi ise V.N. Teliya ve çalışma arkadaşlarının benimsemiş olduğu ekolün görüş ve fikirlerine kısaca değinelim.

V.N. Teliya ekolü, diğer bir deyişle 'Kültürdilbilim okulu', 1990'lı yıllarda V.N. Teliya öncülüğünde Rusya Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü ve Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi bilim insanları tarafından kurulmuştur. Kültürdilbilim okulu kurulmadan önce V.N. Teliya 1996 yılında yayımlanmış olduğu 'Semantik, Pragmatik ve Kültürbilimsel Yaklaşımında Rus Deyimbilimi' (Rus. 'Russkaya frazeologiya. Semantiçeskiy, pragmatičeskiy i lingvokul'turologičeskiy aspekti') adlı kitabında kültürdilbiliminin konusunu, nesnesini ve kuramlarını detaylı bir şekilde belirlemiştir. V.N. Teliya'ya göre, kültürdilbilim "*çağdaş (canlı) ulusal dilde yansıyan ve dilsel faaliyetlerde ortaya çıkan maddi kültürü ve halkın mantalitesini araştıran*" bir alandır (Teliya, 1996, s. 216). Araştırmacı yukarıda bahsi geçen çalışmasında kültürdilbilimi için, eşzamanlı olarak etkileşim içerisinde olduğu, aralarında yakın bir ilişki bulunan dil ve kültür münasebeti sorunlarını inceleyen diğer bir bilim dalı olan budundilbilimin bir parçası olduğunu öne sürmüştür. Fakat, V.N. Teliya'nın çalışma arkadaşlarının esin kaynağı olan bu yapıtın yayımlanışından sonraki süreçte çok önemli ve ciddi çalışmaların ortaya konulması; kültürdilbilimin bağımsız bir disiplin olarak tanınmasını sağlamıştır.

V.N. Teliya'nın görüşlerini destekleyen V.V. Krasnih, çalışmasında kültürdilbilimini, "*dilde ve söylemde kültürün ortaya çıkışı, yansımaları ve kaydedilmesini inceleyen*" bir alan olarak tanımlamaktadır (Krasnih, 2002, s. 12). Bu ekolün değerli araştırmacılarından olan M.L. Kovşova'ya göre kültürdilbilim, "*dil, kültür ve milli mantalitenin arasındaki süreçleri incelemektedir*". Araştırmacı kültürdilbilimin asıl gayesini ise "*deyimlerde yansıyan kültür olgularının kültürdilbilimsel çözümlemeyle dil öbeklerinde belirlenip betimlenmesidir*" şeklinde açıklamaktadır (Kovşova, 2012, ss. 57-56). V.N. Teliya'nın bu hayattan zamansız ayrılışına rağmen, arkasında bırakmış olduğu değerli çalışma arkadaşları düzenli olarak gerçekleştirdikleri çeşitli akademik faaliyetlerle hem onun anısını yaşatmakta hem de onun bıraktığı yerden kültürdilbilimi alanının gelişimini sürdürmektedirler.

Sonuç olarak, V.N. Teliya ekolü bir milletin dünya görüşü olan kültürel bilgilerin dilin en anlamlı parçası olan deyimlerde hüküm sürdüğünü ve bu dil

birimlerinin kültürdilbilimsel çözümlene yöntemiyle incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Şimdi ise kültürdilbilimi alanının önem arz eden konularından ‘kod kültürlerine’ bir göz atalım.

4. Kod Kültürleri

Kod kültürleri hem kültürdilbilim hem de budundilbilim alanında çalışma yürüten araştırmacılarca dil ve kültür etkileşim sorunlarının çözümü için ortaya atılan terimlerden biridir (bkz. H.I. Tolstogo, S.M. Tolstoy, Ye. Bart’minskogo, V.N. Teliya, M.L. Kovshova, V.V. Krasnih, D.B. Gudkov, S.Ne. Nikitinoy, Ye.A. Berezovicha, I.V. Zykovoy, I.V. Zakharenko). Kod kültürleri terimi V.N. Teliya’nın ‘Semantik, Pragmatik ve Kültürdilbilimsel Yaklaşımında Rus Deyimbilimi’ (1996) ve ‘Büyük Rus Dili Deyimler Sözlüğü. Anlam. Kullanım. Kültürel Yorumlar’ (2006) adlı çalışmalarda ortaya konulan yorum, görüş ve fikirler çerçevesinde geliştirilmiştir.

Kod kültürleri terimi ile ilgili bugüne kadar alan araştırmacılarınca verilmiş önemli bazı görüş ve tanımlamaları paylaşmadan önce bir hususa dikkat çekelim. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde dil, evrensel ve ulusal-kültürel kod sistemi, kültür ise, bir toplumun duygu-düşünce sistemi yani dünya görüşü olarak kabul edilmektedir. Hayatı nasıl yorumladığımız, nasıl, ne şekilde yaşadığımız, neleri kabul ettiğimiz veyahut etmediğimiz, nelerden hoşlandığımız yahut nelerden hoşlanmadığımız, tecrübelerimiz, bakış açımız, yaşam tarzımız gibi hayata dair artısıyla eksisiyle neyiz varsa kültür kavramının içine girmektedir. Dil toplumsal kültürü oluşturan bu saydığımız verileri dil göstergelerine kaydetmek suretiyle onları kodlamaktadır. Başka bir yönüyle dil, bu kültürel bilgileri kod kültürlerinin kendini gösterdiği özellikle deyim, atasözü, vecizeler, özlü sözler vb. dil materyallerinde taşımaktadır. Bu sebeple, kod kültürleri iç bünyesinde sembolik ve metaforik anlamlara gelen kültürel bilgilerin mevcut olduğu söz ve söz öbekleridir, diyebiliriz. Çok ilginçtir ki bilgiyi verenin ‘vericinin’ ve bilgiyi alanın ‘alıcının’ farklı kültürlerden olmaları durumunda kod kültürlerinin taşımış oldukları kültürel anlamları kavrayamamaları gibi bir sorun ortaya çıkabilmektedir. Çünkü, kod kültürleri ortak toplumsal bir kültüre mensup olan bireylere ait kıymetler sisteminin değişmezleridir. Yani, kod kültürleri toplumdan topluma kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Onları sadece o kültür ortamının fertleri idrak edebilmektedir. Bunun dışında, dilin evrenselliği sayesinde birtakım ortak ifadelere sahip olduğumuzu da belirtmek gerekir. Dili hem evrensel hem de ulusal-kültürel bir kod sistemi olarak görmemiz buradan gelmektedir. Şimdi ise V.N. Teliya ekolü kültürdilbilim okulu araştırmacılarının kod kültürü terimini nasıl işlediklerine bir göz atalım.

V.N. Teliya kod kültürlerini *“kendi öz anlamına ek olarak, bünyesinde çeşitli kültür verileri bulunduran tüm söz ve söz grupları”* olarak tanımlamaktadır (Teliya, 1996). V.N. Teliya’nın görüş ve fikirlerini sürekli geliştirme politikası izleyen D.B. Gudkov kod kültürlerini *“insanoğlunun doğasında bulunan (doğal ya da yapay) herhangi bir nesnenin temel (ilk) anlam fonksiyonunu yerine getirmesi*

dışında, birtakım ek (ikincil) anlamları da taşıyabilme özelliği gösteren ad ve ad takımları” olarak yorumlamaktadır (Gudkov, 2004, s. 39).

V.N. Teliya'nın görüş ve kaidelerini her zaman bir adım öteye taşımayı görev bilen, sıra dışı fikirleriyle tanınan, hem kültürdilbilimci hem de ruhdilbilimci olan V.V. Krasnh kod kültürlerini, “*kültürün, insanın çevresinde bulunanları böldüğü, sınıflandırdığı, yapılandırdığı ve değerini belirlediği bir çeşit görünmez ‘ağ’ olarak tanımlamaktadır. Kod kültürleri kişinin geçmişten gelen en eski düşünce sistemidir. Kod kültürleri bu düşünceleri kodlamaktadır*” (Krasnh, 2002, s. 232). M.L. Kovşova ise kod kültürleri için şunları söylemektedir; “*dünyanın – doğanın, yapay nesnelerin, insanın iç ve dış özelliklerinin – fiziksel yapılarından uzaklaşarak, insan bilincinde birtakım kültürel anlamlara büründüğünü*” savunmaktadır. Ayrıca, araştırmacı “*dil ve kültür işaretlerinde kendisini gösteren bu anlamların insan bilincinde bilgi, düşünce ve algı şeklinde ortaya çıktığını*” belirtmektedir (Kovşova, 2012, ss. 174-175).

V.N. Teliya'ya göre kod kültürlerinin sayısı kırkın üzerindedir. Araştırmacı temel kod kültürlerini şöyle sıralamaktadır: İnsan (antromorf) kod kültürleri, beden kod kültürleri, doğa kod kültürleri, hayvan (zoomorf) kod kültürleri, renk kod kültürleri, gıda kod kültürleri, kozmik kod kültürleri vb. (Teliya, 2006).

V.N. Teliya, “*doğal dilin; vazgeçilmez araçları olan söz, deyimler, özlü sözler ya da herhangi bir metnin içerik ve yapı bütünlüğü içerisinde kültür ‘dili’ göstergesi rolüne büründüğünün altını çizmiştir. Araştırmacı, bu roldeki en büyük payın dil birimlerindeki en doyumlu ve en derin kültürel manalara sahip olan deyimlere ait olduğunu*” vurgulamaktadır (Teliya, 2006, s. 777). Bu yüzden, kültürdilbilimi okulu araştırmacıları kod kültürlerinin dil birimlerindeki tespitini ve betimlenmesini çoğunlukla deyimler üzerinde yapmaktadır.

Kod kültürlerinin nasıl ve ne şekilde sembolik (kültürel) anlamlara geldiğini ve bunların yansıma şekillerinin nasıl meydana geldiğini aşağıda vereceğimiz somut örneklerle göstermeğe çalışacağız. İlk olarak tüm insanlığın ortak değeri olan evrensel kodlardan başlayalım.

4.1.Evrensel Kod Sistemi Olarak Dil

Dil, tüm insanlığın ortak değeridir. Dil, insanın duygu ve düşüncelerinin somutlaşmış halidir. Dil, bir yandan evrensellik niteliği ile insanları aynı çatı altında toplayarak birleştirirken, diğer yandan ise ulusal kimliğe bürünerek toplumları birbirinden farklı kılmaktadır. Fakat, dil öncelikle evrensel bir varlık olma özelliğine sahip bir yapıdır. Sürekli işleyen yapısıyla milletleri ve kültürlerini tek bir vücuda getirebilmektedir. Kısacası, dil denen bu büyümlü varlık, insanın sosyalleşme sürecinde yapmış olduğu eylemlerin ve edinmiş olduğu deneyimlerin sesi olan, bizimle beraber yaşayan bir canlıdır.

Bu paragrafın başında belirttiğimiz üzere her şeyden evvel dil mefhumunu, evrensel kod sistemi olarak nitelendirmekteyiz. Neden mi? Çünkü, “*Dil, semiyotik uzam içerisindeki en temel, eşsiz ve evrensel bir göstergeler sistemidir*” (Gudkov; Kovşova, 2007, s. 5). Buradan anlaşılacağı üzere, dilin kendisi bu yönüyle ‘kod’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Kod ise, göstergebilimin en temel terimidir. Kod

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Toplumların Dünya Görüşünün Yansıması ...

nesnesinin işlevi ise almış olduğu verileri göstergelere kaydederek verici ile alıcının bu bilgiyi şifreleme ve deşifre etmesini sağlamasıdır. Dil bu işlevini, göstergeyi oluşturan gösteren ve gösterilen arasında yaşanan etkileşimle gerçekleştirmektedir. Bu sürecin nasıl geliştiğine değinecek olursak; bilgiyi paylaşan, dili yardımıyla karşı tarafa bir mesaj göndermektedir. Bu esnada dil, iletilmek isteneni öncelikle dil göstergelerine kaydetmektedir. Aynı zamanda iletilmek istenen (gösteren) dil göstergesinin içine kodlanmaktadır. İletinin gönderildiği alıcı ise dil işaretlerinde şifrelenen mesajı yine dil (kod) yardımıyla deşifre ederek iletiyi idrak edebilmektedir. Sonuç olarak, diyalog halinde bulunan verici ile alıcı arasındaki iletişim sağlıklı bir şekilde gerçekleşmektedir.

“*Dil, dünyayı tanımada, anlaşmayı sağlayan bütün işaretleri içine alan ve inceleyen*” göstergebilimin başlıca unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksan, 2009. s. 48). Bu görüşü ilk olarak modern dilbilimin kurucusu F. de Saussure savunmuştur. Ünlü dilbilimci iletişim konusuyla iç içe olduğu için dilbilimini göstergebilimin (işaretbilimin) bir parçası olarak görmüştür. Anlaşılacağı üzere dil, bireylerin duygu-düşüncelerini, tecrübeleriyle birlikte maddi ve manevi değerlerini göstergelere (işaretlere) kodlamak suretiyle evrensel bir diyalog ortamı hazırlamaktadır. Bu yüzden, bu çalışmada, dil nesnesinin yalnızca iletişim aracı olmaktan ziyade “*dili, insanlığın doğasında bulunan, onun manevi değerleri ve dünya görüşünün gelişimi için gerekli bir unsur*” (Humboldt, 2000, s. 49) olarak değerlendirilmektedir. Şimdi ise, dilin evrensel bir unsur olduğunu gösteren farklı dillerden derlenmiş çeşitli örnekler verelim.

İnsanoğlu yaşam tecrübelerini dile getirirken kendisini çevreleyen nesnelere metaforlaştırmak suretiyle dilde kullanılmaktadır. Buradaki amaç anlatılmak isteneni kolaylaştırmak ve daha nükteli (anamlı) kılabilme. Benzer ya da farklı kültür ortamında yaşayan toplumların dilinde çeşitli evrensel ifadelerin bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu da, tüm insanların benzer dünya görüşlerinin dilde kodlandığını göstermektedir. Bu özelliğiyle dil fenomeni evrensel kod sistemi olarak nitelendirilmektedir.

Bireyler arasındaki ilişkilerin somut bir şekilde ifade edilebilmesi için çeşitli evrensel uzam metaforları meydana gelmiştir. Bunlar farklı dillerde değişik biçimlerde telaffuz edilen yalnızca hemen hemen aynı manaya gelen evrensel ifadelerdir. Örneğin, dilimizde sıklıkla kullandığımız ‘omuz omuza’ deyimine inceleyelim.

Bahsi geçen deyim burda öz anlamının dışında farklı bir manada kullanıldığı görülmektedir. Bu deyimimiz ‘dayanışma içinde ya da birlikte olmak’ gibi sembolik/metaforik gibi bir anlama dönüşmektedir. ‘Omuz omuza’ deyimindeki ‘omuz’ sözcüğünün metaforize edilerek temel anlamına ek olarak yeni bir anlam boyutuna geçtiği görülmektedir. Bu şekilde artık edinmiş olduğu sembolik anlamıyla birlikte Türkçede ‘omuz’ sözcüğü kültürel bir kod olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat, böyle bir ifadenin yalnızca Türk milletinin ulusal ve kültürel bir değeri olmadığını başka dillerde de buna benzer kullanımların olduğu bilinmektedir. Türkçedeki ‘omuz omuza’ söylemi:

Rusçada, ‘**plechom k plechu**’,

Almancada, ‘shulter on shulter’,
İspanyolca, ‘hombro con hombro’,
İngilizce ise ‘shoulder to shoulder’

farklı telaffuz şekilleriyle fakat benzer sembolik anlamıyla başka dillerde de bulunduğu görülmektedir. Bu söylemlerdeki ‘omuz’ sözcüğü aynı zamanda uzam, doğa ve insan (antromorf) kod kültürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle bu ifadedeki ‘omuz’ sözcüğü, uzamsal olarak iki omuzun yakınlığı nedeniyle kişinin bilincinde ‘manevi ya da duygusal-düşünsel olarak yakınlık, tek bir vücut olabilme’ gibi sembolik veyahut kültürel anlamlara bürünmektedir. Kısacası, ‘omuz’ sözcüğü ‘insan vücudunun bir parçası’ olarak bilinen öz anlamından uzaklaşarak ama ilk manasının temelinde insan bilincinde metaforize edilmesi sonucu farklı bir anlama gelmektedir. Bu deyimlerde ‘omuz’ sözcüğünün aynı manayla birlikte farklı farklı dillerde mevcut olduğundan ötürü kendisini evrensel kod sisteminin bir unsuru olduğunu düşünmekteyiz.

Bunun dışında Türkçemizde ve diğer dillerde aynı anlamlara gelen ve evrensel kod olma özelliğine sahip ifadelerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz: ‘Birisine sırt(ını) çevirmek/dönmek’, ‘yüz yüze’, ‘köprüleri yakmak’, ‘kurt gibi acıkmak’, ‘sınırları aşmak’, ‘aklından çıkmamak’, ‘birinin boğazına yapışmak’, ‘dağ gibi’, ‘diş göstermek’, ‘kanının son damlasına kadar’, ‘burnunun dibinde’, ‘kafayı yemek’, aklı başından gitmek’. Bu ve buna benzer farklı dillerde mevcut evrensel kod olma niteliği taşıyan ifadelerin sayısını daha da artırabiliriz.

4.2.Ulusal ve Kültürel Kod Sistemi Olarak Dil

“Bir toplumun dili, öylesine ilginç, öylesine çok yönlü bir düzendir ki, dildeki kavramların, bunlarla ilgili sözcük, deyim, atasözü ve çeşitli anlatım kalıplarının incelenmesi, o toplumun kültürünü, dolayısıyla kimliğini de ortaya koyabilmektedir” (Aksan, 2011, s. 11).

Ülkemiz dilbilim alanının öncülerinden Doğan Aksan dilin bir ulusun kimliği rolüne bürünebilmesine birçok çalışmasında yer vermiştir. Gerçekten de, bir toplumun ulusal kimliği ilgili ulusun dilindeki söz ve söz öbeklerinde (sözcük, deyim, atasözü, vecizeler vb.) yansımaları bulmaktadır. Bu nedendir ki bir ulusun kendisini tanımak istediğimizde ilgili toplumun dilini incelemeniz yeterli olacaktır.

Dil, etnik kökeni ve kültürü başka olan toplumları birbirinden farklı kılabilmektedir. Peki, dil bu işlevi nasıl yerine getirmektedir? Bu işlemi dil, dil işaretlerinin içine kaydettiği ve kodladığı ilgili toplumun kültüründen almış olduğu kültürel bilgileri yansıtmasıyla gerçekleştirmektedir. Böylece dil, o ulusun kimliğine bürünebilmektedir. Bu görüş ve düşüncelerimizi ne anlama geldiğini somut örneklerle anlatmaya çalışalım.

Bazen farklı dillerde benzer bir algı, düşünce ya da görüş değişik sözcüklerle ifade edilmektedir. Örneğin, Rusçadaki ‘propast’ (‘uçurum’) sözcüğüyle, Türkçedeki ‘dünya’ sözcüğünü karşılaştıralım. Rusçada ve Türkçede bu iki sözcüğün birer kullanımına göz atalım. Rusça ‘luduy tam propast’ (çev.: ‘orada uçurum insan var’) ifadesiyle Türkçe ‘burada dünya kadar insan’ söyleminde geçen ‘propast’ (‘uçurum’) ve ‘dünya’ kelimelerinin ‘çok, oldukça fazla’ gibi nicelik

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Toplumların Dünya Görüşünün Yansıması ...

bildiren bir çeşit mecazi anlamda kullanıldığını tahmin etmekteyiz. Böylelikle, Rusçada ve Türkçede ‘herhangi bir nesnenin nicelik açısından aşırı sayıda olması’ yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere farklı nesnelere dile getirilmektedir. ‘Propast’ (‘uçurum’)’ın Rus halkının bilincinde ‘uzun, geniş ve büyük su kütlelerine sahip olması’ gibi algıya sahip olması ve ‘dünya’ sözcüğünün ise Türk halkının bilincinde ‘kocaman, engin, uçsuz bucaksız’ bir yer olarak algılanması her iki kelimenin böyle bir sembolik anlamda kullanılmasıyla doğrudan ilişkili olduğunu düşünmekteyiz. Kısacası her iki sözcüğün Rus ve Türk halkının dil bilincinde metaforize edilerek akla gelen ilk anlamlarından farklı bir manaya büründüğünü görmekteyiz. Bu durumda hem ‘propast’ (‘uçurum’) hem de ‘dünya’ sözcüklerinin Rus ve Türk dilinin (doğa) kod kültürlerinden olduğunu göstermekteyiz.

Dil olgusunu inceleyen Walter Porzing bir yazısında, toplumların “*başka düşünüş ve görüş tarzlarına sahip olmasında, dünyayı başka türlü kavramasında, bölümlenmesinde, dünyayı başka bir duygu ve başka irade ile yaklaşımında*” (Porzig, 1986, s. 8) farklılıkların olabileceğinin sinyalini vermek istemiştir. Diller arası farklılıklara değinen Humboldt ise, “*farklı diller, aynı nesnenin farklı bir açıklaması (yorumlaması) değildirler, fakat farklı bakış (görüş) açılarıdır*” demektedir (Humboldt, 2000, s. 349). Humboldt’u söylediği farklı dillerin doğuşu nesnelere farklı bakış açılarıyla yorumlanmasıyla doğru orantılıdır. Bu durumu somut bir örnekle açıklamaya çalışalım. Mesela, İngilizcedeki ‘The apple of someone’s eye’ (çev.: ‘birinin gözünün elması’) deyiminiyle Türkçedeki ‘gözümün nuru’ (birine karşı duyulan sevgiyi anlatan bir seslenme) deyimini mercek altına alalım. Görüldüğü üzere, her iki deyim anlam açısından aynı manada kullanılmaktadır. Yalnız bu iki deyim oluşturulan sözcükleri tek tek kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde çözümlenmeliyiz. İlk olarak ‘eye’ ve ‘göz’ sözcüklerinin bu deyimde ‘değer(li), itibar(lı), önem(li), ilgi(li)’ gibi sembolik anlamlara geldiğini söylemeliyiz. Bu ifadede her iki sözcüğün bu sembolik anlamlara gelmesindeki temel sebep, ‘göz’ objesinin çok önemli bir vücut azası olarak algılanmasıdır. Bu algı daha sonra kişinin dil bilincinde metaforize edilerek insanlar arası ilişkileri ifade etmek amacıyla dilde kullanılmaktadır. Bunun dışında, bu deyimlerde bir farklılık göze çarpmaktadır. Bu farklılığın nedeni ise İngilizcedeki ‘apple’ ve Türkçedeki ‘nur’ sözcükleridir. Batı kültüründe ‘apple’ (‘elma’) motifinin iletişim aracı olarak kullanımı Antik Yunandan modern çağa kadar süre gelmektedir. Bu bağlamda “*Apple (‘elma’) motifi “kadın ve erkekler arasındaki iletişim, sevgiliye bir teklif (öneri) veya evlilik anlamlarına gelebilmektedir. Bu bağlamda bu motifin ilk örneği, Hera ve Zeus’a Gaia (Gaea) tarafından bir düğün hediyesi olarak verilen Hesperides Bahçesindeki (ing. Garden of the Hesperides) altın elmalardır (Golden Apples). Böylece, batı kültüründe ‘apple’ (‘elma’) motifi hem kadının güzelliğini hem de sevgiyi sembolize eder*” (Dağtaşoğlu, 2017, ss. 171-172). Türk diline Arapçadan ‘ışık, aydınlık, varlık’ anlamlarıyla dahil olan ‘nur’ sözcüğü ise Türkçemize ‘gözümün nuru’, ‘göz nuru’, ‘nur-ı dide’ gibi deyimlerle girmiştir. “*Herhangi bir zevki, bir görüşü ‘gözüm gönlüm nurlandı’ diye anlatırız*” (Gölpınarlı, 2004, s. 224). Görüldüğü üzere Türk kültür dilinde ‘nur’ sözcüğü ‘fazla sevgi ve hayranlık’ gibi anlamlara gelen dil öbeklerinde kendini göstermektedir (Ağakay, 1949). Buradaki ‘apple’ (‘elma’) ve

Hakan SARAÇ

'nur' sözcükleri 'göz' kelimesinin taşımış olduğu 'değerli, önemli' sembolik anlamları daha da kuvvetlendirerek 'gereğinden fazla sevgi, ilgi, önem' gibi sembolik manaların ortaya çıkışını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında 'apple' ('elma') İngiliz toplumunun 'bitki' ve 'nur' sözcüğü ise Türk milletinin 'manevi' kod kültürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine Rusçadan 'solntse' ('güneş') sözcüğüyle Türkçeden 'ay' kelimesini kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde inceleyelim. Evvela bu sözcüklerle oluşturulmuş birer kullanımına bir bakalım. Rusçada 'tı mayö solntse' ('sen benim güneşimsin') ile Türkçede 'ay parçası gibisin' ifadelerinde 'solntse' ve 'ay' sözcüklerinin 'oldukça hoş, güzel bayan' gibi sembolik anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Buradaki 'solntse' ve 'ay' sözcükleri kendi öz anlamlarından uzaklaşarak 'estetik olarak bir şeyin harikulade' olması gibi mecazi anlamda kullanıldığı görülmektedir. Böylece, hem 'solntse' ('güneş') hem de 'ay' sözcüğü Rus ve Türk toplumunun (kozmetik) kültür kodu olarak kendini göstermektedir.

Yukarıda vurguladığımız gibi farklı coğrafya ve kültürlerde yaşam süren insanların aynı objelere bakıp onlardan farklı anlamlar çıkarabilmektedir.

V.N. Teliya ekolü kod kültürlerinin tespitini ve betimlemesini daha çok deyimlerde gerçekleştirmektedir. Bunun en önemli sebebi, "*deyimlerin bir milletin dünya görüşünü en iyi yansıtan dil araçları*" olmasıdır (Teliya, 1996). Bu yüzden, V.N. Teliya ve onun öğrencilerinin deyimleri ne şekilde incelediklerine bakmakta fayda görmekteyiz. Çünkü, bu gibi ifadelerin gelişi güzel ya da dar bir bakış açısıyla ele alınacak kadar basit söylemler olmadıkları bir gerçektir. V.N. Teliya önderliğinde yayımlanmış olan 'Büyük Rus Dili Deyimler Sözlüğü. Anlam. Kullanım. Kültürel Yorum (2006)' adlı sözlükte deyimler üzerinde uygulanan kültürdilbilimsel çözümleme yönteminin algoritmasını belirlenmiştir. Bu algoritmaya göre:

- *en eski kültür katmanları (arketipsel karşıtlıklar, dünyanın düzeniyle ilgili mitolojik düşünceler, mitler hakkında somut metinler, ritüeller (adetler, gelenek-görenekler) ve bunun dışında kültür katmanlarındaki dini tasavvurlar (özellikle İncil'den);*

- *folklor ve edebi kaynaklar;*

- *kültür kodları;*

- *farklı söz sanatları (eğretileme, benzetme, mecaz-ı Mürsel vb.);*

- *kültür dili; deyimlerin tamamının ya da bileşenlerinin 'kültür dili göstergesi'*

olması;

- *bunların dışında kültürel yorumların içeriğinde etimolojik ve ulusal bilgiler, diğer dillerdeki benzeyen nükteli ifadeler ve metin çeşitleriyle (Teliya, 2006, s. 777) söz veyahut söz öbeklerinin (deyimlerin) bağlantısı ortaya çıkarılıp bu algoritmaya uyularak deyimler üzerinde kültürel yorumlar yapılmaktadır.*

Genel olarak V.N. Teliya ekolü dil birimlerini dilbilimsel ve kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde incelemektedir. Yukarıdaki algoritmaya göre taranan deyimler, yapılan dilsel ve kültürel yorumlardan sonra günlük konuşma dilinden alınan örneklerle aydınlatılmaktadır. Bu duruma bir örnek verecek olursak:

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Toplumların Dünya Görüşünün Yansıması ...

Rus mitolojisinde dünyanın merkezinde dağ bulunmaktadır. “Dünyanın merkezinden yukarı (dağların zirvelerinden) çıkılması kutup yıldızlarına girişi, dünya ekseninden aşağı doğru inilmesi cehenneme girişi simgelemektedir” (Mify Narodov Mira, 1991, s. 311). Bu mitolojik düşünceye dayanarak, Ruslarda ‘dağa çıkışın başarıyı, dağdan inişin ise başarısızlığı’ simgelediği söylenebilir. Aşağıdaki deyimde dağa çıkışın ‘başarıyı’, ikinci deyimde ise dağdan inişin ‘başarısızlığı, şanssızlığı’ simgelediği görülmektedir.

Örnek 1) *Идти/пойти в гору* (idti/poyti v gory): ‘1. yeni başarılarla ulaşmak, başarı elde etmek’; ‘2. gelişmek’ (V.N. Teliya, 2006: 260).

Если и я буду хорошо играть, и команда будет выигрывать, то можно получить «Колдер». Но сейчас я не думаю об этом, просто играю, работаю. Я рад, что дела наконец пошли в гору [<http://www.sports.ru/hockey/155000020.html>]; “Ben iyi oynar ve takım kazanırsa, o zaman ‘Calder’i almak mümkün olur. Fakat, şuan bu konuyu düşünmüyorum, sadece oynuyorum ve çalışıyorum. Sonunda işlerin yoluna girmesi ve başarılı sonuçlar vermesi beni memnun ediyor” (Saraç, 2016, s. 1594-1595).

Türkçeden bir deymi ele alıp kültürdilbilimsel yaklaşımla tahlil edelim:

Türklerin mitolojik düşünce sisteminde ve dini inançlarında dağ kavramı, “dünyanın kozmik merkezi, kutsal yerler, ilahi kuvvetin kendisini gösterdiği mekanlar, hayatın ve ölümün kaynağı” olarak görülmüştür (Baş, 2013, s. 169). Fakat, bu söylemlere ek olarak dağların ruhlara, perilere ve devlere ev sahipliği yaptığına inanılmaktaydı. Buradan anlaşıldığı üzere, Türkler dağlarda iyi ruhlardan başka kötü ruhların da yaşadığına inanmaktaydılar. Başka bir mitolojik inanışa göre: “Dağlardaki kötü ruh, birinin adını söylediğinde dönüp bakmamak gerekir. Aksi takdirde o insanı alır götürür veya canını alır” (Karakurt, 2012, s. 256). Böylece, kötü dağ ruhlara aykırı davranılması durumunda, onların insanlara ciddi zararlar verebileceklerine inanılırdı. Bu bağlamda, Türklerde dağ kavramının ‘tehlikenin meydana gelebileceği, insanların yaşam alanlarından uzakta çeşitli mitolojik tiplerin yaşam sürdüğü bir yer’ olarak algılandığını söylenebilir. Bu duruma aşağıdaki deyimler örnek verilebilir:

Dağa çıkmak: İsyan etmek, asi olmak;

Bu mühendislerden biri... Meşrutiyet ihtilalinde Niyazi Beyle beraber dağa çıkmış, hareket ordusu ile İstanbul’a yürümüştü [R. Nuri Gültekin – Kavak Yelleri, 68]; Güneydoğu’da dağa çıkmanın yolları kesmeye çalışıyorlar. Dağa çıkmanın yolunu kesmek mümkün değil. Türkiye’deki siyasi ve hukuki sistem insanların isyan duygularını hortlatacak kadar fazla (<http://hicrandergisi.com/siyaset/daga-cikacak-adam-cok-da.pdf>, 08.06.2016).

“Dağa çıkmak’ deyimlerindeki dağ sözcüğünde oluşan algının temelinde ülkemizde meydana gelmiş olan sosyo-politik krizin etkisinin de olduğunu söylemek mümkündür. Fakat, Türk halkının dil bilincinde yer edinmiş olan bu algının oluşumunda yaşanan siyasi krizlerden daha ziyade, eski mitolojik düşüncenin etkisinin olduğu söylenebilir (Saraç, 2016, s. 1586-1587).

Örneklerde görmüş olduğumuz gibi farklı düşünce ve inanç sistemine sahip iki toplumun dilinde ‘dağ’ sözcükleri benzer söylemlerde ama farklı şekillerde

Hakan SARAÇ

yorumlanmıştır. Bir yandan Rus dilinde ‘gora’ (‘dağ’) kelimesi ‘başarıyı ya da başarısızlığı’ simgelerken, diğer yandan ise Türk dilinde ‘dağ’ sözcüğü ‘uzak ve güvenin ehemmiyetin olmadığı bir yer’ olarak görülerek ‘tehlikeyi’ simgelemektedir.

“*Dil, bir dünya görüşünü yansıtır. Bu da bir bakıma kültürdür*” (Günay, 2016, s. 30) söyleminde bulunan göstergebilim alanında çalışmalar sürdüren V. Doğan Günay yayımladığı ‘Kültürbilime giriş’ adlı eserinde benzer yaklaşımla deyim tahlilinde bulunmuştur. İncelenişi yönünden kayda değer bulduğumuz bu örneği sizlerle paylaşmak istiyoruz.

Türkçede ‘iki dirhem bir çekirdek’ diye bir deyim vardır. Şimdilerde ‘şık’ kişiler için kullanılan bu deyimden çıkış biçimi çok ilginçtir.

İki dirhem bir çekirdek:

Bir okka, bugünkü ölçülerle 1238 gram tutar. Okkanın dört yüzde birine, dirhem (=yaklaşık 3.21 gramdır, = 4 çekirdek, 1 dirhem = 1/400 okka) adı verilir. Dirhem daha ziyade hassas ölçümler için bir ağırlık birimi olarak kullanılır. Buna ‘çekirdek’ (= 5 santigram) denir. Çekirdek, dirhemden daha hassas ölçümler için kullanılan bir ağırlık birimidir.

Araplar, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde, keçiboynuzu çekirdeği ağırlık ölçüsü olarak kullanılmıştır. Dört tanesi bir dirhem (= 4 çekirdek karşılığıdır) eder. Eski devirlerin en kıymetli parası olan Osmanlı altını, toplam iki dirhem bir çekirdek (Bir Osmanlı altını = 2 Dirhem, 1 çekirdek = 6,24 gram, 5 santigram) ağırlığına sahiptir. Satıcı iki dirhemlik (= 8 çekirdek) bir şey satarken lütfedip bir çekirdek fazla tartarsa bu malı alanın itibarını gösterir. İki dirhem bir çekirdek deyimi de bu nokteden yola çıkarak kullanılmaya başlanır.

Hesaba göre dört tanesi bir dirhem eden çekirdekten, satıcı; alıcısına lütfedip fazladan çekirdek (5 santigram) daha koyarsa, bu malı alanın itibarını, yüksek tabakadan olduğunu gösterirmiş. Bu durumda süslenmiş kimselere, iki dirhem bir çekirdek yakıştırmasında bulunanlar, eğretilene yoluyla onlara altın demiş olurlar. Ayrıca şık giyimli insanlara bu sözün söylenmesi de hoş bir iltifat. Eski altın paraların ağırlığı 2 dirhem 1 çekirdeğe (bir Osmanlı altını = 2 dirhem, 1 çekirdek = 6,24 gram, 5 santigram) denk düşmüş yani şık giyimli kimseye bir nevi altın yakıştırmasıdır (Günay, 2016, s. 32).

Konuyu toparlamak gerekirse; dil materyalleri üzerinde yapmış olduğumuz tahliller neticesinde dilin ulusal ve kültürel kod sistemi olabildiğini söyleyebiliriz. Aslında bu düşüncemizi kanıtlayacak yüzlerce örnek hem kendi dilimizde hem de diğer dillerde mevcuttur. Herhangi bir toplumun ulusal ve kültürel kimliğini öğrenmek istediğimizde o dilin mana dünyasında yapacağımız yolculuk bizlere çok önemli bilgilerin elimize geçmesini sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu yüzden kod kültürleri konulu çalışmaların sayısını ülkemiz dilbilimi alanında artırmalıyız ve geliştirmeliyiz.

SONUÇ

Dilbiliminde son yıllarda sık sık başvurulmuş antropolojik yaklaşım, araştırmacıları disiplinler arası çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir. Bu şekilde dilbilimciler yapısalcı yaklaşımdan uzaklaşarak kendi sınırları içerisinde hapsolmekten kurtulmuş oldu. Bu süreçte uzmanlar dilbilimini sosyal bilimin farklı bilim dallarıyla ortak bir çalışma zemininde buluşturma çabası içinde olmuşlardır. Bununla birlikte dilbiliminde yeni disiplinlerin ve buna bağlı kuram ve kuramların doğuşu kaçınılmaz kılınmıştır. Dilbiliminde ortaya çıkan bu yeni disiplinlerden biri de 'kültürdilbilimi'dir. Şüphesiz bu alanın doğuşu dilbilim çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu yeni akımla birlikte 'kültürdilbilimsel çözümleme yöntemi' ortaya çıkmıştır. Bu yöntem uzmanlara dil ve kültür etkileşim sorunlarına uzun yıllardır aradığı cevapları bulma imkânı vermeye başlamıştır. Kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde yapılan çalışmalarda araştırmacılar hedef dili, kültürünü ve ulusal kimliğini daha doğru ve hızlı bir şekilde tanıma ve öğrenme imkânı bulmuşlardır.

Bu çalışmada ele almış olduğumuz farklı dillerden çeşitli söz ve söz öbeklerini kültürdilbilimin bize sunmuş olduğu kültürdilbilimsel çözümleme yöntemiyle ele alıp irdelemeye çalıştık. Farklı dillerden (İngilizceden, İspanyolcadan ve Almancadan) seçtiğimiz dil birimleri dışında ağırlıklı olarak Rusçadan ve Türkçeden belirlemiş olduğumuz dil materyaller üzerinde yoğunlaştık. Çalışmamızda belirlemiş olduğumuz amaç doğrultusunda dil denilen varlığın nasıl ve ne şekilde hem evrensel hem de ulusal ve kültürel kod olduğunu gerçekleştirdiğimiz analiz sonrası ortaya koymuş olduk.

Yapmış olduğumuz araştırma sonrası elde etmiş veriler neticesinde aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

- Dilin sistemli bir şekilde işleyen bir yapı olması,
- Dilin ve kültürün bağımsız iki farklı göstergeler sistemi olması,
- Kültürün dil göstergelerinde sembolleştirilmesi,
- Dilin kodlar sistemi olması,
- İnsanlığın ortak değer ve kıymetlerini dil göstergelerine kodladığından dolayı dilin karşımıza evrensel kod sistemi olarak çıkması,
- Farklı ırk ve kültüre sahip toplumların kültürel miraslarını dil göstergelerine kodladığı için ise dilin ulusal ve kültürel kod sistemi olarak kendisini göstermesi,
- Kültürün bir toplumun dünya görüşü olması,
- Dilin kültürel verileri göstergelere kaydetmesi ve onları nesilden nesile taşıması,
- Dil ile kültürün sürekli etkileşim halinde olan birbirlerinden ayrılmaz olgular olması,
- Bir ulusun duygu-düşünce yapısını, tecrübelerini ve dünya görüşünün öğrenilmesinin o ulusun dili üzerinde yapılacak bir araştırma ya da inceleme sonrası mümkün olabileceği,
- Kod kültürlerinin içinde herhangi bir millete ait kültürel verileri taşıyan söz ve söz öbekleri olarak tanımlanması,
- Kod kültürlerinin kendi öz anlamlarından uzaklaşarak çeşitli sembolik ya da kültürel anlamlara gelmesi,

Hakan SARAÇ

- Kod kültürlerinin dünyayı tanımadaki en önemli yöntemlerden biri olması,
- Kod kültürlerinin kendilerini daha çok deyimlerde göstermesi,
- Kod kültürlerinin çıkarımı ve tasviri için en etkin yolun kültürdilbilimsel çözümleme yöntemi olması,
- Kod kültürlerinin öğrenilmesiyle ilgili toplumun kültürü hakkında kayda değer verilerin elde edilmesinin mümkün olduğu,
- Kod kültürlerin edinimi farklı köken ve kültüre sahip toplum fertlerinin kültürler arası diyalog ortamlarında daha sağlıklı iletişim kurmalarını sağlamaktadır ve bu sayede kültürlerarası diyalog ortamlarında muhtemel iletişim kazalarının önüne geçilebilmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmayla birlikte ülkemizin akademi camiasında dil ve kültür etkileşim sorunlarını çözümleme noktasında yeni bir yol haritası çizmeye çalıştık. Bu çalışmada dilbilimin sınırları dışına çıkıp sosyal bilimin farklı dallarıyla ortak bir paydada buluştuğumuzu düşünmekteyiz. Bunun dışında, kültürbilim, mitoloji, budunbilim ve etnografya gibi alan uzmanlarının kaynaklarından yararlanma fırsatı bulduğumuzu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Ağakay M.A. (1949). *Türkçede mecazlar sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksan, D. (2011). *Türkçeye yansıyan Türk kültürü*. İstanbul: Bilgi yayınevleri.
- Dağtaşoğlu, A.E. (2017). The motif of apple in different cultures and its usage in Anatolian folk songs. Tartu: *ELM scholarly press. Electronic Journal of Folklore*, vol. 68, p. 169-186.
- Gölpınarlı A. (2004). *Tasavvuf'tan dilimize geçen deyimler ve atasözleri*. Ankara: İnkilap kitabevi.
- Gudkov, D. B., Kavşova, M.L. (2007). *Telesniy kod russkoy kul'turu*. Moskva: Gnozis.
- Gudkov, D.B. (2004). Yedinitsey kodov kul'turu: problema semiotiki. *Yazyk, Soznaniye, Kommunikatsiya: sb. Statey*. Moskva: Maks Press, 26, 39-50.
- Günay, V. D. (2016). *Kültürbilime giriş: dil, kültür ve ötesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Humboldt, V. (2000). *İzbranniye trudi po yazikoznaniyu*. Moskva: OAO IG Progress.
- Kovşova, M. L. (2012). *Lingvokul'turologičeskiy metod vo frazeologii. Kod kul'turu*. Moskva: Knijni Dom «Librokom», URSS.
- Kozan, O. (ed.) (2014). *Kültürdilbilim temel kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Gazi kitabevi.
- Krasnih, V. V. (2002). *Etnopsikolingvistika i lingvokul'turologiya*. Moskva: Gnozis.
- Maslova, V.A. (2001). *Lingvokul'turologiya: učeбноye posobiye dlya studentov vısshih učeбnih zavedeniye*. Moskva, İzdatel'skiy Tsent Akademiya».
- Porzig, W. (1986). *Dil denen mucize II (Çev.: Vukal Ülkü)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Toplumların Dünya Görüşünün Yansıması ...

Sapir, E. (2001). *Izbranniye trudi po yazikoznaniyu ı kul'turologiya*. Moskva: Progress.

Teliya, V.N. (1993). Kul'turno-natsional'niye konnotatsii fazeologizmov (ot mirovideniya k miroponimaniyu). Moskva: *Slavyanskoye Yazikoznaniye*. Mejdunarodnoy s'yezd slavistov.

Teliya, V.N. (2006). *Bol'şoy frazeologičeskiy slovar russkogo yazıka. Znaceniye. Upotrebleniye. Kul'turologičeskiy kommentary*. Moskva: A.P. Kniga.

TDK (Türk Dil kurumu):

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=242785

**PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ALAN ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİNİN BİLİMSEL ARAŞTIRMANIN BASAMAKLARINA
YÖNELİK ÖZ YETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ**

**THE EXAMINATION OF SELF-EFFICACY OF UNIVERSITY
STUDENTS THAT TAKE PEDAGOGICAL FORMATION TRAINING
TOWARDS SCIENTIFIC RESEARCH STEPS**

**САМОЭФФЕКТИВНОСТЬ СТУДЕНТОВ УНИВЕРСИТЕТА С
ПЕДАГОГИЧЕСКИМ ОБРАЗОВАНИЕМ**

Alptürk AKÇÖLTEKİN*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, pedagojik formasyon eğitimi alan üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma sürecinin uygulama basamaklarına yönelik öz yeterliliklerini belirlemektir. Bu amaçla 6 faktörlü ve 37 maddeden oluşan bilimsel araştırma öz yeterlilik ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, bir devlet üniversitesinde pedagojik formasyon eğitim alan 250 4. sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma sonucu, öğrencilerin bilimsel araştırmanın raporlaştırma boyutuna ilişkin olarak, çalışma bulgularını tartışarak sunma konusunda yüksek bir öz yeterliliğe sahip oldukları fakat raporlaştırma sürecini araştırmayı bir bütün olarak ele alarak sunma konusunda ise düşük öz yeterliliğe sahip oldukları, veri analizi boyutuna ilişkin olarak ise öğrencilerin hipotez(ler)i sınyacak uygun veri analiz teknikleri konusunda öz yeterliliklerinin yüksek olduğu, ancak kullanacakları istatistikî tekniklerin varsayımlarını test edebilme konusunda öz yeterliliklerinin düşük olduğu, literatür tarama konusunda ise literatürü problem durumu bağlamında irdeleme konusunda öz yeterliliklerinin yüksek olduğu, fakat literatür tarama konusunda ulusal ve uluslar arası veri tabanlarını kullanma noktasında öz yeterliliklerinin düşük olduğu, yöntem boyutunda ise öğrencilerin araştırmada kullanacakları veri toplama araçlarının geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını yapmaya yönelik yüksek öz yeterliliğe oldukları, ancak hipotezleri sınyabilecekleri uygun yöntemi belirleme konusunda düşük bir öz yeterliliğe sahip oldukları, hipotez(ler)i belirleme boyutunda ise hipotez(ler)in değer yargılarından ve genel yargılardan arındırılmış olması konusunda öz yeterliliklerinin yüksek olduğu, fakat hipotez(ler)in tahmin, deney ve gözlemlere açık olması konusunda ise düşük öz yeterliliğe sahip oldukları, son olarak problemi tanımlama boyutunda ise problem cümlesini belirlerken toplumun önceliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak belirleme konusunda

---

* ORCID:0000-0001-6694-1346 Doç. Dr.,Ardahan Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, alp7501@gmail.com

Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel...

yüksek öz yeterliliğe sahip oldukları ancak problem cümlesini bireysel olarak tanımlama noktasında ise düşük öz yeterliliğe sahip oldukları sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Pedagojik Formasyon, Bilimsel Araştırma, Öz Yeterlilik, Raporlaştırma, Veri Analizi, Yöntem, Hipotez, Problemi Tanımlama*

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the self-efficacy of university students that take pedagogical formation training towards scientific research steps. Accordingly, the scientific research self-efficacy scale was used which consists of 6 factors and 37 items. The study group consists of 250 4th grade students that take pedagogical formation training in a state university. According to the results of the study, it was concluded that students possessed a high level of self-efficacy in presenting study findings by discussing, however, they possessed a low level of self-efficacy in terms of approaching the research as a whole and presenting the reporting process accordingly in relation to the reporting of scientific research dimension, students possessed a high level of self-efficacy in appropriate data analysis techniques that would test the hypothesis/hypotheses, however, they possessed a low level of self-efficacy in terms of testing the assumptions of statistical techniques that they would use in relation to data analysis dimension, they possessed a high level of self-efficacy in examining the literature within the context of problem status, however, they possessed a low level of self-efficacy in terms of using the national and international databases in relation to literature survey dimension, they possessed a high level of self-efficacy in performing validity and reliability studies of data collection tools that they would use in research, however, they possessed a low level of self-efficacy in determining the suitable method that they can test the hypotheses in relation to method dimension, they possessed a high level of self-efficacy in purifying the hypothesis/hypotheses from value judgments and general judgments, however, they possessed a low level of self-efficacy in terms of their hypothesis/hypotheses being open to assumption, experiment, and observations, and finally, students possessed a high level of self-efficacy in determining the problem statement by considering the priorities and needs of the society, however, they possessed a low level of self-efficacy in terms of defining the problem statements as individual in relation to the problem identification dimension.

Keywords: *Pedagogical Formation, Scientific Research, Self-Efficacy, Reporting, Data Analysis, Method, Hypothesis, Problem Identification*

АННОТАЦИЯ

Целью данного исследования является определение самооффективности студентов с педагогическим образованием. Для этого использовалась шкала самооффективности, состоявшаяся из 6 факторов и 37 баллов. Учебная группа состояла из 250 учащихся 4-го курса государственных университетов с педагогическим обучением. В результате исследования было установлено, что студенты имеют высокую самооффективность при обсуждении и презентации результатов собственных исследований. При всём этом, у них низкая самооффективность при представлении процесса в целом. С точки зрения измерений анализа данных учащиеся имеют высокую самооффективность при пользовании соответствующих методов анализа для проверки гипотез (ов). Однако, они имеют низкую самооффективность при тестировании статистических методов, которыми они в дальнейшем будут пользоваться. С другой стороны, при обзоре литературы наблюдается высокая самооффективность. Однако, слабоваты при использовании национальных и международных баз данных. При измерении методов стало очевидно, что учащиеся

обладали высокой самоэффективностью при проведения мониторинга достоверности и надежности инструментов для сбора данных, которыми они будут пользоваться в собственных исследованиях. Наряду с этим, они имеют низкую самоэффективность при определении подходящего метода для анализа гипотез, а в аспекте определения гипотез (ы) имеют высокую самоэффективность с точки зрения свободного мышления при общих суждений, а с точки зрения гипотез(ы), принимаемых для оценки, экспериментов и наблюдений имеют низкую эффективность. Наконец, в аспекте определения проблемы они обладают высокой самоэффективностью, в котором они применяют метод рассмотрения приоритетов и потребностей общества. Однако, они имеют низкую самоэффективность с точки зрения индивидуального определения проблемного предложения.

Ключевые слова: педагогическое образование, научные исследования, самоэффективность, отчетность, анализ данных, метод, гипотеза, идентификация проблемы.

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar yaşanılan çevreyi anlamak, tanımak ve bu doğrultuda ihtiyaçların giderilmesi amacıyla bilimsel bilgiye gereksinim hissedilmiş ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda insanoğlunu araştırma ve sorgulamaya yönelmiştir (Şahan ve Tarhan, 2015). Günümüze gelindiğinde, ülkelerin bilime bakış açıları ve sorunları çözüme ulaştırmada bilimsel verileri kullanma düzeyleri ile gelişmişlik potansiyelleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu gözlenmektedir (Uzbay, 2008). Toplumun her kesimini ilgilendiren bir kurum olan eğitim, toplumun siyasi, ekonomik ve politik ihtiyaçlarından doğan bir ihtiyaç olmakla birlikte, birey bakımından incelendiğinde ise eğitim; bireyin gereksinimlerini karşılanmasını sağlayan bir kurum olarak ifade edilmektedir (Hoşgörür ve Taştan, 2006). Eğitim faaliyetlerinin en önemli çıktılarında biride bireylere bilimsel düşünme yetisi kazandırmadır. Bilimsel araştırmaların yapılabilmesi için öncelikle bilimsel anlayışın kazanılması ve geliştirilmesi gerekir. Bu durumun kazandırılabilmesi için bilgi, beceri ve tutumların koordineli çalışmasının sağlanması gerekmektedir (Saracaloğlu, Varol ve Ercan, 2003). Bilimsel araştırmanın amacı, olayların tanımlanması, sınıflanması, olaylar arasındaki ilişkilerin belirlenmesi, olayların açıklanması, tahmin edilmesi, olayların sebeplerinin incelenmesi, yeni bilgilerin elde edilmesi ve sonuçlara ulaşmaktır (Özsevgeç, 2008). Bilimsel araştırma süreci ise, olayların incelenmesi ve olaylara ilişkin bilgilerin analizi, değerlendirilmesi, yorumlanması ve sonucun rapor edilerek duyurulması basamaklarını içermektedir (Ekiz, 2009). Öğrencilerin bilimsel anlayışa ilişkin kazanımları elde edebilmesi için bilimsel süreç becerileri ve yaratıcı düşünmeye hakim olmaları gerekmektedir. Buna ek olarak olaylara bilimsel yaklaşan kişiler bu süreçte yaratıcı düşünmeyi öğrenmelerinin bir yansıması olarak edinecekleri bu becerileri diğer alanlara da uygulayabilirler (Meador, 2003). Günümüz dünyasında yetişen bireylere problem çözme, eleştirel düşünme ve araştırma-inceleme yeteneklerini kazandırmakla sorumlu olan öğretmenlerin öncelikli olarak kendilerinin ilgili konuda yeterliliğe sahip olması gerekmektedir (Saracaloğlu, 2008). Öğretmen adaylarının bireysel olarak bilimsel araştırma yapabilmeleri ile ilişki olarak ise, her öğretmen adayı bireysel olarak

Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel...

araştırma yapabilme becerisine sahip olmalıdır (Kart ve Gelbal, 2014). Araştırmacı bir kimliğe sahip olan öğretmen adayları, ilerleyen zamanda mesleklerini icra ederlerken öğrencilerinin de araştırma ve sorgulama becerilerine katkı sağlamakla birlikte, mesleki ve akademik anlamda bilimsel gelişmelere duyarlı olması ve bu gelişmeleri yakından takip etmesi noktalarında da faydalı olacaktır. Bundan dolayı, öğretmen adaylarının lisans eğitimleri süresince araştırma becerilerinin ne ölçüde geliştiği araştırılmalı ve bu becerilere yönelik öğretmen adaylarının öz yeterlik algılarının belirlenmesi önemli ve gerekli görülmektedir (Kart ve Gelbal, 2014).

Öz yeterlilik kavramı ile ilgili literatür incelendiğinde, özyeterlilik, bireyde görülen davranış değişikliklerinin belli başlı görev ve sorumlulukları gerçekleştirebilme konusundaki inancı tarafından belirlenmektedir (Çoban ve Sanalan, 2002). Bireyin belirli bir alandaki sorumluluğu yerine getirip getiremeyeceğine yönelik hissettiği güven duygusudur (Golightly, 2007). Bireyin karşılaştığı bir olay ya da durum karşısında, neler hissettiğini, nasıl düşündüğü, nasıl davrandığı ve olaya karşı kendini nasıl motive ettiğiyle ilgilidir (Bandura, 1995). Bireyin bir konu hakkında başarılı olma ve konu hakkında yeterliliğe sahip olma durumudur (Zimmerman, 1995). Kişinin gerçekleştirmeyi istediği şeylerden ziyade arzuladıklarını yapabilme konusundaki yetkinliğine olan inancıdır (Senemoğlu, 2007). Öz yeterlilik kişilerin duygu, düşünce, güdü ve davranışlarında önemli ve belirleyici bir etkiye sahiptir (Aşkar ve Umay, 2001). Özyeterlilik inancı düşük bireyler zorunlu gerekçeler olmadıkça faaliyete geçmekte zorluk yaşama ve sorumluluklarını yerine getirmeme eğilimindedir (Lane, Hall ve Lane, 2004). Öğretmenlerin özyeterlilikleriyle ilgili olarak ise, öz yeterlik duygusu yüksek olan öğretmenlerin yüksek bir mesleki doyum yaşadığı belirlenmiştir (Khan, Fleva ve Qazi, 2015). Ülkemizde uygulamaya konulan pedagojik formasyon eğitimi uygulamaları ile eğitim fakültesi dışındaki mezunların kısa sürede pedagojik formasyon eğitimi alarak öğretmen olma hakkı elde etmektedirler. Bu nedenlerden dolayı pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının bilgi, beceri ve deneyim bakımından kendilerini ve mesleği nasıl algıladıklarının değerlendirilmesi gerekmektedir. (Çocuk, Yokuş ve Tanrıseven, 2015).

İlgili literatür incelendiğinde, pedagojik formasyon eğitimi alan üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma sürecinin basamaklarına ilişkin öz yeterliliklerinin incelendiği çalışmaların yapılmasının gerekli olduğu ve alana katkı sağlayacağı düşünüldüğünden dolayı konu araştırılmaya değer görülmüştür.

2.YÖNTEM

Araştırmada 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Ardahan Üniversitesi bünyesinde Pedagojik Formasyon eğitim alan öğrencilerin bilimsel araştırma sürecinin basamaklarına ilişkin öz yeterlilik düzeylerinin incelenmesi amaçlandığından, tarama modelleri içerisinde ilişki modelini kullanılmıştır. Tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleri olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2007). Tarama araştırmalarında amaç, araştırma

konusu ile ilgili olan bir durumun betimlemesini yapmaktır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012).

2.1 Çalışma Grubu

Araştırmamanın çalışma grubu Ardahan Üniversitesi bünyesinde 2019-2020 Eğitim Öğretim yılında pedagojik formasyon eğitimine devam eden ve araştırmaya gönüllü olarak katılan toplam 250 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Öğrencilerin demografik değişkenlerine ait bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışmaya katılan öğrencilere ait demografik bilgiler

Cinsiyet	(f)	(%)
Erkek	113	54.8
Kadın	137	45.2
Toplam	250	100

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin (%54.80) 113’nün erkek, (%45.20) 137’sinin kadın öğrencilerden oluştuğu belirlenmiştir.

2.2 Veri Toplama Aracı

Akçöltekin (2019) tarafından geliştirilen “Bilimsel Araştırma Öz Yeterlilik Ölçeği”, 5’li likert tipinde 37 madde ve 6 faktörlü bir yapıdadır. Ölçeğin birinci faktörü “Raporlaştırma” 7 madde (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7), ikinci faktör “Veri Analizi” 6 madde (8, 9, 10, 11, 12, 13), üçüncü faktör “Literatür Tarama” 7 madde (14, 15, 16, 17, 18,19, 20), dördüncü faktör “Yöntem” 6 madde (21, 22, 23,24, 25, 26), beşinci faktör “Hipotez(ler)i Belirleme” 5 madde (27, 28, 29, 30, 31) ve son olarak “Problemi Tanımlama” 6 madde (32, 33, 34, 35, 36, 37)’den oluşmaktadır. Ölçeğin geneline ait cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .95, faktörlerin güvenilirlik katsayısı ise sırası ile .92; .81; .89; .89; .88 ve .86 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin puanlandırma işleminde 1,00-1,80 “Hiç Katılmıyorum”,1,81-2,60 “Katılmıyorum”, 2,61-3,40 “Kararsızım”, 3,41-4,20 “Katılıyorum” ve 4,21-5,00 “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde karşılığı olan değerler belirlenmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 37 iken en yüksek puan ise 185’tir.

3. VERİ ANALİZİ

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde pedagojik formasyon eğitimine katılan öğrencilerin, ölçeğin ilgili faktördeki maddelere verdikleri cevaplara ait aritmetik ortalama ($\bar{X}$) ve standart sapma (Ss) değerleri baz alınarak değerlendirme yapılmıştır.

4.BULGULAR

Tablo 2. Öğrencilerin bilimsel araştırma sürecinin “raporlaştırma” boyutuna ilişkin öz-yeterlilik düzeylerine ait aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Madde	Raporlaştırma	$\bar{X}$	Ss
-------	---------------	-----------	----

Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel...

31	Analiz sonucu elde ettiğim program çıktılarında yer alan tabloları hipotez(ler) bağlamında yorumlayabilirim	3,80	,062
32	Analiz sonucu elde ettiğim program çıktılarını tablolaştırarak yorumlayabilirim	3,90	,064
33	Raporlaştırma sürecini hipotez(ler)in sınanma durumuna göre yazabilirim	3,85	,064
34	Raporlaştırılma sürecini araştırmayı bir bütün olarak ele alarak tamamlayabilirim	3,71	,066
35	Raporlaştırma sürecini güncel araştırma bulguları ile destekleyebilirim	3,74	,065
36	Raporlaştırılma sürecinde çalışmadan elde ettiğim bulgulardan yola çıkarak önerilerde bulunabilirim	3,72	,063
37	Raporlaştırma sürecinde çalışma bulgularını tartışarak okuyucuya sunabilirim	3,95	,066

Tablo 2 incelendiğinde, ölçeğin raporlaştırma boyutuna ilişkin elde edilen en yüksek ortalama $\bar{X}=3,95$ “Raporlaştırma sürecinde çalışma bulgularını tartışarak okuyucuya sunabilirim” maddesine aitken, en düşük ortalamanın $\bar{X}=3,71$ ise “Raporlaştırılma sürecini araştırmayı bir bütün olarak ele alarak tamamlayabilirim” maddesine ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin bilimsel araştırma sürecinin “veri analizi” boyutuna ilişkin öz-yeterlilik düzeylerine ait aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Madde	Veri Analizi	$\bar{X}$	Ss
25	Veri analizinde kullanacağım istatistiksel analiz tekniklerinin varsayımlarını test edebilirim.	3,66	,061
26	Verileri uygulayacağım analize hazır hale getirebilirim.	3,80	,056
27	Hipotez(ler)i sınyabilecek uygun veri analiz tekniklerini (Nice/Nitel) uygulayabilirim	3,88	,059
28	Veri analizi aşamasında elde ettiğim sayısal ifadeleri istatistiksel olarak yorumlayabilirim	3,78	,061
29	Veriler üzerinde betimleyici istatistikî işlemleri (frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, vb.) işlemlerini yapabilirim	3,81	,061
30	Nitel ve Nicel veri analiz programlarını kullanabilirim	3,82	,060

Tablo 3 incelendiğinde, ölçeğin veri analizi boyutuna ilişkin elde edilen en yüksek ortalamanın $\bar{X}=3,88$ “Hipotez(ler)i sınyabilecek uygun veri analiz

tekniklerini (Nice/Nitel) uygulayabilirim” maddesine ait iken en düşük ortalamanın $\bar{X}=3,66$ “Veri analizinde kullanacağım istatistiksel analiz tekniklerinin varsayımlarını test edebilirim” maddesine ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin bilimsel araştırma sürecinin “literatür tarama” boyutuna ilişkin öz-yeterlilik düzeylerine ait aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Madde	Literatür Tarama	$\bar{X}$	Ss
7	Literatürü problem durumu bağlamında irdeleyebilirim	3,80	,061
8	Literatür taraması ile problem durumunun özgünlüğünü ortaya koyabilirim	3,50	,063
9	Literatür taramasının amacı ve gerekçesi hakkında yeterli bilgiye sahibim	3,64	,062
10	Uygun veri tabanlarından anahtar kelimeler yardımı ile ilgili literatürü tarayabilirim	3,66	,058
11	Literatür taraması ile problem durumunun gerekçelerini ortaya koyabilirim	3,39	,067
12	Literatür taraması için ulusal ve uluslararası veri tabanlarına ulaşabilirim	3,37	,071
13	Literatür taraması sonucu elde ettiğim bilgilerin aktarımını bilimsel kurallara göre yapabilirim	3,62	,060

Tablo 4 incelendiğinde, ölçeğin literatür tarama boyutuna ilişkin elde edilen en yüksek ortalamanın $\bar{X} =3,80$ “Literatürü problem durumu bağlamında irdeleyebilirim” maddesine ait olduğu, en düşük ortalamanın ise $\bar{X}=3,37$ “Literatür taraması için ulusal ve uluslararası veri tabanlarına ulaşabilirim” maddesine ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin bilimsel araştırma sürecinin “yöntem” boyutuna ilişkin öz-yeterlilik düzeylerine ait aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Madde	Yöntem	$\bar{X}$	Ss
19	Hipotez(ler)i sınavabileceğim uygun yöntemi belirleyebilirim	3,24	,066
20	Kullanacağım yöntemin sınırlılıklarını belirleyebilirim	3,41	,064
21	Çalışma grubunu (Evren/Örnekleme) tespit etmek için uygun yöntemi belirleyebilirim	3,57	,061
22	Araştırma için uygun veri toplama araçlarının seçimini yapabilirim	3,60	,065
23	Araştırma için uygun veri toplama araçlarını geliştirebilir veya uyarlamasını yapabilirim	3,75	,063

Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel...

24	Araştırmada kullanacağım veri toplama araçlarının geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını yapabilirim	3,78	,060
----	--	------	------

Tablo 5 incelendiğinde, ölçeğin yöntem boyutuna ilişkin elde edilen en yüksek ortalamanın $\bar{X}=3,78$ “Araştırmada kullanacağım veri toplama araçlarının geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını yapabilirim” maddesine ait iken, en düşük ortalamanın ise $\bar{X}= 3,24$ “Hipotezleri sınavabileceğim uygun yöntemi belirleyebilirim” maddesine ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin bilimsel araştırma sürecinin “hipotez(ler)i belirleme” boyutuna ilişkin öz-yeterlilik düzeylerine ait aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Madde	Hipotez(ler)i Belirleme	$\bar{X}$	Ss
14	Hipotez(ler)in rasyonel, açık ve anlaşılır olmasına dikkat ederim	3,36	,065
15	Hipotez(ler)i araştırmanın diğer basamaklarını yürütmek için rehber olarak kullanabilirim	3,39	,061
16	Hipotez(ler)in tahmin, deney ve gözlemlere açık olmasına dikkat ederim	3,26	,063
17	Hipotez(ler)in değer yargılarından ve genel yargılardan arındırılmış olmasına dikkat ederim	3,45	,062
18	Hipotez(ler)in sınanabilir olmasına dikkat ederim	3,39	,066

Tablo 6 incelendiğinde, ölçeğin hipotez(ler)i belirleme boyutuna ilişkin elde edilen en yüksek ortalamanın $\bar{X}=3,45$ “Hipotez(ler)in değer yargılarından ve genel yargılardan arındırılmış olmasına dikkat ederim” ifadesine ait iken en düşük ortalamanın $\bar{X}=3,26$ “Hipotez(ler)in tahmin, deney ve gözlemlere açık olmasına dikkat ederim” ifadesine ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin bilimsel araştırma sürecinin “problemi tanımlama” boyutuna ilişkin öz-yeterlilik düzeylerine ait aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Madde	Problemi Tanımlama	$\bar{X}$	Ss
1	Problem durumunu çevreyi gözlemleyerek belirleyebilirim	3,55	,063
2	Problem durumunu belirledikten sonra araştırmayı bu doğrultuda sürdürebilirim	3,68	,058
3	Problem durumunu tanımlama sürecini bireysel olarak yürütebilirim	3,36	,057
4	Problem durumunu tanımlarken ilgili alandaki	3,66	,060

	bir boşluğu dolduracak olmasını dikkate alırım		
5	Problem durumunun özgün değerinin olup olmadığını belirleyebilirim	3,83	,058
6	Problem durumunu toplumun önceliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak belirleyebilirim	3,85	,059

Tablo 7 incelendiğinde, ölçeğin problemi tanımlama boyutuna ilişkin elde edilen en yüksek ortalamanın $\bar{X}= 3,85$ “Problem durumunu toplumun önceliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak belirleyebilirim” ifadesine ait iken, en düşük ortalamanın $\bar{X} =3,36$ “Problem durumunu tanımlama sürecini bireysel olarak yürütebilirim” ifadesine ait olduğu belirlenmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma sonucu elde edilen bulgular incelendiğinde, pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin bilimsel araştırma sürecinin raporlaştırma basamağında, çalışmanın bulgularını tartışarak okuyucuya sunma konusunda yüksek bir öz yeterliliğe sahip olmakla birlikte bu süreçinde araştırmayı bir bütün olarak sunma konusunda düşük bir öz yeterliliğe sahip oldukları sonucu elde edilmiştir.

Bilimsel araştırmanın veri analizi boyutuna ilişkin öz yeterlilik düzeyleri incelendiğinde ise pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerinin hipotezleri sınyacak uygun veri analizi tekniklerini bildikleri ancak hipotezleri sınyamak için seçecekleri uygun analiz tekniklerinin varsayımlarını test etme konusunda düşük öz yeterliliğe sahip oldukları sonuçları elde edilmiştir.

Bilimsel araştırma sürecinin diğer bir ögesi olan literatür tarama aşamasında ise pedagojik formasyon öğrencilerinin ilgili problem ışığında literatürü inceleyebilme konusunda yüksek bir öz yeterliliğe sahip oldukları ancak literatür tarama için ulusal ve uluslar arası veri tabanlarına ulaşma noktasında düşük bir öz yeterliliğe sahip oldukları sonucu elde edilmiştir.

Bilimsel araştırma sürecinin diğer bir ögesi olan yöntem boyutuna ilişkin pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin araştırmada kullanacakları veri toplama araçlarına ilişkin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını yapma konusunda yüksek bir öz yeterliliğe sahip oldukları fakat hipotezleri test edebilecekleri uygun yöntemi seçme konusunda ise düşük öz yeterliliğe sahip oldukları sonucu elde edilmiştir.

Hipotez(ler)i belirleme noktasında pedagojik formasyon öğrencilerinin öz yeterlilikleri incelendiğinde ise, öğrencilerin hipotez(ler)in değer yargılarından ve genel yargılardan arındırılmış olması gerektiği konusunda yüksek bir öz yeterliliğe sahip olmalarına rağmen kuracakları hipotezlerin tahmin, deney ve gözleme dayalı olmasının gerekliliği konusunda düşük bir öz yeterliliğe sahip oldukları sonucu elde edilmiştir.

Son olarak bilimsel araştırmanın problemi tanımlama aşamasında pedagojik formasyon öğrencilerinin öz yeterliliğe ilişkin bulgular incelendiğinde, öğrencilerin bilimsel çalışmalarda belirleyecekleri problem cümlesinin toplumun

Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel...

öncelikleri ve ihtiyaçlarını dikkate alarak tespit etme noktasında yüksek bir öz yeterliliğe sahip oldukları belirlenirken, öğrencilerin problem durumunu bireysel olarak tanımlama noktasında düşük bir öz yeterliliğe sahip oldukları sonucu elde edilmiştir.

Elde edilen bulgular ışığında sonraki araştırmalara yol göstermesi amacıyla bazı önerilerde bulunulmuştur.

1. Pedagojik formasyon eğitimi alan üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma öz yeterliliklerini geliştirmeye yönelik olarak yürütülen çalışmalarda, bilimsel araştırmanın raporlaştırma süreci hazırlanırken çalışmanın bir bütün olarak ele alınması gerektiği konusunda bilgilendirme çalışması yapılmalıdır.
2. Pedagojik formasyon eğitimi alan üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma öz yeterliliklerini geliştirmeye yönelik olarak yürütülen çalışmalarda, bilimsel araştırmanın veri analizi kısmında hipotez(ler)in sınanması aşamasında kullanacakları ilgili istatistik tekniklerin varsayımlarını nasıl sınavacakları konusunda bilgilendirme çalışması yapılmalıdır.
3. Pedagojik formasyon eğitimi alan üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma öz yeterliliklerini geliştirmeye yönelik olarak yürütülen çalışmalarda, bilimsel araştırmanın literatür taraması boyutu ile ilişkili olarak ulusal ve uluslar arası veri tabanlarına nasıl ulaşacağı ve tarama işlemini nasıl yapacağı konusunda bilgilendirme çalışması yapılmalıdır.
4. Pedagojik formasyon eğitimi alan üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma öz yeterliliklerini geliştirmeye yönelik olarak yürütülen çalışmalarda, bilimsel araştırmanın yöntem boyutuna ilişkin olarak, hipotez(ler)i sınavabileceği uygun yöntemin nasıl seçileceği konusunda bilgilendirme çalışması yapılmalıdır.
5. Pedagojik formasyon eğitimi alan üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma öz yeterliliklerini geliştirmeye yönelik olarak yürütülen çalışmalarda, bilimsel araştırmanın hipotez(ler)i belirleme boyutuna ilişkin olarak, hipotezlerin tahmin, deney ve gözleme açık olması konusunda bilgilendirme çalışması yapılmalıdır.
6. Pedagojik formasyon eğitimi alan üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma öz yeterliliklerini geliştirmeye yönelik olarak yürütülen çalışmalarda, bilimsel araştırmanın problemi tanımlama boyutuna ilişkin olarak, problemi tanımlama boyutunu bireysel olarak nasıl yürütecekleri konusunda bilgilendirme çalışması yapılmalıdır.

6.KAYNAKÇA

- Akçöltekin, A. (2019). Bilimsel araştırmalara yönelik öğretmen öz yeterlilik ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Education Journal*, 27(6), 2713-2727. doi:10.24106/kefdergi.3707
- Aşkar, P., ve Umay, A. (2001). Perceived computer self-efficacy of the students in the elementary mathematics teaching programme. *Hacettepe University Journal of Education Faculty*, 21, 1-8.

- Bandura, A. (1995). *Self-efficacy in changing societies*. New York: Cambridge University Press.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çoban, T. A. ve Sanalan, V. A. (2002). Fen bilgisi öğretimi dersinde özgün deney tasarımı sürecinin öğretmen adayının öz yeterlilik algısına etkisi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-10.
- Çocuk, H. E., Yokuş, G ve Tanrıseven, I. (2015). Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Öğretmenliğe İlişkin Özyeterlilik ve Metaforik Algıları: Mersin Üniversitesi Örneği, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(32), 373-387.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Genişletilmiş 2.Baskı)*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Golightly, T. R. (2007). Defining the components of academic self-efficacy in Navajo American Indian high school students. *A PhD dissertation submitted to the faculty of Brigham Young University*.
- Hoşgörür, V. ve Taştan, N. (2006). Eğitimin İşlevleri (Ed: Özcan Demirel-Zeki Kaya), Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi* (17. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kart, A., ve Gelbal, S. (2014). Öğretmen adaylarının bilimsel araştırma öz yeterlilik algılarının ikili karşılaştırmalı yargılar yöntemiyle belirlenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(1), 12-23.
- Khan, A., Fleva, E. ve Qazi, T. (2015). The role of self-esteem and general self-efficacy in teachers' efficacy in primary schools. *Psychology*, 6 (1), 117-125.
- Lane, A. M., Hall, R., ve Lane, J. (2004). Self-efficacy and statistics performance among Sport Studies students. *Teaching in Higher Education*, 9(4), 435-448.
- Meador, K. S. (2003). Thinking creatively about science suggestions for primary teachers, *Gifted Child Today*, 26(1), 25-29.
- Özsevgeç, T. (2008). Eğitim Bilimine Giriş, Eğitimin Bilimsel Temelleri ve Eğitim Araştırmaları (Edit. F. Ereş), 223-249, Maya Akademi, Ankara.
- Saracaloğlu, A. S., Varol, R. ve Evin, İ. (2003). Lisansüstü eğitim öğrencilerinin bilimsel araştırma kaygıları, araştırma ve istatistiğe yönelik tutumları ile araştırma yeterlikleri arasındaki ilişki. *Eğitimde Bilime Katkı. Lisansüstü Eğitim Sempozyumu. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. 1-4 Ekim 2003. İzmir*.
- Saracaloğlu, A. S. (2008), "Lisansüstü Öğrencilerin Akademik Güdülenme Düzeyleri, Araştırma Kaygıları ve Tutumları İle Araştırma Yeterlikleri Arasındaki İlişki", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.V, No.II:179-208
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gönül Yayıncılık.
- Şahan, H. H. ve Tarhan, R. (2015). Scientific research competencies of prospective teachers and their attitudes toward scientific research. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 2(3), 20-31.

Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel...

Uzbay, İ.T. (2008). Çağdaş uygarlığa ulaşmada bilim politikalarının yeri ve önemi. TÜBİTAK-ULAKBİM Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2008 Sempozyumu, “Ulusal Bilim Politikaları Paneli”, 22 Kasım 2008, Ankara.

Zimmerman, B. J. (1995). *Self-efficacy and educational development*, In A. Bandura (Ed.). *Self-efficacy in changing societies*, 46-68 New York: Cambridge University Press.

SİNOP YÖRESEL MUTFAĞININ UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ TATLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE TASTES WHICH HAVE FACE TO BE FORGOTTEN IN SINOP'S LOCAL CUISINE

ОЦЕНКА ЗАБЫТЫХ ВКУСОВ РЕГИОНАЛЬНОЙ КУХНИ ПРОВИНЦИИ СИНОП

Nadide Afra GENÇ*
Yılmaz SEÇİM**

ÖZ

Türk mutfağı sahip olduğu kültürel değerleri ve çeşitliliği ile gastronomi turizminde önemli bir yere sahiptir. Türk mutfağında önemli bir yere sahip olan Karadeniz mutfağı geçmişten günümüze fazla değişiklik göstermeden gelmiş mutfaklar arasındadır. Karadeniz’de yaşayan halk tarafından geçmişten yapılan, halen üretimi ve tüketimi devam eden birçok ürün sofralarda tercih edilmeye devam etmektedir. Sinop mutfağı da Karadeniz bölgesini temsil eden önemli bir mutfak konumundadır. Sinop mutfağında ağırlıklı olarak et yemeklerinin tüketildiği, denize kıyısı olmasında dolayı balıkçılık faaliyetlerinin geliştiği, mantarların ormandan taze olarak toplandığı ve tahıllarla yapılan yemeklerin tüketildiği bilinmektedir. Sinop mutfağında, kış sebzelerinin yanı sıra ayva ve kestane gibi meyvelerin de yemeklerde kullanılmaktadır. Çalışma 2019 ağustos ve eylül ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma sırasında konunun temeline inebilmek amacıyla mülakat tekniği kullanılmıştır. Sinop mutfağı hakkında bilgisi olan gönüllü 30 kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılacak kişilerin Sinoplu olmasına ve Sinop’ta ikamet etmesine dikkat edilmiştir. Sonuç olarak Sinop mutfağında olan ve tüketimi geçmişte evlerde sıklıkla yapılan yemekler (Sinop mantısı, ıslama, etli nohut, nohutlu tavuk, keşkek, tuzlu balık, balık yahnisi, ördek dolması, sirkeli patlıcan, soğan aşısı, katlama, Boyabat pidesi, unlu basma vb.) tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda tespit edilen lezzetlerin reçeteleri çıkartılarak kayıt altına alınmıştır. Unutulmaya yüz tutmuş yöresel yemeklere dikkat çekilerek bölgenin gastronomi turizminde farkındalık yaratabileceği düşünülmektedir.

---

* ORCID: 0000-0001-9758-226X YL. Öğr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, afra.57@hotmail.com

** ORCID: 0000-0002-9112-7650 Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, yilmazsecim@gmail.com

Sinop Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi

Anahtar Sözcükler: *Sinop, Yöresel mutfak, Gastronomi turizmi, Türk mutfağı, Yemek kültürü.*

ABSTRACT

Turkish cuisine has an important place in gastronomic tourism with its cultural values and diversity. Black Sea Cuisine, which has an important place in Turkish cuisine, is among the cuisines that have come from past to present without much change. Many products made by the people living in the Black Sea from the past, which are still in production and consumption, continue to be preferred at the tables. Sinop cuisine is also an important cuisine representing the Black Sea region. It is known that meat dishes are mainly consumed in Sinop cuisine, fishing activities are developed due to its beachiness, fungi are collected fresh from the forest and dishes made with grains are consumed. It is known that meat dishes are mainly consumed in Sinop cuisine, fishing activities are developed due to its beachiness, fungi are collected fresh from the forest and dishes made with grains are consumed. In Sinop cuisine, winter vegetables as well as fruits such as quince and chestnut are also used in dishes. September August 2019 was conducted between the study. During the research, interview technique was used to get to the bottom of the subject. Interviews were conducted with 30 volunteer people with knowledge of Sinop cuisine. It has been noted that the persons to be interviewed are from Sinop and reside in Sinop. As a result, Sinop cuisine and consumption in the past frequently made meals (Sinop ravioli, ıslama, meat chickpea, chicken with chickpea, keşkek, salted fish, fish stew, stuffed duck, sirkeli patlıcan, soğan aşısı, katlama, boyabat pide, unlu basma, etc.) has been identified. As a result of the study, the recipes of the identified flavors were removed and recorded. It is thought that the region can raise awareness in gastronomic tourism by drawing attention to the local dishes that are about to be forgotten.

Keywords: *Sinop, Local cuisine, Gastronomy tourism, Turkish cuisine, Food culture*

АННОТАЦИЯ

Турецкая кухня занимает важное место в гастрономическом туризме с ее культурными ценностями и разнообразием. Черноморская кухня, которая занимает важное место в турецкой кухне, является одной из кухонь, которые пришли из прошлого в настоящее без особых изменений. декадентская кухня. Многие продукты, сделанные из прошлого людьми, живущими в Черном море, по-прежнему остаются предпочтительными в производстве и потреблении посуды. Синопская кухня также является важной кухней, представляющей Черноморский регион. Известно, что в Синопской кухне в основном употребляются мясные блюда, из-за того, что у моря развита рыболовная деятельность, грибы собираются свежими из леса и употребляются блюда, приготовленные из злаков. В Синопской кухне в кулинарии используются зимние овощи, а также фрукты, такие как айва и каштаны. Сентябрь августа декретного года 2019-го года () - коммуна в Германии, в земле Саксония. В ходе исследования была использована методика собеседования с целью углубления предмета. Собеседования проводились с 30 людьми-добровольцами, которые знали о синоптической кухне. Было отмечено, что люди, которые будут опрошены, находятся в Синопе и проживают в Синопе. В результате блюда, которые были в Синопской кухне и которые часто делались в домах в прошлом потребления (Синопские ravioli, замачивание, мясной нут, курица с нутом, кешек, соленая рыба, рыбное тушеное мясо, фаршированные утки, баклажаны с уксусом, луковая вакцина, складка, боябат-Пита, мучная пресса и т. д.) не выявлено. Рецепты вкусов, обнаруженных в результате исследования, были извлечены и записаны. Считается,

что это может повысить осведомленность в гастрономическом туризме региона, привлекая внимание к местным блюдам, которые были забыты.

Ключевые Слова: *синоп, местная кухня, Гастрономический туризм, Турецкая кухня, культура питания.*

1. Giriş

Dünyadaki tüm gelişim ve değişimlerden etkilenen olgulardan birisi de turizmdir (Şen ve Silahşör, 2018, s. 1). Turizm, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi iş birliğinde önem arz eden bir araç olmanın yanı sıra kültürel bakımdan da toplumlar arası ilişkileri geliştirerek, ülkelerin tanıtımına önemli katkı ve ekonomik gelir sağlamaktadır (Seyitoğlu ve Çalışkan, 2014, s. 23). Sürekli kendini yenileyen ve gelişime her zaman açık olan sektörlerin başında turizm gelmektedir. Meydana gelen gelişim ve değişimler sonucu ortaya çıkan ürünlerde ve destinasyonlarda farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle alternatif turizm çeşitlerine olan ihtiyaç her geçen gün hızla artmaktadır (Aslan, Güneren ve Çoban, 2014, s. 3). Turizm destinasyonlarında rekabet seviyesinin artması, yöresel kültüre verilen önemi artırmıştır. Yeni ürünler ve aktiviteler önemli bir değer olarak görülmektedir. Bu bağlamda gastronomi yalnızca yeme, içme ihtiyacını karşılayacak bir ürün olması dışında, turistik bir deneyim olarak önemli bir role sahiptir (Kılınç ve Kılınç, 2018, s. 395). Turizm faaliyetini gerçekleştirmek amacıyla o destinasyonda bulunan turistler, beslenme ihtiyaçlarını karşılama ihtiyacı duymaktadır. Bu amaçla tüketime yönelen turistlere sunulan yiyecek-İçeceklerin nitelikleri de önem arz etmektedir. (Kurnaz ve İşlek, 2018, s. 50).

Gastronomi yeme-içme hazzı ve zevki ile ilgilidir (Mil ve Denk, 2015, s. 1). Gastronomi, yiyecek ve içeceklerin toplum yapısının, kültürel öğelerin ve tarihsel gelişimin ayrıntılı şekilde anlaşılması geliştirilmesi ve uygulanması ile günümüze uygun hale getirilmesini kapsayan, sanatsal ve bilimsel unsurlar ile geliştirilmiş bilim dalı olarak tanımlanabilir (Acar, 2016, s. 82). Gastronomi teriminin birden fazla bilim dalıyla ilişkisi olmasından dolayı yeme-içme olgusunu birden fazla alanla birleştirerek yeme-içme olayını farklı boyutlara taşımaktadır (Aksoy ve Sezgi, 2015, s. 80). Gastronomi, turistlerin bir bölgeyi ziyareti için iyi bir uyarıcı olabilir. Ayrıca, turistlerin o bölgeden edindikleri deneyimler ziyaret edilen bölgeden aldıkları zevk önemli bir bileşendir (Seyitoğlu ve Çalışkan, 2014, s. 24). Geliştirilen yeni tatlar ve yaşamın değişmesi, kültürün ve beslenmenin değişmesinde önemli etkidir. Son yıllarda neredeyse her turizm şekliyle kolaylıkla uyum sağlayabilen bir turizm şekli olarak dikkat çekmektedir (Serçeoğlu, 2014, s. 37). Gastronomi turizmi, destinasyonlara ait mutfak kültürünün tanıtımı, ziyaret eden turist sayısının artması ve yöre halkının bilinçlendirilmesi ile destinasyonun sahip olduğu yeme-içme kültürünün gelecek nesillere aktarılabilmesi açısından önem arz etmektedir (Acar, 2016, s. 83). Gastronomi turizmi ziyaretçilerin tatil deneyiminde yerel tatları, dokuları, kokuları yaşayarak görme tanıma imkânı sağlayarak ziyaretçilere benzersiz bir yeme-içme deneyimi sunan turizm çeşidi olarak tanımlanmıştır. Ziyaretçilerin her destinasyonda değişik yiyecek ve içeceklerin üretimini görme, tatma farklı mutfak kültürlerini, geleneklerini ve yemek yeme stillerini öğrenme gibi istekleri üzerine

Sinop Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi

gerçekleştirilen konaklama ve seyahati de içine alan ilişkiler bütünüdür (Şen ve Silahşör, 2018, s. 416). Destinasyon deneyimini gastronomi turizmi deneyimiyle bütünleştirmenin en etkili yolu, yöresel ürünlerin yiyecek- içeceklerin yöredeki restoran ve otellerin menülerinde olmasından ziyade destinasyona gelen ziyaretçilere etkinlikler düzenleyerek yöreye ait yiyecek ve içecekleri tanıtmaya imkanı sağlamaktır (Mil ve Denk, 2015, s. 2). Dünya’da ki en zengin mutfaklardan biri olan Türk Mutfağı, oluşturulacak çekici bir imajla ve doğru konumlandırma sayesinde markalaşma konusunda destinasyonlara büyük katkılar sağlayacaktır (Cömert, 2014, s. 65). Türk Mutfağı’nı diğer mutfaklardan ayıran özelliklere bakıldığında zaman Türk toplumunun göçebe bir yaşam biçimi olması, kendi kültürüne sahip çıkarak farklı toplumlarla tanışması, din, coğrafya ve beslenmeye önemseyen bir toplum olması gibi birçok neden etkili olmuştur (Seyitoğlu ve Çalışkan, 2014, s. 25). Turistik destinasyonları oluşturan önemli bir özellik, toplumun yeme-içme kültürünü ve yaşam biçimini yansıtan yemek kültürüdür. Bir destinasyonu diğer destinasyonlardan ayıran o bölgenin kültürel çekicilikleridir (Aslan, Güneren ve Çoban, 2014, s. 4). Kültürel çekicilikler arasında, ziyarette bulunan destinasyonun geçmişten günümüze kadar gelen gelenek ve görenekler, doğal tarihi yapılar, folkloru, kutlamaları ve yöresel mutfağı bulunmaktadır (Mil ve Denk, 2015, s. 2). Yöresel yiyecekleri denemek ve üretim aşamalarını görmek amacıyla birçok insan gastronomi turizmi bağlamında seyahat etmektedir (Serçeoğlu, 2014, s. 37). Yöresel yiyecekler, ziyaretçiler, şefler, yerel üreticiler gibi yöresel mutfak paydaşları aralarında bağ kurarak gastronomi turizmini korumada önemli rol oynamaktadır (Ceylan ve Güven, 2018, s. 452). Yöreye ait olan ve başka bir yerde tadılamayacak yiyecekler kişilerde bölgeyi ziyaret etme isteği oluşturacak bunun sonucunda ise bölge ziyaret edilmek istenecek bir destinasyon haline gelecektir. Yerel değerlerin korunmasında ve yöreye ekonomik anlamda katkı sağlayan bir unsur olacaktır (Özel, Yıldız ve Akbaba, 2017, s. 356).

Türklerin zengin bir kültüre sahip olma nedenleri tarihsel geçmişleridir. Orta Asya’dan Anadolu’ya göç eden Türkler, Orta Asya’dan et ve mayalanmış süt ürünleri, Mezopotamya’dan tahıllar, Akdeniz çevresinden sebze ve meyve, Güney Asya’dan baharat olarak zengin mutfak kültürünün oluşmasında etkili olmuştur (Güler, 2010, s. 25). Genel özellikleri incelendiğinde Türk mutfağı genellikle hayvansal ve tarımsal yiyeceklere dayanan özel gün ve törenlere, coğrafi bölgelere ve sosyal yapıya göre değişiklik gösteren ve İslamiyet’in de etkilerinin görüldüğü bir mutfaktır. Türklerin yeme-içme alışkanlıklarına bakıldığında temel gıda maddeleri olarak süt ürünleri ve koyun eti gelmektedir. Sebze yemeklerinin de Türk mutfağında önemli bir yeri vardır. Etli, soğanlı, salçalı, domatesli pişirilmesi yaygın olan sebzeler genellikle su konmadan önce kavrulması yaygındır (Albayrak, 2013, s. 5052). Türk mutfağı Çin ve Fransız mutfağı ile beraber dünyanın en önemli mutfağını oluşturmaktadır (Şanlıer, 2005, s. 214).

Karadeniz mutfağı geçmişten günümüze fazla değişikliğe uğramamış mutfaklar arasında gösterilmektedir. Karadeniz halkının sofralarında yöreye has birçok yiyecek ve içecek hala yer almaktadır. Sağlıklı beslenme kurallarına uygun mutfak bulunmasında yiyeceklerin bölge ürünleri ile şekillendirilmesi etkilidir

(Şengül ve Türkay, 2015, s. 601). Karadeniz bölgesinde balık, mısır, mısır unu, karalahana, pirinç, patates, taze ve kuru fasulye en çok tüketilen yiyeceklerdir (Demirel ve Ayyıldız, 2017, s. 281).

Sinop, kalkolitik çağdan günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, Anadolu'nun eski yerleşim yerlerinden biridir. Türkiye'nin en kuzeyinde Karadeniz bölgesinin ortasında yer alan bir şehirdir. Berzah (iki yanı su, dar kara parçası) üzerine kurulmuş tek il olan Sinop yeşili ile olduğu deniziyle de ünlüdür. Coğrafi özellikleri göz önüne alındığında doğal bir liman olma özelliği taşımaktadır (Sinop İl Özel İdaresi, 2013, s. 3). Beraberinde birçok farklı kültürün yaşaması sebebiyle beslenme yapısının da etkilendiği Sinop'ta beslenme temel olarak tahıl ürünlerine dayanmaktadır. Sinop mutfağında, kış sebzelerinin yanında ayva ve kestane gibi meyvelerde yemeklerde kullanılmaktadır. Sinop Mutfağının başlıca yemekleri; nokul (cevizli, kıymalı ve üzümlü), mısır pastası, pilaki, mamalika (kaşık çıkartması), keşkek, kulak hamuru (içi etli hamur), ıslama, mısır çorbası, mısır tarhanası, hamursuz tatlısı, katlama, kabak mille'si gibi yöresel yemekleri bulunmaktadır (Karaçar, Doğancili ve Ak, 2018, s. 439). Sinop'ta her türlü balıkçılık faaliyeti gerçekleştiğinden ve çok çeşitli sebzeler yetiştiğinden yemeklerin çoğunluğunu balık ve sebze çeşitleri oluşturmaktadır (İl Kültür Müdürlüğü, 1992, s. 19). Taze olarak dağdan toplanmış mantarlardan yapılan mantar kavurma, kurutulmuş taze fasulye ile kışın yapılan kabuklu bakla, satır kullanılarak kıyma yapılan etten hazırlanan kıymalı tarhana çorbası, tavuk suyu ile ıslatılarak üzerine tavuk konularak yenilen ıslama gibi yöreye özgü yemekler mevcuttur. Sinop mutfağında bu yemeklere ek olarak sırik kebabı, incir uyuşturması, çerkez pastası, hamursuz tatlısı, kestaneli iç pilav, cizleme, balık bileke, keşkek, mısır pastası, oğmaç çorbası, höbelenli pilav gibi pek çok yemek çeşidi de bulunmaktadır (Karaçar, Doğancili ve Ak, 2018, s. 439).

2. Literatür İncelemesi

Atabay ve Işık (2019) tarafından yapılan “Mutfak Kültürü ve Yöresel Yemeklerin Yerel Halk Tarafından Değerlendirilmesi, Fethiye Örneği” adlı çalışmalarında Fethiye köylerinde ve merkezde yaptığı görüşmelerde birbirine benzeyen tariflere ulaşmıştır. Köylerde eski tariflerin daha sık uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Seçim ve Çoşan (2019) yapmış oldukları “Bartın Yöresel Yemek Alışkanlıklarının Tespit Edilmesi Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışma Bartın'da yaşayan yöre halkının yemek alışkanlıklarını belirlemek ve unutulmaya yüz tutmuş yemekleri ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmıştır. Bartın mutfağına ait olan lezzetlerin geçmişten günümüze bilinirliğini kaybettiği ve unutulmaya yüz tuttuğu sonucuna ulaşmışlardır.

Seçim ve Şen (2018) tarafından yapılan “Konya Mutfak Kültürü Üzerine Nitel Bir Araştırma” adlı çalışmada Konya'da yaşayan yaşlı ilerlemiş kişilerle yüz yüze görüşülerek, mutfak kültürü hakkında bilgi toplanılması ve kayıt altına alınmasını amaçlamışlardır. Özel günlerde yapılan âdetlerin değişmeye başladığını

Sinop Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi

ve günümüzde yaşatılmadığını bildirmişlerdir. Eskiden yapılan yemeklerin günümüzde değiştiği de katılımcılar tarafından bildirilmiştir.

Acar (2016) yapmış olduğu “Gastronomi Turizmi Kapsamında Aksaray İli Güzelyurt (Gelveri) Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi” çalışmada yöreye ait mutfak kültürünü inceleyerek ve halktan belirli bir yaş ve üzerindeki kişilerle yüz yüze görüşerek yöresel yiyeceklerin nasıl hazırlandığına dair detaylı bilgiler sunmaktadır.

Aksoy ve Sezgi (2015) tarafından yapılan “Gastronomi Turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gastronomik Unsurları” adlı çalışmada Güneydoğu Anadolu bölgesinin sahip olduğu potansiyeli akademik olarak gösterebilmek ve tanıtımına katkıda bulunabilmek amacıyla derleme çalışması yapmışlardır.

Sengül ve Türkay (2015) tarafından yapılan “Doğu Karadeniz Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği: Sorunlar ve Çözüm Önerileri” adlı çalışmada bölgeye gelen turistlere yöreye ait mutfak kültürünün değişmeden sunulabilmesi ve Doğu Karadeniz bölgesinin mutfak kültürünün sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesini için yapılması gerekenler ile ilgili öneriler getirilmiştir.

Cömert (2014) tarafından yapılan “Turizm Pazarlamasında Yöresel Mutfakların Önemi ve Hatay Mutfağı Örneği” adlı çalışmada turizm açısından önemli destinasyonlardan biri olan Hatay mutfağını incelemiştir. Yöresel yemeklerle ilgili örnekler yer vermiştir. Ayrıca yapmış olduğu çalışma ile yöresel yemeklere dikkat çekilerek bölge turizmine katkı sağlayacağını düşünmektedir.

Serçeoğlu (2014) tarafından yapılan “Yöre Halkının Mutfak Kültürünü Tanıma Durumunun Tespit Edilmesi: Erzurum İli Örneği” adlı çalışmada Erzurum yöresinde yaşayan halkın kendilerine has mutfak kültürlerini bilip bilmediklerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin çoğunluğunun evlerinde yöresel yemek yaptıklarını, Erzurum’a ait olan yöresel yemekleri lezzetli buldukları ve Erzurum mutfak kültürünü unutmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre Erzurum mutfak kültürünü yaşatabilmek için halka yöresel mutfak hakkında eğitim verilmesi ve yazılı-görsel basından tanıtım için yararlanılması gerektiği belirtilmiştir.

Aslan, Güneren ve Çoban (2014) tarafından yapılan “Destinasyon Markalaşma Sürecinde Yöresel Mutfağın Rolü: Nevşehir Örneği” adlı çalışmada Nevşehir’deki yöresel yemek sunan restoranlar, dört ve beş yıldızlı oteller, butik oteller, seyahat acenteleri ve kamu kuruluşlarının orta ve üst düzey yöneticileri olmak üzere turizm paydaşları ile görüşmeler yapılmıştır. Nevşehir’in markalaşmasında yöresel yemeklerini ön plana çıkartabilmek için paydaş görüşleri dikkate alınarak öneriler ortaya konulmuştur.

3. Yöntem

Araştırma, Sinop ilinde geçmişte tüketilmesine rağmen, günümüzde unutulmaya yüz tutmuş yiyeceklerin tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışma sorularının hazırlanmasında alanında bilgili, Karadeniz ve Sinop mutfağına hâkim kişilerle görüşmeler gerçekleştirilerek sorular hazırlanmıştır. Çalışma, 2019 Ağustos- Eylül ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerde

gönüllük kriteri aranmıştır. Araştırma sırasında durumun değerlendirilmesine olanak sağlayan verilerin toplanabilmesi amacıyla “mülakat (derinlemesine görüşme)” yöntemi kullanılmıştır (İslamoğlu ve Alınacı, 2016, s. 221). Görüşme yapılan kişilerden alınan yanıtlara göre ikinci soru ve gerekirse altında yatan öğrenmek için üçüncü sorular sorulmuştur. Alınan cevaplara göre sorunun derinliği artırılmıştır. Mülakat yapılan kişinin kendini rahat hissetmesi için görüşme yapılan yer kişi tarafından belirlenmiştir. Alınan cevaplar yazılı olarak ve ses kayıt cihazı ile kaydedildikten sonra çözümlemesi yapılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

Tablo 1: Sinop ilinde yapılan et yemekleri ve bazı özellikleri

Yemeğin İsmi	Kullanılan malzemeler	Hangi günlerde yapıldığı	Yapıldığı yöre	Kaynak kişi
Etli Nohut	Et, nohut, yağ, salça, soğan, karabiber, tuz	Özellikle düğün olarak yapılır.	Sinop/Boyab at Sinop/Boyab at	Yürük, 1946 Genç, 1972
Tavuk Dolması Silor	Soğan, karabiber, bütün tavuk, tuz Yufka, tavuk, sarımsak, yoğurt, tereyağı, tuz, pul biber	Rutin her zaman yapılabilir Rutin her zaman yapılabilir	Sinop/Boyab at Sinop/Durağan	Gören, 1969 Yurdagül, 1963
Nohutlu Tavuk	Tavuk, salça, yağ, soğan, tuz, karabiber	Rutin her zaman yapılabilir	Sinop/Boyab at	Gökçeoğlu, 1961
Islama	Köy tavuğu, yufka, ceviz, soğan, tuz	Kalabalık misafir geldiğinde yapılır.	Sinop/Boyab at Kayaboğazı Köyü Sinop/Kabalı Köyü	Kılıç, 1963 Oğuzgiray, 1952 Bal, 1984
Balık Bileke	Salamura palamut, pırasa, bulgur, nane, maydanoz, dereotu, labada, yeşil soğan, ebegümece, pazı sıvıyağ	Rutin her zaman yapılabilir.	Sinop/Yalı Köyü	Köse, 1946
Yahni	Kemikli et eti kavur salça su soğan yağ tuz karabiber kırmızı biber	Rutin her zaman yapılabilir.	Sinop/Boyab at	Yürük, 1946

Sinop Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi

Saç Kavurma	Kuzu eti soğan domates yeşil biber tuz karabiber yağ	Rutin her zaman yapılabilir.	Sinop/Gerze	Kuru, 1970
Ciğer Kavurma	Ciğer, yeşil biber, domates, soğan, tuz, karabiber, pul biber, iç yağ	Rutin her zaman yapılabilir.	Sinop/Boyabat	Yürük, 1946
Papaz Yahnisi	Palamut, soğan, maydanoz, domates, tuz, karabiber, pul biber, limon, sirke	Rutin her zaman yapılabilir	Sinop/Kabalı Köyü	Oğuzgiray, 1952
Tuzlu Balık	Palamut, iri tuz	Palamut balığının bol ve ucuz olduğu zamanlarda yapılır.	Sinop/Boyabat	Yürük, 1946
Keşkek	Köy keşkek, yağ, karabiber tavuğu, salça, soğan,	Özellikle düğün yemeği olarak yapılır.	Sinop/Boyabat	Yürük, 1946
Tavşan Kavurma	Tavşan eti, yağ, soğan, salça, tuz, karabiber	Av mevsiminde yapılır.	Sinop/Kabalı Köyü	Oğuzgiray, 1952
Bıldırcın	Bıldırcın eti, soğan, karabiber, tuz, yağ	Av mevsiminde yapılır.	Sinop/Sarıkuş	Bal, 1949
Ördek Dolması	Ördek, soğan, yağ, pirinç, fıstık, karabiber, kırmızı biber, tuz	Av mevsiminde yapılır.	Sinop/Merkez	Gören, 1969
Kara Tavuk Kavurma	Kara tavuk, tereyağı, tuz	Av mevsiminde yapılır.	Sinop/Kabalı Köyü	Oğuzgiray, 1952

Sinop ilinde geçmişte tavuk eti, dana eti, kuzu eti ve av hayvanlarının etleri bol miktarda tüketilmiştir. Günümüzde ise bölgede diğer etlere nazaran, dana etinin fazla miktarda kullanıldığı görülmektedir. Dana eti dışında endüstriyel gelişimlerin etkisiyle tavuk eti de yaygın kullanılan etler arasındaki yerini almıştır. Sinop bölgesinde bazı yörelerde et tüketimi fazla iken bazı bölgelerde ise yetiştirme tarzı, dini inanç veya geçim sıkıntısı nedeniyle daha az et tüketildiği bilinmektedir.

Bitkisel beslenmenin yaygın olduğu Sinop'ta yaşayan halk, et ihtiyacını genellikle kendi beslediği hayvanlardan karşılamaktadır. Küçükbaş hayvan etinin

tüketimi büyükbaş etinden daha azdır. Kesilen hayvanların etleri sadece günlük tüketimde değil, uzun dönem muhafaza edilerek de tüketilmektedir. Kış hazırlığı için kesilen hayvanların etleri, tüm aile bireyleri tarafından kuşbaşı olarak kesilip bol yağda kavrulurken bir kaba veya çömleğe alınıp saklanırdı. Ayrıca kavurma, sucuk veya pastırma yapılarak ardiye veya kilerde soğuk bir alana asılarak muhafaza edilmiştir. Tavuk eti geçmişte sadece evinde tavuk besleyenlerin tavuk kesmesi ile tüketilmesine rağmen şimdilerde endüstriyel tavukçuluğun gelişmesi ile her dönem yenilebilen bir ürün haline gelmiştir (Özdemir, 1953). Sadece Karadeniz bölgesinde değil Türkiye'nin tüm bölgelerinde eti kavurarak saklama veya kurutarak saklama teknikleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Ürününün uzun süre muhafazası için buzdolabının olmadığı dönemlerde kavurma tekniği ile saklama en iyi muhafaza teknikleri arasında gösterilmiştir (Bal, 1984). Kullanılan muhafaza teknikleri ile elde edilen ürünlerle aileler yemek ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu etlerle, sade et yemekleri yapılmasının yanı sıra baklagil, hububat ve sebze ile yapılan yemeklerin içine ilavesi edilerek de kullanılmaktadır. Bölgede et ilavesi ile yapılan baklagil yemeklerine etli nohut, nohutlu tavuk, keşkek örnek verilebilir (Tablo 1).

Sinop ili, zengin bitki örtüsü çeşitliliğine sahip olması nedeniyle avcılık faaliyetlerinde de gelişmiştir. Bölgede avlanan hayvanların başında mevsimine göre karatavuk, ördek, kaz, çulluk, turna, elik (bir kuş türü), tavşan gibi av hayvanları gelmektedir (Oğuzgiray, 1952). Yapılan çalışma sonucunda av hayvanları ile bölgede tavşan kavurması, bildircin, ördek dolması, karatavuk kavurması yemekleri yapılmaktadır (Tablo 1). Avcılık faaliyetleri içinde gösterilebilecek bir başka alan ise balıkçılıktır. Sinop il merkezinin denize yakın olması nedeniyle bölgede balıkçılık faaliyetleri etkin hale gelmiştir. Bölgede geçmişte günümüze yapılan balık yemeklerine balık bileke, balık yahisi ve tuzlu balık örnek gösterilebilir (Tablo 1).

Başaran (2017, s. 141), çalışmasında yöre halkının hamsinin bol ve ucuz olduğu sezonlarda fazlaca satın alıp salamuraya yatırdıkları, hamsinin bulunmadığı yaz aylarında salamura olan hamsileri tükettiklerini ifade etmiştir. Sinop ilinde de palamut balığının bol ve ucuz olduğu zamanlarda bolca alıp tuza yatırarak salamura olarak tüketildiği belirtilmiştir (Tablo 1).

Özdemir ve Güngör (2016, s. 193) yapmış oldukları çalışmada soğanlı tavuk dolmasını üretim ve servis aşamalarını araştırmışlardır. Dolma için kullanılan malzemelere bakıldığında Sinop yöresinde de üretimi yapılan tavuk dolmasından farklı olarak salça ve pul biber kullanıldığı ifade edilmiştir. Servis şeklinde ise tavuğu, yapılan pilavın üstüne didikleyerek servis yapıldığını söylemişlerdir. Sinop ilinde ise tavuğun tepsiye tüm olarak konulduğu ve tüketildiği tespit edilmiştir (Tablo 1).

Saçılık, Çevik ve Toptaş (2018, s. 312) Bandırma ve çevresinde üretilen bir yemek olan "Banduma" için yufkaların sıkı bir şekilde sarılarak dikdörtgen bir şekilde kesildiğini, kesilen parçaların haşlanan tavuk suyuna batırılarak tepsilere dizildiğini, üzerine haşlanan tavukların yerleştirildiği daha sonra tekrar yufka dizildiğini ve fırına verildiğini ifade etmişlerdir. Sinop yöresinde ise ismi ıslama

Sinop Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi

olarak geçen yemeğin yapımında aynı işlemlere ilave olarak haşlanan tavuğun suyuna soğan eklenerek kaynatıldığı ve yufkaların üzerine ceviz koyulduğu ve tavuğun üzerine tekrar yufka konulmadığı tespit edilmiştir (Tablo 1).

Alyakut ve Üzümcü (2017), yapmış olduğu çalışmada keşkeğin buğday, köy tavuğu ve dartı (süt katığı) ile yapıldığını ifade etmiştir. Sinop mutfağında ise keşkek, köy tavuğu, salça ve soğan ile üretilmektedir.

Sağır (2012, s. 2685) tokat mutfağı üzerine yapmış olduğu çalışmasında, keşkeğin tokatta düğün yemeği olarak kullanıldığını aktarmıştır. Sinop ilinde de keşkek yemeğinin düğünlerde verildiği tespit edilmiştir.

Tablo 2: Sinop ilinde yapılan ekmekler ve hamur işleri ve bazı özellikleri

Yemek İsmi	Kullanılan Malzemeler	Hangi Günlerde Yapıldığı	Yapıldığı Yöre	Kaynak Kişi
Fırın Ekmeği	Un, tuz, maya, su	Özellikle kahvaltı için yapılır.	Sinop/Taşman Köyü Sinop/Kabalı Köyü	Bal, 1984 Oğuzgiray, 1952
Mısır Ekmeği	Mısır unu, su, tuz	Rutin zaman yapılabilir	her Sinop/Boyabat Sinop/Boyabat Daylı Köyü Sinop/Durağan İncir Köyü	Yürük, 1946 Genç, 1962 Erdal, 1964
Yazım Ekmeği	Un, su, tuz	Kış hazırlığı için yapılır.	Sinop/Boyabat Sinop/Gerze Sinop/Boyabat Sinop/Lala Köyü Sinop/Durağan	Demirboğa, 1972 Kuru, 1970 Kılıç 1964 Genç, 1965 Şahin, 1936 Yurdağül, 1963
Eli Koynunda	Un, su, tuz, kıyma veya peynir	Misafir gelince yapılır.	Sinop/Merkez	Gören, 1969
Boyabat Pidesi	Un, su, tuz, maya, kıyma, peynir, soğan, sıvıyağ, yumurta	Pazar kahvaltılarında yapılır.	Sinop/Boyabat Karacaören Köyü	Kocabaş, 1969
Katlama	Un, su, tuz, sıvıyağ,	Rutin zaman yapılabilir	her Sinop/Merkez Sinop/Saraydüzü Sinop/Boyabat	Bingöl, 1945 Kastarcı, 1974 Gökçeoğlu, 1961

Şekerli Ekmek	Un, su, tuz, şeker	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Saraydüzü	Kastarcı, 1974
Köy Ekmeği	Un, su, tuz, maya	Özellikle kahvaltı yapılır.	için	Sinop/Sarıkum Sinop/Sarıkum Sinop/Ahmet Yeri Köyü	Bal, 1949 Göl, 1940 Altıntaş, 1979
Bilik Ekmeği	Un, su, tuz, ev mayası	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Boyabat Salar Köyü Sinop/Boyabat Kayaboğazı Köyü	Çevrici, 1945 Kılıç, 1963
Karmaç	Un, su, tuz, tereyağı, pekmez	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Sarıkum	Özdemir, 1953
Pıt Ekmeği	Pıt Un, su, tuz, maya, tereyağı, kıyma veya peynir	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Boyabat	Yürük, 1955
Saraylı Ekmeği	Un, su, tuz, maya, kıyma veya peynir	Misafir geldiğinde yapılır.		Sinop/Boyabat	Kabaoğlu, 1967
Sac Ekmeği	Un, su, tuz, maya	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Sarıkum	Bal, 1956
Unlu Basma	Un, su, tuz, maya	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Erfelek Hasandere Köyü	Çelik, 1956
Cızlama	Su, tuz, un, sıvıyağ	Özellikle kahvaltı yapılır.	için	Sinop/Lala Köyü	Şahin, 1936
Sinop Mantısı	Un, su, tuz, yumurta, kıyma, soğan, karabiber, kırmızıbiber, yoğurt, sarımsak, ceviz, tereyağ	Rutin zaman yapılabilir	her	Boyabat/Sinop	Kılıç, 1964
Nokul	Un, su, tuz, sıvıyağ, yoğurt ceviz,	Bayramlarda yapılır.		Sinop/Şamlıoğlu Köyü	Böke, 1974

Sinop Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi

üzüm, şeker

Sinop ilinde geçmişten günümüze halk tarafından farklı özelliklere sahip ekmekler yapıldığı görülmektedir. Ekmek üretiminde daha çok buğday unu ve mısır ununun kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durumun başlıca sebebi bölgede yetişen ürünlerin ekmek yapımında kullanıldığı olarak gösterilebilir. Ekmek üretiminde pişirme aşamasına bakıldığında ise bazı ekmek çeşitleri (fırın ekmeği, Boyabat pidesi, şekerli ekmek, unlu basma vb.) fırında, bazı ekmek çeşitleri ise (sac ekmeği, saraylı ekmeği, köy ekmeği vb.) saca pişirilmektedir.

Acar (2016, s. 84) Güzelyurt (Gelveri) bölgesinde yapılan ekmeği kadınların belirli dönemlerde bir araya gelerek yaptığını ve ekmeğin taş fırınlarda pişirildiğini bildirmiştir. Ekmek üretiminde kullanılan malzemelere bakıldığında un, su, tuz temel malzeme olarak tespit edilmiştir. Sinop yöresinde ise köy ekmeğinin üretiminde kullanılan malzemeler Aksaray yöresinde yapılan ekmek ile benzerlik gösterirken pişirme yöntemi olarak sac kullanıldığı bildirilmiştir (Tablo 2).

Koca ve Yazıcı (2014, s. 40), çalışmasında yufka ekmeğinin Tekirdağ, Afyonkarahisar, Konya illerinde şebit-sepit-şipit, Tokat, Amasya illerinde işkefe, Eskişehir, Ankara, Tokat illerinde gardalaç, Bursa, Bolu, Eskişehir illerinde gartalaş ismi verildiğini bildirmiştir. Kastamonu ve Bolu gibi illerde de mısır ununun yufka yapımında kullanıldığını ifade etmişlerdir. Sinop ilinde ise adının “Yazım ekmeği” olduğu belirlenmiştir (Tablo 2).

Canpolat, Keleş ve Akbaş (2016, s. 81) Bafra ilçesinde tüketimi sıklıkla yapılan Bafra pidesini ele almışlardır. Kullanılan malzemelere ve pişirme yöntemine bakıldığında Sinop yöresine ait Boyabat pidesi ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 2).

Başaran (2017, s. 142) Rize yöresinde mısır unu kullanılarak üretilen mısır ekmeğinin kentte yaşayanlar tarafından sıklıkla tüketildiğini ifade bildirmiştir. Mısır ekmeği, Sinop ilinde de üretimi ve tüketimi oldukça yaygın olan bir ekmek çeşididir.

Aykut (1987, s. 193), çalışmasında Kayseri mantısında kullanılan malzemelere bakıldığında kıyma, soğan, maydanoz, salça, yağ, sarımsak ve yoğurt olduğunu ifade etmiştir. Sinop mantısı malzemelerine bakıldığında ise salça kullanılmadığı ve mantının servisinde tabağın yarısında sarımsaklı yoğurt yarısında ceviz olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Sinop ilinde yapılan ot ve sebze yemekleri ve bazı özellikleri

Yemek İsmi	Kullanılan Malzemeler	Hangi Günlerde Yapıldığı	Yapıldığı Yöre	Kaynak Kişi
Keşir	Keşir otu, soğan, yağ, karabiber, pul biber, tuz,	Rutin her zaman yapılabilir	Sinop/Gerze Sinop/Boyabat Sinop/Boyabat	Kuru, 1970 Yürük, 1946 Genç, 1966

	yumurta					
Madımak	Soğan, yağ, salça, kıyma, et veya pastırma, madımak otu	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Boyabat	Yürük, 1955	
Zılbit Kavurması	Zılbit otu, soğan, yumurta, sıvıyağ, karabiber tuz,	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Abalı Köyü	Göl, 1961	
Kazıyak Yoğurtlususu	Kazıyak, tereyağı, biber, yoğurt pul tuz,	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Kabalı Köyü	Oğuzgiray, 1952	
Zılbit Yaprağı Dolması	Zılbit yaprağı, pirinç, yağ, soğan, nane, maydanoz, tuz	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Merkez	Gören, 1969	
Damar Otu Salatası	Damar otu, yoğurt, sarımsak tuz,	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Boyabat Salar Köyü	Çevrici, 1945	
Kaldırayık Kavurması	Soğan, yağ, yumurta, kaldırayık	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Merkez	Gören, 1969	
Efelik dolması	Efelik otu, et, salça, pirinç, soğan, yağ, tuz	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Boyabat	Gökçeoğlu, 1961	
Kuşekmeği Aşı	Soğan, pirinç, salça, kıyma, yağ, tuz	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Sarıkum Köyü	Göl, 1940	
Ebegümeçi Aşı	Ebegümeçi Otu, salça, pirinç, soğan, kıyma, yağ, tuz	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Taşman Köyü	Bal, 1984	
Sirken Otu Aşı	Sirken Otu, salça, pirinç, soğan, kıyma, yağ, tuz	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Boyabat Karacaören Köyü	Kocabaş, 1969	
Pırasa Kavurması	Pırasa, yağ, bulgur, karabiber, pul biber,	Rutin zaman yapılabilir	her	Sinop/Durağan	Yurdağül, 1963	
Sirkeli	Patlıcan, un,	Rutin	her	Sinop/Şamlıoğlu	Böke, 1974	

Sinop Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi

Patlıcan	yoğurt, sarımsak, sirke,	zaman yapılabilir	Köyü Sinop/Saraydüzü	Kastarcı, 1974
Domates Aşı	Soğan, tereyağı, domates, biber	Rutin zaman yapılabilir	her Sinop/Boyabat	Kılıç, 1963
Fasulye Çorbası	Taze fasulye, un, yumurta, yoğurt, soğan, nane, tuz	Rutin zaman yapılabilir	her Sinop/Sarıkkum Köyü	Göl, 1940
Sirkeli Pırasa	Pırasa, un, yağ, yoğurt, sarımsak, sirke tuz	Rutin zaman yapılabilir	her Sinop/Durağan İncir Köyü	Erdal, 1964
Soğan Aşı	Soğan, yağ, kıyma, salça, pirinç, limon, maydanoz, tereyağı, pul biber, tuz	Rutin zaman yapılabilir	her Sinop/Boyabat	Gökçeoğlu, 1961
Pancar Kavurması	Pancar, soğan, tereyağı, tuz, pul biber	Rutin zaman yapılabilir	her Sinop/Taşman Köyü	Bal, 1984

Sinop ilinde sebze yemekleri sık tüketildiği bilinmektedir. Sinop ilinde yaşayan halk geçmişte evinin bahçesinde yetiştirdiği sebze günümüzde çarşı ve pazarlardan tedarik etmeye başlamıştır (Çevrici, 1945). Yörede üretilen sebze yemekleri sade tüketilmesinin yanı sıra et ilavesi yapılarak da tüketilmektedir. Çarşı ve pazardan alınan sebze ve Meyveler geçmişte çuvalla (heybe) alınırken günümüzde ailelerin küçülmesi sonucu kilo ile alınır hale gelmiştir (Yürük, 1946). Evlerde hemen hemen her gün sebze yemeği pişirilmektedir. Bölgedeki sebze yemekleri pırasa kavurması, sirkeli patlıcan, domates aşı, sirkeli pırasa, soğan aşı, pancar kavurması olarak tespit edilmiştir (Tablo 3).

Sinop ilinde keşir, madımak, zılbit, kazıyak (kazayağı), damar otu, kaldırayık, efelik, kuşekmeği, ebegümece, sirken otu yetişmektedir. Yetişen çeşitli otlardan sirken otu aşı, ebegümece aşı, kuşekmeği aşı, efelik dolması, kaldırayık kavurması, damar otu salatası, zılbit yaprağı dolması, kazıyak yoğurtlusı, zılbit kavurması, madımak, keşir yemekleri yapıldığı tespit edilmiştir (Tablo 3).

Karaca, Yıldırım ve Çakıcı (2015, s. 31) tarafından yapılan çalışmada, Girit mutfağında kullanılan labada otundan sarma yapıldığı bildirilmiştir. Aynı otun Sinop mutfağında “efelik” ismi ile bilindiği ve girit mutfağında olduğu gibi sarma yapılmak üzere kullanıldığı tespit edilmiştir (Tablo 3).

Güldemir ve Işık (2011, s. 11) çalışmalarında Nevşehir mutfağında madımak otunun yemeğinin bulgur, soğan, salça ile pişirilip sarımsaklı yoğurt ile servis edildiğini ifade etmişlerdir. Sinop mutfağında ise Nevşehir mutfağından

farklı olarak kıyma veya pastırma ilavesi yapılarak pişirildiği, yemeğin içinde bulgur olmadığı ve sarımsaklı yoğurt ile servis edilmediği tespit edilmiştir.

5. Sonuç

Dünya'nın önde gelen mutfaklarından birisi de Türk mutfağıdır. Türk mutfağının gelişmesinde ve çeşitlilik kazanmasında önemli bir konuma sahip olan Karadeniz mutfağı kendine özgü ürünleri ve pişirme teknikleriyle Türkiye'de gastronomi turizminin gelişiminde katkı sağlayan ender mutfaklardandır. Karadeniz mutfağının en önemli özelliklerinden birisi geçmişten günümüze kadar fazla değişiklik göstermeden gelebilmiş bir mutfak yapısı olmasıdır. Karadeniz toplumunda sofralarda tercih edilen ürünlere bakıldığı zaman geçmişten geldiği ve günümüzde halen tüketildiği bilinmektedir. Sinop mutfağı ise Karadeniz bölgesini temsil eden güzide mutfaklardandır. Gastronomi turizminin son yıllarda hızla geliştiği Türkiye'de yöresel yiyeceklere verilen önemin artmasıyla birlikte bu ürünlerin gastronomik bir ürüne dönüştürülmesi ve tanıtımının yapılması Türk mutfağı açısından oldukça önemli bir hale gelmiştir. Sinop ilinde geçmişte tüketimi sıklıkla yapılan günümüz de ise tüketimi olmayan veya unutulmaya yüz tutmuş yöresel lezzetlerini tespit etmek amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda ki bulgular incelendiğinde Sinop ilinde et yemeklerinde; küçükbaş, büyükbaş, kümes ve av hayvanlarının sıklıkla tüketimi yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Sinop ilinde halk genellikle et ihtiyaçlarını kendi besledikleri hayvanlardan ve avladıkları hayvanlardan sağlamaktadırlar. Bölgede tüketilen et yemeklerine incelendiğinde av hayvanları ile yapılan yemeklere tavşan kavurması, ördek dolması, karatavuk kavurmasının sık tüketildiği görülmüştür. Et ilavesi ile yapılan baklagil yemeklerinde ise etli nohut, keşkek ve nohutlu tavuk yemeğinin sıklıkla tüketildiği gözlemlenmiştir. Sinop'ta öne çıkan bir diğer et ise balıktır. Bunun sonucunda ise balık bileke, balık yahnisi ve tuzlu balık gibi birçok yemeğin üretiminin yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bölgede yapılan ekmekler ve hamur işleri ürünlerinde ise farklı pişirme teknikleri kullanılarak yapılan ekmekler göze çarpmaktadır. Pişirme tekniği olarak fırın ekmeği, Boyabat pidesi, şekerli ekme, unlu basma gibi ekme çeşitleri fırında pişirilirken, sac ekmeği, saraylı ekmeği, köy ekmeği ise sacta pişirilen ekmekler arasındadır. Ekme yapımında genellikle buğday unu ve mısır unu kullanımının yaygın olduğu tespit edilmiştir. Karadeniz mutfağını temsil eden önemli ürünlerin başında otlar ve sebzeler gelmektedir. Sinop ilinde de keşir otu, madımak otu, zılbıt otu, kazıyak (kazayağı) otu, kaldırayık (kaldırık) otu, efelik (evelek, labada) otu, kuşekmeği otu, ebegümece otu, sirken otu yetişmektedir. Yetişen çeşitli otlardan sirken otu aşı, ebegümece aşı, kuşekmeği aşı, efelik dolması, kaldırayık kavurması, damar otu salatası, zılbıt yaprağı dolması, kazıyak yoğurtlusu, zılbıt kavurması, madımak, keşir yemekleri yapıldığı tespit edilmiştir. Evlerde her gün tüketimi olan içine et ilavesi yapılarak tüketilen sebze yemekleri de bölgede tercih edilen yemekler arasındadır.

Yöresel lezzetlerin korunması ve tanıtımının yapılması destinasyon pazarlaması açısından önemli taşımaktadır. Kamu ve özel sektörün iş birliği içerisinde yöresel mutfağın geçmiş nesillerden günümüze aktarılması konusunda

Sinop Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi

çalışmalar yapılması yöre mutfağına değer katacaktır. Ayrıca yöresel yemeklere ait reçetelerin bölgede yetişmiş, belirli bir yaşın üzerinde bulunan kişilerle görüşülerek belirlenmesi ve gelecek nesillere aktarılması önem taşımaktadır. Elde edilen reçetelerin işletmelerde kullanımını teşvik etmek amacıyla çalışmalar yapılması gerekmektedir. Böylece bölge bilinirliği ve ekonomisine katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışma Sinop mutfağının unutulmaya yüz tutmuş lezzetlerini ön plana çıkaran önemli bir çalışma olup gelecekte yapılacak çalışmalara kaynak niteliği taşımaktadır. Sinop ilinde ki yöresel lezzetler hakkında bu tür çalışmaların sayısı artırılarak gastronomi turizminin gelişmesine katkı sunulabilir.

6. Kaynakça

- Acar, Y. (2016). Gastronomi turizmi kapsamında Aksaray ili Güzelyurt (Gelveri) yöresel mutfağının unutulmaya yüz tutmuş tatlarının değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 81-86.
- Aksoy, M. ve Sezgi, G. (2015). Gastronomi turizmi ve güneydoğu anadolu bölgesi gastronomik unsurları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3), 79-89.
- Albayrak, A. (2013). Farklı milletlerden turistlerin Türk mutfağına ilişkin görüşlerinin saptanması üzerine bir çalışma. *Journal Of Yaşar University*, 30(8), 5049- 5063.
- Alyakut, Ö. ve Üzümcü, P. T. (2017). Gastronomi turizmi bağlamında Kandıra beslenme kültürü ve unutulmaya yüz tutmuş lezzetleri Goncaaydın köyü örneği. *IV. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa Kocaeli Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, 24-26.
- Aslan, Z., Güneren, E. ve Çoban, G. (2014). Destinasyon markalaşma sürecinde yöresel mutfağın rolü: Nevşehir örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4), 3-13.
- Atabey, S. ve Işık, S. (2018). Mutfak kültürü ve yöresel yemeklerin yerel halk tarafından değerlendirilmesi: Fethiye örneği. *International Conference on Food Nutrition and Dietetics, Gastronomy Research*, 692-707.
- Aykut, M. (1987). Bazı Kayseri yemeklerinin besin değerleri ve protein kalitesi. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 16(2), 191-198.
- Başaran, B. (2017). Gastronomi turizmi kapsamında Rize yöresel lezzetlerinin değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(3), 135-149.
- Canbolat, E., Keleş, Y. ve Akbaş, Y. Z. (2016). Gastronomi turizmi kapsamında samsun mutfağına özgü turistik bir ürün: bafra. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(4), 75-87.
- Cengiz, A. (2013). *Sinop tarihi ve kültür envanteri*. Sinop:Sinop Valiliği Yayınları.
- Ceylan, U. ve Güven, Ö. Z. (2018). Yiyecek içecek işletmelerinin menü planlamasında Kütahya'nın yöresel yemeklerinin yeri üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(Special issue3), 451-459.
- Cömert, M. (2014). Turizm pazarlamasında yöresel mutfakların önemi ve Hatay mutfağı örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1), 64-70.
- Demirel, H. ve Ayyıldız, S. (2017). Mutfak kültürü ve değişimi; Giresun ili örneği. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 5(4), 280-298.

- Güldemir, O. ve Işık, N. (2011). Nevşehir mutfak kültürü ve yemekleri. *Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 6, 16- 19.
- Güler, S. (2010). Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26/ S1, 24-30.
- Karaca, O. B., Yıldırım, O. ve Çakıcı, C. (2015). Gastronomi turizminde otlar, ot yemekleri ve sağlıkla ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3), 27-42.
- Karaçar, E. ve Doğançılı, O. S. (2018). Gastronomik değerler kapsamında Sinop mutfağına özgü bir değer: nokul.
- Kılınç, O. ve Kılınç, U. (2018). Yöresel gastronomik değerlerin ürüne dönüşme düzeyi: Antalya il merkezi restoran menüleri üzerine bir inceleme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(Special issue3), 394-410.
- Koca, N. ve Yazıcı, H. (2014). Coğrafi faktörlerin Türkiye ekmeği kültürü üzerindeki etkileri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(8), 35-45.
- Kurnaz, A. ve İşlek, E. (2018). Yöresel yemeklerin restoranlar tarafından kullanımının değerlendirilmesi: Marmaris örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 8(1), 50-59.
- Mil, B. ve Denk, E. (2015). Erzurum mutfağı yöresel ürünlerin otel restoran menülerinde kullanım düzeyi: Palandöken örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-7.
- Özdemir, F. ve Güngör, B. (2016). Kültürel bir değer olarak unutulmaya yüz tutmuş geleneksel Hatay yemekleri ve bu kültürel değerlerin korunması önerileri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4 (Special issue1), 190-199.
- Özel, G., Yıldız, F. ve Akbaba, M. (2017). Yöresel yemeklerin restoran menülerinde yer alma düzeyinin belirlenmesi: Kilis mutfağı örneği. *The Journal of Kesit Academy*, 3(11), 351-364.
- Sağır, A. (2012). Bir yemek sosyolojisi denemesi örneği olarak Tokat mutfağı. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 2675-2695.
- Seçim, Y. ve Çoşan, D. (2019). Bartın Yöresel Yemek Alışkanlıklarının Tespit Edilmesi Üzerine Bir Araştırma. Doç.Dr.Sevcan Yıldız (Ed.), *Alternatif Turizm Araştırmaları İçinde* (s. 3-26). Ankara: İksad Publishing House.
- Seçim, Y. ve Şen, A. (2018). Konya mutfak kültürü üzerine nitel bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science*, 5(32), 552-560.
- Serçeoğlu, N. (2014). Yöre halkının mutfak kültürünü tanıma durumunun tespit edilmesi: erzurum ili. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4), 36-46.
- Seyitoğlu, F. ve Çalışkan, O. (2014). Turizm literatürün de Türk mutfağı üzerine yapılan araştırmaların değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4), 23-35.
- Şanlıer, N. (2005). Yerli ve yabancı turistlerin Türk mutfağı hakkındaki görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 213-227.

Sinop Yöresel Mutfağının Unutulmaya Yüz Tutmuş Tatlarının Değerlendirilmesi

Şen, N. ve Silahşör, Y. (2018). Gastronomi turizmi kapsamında Erzincan ili yiyecek içecek işletmelerinde sunulan yöresel yemekler üzerine bir araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 414-429.

Şengül, S. ve Türkay, O. (2015). Doğu Karadeniz mutfak kültürünün sürdürülebilirliği sorunlar ve çözüm önerileri, *Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiri Kitabı*, 599-606.

Yazar, A. (1992). *Her Yönüyle Sinop*, Sinop: Sinop Valiliği Yayınları.

Yıldırım Saçılık, M., Çevik, S. ve Toptaş, A. (2018). Geçmişin mutfağından gelecekteki sofralara: Bandırma-Erdek yöresinin gastronomik mirası. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(1), 300-319.

Kaynak Kişiler

- Altıntaş, Selma 1979, Sinop/Ahmet Yeri Köyü
Bal, Hanife 1956, Sinop/Sarıkum Köyü
Bal, Hatice 1984, Sinop/Taşman Köyü
Bal, İsmail 1949, Sinop/Sarıkum Köyü
Bingöl, Sevim 1945, Sinop/Türkeli
Böke, Esra 1974, Sinop/Şamlıoğlu Köyü
Çelik, Ayşe 1956, Sinop/Erfelek Hasandere Köyü
Çevrici, Nedime 1945, Sinop/Boyabat Salar Köyü
Demirboğa, Fatma 1972, Sinop/Boyabat
Erdal, Melek 1964, Sinop/Durağan İncir Köyü
Genç, Huriye 1966, Sinop/Boyabat
Genç, Mehmet Tahir 1965, Sinop/Boyabat
Genç, Nuran 1962, Sinop/Boyabat Daylı Köyü
Genç, Sevda 1972, Sinop/Boyabat
Gökçeoğlu, Hatice 1961, Sinop/Boyabat
Göl, Sündüs 1940, Sinop/Sarıkum Köyü
Göl, Şehri 1961, Sinop/Abalı Köyü
Gören, Sıdika 1969, Sinop/Merkez
Kabaoğlu, Hayriye 1967, Sinop/Boyabat
Kastarcı, Esna 1974, Sinop/Saraydüzü
Kılıç, Keriman 1964, Sinop/Boyabat
Kılıç, Ramazan 1963, Sinop/Boyabat Kayaboğazı Köyü
Kocabaş, Fatmagül 1969, Sinop/Boyabat Karacaören Köyü
Kuru, Gülsün 1970, Sinop/Gerze
Oğuzgiray, Hadiye 1952, Sinop/Kabalı Köyü
Özdemir, Kamer 1953, Sinop/Sarıkum Köyü
Şahin, Nurşen 1936, Boyabat/Lala Köyü
Yurdağül, Necla 1963, Sinop/Durağan
Yürük, Halise 1946, Sinop/Boyabat
Yürük, Şükran 1955, Sinop/Boyabat

KÜLTÜREL MİRAS OLARAK HAYVANLARIN ATASÖZLERİMİZE KATTIKLARI ANLAM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

AN EVALUATION ON THE MEANINGS OF ANIMALS AS A CULTURAL HERITAGE

ОЦЕНКА ЗНАЧЕНИЯ ЖИВОТНЫХ КАК КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

Osman TÜRK*

ÖZ

Kültürün önemli unsurlarından olan dil, bir yandan toplumun hakikatlerini yansıtırken, diğer yandan kültürün yeniden meydana gelmesini ve devamını sağlar. Toplumların geçmişten günümüze kazandıkları bilgi ve deneyimlerinin en önemli aktarıcı öğelerin arasında dil gelir. Sözlü kültürden yazılı kültüre değin tarih, edebiyat, felsefe, folklor, sosyoloji, psikoloji ve ahlak gibi birçok yönde araştırma konusu olan ulusal ve sosyal varlıklar anlatım gücü ve kavram zenginliği bakımında çok önemli dil yapılarıdır. Atasözleri içinden çıkılan bağlamın aynası gibi yüzyıllar boyu değişim ve dönüşümlere bağlı da olsa varlığını sürdürerek bugüne kadar gelir. İnsanoğlunun olduğu yerde bir deneyim ve insan topluluğu olduğu yerde bir kültürel olgudan söz etmek mümkündür. Bu deneyim ve kültürel değerlerin yayılması ve sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir köprü vazifesi gören dil, insanlık tarihi açısından da birtakım kazanımları açığa çıkarır. Atasözleri bulunduğu kültür coğrafyasının ve milli değerlerin tüm özelliklerini içinde barındıran ve anlamlar bakımından çeşitlilik gösteren edebi kavram özelliğidir. Atasözleri, bir milletin kimliği niteliğinde olan kalıplaşmış miraslardır. Binlerce yılın ve tecrübenin ürünü olan bu tanıklar, tarihimizin ve atalarımızın şahitleridir. Kültür hayatımızın önemli unsurlarından biri olan bu ifadeler bazen bir hâdiseden bazen bir kıssadan bazen de tüm bunlardan bağımsız olarak tecrübe edilmiştir. Genelde atasözleri üzerinde yapılan çalışma ise de özelde belli hayvanların tarihimizdeki yerlerini tespit etmektir. Bunlar; *At*, *Aslan-Arslan* ve *Deve* kavramları üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada atasözlerimizde geçen hayvanları ve bunların atasözlerimize kattıkları anlamlar TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ile Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünden yararlanılarak alfabetik olarak değerlendirilmiştir.

** Uluslararası Dergi Karadeniz Sempozyumu 2019'da sunulmuş bildirinin gözden geçirilip düzenlenmiş hâlidir.

* Orcid no: 0000-0002-9379-6225 Dr. Harran üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, osmanturkgau@gmail.com

Anahtar kelimeler: *Atasözü, Edebiyat, Türk kültürü, sosyal-kültürel değerler, at, aslan-arслан, deve.*

ABSTRACT

Language, which is one of the important elements of culture, reflects the truths of society on the one hand and ensures the re-formation and continuation of culture on the other. Language is among the most important transmitting elements of the knowledge and experience gained from the past to the present. From oral culture to written culture, national and social beings, which are the subjects of research in many aspects such as history, literature, philosophy, folklore, sociology, psychology and morality, are very important language structures in terms of expression power and concept richness. Proverbs, like the mirror of the context in which they come from, have survived for centuries, albeit in connection with changes and transformations. It is possible to speak of an experience where human beings exist and a cultural phenomenon where human beings exist. Language, which serves as an important bridge in spreading this experience and cultural values and transferring it to the next generations, reveals some gains in terms of human history. Proverbs is a literary concept which contains all the features of cultural geography and national values and shows diversity in terms of meanings. Proverbs are stereotyped legacies that are the identity of a nation. These witnesses, the product of thousands of years and experience, are witnesses of our history and ancestors. These expressions, which are one of the important elements of our cultural life, have been experienced sometimes from a phenomenon, sometimes from a story and sometimes independent of all these. The study of proverbs in general is to determine the place of certain animals in our history in particular. These; At, Aslan-Arslan and Camel concepts will be discussed. In this study, the animals used in our proverbs and their meanings are evaluated alphabetically by using TDK Proverbs and Idioms Dictionary and Ömer Asım Aksoy's Proverbs and Idioms Dictionary.

Key words: *Proverb, Literature, Turkish culture, social-cultural values*

АННОТАЦИЯ

Язык, который является одним из важных элементов культуры, отражает, с одной стороны, истины общества, а с другой - обеспечивает реформирование и продолжение культуры. Язык является одним из наиболее важных элементов передачи знаний и опыта, полученных из прошлого в настоящее. От устной культуры до письменной культуры национальные и общественные существа, которые являются предметом исследований во многих аспектах, таких как история, литература, философия, фольклор, социология, психология и мораль, являются очень важными языковыми структурами с точки зрения силы выражения и богатства понятий. Притчи, подобно зеркалу контекста, из которого они происходят, существовали веками, хотя и в связи с изменениями и преобразованиями. Можно говорить об опыте существования людей и культурном феномене существования людей. Язык, который служит важным связующим звеном в распространении этого опыта и культурных ценностей и передаче его следующим поколениям, раскрывает некоторые достижения в плане истории человечества. Притчи - это литературное понятие, которое содержит в себе все особенности культурной географии и национальных ценностей и показывает разнообразие значений. Притчи - это стереотипное наследие, которое является идентичностью нации. Эти свидетели, являющиеся результатом тысячелетнего опыта и опыта, являются свидетелями нашей истории и предков. Эти выражения, которые являются одним из важных элементов нашей культурной жизни, были восприняты иногда из феномена, иногда из истории, а иногда и независимо от всего этого.

Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir...

Изучение пословиц в целом заключается в определении места определенных животных в нашей истории в частности. К ним относятся: На них будут обсуждаться концепции Аслана-Арслана и Верблюда. В этом исследовании животные, используемые в наших пословицах, и их значения оценивались в алфавитном порядке с помощью словаря пословиц и идиом ТДК и словаря пословиц и идиом Омера Асима Аксоя.

Ключевые слова: *пословица, литература, турецкая культура, социокультурные ценности, лошадь, лев-лев, верблюд.*

1-Giriş

Atasözleri ve deyimler toplumbilim, ruhbilim, eğitim, ekonomi, felsefe, tarih, ahlak, folklor gibi birçok konuyu ilgilendiren ve birçok yönden inceleme konusu edilmeye değer olan ulusal varlıklar olup deyiş güzelliği, anlatım gücü, kavram zenginliği bakımından önemli dil yapılarıdır (Aksoy, 1988). Atasözleri bulunduğu kültür coğrafyasının ve milli değerlerin tüm özelliklerini içinde barındıran ve anlamlar bakımından çeşitlilik gösteren edebi kavram özelliğindedir. Atasözleri, bir milletin kimliği niteliğinde olan kalıplaşmış miraslardır. Binlerce yılın ve tecrübenin ürünü olan bu tanıklar, tarihimizin ve atalarımızın şahitleridir. Kültür hayatımızın önemli unsurlarından biri olan bu ifadeler bazen bir hâdiseden bazen bir kıssadan bazen de tüm bunlardan bağımsız olarak tecrübe edilmiştir. Zamanın yıkıcı etkisine karşı korunmuş ve herhangi bir değişikliğe uğramamış bu sözler, özgünlük anlayışının en güzel örneklerindedir. Bazen sayfalarca, kitaplarca anlatılmak istenen bir durum tek bir atasözleriyle noksansız anlatılabilir. Atasözlerinin halk edebiyatı türü olarak düz konuşmadan bağımsız bir varlığı düşünülemez; yani atalar sözü, masal ya da türkü gibi durup dururken tek başına söylenemez. Bir atasözünün söylenmesi için belli bir vesilenin ortaya çıkması gereklidir (Boratav, 1992; Türk, 2016). Türk savlarının yazılı ilk kaynakları Köktürk Kitabeleri olup bu yazıtlar Türk tefekkürünün canlı birer şahididir (Tekin, 2003). Uygur dönemine ait birçok yazıtta da yine atasözlerine rastlamak mümkündür (Sertkaya, 1983). Türkçe, deyim ve atasözü bakımından çok zengin bir dildir. 8. yüzyılda yazıya geçirilmiş olan Orhun Abideleri'nde atasözlerinin ilk örnekleri yer almaktadır. Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden birisi olan Dîvânü Lûgati't-Türk'te atasözü, "sav" kelimesi ile karşılanmış olup Türk boyları arasından derlenen yaklaşık 290 atasözüne yer verilmiştir (Sakaoğlu, 2002). Türk yaşayışının, Türk dilinin en eski ürünlerinden olan savlar, uzun deneyimler sonucu varılan hükümleri, yaşanmışlıkları içerirler. Uzun birikimler, gözlemler neticesinde kazanılmış yargılarla bugüne kılavuzluk yaparlar. Toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtır (Aksan, 2004). Bir eğitim aracı olan atasözleri, millet hafızasında kalıplaşmış tekrar yoluyla nesilden nesile aktarılır (Alkaya, 2006). Atasözleri değerlendirilirken zaman içinde edinilen deneyimlerin, yaşanan sosyal değişikliklerin dile yansıdığı ve bu değişikliklerle yeni bir hayat, dünya görüşünün toplum yaşayışına ardından da o toplumun diline yerleşebileceği unutulmamalıdır. Deyimler de atasözleri gibi kalıplaşmış sözlerdir (Sinan, 2008). O günden bugüne nesilden nesile aktarılarak varlıklarını koruyan atasözleri atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak

düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözlerdir. Örneğin, birbiriyle yakın ilişki içerisinde olan, beraber zaman geçiren iki insan, insanoğlunun fitratı gereği birbirinden etkilenecektir. Bu etkilenme, türlü şekillerde olacaktır, yani belki olumlu sayılabilecek yönde belki de olumsuz sayılabilecek yönde karşılıklı olarak. İşte bu etkileşim durumunu atalarımız ta binlerce yıl öncesinden tecrübe etmiş ve “üzüm üzüme baka baka kararır.” demek suretiyle güzelce ifade etmişlerdir. Satırlarca, dakikalarca söz israfı yapmaktansa bu sözü sarf etmek isabetli olacaktır. Atasözleri, ulusların zekâlarındaki keskinliği, hayallerindeki genişliği, duygularındaki inceliği belirten en değerli örneklerdir. Bu sözler, derin felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, ince alaylarla, sert taşlamalarla doludur. Böylece her atasözü kendi ulusunun damgasını taşır. Nesilden nesile aktarılacak günümüze kadar ulaşan atasözleri bizlere önceki kuşakların yaşam şartları ve gelenekleri hakkında dilsel imgeler aktarırlar. Onları doğru anlamak ve yorumlamak hiç de kolay değildir, çünkü asıl anlamlarını kavrayabilmek için bir sözcü ya da metin içinde geçiyor olmaları gerekmektedir.

Dil, yaşamın bütün alanlarında, günlük yaşamın en sade olaylarında, bilimin ana formlarında, gelenek-görenek ve törelerde, inançlarda ortaya çıkar; dil her türlü maddesel yaşamın, tekniğin, ekonominin de koşuludur; dinde, hukukta, felsefe ve sanatta yeri vardır. Dilin etkide bulunan gücü, dilde izini bırakan dünya tablosu ile yaşamın bütün alanlarına yayılır. Buna karşılık dil de her bir alanın özel gereksinimleri ve koşulları ile kendi çevresini ve yönünü belirler (Akarsu, 1998).

2-Bulgular

2.1- Aslan-Arslan

Kedigillerden, erkekleri yeleli, yırtıcı, Afrika’da ve Asya’da yaşayan, uzunluğu 160 cm, kuyruğu 70 cm ve ucu püsküllü, çok koyu sarı renkli güçlü bir memeli türü, arslan; pençeleri ve dişleri çok keskindir (Parlatır vd., 1998; TDK, 2005; Çağbayır, 2007). Aslan kelimesinin eş anlamlısı olarak Farsçada şîr, Arapçada esed (asad) kelimeleri kullanılmaktadır. Aslan kelimesinin farklı Türk lehçelerinde yedi sekiz çeşit okunuşu bulunmakla birlikte, En çok kullanımda olan ve bugün Anadolu’da en çok kullanılan: Arslan, aslan biçimindedir. Arslan ya da aslan kelimelerinin sonunda kullanılan “lan” ifadesinin, kaplan ve sırtlan kelimelerindeki “lan” eki ile aynı olduğu düşünülebilir. Büyük ihtimalle aslanın avına pençeleriyle asılması, kaplanın avının üstüne atılarak adeta onu kaplaması, sırtlanın da avını sırtlayarak onu sürükleyerek götürmesi münasebetiyle bu hayvanlar Türkçede bu şekilde adlandırılmıştır (Konyalı, 1951). Türk kültüründe aslan motifi güç, kuvvet, ihtişam, yiğitlik, cesaret, asalet ve hâkimiyet anlamında simgesel bir motif olarak kullanılmıştır. Öyle ki paraların üstünde, bayraklarda, hükümdar tahtlarında, mimari eserlerde, gerek sözlü gerekse yazılı pek çok edebi eserde aslan sembolik anlamlarıyla kullanılmıştır.

Atın Türk kültüründe gökle birlikte anılması onu diğer hayvanlardan ayırır ve kendisine bir yücelik katar. Eski bir Türk efsanesine göre Türk, gökyüzünden yeryüzüne atlı olarak inmiştir. Bilindiği gibi Türk kamları, Gök Tanrısının katına ata veya kartala binerek yükselirler (Kaplan, 1988).

Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir...

“Türk sanatında aslan figürleri daha çok Budizm ile birlikte görülmekle beraber, Altaylarda Pazırık kurganlarından çıkarılan eserler üzerinde aslan-grifon tasvirlerine rastlanması, bu hayvanın Türklerde daha erken devirlerden itibaren tanındığını gösterir” demektir. Türklerde de gücün ve liderliğin sembolü olan aslan ve Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan, 24 Oğuz boyunun sembolü kuşların ve diğer bazı hayvan adlarının kişi adı olarak kullanılması Türk kültüründe eskiden beri devam eden bir gelenektir. Aslan; savaş, zafer, iyinin kötüyü yenmesi, kuvvet ve kudret sembolü olmuş, postu ve yelesi de yiğitlik simgesi olarak kullanılmıştır. Türlerde uzun saçın yaygın olmasıyla aslan yelesi arasında sembol bakımından ilgi kurulmuştur. Çin kaynaklarında bazı Türk hükümdarlarının aslanlı tahtta oturduğu yazılmaktadır. Türk sanatında kanatlı aslan tasvirleri göğe ait unsur olarak İslamiyet’ten sonraki Türk sanatında, İslamiyet’ten öncekinin izinde gelişmiştir. Birçok mitolojide aslan motifi güç, kuvvet, koruyuculuk ya da taht sembolü olarak kullanılmaktadır (Çoruhlu, 2006; Şenel ve İlhan 2008).

Türk devlerinde hayvanların önemi büyüktü. Birçok Türk devletinde hükümdar isimlerinde aslanlara rastlanmaktadır. Bunun sebebi aslanın hayvanlara yakışır bir hayvan olarak kabul edilmesidir. Aslan, Hz. Ali’nin de sembolü olarak bilinmektedir. Hz. Ali’ye Allah’ın aslanı lakabı verilmiştir. Birçok mitolojide hayvanların en güçlüsü ve bundan ötürü de kralı sayılan aslan, güçlülük, yüreklilik ve güneşin simgesi olarak tanrılık özelliği de kazanmıştır. Anadolu mitolojisinde genellikle yiğitliği ve koruyuculuğu simgeleyen aslanların; Şehirlerin, konakların ve tapınakların giriş kapılarında kabartmalarına ya da heykellerine rastlanır (Çoruhlu, 2006; Kaçar, 2015).

E.T.de aslan “arşlan” olarak bilinmektedir. Çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan T. aslan “aşlan”, Türkmen T. ve Gagavuz T. aslan “arşlan” olarak bilinmektedir. Kazak T. aslan “arıştan”, Kırgız T. aslan “cabır”, Tatar ve Başkurt T. aslan “arışlan”, Tuva T. aslan “arşılañ”, Hakas T. aslan “arşılañ”, Saha T. aslan “xaxay”, Çuvaş T. aslan “arışlan”, Özbek T. aslan “arşlon” Y. Uygur T. aslan “aşlan” şekliyle kullanılmaktadır.

Aç aslandan tok domuz yeğdir: Soysuz olup para kazanan, soylu olup da para kazanmayandan üstündür.

Aç kurt aslana saldırır: Aç kimse karnını doyumak için gerekirse ölümü göze alır.

Al (hile) aslan tutar, güç sıçan tutmaz: Bir kimse zekâsını kullanarak kendisinden güçlü olan yaratığı yenebilir ancak gücünü kullanarak kendisinden daha güçsüz ama zeki olan bir yaratığın üstesinden gelemmez.

Aslan kocayınca sıçan deliği gözetir: Güçlü olduğunda ağır ve büyük işler yapan, büyük kazançlar elde eden kimse, güçten düşünce pek küçük işlerle uğraşır, azla yetinir.

Aslan kükrerse atın ayağı kösteklenir: Güçlü kimsenin korkutucu sözleri, güçsüzü kıpırdamayacak duruma getirir.

Aslan postunda, gönül dostunda...: Canlı, cansız her şeyin bir yakışığı vardır, insan onları bu durumda görmek ister.

Aslan yatağından (yattığı yerden) bellidir (belli olur): Bir kimsenin oturduğu yerin durumu, onun kişiliğini belli eder.

Aslan kükrerse beygir titrer: Üstün gücü olanın öfkelenmesi, çevresindeki güçsüzleri korkutur.

Çul içinde arslan yatar: Bir kimsenin değeri, kılık kıyafeti ile değil, kişiliğindeki cevherle ölçülür.

Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi?: Güçlülük ve yüreklilik yalnızca erkeklerde değil kadınlarda da vardır.

Her gönülde bir arslan yatar. (Her yiğidin gönlünde (her gönülde) bir arslan yatar.): Herkesin kendine göre büyük bir emeli vardır.

İki arslan bir posta sığmaz: Bir ülkede iki baş egemen olamaz.

On para on aslanın ağzında: Para kazanmak çok güçleşti.

Yatan (yatar) aslandan (kurttan), gezen (yeler) tilki yeğdir (iyidir): 1) Az güçlü olup çalışan, çok güçlü olup çalışmayanlardan daha başarılı olur; 2) Soylu, güçlü olmadıkları hâlde geçimlerini sağlamak için çalışanlar soylu, güçlü olup da tembel tembel oturanlara yeğlenirler.

2.2-At

Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma ve benzeri hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan. Gözleri büyük, kulakları kısa, burun delikleri geniştir. Uzun boynu üzerinde yeke vardır, kuyrukları püsküllüdür. Dizlerini kilitleyebilir ve bu sayede ayakta uyuyabilirler. Atlar yaşına, cinsiyetine, donlarına, nişanelerine ve yürüyüşlerine göre çeşitli adlarla anılmaktadır (TDK, 2005).

Türk kültüründe atla ilgili olarak, “Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikâyede at, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmıştır. Savaşta faydaları dolayısıyla kuvvet ve kudret timsali de olmuştur. At sürüleri ise eskiden zenginliğin ifadesi olmuştur” demektedir. Şamanist törenlerde at kurbanlık hayvan olarak önem kazanmıştır. At eski Türk mezarlarında da karşımıza çıkmaktadır. Atların öteki dünyada ölüye hizmet edeceği düşüncesiyle kurgan denilen mezarlarda kavrularına rastlanıldığına dair bilgiler vardır. Ayrıca atlar eskiden yıl simgesi olarak da kullanılmıştır (Çoruhlu, 2006).

Atların Türklerin hayatındaki yeri o kadar büyük be önemlidir ki İbrahim Kafesoğlu bu önemi kitabında şöyle açıklamıştır. “Türkler sanki at üstünde doğmuşlardır, yerde yürümesini bilmezler, at üstünde yerler, içerler, alış veriş yaparlar hatta uyurlar” ifadesi vardır. Bozkır Türk’ü bütün varlığını borçlu olduğu, hususi ad ve unvanlar verdiği, törenle gömdüğü ata, gerektiğinde konuşan, zekâ sahibi, gökten inmiş, bir nevi kutsal hayvan gözü ile bakmaktadırlar (Kafesoğlu, 2006).

Ayrıca atların kavimlerin türeyiş efsanelerinde yer aldığı ve renk simgeciliğine göre de anlamlandırıldığı da görülmektedir. Renk sembolizmi nedeniyle, değişik renklerdeki atlardan oluşan süvari bölüklerindeki askerlerini (doru veya demir kın atlı olanların doğuya, al atlıları güneye, ak atlıları batıya, kara yağız atlıları ise kuzeye) dört ayrı yöne sevk etmişti. Kök-Türk dönemi metinlerinde en fazla sözü edilen at rengi “ ak” tır (Gürsoy-Naskali, 1995).

Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir...

Atın binek hayvanı olarak kullanılması, dünya tarihinde çok önemli bir aşama olup tarıma bağlı hayvancılığın çok üstünde bir kültür atılımı olarak bilinmektedir. Avcılık yaşamından hayvanları evcilleştirmeğe geçen ilk ırk Türkler olarak bilinmektedir. Türkler tarafından evcilleştirilen ilk hayvanın at olduğu da bilinmektedir. Bundan dolayıdır ki Türkler ata binen ilk insanlardır.

E.T.de at “at” anlamında kullanılmıştır. Çağdaş lehçelerden Azerbaycan. T. at “at”, Türkmen. T. at “at”, Gagavuz. T. at “at”, Kazak. T. at “at”, Kırgız. T. at “cılık”, Tatar. T. at “at ve yılık” Başk. T. at “at ve yılık”, Alt. T. at “at”, Tuv. T. at “at”, Hak. T. at “at”, Sah. T. at “at”, ÇuvG. T. at “laĞa”, Özb. T. at “at” ve Y. Uyg. T. at “at” şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Anlam olarak bütün lehçelerde aynıdır. Kökeni atlı göçebe yaşam tarzına sahip olan Türk milletinin kültüründe at önemli bir yere sahiptir. At birçok devirde ulaşım aracı olarak kullanılmıştır.

2.2.1-At Türleri

Aygır, damızlık erkek atlara denmektedir. Aygır, Kazan-Tatar atasözlerinde ‘aygır’ ve ‘alaşa’ adlarıyla yer almaktadır.

Doru At, Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu renkli olan at. Doru at, atın aldığı renge göre verilen addır.

Kısrak, dişi atlara denmektedir. Kısrak adına, Kazan-Tatar atasözlerinde ‘biye’ ve ‘baytal’ adlarıyla rastlanmaktadır

Koşu Atı, özel olarak yetiştirilen ve koşularda kullanılan at türüdür.

Küheylan, Arap atı olarak da bilinir. “*Hızı, dayanıklılığı, güzelliği, zekâsı ve soyluluğu ile tanınan at soyu. Kafası küçük, gözleri hafifçe fırlak, burun delikleri geniş, kürek kemiklerinin arası belirgin, sırtı kısadır. Diğer at soylarında genellikle 24 omur bulunmasına karşılık, Arap atlarında 23 omur vardır.*

Ortalama 150 cm yüksekliğinde, 360-450 kg ağırlığındadır” (TDK, 2005)

Rahvan At, adını bir yürüme şekli olan rahvandan almaktadır. Atın aynı taraftaki ayaklarını aynı anda hareket ettirmesine rahvan yürüyüşü denir. Rahvan at, binciyi yormadan ve sarsmadan uzun mesafeleri kısa zamanda, az yem ile gidebilmektedir.

Tay, üç yaşına kadar olan at yavrusu. Bir yaşına kadar olan yeni doğmuş atlara kulun denmektedir

Yılık, At, eşek gibi tek tırnaklı hayvan sürüsü İnsanların hizmetini yaptıktan sonra doğaya salınmış ve burada üreyerek çoğalmış, yabanileşmiş atlardır. Topluluk halinde yaşayarak kışın olumsuz şartlarından ve yabani hayvanların saldırısından korunmaktadırlar.

Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşa girince yağ oldum sanır. (Aptal ata binirse bey oldum sanır, şalgam asa girerse yağ oldum sanır.): Görmemiş kişi, rastlantı olarak layık olmadığı bir duruma kavuşsa bu durum kendisinin hakkı imiş gibi aptalca böbürlenir.

Aç (arık) at yol almaz, aç (arık) it av almaz. (Arık at yol almaz, arık (aç) it av almaz.): İş gördürdüğünüz kimselerin haklarını tam olarak vermezseniz kendilerinden yararlanamazsınız.

Ağanın gözü ata tımandır: İş sahipleri denetimlerini sürekli yaparlarsa işler yolunda gider.

Ağustosun 15'inden sonra ere kaftan, ata çul: Çünkü artık soğuklar başlayabilir. **Alma alı, satma kırını, ille doru, ille doru; yağızın da binde biri:** At donları içinde en beğenileni doru renktir. Kır fena sayılmaz. Ama al renk beğenilmez.

Alma alı, sat yağızı, bin doruya, besle (Kızıl kahverengi at donu.) kırını: Biniciler al ve yağız renkli atları tutmazlar. Doru ve kır donlu atları makbul sayarlar. Atını ona göre seç.

Alma sarı, satma sarı, kapındaysa tutma sarı: Sarı donlu at ne beslemeli, ne de alıp satmalıdır.

Arık ata kuyruğu (da) yüküdür: Güçsüz kişi, kimseye yardım edecek durumda değildir.

Arpa verilmeyen at, kamçı zoruyla yürümez: Bir kişinin verimli olarak iş görmesi, onun geçiminin sağlanmasına bağlıdır.

Aslan kükrerse atın ayağı kösteklenir: Güçlü kimsenin korkutucu sözleri, güçsüzü kıpırdamayacak duruma getirir.

Ata arpa, yiğide pilav: Canlıların güçleri, gelişmelerine yarayan şeylerle artar.

Ata binen nalını, mihını arar: Kişi, kullanacağı şeyin ayrıntılarına dikkat etmelidir.

Ata binersen Allah'ı, attan inersen atı unutma: Ata bindiğin zaman hayvanı hırpalama, attan indiğin zaman da onun yemini, suyunu, tımarını unutma.

Ata da soy gerek, ite de: Bütün yaratıkların soylusu üstün niteliktedir.

At, adımına göre değil, adamına göre yürür: Atın yürüyüşü binicisinin yönetimine bağlı olduğu gibi bir işin gidişi de iş başındakinin bilgisine ve çabasına bağlıdır.

Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli: Çalışanınızı iyi beslerseniz onun gücü artar ve daha verimli işler yapar.

Ata eyer gerek, eyere er gerek: Bir işletmeyi önce donatıp sonra da iyi bir yöneticiye teslim ederseniz istediğiniz verimi alırsınız.

At arıklıkta, yiğit gariplikte: Zayıf ve gariplen kişiliklerini yitirmeyip görevlerini başarı ile yapanlar üstün niteliklerini o zaman belli etmiş olurlar.

At at oluncaya kadar sahibi mat olur: Bir çocuğu, bir işçiyi yetiştiren her bakımdan çok yorulur, yıpranır.

At beslenirken, kız istenirken: At bakımlı olduğunda satılmalı, kız da güzelliği geçmeden evlendirilmelidir.

At binenin (is bilenin), kılıç kuşananın: Her şey, onu gereği gibi kullanmasını bilene yakışır.

At binicisini tanır (bilir): İşçi, yöneticisinin işten anlayıp anlamadığını bilir ve çalışmalarını ona göre yürütür.

At (olur) bulunur meydan bulunmaz, meydan (olur) bulunur at bulunmaz. (At olur meydan olmaz, meydan olur at olmaz.): Gerekli şartlar her zaman bir arada bulunmaz.

Atı atasıyla, katırı anasıyla...: 1) Soylu kişiden zarar gelmez. Soysuz kişiden korkulur.2) İyi kişi temiz soyu ile, kötü kişi aşağılık, karışık soyu ile tanınır, anılır.

Atım tepmez, itim kapmaz deme. (Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz): Size çok bağlı olan kimseler bile zaman gelir sizi incitebilirler.

Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir...

Atına bakan ardına bakmaz: Görevini eksiksiz yapan, aracını iyi kullanan kimse kendisini kötü duruma düşmekten kurtarmış olur.

Atın bahtsız arabaya düşer: Değerli ama talihsiz kimseler, kişiliklerine uygun olmayan ağır ve aşağılık işlerde kullanılırlar.

Atın dorusu, yiğidin delisi: Atın doru renkli olanı, kişinin ise gözünü budaktan esirgemeyeni makbuldür.

Atın ölümü arpadan olsun: Çok sevilen bir şey yapılırken veya sevilen bir yiyecek yenilirken sonuç kötü de olsa zor veya kötü şeylere katlanılır.

Atın ürkeği, yiğidin korkağı: At da kişi de hep tehlike içinde imişler gibi uyanık olmalıdırlar.

Atın varken yol tanı ağın varken el tanı: Elde imkân varken gezip dolaşmak, dost edinmek gerekir.

At ile avrat yiğidin bahtına: Kişinin satın aldığı attan ve evlendiği kadından memnun kalıp kalmayacağı önceden kestirilemez, her ikisi de talihine kalmıştır.

At kaçmaz, et kaçar: Atın iyi koşması için iyi beslenmiş olması gerek.

At kudümü yurt kudümü, avrat kudümü: Türkler; atlarını, yurtlarını, eslerini kutsal sayar, onların uğur getireceğine inanırlar.

Atlar nallamırken kurbağa ayağını uzatmaz: Küçükler büyüklerin yanında hadlerini bilmelidir.

Atlar tepişir, arada eşekler ezilir: Büyüklerin çatışmasından küçükler zarar görür.

Atlı kaçar, kaçar; yaya arkasına ne düşer?: Büyük işlere, bunu başaracak gücü olanlar girişir. Olanakları bulunmayanlar böyle işlere niçin girişirler?

Athya saat olmaz: Elinde bol imkânlar olan kimse, uzun bir süre içinde yapılabilecek işi çok kısa bir zamanda yapabilir.

At ölür, itlere bayram olur: Değerli kimselerden birinin ölümü veya görevden ayrılması, kimi zaman aşağılık kimselerin işine yarar.

At ölür meydan (nalı) kalır, yiğit ölür san (namı) kalır: Yaşarken iyi işler yapmalı, iyi bir ad bırakılmaya çalışılmalıdır.

At sahibine (ağasına, biniciye) göre eser (kişner): İnsanlar başlarında bulunan kişinin etkisi altında kalarak onun tutumuna göre davranırlar.

Atta, avratta uğur vardır: İnsana atı ve evlendiği kadın uğur getirir.

Atta karın, yiğitte burun: İyi koşan atın karnı, yiğit erkeğin burnu büyük olur.

Attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek: Soylu kimse yüzünden başımıza gelen felaketi çabuk atlatırız, soysuz kimse yüzünden başımıza gelen felaketi kolay kolay atlatamayız.

At yedi günde, it yediği günde (belli olur, semirir): Değerli kişilikler zamanla gelişir, kısa sürede beliren kişilikler gerçek değer taşımayanlardır.

At yiğidin yoldaşdır: Bir insanın atı daima onun yanındadır ve zor anlarında ona yardım eder.

Bahşiş (beleş) atın dişine (yaşına) bakılmaz: Para verilmeden sağlanan bir şeyin ufak tefek kusurları hoş görülmelidir.

Bakarsan at, bakmazsan mat (Bkz. Bakarsan bağ, bakmazsan dağ): Bakılıp onarılan şeylerden yararlanılır, bakımsız bırakılanlardan bir yarar elde edilemez.

Berk kaçan atın boku seyrek düşer: Olağanüstü hızla yapılan iş -gereken özen gösterilemeyeceğinden- olumlu sonuç vermez.

Bin atın varsa inişte in, bir atın varsa yokuşta bin: Üzerinde yük bulunan at, yokuş aşağı inerken zorluk çeker, hırpalanır, aksar, sakatlanır, düşüp ölebilir. Ancak üzerinde yük de olsa, yokuşa çıkmaya iyi dayanır. İnsan ise inişi yorulmadan iner de yokuşa çıkarken yorulur. Bundan dolayı kişi, hem kendisi hem at için kolay olan davranışı yeğlemeli, yani inişte inmeli, yokuşta binmelidir.

Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır: Herhangi bir olayı, bir işi, bir ödevi küçük saymamak, önemle ele almak gerekir. Küçük görünen işler, büyük sonuçlar doğurabilir: Bir çivi eksikliğinden bir nal düşer; bir nal eksikliğinden bir at koşamaz olur; bir atın koşamaması, komutana bir haberin yetişememesi dolayısıyla savaşın kaybedilmesine mal olabilir. Böylece bir çivi yüzünden bir ordu yenilgiye uğrayabilir. Nitekim küçük bir vidası eksik olsa koca bir fabrika çalışamaz. Önem verilmeyen küçük bir yaradan ölenler çoktur.

Bir sürçen atın başı kesilmez: Şimdiye kadar sizi memnun etmiş olan kişi bir kez yanlış iş yaptığında kendisine hemen ağır ceza verilmemelidir.

Boş torba ile at tutulmaz: 1) Çıkar göstermezseniz bir kimseyi bir yere bağlayamazsınız. 2) Özveride bulunmadan istediğiniz şeyi elde edemezsiniz.

Buğday yanında acı at da sulanır: Toplum yararına gerçekleştirilen düzenlemeler, kötü niyetlilerin daha kolay fenalık yapmalarına yol açabilir.

Buyurmadan tutan evlat, gün doğmadan kalkan avrat, deh demeden yürüyen at: Kişinin çocuğu, buyruk beklemeden neler yapmak gerektiğini bilmeli; karısı, erken uyanıp ev işlerine bakmalı; atı da uyarılmadan yürüyen anlayışta olmalıdır.

Camı acıyan eşek atı geçer. (Camı yanan eşek attan yüğrük olur.): Zarara veya kötülüğe uğrayan kimse acısını çıkarmak için aşırı çaba harcar.

Dereyi (çayı, ırmağı) geçerken at değiştirilmez.(Dereden geçerken at değiştirilmez. İrmaktan (çaydan, dereden) geçerken at değiştirilmez.): Bir yöntemden başka bir yönteme geçiş tehlikeli bir durum veya zamanda yapılmamalıdır.

Dokuz at bir kazığa bağlanmaz: Bir işin başına, tanınmış kişiliği bulunan birçok kimse birden getirilmemelidir, bunlar anlaşamaz ve birbirlerine düşerler.

Dost dostun eyerlenmiş atıdır: Gerçek dost, arkadaşının sıkışık zamanında yardımına koşmaya hazır durumdadır.

Eğreti ata (emanet ata, el atına) binen tez iner.(El atına binen tez iner.): Ödünç alınmış araçlarla girilen işler çok kez yürütülemez.

Eşek at olmaz, ciğer et olmaz: Soysuz kişi soylu olmaz, bayağı şey üstün nitelik kazanmaz.

Gelin atta buyruk Hak'ta: Bir gelin güveyinin evine götürülmek üzere ata bindirilir. Ama bakalım oraya ulaşacak ve evlenme gerçekleşecek mi? Yoldayken ölüm gibi, gelini başkasının kaçırmaması gibi engeller çıkabilir. Oldubitti sandığımız her şey bu durumdadır. Kesin sonuca ulaşmadan hiçbir şeye gerçekleşti gözüyle bakılmamalı.

Gelini ata bindirmişler, ya nasip demiş: Kesin sonuç alınmadan hiçbir işe olup bitti gözüyle bakılmaz.

Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir...

Gem almayan atın ölümü yakındır: Söz dinlemeyen hırçın kişi, davranışının büyük zararını görür.

İki at bir kazığa bağlanmaz: Ayrı ayrı düşünceleri ve kişilikleri bulunan iki kişi bir arada yaşayamaz, bir işi birlikte yapamazlar.

İnsan ayaktan, at tırnaktan kapar: Birçok hastalık insana ayağını üşütmesi, ata da tırnağı yoluyla gelir.

Katıra baban kim? demişler, dayım at demiş: Aşağılık duygusu içinde bulunan kişi, kendisini olduğu gibi göstermeye utanır da kötü yönünü gizler, sadece iyi yönüyle övünür.

Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan (tüyünden): Kişi kiminle arkadaşlık ederse ondan etkilenir, huy kapar.

Küheylan at, çul içinde de bellidir: Cevherli insan, kılık kıyafeti düzgün olmasa da değerini yitirmez.

Küheylan bok saçmaz mı: 1) Saygın bir ana-babanın çocuğu ahlaksız olabilir. 2) Sağduyusuyla tanınmış kimse de yanlış işler yapabilir.

Ortak atın beli sakat olur: Her ortak, daha çok yararlanmaya çalışacağından ortaklık malı yıpratırlar.

Sen ağa ben ağa, bu ineği kim sağa. (Sen dede ben dede, bu atı kim tımar ede.): Herkes kendisini buyurucu durumda görür, iş yapmakla yükümlü saymazsa ortadaki işi kim yapar?

Yağmurda düşmanın koyunu, dostun atı satılsın: Yağmur altında yünleri ıslanan koyun, pek gösterişsiz duruma düşer. Oysa at, daha çok çevikleşir. Böylece, koyun daha değersiz, at daha değerli görünür.

Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birin boşa, birin sat: Komşun kötü ise başka bir yere göç, eşin geçimsizse ayrıl, atın azgınsa sat, kurtul.

Yaşı at pazarında sorarlar: Akıllı olmanın yaşla ilgisi yoktur, bazı küçükler büyüklerden daha akıllı olabilir.

Yavaş (yumuşak huylu) atın çiftesi (tekmesi) pek (yavuz) olur: Yumuşak huylu kimseler öfkelenediklerinde aşırı davranışlarda bulunurlar.

Yavuz (yürük) at yemini (yavuz it ününü) artırır: Görevini başarı ile yürüten kişi, bunun mükâfatını görür. Ödüllенince de görevini daha büyük bir çaba ile yapar.

Yiğit yiğide at bağışlar: Aynı yolun yolcuları birbirleri için her tür özveriyi gösterirler, gerektiğinde en değerli varlıklarını bile birbirlerinin yararına sunarak yardımlaşmaktan kaçınmazlar.

Yoksul âlâ ata binse selam almaz: Yoksul kimse geçici olarak bile iyi bir duruma gelse herkese yüksekte bakar, kimseye selam bile vermez olur.

Yularsız ata binilmez.(Yularsız deve yedilmez.): Kurallara bağlı olmayan işin başına geçmek doğru değildir.

Yürük ata kameç olmaz. (Yürük at kameç değdirmez): İşini ivedilik ve yeterlilikle yapan kişiyi sıkıştırmak gerekmez.

Yürük ata paha olmaz: İşini ivedilik ve yeterlilikle başaran kimsenin değeri çok büyüktür.

Yürük at yemini artırır: Bir işte üstün çaba gösterenler, o ölçüde bir karşılık görürler.

2.3- Deve

Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan. Uzun yay biçimli boynu, yarık üst dudakları, öteki geviş getirenlerde görülmeyen üst kesici dişleri, sırt bölümündeki hörgüçleriyle geniş, yastıklı ve iki parmaklı ayakları en belirgin özellikleridir (TDK, 2005).

Eski Türklerde taşımacılık atlarla ve develerle yapıldığı bilinmektedir. Develer dayanıklı bir hayvan olduğu için Türkler tarafından develer taşımacılıkta kullanılmıştır. Türkler devenin etinden ve yününden de faydalanmıştır. Mustafa Arslan'a göre deve Türklerde insanla özdeştir, akrabadır, insana rehberlik eder, insanı koruyan bir varlıktır. Eskiden farklı sebeplerden dolayı hareket halinde yaşanan Türkler bu hareketlilik içerisinde en önemli unsur olarak develerden yararlanmışlardır. “Dünya bereketi olarak görülen deve, göçün gerçekleşmesi sağlayan temel unsur olduğu için göçer kültüründe mayası gibidir (Gürsoy Naskali ve Demir, 2014).

Türk mitolojisinde Alplik sembolü olan diğer bir hayvan devedir. Özellikle buğra denen erkek develer kahramanlar tarafından töz olarak kabul edilmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde kahramanın kuvvet gösterisi için yendiği develer, kuvvetin sembolü olmuştur (Ögel, 1998; Çatalbaş, 2011).

Develerin Türklerin hayatında çok büyük bir önemi vardır. Bugün deve üzerine birçok çalışma yapılmıştır bu çalışmalar bu önemi göstermektedir. Eski metinlerde kinci ve öfkeli bir yaratık olduğu üzerine bazı rivayetlere rastlanmaktadır.

E.T.de deve “tävä te/éwe”, Çağdaş lehçelerden Az. T. deve “deve”, Türkm. T. deve “düye”, Gag. T. deve “deve” Kaz. T. deve “tüye”, Kırg. T. deve “töö”, Tat. T. deve “däyä”, BaĖk. T. Deve “däyä”, Alt. T. deve “töö”, Sah. T. deve “tebien”, Özb. T. deve tuya”, Y. Uyg. T. deve “iñgen, töge” olarak bilinmektedir. Deve sözcüğü yazılış olarak Türk lehçelerinde farklılık göstermektedir fakat anlam olarak aynı kullanılmıştır.

Bir katar deveyi bir eşek yeder: Sessiz, uysal bir topluluğu, niteliksiz, ahmak bir kişi bile yönetir.

Cahile söz (laf) anlatmak, deveye hendek atlatmaktan güçtür (zordur): Ne kadar uğraşılırsa uğraşılın deve hendekten atlatılamaz, cahile söz anlatmak bundan da zor bir şeydir.

Çıngıraklı deve kaybolmaz: Nerede olsa varlığını gösteren kimse unutulmaz.

Densiz deve kuyruğu, deh! demeden sallanır: Densiz kişi, hiç gereği yokken kendisini ilgilendirmeyen işlere burnunu sokar.

Deve bir akçeye (götür, hani akçe), deve bin akçeye (getir, hani deve): Çok ucuza alınmayan bir şey gerekli olduğunda çok pahalıya alınabilir.

Deve boynuz ararken kulaktan olmuş: Elindekiyle yetinmeyip daha çoğunu arayan, elindekinden de olur.

Deve büyüktür amma besini bir eşek yeder. (Eşek küçüktür amma dokuz deveyi yeder): insan görünüşte büyük olmakla akıl büyük olmaz, bir akıllı birçok az akıllıyı arkasından sürükler.

Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir...

Deveden büyük fil var: Herhangi bir konuda söz sahibi olanlardan daha büyük, daha yetkili biri mutlaka vardır.

Deveci ile konuşan kapısını büyük açar: Yüksek makam sahibi kimselerle ilgisi olanlar durumlarının gerektirdiği özveriyi göze almalıdırlar.

Deve deve yerine çöker.(Deve yerine deve çöker.): Değerli bir kimseden boşalacak yeri ancak o değerinde olan başka bir kimse doldurabilir.

Deve Kâbe'ye gitmekle hacı olmaz: Gerekli niteliklerden yoksun olan kişi, biçimsel işler yapmakla kişiliğine değer kazandıramaz.

Devenin derisi (yünü, silkintisi) eşeğe yük olur: Zengin ne kadar fakir düşse de yoksula göre yine varlıklıdır.

Deveye bindikten sonra çalı ardına gizlenilmez: Herkesin gözü önündeki bir olayı şöyle böyle yorumlarla gizlemeye çalışmak boşunadır.

Deveye burç gerek olursa boynunu uzatır: Kişi kendisine gerek olan şeyi elde etmek için yorgunluğa katlanmalıdır.

Deveye inişi mi seversin, yokuşu mu? demişler; düz yere mi (düze kıran mı) girdi? demiş: Bir işin kolay yapılabilmesi için bir yol varken zor yolu seçmek doğru olmaz.

Deveyi yardan uçuran (atan) bir tutam ottur: Gözü doymayan hırslı insanlar küçük bir çıkar için bütün varlığını tehlikeye atar.

Deveyi yük değil zelber yıkar: Önemli bir görev yapmakta olan kimseden ufak tefek birçok iş yapması da istenirse, önemli işin yapılması tehlikeye düşer. (Zelber: Yük üstüne atılan öteberi).

El kesesinden sultanım, develer olsun kurbanım: Bir varlıklı adına iş gören kişi, bol bol harcamada bulunur.

Esrik devenin çulu eğri gerek: Kişi, durumuna uygun davranmalıdır.

Gücük (şubat), ya iti soludurum, ya devenin kuyruğuna çıkarım demiş: Şubat ayında kimileyin bunaltıcı sıcak olur, kimileyin diz boyu kar.

Kiminin devesi (parası), kiminin duası: Varlıklı olanların parası, yoksul olanların da duası alınarak işler yürütülür.

Onmadık (talihsiz) hacıyı deve üstünde (Arafat'ta) yılan sokar: Amacını gerçekleştirmesi mümkün olmayan kişinin karşısına, hatır ve hayale gelmeyen ve yenilemeyen engeller çıkar.

Şahin ile deve avlanmaz: Küçük şeyleri elde etmek için yeterli olan araçla, büyük şeyler elde edilemez.

Yularsız ata binilmez.(Yularsız deve yedilmez.): Kurallara bağlı olmayan kişi istenildiği gibi yönetilemez.

SIRA	HAYVAN ADI	GEÇTİĞİ SAYISI	ATASÖZÜ
1.	ASLAN-ARSLAN	14	
2.	AT	83	
3.	DEVE	24	

4- Sonuç

Türk dili ve kültürü tarihi içinde hayvan adlarını, Türkçenin ilk yazılı belgeleri olan Göktürk Kitabeleri ile Divânü Lûgâti't-Türk ve Kutadgu Bilig gibi eserlerde çok sayıda görülmektedir. “On İki Hayvanlı Türk Takvimi” Türklerle birlikte aynı coğrafyaları paylaşmış diğer milletlerin kültürlerinde de görülmektedir. Hayvan adlandırmalarında kültürün ayırıcı özelliği rol oynamaktadır. Kültürdeki değişim ve gelişmeler dilde kullanılan sözcükleri de etkilemektedir. Tarihi süreç içerisinde yaşanan din ve coğrafya değişiklikleri kültürün bir parçası olan dili önemli oranda etkilemiş ve bu durum hayvan adlarında da kendini göstermiştir. Bazı hayvanlar kültür içerisinde önemli bir yere sahip olurken, bazıları ise gerek hayvanın diğer hayvanlar içerisindeki yaşayış şekli, gerekse dinî inançtaki yeri münasebetiyle kültürde yer bulamamışlardır. Atasözleri bir milletin tecrübelerinin yanında onun ilişki içerisinde bulunduğu varlıkların da aynasıdır. Toplumsal hayatın önemli bir unsuru olan hayvanlar da milletlerin yaşadığı içtimai ve coğrafi şartlara göre toplumdaki yerlerini alarak dil hazinesi içinde önemli bir yere sahip olan atasözleri ve deyimlerde bulunurlar. İnsanımız, deveyi gözlemlemiş ve bu hayvanın bazı özellikleri ile insan davranışlarını somutlaştırma yoluna gitmiştir. Devenin inatçı ve kinci, yüke dayanıklı ve değerli oluşu ve bazı şekil özellikleri ile insan özellikleri arasında benzerlik kurulmuştur. İnsanların hayatında önemli yer tutan, insanlara bu kadar yakın olan ve kimi zaman insanların varlığını sürdürdürebilmesinin temel unsuru olan atlar ve bu durumda doğan atasözleri yaygın olması gayet tabii karşılanmalıdır. Yaptığımız taramada içerisinde hayvanların yer aldığı 121 Türk atasözü tespit edilmiştir. Bunların sayımında at (83 adet), deve (24 adet), aslan (14 adet) tespit edilmiştir. Türklerin ilk zamanlardan itibaren bozkır özelliği gösteren alanlarda yaşadığını bizlere göstermektedir. Mezkûr hayvanlar çeşitli mecaz ve gerçek anlamlar yüklenerek atasözlerinde nesilden nesle aktarılmıştır

5- Kaynakça

- Aksan, D. (2004). Türkçenin Sözcük Varlığı, Ankara, Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ö.A. (1988). Atasözleri Sözlüğü. İstanbul: İnkılap Kitabevi, C.1.
- Akarsu, B. (1998). Dil-Kültür Bağlantısı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Alkaya, E. (2006), “Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi I, 89-99.
- Boratav, P. N. (1992). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, C. I, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çatalbaş R. (2011). Türklerde Hayvan Sembolizmi Ve Din İlişkisi. Turan-sam Stratejik Araştırmalar Dergisi, cilt 3 sayı 12
- Çoruhlu, Y. (2006). Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Dönüşümü, Millî Folklor, Yıl 26, Sayı 101. İstanbul: Kabalcı.
- Gök, B., Abbasoğulları, G. (Bahar-2015), “Harakânî Menkıbelerinde ve Kültürümüzde Aslan Figürü”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 15, ss. 135-159.
- Gürsoy Naskali, E. ve Demir E. (2014). Deve Kitabı. İstanbul: Kitabevi.
- Kaplan, M. (1988). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir...

- Konyalı, H. (1951). “Arslan ve Türkler”, *Tarih Hazinesi*, Ülkü Kitap Yurdu, S. 5.
- Ögel, B. (1998). Türk Mitolojisi, C. I, 3. Baskı, Ankara: TTK Basımevi.
- Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfükar, H. vd. (1998), *T. D. K. Sözlük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Dîvânü Lûgati't-Türk'te Türk Halk Edebiyatı*. Konya: Konya Yayınevi.
- Sertkaya, O. F. (1983), “Eski Türk Atasözleri Üzerine”, Şükrü Elçin Armağanı, 275-291
- Sinan, A., T. (2008). Deyim Kavramı Üzerine Notlar - 1. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 18(2), 91-98
- Şenel, M. ve İlhan, N. (2008b). Av Hayvanlarının Kişi Adlarındaki Yansıması. *Av ve Avcılık Kitabı*, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Tekin, T. (2003). Orhon Yazıtları: Köl Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk, Ankara, TDK.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (10. b.) , TDK, Ankara, 2005.
- Türk, O. (2016). Hamza-nâme adlı eserin 72. Cildinin Atasözü, Deyim, İnkileme ve Beyitlerin anlam ve görev yönünden İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 24, Mart 2016, s. 325-334.

**YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILACAK
YAPILANDIRILMIŞ BİR PODCASTTE BULUNMASI GEREKEN
ÖZELLİKLER**

**NECESSARY CHARACTERISTICS OF A STRUCTURED
PODCAST TO BE USED IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS**

**НЕОБХОДИМЫЕ ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРИРОВАННОГО
ПОДКАСТА ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАНЦЕВ ТУРЕЦКОМУ ЯЗЫКУ**

Cihan CAYHAN*
Rezan KARAKAŞ**

ÖZET

Türkçenin yabancılarla öğretiminde, yaşamın tüm alanlarını etkileyen İnternet ve bilgisayar teknolojisinin olanaklarından faydalanmak gerekir. Bu kapsamda Türkçenin yabancılarla öğretiminde kullanılacak teknolojik materyallerden biri de podcastlerdir. Podcastler, mobil cihazlara dağıtımı kolayca sağlanabilen ve öğretimde kullanılabilen ses kayıtlarıdır. Dil öğretiminde podcastler kullanılarak daha etkili ve hızlı sonuçlar alınabilir. Türkçe öğretiminde kullanılacak podcastlerin sahip olması gereken özellikleri ortaya koymaya çalışan bu araştırmada veriler, betimsel tarama yöntemiyle elde edilmiştir. İnternet ortamında yapılan araştırma, “Türkçe öğretimi podcast”, “yabancılarla Türkçe öğretimi podcast”, “learn Turkish podcast” ifadeleriyle sınırlandırılmış ve bu alanda yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Ayrıca İngilizce öğretimi için hazırlanmış İnternet ortamındaki podcastlerden “British Council” ve “ello.org” sitelerindeki podcastler incelenmiştir. Podcastler içerik, kültür aktarımı, farklı etkinlikleri barındırma ve oyunla öğretim vb. açılarından ele alınarak hazırlanacak Türkçe podcastlerin sahip olması gereken nitelikler belirlenmeye çalışılmıştır.

Yabancılarla Türkçe öğretiminde kullanılmak üzere hazırlanacak yapılandırılmış bir podcast; dilin doğal gelişimini yansıtan diyaloglardan ve öğrenci seviyelerine göre planlanan senaryolardan oluşmalı, sunucular aracılığıyla aktarılmalı, öğretilen dilin kültürel zenginliklerini kapsayacak şekilde düzenlenmeli, masal ve efsanenin merak uyandırıcı etkisinden yararlanmalı; fıkra, bilmece ve oyunlar aracılığıyla eğlenceli hâle getirilmeli, alanında yetkin kişiler tarafından oluşturulmalı, dinleme sonrasında kelime, gramer ve

---

*ORCID:0000-0001-8910-1198 Öğretmen, MEB, dilcihanc@gmail.com

**ORCID: 0000-0001-9138-3825 Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler ve Eğitimi Bölümü, 56100, Siirt/Türkiye.

anlamlandırma çalışmalarına yer vermelidir. Türkçenin öğretilen ve öğrenilen bir dil olabilmesi için öğrencilerin güncel ve yapılandırılmış podcast kayıtlarından yararlanmaları sağlanabilir. Bu kapsamda öğrencilerin rahatlıkla ulaşım dinleyebilecekleri podcast içeriklerinin olduğu web siteleri kurulabilir.

Anahtar Kelimeler: *Yabancılar Türkçe öğretimi, podcast, dinleme, kültür aktarımı, teknoloji*

ABSTRACT

In teaching Turkish to foreigners, it is necessary to benefit from the facilities of the Internet and computer technologies which affect all domains of life. In this context, one of the technological materials to be used in teaching Turkish to foreigners are podcasts. Podcasts are audio recordings that can be easily deployable to mobile devices and used in teaching. Using podcasts in language teaching can yield more effective and faster results. In this study, which aims to reveal the necessary characteristics of the podcast to be used in teaching Turkish to foreigners, the data was obtained using the descriptive screening method. The study which was carried out on the Internet was limited with the "Turkish teaching podcast", "teaching Turkish to foreigners podcast", and "learn Turkish podcast" key words and studies at these domains were benefited from. In addition, podcasts on the "British Council" and "ello.org" websites that are prepared for English teaching on the Internet were examined. Podcasts were analyzed based on content, culture transfer, incorporation of different activities, and learning by playing etc. to determine the necessary characteristics of the Turkish podcasts to be prepared. A structured podcast to be used for teaching Turkish to foreigners should consist of dialogues reflecting the natural development of the language and scenarios tailored according to the students' levels, should be transferred through servers, organized in a way that covers the cultural richness of the language to be taught, take use of the intriguing effect of tales and myths, rendered funny through jokes, riddles, and games, developed by field experts, and include vocabulary, grammar and meaning exercises after listening studies. In order to make Turkish a taught and learned language, students may benefit from up to date and structured podcast records. In this context, websites with the podcast contents can be created which enable students to reach easily an listen to.

Keywords: *Teaching Turkish to foreigners, podcast, listening, culture transfer, technology*

АННОТАЦИЯ

При обучении иностранцев турецкому языку необходимо использовать возможности Интернета и компьютерных технологий, так как они затрагивают все сферы жизни. В этом контексте одним из технологических материалов, которые можно использовать при обучении иностранцев турецкому языку являются подкасты. Это аудиозаписи, которые можно легко развернуть на мобильных устройствах и использовать в процессе обучения.

Более эффективные и быстрые результаты могут быть получены с помощью подкастов в преподавании языка. В этом исследовании, целью которого является раскрытие характеристик подкастов, которые будут использоваться в преподавании турецкого языка, данные были получены методом скрининга. Исследование проводилось по интернету по следующим пунктам: "обучение турецкому подкасту", "обучение турецкому подкасту иностранцев" и "изучение турецкого подкаста". Кроме того, были также рассмотрены подкасты "British Council" ve "ello.org". Подкасты были подобраны с точки зрения содержания, разъяснения культуры, проведения различных мероприятий и обучения играм.

Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Kullanılacak Yapılandırılmış Bir Podcastte ...

Структурированный подкаст для обучения иностранцев турецкому языку должен состоять из диалогов, отражающих естественное развитие языка и сценариев, запланированных в соответствии с уровнями учащихся. Они должны быть переданы через серверы, учитывая культурное богатство преподаваемого языка. Желательно включить интригующий эффект сказок и легенд. Наряду с этими, нужно подшучивать загадками, играми и развеселить учащихся, обязательно надо включать словарный запас, грамматику и рассказать текст после прослушивания. Для того, чтобы турецкий язык стал легко преподаваемым и изучаемым языком, учащиеся должны использовать текущие и структурированные записи подкастов. В этом контексте могут быть созданы веб-сайты с содержанием подкаста, который должен быть легко доступным для учащихся

Ключевые слова: преподавание турецкого языка иностранцам, подкаст, аудирование, разъяснение культуры, технологии.

Giriş

Dünyada yeni bir dil öğrenirken, özellikle de İngilizcenin yabancılarla öğretiminde, kullanılan dijital materyallerden biri de “podcast” lerdir. Podcast sözcüğü, ipod (Apple markasının mp3 oynaticısı) sözcüğünün “pod” bölümü ile İngilizce yayın anlamındaki broadcast sözcüğünün “cast” bölümünün birleşmesiyle oluşmuştur (Brachet, 2007: 2). Podcast, genel olarak RSS tekniğiyle mobil cihazlara dağıtımı sağlanabilen bir çeşit ses içeriği olarak tanımlanabilir (Cebeci, 2008: 377). Öğrenme yöntem ve teknikleri yönünden podcastler, yabancı dil öğrenimi için hazırlanmış, öğrencilerin yeni bir dil öğrenmesini kolaylaştıran yapılandırılmış ses kayıtlarıdır (Richards, 2005; Van Patten, 1993; akt: Şendağ ve ark., 2017: 116). İnternet ortamında dolaşıma çıkan ve farklı alanlara hitap eden birçok podcast (ses kayıtları) bulunmaktadır.

Podcastlerin avantajları; spor veya alışveriş yaparken ya da başka bir etkinlik sırasında yani istenen herhangi bir yer ve zamanda (sınıfın dışında bile) dinleyerek öğrenmeyi olanaklı kılması; taşınabilir, esnek, kullanışlı ve kolay olması; aynı dersi tekrar tekrar dinleme, oynatma hızını ayarlayıp durdurup not alma, uzaktan ve çevrimiçi hizmetler ile özgür ve bireysel dinleme imkânı sunması olarak sıralanabilir (Jowitt, 2008; akt: Fernandez, Sallan, J. M.,&Simo, P., 2015: 308).

Dinleme becerisi kullanılan ilk dil becerisidir (Gündüz, 2006: 258). Dinleme, birey daha anne karnında iken başlar. Bebek, çeşitli sesleri anne karnında iken duyar ve bu seslere farklı tepkiler verir. Doğumdan sonra ise dinleme faaliyetleri artarak devam eder. Çocuklar, ana dillerini öğrenirken anne ve babalarının söylediklerini öncelikle dinlerler. Anne veya baba, bir kelimeyi ya da bir cümleyi tekrar tekrar söyleyerek dil öğrenme sürecindeki çocuğun bu kelime veya cümleyi devamlı duymasını sağlar. Öncelikle pasif kalan çocuk; bir süre sonra, dinleme istenilen seviye ulaştığında, duyduklarını konuşma yoluyla tekrarlamaya çalışır. Yabancı dil öğrenen birey de ana dilini öğrenmeye çalışan bir çocuk gibidir. Podcastler, yabancı dil öğrenmek isteyen kişilere tekrar tekrar dinleme imkânı sunarak beynin o dilin kelimelerini tanımasını ve cümle kalıplarına alışmasını sağlar. Nitekim bu kapsamda yapılan çalışmalarda podcastlerin yeni bir dil öğrenen bireylerin dinleme becerilerinin gelişiminde etkili olduğu ifade edilmiştir (Chan, W.

M.,Chi, S. W., & Lin, C. Y., 2011; Güler, 2014; Hasan M. M. And Hoon T.B., 2012: Şengül, 2014).

Podcastler, eğitimde ve yabancı dil öğretiminde birçok kolaylık sağlamaktadır. Nataatmadja ve Dyson (2008), başka bir işle meşgulken kolaylıkla dinleme fırsatı sunması, öğrenmeyi sınıfın dışına taşıyarak sınırlı bir yer ve belli zaman olmadan da öğrenme olanağı sağlaması, durdurup not olma bakımından kullanışlı olması, girilmeyen dersin sonradan dinlenilmesini sağlaması bakımından podcastlerin öğretmenlere ve öğrencilere yardımcı olacağını ifade etmiştir. Podcastler, yabancı dil öğrenenlerin öğrenme isteğini artıracak ve öğretimi daha etkili kılacaktır (Coşkun ve Demirkan, 2016: 38).Yapılan çalışmalarda podcastlerin yabancı dil öğrenen bireylerin özellikle dinleme ve konuşma becerilerini geliştirmelerinde olumlu sonuçlar doğurduğu ortaya konmuştur (Ashton-Hay &Brookes, 2011; O’ Bryan&Hegelheimer, 2007; akt: Hasan ve Hoon, 2013: 128). Podcastler, daha çok dinleme becerisini geliştirmekle birlikte sözcük hazinesi, dilbilgisi, konuşma becerisi, öğrenilen dilin kültürel unsurları gibi dilin diğer öğelerinin öğrenilmesine de yardımcı olmaktadır (Chan, W.,Chi, S. W., Chin, K. N. Ve Lin, C. Y., 2011). Podcastler; sınıf içinde ve dışında dinleme imkânı sunması, gerçek yaşamdaki diyaloglara yer vermesi, öğrencilere kendi podcastlerini oluşturma fırsatı tanıyarak birbirleriyle kaynaşmalarının yolunu açması yönleriyle dil öğretmenlerine ve dil öğrenenlere yardımcı olacaktır (Stanley, 2006).

Yabancılarla Türkçe öğretiminde yardımcı bir materyal olarak kullanılabilen podcastlerin sayısı oldukça azdır. Mevcut podcastlerin de içerik ve yöntem bakımından bazı eksiklikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla yabancılarla Türkçe öğretiminde kullanılacak etkili, işe yarar ve tamamen bu amaca hizmet eden podcastlerin sahip olması gereken nitelikler belirlenmelidir. Literatürde yabancılarla Türkçe öğretimi için hazırlanacak bir podcastte bulunması gereken özellikleri ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı yabancılarla Türkçe öğretiminde kullanılacak etkili, işe yarar ve yapılandırılmış bir podcastin sahip olması gereken nitelikleri bu alandaki çalışmalardan hareketle ortaya koyabilmektir.

Yöntem

Betimsel tarama yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada, öncelikle Türkçe podcastler, İnternet ortamında yer alan kaynaklardan yararlanılarak araştırılmıştır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusunda farklı ders materyalleri olduğundan İnternet ortamında yapılan araştırma, “Türkçe öğretimi podcast”, “yabancılarla Türkçe öğretimi podcast”, “learnTurkishpodcast” ifadeleriyle sınırlandırılmış ve bu alanda yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır.

İngilizcenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan podcastler araştırılmış ve bunlar arasında tamamen İngilizce öğretimi için hazırlanmış İnternet ortamındaki “British Council” ve “ello.org” sitelerindeki podcastler incelenmiştir. Bunların benzer ve farklı yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Podcastler içerik,

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanılacak Yapılandırılmış Bir Podcastte ...

kültür aktarımı, farklı etkinlikleri barındırma ve oyunla öğretim vb. açılarından ele alınarak hazırlanacak Türkçe podcastlerin sahip olması gereken nitelikler belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada Türkçe podcast yayını yapan siteler çalışma kapsamı dışında bırakılmış, sadece Türkçenin yabancılara öğretimi için hazırlanmış İnternet ortamındaki podcastlerden yararlanılmıştır.

Türkçenin Yabancılara Öğretiminde Kullanılan Podcastler ve Birkaç Çalışma

İnternet ortamında Türkçenin yabancılara öğretilmesini amaçlayan farklı nitelikte birçok kanal, uygulama ve portal bulunmaktadır. Aytan ve Ayhan (2018) yaptıkları çalışmada 100'ü aşkın telefon uygulaması ve Youtube kanalı, çoklu içeriğe sahip web ortamları ile 32'den fazla sosyal medya kaynakları üzerinden yabancılara Türkçe öğretimini amaçlayan web sitesi veya uygulamanın olduğunu belirtmiştir. İnternet ortamında “Türkçe öğretimi podcast”, “yabancılara Türkçe öğretimi podcast”, “learnTurkishpodcast” kelimeleri ile arama yapıldığında birçok web sayfası açılmaktadır. Bu sayfalar arasında “TurkishTea Time ve LearnTurkish/Turkishclass101” sitelerinde yapılandırılmış podcast kayıtları bulunmaktadır. Ulaşılan web sayfaları arasından “Yabancılara Türkçe Öğretimi”, “Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğretim Portalı”, “Türkçede org” “Yabancılara Türkçe” sitelerinde kelime öğretimi, ders anlatım videoları, sunular, çalışma kâğıtları ve kaynak kitaplar yer almaktadır. Ayrıca bu sitelerde kelime telaffuzu ve kısa diyaloglardan oluşan ses kayıtları bulunmaktadır; ancak bu kayıtlar, yapılandırılmış bir podcast olma özelliği taşımamaktadır.

Turkish Tea Time

"TurkishTea Time" isimli site, Türkçe öğretmenleri ve Türkçe öğrenmek isteyenler tarafından hazırlanan podcastleri içermektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler için başlangıç, orta ve ileri düzey podcastlerin bulunduğu sitede, Türkçe öğretimi ortak dil İngilizce üzerinden gerçekleştirilmektedir. Podcastler oluşturulurken kültürel öğelerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda “Hürrem Hatun, TurkishBath, evlenme planı, Cumhuriyet Bayramı” gibi diyaloglarda kültür aktarımı yapılmıştır. Podcastlerde birkaç dakikalık Türkçe diyaloglar bulunmaktadır. Daha sonra program sunucuları Büşra ve Justin; İngilizce çeviri üzerinden bu diyalogları çözümleyerek anlamlandırmaya çalışmaktadır. Ayrıca gramer ve kelime çalışmalarına da yer verilmektedir. Site, kullanıcılarına podcastleri mp3 formatında ve içeriği pdf şeklinde indirme imkânı sunmaktadır. Her podcastle ilgili kelime, içeriği anlamlandırma ve dilbilgisine yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Ücretli olarak hizmet sunan "TurkishTea Time" istenilen yer ve zamanda indirilip dinlenebilecek rahat ve fon müzik eşliğindeki podcastlerden oluşmaktadır (“TurkishTea Time”).

"TurkishTea Time" da yer alan bazı podcastlerde İngilizcenin yoğun olarak kullanılması, Türkçeyi arka plana itmiştir. Buradaki podcastler çeşitli seviyelere göre düzenlenmiştir. Ancak farklı seviyedeki podcastler, kendi içinde belli bir

sıralamaya tabii tutulmadan birbirinden bağımsız olarak sitede yer almaktadır. Bu durum, Türkçe öğrenmek isteyenlerin neyi, hangi sırada, nasıl dinleyeceği konusunda bir karışıklığa neden olmaktadır. Örneğin başlangıç düzeyindeki podcastler, kendi içinde belli bir sıralamaya göre planlanmamıştır. Ayrıca aynı diyalogun bir podcastte birkaç kez tekrar edilmesi onu sıkıcı hale getirmektedir. Her podcastte sadece bir konu (konuşmanın) ele alınmakta ve bunun dışında herhangi bir etkinliğe (oyun, fıkra ve farklı diyalog) yer verilmemektedir.

TurkishClass101

“www.innovativelanguage.com” sitesi birçok dilin öğretilmesi için kurulan bir sitedir. “TurkishClass101” ise “Innovative Language Learning” sitesiyle işbirliği kurarak yabancılara Türkçe öğretimini podcastler, videolar ve kelime kartları üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Podcastler, sunucuların podcastte ele aldıkları konu hakkında bilgi vermeleriyle başlamaktadır. Bir iki dakikalık Türkçe diyalogun ardından metinde geçen Türkçe cümle, diyalogdaki kişilerce tekrar edilir ve ardından sunucu tarafından İngilizceye çevrilir. Etkinlik, sunucuların konu hakkında açıklamaları, Türkçe seslendirilen kelimelerin İngilizce karşılıklarının verilmesi ile tamamlanmaktadır. Fon müziği kullanılarak oluşturulan podcastler, İngilizce aracılığıyla Türkçe öğretimini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. “Giriş, mutlak başlangıç, başlangıç, orta ve ileri düzey”e göre düzenlenmiş ücretli podcastler, pdf ve mp3 formatında indirilebilir. Gündelik hayatta karşılaşıcağımız konuların yanı sıra “Bursa, Sema Gösterisi, halk oyunları, Mehter Marşı” gibi kültürel öğelerle ilgili hazırlanmış podcastlerin içerisine dilbilgisi konuları serpiştirilmiştir. Sunucular, dilbilgisi konularını örneklerle anlatmaya çalışmaktadır (“TurkishClass101”).

Türkçenin, İngilizce ortak dil üzerinden öğretildiği bu iki podcast sitesinin Türkçe öğrenmek isteyenlere alternatif materyal sunması, yabancılara; Türkçenin günlük konuşmalarıyla karşı karşıya bırakması, istenilen yer ve zamanda podcastlere ulaşma imkânı tanınması bakımından yararlı olduğu söylenebilir.

Yılmaz ve Babacan (2015), “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Podcast Kullanımı”na yönelik yaptıkları çalışmada A1 ve A2 düzeylerinde podcast oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bu araştırmacılar, yabancılara Türkçe öğretimi için hazırladıkları örnek podcastlerde “Avrupa Dilleri Ortak Çerçeve Metni”nden yararlanmışlardır. Podcast içeriğinde etkinliğin hangi düzeyde hazırlandığı, süresi, içeriği, hedef kazanımlar, yöntem-tekni ve araç-gereçler hakkında bilgi verilmiştir. Şahsi kimlik, evin çevresi ve evdeki çevre, günlük yaşam vb. toplam altı başlıkta çeşitli seviyelerde metinler/podcastler hazırlanmıştır. Her bir başlık diğer konulardan bağımsız olarak ele alınmıştır. Büyük bir bölümü bir dakikaya sıkıştırılan podcastler, tekdüze diyaloglardan oluşmakta; herhangi bir dil bilgisi, kelime ve anlam çalışmasına yer vermemektedir. Dil öğrenimi aynı zamanda kültür öğrenmeyi de zorunlu kılmaktadır. Yılmaz ve Babacan’ın podcastlerinde “ebru”, “çömlek” gibi halk sanatı ve mesleklerine ve dede isminin toruna verilmesi gibi kültürel unsurlara yer verilmiştir. Yılmaz ve Babacan (2015), yabancılara Türkçe öğretiminde dinlemeye yönelik materyallerin kısıtlı olduğunu ifade ettikten sonra bu

Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Kullanılacak Yapılandırılmış Bir Podcastte ...

çalışmanın Türkçe podcastlere yönelik örnek bir çalışma olduğunu belirtmektedir. Uzun soluklu olmayan çalışma, ileride podcast hazırlayacaklara yol göstermesi açısından önemlidir.

Coşkun ve Demirkan, Avrupa Ortak Başvuru Metni'nden yararlanarak podcast uygulamalarının Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretilmesinde nasıl kullanılabilmesine yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmacılar, "TRT Çoklu Medya Ortamı" yayını altında "Canlar Ölesi Değil" başlıklı programın "Yunus Emre" içerikli videosunu yeniden yapılandırarak bu amaçlarına ulaşmayı planlamışlardır. Bu kapsamda «İletişim Temaları/Entelektüel ve Sanatsal Araştırmalar» başlıklarından hareketle Türkçenin ve Türk kültürünün aktarılmasını sağlayacak örnek bir podcast oluşturulmuştur. Yunus Emre podcast kaydı, montaj yöntemi kullanılarak eğitsel açıdan öğrencilerin seviyelerine göre ayarlanmıştır. B2 sonu ve C1 seviyelerindeki öğrenciler için hazırlanan bu podcast kaydı, daha önce yayınlanmış podcast kayıtlarından biri alınarak yabancılarla Türkçe öğretiminde kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Ayrıca yapılandırılan podcastin içeriğinden hareketle dilbilgisi etkinlikleri, kelime çalışmaları ve metni anlamlandırma soruları hazırlanmış ve bu materyaller metin halinde sunulmuştur.

İngilizcenin Öğretilmesinde Kullanılan Podcastler ve Özellikleri

Ello

English Listening Lesson Library Online kelimelerinin kısaltması olan "ello", çevrimiçi dil dinleme kütüphanesi anlamına gelmektedir. Todd Beuckens, bu siteyi öğrencilerin ve öğretmenlerin ücretsiz dinleme dersleri almaları için kurmuştur. Site, İngilizce öğretimini yayınlamış olduğu podcastler üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ello, günlük konuşmalara dayalı podcastler aracılığıyla kelime, gramer, metni anlamlandırma çalışmaları sunmaktadır. Sitede "GrammarTalks", "Views", "One Minute English", "One Minute Grammar", "Mikser" gibi bölümler bulunmaktadır. Podcastler öğrenci seviyelerine göre (başlangıç, orta, ileri) hazırlanmıştır. Farklı podcastlerin sitede yer alması, öğretim materyallerini çeşitlendirmiş, dil öğrenmeyi eğlenceli hale getirmiştir.

Sitenin "GrammarTalks" bölümünde seviyelere göre düzenlenmiş podcastler yer almaktadır. Podcastlerin hemen altında konuşmanın senaryosu yani "script" bölümü, dilbilgisi konularının anlatıldığı "gramer" bölümü ve podcast ile ilgili hazırlanmış "quiz" bölümü bulunmaktadır. Bütün bunlar, öğrencilerin podcast metnini takip etmelerini, metinde yer alan gramer konusunu pekiştirmelerini ve anlama düzeylerini ölçmeyi sağlamaktadır. Her bir podcastin, farklı bir dilbilgisi konusunun öğretilmesi için oluşturulmuş olması, ayrıca dikkate değerdir.

Ello'nun "Views" bölümünde gerçek kişilerle doğal sohbetleri içeren İngilizce dersler bulunmaktadır. 1500'den fazla podcastin mevcut olduğu bu bölümde "script, vocabulary ve quiz" etkinlikleri/bölümleri bulunmaktadır. "Vocabulary" bölümünde kelimelerin seslendirilmesi, anlamlarının belirtilmesi ve cümle içinde kullanılmasını içeren bir ses kaydı öğrencilerin hizmetine sunulmaktadır. Burada günlük doğal sohbetler yoluyla İngilizce kalıplar ve konuşmalarda geçen kelime ve kelime kalıplarının öğretilmesi amaçlanmaktadır.

“One Minute English” adlı bölüm, İngilizce soruları cevaplayan kişilerin kısa videolarından oluşmaktadır. Böylece podcast, dinleyicileri öğrendiklerini konuşarak uygulamaktadırlar. “One Minute Grammar” bölümünde bir dakikalık kayıtlarla dilbilgisi konularına odaklanan kısa konuşmalar yer almaktadır. “Mikser” bölümünde altı kişinin aynı soruyu cevaplandığı podcastler bulunmaktadır. Bu bölüm, öğrencilerin dil becerilerini konuşarak geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Sitenin “Levels” bölümünde, başlangıç seviyesinden ileri seviyeye kadar toplam yedi basamakta podcastler gruplandırılmış ve öğrencilerin kendi düzeylerine uygun olanları dinlemeleri sağlanmıştır. Bu podcastlerde de “script, vocabulary ve quiz” bölümleriyle konuşmanın takip edilmesi, kelimelerin anlamlarının öğretilmesi ve dinlenenlerin anlamlandırılması amaçlanmaktadır. Bütün bunların yanı sıra “Game-SixPics, Archive, News Center” bölümleriyle de çok sayıda İngilizce podcast, öğrencilerin hizmetine sunulmaktadır. Burada yayınlanan podcastlerin büyük bir bölümü dört-beş dakikalık kayıtlardan oluşmaktadır (“English Language Listening”).

“Ello”, dijital ortamda yayınladığı podcastlerle İngilizceyi yabancılara öğretmeyi hedeflemektedir. Todd Beuckens’in kurduğu “www.ello.org” sitesinde, tek düze metinler yerine çeşitlendirilmiş, öğrencilerin katılımını sağlayan podcastler oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu podcastlerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Podcastlerin senaryosunun doğal ve günlük konuşma dilinde hazırlanması
- Podcastlerdeki diyalog metninin öğrencilere sunulması
- Podcast ile ilgili kelime ve sınav(quiz) çalışmalarının yapılması
- Podcastlerde geçen gramer konularının anlatılması
- Konuşma ve ders içeriğinin çıktı olarak alınabilmesi
- Kelimelerin seslendirilerek telâffuzunun öğretilmesi ve cümle içinde kullanılarak pekiştirilmesi
- Yabancı dil öğrenmek isteyen öğrencilerin kendi podcastlerini oluşturmalarına olanak sunması
- SixPics bölümünde oyunlarla dil öğretimi gerçekleştirilmesi

British Council’in “LearnEnglish Podcasts” Bölümü

“learnenglish.britishcouncil.org” sitesi, İngilizce eğitim uzmanları aracılığıyla İngilizce öğrenmek isteyen bireylerin dil becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. İngilizce öğretimini gerçekleştirmek için sitede Courses (Dersler), Skills (Beceriler), Grammar (Dilbilgisi), Vocabulary (Kelime Hazinesi), Business English (İş İngilizcesi), General English (Genel İngilizce) gibi birçok bölüm ve her bölümün alt kategorilerinde farklı eğitici materyaller bulunmaktadır. Podcastler, sitenin “Beceriler” bölümünün “Dinleme” kategorisinde bulunan LearnEnglishPodcast (Home»Skills » Listening » LearnEnglishPodcasts) sayfasında yer almaktadır. Bu alanda Series 1, Series 2, Series 3, Series 4 olarak bölümlere ayrılan, A1 ve B1 düzeyinde hazırlanmış podcastler bulunmaktadır. Series 1, Series 2 bölümündeki podcastler, birbirinin devamı şeklinde planlanmış ortalama 30 dakikalık 10 adet yapıdan oluşmaktadır. Series 3 ve Series 4 ise her bölüm için ortalama onar dakikalık 20 adet podcastten oluşmuştur. Son iki seride podcastlerin

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanılacak Yapılandırılmış Bir Podcastte ...

sayısında artış, sürelerinde ise azalma söz konusudur. Podcastler, içerik bakımından bir öncekiyle bağlantılı olacak şekilde planlanmış senaryolardan oluşmaktadır. Örneğin Series 1'deki podcastler birbirinin devamı olan 10 podcastten oluşmaktadır. İlk iki seride podcastlerin içeriği aşağıdaki başlıklar altında toplanmıştır:

Section1: Podcastler, Tess ve Ravi adlı sunucuların haftanın konusu üzerindeki konuşmasıyla başlamaktadır.

Section2- I'dlike to meet/ talk about: Tess ve Ravi adlı sunucuların haftanın sorusunu programa konuk olan kişiye sordukları ve konuğun soruya ilişkin cevabının yer aldığı bölümdür.

Section 3- Quiz: Bu bölümde kelime oyunlarıyla İngilizce öğretimi eğlenceli hâle getirilmektedir. Örneğin verilen bir konu ile ilgili on saniyede öğrencilerin bildikleri kelimeleri doğru yazmaları (tabu vb.) istenmektedir. Mutfak araç gereçleri ile ilgili kelimelerin yazımı gibi etkinliklerle dil öğretimi eğlenceli hâle gelmektedir.

Section 4- Our person in...: Bu bölümde farklı coğrafyalardan insanlar, ülkelerindeki yaşam hakkında bilgi vermektedir. Programa konuk olan kişi, ülkesindeki ilginç olay ve yerler hakkında konuşmaktadır.

Section 5- Yourturn: Bu bölümde haftanın sorusuna farklı konuşmacıların verdikleri cevaplar bulunmaktadır. “Ünlülerin yardım kuruluşları için çalışması iyi bir fikir mi?” sorusuna beş ya da altı kişinin cevap vermesi gibi.

Section 6- Carolina: Bu bölümde İngiltere’de bir üniversiteyi kazanan Carolina adlı Venezuelalı bir öğrencinin yaşadığı olaylar anlatılmaktadır. Carolina’nın üniversitede ilk gün yaşadıklarını içeren diyaloglar gibi. Carolina, farklı ortam ve kişilerle olan diyaloglarıyla her podcastte yer almaktadır.

Section 7- The Joke: Gordon adlı kişinin şakaları ve fıkra anlatımlarıyla devam etmektedir.

Tom the teacher: Podcastin son bölümünde İngilizce öğretmeni Tom, diyaloglardan hareketle kalıplar ve gramer hakkında bilgi vermektedir (“Britishcouncillearnenglish”).

British Council sitesinde yer alan podcastler, iki sunucu tarafından sunulmaktadır. Sunucular, her bölüm başında araya girip gerekli açıklamayı yaparak dinleyicileri yönlendirmektedir. Podcastlerde dinleme sonrasında metinle ilgili doğru yanlış soruları, kelimeleri karışık verilen cümlelerin doğru sıraya konulması, cümlede boş bırakılan yerin uygun kelimeyle tamamlanması ve dilbilgisi kalıplarına yönelik boşluk doldurma çalışmaları gibi etkinlikler bulunmaktadır. Sitenin dinleyicilere sağladığı imkânlardan biri de podcast içeriğinin ve anlamlandırma etkinliklerinin tamamının pdf formatında sunulmasıdır. Bu sayede yabancı öğrenciler, dinlediklerini aynı zamanda yazılı metinden takip edebilmektedirler. Her podcastin sonunda İngilizce öğretmeni, konuşmalardan alıntılar yaparak kelimeler ve dilbilgisi ile ilgili açıklamalar yapmaktadır. Dinleyicilerin, sunucuların sesine ve telaffuzuna alışmalarını sağlayan bu uygulama, dinleme etkinliğinin verimliliğini artırmaktadır.

Türkçe ve İngilizce öğretiminde kullanılan podcastlerin sahip olduğu özellikler, aşağıda tablo haline getirilmiştir:

Podcastler;	Turkish TeaTime	Turkish Class101	Ello	British Council
Günlük yaşamdaki diyaloglardan oluşmaktadır.	✓	✓	✓	✓
Sunucular eşliğinde podcast yayını sürdürülmektedir.	✓	✓		✓
Bağımsız senaryolardan oluşmaktadır.	✓	✓	✓	
Birbiriyle bağlantılı senaryolardan oluşmaktadır.				✓
Öğrenci seviyelerine göre tasarlanmıştır.	✓	✓	✓	✓
Diyaloglarda geçen gramer konusunu açıklar mahiyettedir.	✓	✓	✓	✓
Farklı etkinliklerle (oyun, fıkra, bilmece) zenginleştirilmiştir.			✓	✓
Dinleme sonrasında kelime çalışması için web sitesinde etkinlikler bulunmaktadır.	✓	✓	✓	✓
Dinleme sonrasında diyalogu anlamlandırmaya yönelik web sitesinde etkinlikler (test, soru) barındırmaktadır.	✓	✓	✓	✓
İlgi çekici, merak uyandırıcı konuları ve kültürel öğeleri içlemektedir.	✓	✓	✓	✓
Ücretsiz olarak hizmet sunmaktadır.			✓	✓
Alan uzmanları tarafından hazırlanmıştır.	✓	✓	✓	✓
Mp3 olarak indirilebilir.	✓	✓	✓	✓
Metin olarak (pdf) indirilebilir, web sayfasında metin olarak bulunur.	✓	✓	✓	✓

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanılacak Yapılandırılmış Podcastlerin Sahip Olması Gereken Özellikler

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde yardımcı kaynak olarak kullanılabilen dijital materyallerden biri de podcastlerdir. Bu sayede Türkçe öğrenmek isteyenler, Türkçenin zengin dünyasına yapılandırılmış podcastleri

Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kullanılacak Yapılandırılmış Bir Podcastte ...

dinleyerek girmiş olacak, dilin doğal ve gündelik konuşmalarına ve telaffuzlarına tanıklık edeceklerdir. Böylece dili doğal yapısı içinde öğrenmeye çalışacaklardır. Bu nedenle hazırlanacak bir podcastin sahip olması gereken niteliklerinin ve nasıl oluşturulacağı belirlenmesi önemlidir. Bu çalışmayla Türkçe ve İngilizce öğretiminde kullanılan dört adet podcast, çeşitli açılardan incelenmiştir. Çalışmanın gelecekte yabancılar Türkçe öğretiminde kullanılacak yapılandırılmış podcastler hazırlamak isteyen uzmanlara fikir vereceği düşünülmektedir.

Podcastlerin dilin doğal yapısını ve gündelik yaşam içindeki akışını yansıtması, dil öğrenimi açısından önemlidir. İncelenen podcastler, içerik bakımından günlük yaşamda karşılaşılabileceğimiz diyaloglardan oluşmaktadır. Böylece birey, öğrenmek istediği dilin gerçek yaşamdaki hâliyle karşılaşma fırsatını yakalamaktadır.

Podcastlerin bir sunucu eşliğinde sunulması, sunucuların her bölümün başında araya girip podcastlerin ilgili bölümleri hakkında yönlendirme yapmaları, yabancı dil öğrencilerine bazı kolaylıklar sağlamaktadır. Yabancı dilde podcast dinleyen bir öğrenci, bu yönlendirmeler olmadığı takdirde ne dinlediği veya hangi bölümde olduğu konusunda problemler yaşayabilir. Ayrıca burada üzerinde durulması gereken konulardan biri de sürekli aynı ses ve telâffuzla karşılaşan öğrencinin o dili daha kolay kavrayacağıdır. Her podcastte farklı sunucuların ses ve telaffuzuyla karşılaşan birey, yabancı dili kavrama bakımından zorlanabilir. Bu, aslında dilin doğal edinimi için de geçerlidir. Ana dilini öğrenmeye başlayan çocuklar, çoğunlukla ve uzun bir süre, anne ve babalarının ses ve telaffuzlarının etkisi altında kalırlar. Bu bağlamda yeni bir dil öğrenmek isteyen bireyin ana dilini öğrenen bir çocuk gibi belirli ses ve telaffuzlarla iç içe olması, öğrenme sürecinde kolaylık sağlayabilir.

Podcastler, öğrenci seviyelerine göre hatta Avrupa Çerçeve Dil Programı'nda belirtilen seviyelere göre hazırlanmalıdır. Yabancı dil öğrenmek isteyenlere büyük kolaylık sağlayacak bu durum, öğrencinin seviyesini bilmesinin ve kendisine uygun podcaste ulaşmasının önünü açacaktır.

İncelenen podcastlerin tamamı, yapılandırılmış senaryolardan oluşmaktadır. Bu podcastlerin üçü, bağımsız senaryolardan yani her podcast, bir diğerinden farklı konuda oluşturulmuşken sadece 'British Council'de yer alanlar, birbirleriyle bağlantılı senaryolardan oluşmaktadır. Podcast senaryoları arasında bir bağlantı olması, podcastlerin birbirinin devamı olacak şekilde hazırlanması, "başlangıç" ve "orta düzey"deki öğrencilerin sürekli aynı ses ve telaffuzla karşılaşmalarına olanak sunacağı için, bu durum dil öğreniminde kolaylık sağlayacaktır. Bağımsız senaryolardan oluşan podcastler ise kişilerin ilgi alanları gözetilerek çeşitli konularda hazırlanmış olmaları yönüyle "ileri düzey"deki öğrencilerin dikkatini çekebilir.

Podcastler, diyaloglar aracılığıyla gramer konularını aktararak dilin derinlemesine öğrenilmesini sağlamaktadır. Diyaloglardan sonra sunucular ya da dil uzmanları, konuşmalarda geçen gramer konularını podcastten alıntılar yaparak anlatmaya çalışmaktadırlar. Bu sayede öğrenciler, hem dilin günlük yaşam içindeki konuşmalarını hem de gramerini öğrenmektedirler. Ayrıca dinlenen podcast

diyaloguyla ilgili kelime ve anlamlandırma çalışmalarının bulunması, dil gelişimini olumlu yönde etkileyecektir. Bu durum, öğrencinin podcasti dinlerken dikkatini canlı tutmasını da sağlayacaktır.

Dinleme sürecinde dikkat oldukça önemlidir. Çünkü bireyin, işittiklerini zihninde anlamlandırması, dikkatli dinleme sonucunda gerçekleşmektedir. Ancak öğrenciler, dinleme sürecinde kolaylıkla pasif kalabilmektedir. Bu durum, onların sıkılmalarına ve dinlemeye karşı isteksiz olmalarına neden olmaktadır (Katrancı, 2012: 129). Bu nedenle podcastler hazırlanırken dinlemenin bu yönü göz önünde bulundurulmalı, sadece diyaloglardan oluşan uzun konuşmalar yerine dinleyicinin aktif olmasını sağlayacak ve dikkatini her zaman canlı tutacak etkinliklere yer verilmelidir. İncelenen podcastler arasında British Council'in dil öğrenme sitesinin; oyun, bilmece ve fıkra gibi etkinlikler aracılığıyla öğrencinin dinleme esnasında sıkılmasını engelleyecek şekilde, dil öğrenimini eğlenceli hâle getirmeye çalıştığı görülmektedir.

Dil ve kültür birbiriyle ilişkili iki unsurdur. Madalyonun iki yüzü gibi olan bu unsurları, birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bir kültürü öğrenirken o kültürün ait olduğu dili, bir dili öğrenirken de o dilin konuşulduğu toplumun kültürünü öğreniriz. Dil, varlığını kültüre, kültür de devamlılığını dile borçludur. Her ikisi de kol kola yürür, birlikte çoğalır veya azalır. İncelenen podcastler ilgi çekici, merak uyandırıcı konuları ve kültürel öğeleri işlemektedir. Podcastlerde bu tür metinlerin konu olarak işlenmesi dinleyicinin o dile karşı olan ilgisini artırmaktadır.

“BritishCouncil” ve “Ello” podcastlerinde “Valentine's Day, Patrick's Day, Independence Day, LaborDay, Halloween, Christmas, Hollywood, Tango, vuvuzela, Bun Festival” gibi ilgi çekici kültürel unsurlar ele alınmıştır. Podcastlerde bilhassa Hz. İsa'nın doğum gününü anmak amacıyla kutlanan Christmas'a (Noel) önemli ölçüde yer verilmiştir. Avrupalıların Noel'deki davranış şekliyle Türk halkının dinî bayramlarda yaptıkları arasında büyük bir benzerlik vardır. Yabancılara Türkçe öğretiminde bu benzerlikten yararlanmak mümkündür.

Yabancılara Türkçe öğretimini hedefleyen “TurkishTea Time” ve “TurkishClass101” sitelerinde yer alan podcastlerde “Hürrem Hatun, Turkish Bath, evlenme planı, Cumhuriyet Bayramı, Bursa, Sema Gösterisi, halk oyunları, Mehter Marşı” gibi kültürel unsurlar konu olarak seçilmiştir. Böylece dil öğretimiyle birlikte kültürel unsurların aktarımı da sağlanmıştır.

Başka bir kültürel unsur olan masalların ana dili Türkçe olan/olmayanlara öğretilmesi konusunu irdeleyen birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda masalın Türkçe öğretiminde, kültür aktarımında, bireyin dilsel, zihinsel ve kişisel becerilerinin gelişmesine birçok katkısı olduğu belirtilmiştir. Sözlü anlatı geleneğinin ürünü olan ve geçmişten günümüze konuşulan dilin tüm olanaklarından yararlanılarak anlatılan masallar aracılığıyla kişi, konuşma becerisini geliştirebilir. Masalların fantastik havasından etkilenen kişi, sihrin ve büyüün sınırsız olanakları sayesinde hayal gücünü zenginleştirerek yaratıcı yazma yeteneği kazanabilir. Masalların bu özelliklerinden podcastler oluşturulurken yararlanmak mümkündür.

Yabancılara Türkçe öğretimi için düzenlenecek podcastlerde diğer bir anlatı türü olan efsane metinleri de kullanılabilir. Efsaneler, kısa metinlerdir, ilgi

Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kullanılacak Yapılandırılmış Bir Podcastte ...

çekicidirler, inandırıcıdır. Üstelik dünyanın birçok yerinde anlatılan ve birbirine benzer efsaneler de bulunmaktadır. Türkçeyi öğrenmek isteyen bir yabancı, efsane aracılığıyla Türk toplumunun değer yargılarını, kültürel alt yapısını da öğrenmiş olur. Öğrenci, dinlediği veya okuduğu bir efsane metni ile kendi ülkesinde var olan bir başka metinle ilgi kurma fırsatını yakalar. Böylece diller ve kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerine düşünme fırsatını elde etmiş olur.

İlgi çekici metinler olan masallar, efsaneler, evliyaların hayatlarını anlatan menkıbeler ve daha birçok gizem dolu anlatı, yabancılar Türkçe öğretiminde hazırlanacak podcastlerde işlenebilir. Kız isteme, nişan, kına gecesi gibi düğün âdetleri başta olmak üzere birçok geçiş dönemi ritüeli, podcastlerde Türkçe öğretimi ve kültür aktarımı unsuru olarak kullanılabilir. Farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan ve birçok din ve mezhepten izler taşıyan Anadolu halk inanışları da Türkçe öğrenmek isteyen yabancıların ilgisini çekecek unsurlarla doludur. Nitekim BritishCouncil'in İngilizce öğretmek amacıyla hazırladığı sitede "The broken mirror, the black cat and lots of good luck" başlıklarıyla kara kedinin ve ayna kırılmasının uğursuzluk getireceğine yönelik halk inanışlarına yer verilmiştir.

Genel olarak insanlar, gündelik yaşantılarında ilgi çekici şeyler duymak veya komik olayları anlatan metinleri dinlemekten zevk alırlar. Siyaset veya ekonomi ile ilgili haberler, çoğu insanın ilgisini çekmez. Kişi, bir dili öğrenirken gününün bir bölümünü bu işe ayırmak zorunda kalır. Çoğu insan için yeni bir dil öğrenmek, gerçekten zahmetli ve zaman alan bir süreçtir. Bu yüzden dil öğretiminde o dilin bir yabancı için ilgi çekebilecek ürünlerinden yararlanmak, dil öğrencisi için güzel bir ortam oluşturmak bağlamında gerekli bir durumdur. Masal, hayal gücünün sınırlarını zorlayan yapısıyla, efsane sıra dışı ve beklenmeyen akla aykırı sonuyla, fıkralar ise güldüren/düşündüren yönüyle Türkçe öğrenmek isteyen yabancılar için hazırlanacak podcastlerde kullanılabilir ve Türkçe öğrenmenin keyfini yaşatacak unsurlardır.

Sonuç ve Öneriler

İçinde bulunulan çağ, Türkçe öğretiminde teknolojik imkânlardan yararlanmayı zorunlu kılmaktadır. Bilişim teknolojileri kullanılarak oluşturulan yardımcı materyaller, Türkçenin yabancılar tarafından öğrenilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda podcastler, yabancı dil öğretiminde ders dışında da dil öğrenme fırsatı sağlayan önemli bir yardımcı materyal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmayla yabancılar Türkçe öğretiminde kullanılacak yapılandırılmış bir podcastin taşınması gereken özellikler, dil öğretiminde kullanılan mevcut podcastler incelenerek belirlenmeye çalışılmıştır.

Yabancılar Türkçe öğretiminde kullanılmak üzere hazırlanmış yapılandırılmış bir podcast; dilin doğal gelişimini yansıtan diyaloglardan oluşmalı, sunucular aracılığıyla aktarılmalı, öğrenci seviyelerine göre planlanan senaryolardan oluşmalı, öğretilen dilin kültürel zenginliklerini kapsayacak şekilde düzenlenmeli, masal ve efsanenin merak uyandırıcı etkisinden yararlanmalı; fıkra, bilmece ve oyunlar aracılığıyla eğlenceli hâle getirilmeli, alanında yetkin kişiler tarafından oluşturulmalı, dinleme sonrasında kelime, gramer ve anlamlandırma çalışmalarına

yer vermelii, hem mp3 ses kaydını hem de pdf metin içeriğini, öğrencilerin hizmetine sunmalıdır. Bütün bunlar, Türkçenin daha çok öğretilen ve öğrenilen dil olabilmesi için ücretsiz olarak gerçekleştirilmelidir. Ayrıca elde edilen veriler ışığında yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılacak güncel, yapılandırılmış podcastler oluşturup öğrencilerin hizmetine sunmak ve Türkçe podcastlerden oluşan bir web sitesi kurmak mümkündür.

Kaynakça

- Aytan, T., Ayhan, N. H. (2018). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde dijital ortamlar. *International Journal of Bilingualism Studies*, 1(1):3-37.
Erişim adresi: [https://www.academia.edu/38080983/Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Dijital Ortamlar Digital Environments in Teaching Turkish as a Foreign Language](https://www.academia.edu/38080983/Türkçenin_Yabancı_Dil_Olarak_Öğretiminde_Dijital_Ortamlar_Digital_Environments_in_Teaching_Turkish_as_a_Foreign_Language)
- Brachet, C. (2007). L'appropriation des podcasts par les médias traditionnels: quels enjeux pour la production de contenus médiatiques, In colloque Observatoire des Mutations des Industries culturelles (No.25). Erişim adresi: http://www.observatoire-omic.org/colloque-icic/pdf/brachet3_1.pdf
- Cebeci, Z. (2008). Some preliminary findings for designing educational podcasts. In Proc. 2nd Int. Conference On Innovations in Learning for the Future 2008: e-Learning, March 27-29th, 2008 (pp. 377-385). Istanbul, Turkey.
Erişim adresi: http://traglor.cu.edu.tr/objects/pdf/podcasting_in_education_2008_03_21.pdf
- Chan, W. M., Chi, S. W., Chin, K. N., & Lin, C. Y. (2011). Students' perceptions of attitude towards podcast-based learning: A comparison of two language podcast projects. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 8(1): 312-335.
Erişim adresi: <http://e-flt.nus.edu.sg/v8s12011/chan.pdf>
- Coşkun, O., Demirkan, M. (2016). Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde dinleme becerisini geliştirmede web radyo ve podcast uygulamaları. *Turkophone*, 3 (1): 35-56.
Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/turkophone/issue/18993/200486>
- Fernandez, V., Sallan, J. M., & Simo, P. (2015). Past, present and future of podcasting in higher education. In *Exploring Learning & Teaching in Higher Education* (pp. 305-330), Springer, Berlin, Heidelberg.
Doi: 10.1007/978-3-642-55352-3_14
- Güler, S. (2014). Podcasting in pre-service language teacher education: A constructivist perspective (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gündüz, N. (2006). Contributions of e-audiobooks and podcast to EFL listening classes. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (21): 249-259.
Erişim adresi: <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad>

Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kullanılacak Yapılandırılmış Bir Podcastte ...

Hasan M. M. and Hoon T.B. (2012). ESL learners' perception and attitude toward the use of podcast in developing listening skills. *The English Teacher*, 12(2): 160-173. Erişim adresi: <https://journals.melta.org.my/index.php/tet/index>

Hasan M. M. and Hoon T.B. (2013). Podcast applications in language learning: A review of recent studies. *English Language Teaching*, 6(2): 128-135. Erişim adresi: <https://academic.oup.com/eltj>

Nataatmadja, I. and Dyson, L.E. (2008). The role of podcasts in students' learning. *International Journal of Interactive Mobile Technologies*, 2(3): 17-21. Erişim adresi: <https://online-journals.org/index.php/i-jim/index>

Katranç, M. (2012). Üstbiliş stratejileri öğretiminin dinlediğini anlama becerisine ve dinlemeye yönelik tutuma etkisi (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Stanley, G. (2006). Podcasting: Audio on the internet comes of age. *TESL-EJ*, 9(4): 1-7. Erişim adresi: <http://www.tesl-ej.org/pdf/ej36/int.pdf>

Şendağ, S., Gedik, N., Caner, M., & Toker, S. (2017). Mobil-yoğun-podcast dinlemenin İngilizce öğretmen adaylarının dinleme, konuşma ve eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 7(2), 94-122. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/etku>

Şengül, M. (2014). Hatay'da yabancı dil öğrenimine ve dinleme becerilerine yönelik 9. sınıf öğrencilerin tutumu üzerine podcastlerin etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Yılmaz, F., Babacan, G. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde podcast kullanımı. *Electronic Turkish Studies*, 10(3). Doi: 10.7827/TurkishStudies.7837

Web Siteleri:

British Council Learn English. General English, Learn English Podcast.

Erişim adresi: learnenglish.britishcouncil.org

Turkish Tea Time. Podcast. Erişim adresi: <https://turkishteatime.com/>

English Language Listening Library Online. Audio Lessons. Erişim adresi: <http://www.elllo.org/index.htm>

TurkishClass101. Erişim adresi: <https://www.turkishclass101.com/member/profile.php?>

ARİSTOTELES, DEVLET, KÖLELER VE VATANDAŞLIK

ARISTOTLE, THE STATE, SLAVERY AND CITIZENSHIP

АРИСТОТЕЛЫ, ГОСУДАРСТВО, РАБЫ И ГРАЖДАНСТВО

Abdullah KIRAN*

ÖZ

Aristoteles köleliğin doğadan ve doğuştan olduğunu, siyasi statü veya toplumsal eşitsizlik neticesinde sonradan ortaya çıkmadığını savunur. Köleliği doğadan kölelik ve yasal kölelik şeklinde iki farklı kategoride ele alan Aristoteles'e göre doğadan köle olanların sonradan özgürleşmesi veya azat edilmesi mümkün değildir. Doğadan köle, doğası gereği, diğer bir deyimle yaradılışı itibariyle köledir. Kişinin azat edilmesi, özgürlüğünü kazanması veya statüsünün sonradan değişmesi, kölelik niteliğini ortadan kaldıramaz. Zira köle olan, her zaman, her yerde ve her durumda köledir, ancak kimileri hiçbir durumda ve hiçbir yerde köle olamazlar. Aristoteles'e göre kimi insanların yönetmesi, buna karşılık kimi insanların da yönetilmesi doğuştan ve doğadandır. Doğa insanları entelektüel kapasite ve fiziksel güç açısından farklı yaratmıştır. İnsanlar entelektüel kapasite ve fiziksel güç olarak farklı olduklarından, bazıları doğa tarafından efendi, bazıları ise köle olarak tasarlanmıştır. Yüksek bir entelektüel kapasite bağışlanmış olanlar emir vermek içindir; daha az akıl ve sağduyuya sahip olup vücut açısından güçlü olanlar ise sadece emirleri yerine getirmek için uygundur. Aristoteles'e göre devlet faydacı (*utilitarian*) bir zeminde kurulduğu için kölelik hak ve doğaldır. Bir devlet yapılanmasında köleler hizmet edip üretime katılarak katkı sağlarken, özgür vatandaşlar yönetim işlerine katılıp kamu yararına çalışırlar. Aristoteles'e göre devletin vatandaşı olabilmenin en önemli şartı kamu yararına olan bir işte çalışıp yönetime katılmaktır. Vatandaşlığı oldukça ayrıcalıklı bir statü olarak değerlendiren Aristoteles köleler, işçiler, çiftçileri, kadınlar ve zanaatkârları vatandaş olarak kabul etmez.

Anahtar Kelimeler: *Aristoteles, Kölelik, Devlet, Vatandaşlık, Yönetim*

ABSTRACT

According to Aristotle the slavery stems from nature and it's innate; it has not been emerged as a result of social inequality or difference of the status. Aristotle classifies slavery into two different categories as natural and legal slavery. According Aristotle, those who are the slaves by nature can't be manumitted. While some people are slaves wherever they are, some can't be slaved at anywhere. It's is by nature that some are masters and the others to be ruled. Since men differ in their intellectual and physical capacity, it is by nature that some are masters and

the others are slaves. Those who are endowed with a high intellectual capacity are eligible to command, but those who are endowed with physical strength are designed to obey and fulfill commands. Since the state has been built on utilitarian ground, the slavery is legitimate and natural. In a state structuring, while the contribution of the slaves comes by their serving and joining the production process, the free citizen's takes part in the administration duties. According to the Aristotle, the most important conditions of being a citizen are to take duty in the administration of the state and work on behalf of public welfare. Thus Aristotle gives a very privileged statue to citizens of state and doesn't accept the slaves, workers and farmers, women and artisans right of citizenship.

Key Words: *Aristotle, Slavery, State, Citizenship, Administration*

АННОТАЦИЯ

Аристотель утверждает, что рабство является естественным и врожденным, а не в результате политического статуса или социального неравенства. Согласно Аристотелю, который рассматривает рабство в двух различных категориях как рабство от природы и законное рабство, рабы от природы не могут быть освобождены впоследствии. В то время как, некоторые люди всегда и всюду являются рабами, другие нигде и никогда не могут им быть. Естественно, что некоторые люди управляют, а некоторые управляются. Поскольку люди различаются по интеллектуальным способностям и физической силе, некоторые из них созданы природой как хозяева, а другие - как рабы. Высокий интеллектуальный потенциал для того, чтобы отдавать приказы пожертвованным; Обладающие высокими интеллектуальными способностями люди созданы для того чтобы дать приказы, а менее интеллектуальные но физически сильные способны осуществлять эти приказы. Согласно Аристотелю, рабство является правильным и естественным, потому что государство основано на утилитарной почве. При государственном структурировании рабы служат и помогают производству, а свободные граждане участвуют в государственных делах и работают на благо общества. По словам Аристотеля, самым важным условием быть гражданином государства, является работа в общественных интересах и участие в управлении. Аристотель не принимает рабов, рабочих, фермеров, женщин и ремесленников в качестве граждан.

Ключевые слова: *Аристотель, Рабство, Государство, Гражданство, Администрация*

GİRİŞ

Köleliğin doğadan ve doğuştan olduğu tezini savunan Aristoteles, kölelere devlet yapılanması içinde hizmet etme ve üretime katılma şeklinde yer verir, ancak kölelerin vatandaş olarak kabul edilmesi düşüncesini benimsemez. Kölelerin vatandaş olması bir yana, Aristoteles'e göre özgür doğmuş işçiler ve çiftçiler bile vatandaş olamazlar. Devleti, belirli bir entelektüel kapasiteye sahip olan özgür vatandaşların kurduğu bir yapı olarak kabul eden Aristoteles, bu özgür yurttaşların da tek tip olmamalarını savunur. Özgür yurttaşların birbirinden farklı olmalarının, dengeyi koruma açısından gerekli bir unsur olarak düşünür. Zira devlet, ayrı parçalar arasındaki dengedir. Ancak ayrı parçalar ile kast edilen, köleler, çiftçiler ve işçiler değil, devletin özgür yurttaşları arasındaki dengedir.

Aristoteles'e göre doğa, özgür vatandaşlar ve kölelerin bedenlerini birbirinden farklı bir şekilde yaratıp biçimlendirmiştir. Kölelerin bedenleri elle

Aristoteles, Devlet, Köleler ve Vatandaşlık

yapılan işler için uygun ve yeterince güçlü iken, özgür insanların akılları ve entelektüel kapasiteleri gelişmiştir. Onlar devlet ve kamu işlerini yürütmek hususunda gerekli bilgi ve becerilere sahiptirler. Akıllarını kullanma iradesine sahip olmayan köleler, ancak evcil hayvanlar gibi söz dinleyerek itaat ederler. Köleler de aynen evcil hayvanlar gibi bedensel ihtiyaçlarımızı gidermeye yararlar. Doğuştan köle olanların kölelik yapması doğru ve uygun bir davranıştır. Aklını kullanma iradesinden yoksun olan kölenin fiziki gücünü eyleme geçiren şey, efendinin emir vermesi ve yönlendirmesidir. Doğa, özgür insanı erdemler açısından kölelerden daha üstün yaratmıştır.

Aristoteles kimi insanların köle, kimi insanların da özürülü olmasını sonradan ortaya çıkmış bir durum olarak kabul etmez. Ona göre kölelik statü farkı, sosyal veya siyasal bir eşitsizlik neticesinden meydana gelmiş bir durum değildir. Kölelik bizzat insan doğası ve yaradılışı ile alakalıdır. Yaradılıştan kaynaklanan kölelik statüsü sonradan değişmez. Aristoteles “kimileri her yerde köledir, kimileri hiçbir yerde” köle değildir diyerek (Politika, 1255a: 33) kölelik statüsünün değişmez olduğunu savunur. Köle ve efendi arasındaki ayrımı, her ikisinin sahip oldukları erdemler üzerinde açıklamaya çalışan Aristoteles’e göre “kader ya da tesadüf, insanı erdemli ya da dürüst yapmaz.” Efendinin emir vermesi, sahip olduğu kimi erdemler ve yeteneklerle ilgilidir. Herkes erdemden pay almıştır, ancak aynı ölçüde değil. İnsanlar erdem sahibi olabilmek için dışsal nedenlere ihtiyaç duymazlar; çünkü erdemler de doğadan ve doğuştandır.

Köleyi ailenin bir unsuru olarak gören Aristoteles, köle ve efendi arasındaki ilişkiyi metazori (zora dayalı) bir ilişki olarak kabul etmez. Efendinin mülkiyeti altında yaşayan köle, efendinin mülkiyetinin bir parçası olması nedeniyle efendinin de bir parçasıdır. Köle, üretim sürecinde yer alarak efendinin eylemde bulunmasını kolaylaştırır. Efendi köle ilişkisinde efendinin yararı önceliklidir; kölenin yararı sonradan ortaya çıkar. Aristoteles’e göre köle ve efendi arasındaki ilişki her ikisinin de yararına olan bir ilişkidir. Bu işbirliğinde efendi, akli ve entelektüel birikimi ile katkı sağlarken, köle fiziki gücüyle destek sunar. Efendinin köleye kötü davranması ne kölenin, ne de efendinin işine gelmez. Zira köle, efendinin, “ondan henüz ayrılmış bir parçasıdır.”

Şüphesiz Aristoteles, kölelerin de, yaradılış itibarıyla diğer özgür yurttaşlardan farklı olmadıklarını ileri süren görüşlerden haberdardır. Örneğin MÖ 5. Yüzyılda Sofist Alkidamos, Tanrının kimseyi önceden köle olarak belirlemediğini, bütün insanları özgür olarak yarattığını dile getirirken, Antiphon da insanların doğal olarak her bakımdan eşit olduklarını savunmuştur. Ancak filozof bu görüşleri doğru bulmadığını ifade etmektedir².

---

² Aristoteles, “Kimileri ise efendinin köleyi yönetmesinin yanlış olduğunu, aralarında doğalarından kaynaklanan bir fark olmadığını, farkın ilişkiden kaynaklandığını ve böyle bir ayrımın metazori oluşundan dolayı haksız bir şey olduğunu söylerler” (1253b:28) ifadeleriyle, köleliğe karşı çıkan görüşlerden haberdar olduğunu, ancak bu fikirlere katılmadığını belirtmektedir.

Aristoteles'in kölelik konusundaki görüşlerinin yanı sıra, vatandaşlığı da adeta ayrıcalıklı bir statü olarak ele alması bilim âleminde çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Bu makalede Aristoteles'in neden köleliği doğadan ve doğuştan kabul ettiği tezi ele alınarak, gene Aristoteles'e göre vatandaşlık ve kimlerin devlette vatandaş olabilecekleri hususu incelenecektir.

1.Devletin Ortaya Çıkışı

Aristoteles devletin ortaya çıkışını (a) aile; (b) ilk birlik olarak kabul ettiği köy; (c) son birlik olarak ele aldığı (çeşitli köylerin birleşmesinden oluşmuş) şehir (veya şehir-devlet/i) üzerinden açıklar. Aile, şehri meydana getiren parçalardan biri, en küçük yapıtaşdır. Ancak aile de kendi içinde parçalara; özgür kişilerle kölelere karşılık gelecek biçimde alt bölümlere ayrılır. Aristoteles şöyle yazar: “Bir ailenin en küçük parçalarına bölünmesi, üç çift ortaya çıkartır: efendi ile köle, koca ile karı, baba ile çocuklar. Öyleyse, bu üç ilişkiden her birinin ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini kendimize sormalıyız. Bunların ilkinin anlatmak için despotluk sözü kullanılır; öteki ikisine daha kesin adları olmadığı için kocalık ve babalık diyebiliriz” (Politika, 1253b: 27-28; Tunçay, 2010: 190).

Aristoteles'e göre devlet, insanların yüksek düzeydeki ahlaki ve entelektüel ihtiyaçlarını karşılamak amacı için vardır. İnsanlar sadece devlet sayesinde barbarlıktan kurtulup medenileşebilirler. “Ancak devletin temeli adalettir, halk adalet sayesinde rahat eder.” (Politika, 1253a: 27). Devlet, adalet üzerine tesis edildiğinde halk rahat eder ve mutlu bir yaşama kavuşur. Bizzat insan doğası, kalıtsal olarak kendisini politik yaşama sürüklemektedir.

Aristoteles bireyin kendisini tam anlamıyla ifade etmesinin yalnızca devlet ile mümkün olabileceğini söyler. Ona göre, sosyal hayat olmasaydı insanlar birer canavar olurdu. Aristo devletin kökenini, insanların bireysel ihtiyaç ve arzularını tatmin etme çabasında arar. Devlet, zamanlama olarak aileden sonra ortaya çıkmış olmasına rağmen, doğası gereği hem aile, hem de bireyden daha üstündür. Ayrıca birey devletin bir parçası olmadan amacını gerçekleştiremez (Rusell, 2006: 341).

Aristoteles'e göre devlet faydacı (**utilitarian**) bir zeminde kurulduğu için kölelik hak ve doğaldır (Gettell, 1956: 64). İnsanlar entelektüel kapasite ve fiziksel güç olarak farklı olduklarından, bazıları doğa tarafından efendi, bazıları ise köle olarak tasarlanmıştır. Yüksek bir entelektüel kapasite bağışlanmış olanlar emir vermek içindir; daha az akıl ve sağduyuya sahip olup vücut açısından güçlü olanlar ise sadece emirleri yerine getirmek için uygundur. Bu koşullar altında, eğer efendiliğin yetki ve gerekleri ihmal edilmezse, kölelik karşılıklı olarak yararlıdır.

Aristoteles'e göre baba olmak veya bir kölenin efendisi olmak belirli bir sorumluluk gerektirir. Bir baba veya köle sahibinin kendisine ait olana karşı haksızlık yapması, pek olası bir durum değildir. Nasıl ki çocuklar, belirli bir yaşa erişinceye kadar babanın bir parçası iseler, köleler de aynı şekildedir. İnsan kendisine ait olana zarar vermek istemez; zira insan kendisine karşı adaletsiz olmak istemez (Nikhomakhosa Etik, 1134b; 117-118). Aristoteles baba ve oğul arasındaki ilişkiyi yönetim şekilleri bağlamında krallığa benzetirken, baba ve köle arasındaki ilişkiyi

Aristoteles, Devlet, Köleler ve Vatandaşlık

tiranlığa benzetir (Nikhomakhosa Etik, 1160b; 184).³ Çünkü kral uyruklarını sevgi ile yönetirken, tiran uyruklarını zorla yönetir.

Aristoteles'e göre devlet, ancak belirli bir entelektüel kapasite sahip olan özgür yurttaşlar tarafından kurulabilir. Lakin bu özgür yurttaşlar tek tip değil, birbirlerinden farklıdırlar. Bir yapının devlet olabilmesi için, yapıya katılanlar arasında farklılıklar olması gerekir. Zira devlet, ayrı parçalar arasındaki dengedir. Devletin eşit ve özgür vatandaşları arasında bir denge olmalıdır; çünkü herkes aynı anda iktidar olamaz (Politika, 1261a: 50). Üstelik “Devlet bir yatırımdan fazla bir şeydir, amacı yalnızca yaşamayı olanaklı kılmak değil, yaşamaya değer bir yaşamı kurmaktır” (1280a: 101; Tunçay: 2010: 190).⁴ Yaşamaya değer bir yaşamı da köleler ve hayvanlar kuramaz, ancak mutluluktan pay alan özgür varlıklar kurabilir. Aristoteles göre “Devlet yalnızca aynı yerde yaşayan ve üyelerini kötülükten alıkoyan, mal ve hizmetlerin değiş tokuşunu sağlayan bir topluluk” şeklinde de tanımlanamaz. Bir devletin devlet sayılabilmesi için bunlar var olmalı; ancak bütün bunların yanı sıra, “Devlet vatandaşların aileleriyle beraber iyi yaşamalarını amaçlar, her şeyiyle tam bir yaşam olsun ister.” (Politika, 1280b: 103). Aristoteles “iyi yaşamı” mutlu ve soylu yaşam ile özdeş görmektedir. Soylu eylem, siyasal birlik olarak devlet var olduğu müddetçe mümkündür. Siyasal toplum, salt bir arada yaşamak ve arkadaşlık uğruna değil, soylu eylemlerde bulunmak için vardır.

2.Köleler ve Vatandaşlık

Aristoteles'e göre devlet vatandaşların toplamından oluşur. Ancak Aristoteles, bir ülkenin sınırları dâhilinde yaşayan herkesi “vatandaş” olarak kabul etmemektedir. “Vatandaş” olabilmenin belirli kriter ve şartları var. Aristoteles, kendisinden önce yapılmış olan “vatandaşlık” tanımlarından yola çıkarak, kendisine has bir vatandaşlık tanımında bulunur. Aristoteles şöyle yazar: “Genel olarak mahkemelere katılan, dava açma ve dava edilme olasılığı olan kişilere vatandaş denir. Ancak bu tanım son derece belirsizdir, örneğin bir ticaret anlaşmasına yabancı bir insan da taraf olabilir”...(Politika, 1275a: 89). Aristoteles'e göre bir kişinin mahkemeye başvurabilmesi, dava açma haklarına sahip olması ve aynı zamanda hakkında dava açılabilmesi, o kişinin “vatandaş” sayılması için yeterli değildir. Çünkü vatandaş olarak kabul edilebilmek için, kişinin “yasamaya” katılması gerekir. Aristoteles, “bir insanın yargılamaya ya da yasamaya katılma hakkı varsa ona vatandaş deriz” (Politika, 1275b: 91) diyor. Yasamaya katılan bir insan, ülke yönetiminde söz sahibi olur. Eğer bir kişi yönetime katılıyorsa vatandaş, ancak yönetim de yer almıyorsa vatandaş değildir. Şayet bir kişinin devlet yönetimine katılma yeteneği ve şansı varsa, o zaman o kişi vatandaşdır. Vatandaş olan yönetmek

³ Aristoteles krallık ve tiranlık rejimi şu şekilde karşılaştırır: “Kral korumaları silahlı vatandaşlardır, tiran korumaları ise ücretli yabancı askerlerdir. Kral yasalara uygun şekilde kendilerini yönetmesini isteyen vatandaşları yönetirken, tiran yönetilmek istemeyen insanları yönetir. Bundan dolayı kral vatandaşlarını korur, tiran ise kendisini vatandaşlarından korur” (Politika, 1284a: 115)

⁴ Mete Tunçay bu pasajın çevirisinde “yatırım” kavramını kullanırken, Furkan Akderin “para ortaklığı” diye çevirmiş.

ve yönetilmeyi iyi bilmelidir. İyi bir vatandaş hem yönetme, hem de yönetilme bilgisine sahip olmalıdır. Vatandaşlar açısından yönetim, özgür insanların diğer özgür insanları yönetmesidir.

Aristoteles'e göre "Bir devletin yaşayabilmesi için gereken insanların hepsi vatandaş değildir." Vatandaşlık önemli ve ayrıcalıklı bir konudur. Örneğin, çocukların da yetişkinler kadar yaşama hakkı vardır, ancak onlar sınırlı vatandaşlardır. Aristoteles, en iyi devletlerde işçilerin vatandaş olmadığını söyler. Vatandaş sayılmada kişinin işi, konumu ve statüsü belirleyicidir. Aristoteles'e göre vatandaşlık aşağılık işlerden muaf olan insanlara ait bir tanımlamadır. "Bir devlette vatandaşlar topluluğu yetki sahibidir." Yöneticiliğin beceriye dayandığı rejimlerde işçiler vatandaş olmaz, çünkü işçinin ya da ücretle iş yapan kişinin, gerekli tüm yetenekleri elde etmesi mümkün değildir (Politika, 1278a: 96). Elbette işçi bir yabancı veya gezgin değildir; ancak yine de işçi vatandaş olarak kabul edilemez. Aristoteles işçiler gibi, çiftçileri de vatandaş kategorisinde ele almaz. Ona göre "Eğer çiftçiler sadece kendilerini ve ailelerini doyuracaklarsa bunun devlete ne yararı olur?" (Politika, 1268a: 69). Oysa vatandaşların özgür olması ve vergi ödemesi ve kamu yararına fatalitelerde (iyilik) bulunması şarttır; sırf köleler ya da fakirlerden oluşan bir ülke olmaz. Daha çok zengin olanlar, vatandaş dahi olsa, kendilerinden fakir olanlardan daha fazla vatandaşdır. Aynı şekilde daha çok soylu olanlar da, daha az soylu olanlara göre daha çok vatandaşdır.

Aristoteles bazı demokrasilerde, anne veya babası yabancı olanların, hatta evlilik dışı çocukların dahi vatandaş olarak kabul edilmelerini, "geçici" bir durum olarak değerlendiriyor. Ona göre bu yönetimler yeterince vatandaşa sahip olduklarında, artık vatandaş alımını durdururlar. Aristoteles'e göre devletin en önemli sorumluluklarından biri de vatandaşın erdemini kendisine dert edinmesidir. Eğer devlet, vatandaşların erdemlerini artırma hedefinden eksik kalıyorsa, böyle bir durumda devlet sadece bir ittifaktan ibarettir. "Bu nedenle devlet bir arada olan ve vatandaşlarını kötülüklerden koruyan, rahatça ticaret yapmalarını sağlayan bir oluşum değildir. Devlette tabii ki bunlar olmalıdır, ancak tüm bunların varlığı devleti ortaya çıkarmaya yetmez. Devlet vatandaşların aileleriyle beraber iyi yaşamalarını amaçlar, her şeyiyle tam bir yaşam olsun ister" (Politika, 1280b: 103). Devletin asil amacı iyi ve erdemli bir yaşama katkıda bulunmaktır. İyi yaşam mutlu ve asilce sürdürülen yaşamdır. Devlet diye tanımlanan siyasi birlik, sadece birlikte yaşamak için değil, vatandaşların asil davranışlarda bulunmasını da sağlamaya çalışmalıdır (Politika, 1281a: 103).

Aristoteles'e göre toprağın mülkiyeti silahlılar ve tam vatandaşlara ait olmalı, toprağı işleyenler ve toprak sahiplerinin farklı olması gerekir. "Tüm toprağın ortak mülkiyette olması görüşüne katılmıyoruz"⁵ diyen Aristoteles, toprağın bireysel

---

⁵ Aristoteles ortak mülkiyet için şöyle yazar: "Ortak mülkiyetin bir sıkıntısı daha var. Bir şeyin sahibi arttığı zaman o mala duyulan saygı azalır. İnsanlar ortak olan şeyden çok sadece kendilerine ait olan şeylere dikkat ederler. Ortak olan şeylere ise kendi yaşamlarına etki ettiği sürece özen gösterirler. Bu durumun en önemli nedeni de bir başkasının o işle ilgilendiğine

Aristoteles, Devlet, Köleler ve Vatandaşlık

ve kamusal mülkiyet olarak ikiye ayrılmasını savunur. Kamu toprağından elde edilecek gelirlerin bir kısmı ortak sofralar için tahsis edilirken, bir kısmı da, Tanrılar için, muhtemelen Tanrılara sunulacak adaklar için ayrılmalıdır. Vatandaşların sahip olduğu bireysel toprakların bir kısmı kente yakın, diğer bir kısmı da sınırda olmalıdır ki, savaş çıktığında herkes birlik içinde hareket etsin. Bir vatandaşın mülklerinin sadece sınırda veya kent merkezine yakın bir yerde olması, adalet ve eşitlik ilkesine aykırıdır (Politika, 1330a: 237). Aristoteles'e göre sadece, "Vatandaşlar mülkiyete sahip olmalıdır, çiftçiler, işçiler, köleler ve civarda oturanlarsa barbarlardır" (Politika, 1329a: 235). Onlar mülkiyet sahibi olmamalıdır. Aristoteles'e göre sıradan insanlar üç tür işle uğraşırlar: Çiftçilik, ticaret ve işçilik (Politika, 1289b: 128). Oysa vatandaşlar çiftçi gibi yaşamamalıdır; erdemlerini artıracak kadar rahat yaşamalı, yapmaları gerekli işler için de boş vakitleri olmalıdır. Vatandaşlar geçim sıkıntısı yaşamamalıdır. Aşağı sınıfların ve erdemden nasibini almamış olanların devlette bir payı olmamalıdır. Geçimlerini sağlamakdan başka, devlete herhangi bir katkıları olmayan işçiler ve çiftçilerin yaptığı işler kölelerinkinden pek farklı değildir. Zira "Kölelerin işlerini yapabilmek de kölelik diye isimlendirilir. Tüm işçiler bu gruba dâhildirler" (Politika, 1277b: 93). Aristoteles yeterli bir zenginlik ve mülkiyete sahip olamayan insanların, kölelerinkine benzer bir hayat sürdürdüklerini düşünür. "Fakir insanların kölesi yoktur, bu nedenle karılarını ve çocuklarını köle gibi kullanırlar" (Politika, 1323a: 217) derken, hayatlarını devam edebilmek için çalışmak zorunda olan insanların köle gibi yaşadıklarına inanır. Kısacası Aristoteles, emeği ve fiziksel gücüyle hayatlarını kazanan insanların, kölelerinkine benzer bir hayata sahip olduklarını savunur.

Aristoteles'e göre toprağı işleyecek olanlar mümkün olduğunca köleler olmalıdır. Bunun yanı sıra toprağı işleyenlerin tamamının aynı halktan olmamasına da dikkat edilmelidir⁶. Köleler işlerini iyi yapmalı ve isyan çıkartacak kadar cesur olmamalıdır. Kimi durumlarda, kente yakın yerlerde bulunan işçiler de çalıştırılabilir, ancak bu yabancıların da köleler gibi olması gerekir (Politika, 1330a: 238). Vatandaşların sivil ve askeri olmak üzere iki görevi bulunur. Uzun yıllar devlette hizmet edenler, belirli bir yaştan sonra emekli olup "rahip" olabilirler. Vatandaşların düşük düzeydeki işlerle ilgilenmemesi gerektiğini dile getiren Aristoteles, mümkün olduğu kadar vatandaşı bedensel işlerden muaf tutmaya çalışır.

Köleleri, bedensel gereksinimlerimizi gidermek için yararlandığımız evcil hayvanlarla eşdeğer tutan Aristoteles, onları yurttaş olarak kabul etmez.

3.Köleler ve Özgürlük

Aristoteles, köleliği doğadan ve doğuştan kabul ettiği için, bir kölenin hangi şartlarda özgürleşebileceği konusuna değinmez. Ancak Platon, kölelerin de

---

yönelik inançtır. Ev içinde de benzer bir durum yaşanmaktadır. Çok sayıda köle az sayıda köleden daha az iş yapar" (1262a:52)

⁶ Aristoteles'in bu hususta Platon ile aynı görüşü paylaştığı görülmektedir. Zira Platon da "kölelerin kolayca boyun eğmeleri isteniyorsa, aynı ülke halkından olmamaları gerekir, elden geldiğince de aynı dili konuşan insanlar olmamalıdır" diye yazar (Bkz. Yasalar, 777d: 247).

özgürleştirileceği veya azat olacakları kimi durumlardan söz eder. Platon'a göre akli başında bir insan, annesi veya babasını dövmez; dövmeye kalkarsa ve bu olaya tanıklık eden köle müdahale edip saldırıya uğrayan ebeveyni korursa, o zaman bu kölenin özgürleştirilmesi gerekir. Eğer böyle bir olay çarşıda olursa ve köle müdahale etmezse, o zaman agoranomlar tarafından yüz kırbaç ile cezalandırılmalıdır (Yasalar, 881c: 379). Yine Platon'a göre, yasaları "çiğneyerek kendisine ve atalarından birine ait olmayan bir şeyi sahibinden izin almadan alıp götürən insanı," ihbar eden köle de devlet tarafından azat edilmelidir (Yasalar, 913c: 421). Aynı şekilde bir yaşlıya yapılan kötü bir muameleyi bildiren köle de yetkililerce azat edilmelidir.

Platon kadınlar ve köleler konusunda öğrencisi Aristo'dan farklı düşünmekteydi. *Devlet* adlı eserinde, "Demek ki, kadının yaradılışı da erkeğinki gibi devlet bekçiliğine elverişlidir. Yalnız bu yaradılış kadında zayıf, erkekte kuvvetlidir... Devlet yönetiminde kadının kadın olduğu için, erkeğin de erkek olduğu için daha iyi yapacağı iş yoktur. Yaradılıştaki her iki cinsteki aynı güçler vardır. Kadın da erkek gibi bütün işleri görebilir" (Platon, *Devlet*: 142-143) diye yazar. Böylece Platon'un, kölelerin ve kadınların "bağımlılığını" kabul eden Aristoteles'ten daha ileri bir görüşe sahip olduğunu kabul etmek gerekir. Aristoteles kadın ve köleleri ailenin bir bileşeni, diğer bir deyimle tamamlayıcı olarak görmesine karşılık, kadının devlet işlerinde, erkek gibi bütün işleri yapabileceğini kabullenmez.

Geçmiş pek çok uygarlıkta kadına, babasının ya da kocasının mülküyümü gibi davranıldığını hesaba kattığımızda, Platon'un kadınlar konusunda çağının oldukça ötesinde bir görüşe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Buna rağmen Platon da köle sahibiydi. Platon, "köle utandırıcı bir mülktür" diyordu; ancak öldüğünde, sahip olduğu miras arasında iki tane de köle vardı (Abû'l Farac: 106).

Sonuç

Antik Yunan'da köle sahibi olmak, vatandaşların siyasi yaşamda daha özgür olmalarını sağlayan önemli bir unsur sayılırdı. Öncelikle iş gücünden yararlanılması düşünülen köleyi haksız yere dövmek ve eziyete maruz bırakmak, *hubris*, yani kibirlilik olarak görülürdü. Bu yönüyle Atina'daki köleler Sparta'dakilere nazaran daha iyi bir yaşama sahipti, zira Spartalılar, kölelere karşı kötü ve haince davranıyor (Plutarkhos, 2017: 47), spor ve savaş antrenmanlarında, kimi zaman köleleri canlı hedef olarak kullanabiliyorlardı. Tabii Antik Yunan'da iş gücünün önemli bir bölümünü köleler oluşturmaktaydı⁷. Aristoteles, "boş vakti" (*leisure*), diğer bir

---

⁷ Kölelerin özgür insanlar gibi dans edip türkü söylemeleri yasak iken, Spartalılar onlara kimi zaman şarap içirtip sarhoş eder, türküler söyleyip komik duruma düşürürlermiş. Thebaililer, Lakonia seferi sırasında esir ettikleri Sparta kölelerine Terpendros'dan, Alkman'dan, Laakonialı Spendon'dan şiirler okutmak isteyince, esir alınmış olan köleler, efendileri izin vermiyor diye şiir okumazlar. Plutarkhos, "Sparta'da özgür insanın her yerdekinden daha özgür, kölenin her yerdekinden daha köle olduğunu söyleyenler olmuştur" diyerek Sparta'lı kölelerin zorluklarına dikkat çeker. Bkz. Plutarkhos, Lykurgos'un Hayatı:48.

Aristoteles, Devlet, Köleler ve Vatandaşlık

deyimle “uygun zamanı” medeni bir yaşamın ilk koşulu olarak kabul etmekteydi. Ona göre, insanların eğitimle, politikayla ve diğer soylu amaçlarla uğraşmasına olanak tanıyan, “boş vakit”ti. Sadece Aristoteles değil, genellikle eğitilmiş Helenler, fiziksel çalışmayı sosyal ve ahlaki açıdan “aşağılayıcı” görürlerdi. Kuşkusuz Antik Yunan’da vatandaşa bu boş vakti sağlayacak olan da kölelerdi.

Birçok Yunan şehir devletinde köleler nüfusun yaklaşık yüzde 30’una ulaşmaktaydı (Freeman: 204). Yunanlılar önceleri köleleri Trakya’dan, daha sonraları da Küçük Asya’nın iç bölgelerinden satın alırdı. Kölelerin bir kısmı evlerde hizmetçi olarak, bir kısmı tarlalarda, madenlerde ve atölyelerde çalıştırılıyordu. Atina’da becerikli köleler, yerine göre vatandaşlar ve vatandaş olmayan diğer özgür kişilerle birlikte çalıştırılabiliyordu. Atina’da tiranlar kovulduktan sonra Kleisthenes çok sayıda yabancıyı ve köleyi vatandaşlığa kabul etmiştir (Politika, 1276a: 91).

Sonuç olarak Aristoteles, değil köle ve yabancıların, işçi ve çiftçilerin dahi “vatandaş” olarak kabul edilmesi taraftarı değil. Kısacası Aristoteles oldukça sınırlı ve imtiyazlı bir “vatandaşlık portresi” çizerek, köleler, yabancılar, işçiler ve çiftçilerin devlet yönetiminde yer alması ve kamusal alanda çalışmalarını uygun görmez.

Kaynakça

- Abû'lFarac, Gregory, *Abû'lFarac Tarihi*, TTK Yayınları, Türkçesi: Ömer Rıza Doğrul, Cilt I
- Aristotle, *Metaphysics* (2005), *Translated by W. D. Rose*, Nu Vision Publications, LLC
- Aristoteles (2017), *Politika*, Çev: Furkan Akderin, Bütün Yapıtları -3, Say Yayınları
- Barber, Nathan (2006), *European History*, Alpha
- Bolay, Süleyman Hayri (2005) *Aristo Metafiziği ile Gazzeli Metafiziğinin Karşılaştırılması*, M.E.B. Yayınları
- Gettell's (1956), *History of Political Thought*, by Lawrence, C. Wanlass, George Allen, London
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev. Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, Üçüncü Basım, 1991
- Molyneux, John.H., Simonides (1992), *A Historical Study*, Bolchazy-Carducci Publisher
- Platon, *Devlet* (1993), Çev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 6. Basım, Remzi Kitabevi
- Platon, *Sofist* (2011), Eski Yunancadan Çev. Furkan Akderin, Say.Yaamları
- Platon, *Yasalar* (2007), Çev. Candan Şentuna- Saffet Babür, Kabalcı Yayınevi, Üçüncü Basım,
- Plutarkhos (2017), *Lykurgos'un Hayatı*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Çev. Sabahattin Eyüboğlu- Vedat Gönyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, II. Basım
- Ponting, Clive (2001), *World History, A New Perspective*, Pimlico
- Russel, Bertnard (2016), *Batı Felsefesi Tarihi*, 1. Cilt, İlk Çağ Felsefesi, Çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları

Tunçay, Mete (2010), *Batı 'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, Seçilmiş Yazılar, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

POLITICAL REPRESSIONS IN GEORGIA DURING THE QUARTER OF
THE XX CENTURY

ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ В ГРУЗИИ В ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ
XX-ГО ВЕКА

XX. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE GÜRCİSTAN'DAKİ SİYASAL
BASKILAR

Giorgi SOSIASHVILI*

ABSTRACT

On February 25, 1921 the Soviet Russia had occupied Georgia. After the establishment of the Soviet rule, the country had undergone massive repressions, as the Bolshevik's had persecuted all the individuals with different political ideas. This was expressed in forms of taking citizens rights of voting away from them (Sosiashvili, 2011:49), making them exile or in certain occasions their physical liquidation. The Bolshevik terror has had struck upon the higher circles of the society. The citizens, who had been deprived of the belongings, were punished on the grounds of being "a nobleman and an enemy of the working class", they were deprived of any property, houses, livestock, etc., The sources kept at the archives gives us heavy and unvarnished information about the situation in Georgia. The Bolsheviks took away the property of the Georgian noblemen and gave it to the state. The bolshevik government also attacked the Orthodox Church along with other religious minorities (Sosiashvili, 2014:224). During the 20s of the XX century more than 1000 churches had been closed. Prior to the repressions in the country there had been approximately 1350 churches, where 1700 priests, 1527 monks and 280 nuns had served. The number had decreased to couple of dozens (Japaridze, 2009:115). The presented sources allows us to see the clear-cut picture about the repressions in the country during the I quarter of the XX century, which had had an astonishing blow on the Georgian society. Unfortunately, the Bolshevik terror had not stopped there, as it became regular to persecute citizens in the later years, whereas the "Red Terror" took away the lives of many other innocent people.

Keywords: Georgia, occupation, Bolshevik government, Shida Kartli, repressions.

ÖZ

25 Şubat 1921'de Sovyet Rusya, Gürcistan'ı işgal etti. Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Sovyet iktidarının kurulmasından sonra

---

*ORCID:0000-0002-2406-8662,Sosiashvili, G., Prof. Dr. Gori State Teaching University, Gori, Georgia, giorgisosiashvili@gmail.com

Bolşevikler tarafından farklı siyasî düşüncelerinden dolayı insanlara şiddetli baskılar uygulandı. Bundan sonra vatandaşların oy kullanma hakları ellerinden alındı (Sosiashvili, 2011: 49). İnsanlar sürgün ve benzeri olaylarla da katledildiler. Bolşevik terörü toplumun en yüksek çevrelerine kadar ulaştı. Mülkiyetten yoksun bırakılmış vatandaşlar “işçi sınıfının düşmanları” ilan edildiler ve cezalandırıldılar. Bunlar bütün mülklerinden, evlerden, hayvanlardan vb. mahrum edildiler. Arşivlerde muhafaza edilen kaynaklardan dönemin Gürcistan’ında ne kadar zor bir durumun var olduğu çok net anlaşılmaktadır. Bolşevikler, Gürcü soyluların mülklerine el koydular ve bu malları hazineye devrettiler. Ayrıca, Bolşevik Hükümeti, diğer dinî azınlıkların yanı sıra Ortodoks Kilisesi’ne de saldırdı (Sosiashvili, 2014: 224). 1920’lerde 1000’den fazla kilise kapatıldı. Baskılardan önce, ülkede 1700 papaz, 1527 rahip ve 280 rahibenin hizmet verdiği 1350 kilise vardı ve bunların büyük kısmı kapatıldı (Dzhaparidze, 2009: 115). Sunulan kaynaklar, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ülkedeki baskıların Gürcistan toplumuna ne kadar çarpıcı bir darbe vurduğunu net bir şekilde göstermektedir. Ne yazık ki, Bolşevik terörü bu noktada durmadı ve sonraki yıllarda vatandaşlara yapılan zulüm daha fazla yaygınlaştı, “Kızıl Terör” birçok masum insanın hayat hakkını elinden aldı. Bolşevik terörü Gürcü toplumunun yetişmiş insan gücünü yok etti. Dönemin yaraları birçok ailenin hayatını tamamen etkiledi.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, İşgal, Bolşevik hükümeti, Şida Kartli, Baskı.

АННОТАЦИЯ

25 февраля 1921 года Советская Россия оккупировала Грузию. После установления советской власти страна подверглась массовым репрессиям, большевики преследовали всех людей с различными политическими идеями. Это выражалось в формах лишения граждан права голоса (Сосиашвили, 2011: 49), изгнания или в некоторых случаях их физической ликвидации. Большевистский террор обрушился на высшие круги общества. Граждане, которые были лишены имущества, были наказаны за то, что они являлись “дворянами и врагами рабочего класса”, они были лишены всякой собственности, домов, скота и т. д. Источники, хранящиеся в архивах, дают нам информацию о тяжелой ситуации в Грузии. Большевики забрали имущество грузинских дворян и национализировали. Большевистское правительство также напало на Православную Церковь наряду с другими религиозными меньшинствами (Сосиашвили, 2014: 224). В течение 20-х годов XX века было закрыто более 1000 церквей. До репрессий в стране насчитывалось около 1350 церквей, где служили 1700 священников, 1527 монахов и 280 монахинь, их число сократилось до нескольких десятков (Джапаридзе, 2009:115). Представленные источники позволяют нам увидеть четкую картину репрессий в стране в течение I квартала XX века, которые нанесли поразительный удар по грузинскому обществу. К сожалению, большевистский террор на этом не остановился, поскольку в последующие годы стало обычным делом преследовать граждан, в то время как “красный террор” унёс жизни многих других ни в чём не повинных людей.

Ключевые слова: Грузия, оккупация, большевистское правительство, Шида Картли, репрессии.

Introduction

On February 25, 1921 the Soviet Russia had occupied Georgia. After the establishment of the Soviet rule, the country had undergone massive repressions, as the Bolshevik’s had persecuted all the individuals with different political ideas. This was expressed in forms of taking citizens rights of voting away from them

Political Repressions in Georgia During The Quartet Of The XX. Century

(Sosiashvili, 2011:49), making them exile or in certain occasions their physical liquidation. The Bolshevik terror has had struck upon the higher circles of the society. The citizens, who had been deprived of the belongings, were punished on the grounds of being "a nobleman and an enemy of the working class", they were deprived of any property, houses, livestock, etc., The sources kept at the archives gives us heavy and unvarnished information about the situation in Georgia. The Bolsheviks took away the property of the Georgian noblemen and gave it to the state. This could be imagined on the example of village Akhalkalaki, located in one of the regions of Georgia, Shida Kartli. On March 3, 1923 there had been a meeting in Akhalkalaki community, where citizen Liza Tarkhnishvili lost her house. Her house had been described as a "work of art" and due to this "reason" the house became the state property. The previous owner of the house had been given one room, in order to look after the building; however, she did not have any ownership rights over the house (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 25, Description N1:22). It is paradoxical that Bolsheviks had used to lease the buildings on previous owners. During the same meeting, Makine and Petre Tsereteli's had been deprived of the house. Their property had been given to Akhalkalaki community (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 25, Description N1: 68) The same decision had been made in reference to Guramishvili's house (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 25, Description N1:23). Goglika Tarkhnishvili and his brothers had also been deprived of their house and respectively it had become a property of the local community (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 25, Description N1:54).

Methods

The current article uses not only on the empirical, but also on pure theoretical methodology, such as generalization, analysis, synthesis, abstraction, comparison, systemic approach. Comparative-historical method and causal-effect analysis used in the research process combines all kinds of theoretical methodology listed above.

Discussion

The presidium of Executive Committee of Akhalkalaki community deprived former Colonel Estate Tarkhan-Mouravi (son of Dimitri) a house and a two-stone windmill, which after a certain time had been returned to the owner. The reasoning behind the return of the windmill to the owner was that, the owner had built it during the soviet period. Revaz Eeristavi's house had been taken from him and given to the local school in village Doesi (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 25, Description N1:57). As according to the decision of the of Executive Committee of Akhalkalaki community on March 23, 1923 Gigo Javakhishvili had been deprived of his property. In the text of the decision, we read: "During the hearing, the Revolutionary Committee of village Khovle had presented a transcript about Gigo Javakhishvili's case, upon which a

decision had been made by the presidium, to seize his property in favor of the community and to leave only two rooms and a kitchen. Whereas, he had also been deprived of a grand piano and windmills and respectively turn into the possession of the Executive Committee, located in villages Tchkopiani and Zemi Khandaki in order to strengthen the communal earnings (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 25, Description N1:54).

The Bolshevik repressions put a hard mark on Georgian “Inteligentsia”, on scholars, writers and statesmen. They had been deprived of their belongings without any legal grounds. We have encountered an interesting document in reference to Ivane Javakhishvili, the founder of Georgian historical sciences and Tbilisi state University, whose belongings also had been confiscated. On March 3, 1923 the Executive Committee of village Akhalkalaki had deprived Ivane Javakhishvili a house in his home village Khovle. In the transcripts of the decision of the committee, we read: “A transcript of the Presidium of the Executive Committee of Akhalkalaki Community of March 3, 1923 about the case of Ivane and Giorgi Javakhishvili’s property. During the community hearing, the building of the village Khovle school, which belonged to Javakhishvili family, represented an utter necessity for the community and therefore, Javakhishvili’s had been deprived of the building and it had, subsequently been given to Khovle school, under the regulation of the Executive committee”.

The document was signed by the head of the Executive Committee Chitiashvili and secretary Mezurnovi. As according to the document, the meeting, where Ivane Javakhishvili had been deprived of his house took place on March 3, 1923, whereas the official transcript had been made on April 15, 1924 (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 25, Description N1:21). We do not encounter any information about the persons, who executed the decision of the committee, however, according to other sources, we see that a special group of officials had been established, who was in charge of developing transcripts about the deprived property of the citizens. We can imagine such a situation, as according to the document, which is related to Nikoloz Tarkhnishvili house and property in Garikula, where we see that the group of officials, who had confiscated the property consisted of: the head of the Executive Committee I. Chitiashvili (the very person, upon whose decision I. Javakhishvili’s property had been seized), also instructor of the community committee comrade Arshakun, comrade Goginashvili, sent from the center of Land reform and head of the “Milicia” Baramidze.

The mentioned committee gave Mikheil Tarkhnishvili two rooms in his house due to his illness (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 25, Description N1:58). It is worth noting that in one of the documents, which was a document containing information about the population of Akhalkalaki, who had been deprived of their belongings, mentions Ivane and Giorgi Javakhishvili’s, who as of the decision N 1923 III-14, of the Executive Committee had been deprived of their house. In the transcript, we read that the house had been damaged, whereas, we suppose that this detail had been added in

Political Repressions in Georgia During The Quartet Of The XX. Century

order to justify the seizure of the house from Javakhishvili's. The state had adopted a special regulation in order to seize such type of houses in particular, "An instruction for the Internal Affairs and Justice Committees for the seizure and municipalization of the buildings". In the mentioned document we read, "As according to the Georgian Social Soviet Republic People's Committee's 11 decrees of June, 1923 and 15 published decrees in the "Communist N125" and according to the Article 59 of Civil Code the municipalization of the buildings had been prohibited as of June 15, 1923. The municipalization of the buildings had been allowed as of the decree of the Central Georgian Executive Committee and People's Commissioner's Council decree of September 26, 1923 about the Housings, whereas only on instances, which were deemed necessary for the state's need, and as according to the regulation of requisition of the Civil Code, articles 69 and 70, the state's need required the Housings, not be demolished and kept in good conditions, in order not to cause a Housing crisis. Therefore, keeping the Housings without proper care, leads to their deterioration, this subsequently becomes a basis for their municipalization. However the municipalization of the Housings should be closely monitored. We have to have a guarantee that the municipalization of the Housings is reasonable and has a firm ground, thus the Control Apparatus discovers the Housing to be unmonitored, which lead to its deterioration, an act should be issued, where it would be mentioned, what type of damages it contains and should later be notified to the legal owner of the housing. After the issue of the act, the Communal Unit shall issue a written notice to the owner, informing them about the conditions of the housing and also giving them certain time for the restoration, but no more than one year; in case, the house is not restored in the proposed dates, it would become an object for further municipalization. The document, which had been issued on February 21, 1924, bears signatures of People's Commissioner for Justice K. Okudzhava and People's Deputy Commissioner for Internal Affairs Talakhadze (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 25, Description N1:82).

As it had been mentioned, Ivane Javakhishvili's housing had been deemed deteriorated, subsequently leading to its seizure. The above mentioned two documents contradicts each other, as in the document issued by Akhalkalaki regional executive committee deems Ivane Javakhishvili's house as an "important" housing and ask to transfer it to village Khovle's school, whereas in the second document, we read, that Javakhishvili's housing is considered as deteriorated. From our point of view, in the second document, which states about the deterioration of Javakhishvili's housing, the state officials deliberately indicated that the housing was deteriorated, in order to justify the seizure of the building. There exists one more document, where it is indicated that Javakhishvili's housing had been given to village Khovle school by the local authorities, whereas the document has a text: "All the seized property under the regulation of the Gori Regional Executive Committee". In the mentioned document, we read, that Giorgi Javakhishvili (younger brother of Ivane Javakhishvili), residing in village Khovle, had been deprived of his housing (the very housing, which the abovementioned

two documents refer to), 2 windmills, 1 Vermorell Apparatus as according to the decision N 14 of the Lands Revolutionary Committee; the document also had a remark, that the Javakhishvili's housing had been given to village Khovle school (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 101, Description N1:9).

The document is dated to 1924. The victims of the then Soviet repressions mainly were the representatives of the upper class. The document of 1923, gives us a clear picture about the Soviet repressions, which mainly affects the noblemen and upper class representatives residing on Gori administrative unit. This is the list "of the noblemen and owners from Gori administrative unit, who had been deprived of their property". We could realize the Soviet repression on the case of Ephemia Machabeli, who belonged to an upper class family, residing in Gori Administrative Unit. In the document related to Ephemia Machabeli, we read: Machabeli Ephemia, Tkviavi Community, nobleman, had been deprived of 4 days work lands, 12 days work "cultured" lands, 12 rooms, 1 basement, 3 windmills, reasoning – as a landowner, enemy to the people and not a worker;

The document had been signed by the head of the Executive Committee of Gori Administrative unit V. Kurdadze;

Head of the unit for the internal affairs S. Tskovrebashvili;

Head of the Instructional-Information unit I. Kancheli. Case N17 had been submitted to the People's Commission for Internal affairs on 12/VI 1923 (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N26; Description N1, document N416).

The Bolshevik government had remorselessly remedied not only against the noblemen, but against the wealthy peasants too. A clear picture about this issue is given in a document, a village gathering report of Tirdznisi and Tergvisi of 1926, kept at Gori Regional Archive. One of the issues on the report was an expelling of Shakro Egadze from the village. We read the following in the report: „Here, look at his past, he used to be a whipmaster and a friend of the bandits, whereas with their help he committed a murder of the members of A.L.K.K. Nika Zerakidze and Pavle Goginashvili. He had an intent of murdering comrade Psitidze and even, nowadays he is a provokator and represents an enemy to the peasants and government, and therefore should be expelled from the village“ (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N26; Reg. N3, Case N186). The Bolsheviks had dekulakized a lot of peasants, while taking their property into state possession. „They were taking not only livestock, but did not allow them to harvest and used to take the lands in their possession“ (The narration had been recorded from Vl. Mdzinarashvili, born 1915, Departed 1995). We have encountered many interesting documents related to the „dekulakization“ process, which is in reference to the village Ditsi inhabitants, Bolashvili family, who had been deprived of their possessions. On November 27, 1930 the Tirdznisi Village Council had added a new case of kulakized Bolashvili's family to the „blacklisted“ in the election commission report (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N4; Reg. N1, N101:4). During the mentioned period approximately 68

Political Repressions in Georgia During The Quartet Of The XX. Century

peasants had been deprived of their property (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N4; Reg. N1, N95:24). The peasants ostracized by the Bolsheviks had asked help on several occasions with the intent to return their property. They had even asked the head of the CEC Filipp Makharadze for help, but in vain (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N4; Reg. N1, N84:134). An ad-hoc commission had been sent to Ditsi to investigate the case of Bolashvili family on behalf of Filipp Makharadze. The commission had made an act, (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 101, Description N1:113), but Bolashvili family was not able to return their property. According to one of the documents, later on they had addresses the State Prosecutor for Eastern Georgia, but that attempt also went in vain (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 101, Description N1:51). The „kulakized“ peasants had also addressed the „Kolxoz Center“ (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 101, Description N1:75). From this letter, we get a clear picture that the local government had used the „poor“ peasants against the „kulakized“ peasants, subsequently flaring the civic confrontation. In the last document, we encounter information that the government had returned part of the property to Bolashvili family, in particular: 1. 1 building, 3 rooms and a basement, two oxes along with the plough, approximately 3 hectares of the land, also one cartload and 35 kg-s of grain per person. (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N101, Description N1:117). During the Bolshevik era in Georgia, the rights of the citizens had been trampled, as the elections for executive councils of villages had been held under constant governmental pressure. In one of the documents kept at Gori archives, which refers to the elections in one of the villages, we read: „about the importance and obligations of the council members, comrade N. Archuaze made remarks and reminds his colleagues about the importance of the elections, on how they should mobilize only those comrades, who are truly interested in the development of the working class“ (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N 101, Description N1:117). The bolshevik government also attacked the Orthodox Church along with other religious minorities (Sosiashvili, 2014:224). During the 20s of the XX century more than 1000 churches had been closed. Prior to the repressions in the country there had been approximately 1350 churches, where 1700 priests, 1527 monks and 280 nuns had served. The number had decreased to couple of dozens (Japaridze. 2009:115). The Revolutionary Committee of Georgia had adopted a decree on April 15, 1921, whereas according to its articles 14 and 15: „No ecclesiastic and religious societies have a right to own property. They do not possess a right of a legal entity, whereas the whole property of the religious societies in Georgia is declared to be a state property“ (Vardosanidze. 2009:71). The Bolsheviks had left the church without any right, consequently prohibiting religious societies to have a legal status. The activists of the communist part had begun to loot the Orthodox church, whereas the Bolsheviks also proceeded with persecuting the ecclesiastic officials. In 1922 the Catholicos-Patriarche Ambrosi

Khelaia had addressed the Geona Conference, where 29 states and British dominions had participated. In his address, the patriarche had informed the conference participants, the civilized world, about the abominations that the Soviet government had done in Georgia, whereas also mentioning the awful state in which the church and in whole the Georgian society had been (History of Georgian Diplomacy, 2004:547-550). The Bolshevik government had arrested the Catholicos for a certain period of time.

Other ecclesiastic officials had also become targets of repressions. On July 29, 1023 Catholicos-Patriarche had had a meeting with the Secretary-general of the Committee of Workers of England “Hands of the Soviet Russia”, Cotes, where Catholicos had openly expressed that: “I do not consider my situation that important, I worry about the state of the nation, church and the society in general, as because of my fault the members of the council and other officials had been tormented in jail for 7 months and as a result the Administrative-governing apparatus is dismantled. All this torments me and does not give me any peace” (Shiolashvili. 2012:289-290). The mentioned interview fully describes the terror in Georgia, which the Soviet Russia had conducted against the orthodox church and their followers. The campaign that had started against the Georgian Orthodox church had hysterical appearance.

With the establishment of the “Union of Godless” the Bolsheviks had started a vicious fight against the Orthodox Church and ecclesiastic officials. The heads of the regional administrative units and representatives of revolutionary committees had acted harmoniously with the government in terms of discrediting the church and seizing its property. The people’s Committee for Internal Affairs had submitted a special circular to stop the actions of the party activists (Sosiashvili. 2013:451). The anti-religious politics had left a hard mark on one of the regions of Georgia-Shida Kartli. One of the documents, kept at Gori archive refers to the terror against the ecclesiastic officials: “To the executive committee of the Gori administrative unit. As of your circular of May 22 N 3/39, we hereby inform you that in the entire community 3 priests have been haved upon their will, 6 of them left the position as according to their written notice, all the churches are closed in the villages and respectively no religious service is conducted” (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, case N38, p. 22). In the upper circles of the government, there had been secret letters about the conditions of the ecclesiastic officials and the future actions against them (Sosiashvili, 2013:62).

The families of the ecclesiastic officials were not allowed to own lands and as a result the clergy had no option, other than to leave the churches (Sosiashvili, 2013:457). According to the sources at Gori Archive, we encounter information about the vicious fights against the clergy on behalf of the representatives of the regional executive committee in 1923. On November 23, 1923 the People’s Commission of the Georgia Soviet Socialist Republic adopted a regulation, whereas: “1. The property of the closed churches went into the state possession, in particular to Executive Committee’s possession. 2. The treasure from the seized

Political Repressions in Georgia During The Quartet Of The XX. Century

property that had historical importance had been given into the possession of the People's Educational Museums. 3. The remaining part of the property shall be used by the local executive committee for the needs of the locals" (Vardosanidze, 2009:105). It is evident in the report of the Commission for Ecclesiastic Affairs of November 3, 1923 that the government allowed the preservation of the property on behalf of the museums, whilst the rest of the property could be used for the local needs (Sosiashvili, 2013:227). As we noted, the government had expressed violent measures against the ecclesiastic officials, whereas such behaviour has changed over the years, but the Bolshevik's oppression of the clergy was still visible.

The clergy had to agree with the government the movement of the Bishops, whereas this is described in the document kept at Gori Archive, which is signed by Catholicos-Patriarche Kristofore (Tsitskishvili):" To the Gori Regional Executive Committee, the governing Bishop of Urbnisi-Matskveri has been released of his duties in Urbnisi Eparchy due to his transfer to Kutaisi-Genati Eparchy, whereas Ephrem had become an acting Bishop at Urbnisi-Matskveri Eparchy. The abovementioned shall be informed to the Executive Committee". Catholicos-Patriarche of Georgia, Kristofore (Tsitskishvili), 1930"(Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N4; Description. N1, Case N10:105.). The Bolshevik government had tried to abolish Christian traditions among the population and instead to install the communist rules. The Christian christening had been replaced by a communist one, whereas the newspaper "Red Kartli" presents us with an interesting information related to this matter. In the letter of V. Kitskheli, we read about the communist christening in village Karaleti. "On November 16, this year, the members of the village council S. Beniashvili and K. Davidovi had visited village Karaleti. They summoned a meeting, where the entire population was present. Comrade Beniashvili explained to the locals in a plain language, the difference between the past and present christenings. The population listened to the presented with great attention and later on the christening has been launched. In the beginning of the christening the local youth band performed "International". Approximately 50 children have been christened, whereas most of them have been named after communist leaders. One of the christened children was named Varlenin, the second was named Spartak, afterwards the children were given presents. We would like to express our gratitude to the members of the council and we hope that our bond would become strong. V. Kitskheli"(Newspaper "Tsiteli Kartli", N13, December 7, 1924:2). The repressions from the atheist government had also affected Armenian and Catholic churches, part of the Jewish Synagogues had also been closed.

It is a well-known fact that during the centuries members of the different religious minorities were able to freely express their religious beliefs and consequently practice their religion. Georgian society never discredited religious minorities, however, this attitude has changed after the "sovietization" of Georgia. All the religious confession had been deemed inapplicable to the soviet government. The situation around the Orthodox church and other religious minorities had been tabooed for a long period in Soviet historiography. Due to the communist

ideology, research of this issue had been stopped (Sosiashvili, 2013:35). On February, 1920 the earthquake in Gori had destroyed several churches. On March 10, 1923 the local government made a decision to destroy the churches affected during the earthquake in Gori, whereas the materials left would be distributed to the locals for building purposes.

In Gori, only three churches were left: Okona, Armenian Church and “French” Church. In the decree of the Executive Committee, the Catholic church in Gori is mentioned as “French” church (Alimbarashvili. 2012:105). As, we mentioned in the beginning, the Bolsheviks started to fight against the Catholic church along with other religious confessions, whereas in 1923 the government had closed the Catholic church in Gori due to sanitary violations in the church and also for having lesser number of followers. The head of the Catholic church in Gori had been named as the enemy to the Soviet state, whereas the Executive Committee submitted a written notice to the People’s Commission for Internal Affairs with the purpose of expelling cleric Konstantine Saparashvili from Georgia. In the report of the meeting, we read: “Report N27, of the presidium meeting of the Executive Committee of Gori Administrative unit. October 22, 1924. Present at the meeting: comrades, Siamashvili, Badriashvili and Sakvarelidze, head of the commission V. Kurdadze, secretary (could not be read – G.S.), point N17 – about the Catholic Church. Due to the fact that the Executive Committee possesses evidence of the anti-sanitary in the Catholic church and that they have less number of followers and also, that the leader of Catholic church is known for his counterrevolutionary actions, we deem necessary to ask the Commission for Internal Affairs to close the church and expel Saparashvili from the country, as a non-subordinate to a communist regime (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N23:157). As, it is indicated, the document dates back to 1924, and we read about closure of the Catholic church, however we have other written sources, that attest the closure of the Catholic church took place in 1923. This is attested by the letter of Vatican City delegate dated to September 16, 1923, which is addressed to Sasha Gegetchkori, People’s Commissioner for Internal Affairs, in the document we read:

“To the Commissioner for the Internal Affairs, Sasha Gegetchkori, in Tbilisi
Mr. Commissioner!

I have addressed you on two instances. About the Catholic church in Gori, which has been closed against the will of the parish, who on their behalf, submitted a written notice about the issue.

After that I had to travel for two months in Russia. I had a hope that the church would have been given back to the Catholic Church, while, this is not the case, I hereby ask you again to reconsider and make a decision in favor of the Catholic parish of Gori.

Sincerely,

Adrianus Smets, delegate of the Vatican City. September 16, 1923 (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N23:18).

Political Repressions in Georgia During The Quartet Of The XX. Century

“To the Ministry of Internal Affairs of the GSR,
a correspondence of the head of the Gori Catholic Church, Konstantine Saparashvili,

About three months ago, the representatives of the local government along with the “Militia” had conducted a description of my room, including furniture, in order for them to take it from me. A few days ago, I was deprived of the rest of the furniture, in particular a carpet, table, chairs, etc., I have a working table among some other staff, which soon will also be taken from me.

Due to the fact that these materials are not the property of the local government, rather it is a property of the charitable organization established near the Gori Catholic church, the so-called “Catholic Brotherhood” and which is left under the possession of the head of the Catholic church to serve the parish of our institution. I hereby ask you to consider a possibility to return the furniture.

I also urge to investigate the case of the closure of Gori Catholic church, despite the fierce protest of its parish.

We hereby ask you to open the Gori Catholic church and return of the property (upto this day, I have not been given a list of the deprived materials), due to the fact that the seizure of the materials did not proceed in accordance to the statute of the Government of August 10, 1923.

Sincerely,

Priest Konstantine Saparashvili, September 10, 1923, Tbilisi, Akimovi St. N16” (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N23:77).

Konstantine Saparashvili’s statement had been directed by the deputy Commissioner of Internal affairs Talakhadze, to People’s Commission for Justice and Prosecutor of Georgia – Vardzieli. (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N23:8).

On September 22, 1923 the Georgian Bolshevik government had made a compromise, by allowing the so-called “closed” churches to exist in the regions. They allowed along with the Georgian Orthodox church, other religious minorities to establish religious societies. Catholic parish, who resided in Gori submitted a petition to open up Gori Catholic church and to return the church belongings to the head of the Gori administrative unit Executive Committee. The petition was signed by 69 representatives of catholic parish (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N23:66).

According to the regulation of September 22, 1923 in order for the religious organizations to be registered, they were supposed to have at least 50 members, whereas during that time the Catholic parish had consisted of 250 persons over the age of 18, part of them had resided in Borjomi and Khashuri (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, # 3; Description. N1, Case N23:69). Priest Konstantine Saparashvili had served to the catholics resided in Gori region, who originated from Tbilisi. Apart from the clerical activity, he had also served as a teacher (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N23:117). The

catholics residing in Gori region had summoned a gathering on December 29, 1923 (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N23:66).

In the organizational regulations they had included the rights, which should have been granted to all Catholics joining the organization (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N54:127).

Lastly, on February 10, 1924 the religious union of Catholics of Gori had been given a mortared stone house in Gori and their furniture had also been returned. A special agreement had been signed between the Gori Catholic religious organization and the representative of the Gori Executive Committee-S. Tskhovrebashvili (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N54:136).

As we mentioned the Bolsheviks had also closed Synagogues of the Jewish population in Gori Administrative unit. The Jewish parish had asked for the return of their Synagogues and as a result the government had made a compromise. On October, 1923 the head of the unit for internal affairs of Gori Executive Committee S. Tskhovrebashvili had addressed the head of Kareli Executive Committee with the request to consider a possibility of the return of Jewish Synagogue back to the Jewish religious organization (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N27). It seems that Jews residing in Kareli had adamantly asked for the return of the Synagogue, which resulted in a decision of the Ecclesiastic Affairs under the Georgian Communist Party decision, as according to which the Kareli Executive Committee had been assigned to return the Synagogue to the Jewish population residing in Kareli (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N37:67). Alike, the Jews in Kareli, Gori Jewish parish had also requested the return of the Synagogue and establishment of the religious organization (Sosiashvili, 2014:37).

On November 5, 1923 there had been summoned a meeting of the Jewish parish in Gori, which aimed at establishing a religious organization and a Synagogue. During the meeting a presidium had been elected, where: Ela Atanelovi, Mordekhdavarashvili, Meme Koenishvili, Abram Magalovi and Iokhai Krikheli had been elected (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N54:17). Approximately 97 members of the Jewish parish had become a member of the Jewish religious organization.

The presidium had adopted a set of regulations for the organization (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N54:16), whereas according to the correspondence of the head of the presidium Iokhai Krikheli, they had asked for the return of the lands for the organization (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, # 3; Description. N1, Case N54:6). Their request had been successful, which resulted in an agreement between the organization and Gori Administrative unit's Executive Committee, according to which head of the Executive Committee S. Tskhovrebashvili had given the Jewish religious organization a building and set of

Political Repressions in Georgia During The I quarter Of The XX. Century

materials for an infinite period of time on January 17, 1924 (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N54: 8-9).

The Jewish parish had been prohibited to carry out any type of negative propaganda against the Soviet government. The building given by the Gori Executive Committee had been given under the supervision of Mordekh Davarashvili and Iokhai Krikheli, whereas the religious activities had been carried out by Kohen residing in Gori – Bene Krikheli. The return of the Synagogue to the Jewish parish in Gori region, is attested in one more document, a report of the Georgian Communist party of December 11, 1924. It seems that the points discussed during the meeting had been related to the return of the property to the Orthodox, Catholic, Gregorian and Gori and Kareli Jewish parish. The ecclesiastic commission had given an assignment to the Gori Executive Committee to return one church, or instead a building, that could be used as a shrine (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N52:11).

The Executive Committee had refused to give the Jewish parish the synagogue and instead, gave them private houses. In reference to this issue, Gori Executive Committee had addressed the central government:

“In reference to the Jewish parish in Surami, they had been given a right to establish religious organization. Kareli Jewish parish were allowed to establish an organization as well, however they were refused to return the Synagogue, because the Young Communist league are using it as a club and therefore, we deem it necessary not to return the Synagogue. We have received your direct order, on the return of their shrine, however we gave them a private house to use as a shrine and deemed necessary not to return the Synagogue. Now, we have given out specific order to return their shrines in Kareli, as well as in Surami” (Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, Case N52:7).

Conclusion

The presented sources allow us to see the clear-cut picture about the repressions in the country during the I quarter of the XX century, which had had an astonishing blow on the Georgian society. Unfortunately, the Bolshevik terror had not stopped there, as it became regular to persecute citizens in the later years, whereas the “Red Terror” took away the lives of many other innocent people.

REFERENCES

a) Monographs

Alimbarashvili, I. (2012), Works, Tbilisi.

Sosiashvili, G., (2013), Anti-religious politics of Soviet Government in Shida Kartli (During the 20s of the XX century), Tbilisi.

History of Georgian Diplomacy, (2004), Chrestomathy, Tbilisi.

Japaridze, A., (2009), (Metropolitan), the history of the Georgian Apostolic Church, Tbilisi.

Shiolashvili, N., (2012), The unknown manuscript of the Catholicos-Patriarche of Georgia Ambrosi-dialogue with the representative of the Worker's Organization of England, Cotes; Collection "Scholar with Poetic sense" (Giorgi Nadiradze – 80), Tbilisi.

Sosiashvili, G., (2011), History of Ditsi, Tbilisi.

Vardosanidze, S., (2009), His Holyness and Beatitude Catholicos-Patriarche of Georgia Ambrosi (1921-1927), Tbilisi.

b) Articles

Sosiashvili, G., (2013), educational aspect of the „Red Terror” against religions confession exiting in Georgia, International Conference on education and learning technologies, Edulearn 13 Abstracts – ISBN: 978-84-616-3823-9.Barcelona.

Sosiashvili, G., (2014) Catholic Church in Shida Kartli during the Bolshevik repressions (according to the unknown sources), International Scientific dedicated to the Acad. Mariam Lortkipanidze, Iv. Javakhsishvili Tbilisi State University, Conference proceedings, Tbilisi.

Sosiashvili, G., (2014), About the establishment of the religious organization of Jews, International Scientific Conference "Tbilisi-Jerusalem", David Baazov Museum of History of Jews of Georgia, Tbilisi.

b) Archival material

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N25, Description N1;

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Case N101, Description N1;

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N26; Description N1, document N416.

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N26; Reg. N3, Case N186.

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N4; Reg. N1, N101;

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N4; Reg. N1, N95;

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N4; Reg. N1, N84;

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N9; Reg. N1, N82;

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3; Description. N1, case N38;

Political Represionsin Georgia During The Iquartet Of The XX. Century

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N4;
Description. N1, Case N10;

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3;
Description. N1, Case N23,

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3;
Description. N1, Case N33,

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3;
Description. N1, Case N54;

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3;
Description. N1, Case N27.

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3;
Description. N1, Case N37;

Regional body of Georgian National Archives, Gori Archive, Fund, N3;
Description. N1, Case N52, p. 11.

d) Publicity

Tsiteli Kartli, Newspaper (1924),N13, December 7. Gori.

**MARKA KİMLİĞİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA:
ÖZEL EĞİTİM KURUMUNDA BİR ARAŞTIRMA**

**A STUDY FOR DETERMINING BRAND IDENTITY: A RESEARCH IN
THE SPECIAL EDUCATION INSTITUTION**

**ИССЛЕДОВАНИЕ ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИД БРЕНДА:
ИССЛЕДОВАНИЕ В СПЕЦИАЛЬНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
УЧРЕЖДЕНИИ**

Pınar KAYIKÇI*
Kudret ARMAĞAN**
Nil ESRA DAL***

ÖZ

Marka kavramı araştırmacılar tarafından oldukça araştırılan bir konu olduğundan bu doğrultuda marka imajı, marka denkliği, marka sadakati, marka konumlandırma ve marka kimliği gibi marka ile yakından ilgili birçok kavramın markayı nasıl geliştirdiğini açıklama ihtiyacı hissedilmiştir. Araştırma, Burdur ilindeki tek özel okul olan Burdur Bahçeşehir Koleji üzerinde yapılmıştır. Araştırmada velilerin Burdur Bahçeşehir Koleji'ne yönelik marka kimliği algısı araştırılmaya çalışılmış olup bu amaçla Türkçe'ye uyarlanmış marka kimliği ölçeği kullanılarak araştırmaya konu olan özel eğitim kurumunun marka kimlik özellikleri değerlendirilmiştir. Çalışmada online anket yöntemi kullanılmış olup, araştırma 403 velinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bulgular SPSS 18 paket programı ile değerlendirilip sonuçlar yorumlanmıştır. Verilerin normal dağılıma uygun olduğu tespit edilmiş ve verilerin analizinde; faktör analizi, güvenilirlik analizi, T-Test ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Burdur Bahçeşehir Koleji'ne yönelik velilerin algısında öne çıkan üç marka kimliği boyutu; yönetim ve eğitim kadrosu, kampüs alt yapısı ve satış tutundurma çabaları ve pazarlama iletişimi faaliyetleri olarak isimlendirilmiştir. Burdur Bahçeşehir Koleji'nin algılanan marka kimliği düzeylerinin analiz sonuçlarına ve faktör boyutlarının aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine bakıldığında üç faktörün de ortalamasının üstünde değere sahip olması ile birlikte 'Kampüs alt yapısı ve Satış

---

* ORCID: 0000-0003-0524-3493 Öğretim Görevlisi, Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Bolvadin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, pinarkykcc@gmail.com

** ORCID:0000-0001-9871-157X Öğretim Görevlisi, Dumlupınar Üniversitesi, Simav Meslek Yüksekokulu, kudret.armagan@dpu.edu.tr

*** ORCID: 0000-0002-3089-8873 Dr. Öğr Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi, nilsradal@mehmetakif.edu.tr

Tutundurma Çabaları' faktörünün en yüksek düzeyde olduğu ve bu faktörü sırasıyla 'Yönetim ve Eğitim Kadrosu' ve 'Pazarlama İletişimi Faaliyetleri' faktörünün takip ettiği görülmektedir. Bu sonuçlar bağlamında, Burdur Bahçeşehir Koleji'ni açıklayan en önemli kimlik faktörünün yönetim ve eğitim kadrosunun güçlülüğü ve satış tutundurma çabalarında sergilediği güçlü tutum olduğu sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: *Kimlik, Marka, Marka Kimliği, Eğitim, Özel Eğitim Kurumları*

ABSTRACT

The concept of brand has been a subject that has been extensively researched by researchers since the time it was proposed. In this respect, the need for explaining how many concepts closely related to the brand such as brand image, brand loyalty, brand equity, brand positioning, brand recognition and brand identity have been felt. The research was conducted on Burdur Bahçeşehir College, the only private school in Burdur. In the study, the perception of the brand identity of the parents for Burdur Bahçeşehir College was investigated. For this purpose, brand identity characteristics were adapted to Turkish by using brand identity scale. Online survey method was used in the study and the research was conducted with the participation of 403 parents. The results were evaluated with SPSS 18 package program and the results were interpreted. The data were found to be suitable for normal distribution and data analysis; factor analysis, reliability analysis, T-test and correlation analysis were used. As a result of the research, Burdur Bahçeşehir College has three brand identity dimensions; management and training staff, campus infrastructure and sales promotion efforts and marketing communication activities. When Burdur Bahçeşehir College's perceived brand identity levels are analyzed and the factor dimensions are considered to be above average, the factor of 'Campus infrastructure and Sales Promotion Efforts' is the highest and this factor is the highest. 'Management and Training Staff' and 'Marketing Communication Activities' are followed by the factor. In the context of these results, it can be concluded that the most important identity factor explaining Burdur Bahçeşehir College is the strength of the management and education staff and the strong attitude it exhibits in sales promotion efforts.

Keywords: *Identity, Brand, Brand Identity, Education, Special Education Institutions*

АННОТАЦИЯ

Концепция бренда была предметом, который был тщательно исследован исследователями с момента ее предложения. В связи с этим возникла необходимость объяснения того, сколько концепций, тесно связанных с брендом, таких как имидж бренда, лояльность к бренду, капитал бренда, позиционирование бренда, узнаваемость бренда и идентичность бренда. Исследование проводилось в Burdur Bahçeşehir College, единственной частной школе в Burdur. В ходе исследования было исследовано восприятие бренда родителями колледжа Бурдур Бахчешехир. Для этого характеристики идентичности бренда были адаптированы к турецкому с использованием шкалы идентичности бренда. В исследовании использовался метод онлайн-опроса, и исследование проводилось с участием 403 родителей. Результаты были оценены с помощью пакетной программы SPSS 18, и результаты были интерпретированы. Данные были признаны пригодными для нормального распределения и анализа данных; Факторный анализ, анализ надежности, Т-тест и корреляционный анализ были использованы. В результате исследования, Burdur Bahçeşehir College имеет три аспекта идентичности бренда; управленческий и обучающий персонал, инфраструктура кампуса и меры по продвижению продаж и маркетинговые коммуникации. Когда анализируются предполагаемые уровни

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

идентичности бренда в Burdur Bahçeşehir College, и факторы фактора считаются выше среднего, фактор «Кампусная инфраструктура и усилия по стимулированию сбыта» является самым высоким, и этот фактор является самым высоким. Управленческий и обучающий персонал и Маркетинговая коммуникация сопровождаются этим фактором. В контексте этих результатов можно сделать вывод, что наиболее важным фактором идентичности, объясняющим Колледж Бурдур Бахчешехир, является сила управленческого и образовательного персонала и сильное отношение, которое он проявляет в усилиях по стимулированию сбыта.

Ключевые слова: Фирменный стиль, бренд, фирменный стиль, образование, специальные учебные заведения

1.Giriş

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve rekabetin artması ile işletmeler müşterilerinin zihinlerinde kalıcı olarak var olmak ve müşterileri ile duygusal bir bağ kurmak amacıyla büyük bir çaba göstermektedirler. Bu noktada fark yaratacak unsurun markalara insanlar gibi kimlik özelliklerini yüklemek olduğu görülmektedir.

Pazarlama sektöründe çok önemli kavramlar olan marka ve marka kimliği, pazardaki ürün ve hizmetlerden farklılaşmayı sağlamaktadır. Bir markaya kimlik kazandırılarak aynı ürün ya da hizmet özelliklerine sahip markalar arasında farklılaşma sağlanır. Bu bağlamda farklılaştırılan hizmetlerin tüketicilere ulaşmasını sağlayan eğitim sektöründe yer alan birimlerden birisi de özel eğitim kurumlarıdır.

Marka kimliği, pazarlama çalışmalarında hem işletmeler hem müşteri tercihleri açısından oldukça önem taşımaktadır. Özellikle özel eğitim sektöründe kavramın önemi daha da artmaktadır. Günümüzde hemen hemen aynı standart eğitim aktivitelerinin uygulandığı görülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, marka kimliği kavramı ve önemi, marka kimliğini oluşturan unsurlar ve marka kimliği ile ilgili literatür çalışmalarının yer aldığı konu ile ilgili kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. İkinci bölümünde ise araştırma metodolojisine yer verilmiştir. Yüksekbilgili'nin (2017) Türkçe'ye uyarladığı eğitim sektörüne ilişkin 33 ifadenin yer aldığı marka kimlik ölçeğinin araştırmaya veri olarak alınmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda, boyutların hem sektör bazında hem de okul bazında farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmak; farklılaşıyorsa da farklılaşan boyutları ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Araştırma bölümünde ölçeğinin, Burdur Bahçeşehir Koleji özel eğitim kurumuna uygulanması amacına yönelik olmak üzere; araştırmanın amacı, önemi, yöntemi, anakütlesi ve örneklem süreci, veri toplama yöntemi ve aracı, veri analiz yöntemleri ve bulguların değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Araştırmanın ana amacı, Burdur Bahçeşehir Koleji özel eğitim kurumunun araştırmaya katılımcı olarak dahil edilen veliler tarafından algılanan marka kimliği boyutlarını faktör analizi sonuçlarına göre ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın alt amaçları ise; söz konusu eğitim kurumuna yönelik algılanan marka kimliği boyutlarının araştırmaya dahil edilen aile geliri, cinsiyet, eğitim

durumu, meslek ve yaş demografik faktörlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmaktır.

2.Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesi kapsamında marka kavramının ne anlama geldiğinden başlanarak marka kimliğinin tanımı ve önemi, marka kimlik öğeleri ve marka kimliği planlama modeli ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Ardından, marka kimliği kavramı ile yakın ilişki içerisinde olan marka ismi, marka logosu, marka sloganı, marka imajı, marka vaadi, marka kişiliği kavramlarına değinilmektedir.

2.1 Marka Kavramı

Marka konusunda önemli araştırmalar yapmış bir isim olan Aaker (1991), marka kavramını tanımlarken, markanın bir mal yada hizmeti, diğer firmaların aynı gruptaki mal yada hizmetlerinden farklı tutmaya yarayan isim, sembol, paketlenme şekli, dizayn, özel bir logo yada benzeri araçlar ifadelerini kullanmaktadır. Marka bir firmanın ürünlerini diğer firmaların ürünlerinden ayrı tutar ve müşterileri bu farklılığın farkına varırlar. Bu sebeple marka ürün yada hizmetlerin diğer ürün yada hizmetlerden ayrı tutulmasını sağlayan logo, sembol, isim ve işaret gibi unsurlardır denebilir.

Marka (brand) kelimesi İskandinav toplumunda ‘yanmak’ anlamında kullanılan ve kökeni sıcak bir ürünün bıraktığı iz anlamına gelen ‘brandr’ kelimesinden türetilmiştir (Tosun, 2017: 3). Marka kavramı, özellikle son dönemlerde ortaya çıkmış bir kavram gibi algılanmasına rağmen aslında çok eski zamanlardan beri satılan ürünler için kullanılan bir kavram durumundadır. Başlangıçta işaret anlamında hayvan sahiplerinin kendi hayvanlarını diğerlerinden ayırt etmek amacıyla damga olarak kullanılan bu kavram, satıcıların ürünlerini diğer ürünlerden ayırt etmek için işaretlemeleriyle başlamıştır. Yapılan bu işaretlemelerdeki mantık, ürünü diğerlerinden ayırmak, satılan ürünü belirlemek ve tekrar satın alınmak istendiğinde hatırlamak ve bir sorun yaşandığında, kim ile muhatap olunacağını bilmesi ilk dönemlerde ürünlerin işaretlenmesinin/markalandırılmasının temel sebepleri olmuştur (Cop ve Çiftçi, 2007: 70).

Marka kavramını bir hizmet ya da ürün olarak değerlendirdiğimizde bu ürün veya hizmetlerin diğer ürün veya hizmetlerden ayrılan yanlarının ortaya konulması gerekmektedir. Bu anlamda markalar kullanıcılara diğer ürünlerden daha farklı ve kaliteli bir performans bulacakları garantisini vermektedirler. Bu yönüyle kullanıcı da kendisini diğer kullanıcılardan farklı hissetmektedir. Markalar tercih edilirken tüketiciler aynı zamanda markanın taşıdığı anlamı da dikkate almaktadırlar. Bu açıdan markalar tüketici kişilikleri doğrultusunda ürün portföyünü yenilemekte, kişilere uygun farklı farklı dizaynlar yapabilmektedirler (Bonzooci ve Asgari, 2013: 23).

Marka kavramını açıklayan pek çok tanım vardır. En genel tanımıyla, Amerikan Pazarlama Derneği’ne göre; marka, satıcıların ürünlerini ya da

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

hizmetlerini belirlemek, tanımlamak ve rakiplerinden ayırmak amacıyla olan isim, terim, işaret, sembol veya tasarımdır (Ilicak ve Özgül, 2005 :95-105). Kotler (2003:482)'e göre marka; üreticilerin ve satıcıların, tüketicilere sürekli sunma garantisini verdikleri vaatler birikimidir.

Günümüz pazar ekonomisinde firmalar çeşitli nedenlerden markanın önemli bir unsur olduğunun farkına varmışlardır. Bu bağlamda güçlü bir marka bir firmaya birçok fayda sağlamaktadır. Bu konuda çalışmalar yapan Brad VanAuken'e göre (2003: 7) bu faydalar arasında kaliteli personeli işletmeye çekebilme ve çalıştırabilme, yeni ürünlere yönelik çeşitliliğin artması, kurumda çalışanların aktivitelere odaklanması ve hareket yeteneklerinin artması, kurum vizyonunun daha fazla netlik kazanması, artan hissedar değeri, hisse senedi fiyatları, karlılık, müşteri sadakati, ciro ve pazar payı, perakendecilere karşın artan üstünlük ve azalan fiyat hassasiyeti gibi özellikleri saymak mümkündür.

2.2. Marka Kimliği Kavramı

2.2.1. Marka Kimliği Tanımı ve Önemi

Marka kimliği, markanın sahip olduğu özelliklerin bir bütünü olarak görülebilir. Aaker'a göre (1996: 68) bir markaya anlam, amaç ve yön sağlayan unsurlar marka kimliğini meydana getirmektedir. Marka uzmanı tarafından oluşturulmak ve sürdürülmek istenen marka çağrışımlarının etkili bir karşılığı olan marka kimliği, kendini ifade eden duygusal ve fonksiyonel bir değer önerisi oluşturarak müşteriyle marka arasında kalıcı bir bağlantı oluşturulmasına yardım etmelidir.

İlk olarak 1986 yılında Kapferer tarafından kullanılan (Tosun, 2017: 75) marka kimliği kavramı, marka ve tüketici arasında bir bağ oluştururken markanın daha bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda marka kimliği, markayı her açıdan ifade ederek, markanın bütününe önemser (Kapferer, 2008 :182). Marka kimliği, markanın bir şeyi nasıl yaptığını gösterir (Olins, 1990 :108).

Marka ismi ile başlayıp iletişim araçlarını içeren; bir logodan web sayfasına, reklam kampanyalarından tabelalara kadar çok farklı yerlerde yer alan marka kimliği, bilinirliğin artmasını ve işletmenin güçlenmesini sağlar (Wheeler, 2003: 14).Marka kimliği, rmarkanın gelişmesinin sürdürülmesi ve büyümesinde büyük etken olarak değerlendirilir (Upshaw, 1995: 18).Markaların doğan, büyüyen, yaşlanan ve ölen varlıklar olması; markaları değerlendirirken insanlardan yola çıkılmasını gerektirir (Perry ve Wisnom, 2003: 14).

Kapferer'e göre (2008 :171), marka kimliği ; markanın amacı, vizyonu, benzerlerinden farklı kılan özellikleri, denkliği, yeteneği, belirleyici özellikleri şeklinde belirli noktalar doğrultusunda belirlenmelidir. Müşterinin markayı o kimlikle benimsemesi ve kabul etmesi için belli bir zamana ihtiyaç vardır. Marka kimliği, işletmenin varlık sebebini, mevcut varlığını ve hedeflerini, inançlarını, değerlerini içerir (Lindstrom, 2006: 11-15).Doğru bir marka kimliği için tüketici hedefini tanımlamak, tüketicinin ne istediğini ortaya koymak ve bu tüketici

profiline uygun kimlik yaratmak esaslarının belirlenmiş olması gerekmektedir (Pira, Kocabaş ve Yeniçeri, 2005: 78).

2.2.2 Marka Kimlik Öğeleri

Kapferer'in sunduğu (2008: 182-187),“**Altıgen Marka Kimliği Prizması**” modelinde markanın kimliğini oluşturan altı boyuttan söz edilmektedir. Bunlar;

1.Nitelik: Marka isminin, renginin, logosunun görüntüsüdür.

2.Tüketiciye yansıma: Hedef kitlenin imajıdır. Örneğin, Coca-Cola reklamlarda gençleri kullanır, oysa pazarı çok daha geniştir.

3.Tüketici ile olan bağlantı: Markanın müşteriyi nasıl bir ilişki kurduğudur. Louis Vuitton gibi seçkin bir marka müşteriyi seçkin bir kulübe üye olmaya davet eder.

4.Kişilik: Markanın karakteridir. Örneğin Apple'ın kişiliği genç ve yaratıcıdır.

5.Kültür: Markanın değerlerini ifade eder. Mercedes, Alman değerlerini sembolize ederken, Nike bireyselliği ön plana çıkarır.

6.Benlik imajı: Müşterinin kendisini markayla nasıl özdeşleştirdiğinin bir sonucudur.

Marka kimliği öğeleri, görsel unsurlar olan somut değerler ve markanın müşteride çağrışım yaptığı anlamı ifade eden soyut değerlerden oluşmaktadır (Elden, 2009:113-114). Marka kimliği öğelerinin hatırlanabilirlik, anlamlılık, beğenilirlik, aktarılabilirlik, uyarlanabilirlik ve korunabilirlik olmak üzere var olması gereken altı önemli özelliği vardır (Kellneri, Aperia ve Georgson, 2008:130-135). Marka kimliğini oluşturan öğelerin içeriği ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Birkiğt ve Stadler'e göre (1986: 28-29) marka kimliği; sembolizm, davranış, iletişim ve kişilik olmak üzere dört yapıdan oluşmaktadır. Fransız sosyologları Larçon ve Reitter ise, sembolizm, davranış, iletişim ve kişilik unsurlarının yanında kültür unsurunun da vazgeçilmez olduğunu ileri sürmektedirler (Cornelissen, 2008:67-69).

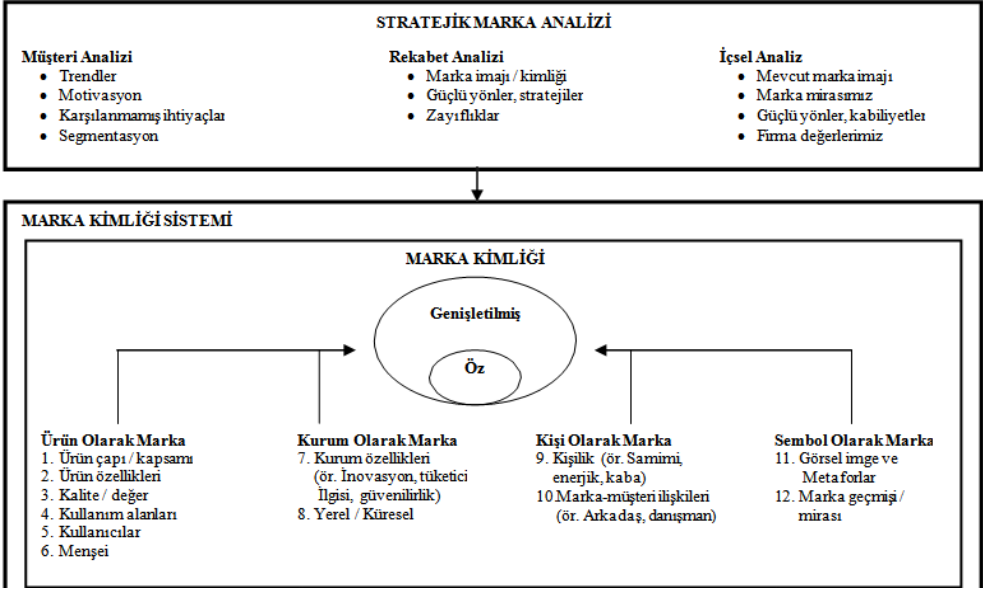
2.2.3.Marka Kimliği Planlama Modeli

Aaker'ın (1996: 79-88) geliştirdiği marka kimliği planlama modeli, üç aşamada incelenmektedir:

1.)Stratejik Marka Analizi: Stratejik marka analizi; müşteri trendleri, müşteri güdüleri, karşılanmamış ihtiyaçlar, bölümlendirmeyi içeren **müşteri analizi**, markanın imajı, kimliği, rakiplerinin zayıf ve güçlü yönlerini içeren **rekabet analizi** ve işletmenin diğer markalarla olan ilişkisini içeren **kişisel analiz**den oluşmaktadır.

2.)Marka Kimliği Sistemi: Öz kimlik, markanın anlamı ve başarısının temelini oluşturmakta, yeni ürünlerin oluşumunda ve yeni pazarlara açılmada ne olursa olsun değiştirilemeyecek çağrışımları ifade etmektedir. Ürüne bütünlük ve doku sağlayan unsurlardan oluşan genişletilmiş kimlik ise markanın ne gibi bir anlam ifade eder.

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

Şekil 1 : Marka Kimliği Sistemi

Kaynak: Aaker, David, **Building Strong Brands**, NewYork, Free Press, 1996, s. 79.

Marka kimliğinin algılanmasında temelde markanın ürün, kurum, kişi ve sembol olarak algılanması yönünde dört bakış açısı vardır. **Ürün olarak marka** kapsamında ürün alanı, ürün menşei, kullanıcılar, kullanım, kalite ve özellikleri olmak üzere altı alt unsur bulunmaktadır. Ürün alanı; marka çağrışımlarını etkileyecek ürün Örneğinin; Visa için kredi kartlarıdır. **Kurum olarak marka** kapsamında ise kurum özellikleri ve yerel/küresel olma durumu yer alır (Schneider ve Bodur, 2009: 123). **Kişi olarak marka** kapsamında; kişilik ve marka-müşteri ilişkileri bulunur. Örneğinin, reklamlarda kullanılan Michelin Adamı'nın güçlü bir kişiliğe sahip olması, Michelin araba lastiklerinin de güçlü olduğunu gösterir. **Sembol olarak marka** kapsamında ise; görsel simgelerle semboller kolayca hatırlanabilmektedir. Coca Cola'nın klasik şişesi, Mercedes Benz'in amblemi verilecek örnekler arasındadır. Şekil 2'de marka kimliği model bileşenleri örnek olarak alınan Nike markası ile ayrıntılı olarak kategorize edilmiştir.

Öz kimlik:

Ürün itici gücü: Spor ve sağlıklı yaşam

Kullanıcı profili: En iyi atletler, sağlıklı yaşam ve spor ile ilgilenen herkes

Performans: Teknolojik üstünlüğü temel alan performans ayakkabıları

Hayatları iyileştirme: İnsanların hayatlarını atletizmle iyileştirme

Genişletilmiş kimlik:

Marka kişiliği: Heyecan verici, canlı, havalı, yenilikçi, atılğan

İlişki temeli: Kıyafette, ayakkabıda ve diğer her şeyde en iyiyi arayan zorlu ve maço kişi ile takılmak.

Alt markalar: Air Jordan ve diğerleri

Logo: ‘ Swoosh ’ sembolü

Slogan: ‘Just do it’ (Hadi yap)

Kurumsal çağrışımlar: Sporcularla bağlantılı, onlara ve sporlarına destekçi

Sözcüleri: Michael Jordan, Andre Agassi

Miras: Oregon’da koşu ayakkabısı geliştirdi.

Değer önermeleri:

Fonksiyonel faydalar: Performans arttıracak ve konfor sağlayacak ayakkabılar

Duygusal faydalar: Mükemmel sporcu performansı canlılığı, odaklanmış, aktif ve sağlıklı olmak.

Kişisel faydalar: Bir sporcu ile bağdaştırılan ve güçlü kişilikli ayakkabılar sayesinde yaratılan kendini ifade etme.

Güvenilirlik: Şık performans ayakkabıları ve kıyafetleri yapar.

Şekil 2: Nike Marka Kimliği

Kaynak: Aaker, David, **Building Strong Brands**, New York, Free Press, 1996, 106-107

3.)Marka Kimliği Uygulama Sistemi: Uygulama sistemi marka konumlandırma, uygulama ve izleme olmak üzere üç kısımdan oluşur. **Marka konumlandırma**, markanın kendi imajını, belirlediği hedef kitleye doğru olarak aktarır, rakipleri arasından avantajlı konumda olmasını sağlayan bölümdür (Keller,

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

1993:4). *Uygulama* ile alternatiflerin üretilmesi, semboller ve deneme metotlarından söz etmek mümkündür. *İzleme* ise, marka konumlandırma çabalarının müşteri algısına etkisinin değerlendirilmesini sağlar.

2.2.4.Marka Kimliği İle İlgili Kavramlar

2.2.4.1. Marka İsmi

Marka ismi markanın geliştirilmesi sürecinin önemli bir aşamasıdır. Marka yöneticileri tarafından ürün seçiminde dört strateji kullanılmaktadır. Bunlar; aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (Culley ve Lazer 1983: 501-504):

1.Kişisel Marka İsmi Stratejisi: Pazarlama yöneticileri bu yöntemin kullanımı esnasında tüm pazarlama faaliyetlerini tek bir isim üzerinde gerçekleştirmemektedirler. Farklı isimlerle ürünleri pazara sürmekte ve bütün tutundurma ve pazarlama faaliyetlerini bu isimler çerçevesinde devam ettirmektedirler. Bu duruma örnek olarak Turyağ şirketinin Yayla margarini ya da Vernel çamaşır yumuşatıcısını kullanması verilebilir.

2.Bütünleştirici Ürün Grubu İsmi Stratejisi: Bu stratejide işletmenin tüm ürünleri firma adını taşımaktadır. Bu stratejiyi Beko, Arçelik ve Sony gibi firmaların yıllardır kullandıkları görülürken, özellikle de yeni ürün lansmanlarında da başarıyla kullanılmaktadırlar.

3.Ürün Grubu Olarak Ayrı Ayrı Marka İsmi Stratejisi: Her ürün grubuna, marka imajının bulanıklaşmasını engellemek ve karışıklığı önlemek için ayrı ayrı isimlerin verilmiş olduğu stratejidir. Buna örnek olarak klasik giyim markası olan Vakko'nun, genç giyim alanında Vakkoroma ismini kullanması gösterilebilir.

4.Kişisel Ürün İsmi Stratejisi: Bütünleştirici ürün grubu adları ile bireysel marka adlarının avantajlarının birleştirilmesinden oluşturulan bu strateji, ticari firma adı ile netleşmiş ürün imajının bütünleştirilmesiyle meydana gelmektedir. Coca-Cola şirketinin Coca-Cola'nın yanında Coca-Cola Light markasının kullanımı bu stratejiye verilebilecek en net örnektir.

2.2.4.2. Marka Logosu ve Marka Sloganı

Marka logosu, grafiksel bir unsurdur. Aslında logo somut bir unsurdur. Marka logosu çoğunlukla markanın kişiliğinin oluşturulmasında kullanılan bir unsur konumundadır (Cop ve Çiftçi, 2007: 71). Kurumsal kimlik, görsel ifadelerin ötesinde, politik tutum, ekonomi ve toplumsallık gibi görsel olmayan ifadelerden oluşan bir bütündür. Bu ifadelerin temelini yazı karakterleri, renk, logo ve amblem oluşturmaktadır (Aktuğlu, 2014, 141). Olimpiyat halkaları, Nike'ın swoosh'u, CBS gözü, Rolex tacı ve Mercedes yıldızı özet logolara örnektir. Sembol, marka ismi tipinde olmayan logoların genel adıdır (Keller, 2003: 193). Semboller, bir markayı onu farklı kılarak görsel iletişimle hedef kitleye ulaştırırlar (Becer, 2002:33-34).

Marka sloganı, genellikle markanın logosu ile beraber kullanılmaktadır. Marka sloganının logodan bağımsız bir biçimde kullanılması da söz konusudur.

Logo ve isimle desteklenen sloganlar oldukça etkili olabilmektedirler. Sloganlar ürünlere ve hizmetlere değer katan unsurlardır (Cop ve Çiftçi, 2007: 70). Örneğin markanın dostluğunu ve bağlılığını anlatmada “Tıpkı bir komşu gibi, State Farm oradadır” sloganı, State Farm sigorta için uzun yıllar kullanılmıştır (Keller, 2003: 204). Bir slogan bir sembol ve isimdeki belirsizliği ortadan kaldırılabirken, bu sembol ve ismi güçlendirebilmektedir.

2.2.4.3. Marka İmajı

Marka imajı, tüketicilerin markaya karşı olan izlenimlerinin bir bütünü niteliğindedir. Günümüzde aynı ürünleri üretene markaların çoğalması ve söz konusu markaların kalite ve fiyat açısından benzerlik gösterebilmeleri, marka imajını rekabet üstünlüğü açısından önemli bir kavram haline getirmektedir. Zira marka imajı müşterinin marka hakkındaki temel düşüncesini oluşturabilmektedir (Özüpek ve Diker, 2013: 100-101). Marka imajı, tüketicilerin bir markayla ilgili çağrışımlarının, algılarının ve düşüncelerinin bütününe ifade etmektedir. Bu doğrultuda marka ismiyle karşılaşıldığında zihinde markayla ilgili önceden oluşturulmuş algılar harekete geçerek markayla ilgili oluşan tüm çağrışımlar yeniden hatırlanacaktır. Bu bağlamda marka imajı ilgili markanın tüketici nezdinde net bir anlamının olmasına vesile olmaktadır(Karaosmanoğlu, Acar ve Uray, t.y:159-174) Marka imajı ile ilgili bir başka tanım ise; marka imajı, markanın şu an nasıl algılandığıdır. (Aaker, 1996: 87)

Aktif bir marka imajı hem tüketicilerin zihinlerine hem de hislerine de hitap eden etkinin aktarılması, rakiplerin benzer mesajlarıyla karışmasını önleyici mesajın iletilmesi ve ürün karakterini ve marka vaadini meydana getiren tek bir mesaj iletilmesi şeklinde üç işlevinin bulunduğu ileri sürülebilir (Aktuğlu, 2014: 36).

Nike üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada bu marka prestijli ve işlevsel bir marka olarak ifade edilmiştir. Benzer birçok çalışmada da marka imajının etkisi net bir şekilde görülmektedir. Buna göre; Zippo çakmakları sadece yakıcı bir alet değil aynı zamanda tüketici için bir statü imajı taşıırken, Harley-Davidson markası kullanıcıları için sadece işlevsel bir araç değil, kim olduklarını açıklama, yaşam biçimi, tutum ve özel deneyim anlamına gelmektedir. Bir markayı taklit etmek Harley’in CEO’su Bleustein’e göre çok kolay bir işlemdir.Fakat geçmişten günümüze gelen mirası tüketiciye taşımak, Harley logosunun ardındaki hayat tarzını, değeri ve ruhu yansıtmak o kadar kolay bir iş değildir (Pira, Kocabaş ve Yeniçeri, 2005: 74).

2.2.4.4. Marka Vaadi

Marka vaadi, bir markanın müşterilerine vaat ettiği eşsiz getirileri ifade etmelidir (Knapp, 2000: 71). Bir marka vaadinin etkili olabilmesi için kurumun sunduğu bütün ürün ve hizmetlerinde, her tür aşama, hareket, sistem ve organizasyonel karara öncülük etmeli ve bunları yönetmeli, farklılaşmayla rekabetçi bir avantaj sağlamalı, kurumun güçlü yönlerini daha da güçlendirmeli ve önemli müşteri ihtiyaçlarını hedef almalıdır (VanAuken, 2003, 8-9).

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

İş hayatında marka kavramı her geçen gün önemini daha da arttırmaktadır. Marangoz (2006)'ya göre iş hayatında marka, sahip olduğu özellikler ve yukarıda da bahsedilen tanımlamalar nedeniyle müşterilerin tercihlerini ciddi anlamda etkilemektedir. Markanın müşterilerin tercihlerini etkilemesi, istendik yönde olduğunda firmanın varlığını devam ettirmesini ve rekabet avantajı elde etmesini sağlayacaktır. Bu durumun en önemli sebebi, markanın sadece somut bir durum ifade etmemesidir. Sadece bir malı herhangi başka bir maldan ayıran isim ya da işaret olmayan marka, aynı zamanda müşterilerin psikolojik tutumlarını da etkilemektedir (Marangoz , 2006: 7).

2.2.4.5. Marka Kişiliği

Marka kişiliği sembolik değerlerle fonksiyonel değerlerin karışımından oluşurken, buradaki fonksiyonel değerler kalite, kullanılabilirlik, dayanıklılık ve uzun ömürlülük gibi dışsal somut ürün özelliklerini; sembolik değerler ise rahatlık, gençlik, farklılık ve özgürlük gibi içsel soyut anlamdaki ürün özelliklerini karşılamaktadır. Bu iki değer arasında dengeli bir yaklaşım sergilenmesi durumunda ürüne ait bir marka kişiliği daha sağlıklı bir şekilde ortaya çıkacaktır (Aktuğlu, 2014: 28)

Marka kişiliğiyle ilgili olarak literatürde birçok çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılmış çalışmalardan biri Phau ve Lauk (2000)'in yapmış olduğu çalışmadır. Bu çalışmada marka kişiliğinin oluşması gelişmesinde tüketicilerin büyük katkılarının olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu ispat etme adına kişilik uyumu ile kültürel oryantasyon üzerine eğilmişler ve algılanan marka kişiliğine tüketicinin kişilik yapısının önemli oranda etki ettiğini tespit etmişlerdir (Phau ve Lauk, 2000:52-69).

Marka kişiliğinin gelişiminde başarılı olunabilmesi için ilk olarak “pazarlama karması değişkenleriyle uyumlu olmalı ve rakiplerine nazaran farklılıklar gösteren “benzersiz” özellikler taşınmalıdır. Ayrıca süreklilik veya tutarlılık da bu konuda oldukça önemli özelliklerdir (Batra, vd. 1993:93). Konu, marka üreticileri ve firmalar açısından değerlendirildiğinde markalarla özdeşleştirilen kişilik özellikleri markayla tüketiciler arasında duygusal bir bağ kurulmasına imkân sunmakta ve bu duygusal bağlantının tüketicideki marka tercihine olumlu anlamda etki edeceği tahmin edilmektedir (Fournier, 1998).

3. Araştırma Metodolojisi

Araştırma metodolojisi kısmında; araştırmanın konusu ve amacı, araştırmanın kısıtları, araştırma hipotezleri, araştırmanın anakütlesi ve örnekleme süreci, veri toplama yöntemi ve aracı ve veri analiz yöntemleri verilmektedir.

3.1 Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırmanın konusu, Burdur ilinde yer alan Bahçeşehir Koleji'nin velileri tarafından algılanan marka kimliğinin oluşturulmasıdır. Bu okulun özellikle tercih edilme sebebi, araştırmada özel okulların marka kimliği üzerinde durulmak istenmesi ve Burdur ilinde yer alan tek özel eğitim kurumu olmasıdır. Dolayısıyla

bu durum, araştırma kapsamında, hem yeni açılacak olan kolejlerin marka kimliği stratejilerinin ele alınması, hem de varlığını sürdüren Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliğinin yeniden iyileştirilmesi açısından avantaj sağlamaktadır. Bu araştırmanın ana ve alt amaçları bulunmaktadır. Araştırmanın ana amacı, faktör analizi sonuçlarına ve elde edilen boyutlara göre Burdur Bahçeşehir Koleji'ni açıklayan ifadeleri ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın alt amaçları ise; söz konusu özel eğitim kurumuna yönelik algılanan marka kimliğinin araştırmaya dahil edilen aile geliri, cinsiyet, eğitim durumu, meslek ve yaş demografik faktörlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmaktır.

3.2. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın başlıca kısıtı anket verilerinin Türkiye genelinde değil; sadece Burdur ilinde toplanmış olmasıdır. Bu bağlamda araştırma Burdur ilindeki Bahçeşehir Koleji'nin algılanan marka kimliğini ortaya koymakta ve konuyu bu açıdan incelemektedir. Bir diğer kısıtı da, araştırmaya konu olarak özel eğitim kurumlarından Bahçeşehir Koleji'nin tercih edilmesidir. Ayrıca kolayda örnekleme yöntemi örnek seçiminin subjektif olması ve örnekleme dahil edilen bireylerin gerçekten hedef anakütleyi temsil edip etmedikleri tam olarak bilinmediği için genelleştirilebilirlik kısıtı taşımaktadır (Gegez, 2007:249).

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler şu şekildedir;

H1: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutları ile aile geliri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutları ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutları ile meslek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H5: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutları ile yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.4. Araştırmanın Anakütlesi ve Örnekleme Süreci

Araştırma bulgularının genellendiği büyük gruplara 'evren' denir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 127). Evrenden seçilen ve evrenin özelliklerini taşıyan küçük gruplara da 'örneklem' denilmektedir (Can, 2017: 24). Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliğini etkileyen faktörleri ölçümlemek için bu araştırmanın anakütlesini Burdur Bahçeşehir Koleji'ndeki anaokulu, ilkököl, ortaokul ve lise bölümde okuyan öğrencilerin velileri oluşturmaktadır. 2018-2019 Eğitim- Öğretim dönemi içerisinde 25 Kasım 2018 tarihi itibari ile kayıtlı öğrenci sayısı 968'dir. Dolayısıyla 968 velinin tamamının katılımcı olarak araştırmaya dahil edilmesi gerekmektedir. Ancak, zaman ve diğer kısıtlar da göz önünde bulundurulduğunda

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

araştırmanın hızlı ve pratik bir şekilde yürütülmesi istendiği için kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak geri dönüş alınan 403 katılımcı araştırmaya dahil edilmiştir. Gürbüz ve Şahin (2015: 128)'e göre sosyal bilimlerde %5 hata payı ve %95 güven aralığında kabul edilebilir örneklem büyüklüğü 384'tir. Bu durumda 403'ün yeterli görüldüğü söylenebilir. Kolayda örnekleme yönteminin kolay erişilebilen her elemanın alındığı bir yöntem olması sebebiyle bu örnekleme yönteminin genellenabilirliği ve güvenilirliği daha azdır ve eğitim durumu, cinsiyet, aile geliri, yaş vb. dağılımı kullanılan örnekleme yönteminden dolayı orantısızdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 123).

3.5. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmaya keşifsel araştırma ile başlanmış olup ardından istatistikler aracılığıyla yapılan nicel araştırma ve anketin kullanıldığı betimleyici araştırma ile devam edilmiştir (Arslanoğlu, 2016:72 ;Saruhan ve Özdemirci, 2016 :18). Yapılan çalışmada veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Anket yöntemi olarak ise, sonuçlara daha hızlı ulaşabilmek adına online anket metodu ile veriler toplanmıştır. İki bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde ankete katılan veliler tarafından algılanan eğitim kurumlarına yönelik marka kimliğini ölçmeye yönelik sorular beşli likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Araştırmada Yüksekbilgili (2017:107) tarafından ortaya koyulan '*Yüksek Öğrenim Enstitüleri İçin Marka Kimliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması*' isimli çalışmadan alınan ölçekte eğitim kurumlarına yönelik marka kimliğini ölçmek için 33 ifade bulunmaktadır. İkinci bölümde ise, cevaplayıcıların demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim, meslek ve gelir) ilişkin sorulara yer verilmiştir.

3.6. Veri Analiz Yöntemi

Verilerin analizinde SPSS 18.0 programı ile frekans analizi, normallik analizi ve Cronbach Alpha analizleri yapıldıktan sonra araştırma değişkenleri faktör analizine tabi tutulmuş ve marka kimliğinin alt boyutları belirlenmiştir. Faktörler, aritmetik ortalama ve standart sapmalarına bakılarak eğitim kurumunu açıklayan ifadeler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılan velilerin, 'cinsiyet' ile 'marka kimliği değişkenleri' arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı t-testi ile değerlendirilmiş olup 'demografik özellikler' ile marka kimliği değişkenleri' arasındaki ilişki ise korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir.

3.7. Araştırma Bulguları Ve Değerlendirilmesi

Bu bölümde katılımcıların demografik özellikleri, güvenilirlik analizi sonuçları, katılımcıların marka kimliği algısına yönelik faktör analizi bulguları, algılanan marka kişiliği alt boyutları ile demografik özellikler arasında fark ve ilişkiyi gösteren bulgular verilmektedir.

3.7.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Ankete katılanların demografik özelliklerinin belirlenmesi için frekans analizi yapılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo1: Ankete Katılanların Demografik Özellikleri

CİNSİYET	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Erkek	144	35,7	35,7	35,7
Kadın	259	64,3	64,3	100
Toplam	403	100	100	

YAS	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
18-25	3	0,7	0,7	0,7
26-35	107	26,6	26,6	27,3
36-45	221	54,8	54,8	82,1
46-55	68	16,9	16,9	99
56 ve üzeri	4	1	1	100
Toplam	403	100	100	

EĞİTİM	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Doktora	33	8,2	8,2	8,2
İlköğretim	6	1,5	1,5	9,7
Lisans	210	52,1	52,1	61,8
Lise	66	16,4	16,4	78,2
Ön Lisans	36	8,9	8,9	87,1
Yüksek Lisans	52	12,9	12,9	100
Toplam	403	100	100	

OKULTÜRÜ	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Anaokulu	85	21,1	21,1	21,1
İlkokul	108	26,8	26,8	47,9
Lise	83	20,6	20,6	68,5
Ortaokul	127	31,5	31,5	100
Toplam	403	100	100	

AİLE GELİRİ	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
1600 TL ve altı	3	0,7	0,7	0,7
1601 - 2600 TL	16	4	4	4,7
2601 - 3600 TL	15	3,7	3,7	8,4
3601 - 4600 TL	28	6,9	6,9	15,4

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

4601 - 5600 TL	41	10,2	10,2	25,6
5601 - 6600 TL	43	10,7	10,7	36,2
6601 - 7600 TL	58	14,4	14,4	50,6
7601 -8600 TL	62	15,4	15,4	66
8601 - 9600 TL	42	10,4	10,4	76,4
9601 TL ve üzeri	95	23,6	23,6	100
Toplam	403	100	100	

MESLEK	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Diğer	21	5,2	5,2	5,2
Emekli	7	1,7	1,7	6,9
Ev Hanımı	40	9,9	9,9	16,9
İşsiz	4	1	1	17,9
Kamu Çalışanı (İşçi, Meslek Elemanı vb.)	65	16,1	16,1	34
Nitelikli Uzman Meslekler (Akademi, Doktor, Öğrt)	166	41,2	41,2	75,2
Özel Sektör Çalışanı (İşçi, Meslek Elemanı vb.)	39	9,7	9,7	84,9
Serbest Meslek	61	15,1	15,1	100

3.7.2. Güvenilirlik Analizi

Bu çalışmada ölçeğin güvenilirliğini ölçmek için kullanılan Cronbach alpha katsayısının 1'e yaklaşması tutarlılığın yüksek olduğu sonucunu gösterir (Gülbüz ve Şahin, 2015:315).

Tablo 2: Güvenilirlik test sonuçları

Cronbach's Alpha	İfadeler
,978	33

Ölçeğin Cronbach alfa değeri Tablo 2'de gösterildiği gibi 0,978 olup bu değer, 0,81<a<1,00 arasında yer aldığından yüksek derecede güvenilirlik var demektir (İslamoğlu ve Alınayık, 2016:156).

3.7.3. Katılımcıların Marka Kimliği Algısına Yönelik Faktör Analizi Bulguları

Örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmaya uygunluğunu değerlendirmek amacıyla, Bartlett testi ve Kaiser –Meyer – Olkin (KMO) testleri yapılmıştır. KMO değerinin 0,60 ve üzerinde olması gerekir ve 0,80-0.90 arasında çıkması örneklem büyüklüğünün iyi bir düzeyde olduğunu gösterir (Pallant, 2001). Çalışmada Tablo 3'te görüldüğü gibi, KMO değerinin %97 (0,973) olması ve Bartlett testi sonucundaki sig degerinin0,000 çıkması (p<0,05 anlamlı), örneklem sayısının faktör analizi yapmaya uygun olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 303-311). Bu durumda kullanılan ölçeğin ve ifadelerin faktör analizine uygun olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3:KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,973
Bartlett's Test of Sphericity	Kİ-Kare	12328,836
	Df	496
	Sig.	,000

Veri seti için faktör aralığı 0,71'in üzerindeki faktör yükleri mükemmel, 0,63'ün üzeri çok iyi, 0,55'in üzeri iyi kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Analiz sonucunda faktör yükü 0,50 ve üzeri olan (Gegez, 2007:371) sıfatlar listede bırakılmış olup diğer sıfatlar ise elenerek faktör analizi tekrarlanmıştır. Tablo 4'te ortaya çıkan üç faktör boyutu faktörler altındaki faktör yükleri verilmiştir.

Tablo 4: Marka Kimliği Ölçeği Boyutları Faktör Yükleri

	BOYUTLAR		
	Yönetim ve Eğitim Kadrosu	Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları	Pazarlama İletişim Faaliyetleri
MK1			0,610
MK3			0,623

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

MK5			0,789
MK6			0,716
MK7			0,607
MK10		0,705	
MK11		0,717	
MK12		0,795	
MK13		0,692	
MK15	0,730		
MK16	0,698		
MK17	0,692		
MK19	0,617		
MK21	0,644		
MK23	0,678		
MK24	0,547		
MK25	0,642		
MK26	0,684		
MK27	0,729		
MK28	0,775		
MK29	0,774		
MK30	0,761		
MK31	0,743		
MK32	0,769		
MK33	0,579		

Faktör analizi sonucunda;

MK2: *güvenilir eğitim kurumu temsilcilerine sahiptir.*

MK4: *ikna edici referanslara sahiptir.*

MK8: *anlamlı sosyal katkılarda bulunur.*

MK9: *ile ilgili gazete ve dergilerde ikna edici yazılar bulunmaktadır.*

MK14: *faydalı danışmanlık hizmetleri (finans, kariyer, kurslar vb. konularda) sunar.*

MK18: *eğitim kurumu adını yansıtan bir logoya sahiptir.*

MK20: *geniş çaplı ders seçenekleri sunar.*

MK22: *yaygın ve tanınan ders seçenekleri sunar.*

faktörleri çıkarılmıştır.

Tablo 5'te güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen sonuçlara göre ortaya çıkan faktörlerin iç tutarlılığının yüksek olduğu söylenebilir. Analizlerde faktörlerin açıkladıkları toplam varyansın %67'den az olmamak koşuluyla, %67-%80 olması önerilmektedir (Özdamar, 2004; Tatlıdil, 2002). Araştırmada yapılan faktör analizi sonucunda; faktörlerin toplam varyansın %67,595'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Ayrıca, her bir faktörün Cronbach alpha değerinin $0,81 < \alpha < 1,00$

arasında olması sonucu faktörlerin yüksek derecede güvenilirliğini göstermektedir (İslamoğlu ve Alınacı, 2016:156).

Tablo 5: Belirlenen Faktörlerin Cronbach Alfa (α) Güvenirlik Analizi Sonuçları

	Cronbach's Alpha	İfadeler	Varyans yüzdeleri
YÖNETİM VE EĞİTİM KADROSU FAKTÖRÜ	0,968	16	%29,492
KAMPÜS ALT YAPISI VE SATIŞ TUTUNDURMA ÇABALARI FAKTÖRÜ	0,857	4	%19,982
PAZARLAMA İLETİŞİM FAALİYETLERİ FAKTÖRÜ	0,847	5	%18,121
Toplam	0,978	25	%67,595

Faktörleri isimlendirebilmek için faktör altında faktör yükleri en büyük değişkenler baz alınmıştır. Faktörlerin isimlendirilmesinde, her bir faktör grubunda toplanan ifadeler incelenmiş ve uzman görüşü alındıktan sonra şekillenmiştir. Bu bağlamda çalışmadaki faktörler;

Faktör 1: Yönetim ve Eğitim Kadrosu Faktörü:

- MK15: kusursuz eğitim ve yönetim kadrosuna sahiptir.
- MK16: öğrencilere saygı ve sevgiyle yaklaşan kadroya sahiptir.
- MK17: çalışma odağını yansıtan bir eğitim kurum ismine sahiptir.
- MK19: güçlü bir eğitim kurumu sloganına sahiptir.
- MK21: belirli alanlarda uzmanlaşmıştır.
- MK23: kaliteli bir ders programı sunar.
- MK24: programları için makul fiyatlar sunar.
- MK25: marka değeri yüksektir.
- MK26: üstün misyon ve vizyona sahiptir.
- MK27: profesyonel bir yönetim sistemine sahiptir.
- MK28: fark edilen bir kurum kimliğine sahiptir.
- MK29: görevlerinde iyi eğitilmiş çalışanlara sahiptir.
- MK30: bilgili ve yetenekli çalışanlara sahiptir.
- MK31: içerisinde sunulan hizmetler birbirleri ile koordinelidir.
- MK32: adil ve standardize edilmiş sistemlerle yönetilmektedir.
- MK33: kaliteli bir ders geçiş notu oranı kullanılmaktadır.

Faktör 2: Kampüs Alt Yapısı ve Satış Tutundurma Çabaları:

- MK10: cazip tanıtım materyallerine (yer işaretleri, broşürler..) sahiptir.
- MK11: çekici ilanlara ve flamalara sahiptir.

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

MK12: kusursuz kampüs içi tesislere sahiptir.

MK13: kusursuz kampüs alt yapısına sahiptir.

Faktör 3: Pazarlama İletişimi Faaliyetleri:

MK1: tarafından yapılan reklamlar eğitim kurumunun odak noktasını yansıtır.

MK3: faydalı bir internet sitesine sahiptir.

MK5: aktif mezunlar derneğine sahiptir.

MK6: anlamlı sponsorluklar ile eğitim kurumunun odak noktasını yansıtır.

MK7: tarafından eğitici seminerler, söyleşiler gerçekleştirilmektedir.

olarak düzenlenmiştir.

Tablo 6: Faktör Analizi Sonrası Güvenilirlik Analizi, Aritmetik Ortalama Değerleri, Normal Dağılım Sonuçları

FAKTÖR	Mini mum	Maxim um	ortala ma	Std. Sapm a	Varianc e	Skewness		Kurtosis	
	Statist ic	Statistic	Statist ic	Statist ic	Statistic	Statist ic	Std. Error	Stati stic	Std. Ero r
Yönetim ve Eğitim Kadrosu Faktörü	1,00	5,00	3,6918	0,94025	0,884	-0,733	0,122	-0,328	0,243
Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları	1,00	5,00	3,822	0,91343	0,834	-0,917	0,122	0,518	0,243
Pazarlama İletişim Faaliyetleri	1,00	5,00	3,2769	0,91659	0,84	-0,296	0,122	-0,326	0,243

Tablo 6’da örneklemin ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları değerlendirildiğinde; bütün faktörlerin ortalamasının üstünde değere sahip olduğu, ‘kampüs alt yapısı ve satış tutundurma çabaları’ faktörünün 3,82 değeri ile en yüksek düzeyde olduğu, daha sonrada 3,69 değeri ile ‘yönetim ve eğitim kadrosu’ faktörünün ve daha sonra da 3,27 değeri ile ‘pazarlama iletişimi faaliyetleri’ faktörünün sıralandığı görülmektedir.

3.7.4. Cinsiyet Durumu İle Algılanan Marka Kimliği Alt Boyutları Arasındaki Farka Ait Bulgular

Araştırmada iki değişken arasındaki farklılığı incelerken t-testi kullanılırken, birden fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi kullanılmıştır (Sönmez ve Alacapınar, 2017:218 ; Coşkun vd., 2017 :224). Araştırmaya katılan Burdur ilinde yer alan Burdur Bahçeşehir Koleji velilerinin, cinsiyet durumu ile algılanan marka kimliği alt boyutları arasındaki ilişki t-testi ile ölçülmüştür.

Tablo 7. Algılanan Marka Kimliği Değişkenleri ve Cinsiyet T Testi Sonuçları

FAKTÖR	CİNSİYET	N	STANDART SAPMA	STANDART HATA	ORTALAMA	T DEĞERİ	SİG.
Yönetim ve Eğitim Kadrosu	KADIN	259	0,90394	0,05617	3,6839	-0,228	0,223
	ERKEK	144	1,00537	0,08378	3,7062	-0,221	
Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları	KADIN	259	0,9089	0,05648	3,8349	0,382	0,824
	ERKEK	144	0,92426	0,07702	3,7986	0,38	
Pazarlama İletişim Faaliyetleri	KADIN	259	0,87422	0,05432	3,3336	1,668	0,045
	ERKEK	144	0,98318	0,08193	3,175	1,613	

H1: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin '*marka kimliği alt boyutları*' ile '*cinsiyet*' arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1a: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutlarından olan '*Yönetim ve Eğitim Kadrosu*' faktörü ile '*cinsiyet*' arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmada %95 anlam düzeyinde algılanan marka kimliği faktörlerinden; "Yönetim ve Eğitim Kadrosu Faktörü" ile ilgili kadın ve erkek velilerin görüşleri arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir (sig: 0,223>0,05). Sonuç olarak H1a hipotezi kabul edilmemiştir.

H1b: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutlarından olan '*Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları*' Faktörü ile '*cinsiyet*' arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırma sonuçlarına göre algılanan marka kimliği faktörlerinden; "Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları" faktörü ile ilgili kadın ve erkek velilerin görüşleri arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir (sig:0,824>0,05). Sonuç olarak H1b hipotezi kabul edilmemiştir.

H1c: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutlarından olan '*Pazarlama İletişim Faaliyetleri*' faktörü ile '*cinsiyet*' arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

Araştırma sonuçlarına göre; algılanan marka kimliği faktörlerinden; “Pazarlama İletişim Faaliyetleri Faktörü” ile ilgili kadın ve erkek veliler arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. (sig:0,045<0,05). Tablo 7’de ilgili faktörlerin karşısında velilerin ortalamalarına bakıldığında kadın velilerin ortalamalarının erkek velilerin ortalamasından fazla olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda H1c hipotezi kabul edilmiştir.

3.7.5. Algılanan Marka Kimliği Alt Boyutları İle Demografik Özellikler Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bulgular

Araştırmaya katılan Burdur ilinde yer alan Bahçeşehir Koleji’nin velilerinin, algılanan marka kimliği alt boyutları ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon Analizi sonuçları Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8. Demografik Özellikler İle Algılanan Marka Kimliği Alt Boyutları Arasında Korelasyon Analizi Sonuçları

		Yönetim ve Eğitim Kadrosu Faktörü	Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları Faktörü	Pazarlama İletişim Faaliyetleri Faktörü
Aile Geliri	Korelasyon	-0,091	-0,088	-0,175**
	Anlamlılık	0,124	0,150	0,003
Eğitim Durumu	Korelasyon	-0,179**	-0,120*	-0,199**
	Anlamlılık	0,009	0,135	0,000
Meslek	Korelasyon	0,038	-0,043	0,034
	Anlamlılık	0,010	0,368	0,004
Yaş	Korelasyon	-0,055	0,001	-0,050
	Anlamlılık	0,182	0,694	0,109
	N	403	403	403

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

H2: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji’nin ‘marka kimliği alt boyutları’ ile ‘aile geliri’ arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2a: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji’nin marka kimliği alt boyutlarından olan ‘Yönetim ve Eğitim Kadrosu’ faktörü ile ‘aile geliri’ arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan marka kimliği alt boyutlarından, yönetim ve eğitim kadrosu faktörü ile aile geliri değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilememiştir. (Bknz. $p=0,124$). Buna göre $p>0,05$ olduğundan ve gözlenen farklılık istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için H2a red edilmiştir.

H2b: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutlarından olan '*Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları*' faktörü ile '*aile geliri*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan marka kimliği alt boyutlarından, kampüs altyapısı ve satış tutundurma çabaları faktörü ile aile geliri değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilememiştir. (Bknz. $p=0,150$). Buna göre $p>0,05$ olduğundan ve gözlenen farklılık istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için H2b red edilmiştir.

H2c: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutlarından olan '*Pazarlama İletişim Faaliyetleri*' faktörü ile '*aile geliri*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan marka kimliği alt boyutlarından, pazarlama iletişim faaliyetleri faktörü ile aile geliri değişkeni arasında ters yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. (Bknz. $p=0,003$). Buna göre aile geliri arttıkça pazarlama iletişim faaliyetleriyle ilgili algının boyutunun tüketici tarafından azalacağı şeklinde yorumlanabilir. Bu durum göstermektedir ki, algılanan marka kimliği alt boyutlarından olan, Pazarlama İletişim Faaliyetleri Faktörü söz konusu olduğunda H2c kabul edilmiştir.

H3: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin '*marka kimliği alt boyutları*' ile '*eğitim durumu*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3a: Katılımcılar tarafından algılanan özel eğitim kurumlarına yönelik marka kimliği alt boyutlarından olan '*Yönetim ve Eğitim Kadrosu*' faktörü ile '*eğitim durumu*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan marka kimliği alt boyutlarından, yönetim ve eğitim kadrosu faktörü ile eğitim durumu değişkeni arasında ters yönde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır (Bknz. $p=0,009$). Buna göre eğitim düzeyi arttıkça yönetim ve eğitim kadrosu faktörü ilgili algının boyutunun tüketici tarafından azalacağı şeklinde yorumlanabilir. Bu durum göstermektedir ki, algılanan marka kimliği alt boyutlarından olan, yönetim ve eğitim kadrosu faktörü söz konusu olduğunda H3a kabul edilmiştir.

H3b: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutlarından olan '*Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları*' faktörü ile '*eğitim durumu*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan marka kimliği alt boyutlarından, kampüs altyapısı ve satış tutundurma çabaları faktörü ile eğitim durumu değişkeni arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu tespit edilememiştir. (Bknz. $p=0,135$). Buna göre $p>0,05$ olduğundan ve gözlenen farklılık istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için H3b red edilmiştir.

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

H3c: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutlarından olan '*Pazarlama İletişim Faaliyetleri*' faktörü ile '*eğitim durumu*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan marka kimliği alt boyutlarından, pazarlama iletişim faaliyetleri faktörü ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı fakat ters yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. (Bknz. $p=0,000$). Buna göre eğitim düzeyi arttıkça pazarlama iletişim faaliyetleri faktörü ile ilgili algının boyutunun tüketici tarafından azalacağı şeklinde yorumlanabilir. Bu durum göstermektedir ki, algılanan marka kimliği alt boyutlarından olan, pazarlama iletişim faaliyetleri faktörü söz konusu olduğunda H3c kabul edilmiştir.

H4: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin '*marka kimliği alt boyutları*' ile '*meslek*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4a: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutlarından olan '*Yönetim ve Eğitim Kadrosu*' faktörü ile '*meslek*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan marka kimliği alt boyutlarından, yönetim ve eğitim kadrosu faktörü ile meslek değişkeni arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. (Bknz. $p=0,010$). Buna göre meslek değiştikçe yönetim ve eğitim kadrosu faktörü boyutunun da tüketici tarafından olumlu yönde değişeceği yorumlanabilir. Bu durum göstermektedir ki H4a, algılanan marka kimliği alt boyutlarından olan, yönetim ve eğitim kadrosu faktörü söz konusu olduğunda kabule dilmektedir.

H4b: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutlarından olan '*Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları*' faktörü ile '*meslek*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan marka kimliği alt boyutlarından, kampüs altyapısı ve satış tutundurma çabaları faktörü ile meslek değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilememiştir. (Bknz. $p=0,368$). Buna göre $p>0,05$ olduğundan ve gözlenen farklılık istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için H4b red edilmiştir.

H4c: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliği alt boyutlarından olan '*Pazarlama İletişim Faaliyetleri*' faktörü ile '*meslek*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan marka kimliği alt boyutlarından, pazarlama iletişim faaliyetleri faktörü ile meslek değişkeni arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. (Bknz. $p=0,004$). Buna göre meslek değiştikçe pazarlama iletişim faaliyetleri faktörü boyutunun da tüketici tarafından olumlu yönde değişeceği yorumlanabilir. Bu durum göstermektedir ki H4c, algılanan marka kimliği alt boyutlarından olan, pazarlama iletişim faaliyetleri faktörü söz konusu olduğunda kabul edilmektedir.

H5: Katılımcılar tarafından algılanan Burdur Bahçeşehir Koleji'nin '*marka kimliği alt boyutları*' ile '*yaş*' arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan marka kimliği alt boyutlarından, yönetim ve eğitim kadrosu faktörü, kampüs altyapısı ve satış

tutundurma çabaları faktörü ve pazarlama iletişim faaliyetleri faktörü ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilememiştir. (Bknz. $p=0,182$, $p=0,694$ ve $p=0,109$). Buna göre $p>0,05$ olduğundan ve gözlenen farklılık istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için H_5 reddedilmiştir.

4.Sonuç

Burdur Bahçeşehir Koleji'nin marka kimliğini ölçmek amacıyla yapılan ve veliler tarafından demografik özelliklere göre algılanışının farklı olup olmadığını belirlemek üzere yapılan analizlerde; öncelikle faktör analizi sonucunda üç faktör boyutu ortaya çıkmıştır. Faktör boyutları; faktör yüklerinin büyüklüğüne göre *yönetim ve eğitim kadrosu*, *kampüs alt yapısı ve satış tutundurma çabaları* ve *pazarlama iletişim faaliyetleri* olarak isimlendirilmiştir. Çalışmanın orjinalinde bulunan 33 marka kimliği ifadesinden 8 tanesi faktör analizi sonucunda analizden çıkarılmış ve analiz sonucunda 25 değişkenli ve 3 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda araştırmanın ana amacı olan özel eğitim kurumunun marka kimliği boyutları ortaya çıkarılmıştır. Yüksekbilgili (2017: 172) yükseköğretim kurumlarına yönelik marka kimliği boyutlarına ilişkin çalışmasında, 33 değişkenli aynı ölçek kullanılmış fakat değişkenler 12 tane, faktör boyutları da 2 tane olarak ortaya çıkmıştır. Goi, Goi ve Wong (2014) yine aynı konu üzerindeki çalışmalarında ise yine 33 değişkenli fakat 2 boyutlu bir yapı ortaya çıkmıştır.

Burdur Bahçeşehir Koleji'nin algılanan marka kimliği düzeylerinin analiz sonuçlarına ve faktör boyutlarının aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine bakıldığında; üç faktörün de ortalamanın üstünde değere sahip olması ile birlikte 'Kampüs alt yapısı ve Satış Tutundurma Çabaları' faktörünün en yüksek düzeyde olduğu, daha sonra 'Yönetim ve Eğitim Kadrosu' faktörünün daha sonra da 'Pazarlama İletişimi Faaliyetleri' faktörünün değer olarak sıralandığı görülmektedir.

Araştırmanın alt amaçları kapsamında demografik faktörlerden cinsiyet faktörü ile ortaya çıkarılan marka kimliği boyutları arasındaki farklılığı incelemek amacıyla yapılan t-testi sonuçlarına göre algılanan marka kimliği faktörlerinden; "Yönetim ve Eğitim Kadrosu Faktörü" ile kadın ve erkek velilerin görüşleri arasında anlamlı farklılık olmadığı; "Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları Faktörü" ile ilgili kadın ve erkek velilerin görüşleri arasında yine anlamlı farklılık olmadığı ve son olarak "Pazarlama İletişim Faaliyetleri Faktörü" ile ilgili kadın ve erkek veliler arasında anlamlı farklılıklar olduğu ve kadın velilerin faktör ortalamalarının erkek velilerin faktör ortalamasından fazla olduğu görülmektedir tespit edilmiştir.

Araştırmanın alt amaçları kapsamında demografik faktörlerden aile geliri, eğitim durumu, meslek ve yaş faktörü ile ortaya çıkarılan marka kimliği boyutları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan Marka Kimliği Alt Boyutlarından, Yönetim ve Eğitim Kadrosu Faktörü ve Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları Faktörü ile *aile geliri* değişkeni arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiş olup; Pazarlama İletişim Faaliyetleri Faktörü ile aile geliri değişkeni arasında ters yönde bir ilişki olduğu

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

yani aile gelirinin arttıkça Pazarlama İletişim Faaliyetleriyle ilgili algının tüketici tarafından azalacağı tespit edilmiştir.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan Marka Kimliği Alt Boyutlarından, Yönetim ve Eğitim Kadrosu Faktörü ve Pazarlama İletişim Faaliyetleri Faktörü ile *Eğitim Durumu* değişkeni arasında ters yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durum; Eğitim Düzeyi arttıkça Yönetim ve Eğitim Kadrosu ve Pazarlama İletişimi Faaliyetleri Faktörü ile ilgili algının boyutunun tüketici tarafından azalacağı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları Faktörü ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilememiştir.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan Marka Kimliği Alt Boyutlarından, Yönetim ve Eğitim Kadrosu Faktörü ile Pazarlama İletişim Faaliyetleri Faktörleri ile *Meslek* değişkeni arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre meslek değiştikçe Yönetim ve Eğitim Kadrosu ve Pazarlama İletişim Faaliyetleri faktörlerinin boyutunun da tüketici tarafından olumlu yönde değişeceği yorumlanabilir. Ancak; Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları Faktörü ile meslek değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilememiştir.

Korelasyon analizinin sonucu olarak algılanan Marka Kimliği Alt Boyutlarından, Yönetim ve Eğitim Kadrosu Faktörü, Kampüs Altyapısı ve Satış Tutundurma Çabaları Faktörü ve Pazarlama İletişim Faaliyetleri Faktörü ile *Yaş* değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilememiştir.

Literatürde benzer çalışmaların varlığı araştırıldığında; yapılan araştırma, özel bir eğitim kurumunun marka kimliğini ortaya çıkarmaya yönelik bir çalışmanın bulunmaması nedeniyle literatürdeki boşluğu dolduracak güncel bir çalışma niteliğindedir. Fakat yakın nitelikte araştırmalar incelenmiştir. Joseph, Mullen ve Spake (2012: 1-12) çalışmalarında, eğitim durumu olarak öğrencilerin eğitim kurumlarının kimliği açısından teknolojik altyapı ve fiziksel mekan unsurlarına daha önem verdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Nardalı ve Tanyeli (2011)'nin çalışmalarında, eğitim kurumlarında marka kimliği ve markalaşma fikrinin katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılaşmamasının zihinlerine yerleşmedikleri ortaya çıkmıştır. Lowrie (2007: 990-999), eğitim kurumlarına ilişkin markalaşma sürecinde katılımcıların kullandıkları dilin, eğitim seviyesinin, gelir düzeyindeki farklılığın marka kimliğini ortaya koyduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca, farklı sınıftan olan ailelerin yani farklı gelir düzeylerinin markalaşma ile ilişkisi olduğu, gelir düzeyi arttıkça özel eğitim kurumlarına yönelmenin arttığı görülmektedir (Yılmaz ve Kaya, 2015).

Çalışma sonucunda Burdur Bahçeşehir Koleji kendini konumlandırmak istediği marka kimliğini belirleyerek okul personelinin velilerle olan iletişimlerinde bu unsurları vurgulayarak ayrıca okulla ilgili tercih yapacak velilerin kendi kimlikleri ile örtüşen bir marka kimliğine sahip olan okulu deneyimlemek istemeleri öngörüsüne dayanarak bu sayede hedefteki veli kitlesi ile daha başarılı iletişimler kurabilir.

Çalışma, Burdur Bahçeşehir Koleji velileriyle sınırlandırılmıştır. Örneklemenin yalnızca bu bölgedeki Bahçeşehir Koleji'ni kapsamaması ve diğer Bahçeşehir Kolejlerinin dahil edilmemesi sebebiyle bulgular, genelleme yapmaya uygun değildir. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmalarda daha başka illerdeki Bahçeşehir Koleji'ni ele alan veya daha geniş örneklem kitlelerini araştırmaya dahil etmek daha genelleyici yorumlar yapmayı sağlayacaktır.

Kaynakça

- AAKER, D. (1991). *Managing Brand Equity*, New York, The Free Press.
- AAKER, D.(1996). *Building Strong Brands*, New York, Free Press.
- AAKER, J.(1997). 'Dimensions of Brand Personality', *Journal of Marketing Research*, C.XXIV, NO:3, C.2, NO.8, 23-27.
- AKTUĞLU, K. I. (2014). *MarkaYönetimi: Güçlü ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler*, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ARSLANOĞLU, İ. (2016). *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- BATRA, R., LEHMAN, D. ve SINGH D. (1993). 'The Brand Personality Component of Brand Goodwill: Some Antecedents and Consequences', içinde: Aaker, D. A. ve Biel, A. L. (Edt.), *Brand Equity and Advertising, Advertising's Role in Building Strong Brands*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- BECER, E. (2002). *İletişim ve Grafik Tasarım*, İstanbul: Kapital medya.
- BİRKİGT, K. ve STADLER, M. M. (1986). *Corporate Identity*, Grundlagen, Funktionen, Fallspielen, Holt Reinhart and Winston, Eastbourne.
- BONZOOEI, M. ve ASGARİ, M. (2013). 'Halal Branding and Purchase Intention: A Brand Personality Appeal Perspective', *International Journal of Business and Management Invention*, C.2, No.8, 23-27.
- BORÇA, G. (2002). *Bu Topraklardan Dünya Markası Çıkar mı?*, İstanbul MediaCat.
- BOULDIND, W. L. E. ve STAELIN, R. (1994). 'Mastering the mix: do advertising, promotion and sales force activities lead the differentaion?', *Journal of Marketing Research*, 31(2), s.159- 172.
- CAN, A. (2017). SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi, 5. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- CHERNOTONY, L. ve MCWILLIAM, G. (1989). 'The varying nature of brands as assets', *International Journal of Advertising*, 8, s.339-349.
- CORNELISSEN, (2008). *Corporate Communications*, London:Sage, 2008.
- COŞKUN, R., ALTUNIŞIK, R. ve YILDIRIM, E. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (IBM SPSS Uygulamalı)*, Beta Yayınevi , İstanbul.
- CULLEY, J. D. Ve LAZER, W. (1983). *Marketing Management: Foundations and Practices*, June 1.
- ÇİFTÇİ, S. ve COP R. (2007). Marka ve Marka Yönetimi Kavramları: Üniversite Öğrencilerinin Kot Pantolon Marka Tercihlerine Yönelik Bir Araştırma', *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C.XXXXIV, No.512, s.69-87.

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

DE CHARMATONY, L. (1999). “Brand Management Through Narrowing the Gap Between Brand Identity and Brand Reputation”, *Journal of Marketing Management*, 157-179.

DOYLE, P. (2003). *Değer Temelli Pazarlama*, İstanbul: Mediacat Kitapları.

ELDEN, M. (2009). *Reklam ve Reklamcılık*, İstanbul: Say Yayınları.

FOURNIER, S. (1998). “Consumers And Their Brands: Developing Relationship Theory In Consumer Research”, *Journal of Consumer Research*, C. 24, No. 4, pp. 343–363

FURNHAM, A. ve HEAVEN P. (1999). *Personality and Social Behaviour*, Oxford Pub., Oxford.

GEGEZ, E. (2007). *Pazarlama Araştırmaları*, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.

GOİ, M. T., GOİ, C.L. ve WONG, D. (2014). “Constructing a brand identity scale for higher education Institutions.” *Journal of Marketing for Higher Education* 24(1):59–74, <http://dx.doi.org/10.1080/08841241.2014.906017>

GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ILICAK, G. ve ÖZGÜL, R. (2005). ‘Sun Tzu Savaş Sanatına Göre, Marka Pazar Stratejilerinin Belirlenmesi’, *Journal of İstanbul Kültür University*, No.1, s.95-105.

İSLAMOĞLU, A. H. Ve ALNİAÇIK, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (IBM SPSS Uygulamalı)*, Beta Yayınevi, İstanbul.

JOSEPH, M., MULLEN, E. ve SPAKE, D. (2012). ‘University Branding: Understanding Students’ Choice of an Educational Institution, *Journal of Brand Management*, 20, s. 1-12.

KAPFERER, J. N. (2003). ‘Do brand personality scales really measure brand personality?’ *Brand Management*, C.XI, No:2, s.143-156.

KAPFERER, J. N. (2008). *The Strategic Brand Management*, Forth Edition, London: Kogan Page.

KARAOSMANOĞLU, E., ACAR, R. ve URAY, N. “Websiteleri Firmalara Ne Kazandırabilir? Websitesi Kalitesi, Tüketici-Odaklı Marka Değeri ve Satılma Eğilimi Arasındaki”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 159-173.

KELLER, K. L. (1987). ‘Development and use of ARCS model of Instructional Design’, *Journal of Instructional Development*, 10 (3), s.2-9.

KELLER, K. L. (1993). “Conceptualizing Measuring and Managing Customer Based Equity”, *Journal of Marketing*, 57.1, 1-22.

KELLER, K. L. (2003). *Strategic Branding Management: Building Measuring and Managing Brand Equity*, New-Jersey, Pearson Education Inc.

KELLER, K. L., APERIA, T ve GEORGE, M. (2008). *Strategic Brand Management*, London: Prentice Hall.

KNAPP, D. (2000). *Marka Akli (The Brand Mindset)*, Çev: Aza Tuna Akartuna, Ankara, Mediacat Kitapları- M.A.R.K.A Yayınları.

KOTLER, P. (2003). *Pazarlama Yönetimi*, Çev: Nejat Muallimoğlu, Beta basım yayın, İstanbul.

KURTULUŞ, K. (2004). *Pazarlama Araştırmaları*, Literatür Yayıncılık Dağıtım, İstanbul.

- LINDSTROM, M. (2006). *Duyular ve Marka: 5 Duyuyla Güçlü Markalar Yaratmak*, çev: Ümit Şensoy, İstanbul, Optimist Yayınları.
- MARANGOZ, M. (2006). “Tüketicilerin Marka Fonksiyonu Algulamaları İle Satın Alma Sonrası Davranışları Arasındaki İlişki”, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, C. XXI, No: 2, SY:107-128.
- NARDALI, S. (2011). *Yükseköğretimde (Üniversitelerde) Markalaşma*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- NARDALI, S. ve TANYERİ, M. (2011). ‘Yükseköğretimde Markalaşma’, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 12(2), s. 309-319.
- OLINS, W. (1990). *Corporate Identity: Making Business Strategy Visible Through Design*, New York:Thames&Hudson.
- ÖZDAMAR, K. (2004). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*, Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- ÖZÜPEK, N. (2013). “İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Cep Telefonu Markalarına Yönelik İmaj Algısı: Nokia ve Samsung Örneği”, *Journal of New World Sciences Academy*, C.1, No: 8, s.100-121.
- PALLANT, J. (2001). *SPSS Survival Manual Book*, Philadelphia: Open University Press.
- PAHU, I. ve LAU, K. (2000). “Conceptualising Brand Personality: A Review and Research Propositions”, *Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing*, C. 9, No. 1, 2000, s. 52-69.
- PERRY, A. ve DAVID W. (2003). *Markanın DNA’sı*, İstanbul: Mediacat Kitapları.
- PİRA, A., KOCABAŞ F., ve YENİÇERİ M. (2005). *Küresel Pazarda Marka Yönetimi ve Halkla İlişkiler*, İstanbul, Dönence.
- SARUHAN, Ş.C. ve ÖZDEMİRCİ, A. (2016). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji*, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- SCHNEIDER, K. G. ve KELEBEK B. C. (2009). ‘Tüketicilerde Marka Kişiliği Algısı İle Marka Tercihine İlişkin Bir Analiz: Hijyenik Ürünler Sektöründe Bir Uygulama’, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı.24.
- SÖNMEZ, V. ve ALACAPINAR G. F. (2017). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri Kitabı*, Ankara:Anı Yayıncılık.
- SUPHELLEN, M. ve KJELL G. (2003). ‘Building Foreign Brand Personalities in Russia: The Moderating Effect of Consumer Ethnocentrism’, *International Journal of Advertising*, C.22, No.2, 203-226.
- TABACHNICK, B.G ve FIDELL, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics* (5. Bs.). Needham Height: Allyn & Bacon / Pearson Education.
- TATLIDİL, H. (2002). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Kitabı*, Ankara: Ziraat Marbaacılık.
- TOSUN, B. N. (2017). *Marka Yönetimi*, Beta Yayınları.
- UPSHAW, L. (1995). *Building Brand Identity: A strategy for success in a hostile marketplace*, New York; John Wiley & Sons Inc., 18.
- UZTUĞ, F. (2003). *Markan Kadar Konuş*, Mediacat, İstanbul.

Marka Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Özel Eğitim Kurumunda Bir..

VANAUKEN, B. (2003). *Brand Aid, An Easy Reference Guide To Solving Your Toughest Branding Problems And Strengthening Your Marketing Position*, New York, Amacom.

YALÇIN, K.M. (2008). ‘Grafik Tasarımında Logonun Kullanım Alanları’, M.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

YILDIRIM, A. ve şİMŞEK, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara:Seçkin Yayıncılık.

YILMAZ, T. ve SARPKAYA, RÇ (2016).*Eğitim Ekonomisi: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Anı Yayıncılık, Ankara.

YÜKSEKBİLGİLİ, Z. (2017). ‘Yüksek Öğrenim Enstitüleri İçin Marka Kimliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması’, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* , Cilt : 2 Sayı :3.

**M. AVEZOV'UN «ABAY YOLU» ROMANINDAKİ İSİM YÜKLEMLİ
CÜMLELERİN KULLANILIŞ BIÇIMLARI**

**FRAMEWORK OF THE USE NOMINAL SENTENCES IN M.AUEZOV'S
NOVEL-EPIC "THE WAY OF ABAI"**

**ИМЕННЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В РОМАНЕ-ЭПОПЕЕ М. АУЭЗОВА
«АБАЙ ЖОЛЫ»**

Erdoğan ALTINKAYNAK*
Safura BORİBAYEVA**
Aygerim SMAGULOVA***

ÖZ

Çalışmada, Kazak Türkçesindeki isim cümleleri (isim yüklemli cümleler) M. Avezov'un "Abay Yolu" romanı ışığında incelenmiştir. Fiil yüklemli cümlelerden farklılıkları ortaya konularak isim cümlelerinin iletişimsel kullanımına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmada elde edilen veriler tablo halinde gösterilmiştir.

Kazak Dil Biliminin ortaya çıkması ve tarihî gelişiminde çok sayıda sözdizimi uzmanları ve bazı genç araştırmacılar basit ve birleşik cümlelerin çeşitlerini, birbirlerinden farklılıklarını, iç açıdan anlam, dış açıdan kuruluş özelliklerini geniş bir biçimde araştırmışlardır.

Bunlara rağmen günümüzde cümle çeşitlerinin dilimizde mevcut olan, fakat ilmî açıdan daha araştırılmamış türleri, araştırma alanı içine dahil edilmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra cümlenin kuruluş özellikleri, sözcük türlerinin ona doğrudan etkisi, onun cümle anlamına tesiri de ele alınan meseleler içindedir. Günümüzdeki Dil biliminin gelişme durumunda dil düzeyleri arasındaki ilişkileri açığa kavuşturmak, Kazak dilinin gramer yapısındaki önemli yönlerden biri olarak sayılmaktadır.

Türk dil biliminde ilk olarak A. P. Potseluevskiy, Kazak dil biliminde ise M. Balakayev tarafından Kazak dilindeki isim cümleler incelenerek, onların fiil cümlelerinden farklılıkları gösterilmiştir. Çalışmada özellikle Muhtar Avezov'un "Abay Yolu" romanının birinci (1942) ve ikinci (1961) baskısında geçen cümlelerin karşılaştırmalarına yer verilmiştir.

---

* ORCID: 0000-0003-1105-0479 Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi, İBEF, TDE Bölümü, Ardahan / Türkiye, erdoganaltinkaynak@ardahan.edu.tr

** ORCID: 0000-0003-1898-7328 Doç. Dr. El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi, Almatı/Kazakistan; sofikazgu@mail.ru

*** ORCID: 0000-0002-9472-3888 Doç.Dr. Aygerim Smagulova El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi, Almatı/Kazakistan; aigerim_0715@mail.ru

M. Avezov'un «Abay Yolu» Romanındaki İsim Yüklemlerinin Kullanılış ...

Birinci baskıda ortaya çıkan fiil cümlelerinin ikinci baskıda isim cümleleriyle değiştirilme nedenini yazar, iletişimsel ve pragmatik işlevi yerine getirirken düşüncüyü sadece özlü ve doğru olarak ifade etmenin yanı sıra metnin anlamını güçlendirmek için yapılmıştır diye belirtir. Ayrıca makalede, Kazak edebiyatının klasik yazarı M. O. Avezov'un "Abay Yolu" romanındaki isim cümleleri, onların türleri, kullanılış özellikleri üzerinde durulmuştur. Özellikle çeşitli isim cümlelerinin yazar tarafından kullanılış şekilleri ve onların kuruluş özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İsim cümleleri, fiil cümleleri, eser, özellikler, yüklem.*

ABSTRACT

Nominal sentences are examined in the Kazakh language on the material of epic novel of M. Auezov "The way of Abai". Their differences from the verbal sentences are studied and communicative setting of nominal sentences is determined. The findings of the study are shown in tables.

The experts and young researchers specialised in the syntax of emergence of Kazakh Linguistics and its development through time have researched the simple, compound and complex types of sentences, their differences, inner meanings and outer structures on a large scale.

Despite all these efforts, the sentence types present in our language, yet not researched scientifically, have been included within the scope of Linguistic research. In addition, the characteristics of sentence structure, the direct influence of word types upon this, and their effect on the meaning of the sentence are some of the issues dealt with. In the present situation of the development in Kazakh Linguistics, clarification of the relations between different levels of language will be an important dimension of the the structure in Kazakh language syntax.

Nominal sentences were first distinguished and their differences from the verbal ones were first shown in turkic linguistics by A.P. Potseluevskiy and in Kazakh linguistics by M. Balakaeviy. The special attention was paid to the comparison of the sentences used in the first (1942) and second (1961) editions of novel of M. Auezov "The way of Abai". The replacement of verbal sentences meeting in the first edition on the nominal ones in the second, is conditioned, according to the opinion of author, by ability of last not only capaciously and exactly to express an idea but also to strengthen an expressiveness of the text, performing the communicative-pragmatic duty.

In this article much attention is given to the nominal sentences, their kinds, features of the usage in the novel of classic of Kazakh literature, writer M. Auezov "The way of Abai".

Keywords: *nominal sentences, verbal sentences, work, features, predicate.*

АННОТАЦИЯ

Именные предложения рассматриваются в казахском языке на материале эпического романа Мухтара Ауэзова «Путь Абая». Выявляются их отличия от глагольных предложений и определяется коммуникативная установка именных предложений. Результаты исследования представлены в таблицах.

Специалисты и молодые исследователи, специализирующиеся на синтаксисе возникновения казахской лингвистики и ее развития во времени, исследовали простые, сложные и составные типы предложений, их различия, внутренние значения и внешние структуры в широком масштабе.

Несмотря на все эти усилия, типы предложений, присутствующие в нашем языке и еще научно не исследованные, были включены в сферу лингвистических исследований. Кроме того, некоторые из рассматриваемых вопросов касаются

особенностей структуры предложения, непосредственного влияния типов слов на нее и их влияния на смысл предложения. В современной ситуации развития казахского языкознания выяснение отношений между различными уровнями языка будет важным аспектом структуры синтаксиса казахского языка.

А.П. Поцелуевский впервые выделил именные предложения в тюркском языкознании, а также показал их отличия от глагольных предложений, а в казахском языкознании данное открытие принадлежит М. Балакаеву. Особое внимание было уделено сравнению предложений, использованных в первом (1942) и втором (1961) изданиях романа Мухтара Ауэзова «Путь Абая». Замена глагольных предложений, встречающихся в первом издании, на именные во втором, обусловлена, по мнению автора, способностью последних не только кратко и точно выразить мысль, но и усилить выразительность текста, выполняя свой коммуникативно-прагматический долг.

В данной статье большое внимание уделяется именным предложениям, их видам, особенностям употребления в романе Мухтара Ауэзова «Путь Абая», который является классикой казахской литературы.

Ключевые слова: *именные предложения, глагольные предложения, произведение, особенности, сказуемое.*

Giriş

Sözdiziminin araştırdığı ana kollardan biri, cümledir. Kazak Dil Biliminin ortaya çıkması ve tarihî gelişiminde bütün sözdizimi uzmanları: A. Baytursinov, K. Jubanov, S. Amanjolov, N. Sauranbayev, H. Basimov, C. Jiyenbayev, Ş. H. Sarıbayev, M. Balakayev, T. Kordabayev, R. Amir, K. Esenov, O. Tolegenov, M. Sergaliyev, T. Sayrambayev, B. Sağındıkoğlu, J. Sadvakasov, J. Jakupov, T. Ermekova ve bunların yanı sıra K. Onalbayeva, B. Elikbayev gibi genç araştırmacılar basit ve birleşik cümlelerin çeşitlerini, birbirlerinden farklılıklarını, iç açıdan anlam, dış açıdan kuruluş özelliklerini geniş bir biçimde araştırmışlardır. Bunlara rağmen günümüzde cümle çeşitlerinin dilimizde mevcut olan, fakat ilmi açıdan daha araştırılmamış türleri, araştırma alanı içine dahil edilmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra cümlenin kuruluş özellikleri, sözcük türlerinin ona doğrudan etkisi, onun cümle anlamına tesiri de ele alınan meseleler içindedir. Günümüzdeki Dil biliminin gelişme durumunda dil düzeyleri arasındaki ilişkileri açığa kavuşturmak, Kazak dilinin gramer yapısındaki önemli yönlerden biri olarak sayılmaktadır. Gramer birimleri arasındaki paradigmatic ilişkileri incelemek, işlevsel dil bilgisinin görevi olarak sayılmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Kazak dilindeki isim cümleleri belirli bir düzene (sisteme) konulmamıştır ve bunda eylem-merkezli (ingilizce “Verbo-Centrism”) bakış açısının etkisi büyüktür. Sebebi fiil (eylem), zaman kip hallerinden oluşur şeklindeki bakış açısı hakim olmuştur. Bu yüzden de genel dil biliminde (Rus dil biliminde) isim cümleleri kesik (yarım) cümleler ya da sadece öznesiz cümleler olarak adlandırılmıştır. Makalemizde konumuzla ilgili bilim adamlarının görüşleri üzerinde durmayı uygun gördük. Türkoloji bilim dalında isim cümleleri hakkında ilk olarak fikir yürüten Türkmen dilinin uzmanı A. P. Potseluevskiy: “Bu

M. Avezov'un «Abay Yolu» Romanındaki İsim Yüklemlerinin Kullanılışı ...

özelliklerden biri, Türk lehçelerindeki sınırlı fiil şekillerinin ve ardından verbal cümle kalıplarının çok erken devirlerde meydana gelmesiyle alakalıdır. VIII. yüzyıldan kalma Orhun Abideleri'nin dilinde bizler sadece iki fiil şeklinin yani, tamamlanmış ve tamamlanmamış şeklinin olduğunu görüyoruz (geçmiş zamanın genel şekli). Dolayısıyla Eski Türk dillerinin sözdizimi yapısına göre nominal cümlelerin kullanılışı olağan bir durumdur” diyen bilim adamı, Türk dillerinin Avrupa dillerinden önemli bir farkının olmasını, isim cümlelerinin ilk dönemlerde meydana gelmiş olmasına dayandırmaktadır.

Yazar, VIII. yüzyıldan kalma Orhun Abideleri'nde genellikle isim cümlelerinin çokça olduğunu, tamamlanmış ve tamamlanmamış şekillerinin de görüldüğünü, fakat onlardan sonra isimli yüklemelerin de müşahade edildiğini dile getirir. Son abidelerde ve diğer yazılı belgelerde fiil unsurlarının yüklem olarak kullanılması görülmeye başlamıştır. Daha sonra fiil cümleleri kalıplaşmaya başlayınca XVIII-XIX yy. isim cümlelerine göre fiil cümleleri daha çok kullanılmaya başlamıştır. Bu birleşik yüklemeler sadece basit cümlelerde değil, hatta birleşik cümlelerde de bolca yer almıştır, gibi sonuca varmıştır. Bu yüzden günümüzde cümle çeşitlerinin hepsi genellikle fiil cümlesi şeklinde verilmektedir, der (Potseluevskiy 1975: 284).

E. V. Sevortiyana, Türk dillerindeki cümle yapısı ve onun nominatif cümleler sayılması hakkında: “Eski dönemlerde mevcut olan ve günümüzde soyu tükenen dillerle birlikte, köklü bir yazılı geleneğe sahip daha arkaik dil yapısı olan yaşayan çağdaş Türk yazı dilleri yapı bakımından nominal cümle kuruluşuna sahip diller sıralamasına girer” (Sevortiyana 1961: 5) demiştir.

Bu düşünceden yola çıkarak biz, günümüzdeki gelişmiş, uzun yıllar boyu yazılı geleneğe sahip diller de, eski yapılı ölü ya da diri Türk dilleri de yapı bakımından nominatif cümleler sıralamasına dahil olur, gibi sonuç çıkarabilmekteyiz. Yazarın, yüklem şeklindeki isim fiiller hakkında: “A. P. Potseluevskiy, bütün Türk dillerine ortak olan bakış açısından yola çıkarak, gerek eski Türk cümle yapısında ve gerekse Türk dilleri tarihinde isim kategorisinin fiil kategorisinden baskın olduğunu söylemiştir” (1961: 318) dediğinden, A. P. Potseluevskiy ile aynı fikirde olduğunu fark ettik. Bunun yanı sıra bilim adamı bu sürecin bütün Türk dilleriyle alakalı olduğunu dile getirir.

Türk dil bilimi araştırmalarında A. P. Potseluevskiy, Kazak dil biliminde M. Balakayev ilk olarak isim cümlelerini ayırıp, onun fiil cümlelerinden farkını ortaya koymuşlardır. Çalışmamızda, Kazak edebiyatının klasik yazarı Muhtar Avezov'un “Abay Yolu” romanındaki isim cümleleri, türleri, onların kullanılışı şekilleri ve özellikleri incelenecektir. Amacımız, yazarın bolca kullandığı isim cümlelerinin çeşitlerini ve onların yapılaşma özelliklerini ortaya koymaktır.

Ana metin

Kazak edebiyatında isim cümlelerini en çok kullanan, kaleme aldığı “Abay Yolu” romanında başarılı yazar, tanınmış söz ustası Muhtar Avezov olmuştur.

“Abay anlatımlarının dili zengin ve belagâtlidir. O, Kazak halkının konuşma dili ile folklorunun ve yazılı edebiyatının söz varlığını bütün zenginliğiyle

ortaya seren bir dildir. O yüzden bu eser, kelime hazinesi açısından Kazak dilinin en değerli hazinesidir diyebiliriz. Biz kendimizi Kazak dilini orta düzeyde bilen bir okuyucu kısmına dahil ettiğimiz halde, romanda daha önce hiç bilmediğimiz ya da anlamını tam olarak anlayamadığımız kelimeler az değildir. Öyle kelimeler “Abay romanı” sayesinde Kazak edebi dilinin içinde hak ettiği yere yerleşerek, geniş kullanıma girmiştir. Mesela, şınayı (gerçek, hakiki, samimi), şıtırman (anlaşılmaz, karmakarışık, çetrefilli), şatkalın (uçurum, yar), paş etu (açığa vurmak, ortaya çıkarmak, göstermek), nöpir (kalabalık, çok sayıda insan topluluğu), arandav (başı belâya girmek), şat – şadıman (mutlu, şaduman, memnun), tüs şayısu (kavga etmek, küsmek, kırılmak), aktev (badanalamak, badana yapmak), tanaurav (nefesi tükenmek, nefes nefese kalmak), iyen (geniş bozkır, uçsuz bucaksız), curt (halk, millet, göç nedeniyle terk edilen yer), tokmeyil (kanaatkâr, elindekiyle yetinen, fazla kazanma hırsı olmayan, yetingen) gibi kelimeleri edebi dile Muhtar Avezov kazandırmıştır. Bununla birlikte ilk baştaki anlamını kaybeden eski sözlerin de Avezov’un kullanımıyla yeni anlamlar kazanarak, yeniden canlandığını görebiliriz. Mesela, kijil (öfke, kızgınlık, sinir), abzel (teçhizat, araç – gereç, alet edavat, koşum), kırbay (kavgalı, kızgın, gergin), sığır (yetersiz, az, sönük, cılız), üyezdev (çok sıcak günlerde sineklerden korunmak için hayvanların, burunlarını birbirlerinin gölgelerine saklayarak toplu halde durmaları), bakıl boluv (baki dünyaya göçmek, vefat etmek, ölmek) gibi kelimeler hakkında bunları söyleyebiliriz. Bunların hepsi Avezov dilinin söz varlığı açısından zenginliğini göstermektedir. Fakat yazarın dil ustalığı sadece onun söz varlığı zenginliğiyle ölçülemez. Özellikle bu zenginliği yazarın eserlerinde kullanma ustalığıyla, yani sözdizimi yapısıyla ölçmek mümkündür. Bu yanıla ele alındığında, Muhtar Avezov’un ustalığı çok farklıdır” (Karatayev1987: 151-152).

“Abay” tarihî romanının ilk cildi 1942 yılında, ikincisi 1947 yılı yayımlanmıştır. 1949 yılında esere Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği devlet ödülü verilmiştir. Büyük yazar ve onun halkı hakkındaki tarihi romanlar derlemelerinin devamı olan “Abay Yolu” romanı da iki ciltliktir. İlki, 1952 yılında, ikinci cildi 1956’da düzeltilerek yayımlanmıştır. Böylece, “Abay Yolu” adlı kitap dört cilt halinde 1959 yılında Lenin ödülüne laik görülmüştür (1997: 262-263).

“Abay” tarihî romanının iki kitabı 1948 – 1949 yıllarında Kazak, Rus dillerinde eş zamanlı yayımlandı. 1952 yılı ve 1956 yıllarında düzeltilerek tekrar yayımlanmıştır. “Kendi kütüphanesinde bu eserin 1948 – 1949 yılındaki basımında (1, 2 kitap) başka birisinin eliyle düzeltilmiş şekilleri vardır. Bu, 1952 yılında yayına hazırlayan kişinin düzeltmeleri gibidir. Yazar, bu çalışmaların yapılmasına izin vermiş olmalı ki, daha sonraki yayımlanmış şekillerinde o düzeltmeler geçerli olmuştur. Yayın sırasındaki düzeltmeleri kontrol edip etmediği belli değildir, fakat el yazması şeklini vereceği sırada oldukça dikkatle kontrol etmiş; birçok kelimeyi ve cümleyi düzeltmiştir. Buna benzer olaylar her yayım sırasında sürekli tekrarlanmıştır. Eğer ilk yayınlarda “edi” (idi), “eken” (imiş) gibi ek fiiller çok kullanılmışsa, daha sonraki yayınlarda bunlar yavaş yavaş azalmış ve son yayımlanmış şeklinde tamamen kaldırılmıştır. Bazen onların yerine geçecek

M. Avezov'un «Abay Yolu» Romanındaki İsim Yüklemlerinin Kullanılış ...

başka kelimelerle değiştirdiği de görülmüştür. Onlar: “Munun bari kıyalap aytkanda Kunanbay’dın koşemeti edi” (Bunların hepsi söz aramızda, Kunanbay’ın gösterdiği hürmet idi), “Mına minezderin keşirgendey edi” (Bu davranışlarını affetmiş gibiydi), “Salgırtığı jok, sergek, katal küzetşi edi” (İhmalkar olmayan, uyanık, sert bir bekçi idi) gibi benzer örneklerle devam eder” (Akimov 1989: 597).

Kişisel araştırma

Muhtar Avezov “Abay” anlatımlarının birinci ve ikinci basımının arasında isim cümlelerinin verilmesi açısından büyük farklılıklar mevcuttur. Biz de bu çalışmamızda romanın ilk basımı ile ikinci basımının metinlerini karşılaştırarak birçok farklılıkları ortaya koymaya çalıştık. 1 – tabloda M. Avezov’un 1942, 1947 yıllarında ilk olarak yayımlanan “Abay” romanı ile 1961 yılında tekrar yayımlanan “Abay Yolu” romanının anlatımındaki farklılıklar ortaya koyulmuştur.

Muhtar Avezov’un “Abay” romanı	Muhtar Avezov’un “Abay Yolu” romanı
«Yolda» bölümü (1942, 1 kitap)	«Yolda» bölümü (1961, 1 bölüm)
1	2
1 Айғыздан туған Смағұл Оспанмен түйдей құрдас болатын (96 б.). Aykız’dan olma İsmagul Ospan ile aynı yaşlarda idi (96 s.).	1 Айғыздан туған Смағұл Оспанмен түйдей құрдас (97 б.). Aykız’dan olma İsmagul Ospan ile aynı yaşlarda (97 s.).
2 Дәл жанында үлкен биік шелекке ашытып қойған түйенің қымызы бар еді (96 б.). Tam yanında büyük ve uzunca kovaya mayalanmış olan deve kımız var idi (96 s.).	2 Дәл жанында үлкен биік шелекке ашытып қойған түйенің қымызы бар (98 б.). Tam yanında büyük ve uzunca kovaya mayalanmış olan deve kımız var (98 s.).
3 Ұлжанның күз уақытында Зере мен балаларға әзірлеп отыратын ағы осы болатын (96 б.). Uljan’ın sonbaharda Zere ile çocuklara hazırlamış olduğu akı (süt ürünü) bu idi (96 s.).	3 Ұлжанның күз уақытында Зере мен балаларға әзірлеп отыратын ағы осы (98 б.). Uljan’ın sonbaharda Zere ile çocuklara hazırlamış olduğu akı (süt ürünü) bu (98 s.).
«Şırtmanda» (Karışıklıkta) bölümü (1942, 1 kitap)	«Şırtmanda» (Karışıklıkta) bölümü (1961, 1 bölüm)
4 Үнсіз уайымдаған ана қаралы еді (144 б.). Sessizce kaygılanan ana yasta idi (144 s.).	4 Үнсіз уайымдаған ана қаралы (142 б.). Sessizce kaygılanan ana yasta (142 s.).
«Тайғакта» (Kaygan yolda) bölümü (1947, 2 kitap)	«Тайғакта» (Kaygan yolda) bölümü (1961, 2 bölüm)
5 Жәй басып, ауыр тыныс алып,	5 Жай басып, ауыр тыныс алып,

<p>демігіп келе жатқан, өзінің <i>шешесі екен</i> (4 б.). Yavaşça yüreyerek, derinden soluyan ve nefes nefese kalarak gelen kendi <i>annesi imiş</i> (4 s.).</p>	<p>демігіп келе жатқан, өзінің <i>шешесі</i>. (385 б.). Yavaşça yüreyerek, derinden soluyan ve nefes nefese kalarak gelen kendi <i>annesi</i>. (385 s.).</p>
<p>6 Барлық тұлғасы Құнанбай тектес бұл жас әйел, – осы үйдің келіні, Абайдың апасы, <i>Мәкім еді</i> (11 б.). Bütün görünüşüyle Kunanbay’a benzeyen şu genç kadın, bu evin gelini, Abay’ın ablası <i>Mekiş idi</i> (11 s.).</p>	<p>6 Барлық тұлғасы Құнанбай тектес бұл жас әйел – осы үйдің келіні, Абайдың апасы - <i>Мәкім</i> (385 б.). Bütün görünüşüyle Kunanbay’a benzeyen şu genç kadın, bu evin gelini, Abay’ın ablası <i>Mekiş</i> (385 s.).</p>
<p>«Тағи да ande» (Yine şarkılarda) bölümü (1947, 2 kitap)</p>	<p>«Biyikte» (Yüksekte) bölümü (1961, 2 bölüm)</p>
<p>7 Быйылғы қыс, Абайдың ел сөзінен, тынышсыз жүрістерден өзін босатып алып, үйде көбірек орнығып отырған <i>қысы еді</i> (430 б.). Bu kış, Abay’ın yönetim işlerinden, yorucu koşuşturmalardan kendini soyutlayıp, evde daha çok zaman geçirdiği bir <i>kış idi</i> (430 s.).</p>	<p>7 Биылғы қыс, ел сөзінен, тынышсыз жүрістерден Абай өзін босатып алып, үйде көбірек орнығып отырған <i>қысы</i> (766 б.). Bu kış, yönetim işlerinden, yorucu koşuşturmalardan Abay’ın kendini soyutlayıp, evde daha çok zaman geçirdiği bir <i>kış</i> (766 s.).</p>
<p>8 Мұхамеджан да Көкбай мен Мұқа сияқты жақсы әншімін деген <i>жігім болатын</i> (435 б.). Muhamedjan da Kökбай ile Muka gibi, iyi şarkıcıyım diyen <i>delikanlılardan idi</i> (435 s.).</p>	<p>8 Мұхаметжан да, Мұқа сияқты жақсы әншімін деген <i>жігім</i> (771 б.). Muhametjan da Muka gibi, iyi şarkıcıyım diyen <i>delikanlılardan</i> (771 s.).</p>
<p>9 Оның үстіне, бұның өзінің де анда-санда өлең шығаратыны <i>бар еді</i> (435 б.). Üstelik onun kendisinin de ara sıra şarkılar yazdığı olur <i>idi</i> (435 s.).</p>	<p>9 Оның үстіне, бұның өзінің де анда-санда өлең шығаратыны <i>бар</i> (771 б.). Üstelik onun kendisinin de ara sıra şarkılar yazdığı olur (771 s.).</p>
<p>10 Соңғы жылдар Абайдан шыққан өлеңнің бәрін көшіріп алып, жаттап айтып жүретін Абай айналасындағы жас достың <i>бірі еді</i> (435 б.). Son yılları Abay’ın yazdığı bütün şiirleri kâğıda geçirip, ezbere söyleyen Abay’ın etrafındaki genç arkadaşlardan biri <i>idi</i> (435 s.).</p>	<p>10 Соңғы жылдар Абайдан тараған өлеңнің бәрін көшіріп алып, жаттап айтып жүретін Абай айналасындағы жас достың <i>бірі</i> (772 б.). Son yılları Abay’ın yazdığı bütün şiirleri kağıda geçirip, ezbere söyleyen Abay’ın etrafındaki genç arkadaşlardan biri (772 s.).</p>

M. Avezov'un «Abay Yolu» Romanındaki İsim Yüklemlerinin Kullanılış ...

Yukarıda gösterilmiş olan 1942 yılında yayınlanmış “Yolda” bölümündeki: Aykız’dan olma İsmagul Ospan ile *aynı yaşlarda idi* cümlesi ile 1961 yılı yayımlanan “Yolda” bölümündeki: Aykız’dan olma İsmagul Ospan ile *aynı yaşlarda* cümlesinin yüklemeleri arasında fark vardır. Demek ki yazar, ilk yayımlanmış şekilde ek fiilli yüklem şeklini verdiyse, ikinci yayınında ismi yüklem yaparak, *idi* ek fiilini de ortadan kaldırmıştır.

Diğer cümlelerin de yüklemeleri değiştirilmiştir.

İlk yayınlanmış şekilde ikinci cümle yüklemi ek fiilli iken, sonraki yayınında yüklem *var* kelimesinden yapılmıştır:

бар еді → *бар (var idi→var)*.

Üçüncü cümlede de *idi* ek fiilini kaldırarak, zamiri isim cümlesine dönüştürmüştür:

осы болатын → *осы (bu idi→bu)*.

Dördüncü cümlede sıfat yüklem ek fiilli iken, sadece sıfat yüklem olarak değişmiştir:

қаралы еді → *қаралы (yasta idi→yasta)*.

İlk yayınında beşinci cümlede yüklem cins isim ile *imiş* yardımcı fiilden oluşmuşsa, ikinci yayınında cümle isim yüklem olarak tamamlanmıştır.

шешесі екен → *шешесі (annesі imiş →annesі)*.

Altıncı cümlede ilk yüklemi özel isim ile *idi* ek fiilinden oluşmuşsa, daha sonra yüklem sadece özel isimden yapılarak cümleyi sonuçlandırmaktadır:

Мәкім еді → *Мәкім (Mekiş idi→Mekiş)*.

Yedinci cümle yapısında *Abay* isminin yerinin değiştiğini ve *idi ek fiilinin olmadığını* görebiliyoruz:

қысы еді → *қысы (kış idi →kış)*.

Bununla birlikte yazar ikinci kitabının bazı bölümlerinin isimlerini de değiştirmiştir. Mesela, ikinci bölümünün daha önceki adı *Әндә (Şarkılarda)*, ikinci basılımda *Jaylauda* (Yaylada), dördüncü bölüm *Анда (Авда)-Окапта (Yokuşta)*, yedinci bölümü *Тағи да анде (Yine şarkılarda) – Бийкте (Yüksekte)* olarak değişmiştir.

Sekizinci basit cümlede birinci yayınındaki *Kökbay* özel isminin ikinci basımında olmadığını görüyoruz ve fiilli yüklemi yazar, genel isim yükleme dönüştürmüştür:

жизім болатын → *жизім (delikanlı idi→delikanlı)*.

Dokuzuncu cümlede baştaki *var idi* şekli daha sonra *idi* ek fiilsiz kullanılmıştır:

бар еді → *бар (olur idi→olur)*.

Son cümlede yüklemi ilk yayınında birleşik yüklem iken, ikinci yayınında *idi* ek fiillerini yazar kaldırmış ve isim fiil oluşturmuştur:

бірі еді → *бірі (biri idi→biri)*.

Bizim düşüncemize göre yazarın *olur idi*, *idi* gibi ek fiilleri kaldırarak, normal isim yüklemler cümleler oluşturması, isim cümlelerinin düşünceyi net ve tam olarak, kısa bir şekilde ifade etmesi sebebiyledir. *Edi (idi)* ek fiilini ele alacak olursak, bu ek fiilin “e (i) kökünde tam bir sözcük anlamı yoktur. Bu yüzden

anlamı açısından da, şekli açısından da kesik (yarım) kelimelerdir. Sözcük anlamları da gramer şekilleri de eksik olmasına rağmen, onlar dilimizde önemli görevleri üstlenmişlerdir. *Edi (idi)* ek fiili tarihi *e (er)* fiilinin belirli geçmiş zaman şeklinden *er+di* şeklinde kalıplaşmıştır. Buna uygun olarak da *edi (idi)* şekli hangi kelimeyle beraber kullanılırsa ona geçmiş zaman anlamını katar ve çekimli şekliyle hangi şahsa ait olduğunu gösteren ek fiil olarak hizmet verir” (Iskakov 1991: 248). Bunun yanı sıra “*болатын (idi)* ek fiili hem yardımcı fiil, hem de ek fiil görevini yapar. *Бол (ol)* fiilinin yardımcı fiil görevi, diğer yardımcı fiillerden farklıdır. Demek ki onun en başlıca ve önemli görevi, isim soylu sözcüklerden birleşik fiiller oluşturmaktır. Diğer yardımcı fiiller onun yerini tutamazlar. *Бол (ol)* fiilinin yardımıyla meydana gelmiş birleşik fiillerin son unsuru şekillenerek tasvir fiillerini meydana getirir” (1991: 265-267).

İsim fiiller hakkında professor M. Balakayev:

“Kazak dilinde isimlerin (isim, sıfat, sayı sıfatı, zamirlerin) hangisi olursa olsun yüklem olarak kullanılabilir. Bu arada onların yanında yardımcı fiil olması şart değildir. İsim yüklemelerinden sonra gelen ek (yardımcı) fiiller, yükleme sadece tek şahıs anlamı katmaz, cümlelerin şeklini de değiştirebilir. Bu yüzden *Мен оқушымын (Ben öğrenciyim)*. *Сен оқушысың (Sen öğrencisin)*. *Ол – оқушы (O öğrenci)* gibi çekimleri sadece isim cümleleri olarak görürsek, *Мен оқушы едім (Ben öğrenci idim)*. *Мен оқушы болатын болдым (Ben öğrenci olacağım)*. *Сен оқушы болатын болдың (Sen öğrenci olacaksın)* şeklindekileri, isim ve fiil cümlelerinin arasında yer alan, fakat isim cümlesi olma özelliği yüksek, basit cümlelerin özel, isim-fiilli birleşik yüklem çeşidi diye bakabiliriz” (1992: 131-132).

M. Avezov’un «Abay Yolu» romanının ikinci baskısında isim cümleleri çok kullanılmıştır. Bunları örneklerle de göstermeye çalışalım.

M. Avezov’un «Abay Yolu» romanının sözdizimi sisteminde isim cümleleri etkin bir şekilde kullanılır. Romanda çokluk, şahıs, iyelik ve hal ekleri ile yapılan isim cümleleri epey fazladır.

Düşüncenin kavram anlamını gösteren isim cümlelerinin M. Avezov’un «Abay Yolu» romanında sıkça kullanılması, daha sonraki dönemlerde meydana gelen yazılı edebiyatta isim ve birleşik cümlelerin oluşup yerleşmesine temel teşkil ettiğini düşünmekteyiz. Cümlelerin isimli şekilleri son zamanları daha çok dile getirilmeye başlanmıştır.

M. Avezov’un «Abay Yolu» romanındaki isim cümlelerinin içinde en çok karşımıza, *isimlerden meydana gelmiş yüklem*ler çıkmaktadır.

- Tekli türde: Әсіресе өзінің ең ыстық көрген өзені – *Қарауыл*. (Özellikle kendisinin çok sevdiği ırmak – *Karavul*).

- Çoklu şekilde: Көшіп келе жатқан Абай аулы мен көрші *ауылдар*. (Göç etmekte olan Abay köyü ile komşu *köyler*).

M. Avezov'un «Abay Yolu» Romanındaki İsim Yüklemlerinin Kullanılış ...

- Şahıs çekiminde: - Мен *Оралбай емеспін*. Елдің жазықсыз, қылмыссыз адамымын. (Ben *Oralbay değimim*. Ülkenin masum, suçsuz adamıyım).

- İyelik çekiminde: Ортасында бес үлкен ақ үйлер бар, көп үйлі ауыл – Абайдың *екі шешесі* Ұлжан мен Айғыздың *ауылы*. (Ortasında beş büyük ak çadır yerleşmiş olan, çok konutlu köy – Abay'ın *iki anası* Uljan ile Ayğız'ın *köyüdür*).

- İmki ekiyle yapılan: Шетінен кішкене шағын қоңырқай үйлердің орта тұсында тек сырты ғана бүтін жеңіл үй *Базаралынікі*. (Нер кічүк, ачк kahverengi evlerin орта kısmında sadece dışı sağlam olan sıradan bir ev *Bazaralı'nınki*).

- Hal ekleriyle yapılan isim cümlelerinin romanda bulunma (lokatif), çıkma (ayırılma) ekleriyle yapılmış şekilleri çok fazla kullanılmaktadır: Үкілі тымақ, қызыл шапан *қоржында*. Қар басқан кең дала *қыбырсыз*, ұзақ жота үнсіз де *момын тыныштықта*. Алпыс үйдің екеуіне бір *атман*. (Түйлү başлік, kırmızı çapan *heybede*. Karla kaplı geniş bozkır hareketsiz, uzun yamaçlar suskun ve *sakin sessizlikte*. Altmış evin ikisine bir *at düşer*).

- İsimlerle yardımcı kelimelerin birleşmesiyle yapılan isim cümleleri: Көлқайнар суы мөлдір, мол *бұлақ болғанмен*, кең *қоныс емес*. Ол – осы жақында болатын *ас туралы*, Бөжейдің *асы туралы*. Ұлықтар қасында өзінің екі атшабар, екі старшынымен қалған *Тәкежан ғана*. Көмекші есімді есімді сөйлемдер ілік жалғауының ашық, жасырын түрі арқылы жасалады: Осы – *Тереңсайдың тұсы*. Модаль сөздер есімді сөйлемдерде *сияқты, тәрізді, керек, мүмкін* т.б. сөздер мол қатысады: Оның бәріне ас пісіретін, отын-су қамдайтын *халық керек*. Сырт ажарлары шынымен егілген, есінен танып, бауыры езілген *кісілер тәрізді*. (Kölkaynar suyu berrak, bol *bulak olmasına rağmen*, geniş bir yerleşim *bölgesi değildir*. O, yakınlarda düzenlenecek *yemek hakkında*, ölen Böjey'in hayırına verilen *yemek hakkında*. Yöneticilerin yanında kendine ait iki atlı adam, iki çavuşuyla kalan *sadece Takejan'dır*. Yardımcı isimli isim cümleleri ilgi ekinin açık ve gizli şekliyle yapılır: *Şu, Terensay'ın civarı*. Modal sözler (Kalıp Söz/Kipsel Sözler) isim cümlelerinde *gibi, lazım, mümkün* v.d. kelimeler çok kullanılır: Onların hepsine yemek yapacak, odunu suyu ayarlayacak *halk lazımdır*. Dış görünüşleri gerçekten de için için yanan, kendinden geçip, ciğeri sızlayan *insanlar gibidir*).

M. Avezov'un «Abay Yolu» romanındaki basit cümleler bile epey karmaşıktır. Basit cümleler bile birkaç kelimedен oluşmaktadır. Bu yüzden de cümle tahlili yaparken, sadece cümlelerin ayırımını açığа kavuşturma sırasında oradaki isim fiilin öznesini belirleyerek, aralarındaki anlam ifadesinin ağırlığını görebiliyoruz. Şimdi de bunlara örnekler vermeye çalışalım:

- Yüklemler özel isim olan isim cümleleri. Burada cümle yüklemleri özel isimden oluşmuştur. Bunun gibi özel isimler, kişi adları (onomastique) da yer isimleri de olabilir. Romanın dilini araştırmakta olan E. Canpeyisov'un hesaplamasına göre, «Abay Yolu» romanında sadece kahraman olarak katılmış olan 450 kadar kişi adı, ... 230 aşkın yer adları varmış. Buna bir de romanda karşımıza çıkan ulus veya kavim isimlerini de ekleyebiliriz. Neticede roman

sözlüğüne yerleşen kişi adları, ulus ve kavim isimleri, yer adlarının toplamı 1019 kelime olarak karşımıza çıkmaktadır (Bektayev 1979: 11-12).

- Özel isimler bile yüklem olarak çeşitli şekillerde karşımıza çıkar:

1. *İsim görevinde olan ve kişi adlarından yapılmış cümleler:* Араларындағы үлкендері Абай мен Тәкежан. Ол жатқан Пушкин мен Лермонтов. Оның бірі - жеңге, бірі - Тоғжан. (Aralarındaki büyükleri Abay ile Takejan. Onlar Puşkin ile Lermontov'tur. Onlardan biri yenge, biri Toğjan'dır).

- Bunun gibi yer adları da yüklem işlevini görebilirler. Бұл Бөкенші мен Борсақтың көші. Барлық атшабар, старшын, билер де бүгіндер Бақанас бойында. (Bu, Bökenshi ile Borsak'ın göçü. Bütün atlı adamlar, çavuşlar, yöneticiler de bugünlerde Bakanas boyundadır).

2. *Cins (tür) isimli cümleler.*

- Kökü isim olan cümleler: Олардың бәрін еліктіріп, аса қыздырған – жалғыз бір шырқаған асқақ үн ол - ән. Ұлжан тартымды болумен қатар, сыншы да ана. Түбі, бәрінің де бағатын таразысы – ел. Ол мінезі жеңіл, білімге шолақ адам. Ол да еңгезердей мықты жігіт. (Onların hepsini özendirerek, iyice havaya sokan, seslendirilen mükemmel bir seda, şarkıdır. Uljan çekiciliğinin yanı sıra eleştirmen bir annedir. Sonunda, hepsinin de yanıt bekleдикleri terazi gözü, halktır. O, karakteri hafif, bilgisiz bir insan. O da yapılı ve kuvvetli bir delikanlı).

Sıfatlardan oluşmuş isim cümleleri.

M. Avezov'un romanındaki isim cümlelerinde sıfatlar, nitelik, izafi, basit, birleşik şekillerde görünür: Қазірде Абай көңілі қандай салқын болса, Ділдә да сондай жалынсыз. Бірі – қабаған қара төбеттей. Біреуі –бүйірі солған, аш көкжал бөрідей. (Bugünlerde Abay'ın gönlü ne kadar soğuk ise, Dilda da bir o kadar serindi. Biri, saldırgan кара көpek gibi. Diğeri, karnı yapışmış, aç bozkurt gibidir).

- Nitelik, izafi sıfatlar basit cümlelerde de birleşik cümlelerde de karşımıza çıkabiliyor: Бірақ, үні зор, лебі екпінді, батыл. (Fakat, sesi güzel, esintisi kuvvetli, cesurdur). Birleşik yüklem şeklinde: Басындағы кимешек шаршысы да ұқыпты сәнмен тартылған, кіршіксіз аннақ. (Başındaki kadın başörtüsünün parçası da özenli ve güzel bir şekilde bağlanmış, bembeyazdı).

- Nitelik sıfatı isim cümlelerinde edatlarla da birleşerek, düşüncenin kesinliğini ortaya koyar: - Қара көктің жал-құйрығы қара зой. (-Siyah mavinin yelesiyle kuyruğu da siyah ya).

- Сıfatlardan oluşmuş isim cümleleri birleşik cümlelerin tamlanan ve tamlayan түрлерінде de kullanılır: Шыңғыстың қара желі өзге уақыттың бәрінде жақсы болғанмен, дәл күздігүні жайсыз-ақ. (Şingis'in sert rüzgarı diğer zamanlarda iyi olsa da, tam sonbaharda pek rahatsız edicidir).

- Сıfatlar bütün миктар зарфі ve pekiştirme sıfatı түрінде görülebiliyorlar: - Құнанбаевтың білімге ұмтылу талабы аса зор. (-Kunanbayev'in bilime olan hevesi çok büyüktür).

M. Avezov'un «Abay Yolu» Romanındaki İsim Yüklemlerinin Kullanılış ...

- Karşılaştırmalı miktar zarfı ve pekiştirme sıfatı türünde: Қанша дегенмен қырдың қара заңынан, мұсылманның қожа, молласының шарифатынан Россияның заңы адамға *мейірімдірек, рахымдырақ қой*. (Ne de olsa kır hayatının acımasız yasalarından müslümanın hoca, mollanın şeriatından Rusya kanunları insana daha *merhametli, şefkatlidir ya*).

- Abartılı zarflarla: Бірақ, байқап қараса Тоғжан *мінті ұялшақ*. Тағы да талай күннен толас таппаған, ақыры үскірген *сұмдық суық*. (Fakat dikkat ederse Тоғжан *çok utangaçtır*. Yine uzun züredir durmak bilmeyen, sonunda şiddetlenen *korkunç bir soğuk*).

- İzaflı sıfatlarla yapılan sıfat cümlelerini ikiye bölerek incelemek mümkündür. İlki, isimlerden sıfat yapan işlek yapım ekleri aracılığıyla: (Kazak Türkçesinde) – day, -dey, -sız, -siz. Олар, анау көрініп тұрған екі, *Ақшоқы биігіндей...* (Onlar şurada gözüken iki *Aқşоkы tepesi gibidir*). Қонақ үйі шешелер үйіндей емес, сыртынан да *салқын, үнсіз...* (Misafir evi analarının evi gibi değil, dışarisından da *soğuk, sessiz...*). Тағы біреуі – қан иісін сезіп жаланып жүрген *түлкідей*. (Bir başkası, kan kokusunu sezip, yalanasarak gezmekte olan *tilki gibidir*).

- İşlek olmayan eklerle yapılanlar: Соның бәрі шетінен *қалжыңқой*, ашық. (Onların hepsi *şakaşı, ақкіт*).

- Сıfatlar şahıs çekiminde de, iyelik çekiminde de cümleyi tamamlayıcı nitelik taşırlar: Парақорлық- кітап айтатын күнәнің *үлкені...* -Айтқаным айтқан, *жазықтысың, арамсың*. (Rüşvetçilik, kitabın belirttiği günahların *büyüküdür...* – Dediğim dedik, *suçlusun, kötü niyetlisin*).

- Сıfatlar birleşik yüklem şeklinde de bağımsız cümlelerde de çok kullanılır: Толық денелі, дөңгелек жүзді Нұрғаным *сұлу да, сәнді екен*. (Dolgun vücutlu, yuvarlak hatlı Nurғанım, *güzel ve süslüymüş*).

- Сıfatlar birleşik yüklem şeklinde bağımlı (girişik) birleşik cümlelerin tamlayan ve tamlanan şeklinde de kullanılır: Омбы қар қорықтың шет-шетінде *қалың болғанмен*, дәл шилердің ішіне кіргенде оншалық *қатты емес, күпсек екен*. (Kalın kar koruğun kenarlarında *kalın olmasına rağmen*, tam da kamışların içine girildiğinde o kadar da *sert değil, tazeymiş*).

- Сıfatlar modal kelimelerle de kelime gruplarından oluşan isim cümleleri oluşturur: Аузы сөзге олақ болса да, алқыны, екпіні *күшті тәрізденеді*. (Konuşmayı pek beceremese de, coşkusu, hızı *güçlü gibidir*).

- M. Avezov'un «Abay Yolu» romanındaki sıfatlı isim cümleleri feraseti, hayal etmeyi, güzelliği, ölçüleri v.d. anlamları ifade eder.

Sayı sıfatlarından oluşmuş isim cümleleri.

Sayı sıfatlarından oluşmuş isim cümleleri diğer kelime gruplarına göre romanda daha az kullanılmıştır. Sayı sıfatları isim cümlesinde basit bir türde ve analitik bir yaklaşım şeklinde ortaya çıkar: Қыстың басы, көшпелі қазақ аулында тері он екі ай ішіндегі, ең ауыр кездің *бірі*. Биыл Асан *жетіде*, Үсен *бесте*. (Kış başı, göçebe Kazak köyünde on iki ay içindeki en zor bir dönemin *biri*. Bu sene Asan *yedide*, Үсен *beşte*).

Sayı sıfatlı isim cümlesinde asıl sayı sıfatları, topluluk, belirsiz sayı sıfatları karşımıza çıkıyor. Onlar basit, birleşik, iyelik çekimli, şahıs çekimli ve hal ekleriyle yapılmaktadır.

- Asıl sayı sıfatı şeklinde: Абайдың қасындағы жас жігіттер саны *он екі*. (Абай'ın yanındaki genç delikanlıların sayısı *on iki*).

- Sıralama sayı sıfatı ile numaralanmış kelimelerle: Мұнда келгелі биыл *бесінші жыл*. (Buraya geleli bu sene *beşinci* yıl).

- Topluluk sayı sıfatı şeklinde: Бәйгенің бәрі де *тоғыз-тоғыздан*. (At yarışının hepsi de *dokuz dokuzdan*).

- Belirsiz sayı sıfatlarıyla: Базаралының туыс, дос көршілерінен құралған аулы көп үйлі кедей ауыл, *он бес шамасындай*. (Bazaralı'nın akraba, dost komşularından oluşan köyü kalabalık evlerden oluşmuş yoksul bir köy, *on beş kadardır*).

- Sayı sıfatlı isim cümlelerini kesinleştirmekte yardımcı isim, edat, modal kelime, yardımcı fiiller de devreye girer: Байтастың мінгені Құнанбайдың кара жал бұрыл аты, дәмелі бәйге аттың *бірі еді*. Күткені, тісін басқаны *біреу-ақ*. – Бар мал емес, *елу-ақ қой керек*. (Baytas'ın bindiği Kunanbay'ın kara yelesi kır atı, yarışta kazanması beklenen yarış atlarından biri idi. Beklediği, dişini sıkığı sadece *bir tanedir*. Bütün hayvanlar değil, sadece *elli koyun* lazımdır).

Sayı sıfatlı yardımcı kelimelerin içinde olup iyelik, çokluk, hal ekleriyle de düşüncenin tamamlanmasını sağlar: Бас тоғызы түйе, екінші тоғызы жылқы, аяғы қой, ешкі тоғыздары және ішік-кілем сияқты *тоғыздар еді*. Үйткені, анау таудан ағылған нөпірдің сан мөлшері де бір *бес жүзден кем емес*. (İlk dokuzu deve, ikinci dokuzu yılki, sonu koyun, keçi dokuzları ve kürk, kilim gibi *dokuzlar* idi. Sebebi, şu dağdan gelmekte olan kalabalık insan topluluğunun tahmin edilen sayısı da *beş yüzden az değildir*).

Bağımlı (girişik) birleşik cümle ikisi de sayı sıfatlıdır: Алдыңғы бәйге түйе бастатқан *тоғыз*, екінші жамбы бастатқан *тоғыз*. (Өндекі yarışан девенін өнде olduğu *dokuz*, ikincisi cambı (Kazak milli oyunlarında kullanılan gümüş ya da altın parçasıdır) başlattığı *dokuzdur*).

- Sayı sıfatlı isim cümleleri bağımlı birleşik cümlelerin tamlayan ögesinde de sık sık kullanılır: Бас жасысы Қоқан керуенінен алған жүз қойлық жібек кілемнен басталса, содан ары, ішік *жиырма бес*, сырмақ, сандық, *жиырма бестен*. (Baş tarafı Kokan kervanından alınan yüz koyunluk ipek kilimden başlıyorsa, devamında kürk *yirmi beş*, döşeme, sandık, *yirmi beşten*).

Zamirli isim cümleleri de isimlerden sonra M. Avezov'un romanında en çok karşımıza çıkan türlerdir. Araştırma çalışmasında zamir yüklemelerinin türlerine, yapıma şekillerine, anlamlarına dikkat edilip, zamirin cümle sonunda gelip, düşüncüyü tamamlayıp, isim cümlesi olarak işlev gördüğünü ortaya koyduk. İsim cümlelerini oluşturmada zamirlerin her türünün yeri ayrıdır. Romanda şahıs, işaret, soru zamirleri çok sık, belirsiz zamirler ise daha az karşımıza çıkar.

- Şahıs zamirli: Бар елдің күтімі де, шығыны да *бізде*. (Bütün halkın bakımı da, masrafı da *bizde*).

M. Avezov'un «Abay Yolu» Romanındaki İsim Yüklemlerinin Kullanılış ...

- İşaret zamirli: Жидебайдағы қыстаудың ең үлкен бөлмесі *осы*. (Jidebay'daki қышліғının en büyük odası *bu*).

- Soru zamirli: Судан қалай өтесіз, Абай, атыңыз *қайда*? (Sudan nasıl geçeceksiniz Abay, atınız *nerede*?).

- Dönüslülük zamirli: Жаңағы даурықтардың бәрін естіп, тоқыраған Шөженің *өзі*. (Deminki гүрүлтүлерін hepsini duуup, duraklayan Şöje'nin *kendisi*.).

- Belirsiz zamirli: Мұхаметжан – Абайдың туысқандарының *бірі*. (Muhametjan, Abay'ın akrabalarından *biri*.).

Bütün zamirler tekli, çoklu, şahıs, iyelik, hal ekleriyle yapıлып, isim cümlelerini tamamlarlar. Özellikle şahıs, işaret zamirleri hal eklerinin bütün şekillerinde görünmektedir: Абайдың бас алмай оқығандары *осылар*. ...Сол таңым *сенсің бе*? Абайдың бұрыннан жақсы білетін бір танысы Жиренше де *осында*. (Abay'ın başını kaldırmadan okudukları *bunlar*... О sabahım *sen misin*? Abay'ın eskiden beri iyi bildiği tanıdığı Jirenşe de *burada*.).

- Шәһис замірлеріне –нікі, -дікі (Қазак Түркқесіндекі шәклідир) еклері екленен шәкільлеріне де растламак мүмкүндүр: Шөжікеннің түскен үйі *біздікі*! Ет бауыр туыс *оныкі*! –Ел де *сенікі*, ел ішіндегі тентек те *сенікі*. (Şöjiken'in gelip kaldığı ev (*біздікі*) *бізінкі*! Yakın akraba kardeş *onunki*! – Yurt da (*senікі*) *senindir*, yurdun içindeki yaramazlar da *senindir*.).

Zamirlere yardımcı fiil, edat, modal kelimeler eklenip, zamirli birleşik yüklemler isim cümlesi olup, cümleyi daha da netleştirip, toparlar: Қазірде Абай байқаса, мына Базаралы *ол емес*. Ендігі Становтың Мағаш үшін алысатын мақсаты *сол ғана*. Жеміс күтіп, нәр алатыны *сенсің ғой*. Шынында мына сорлы тілмәш дәл соның *өзі сияқты*. Саркөл айналасындағы топыры көп ауыл *сол тәрізді*. Алшынбайдың ойы да *осы туралы еді*. (Şimdilerde Abay'ın dikkat ettiğine göre, şu Bazaralı *o değildir*. Bundan böyle Stanov'un Mağaş için uğraşacak amacı *bir tek odur*. Meyvesini beklediği, beslenme kaynağı *sensin ya*. Gerçekten de şu zavallı dilmaç tam da onun *kendisi gibidir*. Sarıgöl çevresindeki kalabalık köy *o gibidir*. Alşınbay'ın düşüncesi de *bunun hakkında idi*.).

Zamirli birleşik isim cümlelerine göre zamirli basit isim cümleleri daha fazladır. *Bildirme cümleleri*: Анық Тоғжан жары *осы*. Киргиздің деревнясы ғой *бұл*. Көктемде Қодарды асып өлтірген жер *осы*. Бар елдің күтімі де, шығыны да *бізде*. (Belli Тоғжан'ın еşi *bu*. Kirgiz'in köyü ya *bu*. İlkbaharda Kodar'ı asarak öldürdükleri yer *bu*. Bütün halkın bakımı da, masrafı da *bizde*). Cümlelerin yüklemi *bizde* lokatif/ bulunma hal ekiyle şahıs zamirinden oluşup, cümleyi tamamlamaktadır. Бөжейдің арыздасқаны да, тіл қатып сөйлегені де *сол*. (Böjey'in şikâyeti de, ağızını асıp konuştuğu da *şu*). Yüklemlerі eksiz haldeki *şu* işaret zamiriyle yapılmıştır.

Soru cümleleri: - «Таң ...жүрек таңы ... Сол таңым *сенсің бе*? Жарығымбысың, *кімсің*?(- Güneş... Yüreğimin güneşi... О güneşim *sen misin*? Işığım mısın, kimsin?).

Kısaltılmış cümleler: Шаруасы *сонда*. (İşi *orada*.).

Бағымлы (өгелери ortak) cümleler: Жидебайдағы қыстаудың ең үлкен бөлмесі *осы*. Астың дәл үлкен күні *осы*. (Jidebay'daki kışlığını en büyük odası *bu*. Yemeğin en önemli günü *bu*.)

Şahıslı cümleler: Абайдың тілегі *солай*. (Abay'ın dileği *böyle*.)

Tam cümleler: Михайлов үйінде бұл әйелді Абайдың алғаш көргені *осы*. Биылғы жылдың ең алғашқы қары *осы*. (Mihaylov'un evinde bu kadını Abay'ın ilk gördüğü *şu*. Bu senenin ilk karı *şu*.)

Eksiz zaman bildiren bağımsız cümleler: Бөжейдің аруағына арналған соңғы *дауыс*, соңғы көз жас *осы*. Жылаған *ел*, жылатқан *бұл*. (Böjey'in ruhu için söylenen son *sedâ*, son gözyaşları *şu*. Ağlayan *halk*, ağlatan *bu*.) Bu cümlelerin ikisinin de yüklemeleri isimlerden oluşmuş, ilkinin yüklemeleri *sedâ*, *halk* tür isimlerinden meydana gelmişse, ikinci yarısının yüklemeleri *şu*, *bu* eksiz şekildeki işaret zamirlerinden meydana gelmiştir.

İşaret zamirli karşılıklı bağımsız cümleler: Шөженің атына Абай қанық, бірақ көргені *осы*. (Şöje'nin adını Abay iyi biliyor, fakat gördüğü *bu*.)

Dönüşlülük zamirli şartlı bağımlı cümleler: Кездесіп бірге жүре қалған шақ болса, үнемі күлкі ететіні, ойнайтыны осы Ғабитхан молданың *өзі*. (Buluşup beraber gezdikleri an olursa sürekli dalga geçtiği, oynadığı bu Ğabithan molla'nın kendisi.)

«Var», «yok» yüklemli isim cümlelerinin yapıtış şekilleri.

- «Var», «yok» kelimeleri yüklemlele yan yana gelerek, yüklem işlevini görürler: Бұл жатақтың ішінде қырық рудан құралған *ел бар*. Ауыз үйге жайғасқан *жастар да бар*. Даңғыл қара *жол жоқ*. Ішінде жұпыны киімді *біреу жоқ*. (Bu yurdun içinde kırk boydan meydana gelmiş *halk var*. Girişteki odaya yerleşmiş *gençler de var*. Güzel kara *yol yok*. İçinde kötü giyinmiş *kimse yok*.)

- «Var», «yok» kelimelerinden meydana gelen yüklemlele üç şahısta da her zaman cümle'nin sonunda genellikle öznelerle yan yana dururlar: - Осында бір Майбасар деген *ағам бар*. Басында жұқа ғана аққоян *бөркі бар*. Әлі күнге түс шайысқан *жерлері жоқ*. (-Burada Maybasar adında bir *ağabeyim var*. Başında incecik beyaz tavşan tüyünden *börkü var*.)

«Var», «yok» kelimelerinden birleşik yüklemli isim cümleleri.

Yardımcı fiiller aracılığıyla yapılmış «var», «yok» yüklemli isim cümleleri: Алқымында әлі айықпаған ашу *бар еді*. Үшкір тұмсық, жаңа қара етігі *бар еді*. Тәкежан өзі *жоқ екен*. Бір Тәкежанда қазір сегіз жүз жылқы *бар екен*. (Boğazında hala yatışmamış öfke *var idi*. Sivri burun, yeni siyah çizmesi *var idi*. Takejan'ın kendisi *yok imiş*. Sadece Takejan'ın kendisinde şimdilerde sekiz yüz yılki *var imiş*.)

- Modal kelimelerinin eklenmesiyle: Бетінде ғазап пен сор көлеңкесі *бар сияқты*. Жалт бұрылып, Абайға қараған нәркес қара көздерінде, тұңғыықтанып тұрған көркем ажармен қатар, бір сұрау да *бар сияқты*. (Yüzünde azap ve talihsizliğin gölgesi *var gibi*. Aniden dönerek Abay'a bakan güzel kara gözlerinde, çok derin bir görkemli cemalle birlikte bir soru işareti de *var gibiydi*.)

M. Avezov'un «Abay Yolu» Romanındaki İsim Yüklemlerinin Kullanılış ...

- Kesinlik bildiren *ya* edatının birleşmesiyle: -Абайжан! Ақылың *бар еді зой!* – деді. –Мынаның ар жағы да *бар зой.* –Қойшы, Керімбала! Күлкінің де орны *бар зой.* (-Абайсігім! Ақлін *vardı ya!* dedi. – Bunun ötesi de *var ya.* – Үарма Керімбала! Гүлменін де yeri *var ya.*).

M. Avezov'un «Abay Yolu» romanında «*var*», «*yok*» yüklemlerinin birleşik cümle çeşitleri de çok kullanılmıştır. Mesela:

- Bağımsız birleşik cümleler: Маңайда басқа не қыстау, не бірде-бір киіз үй де, тірі жан да *жоқ.* (Etrafta bundan başka ne kışlak, ne hiçbir keçe çadır da, canlı kimse de *yok.*).

- Karşılıklı bağımsız birleşik cümleler: Бірақ жалғыз Абай емес, Әбіштей жасты жанындай жақсы көретін іні-кұрбы, дос-жаран, жора жолдас *бар.* (Fakat yalnız Abay değil, Abış gibi genci çok seven kardeşleriyle arkadaşları, dostları *var.*).

Bağlaçsız bağımsız cümleler: Бұл бай ауыл емес, бірен-саран ғана бозғылт үйі *бар.* (Bu zengin bir köy değil, sadece birkaç boz evi *var.*).

Бағымлы (girişik) birleşik cümlelerin diğer türleri.

Karşılıklı bağımlı cümleler: Бар жүрек, бар қиялы Тоғжанмен туысып тұрса да, мынау тұсауға көнбеске шара *жоқ.* (Bütün kalbi, bütün hayali Toğjan ile aynı olsa da, şu engele razı olmaktan başka çare *yok.*).

Hareket bildiren bağımlı cümleler: Бұларды өлтіре сынап, бәріне қатал үкім айтқан Салтыков-Щедрин сияқты жазушы *бар.* Олармен жүз көрісіп, сырмінез болған Құнанбай да *жоқ.* (Bunları iyice eleştirip, hepsine sert yorumlar getiren Saltıkov Şedrin gibi yazar *var.* Onlarla yüz yüze görüşüp, çok yakın tutan Kunanbay da *yok.*).

Şartlı (bağımlı) birleşik cümle: Ал, дұрыс боп шешілсе, мұндай істі Алшынбайға бергеннен абзалы *жоқ.* (Evet, doğru karara bağlanırsa, böyle işi Alşınbay'a vermekten daha iyi bir yol *yok.*).

Kazak dilinde böyle yüklemlerinin cümleleri ya isim, ya da fiil cümlelerinden biri olarak inceleme meselesi daha ele alınmış değildir. İlk olarak Türkoloji'de sadece A. P. Potseluyevskiy *var, yok* kelimeli cümleleri isim cümleleri sırasına dahil ederek incelemiştir. Kazak dil biliminde M. Balakayev *var, yok* kelimeli yüklemleri ne isim ne de fiilli yüklemlere dahil ediyor. «*Var*», «*yok*» kelimelerinin yüklem işlevi görmesidir diye fikir bildiriyor.

Sonuç

Biz bu araştırmamızda M. Avezov'un «Abay Yolu» romanını esas alarak isim cümleleri, onların kullanılma şekilleri, türleri meseleleri üzerinde durduk.

Genel olarak diğer Türk lehçelerinde M. Avezov gibi yazarların çalışmaları dil açısından ele alınıp, etraflıca incelenmektedir. Kazak dilinde ise bunun gibi çalışmaların dil yönü hemen hemen hiç incelenmemiştir, diyebiliyoruz. Cümlenin sözdizimini çok karmaşıktır. Bu karmaşıklık onların çeşitleriyle alakalıdır. Günümüzde Kazak dilindeki cümle çeşitleri basit cümle, birleşik cümle, kısaltılmış, bağımlı, şahıslı, şahıssız, bildirme, ünlemli, soru, emir, olumlu, olumsuz, tam ve eksik, şahsı belirli ve belirsiz olan, isim cümleleri olarak

incelenmiştir. Cümleleri bu şekilde incelemek kalıplaşmıştır. Fakat yine de son zamanlarda bu cümle çeşitlerinin sırasında isim ve fiil cümleleri gibi türleri de yer etmeye başlamıştır.

Düşüncenin kavram anlamını bildiren isim cümlelerinin M. Avezov'un «Abay Yolu» romanında bolca karşımıza çıkması, daha sonraki yazılı edebiyatımızda isim cümlelerinin basit ve birleşik türlerinin kullanılmasına temel teşkil etmiştir, diye düşünüyoruz. Cümlelerin isim şekli hakkında son zamanlarda daha çok konuşulur olmuştur.

İsim cümlelerinin fiil cümlelerinden önemli farkı, onların yüklemelerinin isimlerden oluşmasındadır ve cümledeki düşüncenin kavram anlamını bildirmesindedir. İsim cümleleri ile fiil cümlelerinin anlamsal yapısı aynı değildir. Fiil cümlesinin yüklemi çeşitli iş, hareket, durum, hal gibi işlemlere bağlı olan kavramları ifade ederken, isim cümlelerinde yüklem hangi kelime türünden yapıldığını, o kelime grubunun isim, sıfat, sayı, mekân, karşılaştırmalı, zaman anlamlarını bildirmektedir.

M. Avezov'un «Abay Yolu» romanındaki isim cümlelerindeki yüklemelerin bütün türleri açığa kavuşturulmuştur. İsim cümlelerindeki bağlanma yöntemleri tespit edilmiştir. İsim cümlelerini belirlemede her bir isim türlerinin morfolojik alanları genişçe incelenmiştir.

İsim cümlelerini inceleme aşamasında yüklemelerin sadece fiil grubuna ait olmadığını, isim cümlelerinin öznesiyle yüklemi yüklem şeklinde bulunup, zaman, şahıs, modallik ilişkisi kurduğunu ve o kalıpların isim yüklemelerinin yardımcı yapısı aracılığıyla daha açık bir şekilde belli olduğunu görebildik. Mesela: Абайдың бас алмай оқығандары осылар. Мен Оралбай емеспін. Ұзынша боп біткен, қоңырқай көздері саналы сияқты. (Abay'ın başını kaldırmadan okudukları *bunlar*. Ben Oralbay *değilim*. Uzunca gelen, kahve renkli gözleri şuurlu gibiydi.).

M. Avezov'un «Abay Yolu» romanındaki isim cümlelerinin kullanılış şekillerine bakarak, bu yapılar özel sözdizimsel yapı olarak belirlendi. Onlar kendine has sözdizimsel imkânlarla sahiptir ve belli paradigma sistemi oluşmuştur.

Araştırma çalışmasında isim cümlelerinin romanda karşımıza çıkan aşağıdaki gibi türleri vardır:

1. İsim cümleleri (isimli isim cümleleri; sıfatlı isim cümleleri; sayı sıfatlı isim cümleleri; zamirli isim cümleleri), 2) birleşik yüklemli isim cümleleri (isim yüklemli isim cümleleri; sıfat yüklemli isim cümleleri; sayı sıfat yüklemli isim cümleleri; zamir yüklemli isim cümleleri; «var», «yok» kelimelerinden birleşik yüklemli isim cümleleri), 3) «var», «yok» kelimelerinden isim cümleleri; yardımcı isim yüklemli isim cümleleri.

«Abay Yolu» romanındaki isim cümlelerinin paradigmaları ile metin oluşturuculuğu, onların yapı açısından bütünlüğü, iletişimsel bağımsızlığı ile metne anlam açısından (şartlı şekilde) bağımsız olabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Muhtar Avezov'un «Abay Yolu» romanının ikinci baskısında isim cümlelerinin bolca kullanıldığı görülmüştür.

M. Avezov'un «Abay Yolu» Romanındaki İsim Yüklemlerinin Kullanılış ...

İlk baskısı ile ikinci baskının metinleri karşılaştırmalı yöntemle incelendi.

İsim cümleleri fiil cümlelerine nazaran anlam ve hacim bakımından daha kısadır.

Tarihi açıdan incelendiğinde, isim cümleleri fiil cümlelerine göre daha önce meydana gelmiştir. Bu geleneğe sadık kalan M. Avezov, tarihî romanını eskiden olduğu gibi, sadece isim cümleleriyle vermesi, yazarın dilin tarihi geçmişinden haberdar olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar:

- Akimov, T. (1989). *Tüsinikter. Avezov M. Abay Joli*. Almatı: Jazuşı Yay.
- Avezov, M. O (1942). *Abay: tarihi roman*. Almatı: Qazaqtın Birikken Memlekettik Yay.
- Avezov, M. O (1947). *Abay: tarihi roman*. Almatı: Qazaqtın Birikken Memlekettik Yay.
- Avezov, M. O. (1961). *Abay Joli: roman-epopeyası*. Almatı: Qazaqtın Memlekettik Korkem Adebiet Yay.
- Balakayev, M. B. (1992). *Qazirgi Qazak Tili. Söz Tirkesi men Jay Söylem Sintaksisi*. Almatı: Ana Tili Yay. 106-107.
- Bektayev, K. ve Jubanov, A. ve Mirzabekov, S. (1979). *M. Avezov'un Abay Yolu Romanının Jiyilik Sözdigi*. Almatı: Ğılım yay. 11-12.
- Böribayeva, S. B. (2012). *“Abay Joli” Roman-Epopeyasındağı Esimdi Söylemler*. (Monografi). Ukrayina. Simferopol: THY im. V.İ. Vernadskogo. “DIAIPI” yay. 120.
- Kabdolov, Z. (1997). *Menin Avezovim*. Almatı: Sanat Yay. 294-295.
- Karatayev, M. K. (1987). *Qazaktın tunğış epopeyası. Muhtar Avezov Tağılımı: Adebı-Sın makalalar men zertteuler*. Almatı: Jazuşı Yay. 151-152.
- Onalbayeva, K. K. (2002). *Qazirgi Qazaq Tilindegi Esimdi Söylemler*. Filologiya Ğılımı Kandidattıq Dissertatsiya Avtoreferatı. Almatı.
- Potseluyevskiy, A. O. (1975). *İzbrannıye Trudi*. Otv. Red. Kurbanov A.A. Aşhabad: İlim Yay.
- Sevortiyana, E. V. (1961). *O Nekotorıh Voprosah Strukturi Predlojeniya v Turkskih Yazıkah. İssledovaniya Po Sravnitelnoy Grammatike Turkskih Yazıkov. Sistaksis*. Pod. Red. Sevortiyana E.V. Moskva: Hayka Yay. 21-28.
- Iskakov, A. I. (1991). *Qazirgi Qazak Tili*. Almatı: Ana Tili Yay.

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE KÜRESELLEŞMENİN YEREL KÜLTÜRE ETKİSİ

PROCESS AND LOCAL CULTURAL IMPACT OF GLOBALIZATION

ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА МЕСТНУЮ КУЛЬТУРУ

Abdulsamet YAMAN*

ÖZ

Küreselleşme kavramı özellikle son yıllarda sıkça kullanılan kavramlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim insanları arasında küreselleşmenin ortaya çıkışı ve küreselleşmenin genel tanımının yapılması konusunda çok farklı görüşler olsa da küreselleşmenin sürekli genişleyen dinamik bir süreç olduğu konusunda ortak bir düşünce oluşmuştur. Özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte önemli ölçüde ivme kazanan küreselleşme kavramı ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir boyut kazanarak tüm dünya ülkelerini etkilemiştir.

Küreselleşme, pek çok ölçülemeyen unsuru kendi ölçülebilir unsurları içerisinde zayıflatıp ortadan kaldırmakta, bu süreçte kültürler, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere yönelik benzeşme ve taklit yoluyla aynı özelliği gösteren bir istikamete doğru gitmektedir. Küreselleşme sürecinde, kültürler değişime zorlanırken, birbiriyle tezat oluşturacak şekilde, önce yerel farklılıklar ortaya çıkarılıp eski kültürler parçalanarak yeni biçimlere sokulmakta, daha sonra insanlar tek bir kültüre; küresel kültüre yönlendirilmek istenmektedir. Küreselleşme sürecinin, günümüzde pek çok ülke kültüründe, özellikle Batı kültürü referanslı yeni adet ve alışkanlıklar oluşturduğu gözlemlenmektedir.

Küreselleşmenin etki alanlarından en belirgin olanı kültürdür. Kültür: dil, din, gelenek, görenek, sanat gibi öğeleri içerisinde barındırmaktadır. Başta kültür olmak üzere bu öğelerin her biri küreselleşme sürecinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Küreselleşme sürecine bakıldığı zaman, sürecin kültürel unsurları hem olumlu yönde hem de olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

Bu çalışmamızda küreselleşme kavramı hakkında genel olarak bilgi verilmiş ve küreselleşme kavramı incelenmiştir. Sonrasında küreselleşmenin yerel kültür üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinden bahsedilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yerel değerlerin korunması amacıyla bilgilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Küreselleşme, küreselleşme süreci, kültür, yerel kültür, küresel kültür.*

* ORCID:0000-0002-4290-8063, Dr. Öğretim Üyesi, Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, e-posta: abdulsemetyaman@ardahan.edu.tr

Küreselleşme Süreci ve Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi

ABSTRACT

Globalization is one of the concepts used frequently in recent years. The scientists have been done different views about emergence of globalization and definition of globalization also, it is true that on ever expanding process of globalization. In particular accelerated the development of the mass media globalization, economic, social, political and cultural influence throughout the world by winning a dimension.

One of the most obvious is the culture of the domain. Culture, incorporates language, religion, customs, traditions, items such as art. Each of these items, especially culture, was significantly influenced by the globalization process. When we look at the globalization process, it is seen that cultural elements are affected both positively and negatively.

In this study, the concept of globalization is given in general and the concept of globalization is examined. After that, the positive and negative effects of globalization on the local culture were tried to be mentioned. In addition, information is provided to protect local values.

Keywords: *Globalization, globalization process culture, local culture, global culture*

АННОТАЦИЯ

Концепция глобализации является одной из часто используемых концепций в последние годы. Хотя среди ученых существует много разных мнений о появлении глобализации и общем определении глобализации. Однако существует общее мнение, что глобализация - это постоянно расширяющийся динамический процесс. Концепция глобализации, получившая значительный импульс, особенно с развитием средств массовой информации, затронула все страны мира, как бы получив статус экономического, социального, политического и культурного измерения.

Глобализация в окружении своих принципов ослабляет и устраняет чужие, в этом процессе культуры маленьких стран подражают культуры больших государств. В процессе глобализации, когда культуры принуждаются к изменениям, сначала обнаруживаются локальные различия и старые культуры разбиваются на новые формы, а затем люди объединяются в единую культуру, которая ведёт к всемирной культуре. Наблюдается, что во многих странах процесс глобализации создает новые обычаи и привычки со ссылкой на западную культуру.

Культура является наиболее заметной областью влияния глобализации. Культура содержит такие элементы, как язык, религия, традиции и искусство. На каждый из этих элементов, в частности, на культуру, значительное влияние оказал процесс глобализации. Когда рассматривается процесс глобализации, видно, что этот процесс влияет на элементы культуры как положительно, так и отрицательно.

В этом исследовании дается общая информация о концепции глобализации. В продолжении есть попытка рассказать о положительном и отрицательном влиянии глобализации на местную культуру. Кроме того, предоставлена информация для защиты местных ценностей.

Ключевые слова: *глобализация, процесс глобализации, культура, местная культура, глобальная культура.*

GİRİŞ

Son yılların önemli olgularından biri küreselleşmedir. Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle önemli bir ivme kazanan küreselleşme süreci, günümüzde ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel boyutları farklı oranlarda etkilemiştir. Küreselleşmenin yerel kültüre olan etkileri üzerinde duran bu çalışma iki kısımdan

oluşmaktadır. İlk kısımda küreselleşme kavramı teorik olarak ele alınarak tarihsel süreçteki durumuna değinilmiş ve küreselleşmeye yönelik bazı yaklaşımlara yer verilmiştir. İkinci kısımda ise küreselleşmenin yerel kültüre olan etkileri Türkiye’den bazı örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Kültür, dil, din, gelenek, görenek, sanat, örf ve adetlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla oluşur. Aynı zamanda milleti oluşturan unsurlardan birisidir. Dolayısıyla ulus-devletin varlığını sürdürebilmesi açısından kültürel değerlerin korunması oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı küreselleşme kavramını ve Türkiye’den hareketle küreselleşmenin kültür üzerinde yarattığı değişiklikleri açıklayarak yerel değerlerin nasıl korunacağı ve neden korunması gerektiği hakkında teorik analiz yöntemi kullanılarak bilgi vermektir.

Küreselleşme kavramı tanımsal anlamda ekonomik, sosyal, teknolojik ve siyasal açılardan küresel bütünleşmenin ve dayanışmanın artması demektir. Küreselleşmenin var olduğunu kabul eden ve varlığını reddeden yaklaşımlar vardır. Küreselleşme olgusunun varlığını kabul eden yaklaşımlar üzerinden gidilecek olursa başlangıcının ne zaman olduğu konusuna açıklık getirmek gerekir.

Bazı görüşler küreselleşmenin dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılığı azaltıcı bir süreç olarak görürken bazıları da sömürgeciliğin modern hali olarak görmektedir. Küreselleşme bazen her şeyin sorumlusu olarak, bazen de her şeyin sağlayıcısı olarak görülmektedir. İşte bu karışıklığı gidermek amacıyla bir kavram olarak küreselleşme ne olduğuna buna bakılmalıdır.

1. Küreselleşme Kavramı ve Tanımı

Türk Dil Kurumu’na göre, Türkçe’ye “küreselleşme” olarak çevrilen “globalization” kavramının kökü olan “global” kelimesi “toplam, toptan ve küresel” anlamlarına gelmektedir. “Küresel” kelimesi “dünya milletlerinin, ekonomi, siyaset ve iletişim bakımından birbirine yaklaşması bir bütün olması” şeklinde tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr). Başka bir tanım yapılacak olursa küreselleşme: “Bugün daha çok Kuzey-Batılı zengin ülkelerin siyasal toplumsal ve kültürel olarak yoksul ülkeler karşısındaki hegemonyacı üstünlükleridir” denilebilir (Talas, 2004: 242). Küreselleşmenin bu ansiklopedik tanımlarının dışında da yapılan birçok tanım vardır. Çünkü bu kavram özellikle akademik çevreler tarafından çok konuşulan ve tartışılan bir konu olmuştur. George Modelski, “Küreselleşme dünyanın büyük medeniyetleri arasında artan bağlantının tarihidir” demiştir. Ona göre küreselleşme uluslar, medeniyetler ve siyasal topluluklar arasındaki dayanışmanın, genişlemenin ve derinleşmenin tarihsel sürecini kapsayan bir kavramdır. Giddens’a göre ise: “küreselleşme”, “modernlik” kavramıyla eş anlamlıdır. Çünkü yeniçağda dünya çapında toplumsal ilişkilerin yoğunluğu daha önceki tarihsel dönemlerin hepsinde olduğundan daha fazladır (Held ve McGrew, 2008’den aktaran Kürkçü, 2013: 1–2). Robertson ise yerellik ve evrensellik durumlarından bahsederek bir tanım yapmıştır. O, küreselleşme sürecinin bir yüzünün küreselin yerelleşmesi, diğer yüzünün yerellerin evrenselleşmesi olduğunu söylemiştir. Robertson’a göre yerelliği yaratmak ve daha sonra da içermek olan süreç, küreselleşme kavramı ile somutlaşmaktadır (Öngören, 2002: 449).

Küreselleşme Süreci ve Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi

Tüm bu tanımlamalardan yola çıkılarak, en basit anlamıyla küreselleşme, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanların, toplumların ve devletlerin aralarındaki iletişim ve etkileşimin artması olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle dünyanın küçülmesi, tek bir yer olarak algılanması yani dünyanın “küresel bir köy” haline gelmesidir.

2. Küreselleşmenin Tarihsel Süreci

Küreselleşme durumunun veya sürecinin ne zaman başladığı hangi evrelerden geçtiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, küreselleşme insanların buldukları yerden başka yerlere göç etmesi, binek hayvanlarının evcilleştirilmesi, büyük pazarların kurulması, ipek yolu ve deniz yollarının kullanılarak yeni bölgelerin keşfedilmesi kadar eskiye dayanan bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Ancak kavramın bugünkü anlamda işlerlik kazanmasının başlangıcı 4 Nisan 1959 tarihinde “The Economist” dergisinin kullanımı ile olmuştur. 1962 yılında ise Kanadalı Sosyoloji Profesörü Marshall McLuhan yazdığı bir metinle yeni iletişim teknolojilerinin hayatımızdaki yerini kavrayabilmek adına “global village” yani “küresel köy” kavramını kullanmıştır (Aktel, 2001: 195).

Küreselleşme olgusu 1945–50 sonrası dönemde ve özellikle 1980’den sonra büyük bir ivme kazanmış ve yayılmıştır. Ekonomik anlamda uluslar arası ticaret hacmi ve uluslararası sermaye akımlarının hızı daha önceden benzeri görülmemiş seviyelere ulaşmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde internet ağlarının ortaya çıkması bilgisayar, cep telefonu ve tablet gibi araçlarla çok insanların ve toplumların kolaylıkla iletişim kurması ve birbirlerine ulaşılması küreselleşmenin yayılmasını hızlandırmıştır (Bayar, 2008: 27).

Küreselleşmenin ortaya çıkışı konusunda Roland Robertson’a göre beş farklı evre vardır (Kürkçü, 2013: 4–5):

A- Oluşum Evresi: Avrupa’da 15. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Bu evrede yavaş yavaş ulus topraklar ortaya çıkmış ve ortaçağın ulus ötesi sistemi çökmüştür. Katolik kilisesinin etkinlik alanı genişlemiştir. Birey anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır.

B- Başlangıç Evresi: 18. yüzyılın ortasından 1870’lere kadar sürmüştür. Resmi uluslararası ilişkiler anlayışı bu dönemde gelişmiş yine birey bilinci bu dönemde tam olarak oluşmuştur.

C- Yükseliş Evresi: Bu evrede “modernlik” kavramı ilk kez temalaşmaya başlamıştır. Ulusal ve kişisel kimlik düşünceleri ortaya atılmıştır. Avrupalı olmayan birkaç toplum uluslararası topluma kabul edilmiştir. İletişimde küreselleşme artmaya başlamış ve küresel yarışmalar devreye girmiştir.

D- Hegemonya İçin Mücadele Evresi: 1920’li yılların ortasından başlayıp 1960’lı yılların sonuna kadar sürmüştür. Milletler Cemiyeti ve ardından da Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Çatışan modernlik anlayışları ortaya çıkmış ve Üçüncü Dünya belirginleşmeye başlamıştır.

E- Belirsizlik Evresi: 1960’ların sonunda başlayıp 1990’ların başında krize girmiştir. Bu dönemde soğuk savaş sona ermiş hak ve özgürlükler kavramı gündeme gelmiştir.

Küreselleşmenin sadece belli bir dönemde ortaya çıkmadığı, yoğunluğunun farklı olmasıyla beraber aslında her dönemde var olan bir olgu olduğu söylenebilir. Geçmişte ortaya çıkmış, gelişmiş ve gelecekte de var olacak, sürekli kendini yenileyecektir. Buradan da küreselleşmenin dinamik bir yapıya sahip olduğu sonucuna varılabilir.

3. Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar

Küreselleşme süreci hakkında temel olarak küreselleşmenin olduğuna inanan küreselci ve küreselleşme diye bir şeyin olmadığını savunan kuşkucu yaklaşım vardır. Ancak Held ve McGrew'ın çalışmalarına göre bu iki teoriye ek olarak küreselleşmeye yönelik üçüncü bir yaklaşım bulunmaktadır.

3.1. Aşırı Küreselleşmeci Yaklaşım (Hyperglobalist)

Küreselleşme, geleneksel ulus devletlerin önemini yitirdiği hatta küresel ekonomide işlevsiz bir birim haline geldiği yeni bir çağın adıdır. Aşırı küreselleşmeciler ekonomik küreselleşmenin, uluslararası üretim, ticaret ve finans ağları oluşturarak milli ekonomilerin yapılarını değiştirdiğini savunurlar (Kürkçü, 2013: 5–6).

Aşırı küreselleşmecilere göre, piyasalar artık devletlerden daha güçlü konumdadırlar. Artan küresel iletişim sayesinde ülkeler arasındaki işbirliği kolaylaşmıştır.

Aşırı küreselciler görüşlerini büyük oranda liberal ve özellikle 1980'lerden sonra oluşan neo-liberal yaklaşıma dayandırmaktadırlar. Bu çerçevede serbest piyasa ekonomisinin mikro anlamda bireyin faydasını makro anlamda da ekonominin genel dengesini sağlayacağını ve piyasaların kendiliğinden dengeye geleceğini bu nedenle de devletlerin herhangi bir müdahalede bulunmaması gerektiğini savunurlar. Özelleştirme faaliyetlerinin gerekliliğine inanırlar. Küreselleşme sürecini destekler ve sürecin daha da derinleşmesini ve yaygınlaşmasını savunurlar. Çünkü temel güç ve otorite sermayenin elindedir (Bayar, 2008: 31–32).

Kültürel anlamda aşırı küreselleşmeciler küresel bir popüler kültürün olduğunu ve çoğu insanın bunu benimsediğini söyler. Sabit politik kimliklere katı bir şekilde bağlı olan insanların giderek azaldığını ve bu azalma sayesinde de küresel kültüre yatkın hale geldiklerini savunurlar (Ritzer, 2011: 56).

Aşırı küreselcilere göre dünyada sadece bazı bölgelerin küreselleşmenin kapsamına dışında olması bunların küreselleşmeden hiç etkilenmedikleri anlamına gelmez. Dünyada küreselleşmeden hiç etkilenmemiş bir parça bulmak imkânsızdır (Ritzer, 2011: 55).

3.2. Kuşkucu Yaklaşım (Spectic)

Küreselleşmeye karşı olan bu yaklaşıma göre küreselleşme kavramının kendisi şüphelidir. Bu yaklaşım “küreselleşme kavramı içerisinde küresel olan nedir?” şeklinde sorgulama yapmaktadır. Küreselleşme karşıtı denildiğinde akla

Küreselleşme Süreci ve Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi

gelen ilk isimler şunlardır: Naomi Klein, Michael Hardt, Antonio Negri, Paul Hirst, Graham Thompson, Joseph Stiglitz (Kürkçü, 2013: 6–8).

Kuşkuculara göre, küreselleşme beklenmeyen bir şey değildir. Sadece aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılıp efsane haline getirilmiştir. Bu yaklaşıma göre küreselleşme diye bir şey yoktur. Çünkü yerkürenin ve dünya nüfusunun büyük bir kısmı genel olarak küreselleşme ile ilişkilendirilen süreçlerin dışında kalmıştır. Bu durum küreselleşme teriminin gerçek bir küresel olguya işaret ettiğini inkâr etmeye yeterlidir. Ayrıca küresel akıntıları tamamen önlemese de büyük oranda sınırlayan ulus-devlet şeklinde bölgesel engeller vardır. Kuşkuculara göre bir zamanlar küreselleşme diye bir şey olmuş olabilir ama bu sürecin sonuna gelinmiştir. Son dönemlerde ulus-devlet kendini yeniden ispatlamış ve tarihsel rolünü yeniden kazanmıştır (Ritzer, 2011: 55).

Kültürel açıdan kuşkucular, ortak bir küresel kültür tezini reddederler. Özellikle de ABD tarafından yönlendirilen küresel kültür anlayışına karşıdır. Milliyetçilik ve ulusal kimliğin son dönemlerde yeniden ortaya çıkmasıyla yerel kültürün küresel kültür etkisine karşı durduğunu savunurlar (Ritzer, 2011: 56).

3.3. Evrimsel Yaklaşım

Modern toplumları ve dünya düzenini şekillendirecek sosyal, politik ve ekonomik değişimlerin merkezinde itici güç olarak küreselleşmenin olduğunu ifade ederler. Evrimsel-dönüşümsel yaklaşımı savunanlar: Giddens, Castel ve Scholte'dir (Kürkçü, 2013: 9).

Ulus-devletlerin sonunun geldiğini kabul eden aşırı küreselleşmeciler ile aslında hiçbir değişmediğini savunan küreselleşme karşıtlarından farklı olarak yeni bir egemenlik rejimi ileri sürer. Buna göre egemenlik, daha az coğrafi sınırlarla tanımlanmış ve daha karmaşık uluslar üstü ağlarla biçimlenmiştir (Kürkçü, 2013: 9).

4. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme çok boyutlu bir kavram olup tüm bu boyutların karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Küreselleşme sürecinin temelde ekonomi, siyaset ve kültür alanlarında etkili olduğu söylenebilir.

4.1. Ekonomik Boyut

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda uluslararası ticaretin ve yatırımın yayılması ve yoğunlaşması demektir. Ekonomik küreselleşme beraberinde piyasa ekonomisinin gelişmesini, dünya çapındaki ekonomik örgütlenmelerin artmasını, serbest ticaretin yayılmasını, dış ticaret hacminin genişlemesini ve çok uluslu şirket faaliyetlerinin hız kazanmasını getirmiştir.

1953–1973 yıllarına bakıldığında IMF-WB-GATT üçlüsünün desteğiyle dünya ticaretinin arttığı söylenebilir. Ama bu artışın asıl sebebi gelişmiş ülkeler arasındaki ticarettir. Günümüzde dünya ticaretinin büyük bir kısmı çok uluslu şirketler aracılığı ile yapılmaktadır. Bu da gelişmiş ülkelerin dünya ticareti üzerindeki egemenliğini göstermektedir.

Ekonomik küreselleşmenin diğer bir boyutu ise yabancı sermaye yatırımlarında görünen artıştır. 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere giden yabancı sermaye oranındaki artış daha da hız kazanmıştır.

Ekonomik alanda yaşanan küreselleşmeden tüm dünya eşit oranda yararlanamamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık yarısı uluslar arası ticaret yatırım ve sermaye akışlarından uzak kalmaktadır. Bu durum ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyini derinleştirmekte ve küresel krize davetiye çıkarmaktadır (Aktel, 2001: 196–199).

4.2. Siyasi Boyut

Siyasi küreselleşme, esas itibari ile günümüz dünyasında siyasi güç, otorite ve yönetim olarak tanımlanabilir. Küresel siyaset, dört temel aktörün: ulus devlet, devletler üstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının karşılıklı etki-leşimi sonucu şekillenmektedir. Ulus devlet bu süreçte temel aktör olmaya devam etmekte ancak küreselleşme ile birlikte yetki alanı belirli ölçülerde kısıtlanmaktadır (Bayar, 2008: 28).

4.3. Kültürel Boyut

Küreselleşmenin etkilediği önemli alanlardan birisi de kültürdür. İletişim teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmeler kültürel alanda homojenlikten bahsetmeyi imkânsızlaştırmıştır. Kültürler iç içe geçmekte ve baskın kültür kendini göstermektedir.

Günümüz dünyasında bireyler ve toplum arasındaki iletişim ve etkileşimin artması ve kolaylaşması birbirine yabancı olan yaşam tarzlarının ortak bir payda da buluşmasını sağlamaktadır. Böylece bir küresel kültür birikimi oluşur.

Giderek artan tüketim kültürü anlayışı, yenilen yemeklerde ve giyinme hususunda kullanımı tercih edilen giysilerde tek tipliliği doğurmakta ve yöresel yiyecek ve içecekleri, yerel giyim tarzlarını yok olmanın eşiğine getirmektedir. Fast-food, Coca-Cola, kot pantolon, giysi ve aksesuarlarda belli markaların kullanımı egemen kültür haline gelmektedir. Böylece dünyanın neresine gidilirse gidilsin Coca-Cola firmasına ait bir içecek, aynı tip giyinen insanlar ve fast-food restoranları görmek mümkün hale gelmiştir.

Kültürlerin etkileşimi, kimi zaman kültürel ahenk oluşturmamın aksine farklılaşmayı ve ayrışmayı da tetikleyebilir. Bu noktada “ulusalcılık” kavramının küresel kültüre karşı savunma oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer hususta kültürel etkileşimin karşılıklı olduğudur. Küreselin yereli etkilemesi ya da yerelin küresele ulaşarak etkilemesi şeklinde olabilir (Bayar, 2008: 30).

Küreselleşmenin boyutları daha ayrıntılı olarak yukarıdaki 3 alanın dışında teknolojik/iletişimsel, çevresel/demografik, din, eğitim, sağlık spor ve güvenlik boyutları ile de ele alınabilir (Bayar, 2008: 29–30).

5. Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi

Küreselleşme Süreci ve Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi

Küreselleşmenin kültüre olan etkilerinden önce konuyu daha iyi kavramak açısından kısaca kültür kavramına değinmek gerekir. Taylor, “Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri alışkanlıkları içine alan bir bütündür.” şeklinde tanımlamıştır (Güvenç, 1994: 101).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü ise kültürü, “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür” şekliyle tanımlamıştır (www.tdk.gov.tr).

En geniş tanımıyla kültür: bilgi, sanat, ahlak, örf ve adetler, içinde yaşanan toplumdaki kazanılan bütün kabiliyet ve alışkanlıklardır. Yani insanoğlunun biyolojik olarak değil de sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve maddi olmayan ürünler bütünüdür. Değişmeyen hep aynı kalan bir olgu değildir; zamana, siyasal, sosyal ve ekonomik yapıdaki gelişmelere bağlı olarak değişebilen bir olgudur (Mahiroğulları, 2005: 1279). Kültürün dil, din gelenek-görenek, sanat, tarih ve dünya görüşü gibi belli başlı unsurları vardır.

20. yüzyılın ortalarından itibaren iletişim ve haberleşme alanında yaşanan büyük gelişmeler bireyler toplumlar ve kültürler arasındaki ilişkileri de yoğunlaştırmıştır. Böylece yabancı kültürlerden habersiz kapalı toplumlar diğer kültürlerle tanışarak açık toplumlar haline gelmişlerdir.

Kültürel küreselleşme durumunu George Ritzer üç farklı şekilde incelemiştir. Bunlar, kültürlerin ısrarlı bir şekilde birbirlerinden farklılaşmaya çalıştığı “küresel farklılık”, yerel kültürlerin daha güçlü başka kültürler tarafından alt edilebileceği “küresel çakışma” ve yerel kültürün içine girmeyi başaran bir dışsal kültürün birleşerek tek bir melez kültür yarattığı “kültürel melezleşme” dir (Ritzer, 2011: 262-277):

A- Kültürel Farklılık: Bu teori kültürün küreselleşmeden hiç etkilenmediğini değil, sadece büyük ölçüde etkilenmediğini savunmaktadır. Çünkü küreselleşme kültürlerin temelini etkileyemez sadece dışarı çıkan yüzeysel kısmını etkileyebilir. 11 Eylül’de yaşanan saldırılar ve bunun ardından meydana gelen Afganistan ve Irak Savaşları Batılı kültürler ve İslami kültür arasında yaşanan farklılığın bir ürünüdür.

Bu teorisinin en önemli ismi Samuel Huntington’dur. Huntington, kültürel kimlikleri ve kültürün en kapsamlı düzeyini tanımlamak için “uygarlık” kavramını kullanmıştır. Bu bağlamda da bazı uygarlıkları saymıştır. Bunlar: Sina (Çinli), Japon (ya da Çin ve Japon’u birleştirerek Uzakdoğu), Hindu, İslami, Ortodoks, Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Afrika’dır. Bu uygarlıkların kendi içlerinde felsefi varsayımları, önemli değerleri, toplumsal ilişkileri, gelenekleri ve hayata dair duruşları vardır. M.Ö 1500-M.S 1500 yılları arasında bu uygarlıklar zaman ve mekân bakımından büyük ölçüde farklıdır. Aralarında bir temas neredeyse yok gibidir. Ama kabaca M.S 1500’den 2.Dünya Savaşı’nın sona ermesine kadar olan süreç de Batı Uygarlıklarının bütün diğer uygarlıklar üzerinde kurduğu sürekli, denetimsiz ve tek yönlü etki kendini göstermiştir. 2. Dünya Savaşı’nın sonu ile 1990 yılı arasında özellikle komünist ve kapitalist ideolojiler çatışmaya başlamıştır. Ama

komünizmin çökmesiyle beraber dünyadaki çatışmaların temeli din, kültür ve son olarak da uygarlıklar olmaya başlamıştır. Huntington, batı uygarlığı hâkimiyetini devam ettiriyor ama bir zaman sonra çöküşe geçecektir. Doğuya kendini dayatma düşüncesinden vazgeçmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla doğunun yükselişi başlayacaktır. Doğunun ekonomik yükselişinin sebebi ise kültüre verdiği önemden olacaktır.

B- Kültürel Melezleşme: Kültürel melezleşme, dışsal ve içsel akıntıların karşılıklı etkileşime girmesi ve kendi unsurlarını bir araya getirmek suretiyle benzersiz bir kültürel miras yaratmasıdır.

Kültürel melezleşme kelime anlamı olarak kültür karışımı demektir. Bu teoriyi açıklarken değinilmesi gereken bir kavram vardır ki bu da “küyerelleşme” dir. Küyerelleşme, kültürel melezleşmenin köküne inen ve çağdaş teorisyenlerin küresel sürecin temel niteliği olarak gördüğü bir kavramdır. Genel olarak tanımlanırsa küresel ve yerel olanın farklı coğrafi alanlarda benzersiz sonuçlar doğuracak şekilde birbiri içine girmesidir.

Salsa, bir Latin Amerika dansı olmasına rağmen küresel bir dans haline gelmiştir. Dünyada farklı bölgelerce ihraç edildikçe farklı coğrafi bölgelerde farklı şekillerde yapılmaya başlanmıştır. Böylece bu dans birçok farklılığı içinde barındırmıştır. Yani bu dans küyerelleşmiştir.

C- Kültürel Çakışma: Kültürler benzer küresel akıntıların çoğuna tabidirler ve giderek daha benzer şekilde gelişmeye yatkındır. Bu teori, küreselleşmenin özellikle küresel kültür akıntılarının karşısındaki engellerin görece zayıf olmasının bir sonucu olarak kültürlerin değişerek birbirine benzediğini savunur.

Ortak tüketim kültürü içerisinde ulusal ve yerel damak tatlarında küreselleşmeden bahsedilecek olursa. Mesela hamburger, Amerikan kültürü iken artık tüm dünyada müşteri bulan bir yiyecek haline gelmiştir. Küresel tüketim kültürünün yaygınlaşmasından Türkiye’de gerek beslenme gerek giyinme olsun bazı alışkanlıklar edinmiştir. Belli markaları giyinmek (Adidas, Nike v.s) ya da fast-food beslenmek Türkiye toplum kültürüne yerleşmiştir. Dolayısıyla kültürler birbirine benzemiştir.

Kültür emperyalizmi, bir ya da daha fazla kültürün kendisini başka kültürlere az da olsa bilinçli bir şekilde dayatmasıdır. Böylece yerel kültürler bütün olarak ya da kısmen tahrip olurlar.

Küreselleşme sürecinde kültürler değişime zorlanırken birbirleriyle tezat oluşturacak şekilde önce yerel farklılık ortaya çıkarılıp eski kültürler parçalanarak yeni biçimlere sokulmaya çalışılır. Daha sonra da insanlar tek bir kültüre, küresel kültüre, yönlendirilmeye çalışılır.

Milli kültürler başka kültürler tarafından tek taraflı bir etkiye maruz kaldığında o toplumda iki şekilde refleks oluşur. Ya kültürden etkilenmeye karşı direnç gösterir ya da uygun bulunup onaylanır. Eğer tek yönlü olarak dayatılmak istenen farklı bir kültür toplum tarafından kolayca benimsenmiyorsa o toplumda “milli bilinç” canlı demektir. Ama tam tersi bir şekilde o ülkede direnç gösterilmeden kolayca kabul ediliyorsa o ülkede milli politikanın yoksunluğu söz konusudur (Büyüksulu 2000’den aktaran Mahiroğlu, 2005: 1280).

Küreselleşme Süreci ve Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi

Bir milleti diğerlerinden farklı kılan yaşayış ve davranış tarzı, milli kültürle şekillenir. Ulusların dili, dini, gelenek ve göreneklere milli kültürlerinin yapı taşlarıdır. Bir İngiliz ile bir Türk'ün yaşam ve davranışları arasındaki fark milli kültürden kaynaklanmaktadır. Eğer bir İngiliz ve Türk bir olay karşısında aynı tepkiyi veriyorsa birbirlerinin kültürlerinden etkilenmiş oldukları söylenebilir (Mahiroğlu, 2005: 1281).

Kültürün başta dil olmak üzere din, gelenek, görenek, dünya görüşü ve sanat gibi birkaç unsuru vardır. Bu unsurlar da küreselleşme dalgasından nasiplerini almışlardır. Günümüzde özellikle batı kültüründen etkilenerek oluşan alışkanlıklardan söz edilebilir. Görenek olarak adlandırılan örf ve adetler yeni kuşak tarafından önceki kuşaklardan öğrenilerek gelişimini sürdürmektedir. Ama küreselleşme sürecinde görsel ve işitsel iletişim araçları örf ve adetlerin öğrenilmesi konusunda eski kuşağa karşı yeni bir kaynak oluşturmuştur. Başlangıçta homojen olan milli kültür melezleştirilmiştir.

Dünya ölçeğinde kitlesel kültür halinde yeni adet ve alışkanlıkların kazanılması küreselleşmeyi ekonomik ve kültürel boyut olmak üzere iki boyutla ele alır. Sermayenin serbest dolaşımı bağlamında birçok batılı firma daha çok kar elde etmek ve müşteri hedef kitlesini genişletmek amacıyla işletmelerin şubelerini dünya aracılığı ile reklâm kampanyaları düzenleyerek tüketici davranışlarını etkilemiştir. Fast-food tipi yemek yeme, marka alışkanlığı gibi ortak bir tüketim kültürü oluşturmuşlardır. Bu tüketim alışkanlıklarına örnek olarak McDonald's, Coca-Cola, Adidas ve Nike verilebilir. Bu firmaların ürettikleri mallar dünya markası haline gelmiştir. Adidas marka ayakkabıyı Pakistanlı bir köylünün ayağında ya da Norveçli bir mühendisin ayağında görmek mümkündür. "Marka tutkusu" küreselleşme sürecinde 19. yüzyılda yaygın olarak "asrın hastalığı" adıyla tarif edilmektedir.

Küresel kültürün adetler üzerinde de etkisi oldukça fazladır. Örneğin evlilik. Düğünlerde halay çekme kültürü ortadan kalkmış yerine dans etme kültürü yerleşmiştir. Ayrıca düğünlerde müzik aletleri de küresel akıntıdan etkilenmiştir. Mesela davul, zurnanın yerini bateri, gitar ve org almıştır. (Kars'da akordeon çalınmakta idi.) Memleket havalarının yerini rock müzik almıştır hatta Brezilya dizilerinin etkisi ile samba düğünlerde oynanan danslar içerisinde yerini almıştır. (Mahiroğlu, 2005: 1283). Ya da "eve ayakkabı ile girmek" Türk kültüründe olmayan hatta ayıp karşılanan bir durumken televizyon programlarında elit kesimin olmazsa olmazı gibi lanse edilerek insanlarda modernleşme göstergesi olarak algılanması sağlanmıştır. Yine insanların, özellikle ev hanımları ve çocukların, bütün zamanını internet ve televizyon başında geçirmeleri misafirlik kültürünü, ev içi sohbetleri bitirme seviyesine getirmiştir. Çocuklar sokakta arkadaşları ile oyun oynamak yerine beton blokların içerisine tıklararak çizgi film bağımlısı haline gelmişlerdir. Oysaki Türk kültüründe komşuluk, misafirlik, çocukların iletişim kurarak oyun oynaması önemli değerlerdir.

McDonald's şirketi ilk restoranını 1940 yılında (ABD) California San Bernardino'da açmıştır. Türkiye'de ise ilk McDonald's restoranı 1986 yılında İstanbul Taksim'de hizmete girmiştir ve 1991 yılında Türkiye'de merkez ofis kurarak McDonald's'ın hızla büyüdüğü ülkelerden biri olmuştur. McDonald's 2005

yılında ise geliştirici lisansör olarak Anadolu Grubuna devretmiştir. Fast-food zincirlerinden bir diğeri olan “Burger King” 1954 yılında (ABD) Miami’de kurulmuştur. 1995 yılında ATA Grubu’na bağlı olarak Türkiye’de de faaliyete girmiştir. “Pizza Hut” ise 1958 yılında ABD de küçük bir restoran olarak kurulmuş daha sonra dünya devleri arasına girmiştir. Türkiye’de ilk defa 1989 yılında İstanbul’da şube açmıştır. 2000 yılında ise Turkent A.Ş Pizza Hut’un isim hakkını satın almıştır (Taylan, 2008: 92). Bu şirketler Türkiye’de faaliyete girdikleri andan itibaren medyada büyük reklâm kampanyalarına girişmişlerdir. Burada dikkat çeken önemli bir nokta bu kampanya ve reklâmlarda yerel kültürün özellikleri taşımalarıdır. Mesela, Müslüman ülkelerde ramazan menüsü yapmaları... Buradaki amaç kültürel ya da dini değildir tamamen ticaridir. Ramazanda satışların düşmesi nedeniyle böyle kampanyalara girilmektedir. Burger King “Sultan Menü” reklâmında yerel değerlere atıfta bulunarak Osmanlı ahalisini konu almış ve animasyonlardan oluşan bir reklâm yapmıştır. Burger King 2002 yılında Güloğlu A.Ş ile anlaşarak ramazan menüsüne baklavayı eklemiştir ve restoranları sahurda da açık tutmuştur (Taylan, 2008: 93–97).

Görüldüğü gibi küresel markalar en iyi satış yolunun tüketicinin hayat tarzına uygun olarak sunulması olduğu bilerek kampanyalarını ona uygun yapmışlardır ve başarılıda olmuşlardır. Başka ABD olmak üzere bu küresel markaların asıl gelirlerinin kaynağı ABD dışındaki ülkelerdir. Yerelleşme, küresel markaların küresel olmasında önemli rol oynar. Küresel markalar ürünlerinin ithal mal durumunda kalmaması için yerel bir ortak bulurlar bu bir stratejidir. Her fırsatta ise ürünlerinin hammaddelerinin yerli olduğunu vurgularlar. Sonuçta küresel ürün yerel bir ürünmüş gibi satışa sunulur.

Küreselleşme, diller üzerinde de oldukça etkilidir. Dil, yerel kültür değerlerinin başında gelir, insanlar arasında iletişimi sağlar ve kültürel mirasların kuşaktan kuşağa aktarılmasına yardımcı olur. Millet aynı dili konuşan insanlardan oluşur. Dil birliği beraberinde kültür birliğini de sağlar. Bir ulusu diğerinden ayıran en önemli unsur olan dil, bozulmalar yaşadıkça uluslararası düzeyde benzerlikler oluşturarak kimlik bunalımını ortaya çıkarır. Atatürk: “Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Türk dili dillerin en zenginlerinden, yeter ki bu dil şuurla işlensin.” demiştir. İngiliz edebiyatçı Geoge Orwell “1980” adlı romanında dilde yapılan tahribatin insanları duygu ve düşünce birliğinden uzaklaştırıp sürü haline getireceğini, milli benliklerini eriteceğini vurgulamıştır (Mahiroğulları, 2005: 1281–1285). Özellikle son yıllarda liseli gençler arasında ortaya çıkan İngilizce-Türkçe karışık kelimeler Türk dili açısından tehdit oluşturmaktadır. Başta sosyal ağlardaki olmak üzere yazışmalarda “çok” kelimesinin “chook” şeklinde yazılması ya da “evet” yerine “ewet” yazılması ve buna benzer birçok yanlış kullanım söz konusu olmuştur. Yine dükkân ve iş yerlerinin “Star Copy Center, Number One İnternet Cafe” şeklinde yabancı ya da Türkçe-yabancı karışık yazılması küreselleşmenin dil üzerindeki olumsuz etkilerindedir. Bir başka örnek de günlük konuşmalar da “copy paste yaptım”, “seni likeladım” şeklinde kullanımların var olmasıdır.

Küreselleşmenin kültürel boyutuna ilişkin temelde iki yaklaşım vardır. Birincisi, Amerikanlaşma, McDonalddlaşma ve homojenleşme ile şekillenen

Küreselleşme Süreci ve Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi

dünyadan; ikincisi, küreselleşme sürecinde küresel ve yerel kültürlerin birbiri ile nasıl bir ilişki içinde olduklarından bahseder. İkinci yaklaşım türdeşleşme, melezleşme ve farklılaşma kavramlarını içine alır. Küresel ile yerel arasındaki ilişkinin giderek artmasıyla “küreselleşmenin yerelleşmesi” gibi bir kavram ortaya çıkmaktadır (Taylan, 2008: 82).

Küresel ve yerel olan birbirine zıt gibi görünse de küreselleşme süreci evrenselleşme ve yerelleşme yönünde iki dinamiği bir arada barındırmaktadır. Çok uluslu şirketlerin tüketici üzerindeki etkisi dışında, bireyin ve bireyin yaşadığı toplumun da şirketler üzerinde belirleyici etkileri vardır. Çok uluslu şirketlerin Türkiye ayağında Ramazan ayı boyunca ramazan menüleri çıkarması buna bir kanıttır. Türkiye’de domuz eti yenilmediğinden dolayı bu şirketlerin Türkiye’deki şubelerinde domuz etinin pişirilmemesi, şirketlerin bireyin yaşadığı toplumdan etkilendiğini gösterir.

Küreselleşmeye karşı kültürlerin oluşturacağı en iyi filtrenin küyerelleşme olacağı belirtilir. Friedman, küyerelleşmenin bütün amacı küreselleşmenin büyümeye ve çeşitliliğe katkıda bulunacak şekilde, kendi kültürümüzü ezip geçmesine izin vermeden kendi parçanız haline getirebilmektir. Sağlıklı bir özümseme, bir toplumun dışarıdan aldığı şeyi kendisine mal etmesi ve onu kendi bakış açısına göre yeniden şekillendirerek dışardan aldığını unutmasıdır (Öngören, 2002:452). Dışardan alınan bir kültür özümseiyor ama bu kendi kültürümüzde hiçbir noktaya temas etmiyorsa bu sağlıksız bir küyerelleşme olur. Tvzi Marx’ın tıbbi bir sözü bu durumu açıklar nitelikte ve şöyledir (Öngören, 2002: 453):

“Tıpta kanser virüsünün hücreye girme yollarından birisi de şekil değiştirmektir. Böylece hücre onu kendi parçası sanır ve kabul eder. Virüs sonunda hücre çekirdeğine yerleştiğinde ise iş işten çoktan geçmiş olur. Kanseri bir anda bütün vücudu sarar.”

Dışarıdan alınan kültürlerin toplumda özümseyerek yerleşmesini de buna benzetilebilir. Eğer o toplumun kültürüne benzer bir nokta hiç yoksa dışarıdan alınan yeni kültür bir süre sonra sorunlara yol açabilir.

Küreselleşmenin kültürel ayağı iki sonuç doğurur. Bunlar: kültürel kimlik krizi ve mikro milliyetçiliktir. Mikro milliyetçilik, ulusal devleti aşan ve onu daha küçük parçalar halinde algılayan bir yapıya sahiptir. Küreselleşme, en küçük bir kültürel farklılığı bile vurgulayarak, elektronik medya aracılığı ile bunu tüm dünya kamuoyunun dikkatine sunan, ayrıca siyasal açıdan kültürel farklılıkların korunması ilkesini demokratik hak ve özgürlükler alanının ayrılmaz bir parçası olarak gören bir anlayışı yaygınlaştırmaktadır (Kongar, 2014).

Ben kimim ve neyim? şeklindeki sorular kimlik anlayışlarının özünü oluşturmaktadır. Kimlik içinde bulunan toplumdan bağımsız olarak şekillenmez. Ama evrensel değerlerden de tamamen kopuk değildir. Kimliği belirleyen en önemli unsurlar, etnik köken, din farklılıkları, ekonomik ve sınıfsal ayrımlar, aile geleneği, dil ve cinsiyettir. Dünyanın her köşesinde insanlar etnik, dini ve ulusal kimliklerinin bilincine giderek daha fazla varılmaktadır ve kimliklerinde daha ısrarcı olmaktadır. Kültürel kimlikleri adına, kültür ve dillerinin korunması, çocuklarının ana dilde eğitim alması, kendilerine ait özel gün ve sembollerin ulusal gün ve sembol

olarak sayılmasını, kendi gruplarının siyasi temsilini, siyasi özerkliğini ve hatta bağımsızlıklarını talep etmektedirler (Akdemir, 2004: 44).

Tüm bunlara değindikten sonra küreselleşmenin yerel kültürlere olumsuz etkilerinden korunmak için yapılan çalışmaların varlığından söz etmek gerekir. Uluslararası düzeyde kültürel farklılıkların korunması küçülen dünyada milli değerlerin yok olmaması için çaba sarf eden kuruluşlardan birisi “UNESCO (United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation-Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)” dur. Bu örgüt 1946 yılında Paris’te kurulmuştur. Amacı üye ülkeler arasında eğitim, bilim ve kültür alanlarında işbirliği sağlayarak barış ve güvenliğe katkıda bulunmaktır. Örgüt birçok başarılı çalışmaya imza atmıştır. Dünya mirasları kapsamında tarihi ve kültürel yeri koruma altına almaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de Çanakkale: Truva, Edirne: Selimiye Cami gibi toplamda “on üç” bölgeyi dünya mirasları arasında saymıştır (Arı, 2013: 88–89).

Ulusal düzeyde ise 12 Temmuz 1932’de Atatürk’ün talimatıyla kurulan Türk Dil Kurumu’dur. TDK’ nın amacı, Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmektir (www.tdk.gov.tr) Bir diğeri, yine Atatürk’ün talimatıyla 1931 yılında Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. 1982 Anayasası’nın 134. maddesinde şöyle belirtilmiştir (www.ttk.gov.tr):

“Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak amacıyla; Atatürk’ün manevî himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" kurulur.”

2003 yılında kurulan Kültür ve Turizm Bakanlığı, kuruluş amacını şu şekilde açıklamıştır. Kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek, tarihî ve kültürel varlıkların yok edilmesini önlemek kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak amacıyla kurulmuştur (www.kultur.gov.tr). Bunların dışında çeşitli dernekler ve sivil toplum kuruluşları vardır. Mesela Kars-Ardahan-Iğdır Federasyonu, Türk Kültürlerini Koruma Vakfı gibi. İllerin tanıtım günleri yapılarak yerel kültür değerleri yaşatılmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de her ilin kendine özgü yiyecek, giyecek, el sanatları, örf ve adetlerinin olması ve bunlarla tanınması o yerin kültürel değerlerinin ayakta kalmasını sağlamaktadır. Örneğin: kaz denilince akla Kars, kayısı denilince akla Malatya gelmektedir.

Sonuç

Küreselleşme konusunda iyidir ya da kötüdür şeklinde bir çözümleme yapılamaz; ama kaçınılmaz bir süreç olduğu söylenebilir. Hiçbir ülke kendini küreselleşmeye tamamen kapatamaz. Ancak küreselleşme olgusundan da her ülke

Küreselleşme Süreci ve Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi

veya her toplum aynı oranda etkilenmez. Bunun nedeni aralarında ekonomik, sosyal, toplumsal ve teknolojik farklılıkların olmasıdır.

Küreselleşmenin en belirgin sonucu gösterişi tüketim kültürüdür. Tüketim kültürü dünya insanları arasında kültürel alışverişin ve etkileşimin artması anlamını taşımakta ve yerel kültürde değişmelere neden olmaktadır. Bitmek bilmeyen alışveriş tutkusu, reklâm ve indirim kampanyaları insanları parası olmasa da harcamaya yöneltir. Bunu destekler nitelikte yüksek limitli kredi kartları, taksitli alışveriş cazibesi, banka kredileri vesaireler vardır. İnsanlar da bu akımın peşinde sürüklenmektedir. Aşırı borçlanmalara bağlı olarak insanlarda psikolojik sorunlar, şiddete yönelme, intihar, aile içi geçimsizlik ve boşanma, cinayet işleme gibi kötü sonuçlar meydana gelebilmektedir.

Türkiye coğrafi konumu nedeniyle küreselleşme olgusunun her alanından en çok etkilenen yerler arasındadır. Kültür bakımından da aynı şekilde etkilenme oranı yukarıda değinildiği gibi oldukça fazladır. Türk Halk Kültürü, Balkanlar ve birçok bölgedeki kültürü Türk kültürü içinde kaynaştırdığından dolayı çok derin tarihsel bir yapıya sahiptir. Türkiye’de yerel değerlerin korunması amacıyla çok fazla çaba sarf edilmemektedir. Bu durum kısa bir sürede oldukça fazla değişikliğe uğramasından anlaşılabilir. Tabii ki teknolojik gelişmelere ve yeniliklere açık olunmalıdır. Ama asla öz değerlerden feragat edilerek yapılmamalıdır. Millet ancak kendine özgü özellikleri ile bir bütün olarak ayakta kalabilir, varlığını sürdürebilir. Buradan, Türkiye’de kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması için daha fazla çalışma yapılması gerektiği, küreselleşmenin olumlu yanlarının alınıp olumsuz yanlarının dışarıda bırakılması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Bireysel olarak önceki nesillerden aktarılan gelenek ve göreneklere uygulayarak, örf ve adetleri yaşatarak, ulusal malları tüketmeyi tercih ederek bu akıntının olumsuz yönlerinin karşısında durulabilir.

Ulusçuluk kavramı bir nevi küreselleşmeye karşı duran bir olmuştur. Ancak küresel akıntı karşısında pek başarılı olduğu söylenemez. Akıntının etkisi arttıkça ulus-devletin etkisinde azalmalar görülmektedir.

Kaynakça

- AKDEMİR, A. M. (2004). "Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 43–50.
- AKTEL, M. (2001). "Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları" *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBFD*, 6 (2), 193–202.
- ARI, T. (2013). *Uluslar arası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa: Mkm Yayıncılık.
- BAYAR, Fırat (2008). "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye", *Journal of International Economic Diputes*, (32), 25–34.
- GÜVENÇ, B. (1994). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- KONGAR, E. "Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık". https://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php. Erişim tarihi: 11.11.2019

- KÜRKÇÜ, D. D. (2013). “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, *The Turkish Online Journal of Design*, İstanbul: Kültür Üniversitesi, 3 (2), 1–13.
- MAHİROĞULLARI, A. (2005). ”Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 1275–1288.
- ÖNGÖREN, H. (2002). “Küreselleşme ve Yerel Kültür”, *İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 447–454.
- RITZER, G. (2011). *Küresel Dünya*. (Çev: Melih Pakdemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TALAS, M. (2003). “Küreselleşme Ve Kültür”. Burhanettin Kaya, Süheyla Ünal (Ed.), *Küreselleşme ve Psikiyatri* (ss. 229–244) içinde. Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları
- TAYLAN, A. (2008) “Küresel-Yerel Kültür Etkileşimi”, *A.Ü.İ.F Dergisi*, 11(1), 73–109.
- Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr/>

KARADENİZ
BLACK SEA – ÇËPHOE MOPE
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

❖YAZIM VE YAYIN İLKELERİ❖

- Dergiye gönderilen makaleler özgün olmalıdır. Daha önce kısmen ya da tamamen yayınlanmış yazılar ve intihal içeren makaleler dergiye gönderilmemelidir.
- Dergiye yayın gönderen yazar(lar), yayının telif ve yayın hakkı gibi tüm haklarını dergiye verdiğini kabul ve beyan eder.
- Dergimizde kör hakemlik uygulandığından aşağıdaki kurallara azami ölçüde önem gösterilmelidir.
- Dergiye gönderilen metinler, Microsoft Word programında, Times New Roman karakterinde, 10punto, iki yana yaslı, 1.5cm. paragraf başgirintisi ve tek satıralığıyla yazılmış olmalıdır.
- Makalede biçimsel düzeltmeler için boşluk ya da tab kesinlikle kullanmayın.
- Makale başlığı, büyük harflerle, ortalanmış ve koyu olarak yazılmalı ve 12 kelimeyi geçmemelidir. Türkçe, İngilizce ve Rusça başlıklar en yukarı ve üstüste yazılmalıdır;
- Varsa metin içindeki diğer bütün başlıklar numaralandırılmalı, başlık(lar) koyu ve her kelimenin ilk harfleri büyük olacak biçimde yazılmalıdır.
- Çalışmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım (İmla) Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
- Metinlerin kaynakça ile birlikte 25 sayfayı geçmemesi tercih edilir.25 sayfayı geçen makalelerden ek ücret alınacaktır.
- Yazar adı/adları başlığın hemen altında sola yaslı yazılmalıdır. Yazar adı/adlarına(*) ile dipnot verilerek, yazarın ORCID numarası bilgileri(unvanı, çalıştığı kurum, yazışma adresi, e-posta) yermalmalıdır .Örnek: ORCID:0000-0001-9160 4288 Arş. Gör. Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bunyamintetik@gmailcom
- Ana metnin öncesinde, 200 – 250 kelime arasında, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak yazılmış bir “Öz” yermalmalıdır. Özde araştırmmanın kapsamı ve amacı belirtilmeli, kullanılan yöntem tanımlanmalı ve ulaşılan sonuçlar kısaca ifade edilmelidir. Özün hemen altında en az beş en fazla sekiz anahtar kelime yer almalı ve bu anahtar kelimeler, özel adlar dışında, küçük harflerle yazılmalıdır. Öz ve anahtar kelimeler 10 punto ile yazılmalı, paragraf girintisi bırakılmamalıdır.
- Tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin bir numarası ve başlığı olmalıdır. Bu materyallerin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması için 10x17 cm'lik alanı aşmaması, 10 punto ile ve tek aralık kullanılarak yazılmış olmaları gerekir. Resim, grafik ve benzerlerinin ayrı bir dosya hâlinde ve jpeg formatında kaydedilmesi baskı kalitesi açısından gereklidir. Bu materyaller metnin üçte birinden az olmalıdır.

Atıfların ve Kaynakçanın Düzenlenmesi

- Ana metindeki tüm göndermeler, APA6 standardında metin içi kaynak göstermesi istemi ile belirtilir. Düzenleme ve kontrol sırasında kolaylık sağlanması ve hataların minimuma indirilmesi için MS Word programının otomatik kaynak gösterme sisteminin kullanılması önerilmektedir.
- Kaynakçayı manuel girecek yazarlar için APA6 standartların ulaşmak için Türk Kütüphaneciler Dergisi'nin "Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA6 Kuralları" eserine müracaat edilebilir. Bu esere http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf linkinde erişim sağlanabilir.

❖ WRITING AND PUBLICATION PRINCIPLES ❖

- The articles submitted to the journal must be original. Articles containing plagiarism is not published partially or fully before should not be submitted.
- The author(s) who send articles to the journal accept and declare that they give full rights, such as copyright and broadcasting rights, to the journal.
- Since the blind review is applied in our journal, the following rules should be given maximum importance.
- The texts sent to the journal should be in Times New Roman, 11pt, 1.5 cm on the left and right margins, with single space in Microsoft Word program.
- Never use the space or tab key for formal corrections in the article.
- The title of the articles should be written in capital letters, centered and bold, and not exceed 12 words. The heading in Turkish, English and Russian should be written at the top, as in the example below;
- If present, all other headings in the text should be numbered, the title(s) should be bold, and the first letter of each word should be capital.
- The Turkish Language Institution's Spelling (Imprint) Guideline should be taken as a basis in studying, and as many Turkish words as possible should be used instead of foreign words.
- It is preferred that texts do not exceed 25 pages including bibliography.
- Author name(s) should be written on the left just under the heading. Authors' names/titles should be accompanied by an asterisk (*) and the author's information (title, institution, address, e-mail) should be included.
- An "Abstract" written in Turkish, English and Russian between 200 – 250 words should be placed before the main text. The scope and purpose of the study should be specified, the method used should be defined and the results achieved should be briefly stated. At least five and a maximum of eight keywords should be placed immediately below the abstract, and these keywords should be written in small letters except for private names. Abstract and keywords should be 10 points, and no paragraph indent should be left.
- The table should include the number and title of figures, figures, graphics, and the like. These materials must be 10 pt with a single spacing so that the journal does not exceed 10 x 17 cm. The recording of pictures, graphics and the like should be submitted in a separate file in JPEG format. These materials should be less than one third of the whole text.

Citations and Bibliography

- All citations in the main text are specified by the in-text citation system in the APA6 standard. It is recommended to use the automatic citation system of MS Word program for ease of editing and control and to minimize mistakes.
- Author preferring to do citation manually can refer to Turkish Librarians' Journals' APA6 Guidelines on Sourcing, Tables and Figures for Scientific Publications'. This link can be accessed at http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf.

❖ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ❖

- Статьи, отправленные в журнал, должны быть оригинальными. Статьи, опубликованные частично или полностью, или же содержащие элементы плагиата не принимаются.
- Автор (авторы), которые будут присылать статьи для публикации автоматически заявляют, что отказываются от гонорара и передают право на гонорар журналу, а так же передают право журналу для публикации высланной статьи в следующий раз.
- В виду того, что в нашем журнале применяется “слепое” рецензирование, максимальное внимание уделяется к следующим правилам.
- Тексты, отправленные в журнал, должны быть написаны шрифтом Times New Roman, 11 шрифта, начало абзаца 1,5см. интервал одиночный. Отступы левой и правой стороны одинаковые.
- Название статьи должно быть написано заглавными буквами, в середине, жирным шрифтом и не должно превышать 12 слов.
- Все остальные заголовки в тексте должны быть пронумерованы. Подзаголовков(ки) должны быть выделены жирным шрифтом. Первая буква должна начинаться с большой буквы.
- Правописание должно быть основана на правилах “Института Турецкого Языка”. По возможности вместо иностранных слов, должна быть использована турецкая лексика.
- Предпочитается, что объем текста не превышал 25 страниц с библиографией.
- Имя автора/имена авторов должны быть написаны под заглавием ближе к левой стороне. Под именем(именами) авторов даётся информация, которая должна включать в себе следующие данные (должность, учреждение, адрес, адрес электронной почты),
- Перед текстом статьи необходима аннотация. Аннотация должна быть на турецком, английском и русском языках в пределах 200-250 слов. Необходимо указать объем и цель исследования, должен быть определен использованный метод и краткое изложение достигнутых результатов. Поменьшей мере пять и максимум восемь ключевых слов должны быть помещены непосредственно после аннотации. Эти ключевые слова должны быть написаны строчными буквами, за исключением собственных имён. Аннотация и ключевые слова должны быть написаны 10 шрифтом без абзаца.
- Таблицы, схемы, рисунки, графика и т.п. должны иметь номер и заглавие. С целью соблюдения размеров страниц подобный материал не должен превышать размера в рамках 10x17см. Они должны быть написаны 10 шрифтом, одинарным интервалом. Для достижения качества печати рисунки, изображения необходимо присылать в отдельном файле в формате jpeg. Эти материалы должны составлять менее одной трети текста.

Правописание цитат и библиографии

- Вся представленная в основном тексте библиография обозначается системой текстовых ресурсов по стандартам APA 6. Рекомендуется использовать автоматическую систему отображения исходного текста программы MS Word для автоматического редактирования и минимизации ошибок.
- Для введения источников вручную по стандартам APA6 авторы могут пользоваться “Правилами APA 6 журнала библиотек Турции” по эл.Адресу. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf.

❖ Abone Şartları ❖

Abone olacaklar Erdoğan ALTINKAYNAK adına TR67 0001 2009 6780 0001 0179 88 numaralı Halkbank hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla iletceklerdir.

❖ Payments ❖

Subscribers should deposit the subscription fee to Erdoğan ALTINKAYNAK's Halkbank account number: TR67 0001 2009 6780 0001 0179 88 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

❖ Абонентное условие ❖

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 05732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

❖ Fiyatı / Стоимость / Price ❖

150 TL (Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)
50 \$ / 40 Euro (Yurtdışı / для граждан других стран / Abroad)

❖ Abonelik Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price ❖

600 TL (Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)

Fresh Ideas for Growing your Citations

Certificate

This is to certify that **KARADENIZ BLACK SEA INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL** is indexed in International Scientific Indexing (ISI). The Journal has Impact Factor Value of **0.934** based on International Citation Report (ICR) for the year **2018-19**. The URL for journal on our server is <https://isindexing.com/isi/journaldetails.php?id=7901>

Editor ICR Team
(ISI)

International Scientific Indexing
(ISI)

ISI- Impact Factor : 0.635 (2017-2018)
ISI - Impact Factor : 0.934 (2018-2019)

ICV (Index Copernicus Value) 2018 = 81.27